ARCHÆOLOGICAL SURVEY OF INDIA CENTRAL ARCHÆOLOGICAL LIBRARY

CALL No. Sa 2 V5 / Ait / Aut.

D.G.A. 79

Das

Aitareya Brāhmaṇa.

Mit Auszügen aus dem Commentare von Sāyanācārya und anderen Beilagen

herausgegeben

Theodor Aufrecht.

fen for Line

....

Bonn,

sei Adolph Marcus.

1879.

SRs.

Das

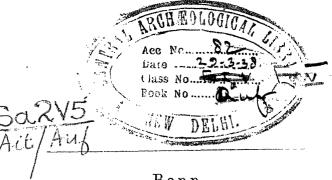
Aitareya Brāhmaṇa.

Mit Auszügen aus dem Commentare von Sāyaṇācārya und anderen Beilagen

herausgegeben edik.

von

Theodor Aufrecht.

Bonn, bei Adolph Marcus. 1879.

CENTRAL ARCHAEOLOGIGAN LIBRARY, NEW DELHI. Acc. No. 81.73 Date 17-1-56 Cell No. 5a 275

Ueber den Verfasser des Aitareyabrāhmana theilt Sāyana in der Einleitung zu seinem Commentare folgende Ueberlieferung mit:

Prakritasya tu brāhmanasyaitareyakatve sampradāyavida etām ākhyāyikām ācakshate | kasyacit khalu maharsher bahvyah patnyo vidyante | tāsām madhye kasyāscid Itareti nāmadheyam | tasyā Itarāyāḥ putro Mahidāsākhyaḥ kumārah | etac cāranyakānde samāmnāyate | etad dha sma vai tad vidvān Mahidāsa Aitareya iti | tadīyasya tu pitur bhāryāntaraputreshv eva snehātisayo, na tu Mahidāse | tatah kasyāmcid yajñasabhāyām tam Mahidāsam avajñāyānyān putrān svotsange sthāpayām āsa | tadānīm khinnavadanam Mahidāsam avagatyetarākhyā tanmātā svakīyakuladevatām bhūmim anusasmāra | sā ca bhūmir devatā divyamūrtidharā satī yajňasabhāyām samāgatya Mahidāsāya divyam sinhāsanam dattvā tatrainam upavesya sarveshv api kumāreshu pāndityādhikyam avagamayyaitadbrāhmanapratibhāsanarūpam varam dadau | tadanugrahāt tasya Mahidāsasya manasā: Agnir vai devānām avama ityādikam striņute striņuta ityantam catvārinsadhyāyopetam brāhmanam prādur abhūt tata ūrdhvam: Atha mahāvratam itvādikam ācāryā ācāryā ityantam āranyakavratarūpam ca brāhmanam āvir abhūd iti | tasyaitareyasya prādurbhūte catvārinsadadhyāyopetabrāhmane catuhsamstho jyotishtomalı prathamam vidhīyate, tato gavām ayanam, tata Ādityānām ayanam, tato 'ngirasām ayanam, tato dvādaṣāhas, tato 'nyat sarvam prāsangikam iti drashṭavyam |

Entkleiden wir diese Angabe aller phantastischen Ausschmückung, so bleibt der Name Mahidāsa Aitareya stehen, und diesen Mann dürfen wir immerhin als den Ordner oder Herausgeber des uns vorliegenden Brāhmana ansehen. Als ein Philosoph begegnet er uns im Aitareyāranyaka 2, 1, 8, 2, 3, 7, 1. Chāndogyopanishad 3, 16, 7. Es ist ein einzelner Name, der aus der Schule der anderweitig erwähnten Aitareyin heraustritt.

Zu dem Kaushītakibrāhmana steht das Aitareya in einem verwandtschaftlichen Verhältniss. Die Adhyāya 7—30 des ersteren entsprechen den ersten dreissig des letzteren dergestalt, dass derselbe Stoff durchaus in ähnlicher Art, aber oft in abweichender Form und Anordnung behandelt wird. Die Sagen, welche beiden gemeinsam sind, werden meist in denselben Ausdrücken vorgetragen. Man fühlt, dass beide Schriften aus einer Schule hervorgegangen sind, nur dass die gemeinsame Lehre verschieden gefasst ist. Ein bedeutsamer Zug im Kaushītaka ist der, dass rituelle Streitfragen an die Namen Kaushītaki und Paiūgya geknüpft sind. Auch ist die Form der Darstellung im Kaushītaka viel knapper gemessen als im Aitareya, das sich in einer gewissen Breite zu ergehen liebt.

Der Stoff der letzten zehn Adhyāya im Aitareya ist im Kaushītaka in keiner Weise vertreten, es sei denn, dass die Sage von Sunahsepa in wenig veränderter Gestalt im Kaushītakisūtra erscheint. Kapitel 7, 1 handelt von der Vertheilung der Stücke des Opferthiers und ist vielleicht aus Āsvalāyana 12, 9 hinübergenommen. Wenigstens ist es ungewöhnlich, dass grössere Stücke des Brāhmana im

Sūtra wörtlich wiederholt werden. Es folgen neun Kapitel über Sühne von widerwärtigen Zufällen beim Opfer (Asv. 3, 10, 11). Kapitel 13-18 enthalten die Erzählung von Sunahsepa, deren Einschaltung dadurch gerechtfertigt wird, dass sie vom Hotri dem gesalbten König vorzutragen sei. Kapitel 19-34 besprechen das untergeordnete Verhältniss des Kshatriya im Verhältniss zu der Priesterklasse, die dem ersteren zukommende Speise und die Vorbereitung für die Salbung. Kapitel 8, 1-4 haben die bei der Salbung anzuwendenden Stotra und Sastra zum Gegenstand, Kapitel 5-23 behandeln die Wiederholung des Salbungsactes, Kapitel 24-27 die Wahl des Purohita. Das Buch schliesst mit einem im Styl der Upanishad gehaltenen Abschnitt über den Kreislauf des Vergehens und Wiederauferstehens von Blitz, Regen, Mond, Sonne, Feuer. Alle diese Materien stehen mit dem Vorwurf des Buches, den Funktionen des Hotri beim Jyotishtoma, entweder in keinem oder dem losesten Zusammenhang, und man kann sich kaum der Vermuthung enthalten, dass ursprünglich das Aitareya gerade so wie das Kaushītaka in dreissig Adhyāya zum Abschluss gekommen sei. Dem steht nicht entgegen, dass die Regel Pāninis V, 1, 62 nach welcher trainsa, cātvārinsa ein Brāhmana mit je dreissig, vierzig Abschnitten bezeichnet, wahrscheinlich auf das Kaushītaka und Aitareya zu beziehen ist. Diese Angabe würde die relative Zeit des Grammatikers betreffen, ohne die oben ausgesprochene Ansicht zu widerlegen.

In den Grihyasūtra von Sānkhāyana 4, 10. 6, 1 und Āṣvalāyana III, 4, 4 werden unter anderen Namen Kaushītaka — Mahākaushītaka, Aitareya — Mahaitareya als Lehrer angerufen. Auf dergleichen Benennungen ist in den Grihyasūtra kein besonderes Gewicht zu legen. Folgt man anderweitigen Analogien, so würde Mahākaushītaka.

Mahaitareya ein durch allerlei spätere Zusätze erweitertes Brāhmaṇa bezeichnen.

Das Verhältniss zum Gopatha ist bereits in den Anmerkungen angedeutet. Vergleicht man die bezeichneten Stellen, so kann kein Zweifel obwalten, dass Entlehnungen der gröbsten Art vorliegen. Das würde bei einem elenden Machwerke, wie es das Gopatha ist 1, von wenig Belang sein, wenn nicht wahrscheinlich wäre, dass es bereits Yāska bekannt war.

Von viel grösserer Bedeutung ist, dass allem Anschein nach bereits die Taittirīyasaṃhitā das Aitareya benutzt hat. Die Uebereinstimmung von einer Reihe von Stellen, namentlich im sechsten Buche der Ts., beruht zwar minder auf dem Wortlaut als dem Inhalte, dennoch wird eine unbefangene Prüfung beider Brāhmaṇa die hier ausgesprochene Ansicht bestätigen und weiter begründen helfen.

Fragen wir nach der Gottheit, die in unserem Brāhmana nicht bloss wie die verschiedenen Gestalten des vedischen Pantheons aus alterthümlicher Gewohnheit ohne Blut und Leben an uns vorschwebt, sondern in Wahrheit und Wirklichkeit gescheut und gefürchtet wird: so tritt uns als solche, ebenso wie im Kaushītaka und Satapatha, jener Rudra entgegen, der in den späteren Siva übergeht. Als der Herr der Geschöpfe seiner eigenen Tochter nachstellt, suchen die Götter vergebens nach einem Rächer dieser Unbill. Sie thuen ihre grauenvollsten Gestalten zusammen und aus dieser Verbindung entsteht der Gott, der den Namen Bhūtapati führt. Er verwundet Prajāpati und erhält zum Lohne die Herrschaft über die Thiere und heisst hinfür

¹⁾ Der Unwerth des Inhaltes wird nur von der schlechten Ausgabe, die es in der Bibliotheca Indica erfahren hat, überboten.

Pasupati (3, 33). Um die gefürchtete Erwähnung seines Namens zu meiden, muss der Wortlaut eines vedischen Verses geändert werden (3, 34). In 6, 14 tritt er in schwarzen Gewändern auf und nimmt bei einem Opfer die Opferthiere für sich in Anspruch. Auch hier wird in ängstlicher Scheu sein Name mit Stillschweigen übergangen. So wurde denn unser Brähmana zu einer Zeit abgefasst, wo der alte Polytheismus in Verfall gerathen war, und ein neuer Glaube sich Bahn gebrochen hatte.

Die Person, welche ein Opfer darbrachte, war mit Leib und Seele in die Hände des Opferers gegeben, und dieser konnte durch eine Störung der herkömmlichen Gebräuche nach Belieben ihm Schaden zufügen. Solche Mittel sind in 2, 33. 3, 3. 7. Zauber, die zur Vernichtung von Feinden dienen, in 3, 22 und 8, 28 angegeben. Von diesen Auswüchsen des Aberglaubens hält das Kaushītaka sich frei.

Man wird von mir ein Urtheil über die Leistung meines Vorgängers erwarten. Der neunte Band der Indischen Studien überhebt mich der unangenehmen Verpflichtung das Fehlerhafte zu rügen und rechtfertigt die gegenwärtige Ausgabe. Die Uebersetzung von Haug verdient als der erste Versuch, ein ganzes Brāhmana in ein Europäisches Gewand zu bringen, alle Anerkennung, und die Anmerkungen haben unsere Kenntniss des vedischen Rituals bedeutend gefördert. Der Hauptfehler von Haug war, dass er den Commentar nicht verstand, oder die Mühe scheute ihn zu verstehen. Der Text ist nachlässig behandelt. Um mich gegen Vorwürfe zu schützen, lasse ich einige Beweisstellen folgen. 1, 14 hat Haug: esha vai somo rājā yo yajate, und tibersetzt: "he who brings the sacrifice is the king Soma." Alle Hss. lesen: somarājā und der Satz bedeutet: "derjenige welcher opfert, hat Soma zum Könige". - 1, 15 liest Haug: tad yathaivādo manushyarājany āgate 'nyasmin vārhaty ukshāṇaṃ vā vehataṃ kshadanta evāsmā. Die Hss. lesen: tad yathaivādo manushyarāja āgate 'nyasmin vārhatv ukshānam vā vehatam vā kshadanta evam evāsmā. — 2, 14. Haug: te 'bhitah praticaranta aitya, die Hss. te 'bhitah paricaranta ait. — 2, 17. eshām eva devalokānām. die Hss. eshām eva lokānām. — 2, 31. tam yathā grihāni tam, die Hss. tam yathā grihān itam. — 3, 19. pāsān iva, die Hss. pāsād iva. — 3, 23. yad u virājan dasinīm abhi sam padyetām, die Hss. yad u virājam dasinīm abhisamapadyetām. — 4, 3. tad atichandasah, die Hss. tad yad atichandasah. — 4, 15. te ete jyotishī. ubhayatah sam loke te. "they are the two Jyotish (lights) on both sides facing (one another) in the world". Das steht für: te ete jyotishī ubhayatah samlokete "diese beiden Jyotis-Tage blicken von beiden Enden einander an". 5, 3. āpyante chandānsi tritīye 'hany eva tad eva, die Hss. āpyante chandānsi tritīye 'hany etad eva. — 5, 18. mahas cit tvam indra yata etāni sūktāni, die Hss. mahas cit tvam indra yata etān iti sūktam u. s. w. Wen die Mühe nicht verdriesst beide Ausgaben zu vergleichen, wird Abweichungen mannigfacher Art entdecken. Für den von mir gegebenen Text übernehme ich die Verantwortung in jeder Beziehung.

AITAREYA BRAHMANA.

1 Agnir vai devānām avamo Vishnuh paramas, tadantarena sarvā anyā devatā 2 āgnāvaishnavam purolāsam nirvapanti dīkshanīyam ekādasakapālam 3 sarvābhya evainam tad devatābhyo 'nantarāyam nirvapanty 4 Agnir vai sarvā devatā, Vishnuh sarvā devatā 5 ete vai yajňasyāntye tanvau yad Agnis ca Vishņus ca. tad yad āgnāvaishnavam purolāsam nirvapanty, antata eva tad devān ridhnuvanti 6 tad āhur: yad ekādasakapālah purolāso dvāv Agnāvishnū, kainayos tatra kliptih kā vibhaktir ity 7 ashtākapāla āgneyo, 'shtāksharā vai gāyatrī, gāyatram Agnes chandas; trikapālo vaishnavas, trir hīdam Vishnur vyakramata: sainayos tatra kliptih sā vibhaktir 8 ghrite carum nirvapeta yo 'pratishthito manyetā 9 syām vāva sa na pratitishthati yo na pratitishthati 10 tad yad ghritam tat striyai payo, ye tandulās te punsas, tan mithunam: mithunenaivainam tat prajayā pasubhih prajanayati prajātyai 11 prajāyate prajayā pasubhir ya evam vedā 12 rabdhayajño vā esha ārabdhadevato yo darsapūrnamāsābhyām-yajata. āmāvāsyena vā havisheshtyā paurnamāsena vā tasminn eva havishi tasmin barhishi dīkshetaisho ekā dīkshā 13 saptadasa sāmidhenīr anubrūyāt 14 saptadaso vai Prajāpatir: dvādasa māsāh pañcartavo hemantasisirayoh samāsena. tāvān samvatsarah, samvatsarah Prajāpatih 15 prajāpatyāyatanābhir evābhī rādhnoti ya evam veda || 1 || 1 ||

1 Yajño vai devebhya udakrāmat, tam ishtibhih praisham aichan. yad ishtibhih praisham aichans, tad ishtīnām ishtitvam. tam anvavindann 2 anuvittayajňo rādhnoti ya evam vedā 3 hūtayo vai nāmaitā yad āhutaya, etābhir vai devān yajamāno hvayati, tad āhutīnām āhutitvam 4 ūtayah khalu vai tā nāma yābhir devā yajamānasya havam āyanti. ye vai panthāno yāh srutayas tā vā ūtayas; ta u evaitat svargayānā yajamānasya bhavanti 5 tad āhur: yad anyo juhoty, atha yo 'nu cāha yajati ca kasmāt tam hotety ācakshata iti 6 yad vāva sa tatra yathābhājanam devatā amum āvahāmum āvahety āvāhayati, tad eva hotur hotritvam 7 hotā bhavati, hotety enam ācakshate ya evam veda || 2 || 2 ||

1 Punar vā etam ritvijo garbham kurvanti yam dīkshayanty 2 adbhir abhishiñcanti 3 reto vā āpah, saretasam evainam tat kritvā dīkshayanti 4 navanītenābhyañjanty 5 ājyam vai devānām, surabhi ghritam manushyānām, āyutam pitrīnām, navanītam garbhānām. tad yan navanītenābhyanjanti, svenaivainam tad bhagadheyena samardhayanty 6 anjanty enam 7 tejo vā etad akshyor yad ānjanam, satejasam evainam tat kritvā dīkshayanty 8 ekavinsatyā darbhapinjūlaih pāvayanti 9 suddham evainam tat pūtam dīkshayanti 10 dīkshitavimitam prapādayanti 11 yonir vā eshā dīkshitasya yad dīkshitavimitam, yonim evainam tat svām prapādayanti 12 tasmād dhruvād yoner āste ca carati ca 13 tasmād dhruvād yoner garbhā dhīyante ca pra ca jāyante 14 tasmād dīkshitam nānyatra dīkshitavimitād ādityo 'bhyudiyād vābhyastamiyād vāpi vābhyāsrāvayeyur 15 vāsasā prornuvanty 16 ulbam vā etad dīkshitasya yad vāsa, ulbenaivainam tat prornuvanti 17 krishnājinam uttaram bhavaty 18 uttaram vā ulbāj jarāyu, jarāyunaivainam tat prorņuvanti 19 mushțī kurute 20 mushtī vai kritvā garbho 'ntah sete, mushtī kritvā

kumāro jāyate. tad yan mushtī kurute, yajñam caiva tat sarvās ca devatā mushtyoh kurute 21 tad āhur: na pūrvadīkshinah samsavo 'sti, parigrihīto vā etasya yajñah, parigrihītā devatā, naitasyārtir asty aparadīkshina eva yathā tathety 22 unmucya krishnājinam avabhritham abhyavaiti, tasmān muktā garbhā jarāyor jāyante 23 sahaiva vāsasābhyavaiti, tasmāt sahaivolbena kumāro jāyate ||3||3||

1 Tvam agne saprathā asi, soma yās te mayobhuva ity ajyabhagayoh puronuyakye anubruyad, yah pūrvam anījānah syāt tasmai 2 tvayā yajňam vi tanvata iti, yajñam evāsmā etad vitanoty 3 agnih pratnena manmanā, soma gīrbhish tvā vayam iti, yah pūrvam ījānah svāt tasmai 4 pratnam iti pūrvam karmābhivadati 5 tat-tan nādrityam 6 agnir vritrāni janghanat, tvam somāsi satpatir iti vārtraghnāv eva kuryād 7 vritram vā esha hanti yam yajña upanamati, tasmād vārtraghnāv eva kartavyāv 7 agnir mukham prathamo devatānām, agnis ca vishno tapa uttamam maha ity āgnāvaishnavasya havisho yājyānuvākye bhavata 9 āgnāvaishnavyau rūpasamriddhe. etad vai yajñasya samriddham yad rūpasamriddham, yat karma kriyamānam rig abhivadaty 10 Agnis ca ha vai Vishņus ca devānām dīkshāpālau, tau dīkshāyā īsāte, tad yad āgnāvaishnavam havir bhavati yau dīkshāyā īṣāte tau prītau dīkshām prayachatām, yau dīkshayitārau tau dīkshayetām iti 11 trishtubhau bhavatah sendriyatvāya | 4 | 4 | |

1 Gāyatryau svishṭakṛitaḥ saṃyājye kurvīta tejaskāmo brahmavarcasakāmas 2 tejo vai brahmavarcasaṃ gāyatrī 3 tejasvī brahmavarcasī bhavati ya evaṃ vidvān gāyatryau kuruta 4 ushṇihāv āyushkāmaḥ kurvītā 5 yur vā ushṇik 6 sarvam āyur eti ya evaṃ vidvān ushṇihau kurute 7 'nushṭubhau svargakāmaḥ kurvīta 8 dvayor vā anusḥtubhos catuḥshashṭir

Maria Carlotte

aksharāni, traya ima ūrdhvā ekavinsā lokā; ekavinsatyaikavinsatyaivemāni lokān rohati, svarga eva loke catuhshashtitamena pratitishthati 9 pratitishthati ya evam vidvan anushtubhau kurute 10 brihatyau srīkāmo yasaskāmah kurvīta 11 srīr vai yasas chandasām brihatī 12 sriyam eva yasa ātman dhatte ya evam vidvā nbrihatyau kurute 13 panktī yajnakāmah kurvīta 14 pānkto vai yajna 15 upainam yajno namati ya evam vidvān panktī kurute 16 trishtubhau vīryakāmah kurvītau17jo vā indriyam vīryam trishtub 18ojasvīndriyavān vīryavān bhavati ya evam vidvāns trishtubhau kurute 19 jagatyau pasukāmah kurvīta 20 jāgatā vai pasavah 21 pasumān bhavati ya evam vidvān jagatyau kurute 22 virājāv annādyakāmah kurvītā 23 nnam vai virāt 24 tasmād yasyaiveha bhūyishtham annam bhavati sa eva bhūyishtham loke virājati, tad virājo virāttvam 25 vi sveshu rājati, sreshthah svānām bhavati ya evam veda ||5||5||

1 Atho pañcavīryam vā etac chando yad virād 2 yat tripadā tenoshnihāgāyatryau, yad asyā ekādasāksharāni padāni tena trishtub, yat trayastrinsadaksharā tenānushtum. na vā ekenākshareņa chandānsi viyanti na dvābhyām. yad virāt tat pañcamam 3 sarveshām chandasām vīryam avarunddhe, sarveshām chandasām vīryam asnute, sarveshām chandasām sāyujyam sarūpatām salokatām asnute, 'nnādo 'nnapatir bhavaty, asnute prajayānnādyam ya evam vidvān virājau kurute 4 tasmād virājāv eva kartavye 5 preddho agna, imo agna ity ete 6 ritam vāva dīkshā satyam dīkshā, tasmād dīkshitena satyam eva vaditavyam 7 atho khalv āhuḥ: ko 'rhati manushyah sarvam satyam vaditum; satyasamhitā vai devā, anritasamhitā manushyā iti 8 vicakshanavatīm vācam vadec 9 cakshur vai vicakshanam, vi hy enena paşyatīty 10 etad dha vai manushyeshu satyam nihitam yac cakshus 11 tasmād ācakshāṇam āhur: adrāg iti. sa yady adarṣam ity āhāthāsya ṣrad dadhati. yady u vai svayam paṣyati, na bahūnām canānyeshām ṣrad dadhāti 12 tasmād vicakshanavatīm eva vācam vadet, satyottarā haivāsya vāg uditā bhavati ||6||6||

Iti prathamapaŭcikäyām prathamo 'dhyāyaḥ. Iti prathamādhyāye shashṭhaḥ khaṇḍaḥ.

1 Svargam vā etena lokam upa prayanti yat prāyanīyas, prāyanīyasya prāyanīyatvam 2 prāno vai prāyanīya, udāna udayanīyah, samāno hotā bhavati, samānau hi prānodānau, prānānām kliptyai prānānām pratiprajñātyai 3 yajño vai devebhya udakrāmat, te devā na kim canāsaknuvan kartum na prājānans. te 'bruvann Aditim: tvayemam yajñam prajānāmeti. sā tathety abravīt, sā vai vo varam vriņā iti. vrinīshveti. saitam eva varam avrinīta: matprāyanā yajñāh santu madudayanā iti. tatheti. tasmād ādityas caruh prāyanīyo bhavaty āditya udayanīyo, varavrito hy asyā 4 atho etam varam avrinīta: mayaiva prācīm disam prajānāthāgninā dakshiņām, Somena pratīcīm, Savitrodīcīm iti 5 Pathyām yajati 6 yat Pathyām yajati, tasmād asau pura udeti, paṣcāstam eti; Pathyām hy esho 'nusamcaraty 7 Agnim yajati 8 yad Agnim yajati, tasmād dakshinato 'gra oshadhayah pacyamānā āyanty, āgneyyo hy oshadhayah 5 Somam yajati 10 yat Somam yajati, tasmāt pratīcyo 'py āpo bahvyah syandante, saumyā hy āpah 11 Savitāram yajati 12 yat Savitāram yajati, tasmād uttaratah pascād ayam bhūyishtham pavamanah pavate, savitriprasuto hy esha etat pavata 13 uttamām Aditim yajati 14 yad uttamām Aditim yajati, tasmād asāv imām vrishtyābhyunatty abhijighrati 15 pañca devatā yajati, pānkto yajnah. sarvā disah kalpante, kalpate yajño 'pi 16 tasyai janatāyai kalpate yatraivam vidvān hotā bhavati || 7 || 1 ||

1 Yas tejo brahmavarcasam ichet prayajahutibhih pran

Mary.

sa iyāt, tejo vai brahmavarcasam prācī dik 2 tejasvī brahmavarcasī bhavati ya evam vidvān prān eti 3 yo 'nnādyam ichet prayājāhutibhir dakshiņā sa iyād, annādo vā esho 'nnapatir yad Agnir 4 annādo 'nnapatir bhavaty, asnute prajayānnādyam ya evam vidvān dakshinaiti 5 yah pasūn ichet prayājāhutibhih pratyan sa iyat, pasavo vā ete yad āpah 6 pasumān bhavati ya evam vidvān pratyann eti 7 yah somapītham ichet prayājāhutibhir udan sa iyād, uttarā ha vai somo rājā 8 pra somapītham āpnoti ya evam vidvān udann eti 9 svargyaivordhvā dik, sarvāsu dikshu rādhnoti 10 samyañco vā ime lokāh, samyañco 'smā ime lokāh sriyai dīdyati ya evam veda 11 Pathyām yajati. yat Pathyām yajati, vācam eva tad yajñamukhe sambharati 12 prānāpānāv Agnīshomau, prasavāya Savitā, pratishthityā Aditih 13 Pathyām eva yajati. yat Pathyām eva yajati, vācaiva tad apinayati 14 cakshushī evāgnīshomau, yajñam panthām prasavāya Savitā, pratishthityā Aditis 15 cakshushā vai devā yajnam prājānais, cakshushā vā etat prajnāyate yad aprajneyam; tasmād api mugdhas caritvā yadaivānushthyā cakshushā prajānāty atha prajānāti 16 yad vai tad devā yajñam prājānann asyām vāva tat prājānann, asyām samabharann; asyai vai yajñas tāyate, 'syai kriyate, 'syai sambhriyata, iyam hy Aditis. tad uttamām Aditim yajati. yad uttamām Aditim yajati, yajnasya prajnātyai svargasya lokasyānukhyātyai | 8 | 2 ||

1 Devavisah kalpayitavyā ity āhus, tāh kalpamānā anu manushyavisah kalpanta iti; sarvā visah kalpante, kalpate yajño 'pi 2 tasyai janatāyai kalpate yatraivam vidvān hotā bhavati 3 svasti nah pathyāsu dhanvasv ity anvāha 4 svasty apsu vrijane svarvati | svasti nah putrakritheshu yonishu svasti rāye maruto dadhātaneti 5 Maruto vai devānām visas, tā evaitad yajňamukhe

'eīklipat 6 sarvais chandobhir yajed ity āhuh. sarvair vai chandobhir ishtvā devāh svargam lokam ajayans, tathaivaitad yajamānah sarvais chandobhir ishtvā svargam lokam jayati 7 svasti nah pathyāsu dhanvasu, svastir id dhi prapathe sreshtheti pathyāyāh svastes trishtubhāv. agne naya supathā rāye asmān, ā devānām api panthām aganmety Agnes trishtubhau. tvam soma pra cikito manīshā, yā te dhāmāni divi yā prithivyām iti Somasya trishtubhāv. ā visvadevam satpatim, ya imā visvā jātānīti Savitur gāyatryau. sutrāmānam prithivīm dyām anchasam, mahīm ü shu mātaram suvratānām ity Aditer jagatyāv 8 etāni vāva sarvāni chandānsi: gāyatram traishtubham jāgatam, anv anyāny; etāni hi yajñe pratamām iva kriyanta 9 etair ha vā asya chandobhir yajatah sarvais chandobhir ishtam bhavati ya evam veda ||9||3||

Tā vā etāh pravatyo netrimatyah pathimatyah svastimatya etasya havisho yājyānuvākyā, etābhir vā ishtvā devāh svargam lokam ajayais, tathaivaitad yajamāna etābhir ishtvā svargam lokam jayati 2 tāsu padam asti: s vas ti rāye maruto dadhātaneti. Maruto ha vai devaviso 'ntarikshabhājanās. tebhyo ha yo 'nivedya svargam lokam etīsvarā hainam ni vā roddhor vi vā mathitoh. sa yad āha: svasti rāye maruto dadhātaneti, tam Marudbhyo devavidbhyo yajamānam nivedayati; na ha vā enam Maruto devavisah svargam lokam yantam nirundhate, na vimathnate 3 svasti hainam atyarjanti svargam lokam abhi ya evam veda 4 virājāv etasya havishah svishtakritah samyājye syātām ye trayastrinsadakshare 5 sed agnir agnīnr aty astv anyān, sed agnir yo vanushyato nipātīty etc 6 virādbhyām vā ishtvā devāh svargam lokam ajayans, tathaivaitad yajamāno virādbhyām ishtvā svargam

Paramet.

lokam jayati 7 te trayastrinsadakshare bhavatas. trayastrinsad vai devā: ashṭau Vasava, ekādaṣa Rudrā, dvādaṣādityāḥ, Prajāpatiṣ ca Vashaṭkāraṣ ca. tat prathame yajñamukhe devatā aksharabhājaḥ karoty, akshareṇākshareṇaiva tad devatām prīṇāti, devapātreṇaiva tad devatās tarpayati || 10 || 4 ||

1 Prayājavad ananuyājam kartavyam prāyanīyam ity āhur, hīnam iva vā etad īnkhitam iva yat prāyanīyasyānuyājā iti 2 tat-tan nādrityam 3 prayājavad evānuyājavat kartavyam. prānā vai prayājāh prajānuyājā; yat prayājān antariyāt prānāns tad yajamānasyāntariyād, yad anuyājān antariyāt prajām tad yajamānasyāntariyāt 4 tasmāt prayājavad evānuyājavat kartavyam 5 patnīr na samyājayet, samsthitayajur na juhuyāt 6 tāvataiva yajño 'samsthitah 7 prāyanīyasya nishkāsam nidadhyāt, tam udayanīyenābhinirvaped, yajñasya samtatyai yajñasyāvyavachedāyā8tho khalu yasyām eva sthālyām prāyanīyam nirvapet tasyām udayanīyam nirvapet, tāvataiva yajñah samtato 'vyavachinno bhavaty 9 amushmin vā etena loke rādhnuvanti nāsminn, ity āhur, yat prāyanīyam iti. prāyanīyam iti nirvapanti prāyanīyam iti caranti, prayanty evāsmāl lokād yajamānā ity 10 avidyayaiva tad āhur. vyatishajed yājyānuvākyā 11 yāh prāyanīyasya puronuvākyās tā udayanīyasya yājyāh kuryād, yā udayanīyasya puronuvākyās tāh prāyanīyasya yājyāh kuryāt. tad vyatishajaty ubhayor lokayor riddhyā, ubhayor lokayoh pratishthityā. ubhayor lokayor ridhnoty, ubhayor lokayoh pratitishthati 12 pratitishthati ya eyam vedā 13 dityas caruh prāyaniyo bhavaty āditya udayanīyo yajñasya dhrityai, yajñasya barsanaddhyai, yajñasyāprasransāya 14 tad yathaivāda, iti ha smāha, tejanyā ubhayato 'ntayor aprasransaya barsau nahyaty, evam evaitad yajñasyobhayato 'ntayor aprasransaya barsau nahyati yad adityaş caruh prāyanīyo bhavaty āditya udayanīyah 15 pathyayaiveta
h svastyā prayanti, pathyām svastim abhy udyanti; svasty evetah prayanti, svasty udyanti svasty udyanti
|| 11 || 5 ||

Iti prathamapancikāyām dvitīyo 'dhyāyaḥ. Iti dvitīyādhyāye pancamaḥ khaṇḍaḥ.

1 Prācyām vai diṣi devāḥ somam rājānam akrīṇans, tasmāt prācyām diṣi krīyate 2 tam trayodaṣān māsād akrīṇans, tasmāt trayodaṣo māso nānuvidyate; na vai somavikrayy anuvidyate, pāpo hi somavikrayī 3 tasya krītasya manushyān abhy upāvartamānasya diṣo vīryāṇīndriyāṇi vyudasīdans, tāny ekayarcāvārurutsanta, tāni nāṣaknuvans. tāni dvābhyām tāni tisribhis tāni catasribhis tāni pañcabhis tāni shadbhis tāni saptabhir naivāvārundhata, tāny ashtābhir avārundhatāshtābhir āṣnuvata. yad ashtābhir avārundhatāshtābhir āṣnuvata, tad ashtānām ashtatvam 4 aṣnute yad-yat kāmayate ya evam veda 5 tasmād eteshu karmasv ashtāv-ashtāv anūcyanta, indriyāṇām vīryāṇām avaruddhyai || 12 || 1 ||

1 Somāya krītāya prohyamāṇāyānubrūhīty āhādhvaryur 2 bhadrād abhi ṣreyaḥ prehīty anvāhā3yaṃ vāva loko bhadras. tasmād asāv eva lokaḥ ṣreyān, svargam eva tal lokaṃ yajamānaṃ gamayati 4 brihaspatiḥ puraetā te astv iti. brahma vai Brihaspatir, brahmaivāsmā etat purogavam akar, ṇa vai brahmaṇvad rishyaty 5 athem ava sya vara ā prithivyā iti. devayajanaṃ vai varam prithivyai, devayajana evainaṃ tad avasāyayaty. āre ṣatrū n kriṇuhi sarvavīra iti. dvishantam evāsmai tat pāpmānam bhrātrivyam apabādhate 'dharam pādayati 6 soma yās te mayobhuva iti tricaṃ saumyaṃ gāyatram anvāha some rājani prohyamāṇe, svayaivainaṃ tad devatayā svena chandasā samardhayati 7 sarve nandanti yaṣa sāga tenety anvāha 8 yaṣo vai somo rājā, sarvo ha vā etena krī-

yamānena nandati yas ca yajne lapsyamāno bhavati yas ca na 9 sabhāsāhena sakhyā sakhāya ity. esha vai brāhmanānām sabhāsāhah sakhā yat somo rājā 10 kilbishasprid ity. esha u eva kilbishasprid 11 yo vai bhavati, yah şreshthatām aşnute sa kilbisham bhavati 12 tasmād āhur: mānuvoco mā pracārīh, kilbisham nu mā yātayann iti 13 pitus hanir ity. annam vai pitu, dakshinā vai pitu; tām enena sanoty, annasanim evainam tat karoty 14 ar am hito bhavati vājināyetīndriyam vai vīryam vājinam 15 ājarasam hāsmai vājinam nāpachidyate ya evam vedā 16 gan deva ity anvāhā 17 gato hi sa tarhi bhavaty 18 ritubhir vardhatu kshayam ity. ritavo vai somasya rājno rājabhrātaro yathā manushyasya, tair evainam tat sahāgamayati 19 dadhātu nah savitā suprajām isham ity āṣisham āṣāste 20 sa naḥ kshapābhir ahabhis ea jinvatv ity. ahāni vā ahāni rātrayah kshapā, ahorātrair evāsmā etām āsisham āsāste. prajāvantam rayim asme sam invatv ity āsisham evāsāste 21 yā te dhāmāni havishā yajantīty anvāha 22 tā te visvā paribhūr astu yajñam | 23 gayasphānah prataranah suvīra iti, gavām nah sphāvayitā pratārayitaidhīty eva tad āhā 24 vīrahā pra carā soma duryān iti. grihā vai duryā. bibhyati vai somād rājňa āyato yajamānasya grihāh. sa yad etām anvāha sāntyaivainam tac chamayati, so 'sya sānto na prajām na pasūn hinastī 25 mā m dhiya m sikshamānasya deveti vārunyā paridadhāti 26 varunadevatyo vā esha tāvad yāvad upanaddho, yāvat parisritāni prapadyate; svayaivainam tad devatayā svena chandasā samardhayati 27 sikshamān asya deveti. sikshate vā esha yo yajate 28 kratum daksham varuna sam sisādhīti, vīryam prajñānam Varuna sam sisādhīty eva tad āha 29 yayāti visvā duritā tarema sutarmāņam adhi nāvam

ruhemeti. yajño vai sutarmā nauḥ, kṛishṇājinaṃ vai sutarmā naur, vāg vai sutarmā naur; vācam eva tad āruhya tayā svargaṃ lokam abhi saṃtarati 30 tā etā ashṭāv anvāha rūpasamṛiddhā 31 etad vai yajñasya samṛiddhaṃ yad rūpasamṛiddhaṃ, yat karma kriyamāṇam ṛig abhivadati 32 tāsāṃ triḥ prathamām anvāha trir uttamāṃ 33 tā dvādaṣa sampadyante: dvādaṣa vai māsāḥ saṃvatsaraḥ, saṃvatsaraḥ Prajāpatiḥ 34 prajāpatyāyatanābhir evābhī rādhnoti ya evaṃ veda 35 triḥ prathamāṃ trir uttamām anvāha, yajñasyaiva tad barsau nahyati sthemne balāyāvisraṅsāya || 13 || 2 ||

1 Anyataro 'nadvān yuktah syād anyataro vimukto 'tha rājānam upāvahareyur 2 yad ubhayor vimuktayor upāvahareyuh, pitridevatyam rajanam kuryur 3 yad yuktayor, ayogakshemah prajā vindet, tāh prajāh pariplaveran 4 yo 'nadvān vimuktas tac chālāsadām prajānām rūpam, yo yuktas tac cakriyānām. te ye yukte 'nye vimukte 'nya upāvaharanty, ubhav eva te kshemayogau kalpayanti 5 devasurā vā eshu lokeshu samayatanta. ta etasyām prācyām disý ayatanta, tāns tato 'surā ajayans. te dakshinasyām disy ayatanta, tāns tato 'surā ajayans. te pratīcyām disy ayatanta, tāns tato 'surā ajayans. ta udīcyām disy ayatanta, tāns tato 'surā ajayans. ta udīcyām prācyām disy ayatanta, te tato na parājayanta. saishā dig aparājitā, tasmād etasyām dişi yateta vā yātayed vesvaro hānrinākartos 6 te devā abruvann: arājatayā vai no jayanti, rājānam karavāmahā iti. tatheti. te somam rājānam akurvans, te somena rājñā sarvā diṣo 'jayann. esha vai somarājā yo yajate. prāci tishthaty ādadhati, tena prācīm disam jayati. tam dakshinā parivahanti, tena dakshinām disam jayati. tam pratyancam avartayanti, tena pratīcīm disam jayati. tam udīcas tishthata upāvaharanti, tenodīcīm disam jayati 7 somena rājñā sarvā diṣo jayati ya evam veda || 14 || 3 ||

1 Havir ātithyam nirupyate some rājany āgate 2 somo vai rājā yajamānasya grihān āgachati, tasmā etad dhavir ātithyam nirupyate, tad ātithyasyātithyatvam 3 navakapālo bhavati. nava vai prāṇāḥ, prāṇānām kļiptyai prāṇānām pratiprajñātyai 4 Vaishṇavo bhavati. Vishṇur vai yajñaḥ, svayaivainam tad devatayā svena chandasā samardhayati 5 sarvāṇi vāva chandānsi ca prishṭhāni ca somam rājānam krītam anv āyanti, yāvantaḥ khalu vai rājānam aṇuyanti tebhyaḥ sarvebhya ātithyam kriyate 6 'gnim manthanti some rājany āgate. tad yathaivādo manushyarāja āgate 'nyasmin vārhaty ukshāṇam vā vehatam vā kshadanta, evam evāsmā etat kshadante yad agnim manthanty; agnir hi devānām paṣuḥ || 15 || 4 ||

1 Agnaye mathyamānāyānubrūhīty āhādhvaryur 2 abhi tvā devā savitar iti sāvitrīm anvāha 3 tad āhur: yad agnaye mathyamānāyānu vācāhātha kasmāt sāvitrīm anvāheti 4 Savitā vai prasavānām īse, savitriprasūtā evainam tan manthanti. tasmāt sāvitrīm anvāha 5 mahī dyauh prithivī ca na iti dyāvāprithivīyām anvāha 6 tad āhur: yad agnaye mathyamānāyānu vācāhātha kasmād dyāvāprithivīyām anvāheti. dyāvāprithivībhyām vā etam jātam devāh paryagrihnais, tābhyām evādyāpi parigrihītas. smād dyāvāprithivīyām anvāha 7 tvām agne pushkarād adhīti tricam āgneyam gāyatram anvāhāgnau mathyamāne, svayaivainam tad devatayā svena chandasā samardhayaty 8 atharvā nir amanthateti rūpasamriddham. etad vai yajñasya samriddham yad rūpasamriddham, yat karma kriyamānam rig abhivadati 9 sa yadi na jāyeta yadi ciram jāyeta, rākshoghnyo gāyatryo 'nūcyā 10 agne hansi ny atrinam ity eta 11 rakshasam apahatyai 12 rakshānsi vā enam tarky ālabhante, yarhi na jāyate yarhi ciram jāyate 13 sa yady ekasyām evānūktāyām jāyeta yadi

dvayor, atho ta bruvantu jantava iti jataya jatavatīm abhirūpām anubrūyād 14 yad yajñe 'bhirūpam tat samriddham 15 ā vam haste na khādinam iti 16 hastābhyām hy enam manthanti 17 si sum jātam iti. sisur iva vā esha prathamajāto vad agnir 18 na bib hrati | visām agnim svadhvaram iti 19 yad vai devānām neti tad eshām o3m iti 20 pra devam devavītaye bharatā vasuvittamam iti prahriyamānāyābhirūpā 21 yad yajñe 'bhirūpam tat samriddham 22 ā sve yonau ni shīdatv ity 23 esha ha vā asya svo yonir vad agnir agner 24 ā jātam jātavedasīti 25 jāta itaro, jātavedā itarah 26 priyam sisītā tithim ity. esha ha vā asya priyo 'tithir yad agnir agneh 27 syona ā grihapatim iti, santyam evainam tad dadhaty 28 agnin agnih sam idhyate kavir grihapatir yuvā | havyavād juhvāsya ity abhirūpā 29 yad yajñe 'bhirūpam tat samriddham 30 tvam hy agne agninā vipro vipreņa san sateti 31 vipra itaro vipra itarah, sann itarah sann itarah 32 sakhā sakhyā samidhyasa ity. esha ha vā asya svah sakhā yad agnir agnes 33 tam marjayanta sukratum puroyāvānam ājishu | sveshu kshayeshu vājinam iti 34 esha ha vā asya svaḥ kshayo yad agnir agner 35 yajñena yajñam ayajanta devā ity uttamayā paridadhāti 36 yajñena vai tad devā yajñam ayajanta yad agnināgnim ayajanta, te svargam lokam āyans 37 tāni dharmāni prathamāny āsan | te ha nākam mahimānah sacanta yatra pūrve sādhyāḥ santi devā iti 38 chandānsi vai Sādhyā devās, te 'gre 'gnināgnim ayajanta, te svargam lokam āyann 39 Ādityās caivehāsann Angirasas ca, te 'gre 'gnināgnim ayajanta, te svargam lokam āyan 40 saishā svargyāhutir yad agnyāhutir. yadi ha vā apy abrāhmaņokto yadi duruktokto yajate 'tha haishāhutir gachaty eva devān, na pāpmanā samsrijyate 41 gachaty asyāhutir devān

100

Sassa

nāsyāhutih pāpmanā samsrijyate ya evam veda 42 tā etās trayodaṣānvāha rūpasamriddhā 43 etad vai yajňasya samriddham yad rūpasamriddham, yat karma kriyamānam rig abhivadati 44 tāsām trih prathamām anvāha trir uttamām, tāh saptadaṣa sampadyante. saptadaṣo vai Prajāpatir: dvādaṣa māsāh pañcartavas. tāvān samvatsarah, samvatsarah Prajāpatih 45 prajāpatyāyatanābhir evābhī rādhnoti ya evam veda 46 trih prathamām trir uttamām anvāha, yajňasyaiva tad barsau nahyati sthemne balāyāvisransāya || 16 || 5 ||

1 Samidhāgnim duvasyat,ā pyāyasva sam etu ta ity ajyabhagayoh puronuvakye bhavata atithyavatyau rupasamriddhe 2 etad vai yajñasya samriddham yad rūpasamriddham, yat karma kriyamānam rig abhivadati 3 saishāgneyy atithimatī, na saumyātithimaty asti. yat saumyātithimatī syāc, chasvat sā syād 4 etat tv evaishātithimatī yad āpīnavatī 5 yadā vā atithim parivevishaty āpīna iva vai sa tarhi bhavati 6 tayor jushanenaiva yajati7dam vishnur vi cakrame, tad asya priyam abhi pātho asyām iti vaishnavyau 8 tripadām anūcya catushpadayā yajati 9 sapta padāni bhavanti. siro vā etad yajňasya yad ātithyam, sapta vai sīrshan prānāh, sīrshann eva tat prānān dadhāti 10 hotāram citraratham adhvarasya, pra-prāyam agnir bharatasya srinva iti svishtakritah samyajye bhavata ātithyavatyau rūpasamriddhe. etad vai yajñasya samriddham yad rūpasamriddham, yat karma kriyamānam rig abhivadati 11 trishtubhau bhavatah sendriyatvāye 12 lāntam bhavatīļāntena vā etena devā arādhnuvan yad ātithyam, tasmād iļāntam eva kartavyam 13 prayājān evātra yajanti nānuyājān 14 prāņā vai prayājānuyājās, te ya ime sīrshan prānās te prayājā, ye 'vāncas te 'nuyājāh. sa yo 'tranuyajan yajed, yatheman pranan alupya sirshan dhitset tādrik tad 15 atiriktam tat, sam u vā ime prānā vidre ye ceme ye ceme 16 tad yad evātra prayājān yajanti nānuyājāns, tatra sa kāma upāpto yo 'nuyājeshu yo 'nuyājeshu || 17 || 6 ||

Iti prathamapancikayam tritiyo 'dhyayah. Iti tritiyadhyaye shashtah khandah.

1 Yajño vai devebhya udakrāman: na vo 'ham annam bhavishyāmīti. neti devā abruvann, annam eva no bhavishyasīti. tam devā vimethire, sa haibhyo vihrito na prababhūva. te hocur devā: na vai na ittham vihrito 'lam bhavishyati, hantemam yajñam sambharāmeti. tatheti. tam samjabhrus 2 tam sambhrityocur Asvināv: imam bhishajyatam ity. Asvinau vai devānām bhishajāv, Asvināv adhvaryū. tasmād adhvaryū gharmam sambharatas 3 tam sambhrityāhatur: brahman pravargyeṇa pracarishyāmo hotar abhishtuhīti || 18 || 1 ||

1 Brahma jajñānam prathamam purastād iti brahma vai Brihaspatir, brahmanaiyainam pratipadyate. tad bhishajyatī 2 yam vai pitre rāshtry ety agra iti. vāg vai rāshtrī, vācam evāsmins tad dadhāti 3 mahān mahī a stabhāyad vi jāta iti brāhmanaspatyā. brahma vai Brihaspatir, brahmanaivainam tad bhishajyaty 4 abhi tyam devam savitāram onyor iti sāvitrī. prāņo vai Savitā, prānam evasmins tad dadhāti 5 sam sīdasva mahān asīty evainam samasādayann 6 añjanti yam prathayanto na viprā ity ajyamānāyābhirūpā. yad yajñe 'bhirūpam tat samriddham 7 patamgam aktam asurasya māyayā, yo nah sanutyo abhidasad agne, bhava no agne sumanā upetāv iti dve-dve abhirūpe. yad yajñe 'bhirūpam tat samriddham 8 krinushva pājah prasitim na prithvīm iti pañca rākshoghnyo, rakshasām apahatyai 9 pari tvā girvaņo giro, 'dhi dvayor adadhā ukthyam vacah, sukram te anyad yajatam te anyad, apasyam gopām anipadyamānam iti catasra ekapātinyas 10 tā ekavinsatir bhavanty 11 ekavinso 'yam purusho: daṣa hastyā angulayo daṣa pādyā ātmaikavinṣas. tam imam ātmānam ekavinṣaṃ saṃskurute $\parallel 19 \parallel^2 \parallel$

1 Srakve drapsasya dhamatah sam asvarann iti nava pāvamānyo. nava vai prānāh, prānān evāsmins tad dadhāty 2 ayam venas eo dayat prisnigarbhā ity 3 ayam vai veno. 'smād vā ūrdhvā anye prānā venanty avāneo 'nye, tasmād venah. prāno vā ayam san nābher iti, tasmān nābhis, tan nābher nābhitvam. prānam evāsmins tad dadhāti 4 pavitram te vitatam brahmanas pate, taposh pavitram vitatam divas pade, vi yat pavitram dhishanā atanvateti pūtavantah prānās. ta ime 'vānco retasyo mūtryah purīshya ity, etān evāsmins tad dadhāti || 20 || 3 ||

1 Ganānām tvā ganapatim havāmaha iti brāhmanaspatyam. brahma vai Brihaspatir, brahmanaivainam tad bhishajyati 2 prathaş ca yasya saprathaş ca nāmeti gharmatanvah. satanum evainam tat sarupam karoti 3 rathamtaram ā jabhārā vasishthah || bharadvājo brihad ā cakre agner iti. brihadrathamtaravantam evainam tat karoty 4 apasyam tvā manasā cekitānam iti Prajāvān Prājāpatyaḥ. prajām evāsmins tad dadhāti 5 kā rādhad dhotrāsvinā vām iti nava vichandasas. tad etad yajñasyāntastyam. vikshudram iva vā antastyam, anīya iva ca sthavīya iva ca. tasmād etā vichandaso bhavanty 6 etābhir hāsvinoh Kakshīvān priyam dhāmopāgachat, sa paramam lokam ajayad 7 upāsvinoh priyam dhāma gachati, jayati paramam lokam ya evam vedā8bhāty agnir ushasām anīkam iti sūktam 9 pīpivānsam asvinā gharmam achety abhirūpam, yad yajne 'bhirūpam tat samriddham 10 tad u traishtubham. vīryam vai

trishtub, vīryam evāsmins tad dadhāti 11 grāvāneva tad id artham jarethe iti sūktam. akshī iva karnāv iva nāsevety angasamākhyāyam evāsmins tad indriyāni dadhāti 12 tad u traishtubham. vīryam vai trishtub, vīryam evāsmins tad dadhātī 13 le dyāvā prithivī pūrva citta ya iti süktam 14 agnim gharmam surucam yāmann ishtaya ity abhirupam. yad yajñe 'bhirupam tat samriddham 15 tad u jāgatam, jāgatā vai pasavah, pasūn evāsmins tad dadhāti 16 yābhir amum āvatam yābhir amum āvatam ity. etāvato hātrāsvinau kāmān dadrisatus, tān evāsmins tad dadhāti, tair evainam tat samardhayaty 17 arūrucad ushasah prisnir agriya iti rucitavatī, rucam evāsmins tad dadhāti 18 dyubhir aktubhih pari pātam asmān ity uttamayā paridadhāty 19 arishtebhir asvinā saubhagebhih | tan no mitro varuno māmahantām aditih sindhuh prithivī uta dyaur ity etair evainam tat kāmaih samardhayatī 20 ti nu pūrvam patalam | 21 | 4 |

1 Athottaram 2 upa hvaye sudughām dhenum etām, hiūkṛiṇvatī vasupatnī vasūnām, abhi tvā deva savitaḥ, sam ī vatsam na mātribhiḥ, sam vatsa iva mātribhir, yas te stanaḥ sasayo yo mayobhūr, gaur amīmed anu vatsam mishantam, namased upa sīdata, samjānānā upa sīdann abhijñv, ā dasabhir vivasvato, duhanti saptaikām, samiddho agnir aṣvinā, samiddho agnir vṛishaṇāratir divas, tad u prayakshatamam asya karmā,tmanvan nabho duhyate ghṛitam paya, ut tishṭha brahmaṇas pate, 'dhukshat pipyushīm isham, upa drava payasā godhug osham, ā sute siñcata ṣriyam, ā nūnam aṣvinor ṛishiḥ, sam u tye mahatīr apa ity ekavinṣatir abhirūpā. yad yajñe 'bhirūpam tat samriddham 3 ud

u shya devah savitā hiranyayety anūttishthati, praitu brahmanas patir ity anupraiti, gandharva itthā padam asya rakshatīti kharam avekshate, nāke suparnam upa yat patantam ity upavisati, tapto vām gharmo nakshati svahoto, bhā pibatam aşvineti pūrvāhne yajaty 4 agne vīhīty anuvashatkaroti, svishtakridbhājanam 5 yad usriyāsv āhutam ghritam payo, 'sya pibatam asvinety aparāhne yajaty, agne vīhīty anuvashatkaroti, svishtakridbhājanam 6 trayānām ha vai havishām svishtakrite na samavadyanti: somasya gharmasya vājinasyeti. sa yad anuvashatkaroty, agner eva svishtakrito 'nantarityai 7 vi svā ā sā dakshi nasād iti brahmā japati 8 svāhākritah sucir deveshu gharmah, samudrād ūrmim ud iyarti veno, drapsah samudram abhi yaj jigāti, sakhe sakhāyam abhy ā vavritsvo, rdhva ü shu na ütaya, ürdhvo nah pāhy anhasas, tam ghem itthā namasvina ity abhirūpā. yad yajñe 'bhirūpam tat samriddham 9 pāvakasoce tava hi kshayam parīti bhaksham ākānkshate 10 hutam havir madhu havir indratame 'gnāv aşyāma te deva gharma | madhumatah pitumato vājavato 'ngirasvato namas te astu mā mā hinsīr iti gharmasya bhakshayati 11 syeno na yonim sadanam dhiyā kritam, ā yasmin sapta vāsavā iti samsādyamānāyānvāha 12 havir havishmo mahi sadma daivyam iti yad ahar utsādayishyanto bhavanti 13 sūyavasād bhagavatī hi bhūyā ity uttamayā paridadhāti 14 tad etad devamithunam yad gharmah. sa yo gharmas tac chisnam, yau saphau tau saphau, yopayamanī te sronikapāle, yat payas tad retas. tad idam agnau devayonyām prajanane retah sicyate. 'gnir vai devayonih. so 'gner devayonyā āhutibhyah sambhavaty 15 rinmayo yajurmayah samamayo vedamayo brahmamayo

'mṛitamayaḥ sambhūya devatā apyeti ya evam veda yaṣ caivam vidvān etena yajñakratunā yajate || 22 || 5 ||

1 Devāsurā vā eshu lokeshu samayatanta. te vā asurā imān eva lokān puro 'kurvata, yathaujīyānso balīyānsa evam. te vā ayasmayīm evemām akurvata rajatām antariksham harinīm divam, te tathemānl lokān puro 'kurvata. te devā abruvan: puro vā ime 'surā imāhl lokān akrata, pura imāni lokān pratikaravāmahā iti. tatheti. te sada evāsyāh pratyakurvatāgnīdhram antarikshād dhavirdhāne divas. te tathemāni lokān purah pratyakurvata 2 te devā abruvann: upasada upāyāmopasadā vai mahāpuram jayantīti. tatheti, te yam eva prathamam upasadam upayans tayaivainān asmāl lokād anudanta, yām dvitīyām tayāntarikshād, yām tritīyām tayā divas. tāns tathaibhyo lokebhyo 'nudanta 3 te vā ebhyo lokebhyo nuttā asurā ritūn asrayanta. te devā abruvann: upasada evopāyāmeti. tatheti. ta imās tisrah satīr upasado dvir-dvir ekaikām upāyans, tāh shat samapadyanta. shad vā ritavas. tān vā ritubhyo 'nudanta 4 te vā ritubhyo nuttā asurā māsān asrayanta. te devā abruvann: upasada evopāyāmeti. tatheti. ta imāh shat satīr upasado dvir-dvir ekaikām upāyans, tā dvādasa samapadyanta. dvādasa vai māsās. tān vai māsebhyo 'nudanta 5 te vai māsebhyo nuttā asurā ardhamāsān asrayanta. te devā abruvann: upasada evopāyāmeti, tatheti, ta imā dvādasa satīr upasado dvir-dvir ekaikām upāyans, tās caturvinsatih samapadyanta. caturvinsatir vā ardhamāsās. tān vā ardhamāsebhyo 'nudanta 6 te ardhamāsevā bhyo nuttā asurā ahorātre aṣrayanta te devā abruvann: upasadāv evopāyāmeti. tatheti. te yām eva pūrvāhņa upasadam upāyans tayaivainān ahno 'nudanta, yām aparāhņe tayā rātres; tāns tathobhābhyām antarāyans 7 tasmāt supūrvāhna eva pūrvayopasadā pracaritavyam svaparāhne

Manager .

'parayā; tāvantam eva tad dvishate lokam pariṣinashṭi || 23 || 6 ||

1 Jitayo vai nāmaitā yad upasado, 'sapatnām vā etābhir devā vijitim vyajayantā 2 sapatnām vijitim vijayate ya evam veda 3 yām devā eshu lokeshu yām ritushu yām māseshu yām ardhamāseshu yām ahorātrayor vijitim vyajayanta, tām vijitim vijayate ya evam veda 4 te devā abibhayur: asmākam vipremānam anv idam asurā ābhavishyantīti. te vyutkramyāmantrayantāgnir Vasubhir udakrāmad, Indro Rudrair, Varuna Adityair, Brihaspatir Visvair devais 5 te tathā vyutkramyāmantrayanta. te 'bruvan: hanta yā eva na imāh priyatamās tanvas tā asya Varunasya rājno grihe samnidadhāmahai; tābhir eva nah sa na samgachātai yo na etad atikrāmād, ya ālulobhayishād iti. tatheti. te Varunasya rājño grihe tanūh samnyadadhata 6 te yad Varunasya rājño grihe tanūh samnyadadhata tat tānūnaptram abhavat, tat tānūnaptrasya tānūnaptratvam 7 tasmād āhur: na satānūnaptriņe drogdhavyam iti 8 tasmād v idam asurā nānvābhavanti || 24 || 7 ||

1 Ṣiro vā etad yajñasya yad ātithyam, grīvā upasadaḥ. samānabarhishī bhavataḥ, samānam hi ṣirogrīvam 2 ishum vā etām devāḥ samaskurvata yad upasadas. tasyā Agnir anīkam āsīt, Somaḥ ṣalyo, Vishņus tejanam, Varuṇaḥ parṇāni. tām ājyadhanvāno vyasrijans, tayā puro bhindanta āyans 3 tasmād etā ājyahavisho bhavanti 4 caturo 'gre stanān vratam upaity upasatsu, catuḥṣaṃdhir hīshur: anīkam ṣalyas tejanam parṇāni 5 trīn stanān vratam upaity upasatsu, trishaṃdhir hīshur: anīkam ṣalyas tejanam. dvau stanau vratam upaity upasatsu, dvishaṃdhir hīshuḥ: ṣalyas ca hy eva tejanam caikam stanam vratam upaity upasatsv, ekā hy eveshur ity ākhyāyata, ekayā vīryam kriyate 6 paro varīyānso vā ime lokā arvāg anhīyānsah, parastād arvācīr

upasada upaity eshām eva lokānām abhijityā 7 upasadyāya mīļhusha, imām me agne samidham imām upasadam vaner iti tisras-tisrah sāmidhenyo rūpasamriddhā. etad vai yajñasya samriddham yad rūpasamriddham, yat karma kriyamānam rig abhivadati 8 jaghnivatīr yājyānuvākyāh kuryād 9 agnir vritrāni janghanad, ya ugra iva saryahā, tvam somāsi satpatir, gayasphāno amīvahe,dam vishņur vi cakrame, trīni padā vi cakrama ity etā 10 viparyastābhir aparāhne yajati 11 ghnanto vā etābhir devāh puro bhindanta āyan yad upasadah 12 sachandasah kartavyā na vichandaso 13 yad vichandasah kuryād, grīvāsu tad gandam dadhyād, īsvaro glāvo janitos 14 tasmāt sachandasa eva kartavyā na vichandasas 15 tad u ha smāhopāvir Jānasruteya, upasadām kila vai tad brāhmane: yasmād apy aslīlasya srotriyasya mukham vy eva jňāyate triptam iva rebhatīvety. ājyahavisho hy upasado, grīvāsu mukham adhyāhitam; tasmād dha sma tad āha || 25 || 8 ||

1 Devavarma vā etad yat prayājās cānuyājās cāprayājam ananuyājam bhavatīshvai saṃsityā apratisarāya 2 sakrid atikramyāṣrāvayati, yajñasyābhikrāntyā anapakramāya 3 tad āhuḥ: krūram iva vā etat somasya rājño 'nte caranti yad asya ghritenānte caranti; ghritena hi vajrenendro vritram ahans 4 tad yad: aṅṣur-aṅṣush ṭe ḍeva somāpyāyatām indrāyaikadhanavidaā tubhyam indraḥpyāyatām ā tvam indrāya pyāyasvā pyāyayāsmān sakhīn | sanyā medhayā svasti te deva soma sutyām udricam aṣīyeti rājānam āpyāyayanti, yad evāsya tat krūram ivānte caranti tad evāsyaitenāpyāyayanty, atho enaṃ vardhayanty eva 5 dyāvāprithivyor vā esha garbho yat somo rājā. tad yad: eshṭā rāya eshṭā vāmāni preshe bhagāya | ritam ritavādibhyo namo dive na-

SHOW.

mah prithivyā iti prastare nihnavate, dyāvā
prithivībhyām eva tan namaskurvanty, atho ene vardhayanty eva vardhayanty eva
|| 26 || 9 ||

Iti prathamapañcikāyām caturtho 'dhyāyaḥ. Iti caturthādhyāye navamaḥ khaṇḍaḥ.

1 Somo vai rājā Gandharveshv āsīt, tam devās ca rishayas cābhyadhyāyan: katham ayam asmān somo rājā gached iti. sā vāg abravīt: strīkāmā vai Gandharvā, mayaiva striyā bhūtayā paṇadhvam iti. neti devā abruvan, katham vayam tvad rite syāmeti. sābravīt: krīnītaiva, yarhi vāva vo mayārtho bhavitā tarhy eva vo 'ham punar āgantāsmīti. tatheti. tayā mahāṇagnyā bhūtayā somam rājānam akrīṇans 2 tām anukritim askannām vatsatarīm ājanti somakrayaṇīm, tayā somam rājānam krīṇanti 3 tām punar nishkrīnīyāt, punar hi sā tān āgachat 4 tasmād upānṣu vācā caritavyam. some rājani krīte Gandharveshu hi tarhi vāg bhavati, sāgnāv eva praṇīyamāne punar āgachati || 27 || 1 ||

devam devyā dhiyā bharatā jātavedasam | havyā no vakshad ānushag iti gāyatrīm brāhmaṇasyānubrūyād 3 gāyatro vai brāhmaṇas, tejo vai brahmavarcasam gāyatrī; tejasaivainam tad brahmavarcasena samardhayatī4mam mahe vidathyāya sūsham iti trishtubham rājanyasyānubrūyāt 5 traishtubho vai rājanya, ojo vā indriyam vīryam trishtub; ojasaivainam tad indriyena vīryena samardhayati 6 sasvat kritva īdyāya pra jabhrur iti 7 svānām evainam tac chraishthyam gamayati 8 srinotu no damyebhir anīkaih srinotv agnir divyair ajasra ity 9 ājarasam hāsminn ajasro dīdāya ya evam vedā 10 yam iha prathamo dhāyi dhātribhir iti jagatīm vaisyasyānubrūyāj 11 jāgato vai vaisyo, jāgatāh paṣavaḥ; paṣubhir evainam tat samardhayati 12 vaneshu citram vi-

bhvam vise-visa ity abhirūpā. yad yajñe 'bhirūpam tat samriddham 13 ayam u shya pra devayur ity 14 anushtubhi vācam visrijate 15 vāg vā anushtub, vācy eva tad vācam visrijate 16 'yam u shya iti yad āhāyam u syāgamam yā purā Gandharveshv avāksam ity eva tad vāk prabrūte 17'yam agnir urushyatīty 18 ayam vā Agnir urushyaty 19 amritād iva janmana ity, amritatvam evāsmins tad dadhāti 20 sahasas cit sahīyān devo jīvātave krita iti 21 devo hy esha etaj jīvātave krito yad Agnir 22 ilāyās tvā pade vayam nābhā prithivyā adhīty 23 etad vā ilāyās padam yad uttaravedīnābhir 24 jātavedo ni dhīmahīti, nidhāsyanto hy enam bhavanty 25 agne havyāya volhava iti, havyam hi vakshyan bhavaty 26 agne visvebhih svanīka devair ūrnāvantam prathamah sīda yonim iti 27 vişvair evainam tad devaih sahāsādayati 28 kulāyinam ghritavantam savitra iti, kulāyam iva hy etad yajne kriyate yat paitudāravāh paridhayo gulgulūrnāstukāh sugandhitejanānīti. yajnam naya yajamānāya sādhv iti, yajnam eva tad rijudhā pratishthāpayati 29 sīda hotah sva u loke cikitvān ity; Agnir vai devānām hotā, tasyaisha svo loko yad uttaravedīnābhih 30 sādayā yajnam sukritasya yonāv iti; yajamāno vai yajno, yajamānāyaivaitām āsisham āsāste 31 devāvīr devān havishā yajāsy agne brihad yajamāne vayo dhā iti; prāņo vai vayah, prāņam eva tad yajamāne dadhāti 32 ni hotā hotrishadane vidāna ity; Agnir vai devānām hotā, tasyaitad dhotrishadanam yad uttaravedīnābhis 33 tvesho dīdivān asadat sudaksha ity, āsanno hi sa tarhi bhavaty 34 adabdhavratapramatir vasishtha ity, Agnir vai devānām vasishṭhaḥ 35 sahas rambharaḥ ṣucijih vo agnir ity, eshā ha vā asya sahasrambharatā yad enam ekam santam ba-

hudhā viharanti 36 pra ha vai sāhasram posham āpnoti ya evam veda 37 tvam dūtas tvam u naḥ paraspā ity uttamayā paridadhāti 38 tvam vasya ā vrishabha praņetā | agne tokasya nas tane tanūnām aprayuchan dīdyad bodhi gopā ity 39 Agnir vai devānām gopā; Agnim eva tat sarvato goptāram paridatta ātmane ca yajamānāya ca yatraivam vidvān etayā paridadhāty, atho samvatsarīnām evaitām svastim kurute 40 tā etā ashtāv anvāha rūpasamriddhā. etad vai yajñasya samriddham yad rūpasamriddham, yat karma kriyamānam rīg abhivadati 41 tāsām triḥ prathamām anvāha trir uttamām, tā dvādaṣa sampadyante: dvādaṣa vai māsāḥ samvatsaraḥ, samvatsaraḥ Prajāpatiḥ. prajāpatyāyatanābhir evābhī rādhnoti ya evam veda. triḥ prathamām trir uttamām anvāha, yajñasyaiva tad barsau nahyati sthemne balāyāvisransāya || 28 || 2 ||

1 Havirdhānābhyām prohyamānābhyām anubrūhīty āhādhvaryur 2 yuje vām brahma pūrvyam namobhir ity anvāha. brahmanā vā ete devā ayunjata yad dhavirdhāne, brahmanaivaine etad yunkte; na vai brahmanvad rishyati 3 pretām yajnasya sambhuveti tricam dyāvāprithivīyam anvāha 4 tad āhur: yad dhavirdhānābhyām prohyamānābhyām anu vācāhātha kasmāt tricam dyāvāprithivīyam anvāheti. dyāvāprithivī vai devānām havirdhāne āstām, te u evādyāpi havirdhāne; te hīdam antarena sarvam havir yad idam kimca. tasmāt tricam dyāvāprithivīyam anvāha 5 yame iva yatamāne yad aitam iti, yame iva hy ete yatamāne prabāhug itah 6 pra vām bharan mānushā devayanta iti, devayanto hy ene mānushāh prabharanty 7 ā sīdatam svam u lokam vidāne svāsasthe bhavatam indave na iti, somo vai rājenduh, somāyaivaine etad rājña āsade 'cīklipad 8 adhi dvayor adadhā ukthyam vaca iti 9 dvayor hy etat tritīyam chadir adhi-

nidhīyata 10 ukthyam vaca iti yad āha, yajñiyam vai karmokthyam vaco, yajñam evaitena samardhayati 11 yatasrucā mithunā yā saparyataķ | asamyatto vrate te ksheti pushyatīti 12 yad evādaḥ pūrvaṃ yattavat padam āha tad evaitena ṣāntyā ṣamayati 13 bhadrā saktir yajamānāya sunvata ity āsisham āsāste 14 visvā rūpāni prati muñcate kavir iti visvarūpām anvāha 15 sa rarātyām īkshamāno 'nubrūyād 16 visvam iva hi rūpam rarātyāh suklam iva ca krishnam iva ca 17 visvam rūpam avarunddha ātmane ca yajamānāya ca yatraivam vidvān etām rarātyām īkshamāno 'nvāha 18 pari tvā girvano gira ity uttamayā paridadhāti 19 sa yadaiva havirdhāne sampariṣrite manyetātha paridadhyād 20 anagnambhāvukā ha hotus ca yajamānasya ca bhāryā bhavanti yatraivam vidvān etayā havirdhānayoh samparisritayoh paridadhāti 21 yajushā vā ete parisriyete yad dhavirdhāne, yajushaivaine etat parisrayanti 22 tau yadaivādhvaryus ca pratiprasthātā cobhayato methyau nihanyātām atha paridadhyād 23 atra hi te samparisrite bhavatas 24 tā etā ashtāv anvāha rūpasamriddhā. etad vai yajñasya samriddham yad rupasamriddham, yat karma kriyamanam rig abhivadati. tāsām trih prathamām anvāha trir uttamām, tā dvādasa sampadyante: dvādasa vai māsāḥ saṃvatsaraḥ, samvatsarah Prajāpatih. prajāpatyāyatanābhir evābhī rādhnoti ya evam veda. trih prathamām trir uttamām anvāha, yajñasyaiva tad barsau nahyati sthemne balāyāvisransāya || 29 || 3 ||

1 Agnīshomābhyām praņīyamānābhyām anubrūhīty āhādhvaryuḥ 2 sāvīr hi deva prathamāya pitra iti sāvitrīm anvāha 3 tad āhur: yad Agnīshomābhyām praņīyamānābhyām anu vācāhātha kasmāt sāvitrīm anvāheti. Savitā vai prasavānām īṣe, savitriprasūtā evainau tat praṇayanti.

tasmāt sāvitrīm anvāha 4 praitu brahmanas patir iti brāhmanaspatyām anvāha 5 tad āhur: yad Agnīshomābhyām pranīyamānābhyām anu vācāhātha kasmād brāhmanaspatyām anvāheti. brahma vai Brihaspatir, brahmaivābhyām etat purogavam akar, na vai brahmanvad rishyati 6 pra devy etu sünriteti. sasünritam eva tad yajñam karoti. tasmād brāhmaņaspatyām anvāha 7 hotā devo amartya iti tricam agneyam gayatram anvaha some rajani praniyamane 8 somam vai rājānam praņīyamānam antarenaiva sadohavirdhānāny asurā rakshānsy ajighānsans, tam Agnir māyayātyanayat 9 purastād eti māyayeti. māyayā hi sa tam atyanayat, tasmād v asyāgnim purastād dharanty 10 upa tvāgne dive-diva, upa priyam panipnatam iti tisras caikām cānvāhellsvarau ha vā etau samyantau yajamānam hinsitor yas cāsau pūrva uddhrito bhavati, yam u cainam aparam pranayanti. tad yat tisras caikām cānvāha samjānānāv evainau tat samgamayati, pratishthāyām evainau tat pratishthāpayaty, ātmanas ca yajamānasya cāhińsāyā 12 agne jushasva prati harya tad vaca ity āhutyām hūyamānāyām anvāhā13gnaya eva taj jushtim āhutim gamayati 14 somo jigāti gātuvid iti tricam saumyam gāyatram anvāha some rājani pranīyamāne, svayaivainam tad devatayā sveņa chandasā samardhayati 15 somah sadhastham āsadad ity. āsatsyan hi sa tarhi bhavati 16 tad atikramyaivānubrūyāt prishthata ivāgnīdhram kritvā 17 tam asya rājā varuņas tam asvineti vaishnavīm anvāha 18 kratum sacanta mārutasya vedhasah | dādhāra daksham uttamam aharvidam vrajam ca vishņuh sakhivāň apornuta iti 19 Vishnur vai devānām dvārapah, sa evāsmā etad dvāram vivrinoty 20 antas ca prāgā aditir bhavāsīti prapādyamāne 'nvāha 21 syeno na yonim sadanam dhiyā kritam

ity āsanne 22 hiranyayam āsadam deva eshatīti 23 hiranmayam iva ha vā esha etad devebhyas chadayati yat krishnājinam 24 tasmād etām anvāhā 25 stabhnād dyām asuro visvavedā iti vārunyā paridadhāti 26 varunadevatyo vā esha tāvad yāvad upanaddho, yāvat parisritāni prapadyate; svayaivainam tad devatayā svena chandasā samardhayati 27 tam yady upa vā dhāveyur abhayam vecherann evā vandasva varuņam brihantam ity etayā paridadhyad 28 yavadbhyo habhayam ichati yavadbhyo habhayam dhyāyati, tāvadbhyo hābhayam bhavati yatraivam vidvān etayā paridadhāti. tasmād evam vidvān etayaiva paridadhyāt 29 tā etāh saptadaṣānvāha rūpasamṛiddhā. etad vai yajñasya samriddham yad rūpasamriddham, yat karma kriyamānam rig abhivadati. tāsām trih prathamām anvāha trir uttamām, tā ekavinsatih sampadyanta. ekavinso vai Prajāpatir: dvādasa māsāh pañcartavas traya ime lokā, asāv Āditya ekavinsa uttamā pratishthā 30 tad daivam kshatram, sā srīs, tad ādhipatyam, tad bradhnasya vishtapam, tat Prajāpater āyatanam, tat svārājyam 31 ridhnoty etam evaitābhir ekavinsatyaikavinsatyā || 30 || 4 ||

Iti prathamapañcikāyām pañcamo 'dhyāyah. Iti pañcamādhyāye caturthah khandah.

1 Yajñena vai devā ūrdhvāh svargam lokam āyans. te 'bibhayur: imam no drishtvā manushyās ca rishayas cānuprajnasyantīti. tam vai yūpenaivayopayans, tam yad yūpenaivāyopayans tad yūpasya yūpatvam, tam avācīnāgram nimityordhvā udāyais. tato vai manushyās ca rishayas ca devānām yajñavāstv abhyāyan: yajñasya kimcid eshishyāmah prajnātyā iti. te vai yūpam evāvindann avācīnāgram nimitam. te 'vidur: anena vai devā yajñam ayūyupann iti. tam utkhāyordhvam nyaminvais, tato vai te pra yajñam ajānan pra svargam lokam 2 tad yad yūpa ūrdhvo nimīyate, yajñasya prajñātyai svargasya lokasyānukhyātyai 3 vajro vā esha yad yūpah, so 'shtāsrih kartavyo. 'shtāsrir vai vajras. tam-tam praharati dvishate bhrātrivyāya vadham, yo 'sya strityas tasmai startavai 4 vajro vai yūpah, sa esha dvishato vadha udyatas tishthati. tasmād dhāpy etarhi yo dveshti tasyāpriyam bhavaty amushyāyam yūpo 'mushyāyam yūpa iti drishtvā 5 khādiram yūpam kurvīta svargakāmaḥ. khādirena vai yūpena devāḥ svargam lokam ajayais, tathaivaitad yajamānah khādirena yūpena svargam lokam jayati 6 bailvam yūpam kurvītānnādyakāmah pushtikāmah. samām-samām vai bilvo gribhītas, tad annādyasya rūpam; ā mūlāc chākhābhir anucitas, tat pushteh 7 pushyati prajām ca pasūns ca ya evam vidvān bailvam yūpam kurute 8 yad eva bailvā3m | bilvam jyotir iti vā ācakshate 9 jyotih sveshu bhavati, sreshthah svānām bhavati ya evam veda 10 pālāsam yūpam kurvīta tejaskāmo brahmavarcasakāmas. tejo vai brahmavarcasam vanaspatīnām palāṣas 11 tejasvī brahmavarcasī bhavati ya evam vidvān pālāṣam yūpam kurute 12 yad eva pālāṣā3m | sarveshām vā esha vanaspatīnām yonir yat palāṣas. tasmāt palāṣasyaiva palāṣenācakshate, 'mushya palāṣam amushya palāṣam iti 13 sarveshām hāsya vanaspatīnām kāma upāpto bhavati ya evam veda ||1||1||

1 Anjmo yūpam, anubrūhīty āhādhvaryur 2 anjanti tvām adhvare devayanta ity anvāhā3dhvare hy enam devayanto 'njanti 4 vanaspate madhuna daivvenetv. etad vai madhu daivyam yad ājyam 5 yad ūrdhvas tishthā dravineha dhattād yad vā kshayo mātur asyā upastha iti. yadi ca tishthāsi yadi ca sayāsai dravinam evāsmāsu dhattād ity eva tad āho6c chravasva vanaspata ity ucchriyamānāyābhirūpā. yad yajñe 'bhirupam tat samriddham 7 varshman prithivyā adhīty. etad vai varshma prithivyai yatra yūpam unminvanti 8 sumitī mīyamāno varco dhā yajñavāhasa ity āsisham āsāste 9 samiddhasya srayamānah purastād iti 10 samiddhasya hy esha etat purastāc chrayate 11 brahma vanvāno ajaram suvīram ity āsisham evāsāsta 12 āre as mad amatim bādhamāna ity. asanāyā vai pāpmāmatis, tām eva tad ārān nudate yajñāc ca yajamānāc co 13 c chrayasva mahate saubhagāyety āsisham evāsāsta 14 ūrdhva ū shu na ūtaye tishthā devo na saviteti 15 yad vai devānām neti tad eshām o3m iti. tishtha deva iva Savitety eva tad āho 16 rdhvo vājasya saniteti. vājasanim evainam tad dhanasām sanoti 17 yad añjibhir vāghadbhir vihvayāmaha iti. chandānsi vā anjayo vāghatas, tair etad devān yajamānā vihvayante: mama yajñam āgachata mama yajñam iti 18 yadi ha vā api bahava iva yajante, 'tha hāsya devā yajñam aiva gachanti yatraivam vidvān etām anvāho19rdhvo nah pāhy anhaso ni ke-

he keli

tunā visvam sam atriņam daheti 20 rakshānsi vai pāpmātrino, rakshānsi pāpmānam dahety eva tad āha 21 kridhī na ūrdhvāñ carathāya jīvasa iti yad āha, kridhī na ūrdhvān caranāya jīvasa ity eva tad āha 22 yadi ha vā api nīta iva yajamāno bhavati, pari haivainam tat samvatsarāya dadāti 23 vidā deveshu no duva ity āsisham evāsāste 24 jāto jāyate sudinatve ahnām iti 25 jāto hy esha etaj jāyate 26 samarya ā vidathe vardhamāna iti. vardhayanty evainam tat 27 punanti dhīrā apaso manīsheti. punanty evainam. tat 28 devayā vipra ud iyarti vācam iti. devebhya evainam tan nivedayati 29 yuvā suvāsāh parivīta āgād ity uttamayā paridadhāti 30 prāno vai yuvā suvāsāh, so 'yam sarīraih parivritah 31 sa u sreyān bhavati jāyamāna iti. sreyāňchreyān hy esha etad bhavati jāyamānas 32 tam dhīrāsah kavaya un nayanti svādhyo manasā devayanta iti. ye vā anūcānās te kavayas, ta evainam tad unnayanti 33 tā etāh saptānvāha rūpasamriddhā. etad vai yajñasya samriddham yad rūpasamriddham, yat karma kriyamānam rig abhivadati. tāsām trih prathamām anvāha trir uttamām, tā ekādasa sampadyanta. ekādasāksharā vai trishtup, trishtub Indrasya vajra. indrāyatanābhir evābhī rādhnoti ya evam veda, trih prathamām trir uttamām anvāha, yajñasyaiva tad barsau nahyati sthemne balāyāvisra
isāya || 2 || 2 ||

1 Tishthed yūpā3ḥ | anuprahare3t ity āhus 2 tishthet paṣukāmasya 3 devebhyo vai paṣavo 'nnādyāyālambhāya nātishthanta. te 'pakramya prativāvadato 'tishthan: nāsmān ālapsyadhve nāsmān iti. tato vai devā etaṃ yūpaṃ vajram apaṣyaṅs, tam ebhya udaṣrayaṅs; tasmād bibhyata upāvartanta, tam evādyāpy upāvrittās. tato vai devebhyaḥ paṣavo 'nnādyāyālambhāyatishthanta 4 tishthante 'smai paṣavo 'nnādyāyālambhāya ya evaṃ veda yasya caivaṃ vidusho yū-

pas tishthaty 5 anupraharet svargakāmasya 6 tam u ha smaitam pūrve 'nv eva praharanti 7 yajamāno vai yūpo yajamānah prastaro, 'gnir vai devayonih; so 'gner devayonyā āhutibhyah sambhūya hiranyasarīra ūrdhvah svargam lokam eshyatīty 8 atha ye tebhyo 'vara āsans ta etam svarum apasyan yūpasakalam, tam tasmin kāle 'nupraharet, tatra sa kāma upāpto yo 'nupraharane, tatra sa kāma upāpto yah sthāne 9 sarvābhyo vā esha devatābhya ātmānam ālabhate yo dīkshate. 'gnih sarvā devatāh, Somah sarvā devatāh. sa yad agnīshomīyam pasum ālabhate, sarvābhya eva tad devatābhyo yajamāna ātmānam nishkrīnīte 10 tad āhur: dvirūpo 'gnīshomīyah kartavyo, dvidevatyo hīti. tat-tan nādrityam. pīva iva kartavyah. pīvorūpā vai pasavah, krisita iva khalu vai yajamāno bhavati. tad yat pīvā pasur bhavati, yajamānam eva tat svena medhena samardhayati 11 tad āhur: nāgnīshomīyasya paşor aşnīyāt, purushasya vā esho 'snāti yo 'gnīshomīyasya pasor asnāti; yajamāno hy etenātmānam nishkrīnīta iti 12 tat-tan nādrityam. vārtraghnam vā etad dhavir yad agnīshomīyo. 'gnīshomābhyām vā Indro vritram ahans, tāv enam abrūtām: āvābhyām vai vritram avadhīr, varam te vrināvahā iti. vrināthām iti. tāv etam eva varam avrinātām: svahsutyāyām pasum. sa enavor esho 'cyuto, varavrito hy enayos. tasmāt tasyāsitavyam caiva līpsitavyam ca || 3 || 3 ||

1 Āprībhir āprīnāti 2 tejo vai brahmavarcasam āpriyas, tejasaivainam tad brahmavarcasena samardhayati 3 samidho yajati 4 prāṇā vai samidhah, prāṇā hīdam sarvam samindhate yad idam kimca; prāṇān eva tat prīṇāti, prāṇān yajamāne dadhāti 5 Tanūnapātam yajati. prāṇo vai Tanūnapāt, sa hi tanvaḥ pāti; prāṇam eva tat prīṇāti, prāṇam yajamāne dadhāti 6 Narāṣansam yajati. prajā vai naro, vāk ṣansaḥ; prajām caiva tad vācam ca prīṇāti, prajām ca vā

Market .

cam ca yajamāne dadhātī7lo yajaty. annam vā ilo; 'nnam eva tat prīnāty, annam yajamāne dadhāti 8 barhir yajati. pasavo vai barhih; pasūn eva tat prīnāti, pasūn yajamāne dadhāti 9 duro yajati. vrishtir vai duro; vrishtim eva tat prīnati, vrishtim annādyam yajamāne dadhāty 10 ushāsānaktā yajaty, ahorātre vā ushāsānaktāhorātre eva tat prīnāty, ahorātrayor yajamānam dadhāti 11 daivyā hotārā yajati. prānāpānau vai daivyā hotārā; prānāpānāv eva tat prīnāti, prānāpānau yajamāne dadhāti 12 tisro devīr yajati. prāno vā apāno vyānas tisro devyas; tā eva tat prīnāti, tā yajamāne dadhāti 13 Tvashtāram yajati. vāg vai Tvashtā, vāg ghīdam sarvam tāshtīva; vācam eva tat prīnāti, vācam yajamāne dadhāti 14 vanaspatim yajati. prāno vai vanaspatih; prānam eva tat prīnāti, prānam yajamāne dadhāti 15 svāhākritīr yajati. pratishthā vai svāhākritayah, pratishthāyām eva tād yajñam antatah pratishthāpayati 16 tābhir yatharishy āprīnīyād. yad yatharishy āprīnāti, yajamānam eva tad bandhutāyā notsrijati || 4 || 4 ||

1 Paryagnaye kriyamāṇāyānubrūhīty āhādhvaryur 2 agnir hotā no adhvara iti tricam āgneyam gāyatram anvāha paryagni kriyamāṇe, svayaivainam tad devatayā svena chandasā samardhayati 3 vājī san pari ṇīyata iti. vājinam iva hy enam santam pariṇayanti 41 pari tri vishty adhvaram yāty agnī rathīr ivety. esha hi rathīr ivādhvaram pariyāti 5 pari vājapatih kavir ity. esha hi vājānām patir 6 ata upapreshya hotar havyā devebhya ity āhādhvaryur 7 ajaid agnir asanad vājam iti maitrāvaruṇa upapraisham pratipadyate 8 tad āhur: yad adhvaryur hotāram upapreshyaty, atha kasmān maitrāvaruṇa upapraisham pratipadyata iti 9 mano vai yajñasya maiṭrāvaruṇo, vāg yajñasya hotā. manasā vā ishitā vāg vadati. yām hy anyamanā vācam vadaty, asuryā vai sā vāg adeva-

jushtā. tad yan maitrāvaruņa upapraisham pratipadyate manasaiva tad vācam īrayati, tan manaseritayā vācā devebhyo havyam sampādayati $\parallel 5 \parallel \sharp \parallel$

1 Daivyāh samitāra ārabhadhvam uta manus h y ā ity āha 2 ye caiva devānām samitāro ye ca manushyānām tān eva tat samsāsty 3 upanayata medhyā dura āṣāsānā medhapatibhyām medham iti 4 pasur vai medho, yajamāno medhapatir; yajamānam eva tat svena medhena samardhayaty 5 atho khalv āhur: yasyai vāva kasyai ca devatāyai pasur ālabhyate saiva medhapatir iti 6 sa yady ekadevatyah pasuh syān medhapataya iti brūyād, yadi dvidevatyo medhapatibhyām iti, yadi bahudevatyo medhapatibhya ity. etad eva sthitam 7 prāsmā agnim bharateti 8 pasur vai nīyamānah sa mrityum prāpasyat, sa devān nānvakāmayataitum. tam devā abruvann: ehi, svargam vai tvā lokam gamayishyāma iti. sa tathety abravīt, tasya vai me yushmākam ekah purastād aitv iti. tatheti. tasyāgnih purastād ait, so 'gnim anuprācyavata 9 tasmād āhur: āgneyo vāva sarvah pasur, Agnim hi so 'nuprācyavateti 10 tasmād v asyāgnim purastād dharanti 11 strinīta barhir ity. oshadhyātmā vai pasuh, pasum eva tat sarvātmānam karoty 12 anv enam mātā manyatām anu pitānu bhrātā sagarbhyo 'nu sakhā sayūthya iti. janitrair evainam tat samanumatam ālabhanta 13 udīcīnāň asya pado ni dhattāt, sūryam cakshur gamayatād, vātam prāņam anvavasrijatād, antariksham asum, dişah şrotram, prithivīm sarīram ity. eshv evainam tal lokeshv ādadhāty 14 ekadhāsya tvacam āchyatāt, purā nābhyā apisaso vapām utkhidatād, antar evoshmänam värayadhväd iti. paşushv eva tat prānān dadhāti 15 syenam asya vakshah kriņutāt, prasasā bāhū, salā doshanī, kasyapevānsāchidre

sronī, kavashorū, srekaparnāshthīvantā shadvinṣatir asya vankrayas, tā anushthyoccyāvayatād, gātraṃ-gatram asyānūnaṃ kṛinutād ity angāny evāsya tad gātrāṇi priṇāty 16 ūvadhyagoham pārthivaṃ khanatād ity āhaushadhaṃ vā ūvadhyam, iyaṃ vā oshadhīnām pratishthā, tad enat svāyām eva pratishthāyām antataḥ pratishthāpayati || 6 || 6 ||

1 Asnā rakshah samsrijatād ity āha. tushair vai phalikaranair devā haviryajñebhyo rakshānsi nirabhajann, asnā mahāyajñāt. sa yad asnā rakshah samsrijatād ity āha, rakshāńsy eva tat svena bhāgadheyena yajñān niravadayate 2 tad āhur: na yajñe rakshasām kīrtayet, kāni rakshānsy, riterakshā vai yajña iti 3 tad u vā āhuh: kīrtayed eva 4 yo vai bhāginam bhāgān nudate, cayate vainam, sa yadi vainam na cayate 'tha putram atha pautram, cayate tv evainam iti 5 sa yadi kīrtayed, upānsu kīrtayet. tira iva vā etad vāco yad upānsu, tira ivaitad yad rakshānsy 6 atha yad uccaih kīrtayed, īsvaro hāsya vāco rakshobhāsho janitor 7 yo 'yam rākshasīm vācam vadati sa 8 yām vai dripto vadati yām unmattah, sā vai rākshasī vān 9 nātmanā dripyati, nāsya prajāyām dripta ājāyate ya evam veda 10 vanishthum asya mā rāvishtorūkam manyamānā, ned vas toke tanaye ravitā ravac chamitāra iti. ye caiva devānām samitāro ye ca manushyānām, tebhya evainam tat paridadāty 11 adhrigo samīdhvam, susami samīdhvam, samīdhvam adhrigā3u iti trir brūyad apapeti cadhrigur vai devanam samitapapo nigrabhītā, samitribhyas caivainam tan nigrabhītribhyas ca samprayachati 12 samitāro yad atra sukritam krinavathāsmāsu tad, yad dushkritam anyatra tad ity āhāgnir vai devānām hotāsīt, sa enam vācā vyasād; vācā vā enam hotā visāsti. tad yad arvāg yat parah krintanti

yad ulbanam yad vithuram kriyate, şamitribhyas caivainat tan nigrabhītribhyas ca samanudisati, svasty eva hotonmucyate sarvāyuh sarvāyutvāya 13 sarvam āyur eti ya evam veda $\parallel 7 \parallel 7 \parallel$

1 Purusham vai devāh pasum ālabhanta. tasmād ālabdhān medha udakrāmat, so 'svam prāvisat, tasmād asvo medhyo 'bhavad, athainam utkrāntamedham atyārjanta, sa kimpurusho 'bhavat 2 te 'svam ālabhanta. so 'svād ālabdhād udakrāmat, sa gām prāvisat, tasmād gaur medhyo 'bhavad. athainam utkrāntamedham atyārjanta, sa gauramrigo 'bhavat 3 te gam alabhanta. sa gor alabdhad udakrāmat, so 'vim prāvisat, tasmād avir medhyo 'bhavad. athainam utkrāntamedham atyārjanta, sa gavayo 'bhavat... te 'vim ālabhanta. so 'ver ālabdhād udakrāmat, so 'jam prāvisat, tasmād ajo medhyo 'bhavad. athainam utkrāntamedham atyārjanta, sa ushtro 'bhavat 4 so 'je jyoktamām ivāramata, tasmād esha eteshām pasūnām prayuktatamo yad ajas 5 te 'jam ālabhanta. so 'jād ālabdhād udakrāmat, sa imām prāvisat, tasmād iyam medhyābhavad. athainam utkrāntamedham atyārjanta, sa sarabho 'bhavat 6 ta eta utkrantamedha amedhyah pasavas, tasmad etesham nasniyāt 7 tam asyām anvagachan, so 'nugato vrīhir abhavat. tad yat pasau purolāsam anunirvapanti: samedhena nah pasuneshtam asat, kevalena nah pasuneshtam asad iti 8 samedhena hāsya paşuneshtam bhavati, kevalena hāsya paşuneshtam bhavati ya evam veda ||8||8||

1 Sa vā esha pasur evālabhyate yat purolāsas 2 tasya yāni kiṃṣārūṇi tāni romāṇi, ye tushāḥ sā tvag, ye phalī-karaṇās tad asrig, yat pishṭaṃ kiknasās tan māṅsaṃ, yat kiṃcitkaṃ sāraṃ tad asthi 3 sarveshāṃ vā esha paṣūnām medhena yajate, yaḥ purolāṣena yajate 4 tasmād āhuḥ: purolāṣasatraṃ lokyam iti 5 yuvam etāni divi roca-

nāny agnis ca soma sakratū adhattam | yuvaṃ sindhūňr abhiṣaster avadyād agnīshomāv amuñcataṃ gribhītān iti vapāyai yajati 6 sarvābhir vā esha devatābhir ālabdho bhavati, yo dīkshito bhavati. tasmād āhur: na dīkshitasyāṣnīyād iti. sa yad agnīshomāv amuñcataṃ gribhītān iti vapāyai yajati, sarvābhya eva tad devatābhyo yajamānam pramuñcati. tasmād āhur: aṣitavyaṃ vapāyāṃ hutāyāṃ, yajamāno hi sa tarhi bhavatīty 7 ānyaṃ divo mātariṣvā jabhāreti purolāṣasya yajaty 8 amathnād anyam pari ṣyeno adrer itīta iva ca hy esha, ita iva ca medhaḥ samāhrito bhavati 9 svadasva havyā sam isho didīhīti purolaṣasvishtakrito yajati 10 havir evāsmā etat svadayatīsham ūrjam ātman dhatta 11 ilām upahvayate. paṣavo vā ilā, paṣūn eva tad upahvayate, paṣūn yajamāne dadhāti || 9 || 0 ||

1 Manotāyai havisho 'vadīyamānasyānubrūhīty āhādhvaryus 2 tvam hy agne prathamo manoteti süktam anvāha 3 tad āhur: yad anyadevatya uta pasur bhavaty, atha kasmād āgneyīr eva Manotāyai havisho 'vadīyamānasyānvāheti 4 tisro vai devānām Manotās, tāsu hi teshām manānsy otāni. vāg vai devānām Manotā, tasyām hi teshām manānsy otāni; gaur vai devānām Manotā, tasyām hi teshām manānsy otāny; Agnir vai devānām Manotā, tasmin hi teshām manānsy otāny. Agnih sarvā Manotā, Agnau Manotāh samgachante. tasmād āgneyīr eva Manotāyai havisho 'vadīyamānasyānvāhā5gnīshomā havishah prasthitasyeti havisho yajati 6 havisha iti rupasamriddhā, prasthitasyeti rūpasamriddhā 7 sarvābhir hāsya samriddhibhih samriddham havyam devān apyeti ya evam veda 8 vanaspatim yajati. prāņo vai vanaspatir 9 jīvam hāsya havyam devān apyeti yatraivam vidvān vanaspatim yajati 10 svishtakritam yajati. pratishthā vai svishtakrit,

pratishthāyām eva tad yajňam antataḥ pratishthāpayatī 11
lām upahvayate. paṣavo vā iļā, paṣūn eva tad upahvayate, paṣūn yajamāne dadhāti dadhāti || 10 || 10 ||

> Iti dvitīyapañcikāyām prathamo 'dhyāyaḥ. Iti shashṭhādhyāye daṣamaḥ khaṇḍaḥ.

1 Devā vai yajñam atanvata. tāns tanvānān asurā abhyāyan: yajñavesasam eshām karishyāma iti; tān āprīte paṣau pura iva paryagner yūpam prati purastād upāyans. te devāh pratibudhyāgnimayīh puras tripuram paryāsyanta yajñasya cātmanas ca guptyai. tā eshām imā agnimayyah puro dīpyamānā bhrājamānā atishthais. tā asurā anapadhrishyaivāpādravais. te 'gninaiva purastād asurarakshānsy apāghnatāgninā pascāt-2 tathaivaitad yajamānā yat paryagni kurvanty, agnimayīr eva tat puras tripuram paryasyante yajñasya cātmanas ca guptyai. tasmāt paryagni kurvanti, tasmāt paryagnaye 'nvāha 3 tam vā etam pasum āprītam santam paryagnikritam udancam nayanti 4 tasyolmukam purastād dharanti 5 yajamāno vā esha nidānena yat paşur, anena jyotishā yajamānah purojyotih svargam lokam eshyatīti tena jyotishā yajamānah purojyotih svargam lokam eti 6 tam yatra nihanishyanto bhavanti, tad adhvaryur barhir adhastād upāsyati 7 yad evainam ada āprītam santam paryagnikritam bahirvedi nayanti, barhishadam evainam tat kurvanti 8 tasyovadhyagoham khananty 9 aushadham vā ūvadhyam, iyam vā oshadhīnām pratishthā, tad enat svāyām eva pratishthāyām antatah pratishthāpayanti 10 tad āhur: yad esha havir eva yat paşur, athāsya bahv apaiti lomāni tvag asrik kushthikāh saphā vishāne, skandati pisitam: kenāsya tad āpūryata iti 11 yad evaitat pasau purolasam anunirvapanti, tenaivasya tad āpūryate 12 pasubhyo vai medhā udakrāmans, tau vrīhis caiva yavas ca bhūtāv ajāyetām. tad yat pasau purolāsam

anunirvapanti: samedhena nah paşuneshtam asat, kevalena nah paşuneshtam asad iti 13 samedhena hāsya paşuneshtam bhavati ya evam veda $\parallel 11 \parallel^{1} \parallel$

1 Tasya yapām utkhidyāharanti. tām adhvaryuh sruvenābhighārayann āha: stokebhyo 'nubrūhīti 2 tad yat stokāḥ scotanti, sarvadevatyā vai stokā: nen ma ime 'nabhiprītā devān gachān iti 3 jushasva saprathastamam ity anvāha 4 vaco devapsarastamam | havyā juhvāna āsanīty 5 Agner evaināns tad āsye juhotī 6 mam no yajñam amriteshu dhehīti sūktam anvāhe7mā havyā jātavedo jushasveti havyajushtim āsāste 8 stokānām agne medaso ghritasyeti, medasas ca hi ghritasya ca bhavanti 9 hotah prāsāna prathamo nishadyety. Agnir vai devānām hotāgne prāsāna prathamo nishadyety eva tad āha 10 ghritavantah pāvaka te stokā scotanti medasa iti, medasas ca hy eva hi ghritasya ca bhavanti 11 svadharman devavītaye sreshtham no dhehi vāryam ity āsisham āsāste 12 tubhyam stokā ghritascuto 'gne viprāya santyeti, ghritascuto hi bhavanty 13 rishih sreshthah sam idhyase yajñasya prāvitā bhaveti yajñasamriddhim āsāste 14 tubh ya m scotanty adhrigo sacīva stokāso agne medaso ghritasyeti, medasas ca hy eva hi ghritasya ca bhavanti 15 kavisasto brihatā bhānunāgā havyā jushasva medhireti havyajushtim evāsāsta 16 ojishtham te madhyato meda udbhritam pra te vayam dadāmahe | școtanti te vaso stokā adhi tvaci prati tān devaso vihīty 17 abhy evaināns tad vashatkaroti, yathā somasyāgne vīhīti 18 tad yat stokāh scotanti, sarvadevatyā vai stokās, tasmād iyam stokaso vrishtir vibhaktopācarati | 12 || 2 ||

1 Tad āhuh: kā svāhākritīnām puronuvākyāh kah praishah kā yājyeti 2 yā evaitā anvāhaitāh puronuvākyā. yah praishah sa praisho, yā yājyā sā yājyā 3 tad āhuh: kā devatāh svāhākritaya iti 4 Visve devā iti brūvāt 5 tasmāt svāhākritam havir adantu devā iti yajantīti 6 devā vai yajnena sramena tapasāhutibhih svargam lokam ajayans, teshām vapāyām eva hutāyām svargo lokah prākhyāyata, te vapām eva hutvānādrityetarāni karmāny ūrdhvāh svargam lokam āyans. tato vai manushyās ca rishayas ca devānām yajňavāstv abhyāyan: yajňasya kimcid eshishyāmah prajñātyā iti. te 'bhitah paricaranta ait pasum eva nirāntram sayānam, te vidur: iyān vāva kila pasur yāvatī vapeti 7 sa etāvān eva pasur yāvatī vapā8 tha yad enam tritīyasavane srapayitvā juhvati: bhūyasībhir na āhutibhir ishtam asat, kevalena nah pasuneshtam asad iti 9 bhūyasībhir hāsyāhutibhir ishtam bhavati, kevalena hāsya pasuneshtam bhavati ya evam veda || 13 || 3 ||

1 Sā vā eshāmṛitāhutir eva yad vapāhutir, amṛitāhutir agnyāhutir, amṛitāhutir ājyāhutir, amṛitāhutir somāhutir. etā vā aṣarīrā āhutayo. yā vai kāṣcāṣarīrā āhutayo, 'mṛitatvam eva tābhir yajamāno jayati 2 sā vā eshā reta eva yad vapā. preva vai reto līyate preva vapā līyate, suklam vai retah suklā vapāṣarīram vai reto 'ṣarīrā vapā. yad vai lohitam yan mānsam, tac charīram. tasmād brūyād: yāvad alohitam tāvat parivāṣayeti 3 sā pañcāvattā bhavati. yady api caturavattī yajamānah syād, atha pañcāvattaiva vapā 4jyasyopastṛināti, hiranyaṣalko, vapā, hiranyaṣalka, ājyasyoparishtād abhighārayati 5 tad āhur: yad dhiranyam na vidyeta katham syād iti. dvir ājyasyopastīrya vapām avadāya dvir uparishtād abhighārayaty 6 amṛitam vā ājyam, amṛitam hiranyam. tatra sa kāma upāpto ya ājye, tatra sa kāma upāpto yo hiranye. tat pañca sampadyante 7 pā-

nkto 'yam purushah pancadhā vihito: lomāni tvan mānsam asthi majjā. sa yāvān eva purushas tāvantam yajamānam samskrityāgnau devayonyām juhoty. Agnir vai devayonih. so 'gner devayonyā āhutibhyah sambhūya hiranyaṣarīra ūrdhvah svargam lokam eti || 14 || 4 ||

1 Devebhyah prātaryāvabhyo hotar anubrūhīty āhādhvaryur 2 ete vāva devāh prātaryāvāno yad Agnir Ushā Asvinau. ta ete saptabhih-saptabhis chandobhir āgachanty 3 āsya devāh prātaryāvāno havam gachanti ya evam veda 4 Prajāpatau vai svayam hotari prātaranuvākam anuvakshyaty ubhaye devāsurā yajñam upāvasann: asmabhyam anuvakshyaty asmabhyam iti. sa vai devebhya evanvabravīt 5 tato vai devā abhavan, parāsurā 6 bhavaty ātmanā, parāsya dvishan pāpmā bhrātrivyo bhavati, ya evam veda 7 prātar vai sa tam devebhyo 'nvabravīd, yat prātar anvabravīt, tat prātaranuvākasya prātaranuvākatvam 8 mahati rātryā anūcyah sarvasyai vācah sarvasya brahmanah parigrihītyai. yo vai bhavati yah sreshthatām asnute, tasya vācam proditām anupravadanti. tasmān mahati rātryā anūcyah 9 purā vācah pravaditor anūcyo 10 yad vāci proditāyām anubrūyād, anyasyaivainam uditānuvādinam kuryāt 11 tasmān mahati rātryā anūcyah 12 purā sakunivādād anubrūyān 13 Nirriter vā etan mukham yad vayānsi yac chakunayas. tad yat purā sakunivādād anubrūyān: māyajñiyam vacam proditam anupravadishmeti. tasman mahati rātryā anūcyo 14 'tho khalu yadaivādhvaryur upākuryād, athānubrūyād 15 yadā vā adhvaryur upākaroti, vācaivopākaroti, vācā hotānvāha; vāg ghi brahma. tatra sa kāma upāpto yo vāci ca brahmani ca || 15 || 5 ||

1 Prajāpatau vai svayam hotari prātaranuvākam anuvakshyati sarvā devatā āsansanta: mām abhi pratipatsyati mām abhīti. sa Prajāpatir aikshata: yady ekām devatām

ādishtām abhi pratipatsyāmītarā me kena devatā upāptā bhavishyantīti. sa etām ricam apasyad: āpo revatīr ity. āpo vai sarvā devatā, revatyah sarvā devatāh. sa etayarcā prātaranuvākam pratyapadyata. tāh sarvā devatāh prāmodanta: mām abhi pratyapādi mām abhīti 2 sarvā hāsmin devatāh prātaranuvākam anubruvati pramodante 3 sarvābhir hāsya devatābhih prataranuvākah pratipanno bhavati ya evam veda 4 te devā abibhayur: ādātāro vai na imam prātaryajñam asurā yathaujīyānso balīyānsa evam iti. tān abravīd Indro: mā bibhīta, trishamriddham ebhyo 'ham prātar vajram prahartāsmīty, etām vāva tad ricam abravīd. vajras tena yad aponaptrīyā, vajras tena yat trishtub, vajras tena yad vāk. tam ebhyah prāharat, tenainān ahans. tato vai devā abhavan, parā asurā 5 bhavaty ātmanā, parāsya dvishan pāpmā bhrātrivyo bhavati, ya evam veda 6 tad āhuḥ: sa vai hotā syād ya etasyām rici sarvāni chandānsi prajanayed ity. eshā vāva trir anūktā sarvāni chandānsi bhavaty, eshā chandasām prajātiķ || 16 || 6 ||

1 Satam anūcyam āyushkāmasya. ṣatāyur vai purushaḥ ṣatavīryaḥ ṣatendriya, āyushy evainam tad vīrya indriye dadhāti 2 trīṇi ca ṣatāni shashṭiṣ cānūcyāni yajñakāmasya. trīṇi ca vai ṣatāni shashṭiṣ ca saṃvatsaraṣyāhāni, tāvān saṃvatsaraḥ, saṃvatsaraḥ Prajāpatiḥ, Prajāpatir yajña 3 upainaṃ yajño namati yasyaivaṃ vidvāns trīṇi ca ṣatāni shashṭiṃ cānvāha 4 sapta ca ṣatāni vinṣatiṣ cānūcyāni prajāpaṣukāmasya. sapta ca vai ṣatāni vinṣatiṣ ca saṃvatsaraṣyāhorātrās, tāvān saṃvatsaraḥ, saṃvatsaraḥ Prajāpatir yam prajāyamānaṃ viṣvaṃ rūpam idam anuprajāyate. Prajāpatim eva tat prajāyamānam prajayā paṣubhir anuprajāyate prajātyai 5 prajāyate prajayā paṣubhir ya evaṃ vedā6shṭau ṣatāny anūcyāny abrāhmanoktasya, yo vā duroktoktaḥ ṣamalagṛihīto yajetāshṭāksharā vai gā-

yatrī, gāyatryā vai devāh pāpmānam samalam apāghnata. gāyatryaivāsya tat pāpmānam samalam apahanty 7 apa pāpmānam hate ya evam veda 8 sahasram anūcyam svargakāmasva: sahasrāsvīne vā itah svargo lokah, svargasva lokasya samashtyai sampattyai samgatyā 9 aparimitam anūcyam. aparimito vai Prajāpatih. Prajāpater vā etad uktham yat prātaranuvākas, tasmin sarve kāmā avarudhyante. sa vad aparimitam anvāha, sarveshām kāmānām avaruddhyai 10 sarvān kāmān avarunddhe ya evam veda 11 tasmād aparimitam evānūcyam 12 saptāgneyāni chandānsy anvāha. sapta vai devalokāh 13 sarveshu devalokeshu rādhnoti ya evam veda 14 saptoshasyāni chandāisy anvāha. sapta vai grāmyāh pasavo 15 'va grāmyān pasūn runddhe ya evam veda 16 saptāsvināni chandānsy anvāha. saptadhā vai vāg avadat, tāvad vai vāg avadat, sarvasyai vācah sarvasya brahmanah parigrihītyai 17 tisro devatā anvāha, travo vā ime trivrito lokā, eshām eva lokānām abhijityai || 17 || 7 ||

1 Tad āhuh: katham anūcyah prātaranuvāka iti 2 yathāchandasam anūcyah prātaranuvākah. Prajāpater vā etāny angāni yac chandānsy, esha u eva Prajāpatir yo yajate. tad yajamānāya hitam 3 paccho 'nūcyah prātaranuvākas chatushpādā vai paṣavaḥ, paṣūnām avaruddhyā 4 ardharcaşa evanücyo, yathaivainam etad anvaha; pratishthaya eva. dvipratishtho vai purushas catushpadah pasavo, yajamanam eva tad dvipratishtham catushpatsu pasushu pratishthāpayati. tasmād ardharcasa evānūcyas 5 tad āhur: yad vyūlhah prātaranuvakah, katham avyūlho bhavatīti. yad evāsya brihatī madhyān naitīti brūvāt tenety 6 āhutibhāgā vā anyā devatā anyāh stomabhāgās chandobhagas. tā ya agnav ahutayo huyante tabhir ahutibhagah prīnāty, atha yat stuvanti ca sansanti ca tena stomabhāgās chandobhāgā 7 ubhayyo hāsyaitā devatāh prītā abhīshtā

bhavanti ya evam veda 8 trayastrinsad vai devāh somapās, trayastrinsad asomapā. ashṭau Vasava ekādaṣa Rudrā dvādaṣādityāḥ Prajāpatiṣ ca Vashaṭkāraṣ caite devā somapā, ekādaṣa prayājā ekādaṣānuyājā ekādaṣopayājā ete 'somapāh paṣubhājanāḥ. somena somapān prīṇāti, paṣunāsomapān 9 ubhayyo hāsyaitā devatāḥ prītā abhīshṭā bhavanti ya evam vedā 10 bhūd ushā ruṣatpaṣur ity uttamayā paridadhāti 11 tad āhur: yat trīn kratūn anvāhāgneyam ushasyam āṣvinam, katham asyaikayarcā paridadhataḥ sarve trayaḥ kratavaḥ parihitā bhavantīty 12 abhūd ushā ruṣatpaṣur ity Ushaso rūpam, āgnir adhāyy ritviya ity Agner, ayoji vām vrishaṇvasū ratho dasrāv amartyo mādhvī mama ṣrutaṃ havam ity Aṣvinor. evam u hāsyaikayarcā paridadhataḥ sarve trayaḥ kratavaḥ parihitā bhavanti bhavanti || 18 || 8 ||

Iti dvitīyapancikāyām dvitīyo 'dhyāyaḥ. Iti saptamādhyāye 'shṭamaḥ khaṇḍaḥ.

1 Rishayo vai Sarasvatyām satram āsata. te Kavasham Ailūsham somād anayan: dāsyāh putrah kitavo 'brāhmanah katham no madhye 'dīkshishteti. tam bahir dhanvodavahann: atrainam pipāsā hantu, Sarasvatyā udakam mā pād iti. sa bahir dhanvodūļhah pipāsayā vitta etad aponaptrīyam apasyat: pra devatrā brahmane gātur etv iti, tenāpām priyam dhāmopāgachat. tam āpo 'nūdāyans, tam Sarasvatī samantam paryadhāvat 2 tasmād dhāpy etarhi Parisārakam ity ācakshate, yad enam Sarasvatī samantam parisasāra 3 te vā rishayo 'bruvan: vidur vā imam devā, upemam hvayāmahā iti. tatheti. tam upāhvayanta, tam upahūyaitad aponaptrīyam akurvata: pra devatrā brahmane gātur etv iti, tenāpām priyam dhāmopāgachann upa devānām 4 upāpām priyam dhāma gachaty upa devānām, jayati paramam lokam ya evam veda yas caivam

vidvān etad aponaptrīyam kurute 5 tat samtatam anubrūyāt 6 samtatavarshī ha prajābhyah parjanyo bhavati yatraivam vidvān etat samtatam anvāha 7 yad avagrāham anubrūyāj, jīmūtavarshī ha prajābhyah parjanyah syāt. tasmāt tat samtatam evānūcyam 8 tasya trih prathamām samtatam anvāha, tenaiva tat sarvam samtatam anūktam bhavati || 19 || 1 ||

1 Tā etā navānantarāyam anvāha 2 hinotā no adhvaram devayajyeti dasamīm 3 āvarvritatīr adha nu dvidhārā ity avrittāsv ekadhanāsu 4 prati yad āpo adrisram āyatīr iti pratidrisyamānāsv 5 ā dhenavah payasā tūrnyarthā ity upāyatīshu 6 sam anyā yanty upa yanty anyā iti samāyatīshv 7 āpo vā aspardhanta: vayam pūrvam yajňam vakshyāmo vayam iti yās cemāh pūrvedyur vasatīvaryo grihyante yās ca prātar ekadhanās. tā Bhrigur apasyad: āpo vai spardhanta iti. tā etayarcā samajñapayat: sam anyā yanty upa yanty anyā iti. tāh samajānata 8 samjānānā hāsyāpo yajñam vahanti ya evam vedā 9po na devīr upa yanti hotriyam iti hotricamase samavanīyamānāsv anvāha vasatīvarīshv ekadhanāsu cā-10 ver apo 'dhyaryā3u iti hotādhyaryum prichaty 11 āpo vai yajño, 'vido yajnā3m ity eva tad āho12tem anannamur ity adhvaryuh pratyāho 13 temāh pasyety eva tad āha 14 tās v adhvar yo Indrāya somam sotā madhumantam | vrishtivanim tīvrāntam bahuramadhyam vasumate rudravata ādityavata ribhumate vibhumate vajavate brihaspativate visvadevyavate | yasyendrah pītvā vritrāņi janghanat pra sa janyāni tārisho3m iti pratyuttishthati 15 pratyuttheyā vā āpaḥ, prati vai sreyānsam āyantam uttishthanti, tasmāt pratyuttheyā 16 anuparyāvrityā 17 anu vai sreyāņsam paryāvartante, tasmād anuparyāvrityā. anubruvataivānuprapattavyam 18 īsvaro ha yady apy anyo yajetātha hotāram yaso 'rtos, tasmād anubruvataivānuprapattavyam 19 ambayo yanty adhvabhir ity etām anubruvann anuprapadyeta 20 jāmayo adhvarīyatām | priňcatīr madhunā paya iti 21 yo 'madhavyo yaso 'rtor bubhūshed 22 amūr yā upa sūrye yābhir vā sūryah saheti tejaskāmo brahmavarcasakāmo 23 'po devīr upa hvaye yatra gāvah pibanti na iti pasukāmas 24 tā etāh sarvā evānubruvann anuprapadyetaiteshām kāmānām avaruddhyā 25 etān kāmān avarunddhe ya evam vedai 26 mā agman revatīr jīvadhanyā iti sādyamānāsv anvāha vasatīvarīshv ekadhanāsu cā 27 gmann āpa usatīr barhir edam iti sannāsu. sa etayā paridadhāti || 20 || 2 ||

1 Siro vā etad yajnasya yat prātaranuvākah, prānāpānā upānsvantaryāmau, vajra eva vān. nāhutayor upānsvantaryāmayor hotā vācam visrijeta 2 yad ahutayor upāisvantaryāmayor hotā vācam visrijeta, vācā vajrena yajamānasya prānān vīyād. ya enam tatra brūyād: vācā vajrena yajamānasya prānān vyagāt, prāna enam hāsyatīti, sasvat tathā syāt. tasmān nāhutayor upānsvantaryāmayor hotā vācam visrijeta 3 prānam yacha svāhā tvā suhava sūryāyety upānsum anumantrayeta, tam abhiprānet: prāna prānam me yachety. apānam yacha svāhā tvā suhava sūryāyety antaryāmam anumantrayeta, tam abhyapāned: apānāpānam me yacheti. vyānāya tvety upānsusavanam grāvānam abhimrisya vācam visrijata 4 ātmā vā upānsusavana, ātmany eva tad dhotā prānān pratidhāya vācam visrijate sarvāyuh sarvāyutvāya 5 sarvam āyur eti ya evam veda || 21 || 3 ||

1 Tad āhuḥ: sarpe3t | na sarpe3t iti | sarped iti haika āhur, ubhayeshām vā esha devamanushyānām bhaksho yad bahishpavamānas, tasmād enam abhisamgachanta iti va-

dantas 2 tat-tan nādrityam 3 yat sarped, ricam eva tat sāmno 'nuvartmānam kuryād. ya enam tatra brūyād: anuvartmā nvā ayam hotā sāmagasyābhūd, udgātari yaso 'dhād, acyoshtāyatanāc, cyoshyata āyatanād iti, sasvat tathā syāt 4 tasmāt tatraivāsīno 'numantrayeta 5 yo devānām iha somapītho yajñe barhishi vedyā3m | tasyāpi bhakshayāmasīty 6 evam u hāsyātmā somapīthad anantarito bhavaty 7 atho bruyan: mukham asi muk ham bhūy āsam iti 8 mukham vā etad yajñasya yad bahishpavamāno 9 mukham sveshu bhavati, sreshthah svānām bhavati ya evam vedā 10 surī vai Dīrghajihvī devānām prātahsavanam avālet, tad vyamādyat. te devāh prājijňāsanta, te Mitrāvarunāv abruvan: yuvam idam nishkurutam iti. tau tathety abrūtām, tau vai vo varam vriņāvahā iti. vriņāthām iti. tāv etam eva varam avrinātām: prātahsavane payasyām. sainayor eshācyutā, varavritā hy enayos. tad yad asyai vimattam iva tad asyai samriddham, vimattam iva hi tau tayā nirakurutām . | 22 | 4 |

1 Devānām vai savanāni nādhriyanta. ta etān purolāṣān apaṣyans, tān anusavanam niravapan savanānām dhrityai, tato vai tāni teshām adhriyanta 2 tad yad anusavanam purolāṣā nirupyante, savanānām eva dhrityai; tathā hi tāni teshām adhriyanta 3 puro vā etān devā akrata yat purolāṣās, tat purolāṣānām purolāṣatvam 4 tad āhur: anusavanam purolāṣān nirvaped, ashṭākapālam prātaḥsavana, ekādaṣakapālam mādhyamdine savane, dvādaṣakapālam tritīyaṣavane; tathā hi savanānām rūpam tathā chandasām iti 5 tat-tan nādrityam. aindrā vā ete sarve nirupyante yad anusavanam purolāṣās, tasmāt tān ekādaṣakapālān eva nirvapet 6 tad āhur: yato ghritenānaktam syāt tataḥ purolāṣasya prāṣnīyāt somapīthasya guptyai, ghritena hi vajre-

nendro Vritram ahann iti 7 tat-tan nādrityam. havir vā etad yad utpūtam, somapītho vā esha yad utpūtam. tasmāt tasya yata eva kutas ca prāṣnīyāt. sarvato vā etāḥ svadhā yajamānam upaksharanti yad etāni havīnshy: ājyam dhānāḥ karambhaḥ parivāpaḥ puroļāṣaḥ payasyeti 8 sarvata evainam svadhā upaksharanti ya evam veda || 23 || 5 ||

1 Yo vai yajñam havishpañktim veda, havishpañktinā yajñena rādhnoti. dhānāh karambhah parivāpah purolāsah payasyety esha vai yajño havishpañktir, havishpañktinā yajñena rādhnoti ya evam veda 2 yo vai yajñam aksharapanktim vedaksharapanktina yajnena radhnoti. su mat pad vag da ity esha vai yajño 'ksharapañktir, aksharapañktinā yajñena rādhnoti ya evam veda 3 yo vai yajñam narāsanisapanktim veda, narasansapanktina yajnena radhnoti. dvinārāsansam prātahsavanam dvinārāsansam mādhyamdinam savanam sakrinnārāsaisam tritīyasavanam, esha vai yajño narāsansapanktir. narāsansapanktinā yajnena rādhnoti ya evam veda 4 yo vai yajñam savanapañktim veda, savanapanktina yajnena radhnoti. paşur upavasathe trini savanani pasur anūbandhya ity esha vai yajñah savanapañktih, savanapanktina yajnena radhnoti ya evam veda 5 harivan Indro dhana attu, pushanvan karambham, sarasvatīvān bhāratīvān, parivāpa, Indrasyāpūpa iti havishpanktya yajaty 6 riksame va Indrasya hari 7 pasavah Pūshānnam karambhah 8 sarasvatīvān bhāratīvan iti, vāg eva Sarasvatī prāno Bharatah 9 parivāpa Indrasyāpūpa ity, annam eva parivāpa, indriyam apūpa 10 etāsām eva tad devatānām yajamānam sāyujyam sarūpatām salokatām gamayati. gachati sreyasah sāyujyam, gachati sreshthatām ya evam veda 11 havir Agne vīhīty anusasavanam purolāsasvishtakrito yajaty 12 Avatsāro vā etenāgneh priyam dhamopagachat, sa paramam lokam ajayad

13 upāgneḥ priyaṃ dhāma gachati, jayati paramaṃ lokaṃ ya evaṃ veda yaṣ caivaṃ vidvān etayā havishpañktyā yajate yajatīti ca yajatīti ca || 24 || 6 ||

Iti dvitīyapancikāyām tritīyo 'dhyāyaḥ. Ity ashṭamādhyāye shashṭhaḥ khaṇḍaḥ.

1 Devā vai somasya rājño 'grapeye na samapādayann. aham prathamah pibeyam aham prathamah pibeyam ity evākāmayanta. te sampādayanto 'bruvan: hantājim ayāma, sa yo na ujjeshyati sa prathamah somasya pāsyatīti. tatheti. ta ājim ayus, teshām ājim yatām abhisrishtānām Vayur mukham prathamah pratyapadyatathendro 'tha Mitrāvarunāv athāsvinau 2 so 'ved Indro Vāyum ud vai jayatīti, tam anuparāpatat: saha nāv, athojjayāveti. sa nety abravīd, aham evojjeshyāmīti, tritīyam me, 'thojjayāveti. neti haivābravīd, aham evojjeshyāmiti. turīyam me, 'thojjayāveti. tatheti. tam turīye 'tyārjata, tat turīyabhāg Indro bhavat tribhāg Vāyus 3 tau sahaivendravāyū udajayatām saha Mitrāvarunau sahāsvinau, ta eshām ete yathojjitam, bhakshā: Indravāyvoh prathamo 'tha Mitrāvarunayor athāsvinoh 4 sa esha indraturīyo graho grihyate yad aindravāyavas 5 tad etad rishih pasyann abhyanūvāca: niyutvāň indrasārathir iti 6 tasmād dhāpy etarhi bharatāh satvanām vittim prayanti, turīye haiva samgrahītāro vadante 'munaivānūkāṣena, yad ada Indraḥ sārathir iva bhūtvodajayat || 25 || 1 ||

1 Te vā ete prāṇā eva yad dvidevatyā 2 vāk ca prāṇas caindravāyavas, cakshus ca manas ca maitrāvaruṇaḥ, srotraṃ cātmā cāsvinas 3 tasya haitasyaindravāyavasyāpy eke 'nushtubhau puronuvākye kurvanti gāyatryau yājye 4 vāk ca vā esha prāṇas ca graho yad aindravāyavas, tad api chandobhyāṃ yathāyathaṃ klapsyete iti 5 tat-tan nādrityaṃ. vyriddhaṃ vā etad yajñe kriyate yatra puronu-

vākyā jyāyasī yājyāyai. yatra vai yājyā jyāyasī, tat samriddham, atho yatra same. yasyo tat kāmāya tathā kuryāt prāṇasya ca vācas cātraiva tad upāptam 6 vāyavyā pūrvā puronuvākyaindravāyavy uttaraivam yājyayoh. sā yā vāyavyā tayā prāṇam kalpayati, Vāyur hi prāṇo. 'tha yaindravāyavī tasyai yad aindram padam tena vācam kalpayati, vāg ghy aindry. upo tam kāmam āpnoti yaḥ prāṇe ca vāci ca, na yajňe vishamam karoti || 26 || 2 ||

1 Prānā vai dvidevatyā, ekapātrā grihyante tasmāt prānā ekanāmāno, dvipātrā hūyante tasmāt prānā dvandvam 2 yenaivādhvaryur yajushā prayachati, tena hotā pratigrihnāty 3 esha vasuh purūvasur iha vasuh purūvasur mayi vasuh purūvasur vākpā vācam me pāhīty aindravāyavam bhakshayaty 4 upahūtā vāk saha prānenopa mām vāk saha prānena hvavatām; upahūtā rishayo daivyāsas tanūpāvānas tanvas tapojā, upa mām rishayo daivyāso hvayantām tanūpāvānas tanvas tapojā iti 5 prānā vā rishayo daivyāsas tanūpāvānas tanvas tapojās, tān eva tad upahvayata 6 esha vasur vidadvasur iha vasur vidadvasur mayi vasur vidadvasus cakshushpās cakshur me pāhīti maitrāvarunam bhakshayaty. up ahūtam cakshuh saha manasopa mām cakshuh saha manasā hvayatām; upahūtā rishayo daivyāsas tanūpāvānas tanvas tapojā, upa mām rishayo daivyāso hvayantām tanūpāvānas tanvas tapojā iti. prānā vā rishayo daivyāsas tanūpāvānas tanvas tapojās, tān eva tad upahvayata 7 esha vasuh samyadvasur iha vasuh samyadvasur mayi yasuh samyadvasuh srotrapāh srotram me pāhīty āsvinam bhakshayaty. upahūtam srotram sahātmanopa mām srotram sahātmanā hvayatām; upahūtā rishayo daivyāsas tanūpāvānas

tanvas tapojā, upa mām rishayo daivyāso hvayantām tanūpāvānas tanvas tapojā iti. prānā vā rishayo daivyāsas tanūpāvānas tanvas tapojās, tān eva tad upahvayate 8 purastāt pratyancam aindravāyavam bhakshayati, tasmāt purastāt prānāpānau. purastāt pratyancam maitrāvaruņam bhakshayati, tasmāt purastāc cakshushī. sarvataļ parihāram āṣvinam bhakshayati, tasmān manushyāṣ ca paṣavaṣ ca sarvato vācam vadantīm ṣrinvanti || 27 || 3 ||

1Prānā vai dvidevatyā, anavānam dvidevatyān yajet prānānām samtatyai prānānām avyavachedāya 2 prānā vai dvidevatyā, na dvidevatyānām anuvashatkuryād 3 yad dvidevatyänäm anuvashatkuryäd asamsthitän pränän samsthäpayet. samsthā vā eshā yad anuvashatkāro. ya enam tatra brūvād: asamsthitān prānān samatishthipat prāna enam hāsyatīti, sasvat tathā syāt. tasmān na dvidevatyānām anuvashatkurvāt 4 tad āhur: dvir āgūrya maitrāvaruņo dvih preshyati, sakrid āgūrya hotā dvir vashatkaroti: kā hotur āgūr iti 5 prānā vai dvidevatyā, āgūr vajras. tad yad hotāntarenāguretāgurā vajrena yajamānasya prānān vīyād. ya enam tatra brūyād: āgurā vajrena yajamānasya prānān vyagāt prāna enam hāsyatīti, sasvat tathā syāt. tasmāt tatra hotāntarena nāguretā6tho mano vai yajñasya maitrāvaruņo, vāg yajnasya hotā. manasā vā ishitā vāg vadati; yām hy anyamanā vācam vadaty, asuryā vai sā vāg adevajushtā. tad yad evātra maitrāvaruno dvir āgurate, saiva hotur āgūh || 28 || 4 ||

1 Prāṇā vā rituyājās. tad yad rituyājais caranti, prāṇān eva tad yajamāne dadhati 2 shal rituneti yajanti, prāṇam eva tad yajamāne dadhati 3 catvāra ritubhir iti yajanty, apānam eva tad yajamāne dadhati 4 dvir ritunety uparishṭād, vyānam eva tad yajamāne dadhati 5 sa vā ayam prāṇas tredhā vihitaḥ: prāṇo 'pāno vyāna iti. tad yad ri-

tuna ritubhir rituneti yajanti, prāṇānām saṃtatyai prāṇānām avyavachedāya 6 prāṇā vā rituyājā. nartuyājānām anuvashaṭkuryād, asaṃsthitā vā ritava, ekaika eva 7 yad rituyājānām anuvashaṭkuryād asaṃsthitān ritūn saṃsthāpayet, saṃsthā vā eshā yad anuvashaṭkāro. ya enaṃ tatra brūyād: asaṃsthitān ritūn samatishṭhipad dushshamam bhavishyatīti, ṣaṣvat tathā syāt. tasmān nartuyājānām anuvashaṭkuryāt || 29 || 5 ||

1 Prāṇā vai dvidevatyāḥ, paṣava iļā. dvidevatyān bhakshayitvelām upahvayate. paṣavo vā iļā, paṣūn eva tad upahvayate, paṣūn yajamāne dadhāti 2 tad āhur: avāntareļām pūrvām prāṣnīyā3t | hotricamasam bhakshaye3t iti | 3 avāntareļām eva pūrvām prāṣnīyād, atha hotricamasam bhakshayed 4 yad vāva dvidevatyān pūrvān bhakshayati, tenāsya somapīthaḥ pūrvo bhakshito bhavati. tasmād avantareļām eva pūrvām prāṣnīyād, atha hotricamasam bhakshayet. tad ubhayato 'nnādyam parigrihṇāti somapīthābhyām, annādyasya parigrihītyai 5 prāṇā vai dvidevatyā, ātmā hotricamaso. dvidevatyānām saṃsravān hotricamase samavanayaty, ātmany eva tad dhotā prāṇān samavanayate sarvāyuḥ sarvāyutvāya 6 sarvam āyur eti ya evaṃ veda || 30 || 6 ||

1 Devā vai yad eva yajāe 'kurvais tad asurā akurvais, te samāvadvīryā evāsan na vyāvartanta. tato vai devā etam tūshnīmṣaisam apaṣyais, tam eshām asurā nānvavāyais. tūshnīmṣāro vā esha yat tūshnīmṣaiso 2 devā vai yam-yam eva vajram asurebhya udayachais, tam-tam eshām asurāh pratyabudhyanta. tato vai devā etam tūshnīmṣaisam vajram apaṣyais, tam ebhya udayachais, tam eshām asurā na pratyabudhyanta. tam ebhyah prāharais, tenainān apratibuddhenāghnais. tato vai devā abhavan, parāsurā 3 bhavaty ātmanā, parāsya dvishan pāpmā bhrātrivyo bhavati, ya evam veda 4 te vai devā viji-

tino manyamānā yajñam atanvata, tam eshām asurā abhyāyan: yajñavesasam eshām karishyāma iti. tān samantam evodārān pariyattān udapasyans, te 'bruvan: samsthāpayāmemam yajñam, yajñam no 'surā mā vadhishur iti. tatheti. tam tūshnīmsanse samsthāpayan: bhūr Agnir jyo tir jyotir Agnir ity ajyapratige samsthapayann: Indro jyotir bhuvo jyotir Indra iti nishkevalyamarutvatīve samsthāpayan: Sūryo jyotir jyotih svah Sūrya iti vaisvadevāgnimārute samsthāpayais. tam evam tūshnīmsaise samsthāpayais, tam evam tūshnīmsaise samsthāpya tenārishtenodricam āsnuvata 5 sa tadā vāva yajñah samtishthate, yadā hotā tūshnīmsansam sansati 6 sa ya enam saste tūshnīmsansa upa vā vaded anu vā vyāharet, tam brūyād: esha evaitām ārtim ārishyati. prātar vāva vayam adyemam saste tūshnīmsanse samsthāpayāmas. tam yathā grihan itam karmananusamiyad, evam evainam idam anusamima iti. sa ha vāva tām ārtim richati, ya evam vidvān samsaste tūshnīmsansa upa vā vadaty anu vā vyāharati. tasmād evam vidvān samsaste tūshņīmsanse nopavaden, nānuvyāharet || 31 || 7 ||

1 Cakshūnshi vā etāni savanānām yat tūshnīmsanso. bhūr Agnir jyotir jyotir Agnir iti prātaḥsavanasya cakshushī, Indro jyotir bhuvo jyotir Indra iti mādhyamdinasya savanasya cakshushī, Sūryo jyotir jyotih svah Sūrya iti tritīyasavanasya cakshushī 2 cakshushmadbhih savanai rādhnoti, cakshushmadbhih savanaih svargam lokam eti ya evam veda 3 cakshur vā etad yajňasya yat tūshnīmsansa. ekā satī vyāhritir dvedhocyate, tasmād ekam sac cakshur dvedhā 4 mūlam vā etad yajňasya yat tūshnīmsanso. yam kāmayetānāyatanavān syād iti, nāsya yajňe tūshnīmsansam sansed, unmūlam eva tad yajňam parābhavantam anu parābhavati 5 tad u vā āhuh: sansed

evāpi vai tad ritvije 'hitam, yad dhotā tūshnīmṣansam na ṣansaty. ritviji hi sarvo yajnah pratishṭhito yajne yajamānas, tasmāc chanstavyah ṣanstavyah || 32 || 8 ||

Iti dvitīyapaūcikāyām caturtho 'dhyāyaḥ. Iti navamādhyāye 'shṭamaḥ khaṇḍaḥ.

1 Brahma vā āhāvah, kshatram nivid, vit sūktam. āhvayate 'tha nividam dadhāti, brahmany eva tat kshatram anuniyunakti. nividam sastvā sūktam sansati. kshatram vai nivid vit sūktam, kshatra eva tad visam anuniyunakti 2 yam kāmayeta: kshatrenainam vyardhayānīti, madhya etasvai nividah süktam sanset. kshatram vai nivid vit sūktam, kshatrenaivainam tad vyardhayati 3 yam kāmayeta: visainam vyardhayānīti, madhya etasya sūktasya nividam sanset. kshatram vai nivid vit sūktam, visaivainam tad vyardhayati 4 yam u kāmayeta: sarvam evāsya yathāpūrvam riju kliptam syād ity, āhvayetātha nividam dadhyād atha sūktam sanset. so sarvasya kliptih 5 Prajāpatir vā idam eka evāgra āsa. so 'kāmayata: prajāyeya bhūyān syām iti. sa tapo 'tapyata, sa vācam ayachat, sa samvatsarasya parastād vyāharad dvādasakritvo. dvādasapadā vā eshā nivid, etām vāva tām nividam vyāharat, tām sarvāni bhūtāny anvasrijyanta 6 tad etad rishih pasyann abhyanūvāca: sa pūrvayā nividā kavyatāyor imāh prajā ajanayan manūnām iti 7 tad yad etām purastāt sūktasya nividam dadhāti, prajātyai 8 prajāyate prajayā pasubhir ya evam veda || 33 || 1 ||

1 Agnir deveddha iti şansaty. asau vā Agnir deveddha, etam hi devā indhata. etam eva tad etasminl loka āyātayaty 2 Agnir manviddha iti şansaty. ayam vā Agnir manviddha, imam hi manushyā indhate. 'gnim eva tad asminl loka āyātayaty 3 Agnih sushamid iti ṣansati. Vāyur vā Agnih sushamid, Vāyur hi svayam ātmānam

saminddhe svayam idam sarvam yad idam kimca. Vāyum eva tad antarikshaloka āyātayati 4 hotā devavrita iti sansaty. asau vai hotā devavrita, esha hi sarvato devair vrita, etam eva tad etasmiil loka āyātayati 5 hotā manuvrita iti sansaty. ayam vā Agnir hotā manuvrito, 'yam hi sarvato manushyair vrito. 'gnim eva tad asmini loka āyātayati 6 pranīr yajñānām iti sansati. Vāyur vai pranīr yajnānām. yadā hi prānity, atha yajno 'thāgnihotram. Vāyum eva tad antarikshaloka āyātayati 7 rathīr adhvarānām iti sansaty, asau vai rathīr adhvarānām, esha hi yathaitac carati rathīr ivaitam eva tad etasmini loka āyātayaty 8 atūrto hoteti sansaty. ayam vā Agnir atūrto hotemam ha na kas cana tiryañcam taraty. Agnim eva tad asmiil loka āyātayati 9 tūrnir havyavāl iti sansati. Vāyur vai tūrnir havyavād, Vāyur hīdam sarvam sadyas tarati yad idam kimca, Vāyur devebhyo havyam vahati. Vāyum eva tad antarikshaloka āyātayaty 10 ā devo devān vakshad iti sansaty, asau vai devo devān āvahaty, etam eva tad etasmiil loka āyātayati 11 yakshad Agnir devo devān iti sansaty. ayam vā Agnir devo devān vajaty, Agnim eva tad asmiňl loka āyātayati 12 so 'dhvarā karati jātavedā iti sansati. Vāyur vai jātavedā, Vāyur hīdam sarvam karoti yad idam kimca. Vāyum eva tad antarikshaloka āyātayati | 34 | 2 |

1 Pra vo devāyāgnaya ity anushtubhah 2 prathame pade viharati, tasmāt stry ūrū viharati 3 samasyaty uttare pade, tasmāt pumān ūrū samasyati. tan mithunam, mithunam eva tad ukthamukhe karoti prajātyai 4 prajāyate prajayā paṣubhir ya evam veda 5 pra vo devāyāgnaya ity evānushṭubhah. prathame pade viharati, vajram eva tat parovarīyānsam karoti. samasyaty evottare pade. ārambhanato vai vajrasyānimātho dandasyātho paraṣor. vajram

eva tat praharati dvishate bhrātrivyāya vadham, yo 'sya strityas tasmai startavai || 35 || 3 ||

1 Devāsurā vā eshu lokeshu samayatanta. te vai devāh sada evāyatanam akurvata, tān sadaso 'jayans. āgnīdhram samprāpadyanta, te tato na parājayanta. tasmād āgnīdhra upavasanti na sadasy, āgnīdhre hy adhārayanta. yad āguīdhre 'dhārayanta tad āgnīdhrasyāgnīdhratvam 2 teshām vai devānām asurāh sadasyān agnīn nirvāpayām cakrus, te devā āgnīdhrād eva sadasyān agnīn viharanta, tair asurarakshāisy apāghnata. tathaivaitad yajamānā āgnīdhrād eva sadasyān agnīn viharanty, asurarakshānsy eva tad apaghnate 3 te vai prātar ājyair evājayanta āyan. yad ājyair evājayanta āyais tad ājyānām ājyatvam 4 tāsām vai hotrānām āyatīnām ājayantīnām achāvākīyāhīyata. tasyām Indrāgnī adhyāstām. Indrāgnī vai devānām ojishthau balishthau sahishthau sattamau pārayishnutamau. tasmād aindrāgnam achāvākah prātahsavane saisatīndragnī hi tasyām adhyāstām 5 tasmād u purastād anye hotrakāh sadah prasarpanti pascāchāvākah, pasceva hi hīno 'nusamjigamishati 6 tasmād yo brāhmano bahvrico vīryavān syāt so 'syāchākīyām kuryāt, tenaiva sāhīnā bhavati || 36 || 4 ||

1 Devaratho vā esha yad yajñas, tasyaitāv antarau raṣmī yad ājyapratīge. tad yad ājyena pavamānam anuṣa-isati pratīgenājyam, devarathasyaiva tad antarau raṣmī viharaty alobhāya 2 tām anukṛitim manushyarathasyaivāntarau raṣmī viharanty alobhāya 3 nāsya devaratho lubhyati na manushyaratho ya evam veda 4 tad āhur: yathā vāva stotram evam ṣastram. pāvamānīshu sāmagāḥ stuvata, āgneyam hotājyam ṣaṅsati: katham asya pāvamānyo 'nuṣastā bhavantīti 5 yo vā Agniḥ sa Pavamānas 6 tad apy etad ṛishinoktam: agnir ṛishiḥ pavamāna ity 7 evam u hāsyāgneyībhir eva pratipadyamānasya pāvamānyo 'nuṣa-

stā bhavanti 8 tad āhur: yathā vāva stotram evam sastram. gāyatrīshu sāmagāh stuvata, ānushtubham hotājyam sansati: katham asya gāyatryo 'nusastā bhavantīti 9 sampadeti brūyāt 10 saptaitā anushtubhas, tās trih prathamayā trir uttamayaikādasa bhavanti. virād yājyā dvādasī. na vā ekenāksharena chandānsi viyanti na dvābhyām. tāh sholasa gāyatryo bhavanty 11 evam u hāsyānushtubbhir eva pratipadyamānasya gāyatryo 'nuṣastā bhavanty 12 agna indras ca dāsusho durona ity āgnendryā yajati 13 na vā etāv Indrāgnī santau vyajayetām, āgnendrau vā etau santau vyajayetām. tad yad āguendryā yajati, vijityā eva 14 sā virāt trayastrinsadaksharā bhavati. trayastrinsad vai devā: ashtau Vasava, ekādasa Rudrā, dvādasādityāh, Prajāpatis ca Vashatkāras ca. tat prathama ukthamukhe devatā aksharabhājah karoty, aksharam-aksharam eva tad devatā anuprapibanti, devapātrenaiva tad devatās tripyanti 15 tad āhur: yathā vāva sastram evam yäjyāgneyam hotājyam sansaty, atha kasmād āgnendryā yajatīti 16 yā vā āgnendry aindrāgnī vai sā, sendrāgnam etad uktham grahena ca tūshnīmsansena ce 17 ndrāgnī ā gatam sutam gīrbhir nabho varenyam | asya pātam dhiyeshitety aindrāgnam adhvaryur graham grihnāti, bhūr Agnir jyotir jyotir Agnir Indro jyotir bhuvo jyotir Indrah Sūryo jyotir jyotih svah Sūrya iti hotā tūshnīmsansam sansati: tad yathaiva sastram evam yājyā | 37 | 5 |

1 Hotrijapam japati, retas tat sincaty 2 upānsu japaty, upānsv iva vai retasah siktih 3 purāhāvāj japati. yad vai kimcordhvam āhāvāc, chastrasyaiva tat 4 parāncam catushpady āsīnam abhyāhvayate, tasmāt parānco bhūtvā catushpādo retah sincanti 5 samyan dvipād bhavati, tasmāt samyanco bhūtvā dvipādo retah sincanti 6 pitā Mātarisvety āha. prāno vai pitā prāno Mātarisvā prāno

reto, retas tat sincaty 7 achidrā padā dhā iti. reto vā achidram, ato hy achidrah sambhavaty 8 achidrokthā kavayah sansann iti. ye vā anūcānās te kavayas, ta idam achidram retah prajanayann ity eva tad āha 9 somo visvavin nīthāni neshad brihaspatir ukthāmadāni sansishad iti. brahma vai Brihaspatih, kshatram Somah, stutasastrāni nīthāni cokthamadāni ca. daivena caivaitad brahmanā prasūto daivena ca kshatrenokthāni saisaty 10 etau ha vā asya sarvasya prasavasyesāte yad idam kimca 11 tad yad etābhyām aprasūtah karoty, akritam tad. akritam akar iti vai nindanti 12 kritam asya kritam bhavati, nāsyākritam kritam bhavati ya evam veda 13 vāg āyur visvāyur visvam āyur ity āha. prāno vā āyuh, prāno reto, vāg yonir; yonim tad upasamdhāya retah siñcati 14 ka idam sańsishyati sa idam sańsishyatīty āha. Prajāpatir vai kah, Prajāpatih prajanayishyatīty eva tad āha | 38 | 6 |

1 Āhūya tūshnīmṣaisam ṣausati, retas tat siktam vikaroti. siktir vā agre 'tha vikritir 2 upāuṣu tūshnīmṣausam ṣausaty, upāuṣv iva vai retasaḥ siktis 3 tira iva tūshnīmṣausam ṣausati, tira iva vai retāusi vikriyante 4 shatpadam tūshnīmṣausam ṣausati. shadvidho vai purushaḥ shalaūga, ātmānam eva tat shadvidham shalaūgam vikaroti 5 tushnīmṣausam ṣastvā purorucam ṣausati, retas tad vikritam prajanayati. vikritir vā agre 'tha jātir 6 uccaiḥ purorucam ṣausaty, uccair evainam tat prajanayati 7 dvādaṣapadām purorucam ṣausati. dvādaṣa vai māsāḥ samvatsaraḥ, samvatsaraḥ Prajāpatiḥ, so 'sya sarvasya prajanayitā. sa yo 'sya sarvasya prajanayitā, sa evainam tat prajayā paṣubhiḥ prajanayati prajātyai 8 prajāyate prajayā paṣubhir ya evam veda 9 jātavedasyām purorucam ṣausati jātavedonyan̄gām 10 tad āhur: yat tritīyasavanam eva jātavedasa āyatanam,

atha kasmāt prātaḥsavane jātavedasyām purorucaṃ ṣaisatīti 11 prāṇo vai jātavedāḥ, sa hi jātānāṃ veda. yāvatāṃ vai sa jātānāṃ veda te bhavanti, yeshām u na veda kim u te syur. yo vā ājya ātmasaṃskritiṃ veda, tat suviditam $\parallel 39 \parallel 7 \parallel$

1 Pra vo devāyāgnaya iti sansati. prāno vai pra, prānam hīmāni sarvāni bhūtāny anuprayanti. prānam eva tat sambhāvayati, pranam samskurute 2 dīdivānsam apūrvyam iti sansati. mano vai dīdāya, manaso hi na kim cana pūrvam asti. mana eva tat sambhāvayati, manah samskurute 3 sa nah sarmāni vītaya iti sansati. vāg vai sarma, tasmād vācānuvadantam āha: sarmavad āsmā ayāisīti. vācam eva tat sambhāvayati, vācam samskuruta 4 uta no brahmann avisha iti saisati. srotram vai brahma, srotrena hi brahma srinoti, srotre brahma pratishthitam. srotram eva tat sambhāvayati, srotram samskurute 5 sa yantā vipra eshām iti sansaty. apāno vai yantāpānena hy ayam yatah prāno na parāñ bhavaty. apānam eva tat sambhāvayaty, apānam samskuruta 6 ritāvā yasya rodasī iti sansati. cakshur vā ritam. tasmād yataro vivadamānayor āhāham anusthyā cakshushādarsam iti, tasya srad dadhati. cakshur eva tat sambhāvayati, cakshuh samskurute 7 nū no rāsva sahasravat tokavat pushtimad vasv ity uttamayā paridadhāty. ātmā vai samastah sahasravāns tokavān pushtimān. ātmānam eva tat samastam sambhāvayaty, ātmānam samastam samskurute 8 yājyayā yajati. prattir vai yājyā, punyaiva lakshmīh. punyām eva tal lakshmīm sambhāvayati, punyām lakshmīm samskurute 9 sa evam vidvāns chandomayo devatāmayo brahmamayo 'mritamayah sambhūya devatā apyeti ya evam veda 10 yo vai tad veda yathā chandomayo devatāmayo brahmamayo 'mritamayah sambhūya devatā

apyeti, tat suviditam 11 ity adhyātmam, athādhidaivatam || 40 || 8 ||

1 Shatpadam tūslinīmsansam sansati. shad vā ritava. ritūn eva tat kalpayaty, ritūn apyeti 2 dvādasapadām purorucam saisati. dvādasa vai māsā. māsān eva tat kalpayati, māsān apyeti 3 pra vo devāyāgnaya iti saisaty. antariksham vai prāntariksham hīmāni sarvāni bhūtāny anuprayanty. antariksham eva tat kalpayaty, antariksham apyeti 4 dīdivānsam apūrvyam iti sansaty, asau vai dīdāya yo 'sau tapaty, etasmād dhi na kim cana pūryam asty, etam eva tat, kalpayaty, etam apyeti 5 sa nah sarmāni vītaya iti saisaty. Agnir vai sarmāny amnādyāni yachaty. Agnim eva tat kalpayaty, Agnim apyety 6 u ta no brahmann avisha iti sansati. candramā vai brahma. candramasam eva tat kalpayati, candramasam apyeti 7 sa yantā vipra eshām iti sansati. Vāyur vai yantā, Vāyunā hīdam yatam antariksham na samrichati. Vāyum eva tat kalpayati, Vāyum apyety 8 ritāvā yasya rodasī iti sansati. dyavaprithivī vai rodasī. dyavaprithivī eva tat kalpayati, dyāvāprithivī apyeti 9 nū no rāsva sahasravat tokavat pushtimad vasv ity uttamayā paridadhāti. samvatsaro vai samastah sahasravāns tokavān pushtimān. samvatsaram eva tat samastam kalpayati, samvatsaram samastam apyeti 10 yājyayā yajati. vrishtir vai yājyā vidyud eva, vidyud dhīdam vrishtim annādyam samprayachati. vidyutam eva tat kalpayati, vidyutam apyeti 11 sa evam vidvān etanmayo devatāmayo bhavati bhavati || 41 || 9 ||

> Iti dvitīyapaūcikāyām paūcamo 'dhyāyaḥ. Iti daṣamādhyāye navamaḥ khaṇḍaḥ.

1 Grahoktham vā etad yat praŭgam. nava prātar grahā grihyante, navabhir bahishpavamāne stuvate. stute stome daṣamam grihnāti, himkāra itarāsām daṣamaḥ. so sā sammā 2 vāyavyam ṣaṅsati, tena vāyavya ukthavān 3 aindravāyavam ṣaṅsati, tenaindravāyava ukthavān 4 maitrāvarunam ṣaṅsati, tena maitrāvaruna ukthavān 5 āṣvinam ṣaṅsati, tenāṣvina ukthavān 6 aindram ṣaṅsati, tena ṣukrāmanthinā ukthavantau 7 vaiṣvadevam ṣaṅsati, tenāgrayana ukthavān 8 sārasvatam ṣaṅsati 9 na sārasvato graho 'sti 10 vāk tu Sarasvatī. ye tu keca vācā grahā grihyante, te 'sya sarve ṣastokthā 11 ukthino bhavanti ya evam veda || 1 || 1 ||

1 Annādyam vā etenāvarunddhe yat praügam. anyānyā devatā praüge sasyate, 'nyad-anyad uktham praüge kriyate 2 'nyad-anyad asyānnādyam graheshu dhriyate ya evam vedai3tad dha vai yajamānasyādhyātmatamam ivoktham yat pratigam. tasmād enainaitad upekshyatamam ivety āhur, etena hy enam hotā samskarotīti 4 vāyavyam sansati. tasmād āhur: Vāyuh prānah prāno reto, retah purushasya prathamam sambhavatah sambhavatīti. yad vāyavyam şansati, prānam evāsya tat samskaroty 5 aindravāyavam sansati, yatra vāva prānas tad apāno, yad aindravāyavam sansati, prānāpānāv evāsya tat samskaroti 6 maitrāvaruņam sansati. tasmād āhus: cakshuh purushasya prathamam sambhavatah sambhavatīti. yan maitrāvarunam sansati, kshur evāsya tat samskaroty 7 āsvinam sansati. tasmāt kumāram jātam samvadanta: upa vai susrūshate, ni vai dhyāyatīti. yad āsvinam sansati, srotram evāsya tat samskaroty 8 aindram sansati. tasmāt kumāram jātam samvadante: pratidhārayati vai grīvā atho sira iti. yad aindram ṣansati, vīryam evāsya tat saṃskaroti 9 vaiṣvadevaṃ ṣansati. tasmāt kumāro jātaḥ paṣceva pracarati, vaiṣvadevāni hy aūgāni. yad vaiṣvadevaṃ ṣansaty, aūgāny evāsya tat saṃskaroti 10 sārasvataṃ ṣansati. tasmāt kumāraṃ jātaṃ jaghanyā vāg āviṣati, vāg ghi Sarasvatī. yat sārasvataṃ ṣansati, vācam evāsya tat saṃskaroty 11 esha vai jāto jāyate sarvābhya etābhyo devatābhyaḥ sarvebhya ukthebhyaḥ sarvebhyaṣ chandobhyaḥ sarvebhyaḥ pratigebhyaḥ sarvebhyaḥ savanebhyo ya evaṃ veda yasya caivaṃ vidusha etac chansanti || 2 || 2 ||

1 Prānānām vā etad uktham yat pratigam. sapta devatāh sansati, sapta vai sīrshan prānāh, sīrshann eva tat prānān dadhāti 2 kim sa yajamānasya pāpabhadram ādriyeteti ha smāha yo 'sya hotā syād ity. atraivainam yathā kāmayeta tathā kuryād 3 yam kāmayeta: prānenainam vyardhayānīti, vāyavyam asya lubdham sansed. ricam vā padam vātīyāt, tenaiva tal lubdham. pranenaivainam tad vyardhayati 4 yam kāmayeta: prānāpānābhyām enam vyardhayānīty, aindravāyavam asya lubdham sansed. ricam vā padam vātīyāt, tenaiva tal lubdham. prānāpānābhyām evainam tad vyardhayati 5 yam kāmayeta: cakshushainam vyardhayānīti, maitrāvarunam asya lubdham sansed. ricam vā padam vātīyāt, tenaiva tal lubdham. cakshushaivainam tad vyardhayati 6 yam kāmayeta: srotrenainam vyardhayānīty, āsvinam asya lubdham sansed. ricam vā padam vatīyāt, tenaiva tal lubdham. srotrenaivainam tad vyardhayati 7 yam kāmayeta: vīryenainam vyardhayānīty, aindram asya lubdham saised. ricam vā padam vātīyāt, tenaiva tal lubdham. vīryenaivainam tad vyardhayati 8 yam kāmayetāngair enam vyardhayānīti, vaisvadevam asya lubdham sansed. ricam vā padam vātīyāt, tenaiva tal lubdham.

angair evainam tad vyardhayati 9 yam kāmayeta: vācainam vyardhayānīti, sārasvatam asya lubdham sansed. ricam vā padam vātīyāt, tenaiva tal lubdham. vācaivainam tad vyardhayati 10 yam u kāmayeta: sarvair enam angaih sarvenātmanā samardhayānīty, etad evāsya yathāpūrvam riju kliptam sanset. sarvair evainam tad angaih sarvenātmanā samardhayati 11 sarvair angaih sarvenātmanā samardhayati 11 sarvair angaih sarvenātmanā samridhyate ya evam veda || 3 || 3 ||

1 Tad āhur: yathā vāva stotram evam sastram. āgneyīshu sāmagāh stuvate, vāyavyayā hotā pratipadyate: katham asya āgneyyo 'nusastā bhavantīty 2 Agner vā etāh sarvās tanvo yad etā devatāh 3 sa yad Agnih pravān iva dahati, tad asya vāyavyam rūpam. tad asya tenānusansaty 4 atha yad dvaidham iva kritvā dahati, dvau vā Indravāyū, tad asyaindravāyavam rūpam. tad asya tenānusansaty 5 atha yad uc ca hrishyati ni ca hrishyati, tad asya maitrāvarunam rūpam. tad asya tenānusansati 6 sa yad Agnir ghorasamsparsas tad asya vāruņam rūpam, tam yad ghorasamsparsam santam mitrakrityevopāsate tad asva maitram rūpam. tad asya tenānusansaty 7 atha yad enam dvābhyām bāhubhyām dvābhyām aranībhyām manthanti, dvau vā Asvinau, tad asyāsvinam rūpam. tad asya tenānusansaty 8 atha yad uccairghoshah stanayan bababākurvann iva dahati yasmād bhūtāni vijante, tad asyaindram rūpam. tad asya tenānusaisaty 9 atha yad enam ekam santam bahudhā viharanti, tad asya vaisvadevam rūpam, tad asya tenānusaisaty 10 atha yat sphūrjayan vācam iva vadan dahati, tad asya sārasvatam rūpam. tad asya tenānusansaty 11 evam u hāsya vāyavyayaiva pratipadyamānasya tricena-tricenaivaitābhir devatābhih stotriyo 'nusasto bhavati 12 visvebhih somyam madhv agna indrena vāyunā | pibā mitrasya dhāmabhir iti vaisvadevam uktham sastvā vaisvadevyā yajati, yathābhāgam tad devatāh prīnāti || 4 || 4 ||

1 Devapātram vā etad yad vashatkāro. vashatkaroti, devapātreņaiva tad devatās tarpayaty 2 anuvashatkaroti. tad yathādo 'ṣvān vā gā vā punarabhyākāram tarpayanty, evam evaitad devatāḥ punarabhyākāram tarpayanti yad anuvashatkarotī3mān evāgnīn upāsata ity āhur dhishnyān, atha kasmāt pūrvasminn eva juhvati pūrvasmin vashatkurvantīti 4 yad eva somasyāgne vīhīty anuvashatkaroti, tena dhishnyān prīnāty 5 asamsthitān somān bhakshayantīty āhur yeshām nānuvashatkaroti, ko nu somasya svishtakridbhāga iti 6 yad vāva somasyāgne vīhīty anuvashatkaroti, tenaiva samsthitān somān bhakshayanti; sa u eva somasya svishtakridbhāgo. vashatkaroti || 5 || 5 ||

1 Vajro vā esha yad vashaṭkāro. yam dvishyāt tam dhyāyed vashaṭkarishyans, tasminn eva tam vajram āsthāpayati 2 shaḍ iti vashaṭkaroti. shaḍ vā ritava. ritūn eva tat kalpayaty, ritūn pratishṭhāpayaty. ritūn vai pratitishṭhata idam sarvam anupratitishṭhati yad idam kimca 3 pratitishṭhati ya evam veda 4 tad u ha smāha Hiranyadan Baida: etāni vā etena shaṭ pratishṭhāpayati. dyaur antarikshe pratishṭhitāntariksham prithivyām prithivy apsvāpaḥ satye satyam brahmaṇi brahma tapasīty. etā eva tat pratishṭhāḥ pratitishṭhatīr idam sarvam anupratitishṭhatī yad idam kimca. pratitishṭhatī ya evam veda 5 vaushaḍ iti vashaṭkaroty. asau vāva vāv, ritavaḥ shaḍ etam eva tad ritushvādadhāty, ritushu pratishṭhāpayatī. yādrīg iva vai devebhyaḥ karoti, tādrīg ivāsmai devāḥ kurvanti || 6 || 6 ||

1 Trayo vai vashaṭkārā: vajro dhāmachad riktaḥ 2 sa yam evoccair bali vashaṭkaroti sa vajras 3 taṃ-tam praharati dvishate bhrātṛivyāya vadhaṃ, yo 'sya stṛityas tasmai startavai. tasmāt sa bhrātṛivyavatā vashaṭkṛityo 4 'tha yaḥ

samah samtato nirhānarcah sa dhāmachat 5 tam-tam prajās ca pasavas cānūpatishthante. tasmāt sa prajākāmena pasukāmena vashatkrityo 6'tha yenaiva shal avarādhnoti sa rikto 7 rinakty ātmānam rinakti yajamānam, pāpīyān vashatkartā bhavati pāpīyān yasmai vashatkaroti. tasmāt tasyāsām neyāt 8 kim sa yajamānasya pāpabhadram ādriyeteti ha smāha yo 'sya hotā syād ity. atraivainam yathā kāmayeta tathā kuryād 9 yam kāmayeta: yathaivānījāno 'bhūt tathaivejānah syād iti, yathaivāsya ricam brūyāt tathaivāsya vashatkuryāt. sadrisam evainam tat karoti 10 yam kāmayeta: pāpīyān syād ity, uccaistarām asya ricam uktvā sanaistarām vashatkuryāt. pāpīyānsam evainam tat karoti 11 yam kāmayeta: şreyān syād iti, şanaistarām asya ricam uktvoccaistarām vashatkuryāc. chriya evainam tac chriyām ādadhāti 12 samtatam ricā vashatkrityam, samtatyai 13 samdhīyate prajayā pasubhir ya evam veda || 7 || 7 ||

1 Yasyai devatāyai havir grihītam syāt, tām dhyāyed vashatkarishyan. sākshād eva tad devatām prīnāti, pratyakshād devatām yajati 2 vajro vai vashatkārah, sa esha prahrito 'sānto dīdāya. tasya haitasya na sarva iva sāntim veda na pratishthām. tasmād dhāpy etarhi bhūyān iva mrityus. tasya haishaiva s \bar{a} ntir esh \bar{a} pratishth \bar{a} v \bar{a} g ity eva. tasmād vashatkritya-vashatkritya vāg ity anumantrayeta, sa enam sānto na hinasti 3 vashatkāra mā mām pramriksho māham tvām pramriksham, brihatā mana upahvaye vyānena sarīram, pratishthāsi pratishthām gacha pratishthām mā gamayeti vashatkāram anumantrayeta 4 tad u ha smāha: dīrgham etat sad aprabhy, ojah saha oja 5 ity eva vashatkaram anumantrayetau 6 jas ca ha vai sahas ca vashatkārasya priyatame tanvau 7 priyenaiyainam tad dhamna samardhayati 8 priyena dhāmnā samridhyate ya evam veda 9 vāk ca vai

prāṇāpānau ca vashaṭkāras, ta ete vashaṭkṛite-vashaṭkṛite vyutkrāmanti. tān anumantrayeta: vāg ojaḥ saha ojo mayi prāṇāpānāv ity, ātmany eva tad dhotā vācaṃ ca prāṇāpānau ca pratishṭhāpayati sarvāyuḥ sarvāyutvāya 10 sarvam āyur eti ya evaṃ veda | 8 | 8 | 8 |

1 Yajūo vai devebhya udakrāmat, tam praishaih praisham aichan. yat praishaih praisham aichans, tat praishānām praishatvam 2 tam purorugbhih prārocayan. yat purorugbhih prārocayans, tat purorucām puroruktvam 3 tam vedyām anvavindan. yad vedyām anvavindans, tad veder veditvam 4 tam vittam grahair vyagrihnata. yad vittam grahair vyagrihnata, tad grahānām grahatvam 5 tam vittvā nividbhir nyavedayan. yad vittvā nividbhir nyavedayans, tan nividām nivittvam 6 mahad vāva nashṭaishy abhy alpam vechati, yataro vāva tayor jyāya ivābhīchati sa eva tayoh sādhīya ichati 7 ya u eva praishān varshīyasovarshīyaso veda sa u eva tān sādhīyo veda, nashṭaishyam hy etad yat praishās 8 tasmāt prahvas tishṭhan preshyati || 9 || 9 ||

1 Garbhā vā eta ukthānām yan nividas. tad yat purastād ukthānām prātaḥsavane dhīyante, tasmāt parāñeo garbhā dhīyante parāñeaḥ sambhavanti 2 yan madhyato madhyamdine dhīyante, tasmān madhye garbhā dhṛitā 3 yad antatas tṛitīyasavane dhīyante, tasmād amuto 'rvāñeo garbhāḥ prajāyante prajātyai 4 prajāyate prajayā paṣubhir ya evam veda 5 peṣā vā eta ukthānām yan nividas. tad yat purastād ukthānām prātaḥsavane dhīyante, yathaiva pravayaṇataḥ peṣaḥ kuryāt tādṛik tad. yan madhyato madhyamdine dhīyante, yathaiva madhyataḥ peṣaḥ kuryāt tādṛik tad. yad antatas tṛitīyasavane dhīyante, yathaivāvaprajjanataḥ peṣaḥ kuryāt tādṛik tat 6 sarvato yajñasya peṣasā ṣobhate ya evam veda || 10 || 10 ||

1 Sauryā vā etā devatā yan nividas, tad yat purastād ukthānām prālahsavane dhīyante madhyato madhyamdine 'ntatas tritīyasavana, Ādityasyaiva tad vratam anuparyāvartante 2 paccho vai devā yajñam samabharais, tasmāt paceho nividah sasyante 3 yad vai tad devā yajñam samabharais, tasmād asvah samabhavat. tasmād āhur: asvam nividām sanstre dadyād iti, tad u khalu varam eva dadati 4 na nividah padam atīyād 5 yan nividah padam atīyād, yajñasya tac chidram kuryād, yajñasya vai chidram sravad yajamāno 'nu pāpīyān bhavati. tasmān na nividah padam atīyān 6 na nividah pade viparihared. yan nividah pade vipariharen, mohayed yajñam, mugdho yajamanah syāt. tasmān na nividah pade vipariharen 7 na nividah pade samasyed. yan nividah pade samasyed, yajñasya tad āyuh samharet, pramāyuko yajamānah syāt. tasmān na nividah pade samasyet 8 predam brahma predam kshatram ity ete eva samasyed, brahmakshatrayoh samsrityai. tasmād brahma ca kshatram ca samsrite 9 na tricam na caturricam ati manyeta nividdhānam, ekaikam vai nividah padam ricam sūktam prati. tasmān na tricam na caturricam ati manyeta nividdhanam, nivida hy eva stotram atisastam bhavaty 10 ekām parisishya tritīyasavane nividam dadhyād 11 yad dve parisishya dadhyāt, prajananam tad upahanyād, garbhais tat prajā vyardhayet. tasmād ekām eva parisishya tritīyasavane nividam dadhyān 12 na sūktena nividam atipadyeta 13 yena sūktena nividam atipadyeta, na tat punar upanivarteta, vāstuham eva tad 14 anyat taddaivatam tacchandasam sūktam āhritya tasmin nividam dadhyān 15 mā pra gāma patho vayam iti purastāt sūktasya sansati 16 patho vā esha praiti yo yajñe muhyati. mā yajñād indra somina iti, yajñād eva tan na pracyavate 17 mānta sthur no arātaya ity, arātīyata eva

tad apahanti 18 yo yajñasya prasādhanas tantur deveshv ātatah | tam āhutam naṣīmahīti 19 prajā vai tantuh, prajām evāsmā etat samtanoti 20 mano nv ā huvāmahe nārāṣansena someneti 21 manasā vai yajñas tāyate, manasā kriyate 22 saiva tatra prāyaṣcittih prāyaṣcittih || 11 || 11 ||

Iti tritīyapaūcikāyām prathamo 'dhyāyaḥ. Ity ekādaṣādhyāya ekādaṣaḥ khaṇḍaḥ.

1 Devavisah kalpayitavyā, ity āhus, chandas chandasi pratishthāpyam iti. sońsāvom ity āhvayate pratahsavane tryaksharena, san sāmodaivom ity adhvaryuh pratigrināti pañcāksharena. tad ashtāksharam sampadyate. 'shtāksharā vai gāyatrī, gāyatrīm eva tat purastāt prātahsavane 'cīklipatām 2 uktham vācīty āha sastvā caturaksharam, om ukthasā ity adhvaryus caturaksharam. tad ashthāksharam sampadyate. 'shṭāksharā vai gāyatrī, gāyatrīm eva tad ubhayatah pratahsavane 'ciklipatam 3 adhvaryo. sonsavom ity ahvayate madhyamdine shalaksharena, sansāmodaivom ity adhvaryuh pratigrināti pañcāksharena. tad ekādasāksharam sampadyata. ekādasāksharā vai trishtup, trishtubham eva tat purastan madhyamdine 'cīklipatām, uktham vācīndrāyetý āha sastvā saptāksharam, om ukthasā ity adhvaryus caturaksharam. tad ekādasāksharam sampadyata. ekādasāksharā vai trishtup, trishtubham eva tad ubhayato madhyamdine 'cīklipatām 4 adhvarvo sosonsāvom itv āhvayate tritīyasavane saptāksharena, sansāmodaivom ity adhvaryuh pratigriņāti pancāksharena. tad dvādasāksharam sampadyate. dvādasāksharā vai jagatī, jagatīm eva tat purastāt tritīyasavane 'cīklipatām. uktham vācīndrāya devebhya ity āha sastvaikādasāksharam, om ity adhvaryur ekāksharam. tad dvādasāksharam sampadyate. dvādasāksharā vai jagatī, jagatīm

eva tad ubhayatas tritīyasavane 'cīkļipatām 5 tad etad rishih paṣyann abhyanūvāca 6 yad gāyatre adhi gāyatram āhitam traishṭubhād vā traishṭubham niratakshata | yad vā jagaj jagaty āhitam padam ya it tad vidus te amritatvam ānaṣur ity 7 etad vai tac chandaṣ chandasi pratishṭhāpayati 8 kalpayati devaviṣo ya evam veda || 12 || 1 ||

1 Prajāpatir vai yajňam chandāisi devebhyo bhāgadheyāni vyabhajat. sa gāyatrīm evāgnaye Vasubhyah prātahsavane 'bhajat, trishtubham Indrāya Rudrebhyo madhyamdine, jagatīm Visvebhyo devebhya Ādityebhyas tritīyasavane 2'thāsya yat svam chanda āsīd anushtup, tām udantam abhy udauhad achāvākīyām abhi. sainam abravīd anushtup: tvam nv eva devānām pāpishtho 'si, yasya te 'ham svam chando 'smi, yām modantam abhy udauhīr achāvākīyām abhīti. tad ajānāt, sa svam somam āharat, sa sve some 'gram mukham abhi paryāharad anushtubham. tasmād v anushtub agriyā mukhyā yujyate sarveshām savanānām 3 agriyo mukhyo bhavati, sreshthatām asnute ya evam veda 4 sve vai sa tat some 'kalpayat. tasmād yatra kva ca yajamānavaso bhavati, kalpata eva yajño 'pi 5 tasyai janatāyai kalpate yatraivam vidvān yajamāno vasī yajate | 13 | 2 |

1 Agnir vai devānām hotāsīt, tam mrityur bahishpavamāne 'sīdat. so 'nushṭubhājyam pratyapadyata, mrityum eva tat paryakrāmat. tam ājye 'sīdat. sa praigeṇa pratyapadyata, mrityum eva tat paryakrāmat 2 tam mādhyamdine pavamāne 'sīdat. so 'nushṭubhā marutvatīyam pratyapadyata, mrityum eva tat paryakrāmat. tam mādhyamdine brihatīshu nāṣaknot sattum. prāṇā vai brihatyah, prāṇān eva tan nāṣaknod vyavaitum. tasmān mādhyamdine hotā brihatīshu stotriyeṇaiva pratipadyate. prāṇā vai brihatyah,

prāṇān eva tad abhi pratipadyate 3 tam tritīyapavamāne 'sīdat. so 'nushṭubhā vaiṣvadevam pratyapadyata, mrityum eva tat paryakrāmat. tam yajñāyajñīye 'sīdat. sa vaiṣvānarīyeṇāgnimārutam pratyapadyata, mrityum eva tat paryakrāmad. vajro vai vaiṣvānarīyam pratishṭhā yajñāyajñīyam, vajreṇaiva tat pratishṭhāyā mrityum nudate. sa sarvān pāṣān sarvān sthāṇūn mrityor atimueya svasty evodamueyata, svasty eva hotonmueyate sarvāyuh sarvāyutvāya 4 sarvam āyur eti ya evam veda || 14 || 3 ||

1 Indro vai Vritram hatvā nāstrishīti manyamānah parāh parāvato 'gachat, sa paramām eva parāvatam agachad. anushtub vai paramā parāvad, vāg vā anushtup. sa vācam pravisyāsayat, tam sarvāni bhūtāni vibhajyānvaichans. tam pūrvedyuh pitribhyah kriyata, uttaram ahar devās. tasmāt pūrvedyuh pitribhyah kriyata, uttaram ahar devān yajante 2 te 'bruvann: abhishuṇavāmaiva, tathā vāva na āṣishtham āgamishyatīti. tatheti. te 'bhyashuṇvans, ta ā tvā ratham yathotaya ity evainam āvartayann, idam vaso sutam andha ity evaibhyah sutakīrtyām āvir abhavad, indra nedīya cd ihīty evainam madhyam prāpādayantā 3gatendreṇa yajnena yajate, sendreṇa yajnena rādhnoti ya evam veda || 15 || 4 ||

1 Indram vai Vritram jaghnivānsam nāstriteti manyamānāh sarvā devatā ajahus, tam Maruta eva svāpayo nājahuh, prānā vai Marutah svāpayah, prānā haivainam tan nājahus. tasmād esho 'cyutah svāpimān pragāthah sasyata: ā svāpe svāpibhir ity 2 api ha yady aindram evāta ūrdhvam chandah sasyate, tad dha sarvam marutvatīyam bhavaty, esha ced acyutah svāpimān pragāthah sasyata: ā svāpe svāpibhir iti || 16 || 5 ||

1 Brāhmaņaspatyam pragātham sansati 2 brihaspatipurohitā vai devā ajayan svargam lokam, vy asmiùl loke

'jayanta. tathaivaitad yajamano brihaspatipurohita eva jayati svargam lokam, vy asminl loke jayate 3 tau vā etau pragāthāv astutau santau punarādāyam sasyete. tad āhur: yan na kim canāstutam sat punarādāyam sasyate, 'tha kasmād etau pragāthāv astutau santau punarādāyam sasyete iti 4 pavamānoktham vā etad yan marutvatīyam. shatsu vā atra gāyatrīshu stuvate shatsu brihatīshu tisrishu trishtupsu, sa vā esha trichandāh pañcadaşo mādhyamdinah pavamānas. tad āhuh: katham ta esha trichandāh pañcadaso mādhyamdinah pavamāno 'nusasto bhavatīti 5 ye eva gāyatryā uttare pratipado yo gāyatro 'nucaras, tābhir evāsya gāyatryo 'nusastā bhavanty; etābhyām evāsya pragāthābhyām brihatyo 'nuṣastā bhavanti 6 tāsu vā etāsu brihatīshu sāmagā rauravayaudhājayābhyām punarādāyam stuvate. tasmād etau pragāthāv astutau santau punarādāyam sasyete, tac chastrena stotram anvaiti 7 ye eva trishtubhau dhāyye yat traishtubham nividdhānam, tābhir evāsya trishtubho 'nuṣastā bhavanty 8 evam u hāsyaisha trichandāh pañcadaso mādhyamdinah pavamāno 'nusasto bhavati ya evam veda || 17 || 6 ||

1 Dhāyyāḥ ṣaṅsati 2 dhāyyābhir vai Prajāpatir imāňl lokān adhayad yaṃ-yaṃ kāmam akāmayata 3 tathaivaitad yajamāno dhāyyābhir evemāňl lokān dhayati yaṃ-yaṃ kāmaṃ kāmayate ya evaṃ veda yad eva dhāyyā3ḥ | 4 yatrayatra vai devā yajñasya chidraṃ nirajānaṅs, tad dhāyyābhir apidadhus, tad dhāyyānāṃ dhāyyātvam 5 achidreṇa hāsya yajñeneshṭam bhavati ya evaṃ veda yad v eva dhāyyā3ḥ | 6 syūma haitad yajñasya yad dhāyyās. tad yathā sūcyā vāsaḥ saṃdadhad iyād, evam evaitābhir yajñasya chidraṃ saṃdadhad eti ya evaṃ veda yad v eva dhāyyā3ḥ | 7 tāny u vā etāny upasadām evokthāni yad dhāyyā. agnir netety āgneyī prathamopasat, tasyā etad ukthaṃ. tvaṃ

soma kratubhir iti saumyā dvitīyopasat, tasyā etad uktham. pinvanty apa iti vaishnavī tritīyopasat, tasyā etad uktham 8 yāvantam ha vai saumyenādhvareneshtvā lokam jayati, tam ata ekaikayopasadā jayati ya evam veda yas caivam vidvān dhāyyāh sansati 9 tad dhaika āhus: tān vo maha iti saised, etām vāva vayam Bharateshu sasyamānām abhivyajānīma iti vadantas 10 tat-tan nādrityam 11 yad etām sansed, īsvarah parjanyo 'varshtoh 12 pinvanty apa ity eva sansed 13 vrishtivani padam. Maruta iti mārutam, atyam na mihe vi nayantīti vinītavad. yad vinītavat tad vikrāntavad, yad vikrāntavat tad vaishņavam. vājinam itīndro vai vājī. tasyām vā etasyām catvāri padāni: vrishtivani mārutam vaishnavam aindram 14 sā vā eshā tritīyasavanabhājanā satī madhyamdine sasyate. tasmād dhedam Bharatānām pasavah sāyamgoshthah santo madhyamdine samgavinim ayanti. so jagati, jāgatā hi pasava, ātmā yajamānasya madhyamdinas, tad yajamāne pasūn dadhāti || 18 || 7 ||

1 Marutvatīyam pragātham ṣaṅsati. paṣavo vai Marutaḥ, paṣavaḥ pragāthaḥ, paṣūnām avaruddhyai 2 janishṭhā ugraḥ sahase turāyeti sūktam ṣaṅsati. tad vā etad yajamānajananam eva sūktam, yajamānam ha vā etena yajñād devayonyai prajanayati 3 tat samjayam bhavati. sam ca jayati vi ca jayata 4 etad gaurivītam. Gaurivītir ha vai Ṣāktyo nedishṭham svargasya lokasyāgachat, sa etat sūktam apaṣyat, tena svargam lokam ajayat. tathaivaitad yajamāna etena sūktena svargam lokam jayati 5 tasyārdhāḥ ṣastvārdhāḥ pariṣishya madhye nividam dadhāti 6 svargasya haisha lokasya roho yan nivit 7 svargasya haital lokasyākramaṇam yan nivit. tām ākramamāṇa iva ṣaṅsed, upaiva yajamānam nigrihnīta yo 'sya priyaḥ syād. iti nu svargakāmasyā8thābhicarato. yaḥ kāmayeta: kshatreṇa

visam hanyām iti, tris tarhi nividā sūktam visanset. kshatram vai nivid vit sūktam, kshatrenaiva tad visam hanti 9 yah kāmayeta: visā kshatram hanyām iti, tris tarhi sūktena nividam visanset. kshatram vai nivid vit sūktam, viṣaiva tat kshatram hanti 10 ya u kāmayetobhayata enam visah paryayachinadānīty, ubhayatas tarhi nividam vyāhvayītobhayata evainam tad visah paryavachinattī11ti nv abhicarata, itarathā tv eva svargakāmasya 12 vayah suparnā upa sedur indram ity uttamayā paridadhāti 13 priyamedhā rishayo nādhamānāh | 14 apa dhvāntam ūrnuhīti. yena tamasā prāvrito manyeta tan manasā gached, apa haivāsmāt tal lupyate 15 pūrdhi cakshur iti cakshushī marīmrijyetā 16 jarasam ha cakshushmān bhavati ya evam veda 17 mumugdhy asmān nidhayeva baddhan iti. paşa vai nidha, mumugdhy asman pāsād iva baddhān ity eva tad āha || 19 || s ||

1 Indro vai Vritram hanishyan sarvā devatā abravīd: anu mopatishthadhvam, upa mā hvayadhvam iti. tatheti. tam hanishyanta ādravan. so 'ven: mām vai hanishyanta ādravanti, hantemān bhīshayā iti. tān abhi prāsvasīt, tasya svasathād īshamāṇā visve devā adravan. Maruto hainam nājahuḥ: prahara bhagavo jahi vīrayasvety evainam etām vācam vadanta upātishtbanta. tad etad rishih pasyann abhyanuvāca: vritrasya tvā svasathād īshamāņā vişve devā ajahur ye sakhāyah | marudbhir indra sakhyam te astv athemā visvāh pritanā jayāsīti. so 'ved: ime vai kila me sacivā, ime mākāmayanta, hante-· mān asminn uktha ābhajā iti. tān etasminn uktha ābhajad, atha haite tarhy ubhe eva nishkevalye ukthe āsatur 2 marutvatīyam graham grihņāti, marutvatīyam pragātham sansati, marutvatīyam sūktam sansati, marutvatīyām nividam dadhāti: Marutām sā bhaktir 3 marutvatīyam uktham sastvā

marutvatīyayā yajati, yathābhāgam tad devatāh prīnāti 4 ye tvāhihatye maghavann avardhan ye ṣāmbare harivo ye gavishṭau | ye tvā nūnam anumadanti viprāḥ pibendra somam sagano marudbhir iti 5 yatra-yatraivaibhir vyajayata yatra-yatra vīryam akarot, tad evaitat samanuvedyendrenainān sasomapīthān karoti || 20 || 9 ||

1 Indro vai Vritram hatvā sarvā vijitīr vijityābravīt Prajāpatim: aham etad asāni yat tvam, aham mahān asānīti. sa Prajāpatir abravīd: atha ko 'ham iti. vad evaitad avoca, ity abravīt. tato vai Ko nāma Prajāpatir abhavat; Ko vai nāma Prajāpatir. yan mahān Indro 'bhavat, tan Mahendrasya mahendratvam 2 sa mahān bhūtvā devatā abravīd: uddhāram ma uddharateti. yathāpy ctarhīchati, yo vai bhavati yah sreshthatām asnute (sa mahān bhavati). tam devā abruvan: svayam eva brūshva yat te bhavishyatīti. sa etam māhendram graham abrūta, mādhyamdinam savanānām, nishkevalyam ukthānām, trishtubham chandasām, prishtham sāmnām, tam asmā uddhāram udaharann. 3 ud asmā uddhāram haranti ya evam veda 4 tam devā abruvan: sarvam vā avocathā, api no 'trāstv iti. sa nety abravīt, katham vo 'pisyād iti. tam abruvann: apy eva no 'stu maghavann iti. tān īkshataiva || 21 || 10 ||

1 Te devā abruvann: iyam vā Indrasya priyā jāyā vāvātā Prāsahā nāmāsyām evechāmahā iti. tatheti. tasyām aichanta. sainān abravīt: prātar vah prativaktāsmīti. tasmāt striyah patyāv ichante, tasmād u stry anurātram patyāv ichate. tām prātar upāyan, saitad eva pratyapadyata: 2 yad vāvāna purutamam purāshāļ ā vritrahendro nāmāny aprāh | aceti prāsahas patis tuvishmān itī3ndro vai prāsahas patis tuvishmān 4 yadīm uṣmasi kartave karat tad iti. yad evaitad avocāmākarat tad ity evaināns tad abravīt 5 te devā abruvann: apy asyā ihā-

stu, yā no 'smin na vai kam avidad iti. tatheti. tasyā apy atrākurvais 6 tasmād eshātrāpi sasyate: yad vāvāna purutamam purāshāl iti 7 senā vā Indrasya priyā jāyā vāvātā Prāsahā nāma, Ko nāma Prajāpatih svasuras. tad yāsya kāme senā jayet, tasyā ardhāt tishthans trinam ubhayatah parichidyetarām senām abhy asyet: Prāsahe Kas tvā pasyatīti. tad yathaivādah snushā svasurāl lajjamānā nilīyamānaity, evam eva sā senā bhajyamānā nilīyamānaiti yatraivam vidvāns trinam ubhayatah parichidyetarām senām abhy asyati: Prāsahe Kas tvā pasyatīti 8 tān Indra uvācāpi vo 'trāstv iti. te devā abruvan: virād yājyāstu nishkevalyasya yā trayastrinsadaksharā 9 trayastrinsad vai devā: ashtau Vasava, ekādasa Rudrā, dvādasādityāh, Prajāpatis ca Vashatkāras ca. devatā aksharabhājah karoty, aksharam-aksharam eva tad devatā anuprapibanti, devapātrenaiva tad devatās tripyanti 10 yam kāmayetānāyatanavān syād ity, avirājāsya yajed gāyatryā vā trishtubhā vānyena vā chandasā, vashatkuryād: anāyatanavantam evainam tat karoti 11 yam kāmayetāyatanavān syād iti, virājāsya yajet: pibā somam indra mandatu tvety etayāyatanavantam evainam tat karoti || 22 || 11 ||

1 Rik ca vā idam agre sāma cāstām, saiva nāma rig āsīd amo nāma sāma. sā vā rik sāmopāvadan: mithunam sambhavāva prajātyā iti. nety abravīt sāma, jyāyān vā ato mama mahimeti. te dve bhūtvopāvadatām, te na prati cana samavadata. tās tisro bhūtvopāvadais, tat tisribhih samabhavad. yat tisribhih samabhavat tasmāt tisribhih stuvanti, tisribhir udgāyanti; tisribhir hi sāma sammitam. tasmād ekasya bahvyo jāyā bhavanti, naikasyai bahavah saha patayo. yad vai tat sā cāmas ca samabhavatām, tat sāmābhavat, tat sāmnah sāmatvam 2 sāman bhavati ya evam veda 3 yo vai bhavati yah ṣreshṭhatām aṣnute sa

sāman bhavaty, asāmanya iti hi nindanti 4 te vai pañcānyad bhūtvā pañcānyad bhūtvākalpetām: āhāvās ca himkāras ca prastāvas ca prathamā ca rig udgīthas ca, madhyamā ca pratihāras cottamā ca nidhanam ca vashatkāras ca 5 te yat pañcānyad bhūtvā pañcānyad bhūtvākalpetām, tasmād āhuḥ: pānkto yajnaḥ pānktāh paṣava iti 6 yad u virājam daṣinīm abhisamapadyetām, tasmād āhur: virāji yajno daṣinyām pratishṭhita ity 7 ātmā vai stotriyaḥ, prajānurūpaḥ, patnī dhāyyā, paṣavaḥ pragātho, grihāḥ sūktam 8 sa vā asmins ca loke 'mushmins ca prajayā ca paṣubhis ca griheshu vasati ya evam veda || 23 || 12 ||

1 Stotriyam sansaty, ātmā vai stotriyas 2 tam madhyamayā vācā sansaty, ātmānam eva tat samskurute 3'nurūpam sansati, prajā vā anurūpah 4 sa uccaistarām ivānurūpah sanstavyah, prajām eva tac chreyasīm ātmanah kurute 5 dhāyyām sansati, patnī vai dhāyyā 6 sā nīcaistarām iya dhāyyā sanstavyā7 pratiyādinī hāsya griheshu patnī bhavati yatraivam vidvān nīcaistarām dhāyyām sansati 8 pragātham saisati 9 sa svaravatyā vācā saistavyah. pasavo vai svarah, pasavah pragāthah, pasūnām avaruddhyā 10 indras ya nu vīryāni pra vocam iti sūktam saisati 11 tad vā etat priyam Indrasya sūktam nishkevalyam hairanyastūpam. etena vai sūktena Hiranyastūpa Āngirasa Indrasya priyam dhāmopāgachat, sa paramam lokam ajayad 12 upendrasya priyam dhāma gachati, jayati paramam lokam ya evam veda 13 grihā vai pratishthā sūktam. tat pratishthitatamayā vācā sanstavyam. tasmād yady api dūra iva pasūni labhate, grihān evainān ājigamishati; grihā hi pasūnām pratishthā pratishthā || 24 || 13 ||

> Iti tritīyapaūcikāyām dvitīyo 'dhyāyaḥ. Iti dvādaṣe 'dhyāye trayodaṣaḥ khaṇḍaḥ.

1 Somo vai rājāmushminl loka āsīt, tam devās ca ri-

shayas cābhyadhyāyan: katham ayam asmān somo rājāgached iti. te 'bruvans chandānsi: yūyam na imam somam rājānam āharateti. tatheti. te suparņā bhūtvodapatans. te yat suparnā bhūtvodapatais, tad etat Sauparnam ity ākhyānavida ācakshate 2 chandānsi vai tat somam rājānam achācarans. tāni ha tarhi caturaksharāni-caturaksharāny eva chandānsy āsan. sā jagatī caturaksharā prathamodapatat. sā patitvārdham adhvano gatvāsrāmyat, sā parāsya trīny aksharāny ekāksharā bhūtvā dīkshām ca tapas ca harantī punar abhyavāpatat. tasmāt tasya vittā dīkshā vittam tapo yasya pasavah santi. jagata hi pasavo, jagati hi tān āharad 3 atha trishtub udapatat. sā patitvā bhūyo 'rdhād adhvano gatvāsrāmyat, sā parāsyaikam aksharam tryaksharā bhūtvā dakshinā harantī punar abhyavāpatat. tasmān madhyamdine dakshinā nīyante trishtubho loke, trishtub bhi tā āharat || 25 || 1 ||

1 Te devā abruvan gāyatrīm: tvam na imam somam rājānam āhareti. sā tathety abravīt, tām vai mā sarvena svastyayanenānumantrayadhvam iti. tatheti. sodapatat, tām devāh sarvena svastyayanenānvamantrayanta: preti ceti cety. etad vai sarvam svastyayanam yat preti ceti ceti. tad yo 'sya priyah syāt tam etenānumantrayeta: preti ceti ceti, svasty eva gachati, svasti punar āgachati 2 sā patitvā somapālān bhīshayitvā padbhyām ca mukhena ca somam rājānam samagribhnād, yāni cetare chandasī aksharāny ajahitām tāni copasamagribhnāt 3 tasyā anuvisrijya Krisānuh somapālah savyasya pado nakham achidat, tac chalyako 'bhavat, tasmāt sa nakham iva. yad vasam asravat sā vasābhavat, tasmāt sā havir ivātha yah salyo yad anīkam āsīt sa sarpo nirdaisy abhavat, sahasah svajo. yāni parnāni te manthāvalā, yāni snāvāni te gandūpadā, yat tejanam so 'ndhāhih. so sā tatheshur abhavat || 26 || 2 ||

1 Sā yad dakshinena padā samagribhnāt, tat prātahsavanam abhavat. tad gāyatrī svam āyatanam akuruta, tasmāt tat samriddhatamam manyante sarveshām savanānām. agriyo mukhyo bhavati, sreshthatām asnute ya evam vedātha yat savyena padā samagribhņāt, tan mādhyamdinam savanam abhavat. tad visraisata, tad visrastam nānvāpnot pūrvam savanam. te devāh prājijnāsanta, tasmins trishtubham chandasām adadhur Indram devatānām, tena tat samāvadvīryam abhavat pūrvena savanenobhābhyām savanābhyām samāvadvīryābhyām samāvajjāmībhyam rādhnoti ya evam vedātha yan mukhena samagribhnāt, tat tritīyasavanam abhayat 2 tasya patantī rasam adhayat, tad dhītarasam nānvāpnot pūrve savane. te devāh prājijnāsanta, tat pasushv apasyans, tad yad āsiram avanayanty, ājyena paşunā caranti, tena tat samāvadvīryam abhavat pūrvābhyām savanābhyām 3 sarvaih savanaih samāvadvīryaih samāvajjāmibhī rādhnoti ya evam veda || 27 || 3 ||

1 Te vā ime itare chandasī gāyatrīm abhyavadetām: vittam nāv aksharāny anuparyāgur iti. nety abravīd gāyatrī, yathāvittam eva na iti. te deveshu praṣnam aitām, te devā abruvan: yathāvittam eva va iti. tasmād dhāpy etarhi vittyām vyāhur: yathāvittam eva na iti. tato vā ashtāksharā gāyatry abhavat, tryaksharā trishṭub, ekāksharā jagatī 2 sāshṭāksharā gāyatrī prātaḥsavanam udayachan, nāṣaknot trishṭup tryaksharā mādhyamdinam savanam udyantum tām gāyatry abravīd: āyāny, api me 'trāstv iti. sā tathety abravīt trishṭup, tām vai maitair ashṭābhir aksharair upasamdhehīti. tatheti. tām upasamadadhād. etad vai tad gāyatryai madhyamdine yan marutvatīyasyottare pratipado yaṣ cānucaraḥ. saikādaṣāksharā bhūtvā mādhyamdinam savanam udayachan 3 nāṣaknoj jagaty ekāksharā tṛitīyasavanam udayatum. tām gāyatry abravīd:

āyāny, api me 'trāstv iti. sā tathety abravīj jagatī, tām vai maitair ekādaṣabhir aksharair upasamdhehīti. tatheti. tām upasamadadhād. etad vai tad gāyatryai tritīyasavane yad vaisvadevasyottare pratipado yas cānucarah. sā dvādaṣāksharā bhūtvā tritīyasavanam udayachat 4 tato vā ashtāksharā gāyatry abhavad, ekādaṣāksharā trishtub, dvādaṣāksharā jagatī 5 sarvais chandobhih samāvadvīryaih samāvajjāmibhī rādhnoti ya evam vedai 6 kam vai sat tat tredhābhavat. tasmād āhur: dātavyam evam vidusha ity, ekam hi sat tat tredhābhavat || 28 || 4 ||

1 Te devā abruvann Ādityān: yushmābhir idam savanam udyachāmeti. tatheti. tasmād ādityārambhaṇam tritīyasavanam, ādityagrahah purastāt tasya 2 yajaty: ādityāso aditir mādayantām iti madvatyā rūpasamriddhayā. madvad vai tritīyasavanasya rūpam 3 nānuvashatkaroti, na bhakshayati. samsthā vā eshā yad anuvashatkārah, samsthā bhakshah, prānā Adityā: net prānān samsthāpayānīti 4 ta Ādityā abruvan Savitāram: tvayedam saha savanam udyachāmeti. tatheti. tasmāt sāvitrī pratipad bhavati vaisvadevasya, sāvitragrahah purastāt tasya. yajati: damūnā devah savitā varenya iti madvatyā rūpasamriddhayā. madvad vai tritīyasavanasya rūpam. nānuvashatkaroti, na bhakshayati. samsthā vā eshā yad anuvashatkārah, samsthā bhakshah, prānah Savitā: net prānam samsthāpayānīty 5 ubhe vā esha ete savane vipibati yat Savitā: prātaḥsavanam ca tritīyasavanam ca. tad yat pibavat sāvitryai nividah padam purastād bhavati madvad uparishtād, ubhayor evainam tat savanayor ābhajati: prātahsavane ca tritīyasavane ca 6 bahvyah prātar vāyavyāh sasyanta, ekā tritīyasavane. tasmād ūrdhvāh purushasya bhūyānsah prānā yac cāvānco 7 dyāvāprithivīyam sansati. dyāvāprithivī vai pratishthe: iyam eveha pratishthāsāv amutra. tad yad

dyāvā
prithivīyam sansati, pratishthayor evainam tat pratishthāpayati
 || 29 || 5 ||

1 Ārbhavam sansaty 2 Ribhavo vai deveshu tapasā somapītham abhyajayans. tebhyah prātahsavane vāci kalpayishans, tan Agnir Vasubhih pratahsavanad anudata. tebhyo mādhyamdine savane vāci kalpayishans, tān Indro Rudrair mādhyamdināt savanād anudata, tebhyas tritīvasavane vāci kalpayishans, tān Visve devā anonudyanta: neha pāsyanti neheti. sa Prajāpatir abravīt Savitāram: tava vā ime 'ntevāsās, tvam evaibhih sampibasveti. sa tathety abravīt Savitā, tān vai tvam ubhayatah paripibeti. tān Prajāpatir ubhayatah paryapibat 3 te ete dhāyye anirukte prājāpatye sasyete abhita ārbhavam: surūpakritnum ūtaye, 'yam venas codayat prisnigarbhā iti. Prajāpatir evaināns tad ubhayatah paripibati. tasmād u sreshthī pātre rocayaty eva yam kāmayate tam 4 tebhyo vai devā apaivābībhatsanta manushyagandhāt, ta ete dhāyye antaradadhata: yebhyo mātai,vā pitra iti || 30 || 6 ||

1 Vaisvadevam sansati 2 yathā vai prajā evam vaisvadevam tad yathāntaram janatā evam sūktāni, yathāranyāny evam dhāyyās tad ubhayato dhāyyām paryāhvayate tasmāt tāny aranyāni santy anaranyāni mṛigais ca vayobhis ceti ha smāha 3 yathā vai purusha evam vaisvadevam tasya yathāvantaram angāny evam sūktāni, yathā parvāny evam dhāyyās tad ubhayato dhāyyām paryāhvayate tasmāt purushasya parvāṇi ṣithirāṇi santi dṛilhāni, brahmaṇā hi tāni dhṛitāni 4 mūlam vā etad yajnasya yad dhāyyās ca yājyās ca tad yad anyā-anyā dhāyyās ca yājyās ca kuryur, unmūlam eva tad yajnam kuryus tasmāt tāḥ samānya eva syuḥ 5 pāncajanyam vā etad uktham yad vaisvadevam sarveshām vā etat pancajanānām uktham: devamanushyāṇām gandharvāpsarasām sarpāṇām ca pitṛīṇām

caiteshām vā etat pancajanānām uktham 6 sarva enam pañcajanā vidur, ainam pañcinyai janatāyai havino gachanti ya evam veda 7 sarvadevatyo vā esha hotā yo vaisvadevam sansati. sarvā diso dhyāyec chansishyan, sarvāsv eva tad dikshu rasam dadhāti 8 yasyām asya disi dveshyah syān na tām dhyāyed, anuhāyaivāsya tad vīryam ādatte 9 'ditir dvaur aditir antariksham ity uttamayā paridadhātīyam vā Aditir iyam dyaur iyam antariksham 10 aditir mātā sa pitā sa putra itīyam vai māteyam piteyam putro 11 visve devā aditih panca janā ity, asyām vai Visve devā asyām pancajanā 12 aditir jātam aditir janitvam itīyam vai jātam iyam janitvam 13 dvih pacchah paridadhāti. catushpādā vai pasavah, pasūnām avaruddhyai. sakrid ardharcaşah, pratishthaya eva. dvipratishtho vai purushas catushpādāh pasavo, yajamānam eva tad dvipratishtham catushpātsu pasushu pratishthāpayati 14 sadaiva pañcajanīyayā paridadhyāt. tad upasprisan bhūmim paridadhyāt. tad yasyām eva yajñam sambharati, tasyām evainam tad antatah pratishthāpayati 15 visve devāh srinutemam havam ma iti vaisvadevam uktham sastvā vaisvadevyā yajati, yathābhāgam tad devatāh prīnāti | 31 | 7 ||

1 Āgneyī prathamā ghṛitayājyā, saumī saumyayājyā, vaishṇavī ghṛitayājyā. tvaṃ soma pitṛibhiḥ saṃvidāna iti saumyasya pitṛimatyā yajati 2 ghnanti vā etat somaṃ yad abhishuṇvanti, tasyaitām anustaraṇīṃ kurvanti yat saumyaḥ. pitṛibhyo vā anustaraṇī, tasmāt saumyasya pitṛimatyā yajaty 3 avadhishur vā etat somaṃ yad abhyasushavus, tad enam punaḥ sambhāvayanti 4 punar āpyāyayanty upasadāṃ rūpeṇopasadāṃ kila vai tad rūpaṃ yad etā devatā: Agniḥ Somo Vishṇur iti 5 pratigṛihya saumyaṃ hotā pūrvaṣ chandogebhyo 'veksheta 6 taṃ haike pūrvaṃ chandogebhyo haranti. tat tathā na kuryād. vashaṭkartā

prathamah sarvabhakshān bhakshayatīti ha smāha, tenaiva rūpeņa tasmād vashaṭkartaiva pūrvo 'vekshetāthainaṃ chandogebhyo haranti $\parallel 32 \parallel s \parallel$

1 Prajāpatir vai svām duhitaram abhyadhyāyad, diyam ity anya āhur Ushasam ity anye. tām risyo bhūtvā rohitam bhūtām abhyait. tam devā apasyann: akritam vai Prajāpatih karotīti. te tam aichan ya enam ārishyaty, etam anyonyasmin nāvindans. teshām yā eva ghoratamās tanva āsais, tā ekadhā samabharais. tāh sambhritā esha devo bhavat, tad asyaitad bhūtavan nāma 2 bhavati vai sa yo 'syaitad evam nāma veda 3 tam devā abruvann: ayam vai Prajāpatir akritam akar, imam vidhyeti. sa tathety abravīt, sa vai vo varam vrinā iti. vrinīshveti. sa etam eva varam avrinīta: pasūnām ādhipatyam. tad asyaitat pasuman nāma 4 pasumān bhavati yo 'syaitad evam nāma veda 5 tam abhyāyatyāvidhyat, sa viddha ūrdhva udaprapatat, tam etam Mriga ity ācakshate. ya u eva mrigavyādhah sa u eva sa, yā rohit sā Rohinī, yo eveshus trikāndā so eveshus trikāndā 6 tad vā idam Prajāpate retah siktam adhāvat, tat saro 'bhavat. te devā abruvan: medam Prajāpate reto dushad iti. yad abruvan: medam Prajāpate reto dushad iti, tan mādusham abhavat, tan mādushasya mādushatvam. mādusham ha vai nāmaitad yan mānusham, tan mādusham san mānusham ity ācakshate parokshena, parokshapriyā iva hi devāh | 33 | 9 |

1 Tad agninā paryādadhus, tan Maruto 'dhūnvais, tad agnir na prācyāvayat. tad agninā vaisvānarena paryādadhus, tan Maruto 'dhūnvais, tad agnir vaisvānarah prācyāvayat. tasya yad retasah prathamam udadīpyata, tad asāv Ādityo 'bhavad. yad dvitīyam āsīt, tad Bhrigur abhavat. tam Varuno nyagrihnīta, tasmāt sa Bhrigur Vārunir. atha yat tritīyam adīded iva, ta Ādityā abhavan. ye 'ngārā āsans, te

'ngiraso 'bhavan. yad angarah punar avasanta udadipyanta, tad Brihaspatir abhavad 2 yāni parikshānāny āsans te krishnā pasavo 'bhavan, yā lohinī mrittikā te rohitā. atha yad bhasmāsīt, tat parushyam vyasarpad: gauro gavaya risya ushtro gardabha iti ye caite 'runāh pasavas te ca 3 tān vā esha devo 'bhyavadata: mama vā idam, mama vai vāstuham iti. tam etayarcā niravādayanta yaishā raudrī sasyata 4ā te pitar marutām sumnam etu mā nah sūryasya samdriso yuyothāh | tvam no vīro arvati kshamethā 5 iti brūyān nābhi na ity, anabhimānuko haisha devah prajā bhavati 6 pra jāyemahi rudriya prajābhir iti brūyān na rudrety, etasyaiva nāmnah parihrityai 7 tad u khalu sam nah karatīty eva sansec, cham iti pratipadyate, sarvasmā eva sāntyai. nribhyo nāribhyo gava iti. pumānso vai narah striyo nāryah, sarvasmā eva sāntyai 8 so aniruktā raudrī sāntā, sarvāyuh sarvāyutvāya 9 sarvam āyur eti ya evam veda 10 so gāyatrī. brahma vai gāyatrī, brahmanaivainam tan namasyati | 34 | 10 |

1 Vaisvānarīyeṇāgnimārutam pratipadyate. vaisvānaro vā etad retaḥ siktam prācyāvayat, tasmād vaisvānarīyeṇāgnimārutam pratipadyate 2 'navānam prathama rik ṣanstavyāgnīn vā esho 'rcīnshy aṣāntān prasīdann eti ya āgnimārutam ṣansati, prāṇenaiva tad agnīns taraty 3 adhīyann upahanyād, anyam vivaktāram ichet; tam eva tat setum kritvā tarati 4 tasmād āgnimārute na vyucyam; eshṭavyo vivaktā 5 mārutam ṣansati. Maruto ha vā etad retaḥ siktam dhūnvantaḥ prācyāvayans, tasmān mārutam ṣansati 6 ya-jñā-yajñā vo agnaye, devo vo draviṇodā iti madhye yonim cānurūpam ca ṣansati, tad yan madhye yonim cānurūpam ca ṣansati, tasmān madhye yonir dhṛitā 7 yad u dve sūkte ṣastvā ṣansati, pratishṭhayor eva tad uparishṭāt

praja
nanam dadhāti prajātyai 8 prajāyate prajayā paṣubhir ya evam ved
a $\parallel 35 \parallel ^{11} \parallel$

1 Jātavedasyam sansati 2 Prajāpatih prajā asrijata. tāh srishtāh parācya evāyan, na vyāvartanta. tā agninā paryagachat, tā agnim upāvartanta, tam evādyāpy upāvrittāh, so 'bravīj: jātā vai prajā anenāvidam iti. yad abravīj: jātā vai prajā anenāvidam iti, taj jātavedasyam abhavat, taj jātavedaso jātavedastvam 3 tā agninā parigatā niruddhāh socatyo dīdhyatyo 'tishthais. tā adbhir abhyashincat, tasmād uparishtāj jātavedasyasyāpohishthīyam sansati 4 tasmāt tac chamayateva sanstavyam. tā adbhir abhishicya nijāsyaivāmanyata 5 tāsu vā Ahinā budhnyena parokshāt tejo 'dadhād. esha ha vā Ahir budhnyo yad agnir gārhapatyo, 'gninaivāsu tad gārhapatyena parokshāt tejo dadhāti. tasmād āhur: juhvad evājuhvato vasīyān iti || 36 || 12 ||

1 Devānām patnīh sansaty anūcīr agnim grihapatim, tasmād anūcī patnī gārhapatyam āste 2 tad āhū: Rākām pūrvām saisej, jāmyai vai pūrvapeyam iti 3 tat-tan nādrityam. devānām eva patnīh pūrvāh sansed. esha ha vā etat patnīshu reto dadhāti yad agnir gārhapatyo, 'gninaivāsu tad gārhapatyena patnīshu pratyakshād reto dadhāti prajātyai 4 prajāyate prajayā pasubhir ya evam veda 5 tasmāt samānodaryā svasānyodaryāyai jāyāyā anujīvinī jīvati 6 Rākām sansati. Rākā ha vā etām purushasya sevanīm sīvyati yaishā sisne 'dhi 7 pumānso 'sya putrā jāyante ya evam veda 8 Pāvīravīm sansati. vāg vai Sarasvatī Pāvīravī, vācy eva tad vācam dadhāti 9 tad āhur: yāmīm pūrvām saise3t| pitryā3m iti | 10 yāmīm eva pūrvām sansed: imam yama prastaram ā hi sīdeti. rājño vai pūrvapeyam, tasmād yāmīm eva pūrvām saisen 11 mātalī kavyair yamo angirobhir iti kāvyānām anūcīm sansaty. avarenaiva vai devān kāvyāh parenaiva pitrīns, tasmāt kāvyānām anūcīm

sansaty 12 ud īratām avara ut parāsa iti pitryāh sansaty 13 un madhyamāh pitarah somyāsa iti 14 ye caivāvamā ye ca paramā ye ca madhyamās, tān sarvān anantarāyam prīnāty 15 āham pitrīn suvidatrāň avitsīti dvitīyām sansati 16 barhishado ye svadhayā sutasyety. etad dha vā eshām priyam dhāma yad barhishada iti, priyenaivaināns tad dhāmnā samardhayati 17 priyena dhāmnā samridhyate ya evam vede 18 dam pitribhyo namo astv adyeti namaskāravatīm antatah ṣansati, tasmād antatah pitribhyo namaskriyate 19 tad āhur: vyāhāvam pitryāh ṣanse3t | avyāhāvā3m iti | vyāhāvam eva sansed, asamsthitam vai pitriyajñasya sādhv. asamsthitam vā esha pitriyajñam samsthāpayati yo vyāhāvam ṣansati, tasmād vyāhāvam eva sanstavyam || 37 || 13 ||

1 Svādush kilāyam madhumāň utāyam itīndrasyaindrīr anupānīyāh sansaty. etābhir vā Indras tritīyasavanam anvapibat, tad anupānīyānām anupānīyātvam 2 mādyantīva vai tarhi devatā yad etā hotā sansati, tasmād etāsu madvat pratigīryam 3 yayor ojasā skabhitā rajānsīti vaishnuvārunīm ricam sansati. Vishnur vai yajnasya durishtam pāti Varunah svishtam, tayor ubhayor eva ṣāntyai 4 vishnor nu kam vīryāni pra vocam iti vaishnavīm sansati. yathā vai matyam, evam yajñasya Vishnus. tad yathā dushkrishtam durmatīkritam sukrishtam sumatīkritam kurvann iyād, evam evaitad yajňasya dushtutam duhsastam sushtutam susastam kurvann eti yad etām hotā sansati 5 tantum tanvan rajaso bhānum anv ihīti prājāpatyām sansati. prajā vai tantuh, prajām evāsmā etat samtanoti 6 jyotishmatah patho raksha dhiyā kritān iti. devayānā vai jyotishmantah panthānas, tān evāsmā etad vitanoty. anulbanam vayata joguvām apo manur bhava janayā daivyam janam ity evainam tan Manoh prajayā samtanoti prajātyai 7 prajāyate prajayā paṣubhir ya evam vedai 8 vā na indro maghavā virapṣīty uttamayā paridadhātīyam vā Indro maghavā virapṣī 9 karat satyā cars hanīdhrid anarvetīyam vai satyā carshanīdhrid anarvā 10 t vam rājā janus hām dhehy asme itīyam vai rājā janus hām 11 adhi ṣravo māhinam yaj jaritra itīyam vai māhinam yajñah ṣravo yajamāno jaritā, yajamānāyaivaitām āṣisham āṣāste 12 tad upaspriṣan bhūmim paridadhyāt. tad yasyām eva yajñam sambharati, tasyām evainam tad antatah pratishthāpayaty 13 agne marudbhih ṣubhayadbhir rikvabhir ity āgnimārutam uktham ṣastvāgnimārutyā yajati, yathābhāgam tad devatāh prīnāti prīnāti | 38 | 14 | |

Iti tritīyapaūcikāyām tritīyo 'dhyāyah. Iti trayodaṣādhyāye caturdaṣah khaṇḍah.

1 Devā vā asurair yuddham upaprāyan vijayāya, tān Agnir nānvakāmayataitum. tam devā abruvann: api tvam ehy, asmākam vai tvam eko 'sīti. sa nāstuto 'nveshyāmīty abravīt, stuta nu meti. tam te samutkramyopanivrityāstuvans, tān stuto 'nuprait 2 sa trihsrenir bhūtvā tryanīko 'surān yuddham upaprāyad vijayāya. triḥṣrenir iti chandānsy eva srenīr akuruta, tryanīka iti savanāny evānīkāni. tān asambhāvyam parābhāvayat. tato vai devā abhavan, parāsurā 3 bhavaty ātmanā, parāsya dvishan pāpmā bhrātrivyo bhavati, ya evam veda 4 sā vā eshā gāyatry eva yad agnicaturvinsatyaksharā vai gāyatrī, caturvinsatir agnishtomasya stutasastrāni 5 tad vai yad idam āhuḥ: sudhāyām ha vai vājī suhito dadhātīti. gāyatrī vai tan. ha vai gāyatrī kshamā ramata, ūrdhvā ha vā eshā yajamānam ādāya svar etīty. agnishtomo vai tan. na ha vā agnishtomah kshamā ramata, ūrdhvo ha vā esha yajamānam ādāya svar eti 6 sa vā esha samvatsara eva yad agnishtomas, caturvinsatyardhamāso vai samvatsaras, caturvinsatir agnishtomasya stutasastrāņi 7 tam yathā samudram srotyā evam sarve yajňakratavo 'piyanti || 39 || 1 ||

1 Dīkshanīyeshtis tāyate. tām evānu yāh kāsceshtayas, tāḥ sarvā agnishtomam apiyantī2lām upahvayata, ilāvidhā vai pākayajñā. ilām evānu ye keca pākayajñās, te sarve 'gnishtomam apiyanti 3 sāyamprātar agnihotram juhvati, sāyamprātar vratam prayachanti; svāhākārenāgnihotram svāhākārena vratam prayachanti; svāhākāram evānv agnihotram agnishtomam apyeti 4 pañcadaṣa prāyanīye sāmidhenīr anvāha pañcadaṣa darṣapūrṇamāsayoḥ, prāyanīyam evānu darsapūrnamāsāv agnishtomam apītah 5 somam rājānam krīnanty, aushadho vai somo rājāushadhibhis tam bhishajyanti yam bhishajyanti. somam eva rājānam krīyamānam anu yāni kānica bheshajāni, tāni sarvāny agnishtomam apiyanty 6 agnim ātithye manthanty agnim cāturmāsyeshv, ātithyam evānu cāturmāsyāny agnishtomam apiyanti 7 payasā pravargye caranti payasā dākshāyanayajñe, pravargyam evānu dākshāyanayajño 'gnishtomam apyeti 8 pasur upavasathe bhavati, tam evānu ye keca paşubandhās te sarve 'gnishtomam apiyantī 9 lādadho nāma yajnakratus, tam dadhnā caranti dadhnā dadhigharme, dadhigharmam evanv iladadho 'gnishtomam apyeti | 40 || 2 ||

1 Iti nu purastād, athoparishtāt. pañcadaṣokthyasya stotrāṇi pañcadaṣa ṣastrāṇi, sa māso. māsadhā saṃvatsaro vihitaḥ, saṃvatsaro 'gnir vaiṣvānaro, 'gnir agnishtomaḥ saṃvatsaram evānūkthyo 'gnishtomam apyety. ukthyam apiyantam anu vājapeyo 'pyety, ukthyo hi sa bhavati 2 dvādaṣa rātreḥ paryāyāḥ, sarve pañcadaṣās, te dvau-dvau saṃpadya trinṣad. ekavinṣaṃ sholaṣi sāma, trivṛit saṃdhiḥ: sā trinṣat, sa māsas. trinṣan māsasya rātrayo. mā-

sadhā samvatsaro vihitah, samvatsaro 'gnir vaisvānaro, 'gnir agnishtomah. samvatsaram evānv atirātro 'gnishtomam apyety. atirātram apiyantam anv aptoryāmo 'pyety, atirătro hi sa bhavaty 3 etad vai ye ca purastād ye coparishtād yajñakratavas, te sarve 'gnishtomam apiyanti 4 tasya samstutasya navatisatam stotriyāh. sā yā navatis te dasa trivrito, 'tha yā navatis te dasātha yā dasa tāsām ekā stotriyodeti trivrit parisishyate: so 'sāv ekavinso 'dhyāhitas vishuyān vā esha stomānām. dasa vā etasmād arvāncas trivrito dasa parānco, madhya esha ekavinsa ubhayato 'dhyāhitas tapati. tad yāsau stotriyodeti, saitasminn adhyūlhā: sa yajamanas, tad daivam kshatram saho balam 5 asnute ha vai daivam kshatram saho balam, etasya ha sāyujyam sarūpatām salokatām asnute ya evam veda || 41 || 3 ||

1 Devā vā asurair vijigyānā ūrdhvāh svargam lokam āyan. so 'gnir divisprig ūrdhva udasrayata, sa svargasya lokasya dvāram avrinod. Agnir vai svargasya lokasyādhipatis. tam Vasavah prathamā āgachais, ta enam abruvann: ati no 'rjasy, ākāsam nah kurv iti. sa nāstuto 'tisrakshya ity abravīt, stuta nu meti. tatheti. tam te trivritā stomenāstuvais, tān stuto 'tyārjata, te yathālokam agachais. 2 tam Rudrā āgachais, ta enam abruvann: ati no 'rjasy, ākāsam nah kurv iti. sa nāstuto 'tisrakshya ity abravīt, stuta nu meti. tatheti. tam te pancadasena stomenastuvans, tan stuto 'tyārjata, te yathālokam agachais 3 tam Ādityā āgachans, ta enam abruvann: ati no 'rjasy, ākāsam nah kurv iti. sa nāstuto 'tisrakshya ity abravīt, stuta nu meti. tatheti, tam te saptadasena stomenāstuvais, tān stuto 'tyāriata, te yathālokam agachans 4 tam Visve devā āgachans, ta enam abruvann: ati no 'rjasy, ākāṣam nah kurv iti. sa nāstuto 'tisrakshya ity abravīt, stuta nu meti. tatheti. tam ta ekavinsena stomenāstuvais, tān stuto 'tyārjata, te yathālokam agachann 5 ekaikena vai tam devāh stomenāstuvais, tān stuto 'tyārjata, te yathālokam agachann 6 atha hainam esha etaih sarvaih stomaih stauti yo yajate 7 yas cainam evam vedātī tu tam arjātā 8 ati ha vā enam arjate svargam lokam abhi ya evam veda || 42 || 4 ||

1 Sa vā esho 'gnir eva yad agnishtomas, tam yad astuvans tasmād agnistomas. tam agnistomam santam agnishtoma ity ācakshate parokshena, parokshapriyā iva hi devās 2 tam yac catushtayā devās caturbhih stomair astuvans, tasmāc catustomas. tam catustomam santam catushtoma ity ācakshate parokshena, parokshapriyā iva hi devā 3 atha yad enam ūrdhvam santam jyotir bhūtam astuvans, tasmāj jyotistomas. tam jyotistomam santam jyotishtoma ity ācakshate parokshena, parokshapriyā iva hi devāh 4 sa vā esho 'pūrvo 'naparo yajñakratur, yathā rathacakram anantam evam yad agnishtomas. tasya yathaiva prāyaṇam tathodayanam 5 tad eshābhi yajñagāthā gīyate:

yad asya pūrvam aparam tad asya, yad v asyāparam tad v asya pūrvam | aher iva sarpaṇam ṣākalasya na vijānanti yatarat parastād

iti 6 yathā hy evāsya prāyaṇam evam udayanam asad iti 7 tad āhur: yat trivṛit prāyaṇam ekaviṅṣam udayanam, kena te same iti 8 yo vā ekaviṅṣas trivṛid vai so, 'tho yad ubhau tṛicau tṛicināv iti brūyāt, teneti $\parallel 43 \parallel$ 5 \parallel

1 Yo vā esha tapaty esho 'gnishtoma, esha sāhnas. tam sahaivāhnā saṃsthāpayeyuḥ, sāhno vai nāma 2 tenāsaṃtvaramāṇās careyur, yathaiva prātaḥsavana evam mādhyaṃdina evaṃ tritīyasavana. evam u ha yajamāno 'pramāyuko bhavati 3 yad dha vā idam pūrvayoḥ savanayor asaṃtvaramāṇās caranti, tasmād dhedam prācyo grāmatā

bahulāvishtā. atha yad dhedam tritīyasavane samtvaramānās caranti, tasmād dhedam pratvanci dīrghāranvāni bhavanti. tathā ha yajamānah pramāyuko bhavati 4 tenāsamtvaramānās careyur, vathaiva prātahsavana evam mādhyamdina evam tritīvasavana, evam u ha vajamāno 'pramāyuko bhavati 5 sa etam eva sastrenānuparyāvarteta. yadā vā esha prātar udety, atha mandram tapati: tasmān mandrayā vācā prātahsavane sansed. atha yadābhyety, atha balīyas tapati: tasmād balīyasyā vācā madhyamdine saised. atha yadābhitarām ety, atha balishthatamam tapati: tasmād balishthatamayā vācā tritīyasavane sansed. evam sansed yadi vāca īsīta, vāg ghi sastram. yayā tu vācottarottarinyotsaheta samāpanāya, tayā pratipadyetaitat susastatamam iva bhavati 6 sa vā esha na kadā canāstam eti nodeti 7 tam vad astam etīti manyante, 'hna eva tad antam itvāthātmānam viparyasyate, rātrīm evāvastāt kurute 'hah parastād 8 atha yad enam prātar udetīti manyante, rātrer eva tad antam itvāthātmānam viparyasyate, 'har evāvastāt kurute rātrīm parastāt 9 sa vā esha na kadā cana nimrocati 10 na ha vai kadā cana nimrocaty, etasya ha sāyujyam sarūpatām salokatām asnute ya evam veda ya evam veda | 44 | 6 |

> Iti tritīyapañcikāyām caturtho 'dhyāyaḥ. Iti caturdaṣādhyāye shashṭhaḥ khaṇḍaḥ.

1 Yajño vai devebhyo 'nnādyam udakrāmat. te devā abruvan: yajño vai no 'nnādyam udakramīd, anv imam yajñam annam anvichāmeti. te 'bruvan: katham anvichāmeti, brāhmanena ca chandobhis cety abruvans. te brāhmanam chandobhir adīkshayans, tasyāntam yajňam atanvatāpi patnīh samayājayans. tasmād dhāpy etarhi dīkshanīyāyām ishtāv āntam eva yajňam tanvate, 'pi patnīh samyājayanti. tam anu nyāyam anvavāyans 2 te prāyanīyam

atanvata. tam prāyanīyena nedīyo 'nvāgachans, te karmabhih samatvaranta. tac chamyvantam akurvans, tasmād dhāpy etarhi prāyanīyam samyvantam eva bhavati. tam anu nyāyam anvavāyans 3 ta ātithyam atanvata. tam ātithyena nedīyo 'nvāgachans, te karmabhih samatvaranta. tad ilantam akurvans, tasmād dhāpy etarhy ātithyam ilantam eva bhavati. tam anu nyāyam anvavāyais 4 ta upasado 'tanvata. tam upasadbhir nedīyo 'nyāgachans, te karmabhih samatvaranta. te tisrah sāmidhenīr anūcya tisro devatā ayajais, tasmād dhāpy etarhy upasatsu tisra eva sāmidhenīr anūcya tisro devatā yajanti. tam anu nyāyam anyayans 5 ta upavasatham atanyata. tam upavasathye 'hany āpnuvais, tam āptvāntam yajňam atanvatāpi patnīh samayājayans. tasmād dhāpy etarhy upavasatha āntam eva yajñam tanvate, 'pi patnīh samyājayanti 6 tasmād eteshu pūrveshu karmasu sanaistarām-sanaistarām ivānubrūyād 7 anūtsāram iva hi te tam āyans. tasmād upavasathe yāvatyā vācā kāmayīta, tāvatyānubrūyād, āpto hi sa tarhi bhavatīti 8 tam āptvābruvais: tishthasva no 'nnādyāyeti. sa nety abravīt, katham vas tishtheyeti. tān īkshataiva. tam abruvan: brāhmanena ca nas chandobhis ca sayug bhūtvānnādyāya tishthasveti. tatheti. tasmād dhāpy etarhi yajñah sayug bhūtvā devebhyo havyam vahati brāhmanena ca chandobhis ca || 45 || 1 ||

1 Trīṇi ha vai yajñe kriyante: jagdham gīrṇam vāntam 2 tad dhaitad eva jagdham yad āṣansamānam ārtvijyam kārayata: uta vā me dadyād uta vā mā vṛinīteti. tad dha tat parān eva yathā jagdham, na haiva tad yajamānam bhunakty 3 atha haitad eva gīrṇam yad bibhyad ārtvijyam kārayata: uta vā mā na bādhetota vā me na yajñaveṣasam kuryād iti. tad dha tat parān eva yathā gīrṇam, na haiva tad yajamānam bhunakty 4 atha haitad eva vāntam yad

abhiṣasyamānam ārtvijyam kārayate. yathā ha vā idam vāntān manushyā bībhatsanta, evam tasmād devās. tad dha tat parān eva yathā vāntam, na haiva tad yajamānam bhunakti 5 sa eteshām trayānām āṣām neyāt 6 tam yady eteshām trayānām ekameid akāmam abhyābhavet, tasyāsti vāmadevyasya stotre prāyaṣcittir 7 idam vā idam vāmadevyam yajamānaloko mritalokah svargo lokas 8 tat tribhir aksharair nyūnam tasya stotra upasripya tredhātmānam vigrihnīyāt: pu-ru-sha iti 9 sa eteshu lokeshv ātmānam dadhāty: asmin yajamānaloke 'sminn amritaloke 'smin svarge loke, sa sarvām durishtim atyety 10 api yadi samriddhā iva ritvijah syur, iti ha smāhātha haitaj japed eveti || 46 || 2 ||

1 Chandānsi vai devebhyo havyam ūdhyā srāntāni jaghanārdhe yajňasya tishthanti, yathāsvo vāsvataro vohivāns tishthed evam. tebhya etam maitrāvarunam pasupurolāsam anu devikāhavīnshi nirvaped 2 Dhātre purolāsam dvādasakapālam. yo Dhātā sa vashatkāro 3 'numatyai carum. yānumatih sā gāyatrī 4 Rākāyai carum. yā Rākā sā trishtup 5 Sinīvālyai carum. yā Sinīvālī sā jagatī. Kuhvai carum. ya Kuhuh sanushtub 6 etani vava sarvani chandansi: gāyatram traishtubham jāgatam ānushtubham, anv anyāny, etāni hi yajñe pratamām iva kriyanta 7 etair ha vā asya chandobhir yajatah sarvais chandobhir ishtam bhavati ya evam veda 8 tad vai yad idam āhuh: sudhāyām ha vai vājī suhito dadhātīti. chandānsi vai tat, sudhāyām ha vā enam chandānsi dadhaty 9 ananudhyāyinam lokam javati va evam veda 10 tad dhaika āhur: Dhātāram eva sarvāsām purastāt-purastād ājyena pariyajet, tad āsu sarvāsu mithunam dadhātīti 11 tad u vā āhur: jāmi vā etad vajñe kriyate, yatra samānībhyām rigbhyām samāne 'han yajatīti 12 yadi ha vā api bahvya iva jāyāh, patir vāva tāsām mithunam. tad yad āsām Dhātāram purastād yajati, tad āsu sarvāsu mithunam dadhātī 13ti nu devikānām || 47 || 3 ||

1 Atha devīnām 2 Sūryāya purolāsam ekakapālam. yah Sūryah sa Dhātā, sa u eva vashatkāro 3 dive carum. yā dyauh sānumatih, so eva gāyatry. Ushase carum. yoshāh sā Rākā, so eva trishtub. gave carum. yā gauh sā Sinīvālī, so eva jagatī. prithivyai carum. yā prithivī sā Kuhūh, so evānushtub 4 etāni vāva sarvāni chandānsi: gāyatram traishtubham jāgatam ānushtubham, anv anyāny, etāni hi yajñe pratamām iva kriyanta. etair ha vā asya chandobhir yajatah sarvais chandobhir ishtam bhavati ya evam veda. tad vai yad idam āhuh: sudhāyām ha vai vājī suhito dadhātīti. chandānsi vai tat, sudhāyām ha vā enam chandānsi dadhaty. ananudhyāyinam lokam jayati ya evam veda. tad dhaika āhuh: Sūryam eva sarvāsām purastātpurastād ājyena pariyajet, tad āsu sarvāsu mithunam dadhātīti. tad u vā āhur: jāmi vā etad yajñe kriyate, yatra samānībhyām rigbhyām samāne 'han yajatīti. yadi ha vā api bahvya iva jāyāh, patir vāva tāsām mithunam. tad yad āsām Sūryam purastād yajati, tad āsu sarvāsu mithunam dadhāti 5 tā yā imās tā amūr yā amūs tā imā, anyatarābhir vāva tam kāmam āpnoti ya etāsūbhayīshu 6 tā ubhayīr gatasriyah prajātikāmasya samnirvapen 7 na tv eshishyamānasya 8 yad enā eshishyamānasya samnirvaped, īsvaro hāsya vitte devā arantor: yad vā ayam ātmane 'lam amansteti 9 tā ha Sucivriksho Gaupalāyano Vriddhadyumnasyābhipratārinasyobhayīr yajñe samniruvāpa. tasya ha rathagritsam gāhamānam drishtvovācettham aham asya rājanyasya devikās ca devīs cobhayīr yajñe samamādayam, yad asyettham rathagritso gāhata iti catuhshashtim kavacinah sasyaddhāsya te putranaptāra āsuh | 48 | 4 |

1 Agnishtomam vai devā asrayantokthāny asurās, te

samāvadvīryā evāsan, na vyāvartanta. tān Bharadvāja rishīnām apasyad: ime vā asurā uktheshu sritās, tān eshām na kas cana pasyatīti, so 'gnim udahvayad 2 ehy ū shu bravāni te 'gna itthetarā gira ity 3 asuryā ha vā itarā girah 4 so 'gnir upottishthann abravīt: kim svid eva mahyam kriso dīrghah palito vakshyatīti 5 Bharadvājo ha vai kriso dīrghah palita āsa 6 so 'bravīd: ime vā asurā uktheshu sritās, tān vo na kas cana pasyatīti 7 tān Agnir asvo bhūtvābhyatyadravad, yad Agnir asvo bhūtvābhyatyadravat, tat sākamasvam sāmābhavat, tat sākamasvasya sākamasvatvam 8 tad āhuh: sākamasvenokthāni pranayed, apranītāni vāva tāny ukthāni yāny anyatra sākamasvād iti 9 pramaihishthīyena pranayed, ity āhuh, pramanhishthīyena vai devā asurān ukthebhyah prānudanta 10 tat prāhaiva pramaihishthīyena nayet, pra sākamasvena || 49 || 5 ||

1 Te vā asurā maitrāvarunasyoktham asrayanta. so 'bravīd Indrah: kas cāham cemān ito 'surān notsyāvahā aham cety abravīd Varunas, tasmād aindrāvarunam maitrāvarunas tritīyasavane sansatīndras ca hi tān Varunas ca tato 'nudetām' 2 te vai tato 'pahatā asurā brāhmanācchansina uktham asrayanta. so 'bravīd Indrah: kás cāham cemān ito 'surān notsyāvahā ity. aham cety abravīd Brihaspatis. tasmād aindrābārhaspatyam brāhmaņācchansī tritīyasavane sansatīndras ca hi tān Brihaspatis ca tato 'nudetām 3 te vai tato 'pahatā asurā 'achāvākasyoktham asrayanta. so 'bravīd Indrah: kas cāham cemān ito 'surān notsyāvahā ity. aham cety abravīd Vishņus. tasmād aindrāvaishņavam achāvākas tritīyasavane sansatīndras ca hi tān Vishņus ca tato 'nudetām 4 dvandvam Indrena devatāh sasyante. dvandvam vai mithunam, tasmād dvandvān mithunam prajāyate prajātyai 5 prajāyate prajayā pasubhir ya evam vedā6tha haite potrīyās ca neshṭrīyās ca catvāra rituyājāḥ, shal ricaḥ: sā virāḍ daṣinī. tad virāji yajňam daṣinyām pratishṭhāpayanti pratishṭhāpayanti || 50 || 6 ||

Iti tritiyapaücikäyäm paücamo 'dhyäyaḥ. Iti paücadaṣādhyāye shashṭhaḥ khaṇḍaḥ.

1 Devā vai prathamenāhnendrāya vajram samabharais, tam dvitīyenāhnāsiñcans, tam tritīyenāhnā prāyachans, tam caturthe 'han prāharat. tasmāc cathurthe 'han sholasinam sansati 2 vajro vā esha yat sholasī. tad yac caturthe 'han sholasinam sansati, vajram eva tat praharati dvishate bhrātrivyāya vadham yo 'sya strityas tasmai startavai 3 vajro vai sholasī pasava ukthāni, tam parastād ukthānām paryasya saisati 4 tam yat parastād ukthānām paryasya saisati, vajrenaiva tat sholasinā pasūn parigachati. tasmāt pasavo vajrenaiva sholasinā parigatā manushyān abhy upāvartante. tasmād asvo vā purusho vā gaur vā hastī vā parigata eva svayam ātmaneta eva vācābhishiddha upāvartate, vajram eva sholasinam pasyan vajrenaiva sholasinā parigato. vāg ghi vajro vāk sholasī 5 tad āhuh: kim sholasinah sholasitvam iti. sholasah stotrānām sholasah sastrānām, sholasabhir aksharair ādatte sholasibhih pranauti, sholasapadām nividam dadhāti: tat sholasinah sholasitvam 6 dve vā akshare atiricyete sholasino 'nushtubham abhisampannasya. vāco vāva tau stanau, satyānrite vāva te 7 avaty enam satyam, nainam anritam hinasti ya evam veda || 1 || 1 ||

1 Gaurivītam sholasi sāma kurvīta tejaskāmo brahmavarcasakāmas. tejo vai brahmavarcasam gaurivītam, tejasvī brahmavarcasī bhavati ya evam vidvān gaurivītam sholasi sāma kurute 2 nānadam sholasi sāma kartavyam, ity āhur. Indro vai Vritrāya vajram udayachat, tam asmai prāharat, tam abhyahanat. so 'bhihato vyanadad. yad vyanadat, tan nānadam sāmābhavat, tan nānadasya nānadatvam. abhrātrivyam vā etad bhrātrivyahā sāma yan nānadam 3 abhrātrivyam vā etad bhrātrivyahā sāma yan nānadam 3 abhrātrivyahā sāma yan nānadam sama yan nānadam yan nānadam sama yan nānadam sama yan nānadam yan nānadam yan nānadam yan nānadam sama yan nānadam yan yan nānadam yan nānadam yan nānadam yan nānadam yan nānada

trivyo bhrātrivyahā bhavati ya evam vidvān nānadam sholaṣī sāma kurute 4 tad yadi nānadam kuryur, avihritaḥ sholaṣī ṣaṅstavyo; 'vihritāsu hi tāsu stuvate. yadi gaurivītaṃ, vihritaḥ sholaṣī ṣaṅstavyo; vihritāsu hi tāsu stuvate $\parallel 2 \parallel^2 \parallel$

1 Athatas chandaisy eva vyatishajaty. a tva vahantu haraya, upo shu srinuhī gira iti gāyatrīs ca panktīs ca vyatishajati. gayatro vai purushah, panktāh pasavah. purusham eva tat pasubhir vyatishajati, pasushu pratishthāpayati. yad u gāyatrī ca panktis ca, te dve anushtubhau; teno vāco rūpād anushtubho rūpād vājrarūpān naiti 2 yad indra pritanājye, 'yam te astu haryata ity ushnihas ca brihatīs ca vyatishajaty. aushniho vai purusho, bārhatāh paşavah. purusham eva tat pasubhir vyatishajati, pasushu pratishthāpayati. yad ushnik ca brihatī ca, te dve anushtubhau; teno vāco rūpād anushtubho rūpād vajrarūpān naity 3 ā dhūrshu asmai, brahman vīra brahmakritim jushāņa iti dvipadām ca trishtubham ca vyatishajati. dvipad vai purusho, vīryam trishtup. purusham eva tad vīryena vyatishajati, vīrye pratishthāpayati. tasmāt purusho vīrye pratishthitah sarveshām pasūnām vīryavattamo. yad u dvipadā ca vinsatyaksharā trishtup ca, te dve anushtubhau; teno vāco rūpād anushtubho rūpād vajrarūpān naity 4 eshā brahmā, pra te mahe vidathe sansisham harī iti dvipadās ca jagatīs ca vyatishajati. dvipād vai purusho, jāgatāh paṣavaḥ. purusham eva tat paşubhir vyatishajati, paşushu pratishthāpayati. tasmāt purushah pasushu pratishthito 'tti cainān adhi ca tishthati, vașe cāsya. yad u dvipadā ca sholasāksharā jagatī ca, te dve anushtubhau; teno vāco rūpād anushtubho rūpād vajrarūpān naiti 5 trikadrukeshu mahisho yavāsiram, pro shv asmai puroratham ity atichandasah sansati.

chandasām vai yo raso 'tyaksharat, so 'tichandasam abhy atyaksharat, tad atichandaso 'tichandastvam. sarvebhyo vā esha chandobhyah samnirmito yat sholasī. tad yad atichandasah ṣaṅsati, sarvebhya evainam tac chandobhyah samnirmimīte 6 sarvebhyas chandobhyah samnirmitena sholasinā rādhnoti ya evam veda || 3 || 3 ||

1 Mahānāmnīnām upasargān upasrijaty 2 ayam vai lokah prathamā mahānāmny antarikshaloko dvitīyāsau lokas tritīyā. sarvebhyo vā esha lokebhyah samnirmito yat sholasī, tad yan mahānāmnīnām upasargān upasrijati, sarvebhya evainam tal lokebhyah samnirmimīte. 3 sarvebhyo lokebhyah samnirmitena sholasinā rādhnoti ya evam veda 4 pra-pra vas trishtubham isham, arcata prārcata, yo vyatīnr aphānayad iti prajnātā anushtubhah sansati. tad yatheha ceha capathena caritva panthanam paryaveyat, tādrik tad yat prajnātā anushtubhah sansati 5 sa yo vyāpto gatasrīr iva manyetāvihritam sholasinam sansayen: nec chandasām krichrād avapadyā ity. atha yaḥ pāpmānam apajighānsuh syād, vihritam sholasinam sansayed. vyatishakta iva vai purushah pāpmanā, vyatishaktam evāsmai tat pāpmānam samalam hanty 6 apa pāpmānam hate ya evam vedo7d yad bradhnasya vishtapam ity uttamayā paridadhāti. svargo vai loko bradhnasya vishtapam, svargam eva tal lokam yajamānam gamayaty 8 apāh pūrveshām harivah sutānām iti yajati 9 sarvebbyo vā esha savanebhyah samnirmito yat sholasī. tad yad: apāh pūrveshām harivah sutānām iti yajati, pītavad vai prātahsavanam, prātaķsavanād evainam tat samnirmimīte 10 'tho idam savanam kevalam ta iti. mādhyamdinam vai savanam kevalam, mādhyamdinād evainam tat savanāt samnirmimīte 11 mamaddhi somam madhumantam indreti. madvad vai tritīyasavanam, tritīyasavanād evainam tat samnirmimīte 12 satrā vṛishañ jaṭhara ā vṛishasveti. vṛishaṇvad vai sholaṣino rūpam. sarvebhyo vā esha savanebhyaḥ saṃnirmito yat sholaṣī. tad yad: apāḥ pūrveshām harivaḥ sutānām iti yajati, sarvebhya evainam tat savanebhyaḥ saṃnirmimīte 13 sarvebhyaḥ savanebhyaḥ saṃnirmitena sholaṣinā rādhnoti ya evam veda 14 mahānāmnīnām pañcāksharān upasargān upasṛijaty ekādaṣākshareshu pādeshu. sarvebhyo vā esha chandobhyaḥ saṃnirmito yat sholaṣī. tad yan mahānāmnīnām pañcāksharān upasargān upasṛijaty ekādaṣākshareshu pādeshu, sarvebhya evainam tac chandobhyaḥ saṃnirmimīte 15 sarvebhyaṣ chandobhyaḥ saṃnirmitena sholaṣinā rādhnoti ya evam veda || 4 || 4 ||

1 Ahar vai. devā asrayanta rātrīm asurās, te samāvadvīryā evāsan, na vyāvartanta. so 'bravīd Indraḥ: kas cāham cemān ito 'surān rātrīm anv aveshyāva iti. sa deveshu na pratyavindad, abibhayū rātres tamaso mrityos. tasmād dhāpy etarhi naktam yāvanmātram ivaivāpakramya bibbeti, tama iva hi rātrir mrityur iva 2 tam vai chandānsy evanvavayans, tam yac chandansy evanvavayans, tasmād Indras caiva chandānsi ca rātrīm vahanti, na nivic chasyate na purorun na dhayya nanya devatendras ca hy eva chandānsi ca rātrīm vahanti 3 tān vai paryāyair eva paryāyam anudanta, yat paryāyaih paryāyam anudanta, tat paryāyānām paryāyatvam 4 tān vai prathamenaiva paryāyena pūryarātrād anudanta madhyamena madhyarātrād uttamenāpararātrād 5 api sarvaryā anusmasīty abruvann, apişarvarāni khalu vā etāni chandānsīti ha smāhaitāni hīndram rātres tamaso mrityor bibhyatam atyapārayans, tad apisarvarānām apisarvaratvam || 5 || 5 ||

1 Pāntam ā vo andhasa ity andhasvatyānushtubhā rātrīm pratipadyata 2 ānushtubhī vai rātrir, etad rātrirūpam

۷

3 andhasvatyah pītavatyo madvatyas trishtubho vājvā bhavanty abhirūpā. yad yajñe 'bhirūpam tat samriddham 4 prathamena paryāyena stuvate, prathamāny eva padāni punar ādadate. yad evaishām asvā gāva āsans, tad evaishām tenādadate 5 madhyamena paryāyena stuvate, madhyamāny eva padāni punar ādadate, yad evaishām manorathā āsais, tad evaishām tenādadata 6 uttamena paryāyena stuvata, uttamāny eva padāni punar ādadate. evaishām vāso hiranyam manir adhyātmam āsīt, tad evaishām tenādadata 7 ā dvishato vasu datte, nir enam ebhyah sarvebhyo lokebhyo nudate, ya evam veda 8 pavamānavad ahar, ity āhur, na rātrih pavamānavatī: katham ubhe pavamānavatī bhavatah, kena te samāvadbhājau bhavata iti 9 yad evendrāya madvane sutam, idam vaso sutam andha, idam hy anv ojasā sutam iti stuvanti ca sansanti ca: tena rātrih pavamānavatī, tenobhe pavamānavatī bhavatas, tena te samāvadbhājau bhavatah 10 pañeadasastotram ahar, ity āhur, na rātrih pañeadasastotrā: katham ubhe pañcadasastotre bhavatah, kena te samavadbhājau bhavata iti 11 dvādasa stotrāny apisarvarāni, tisribhir devatābhih samdhinā rāthamtarena stuvate: tena rātrih pañcadasastotrā, tenobhe pañcadasastotre bhavatas, tena te samāvadbhājau bhavatah 12 parimitam stuvanty aparimitam anusansati, parimitam vai bhūtam aparimitam bhavyam, aparimitasyāvaruddhyā ity 13 atisaisati stotram. ati vai prajātmānam, ati paṣavas. tad yat stotram atisansati, yad evāsyāty ātmānam tad evāsyaitenāvarunddhe 'varunddhe | | 6 | | 6 | |

> Iti caturthapañcikāyām prathamo 'dhyāyaḥ. Iti shodasādhyāye shashṭhaḥ khaṇḍaḥ.

1 Prajāpatir vai Somāya rājñe duhitaram prāyachat Sūryām Sāvitrīm. tasyai sarve devā varā āgachais, tasyā

etat sahasram vahatum anvākarod yad etad āsvinam ity ācakshate. 'nāsvinam haiva tad yad arvāksahasram, tasmāt tat sahasram vaiva sansed bhūyo vā 2 prāsya ghritam sansed. yathā ha vā idam ano vā ratho vākto vartata, evam haivākto vartate 3 sakunir ivotpatishyann āhvayīta 4 tasmin devā na samajānata: mamedam astu mamedam astv iti. te samjānānā abruvann: ājim asyāyāmahai. sa yo na ujjeshyati, tasyedam bhavishyatīti. te 'gner evādhi grihapater Ādityam kāshthām akurvata, tasmād āgneyī pratipad bhavaty āsvinasyāgnir hotā grihapatih sa rājeti 5 tad dhaika āhur: agnim manye pitaram agnim āpim ity etayā pratipadyeta 6 divi sukram yajatam sūryasyeti prathamayaiva ricā kāshthām āpnotīti 7 tattan nādrityam. ya enam tatra brūyād: agnim-agnim iti vai pratyapādy, agnim āpatsyatīti, sasvat tathā syāt 8 tasmād: agnir hotā grihapatih sa rājety etayaiva pratipadyeta. grihapativatī prajātimatī sāntā, sarvāyuh sarvāyutvāya 9 sarvam āyur eti ya evam veda || 7 || 1 ||

1 Tāsām vai devatānām ājim dhāvantīnām abhisrishṭānām Agnir mukham prathamaḥ pratyapadyata. tam Asvināv anvāgachatām, tam abrūtām: apodihy, āvām vā idam jeshyāva iti. sa tathety abravīt, tasya vai mamehāpyastv iti. tatheti. tasmā apy atrākurutām, tasmād āgneyam āsvine sasyate 2 tā Ushasam anvāgachatām, tām abrūtām: apodihy, āvām vā idam jeshyāva iti. sā tathety abravīt, tasyai vai mamehāpyastv iti. tatheti. tasyā apy atrākurutām, tasmād ushasyam āsvine sasyate 3 tāv Indram anvāgachatām, tam abrūtām: āvām vā idam maghavañ jeshyāva iti. na ha tam dadhrishatur apodihīti vaktum. sa tathety abravīt, tasya vai mamehāpyastv iti. tatheti. tasmā apy atrākurutām, tasmād aindram āsvine sasyate 4 tad Asvinā udajayatām, Asvināv āsnuvātām. yad Asvinā uda-

4

jayatām Aṣvināv āṣnuvātām, tasmād etad āṣvinam ity ācakshate 5 'ṣnute yad-yat kāmayate ya evam veda 6 tad āhur: yac chasyata āgneyam ṣasyata ushasyam ṣasyata aindram: atha kasmād etad āṣvinam ity ācakshata ity. Aṣvinau hi tad udajayatām, Aṣvināv āṣnuvātām, yad Aṣvinā udajayatām Aṣvināv āṣnuvātām, tasmād etad āṣvinam ity ācakshate 7 'ṣnute yad-yat kāmayate ya evam veda || 8 || 2 ||

1 Asvatarīrathenāgnir ājim adhāvat, tāsām prājamāno yonim akulayat, tasmat ta na vijayante 2 gobhir arunair Ushā ājim adhāvat, tasmād Ushasy āgatāyām arunam ivaiva prabhāty, Ushaso rūpam 3 asvarathenendra ājim adhāvat, tasmāt sa uccairghosha upabdimān kshatrasya rūpam, aindro hi sa 4 gardabharathenāsvinā udajayatām, Asvināv āsnuvātām. yad Asvinā udajayatām Asvināv āsnuvātām, tasmāt sa sritajavo dugdhadohah, sarveshām etarhi vāhanānām anāsishtho. retasas tv asya vīryam nāharatām, tasmāt sa dviretā vājī 5 tad āhuḥ: sapta sauryāni chandānsi sansed, yathaivagneyam yathoshasyam yathasvinam. sapta vai devalokāh, sarveshu devalokeshu rādhnotīti 6 tattan nādrityam. trīny eva sanset, trayo vā ime trivrito lokā, eshām eva lokānām abhijityai 7 tad āhur: ud u tyam jātavedasam iti sauryāni pratipadyeteti 8 tat-tan nādrityam. yathaiva gatvā kāshthām aparādhnuyāt, tādrik tat 9 sūryo no divas pātv ity etenaiva pratipadyeta. yathaiva gatvā kāshthām abhipadyeta, tādrik tad 10 ud u tyam jātavedasam iti dvitīyam sansati 11 citram devānām ud agād anīkam iti traishtubham. asau vāva citram devānām udeti, tasmād etac chansati 12 namo mitrasya varunasya cakshasa iti jagatam. tad v asihpadam, āsisham evaitenāsāsta ātmane ca yajamānāya ca || 9 || 3 ||

1 Tad āhuḥ: Sūryo nātiṣasyo, bṛihatī nātiṣasyā. yat Sūryam atisansed brahmavarcasam atipadyeta, yad bṛiha-

tīm atisanset prānān atipadyetetī2ndra kratum na ā bharety aindram pragātham sansati 3 sikshā no asmin puruhūta yāmani jīvā jyotir asīmahīty 4 asau vāva jyotis, tena Sūryam nātisansati 5 yad u bārhatah pragāthas, tena brihatīm nātisaisaty 6 abhi tvā sūra nonuma iti rāthamtarīm yonim sansati. rāthamtarena vai samdhināsvināya stuvate. tad yad rāthamtarīm yonim sansati, rathamtarasyaiva sayonitvāye7 sānam asya jagatah svardrisam ity. asau vāva svardrik, tena Sūryam nātisansati 8 yad u bārhatah pragāthas, tena brihatīm nātisansati 9 bahayah sūracakshasa iti maitrāvarunam pragātham sansaty, ahar vai Mitro, rātrir Varuņa, ubhe vā esho 'horātre ārabhate, yo 'tirātram upaiti. tad yan maitrāvarunam pragātham saisaty, ahorātrayor evainam tat pratishthāpayati 10 sūracakshasa iti, tena Sūryam nātisansati. yad u bārhatah pragāthas, tena brihatīm nātisansati 11 mahī dyauh prithivī ca nas, te hi dyāvāprithivī visvasambhuveti dyāvāprithivīye sansati. dyāvāprithivī vai pratishthe: iyam eveha pratishthāsāv amutra. tad yad dyāvāprithivīye sansati, pratishthayor evainam tat pratishthapayati 12 devo devī dharmana sūryah sucir iti, tena Sūryam nātisansati 13 yad u gāyatrī ca jagatī ca te dve brihatyau, tena brihatīm nātisansati 14 visvasya devī mricayasya janmano na yā roshāti na grabhad iti dvipadām sansati 15 citaidham uktham iti ha sma vā etad ācakshate yad etad āsvinam. Nirritir ha sma pāsiny upāste: yadaiva hotā paridhāsyaty, atha pāsān pratimokshyāmīti. tato vā etām Brihaspatir dvipadām apasyan: na yā roshāti na grabhad iti, tayā Nirrityāḥ pāṣinyā adharācah pāsān apāsyat. tad yad etām dvipadām hotā sansati, Nirrityā eva tat pāsinyā adharācah pāsān apāsyati, svasty eva hotonmucyate sarvāyuh sarvāyutvāya 16 sarvam āyur

eti ya evam veda 17 mṛicayasya janmana ity. asau vāva marcayatīva, tena Sūryam nātiṣansati 18 yad u dvipadā purushachandasam, sā sarvāṇi chandānsy abhyāptā: tena brihatīm nātiṣansati || 10 || 4 ||

1 Brāhmanaspatyayā paridadhāti. brahma vai Brihaspatir, brahmany evainam tad antatah pratishthāpayaty 2 evā pitre visvadevāya vrishna ity etayā paridadhyāt prajākāmah pasukāmo 3 brihaspate suprajā vīravanta iti. prajayā vai suprajā vīravān 4 vayam syāma patayo rayīnām iti 5 prajāvān pasumān rayimān vīravān bhavati yatraivam vidvān etayā paridadhāti 6 brihaspate ati yad aryo arhād ity etayā paridadhyāt tejaskāmo brahmavarcasakāmo, 'tīva vānyān brahmavarcasam arhati 7 dyumad iti. dyumad iva vai brahmavarcasam vibhātīti, vīva vai brahmavarcasam bhāti 8 yad dīdayac chavasa ritaprajāteti. dīdāyeva vai brahmavarcasam 9 tad asmāsu draviņam dhehi citram iti. citram iva vai brahmavarcasam 10 brahmavarcasī brahmayasasī bhavati yatraivam vidvān etayā paridadhāti 11 tasmād evam vidvān etayaiva paridadhyād 12 brāhmanaspatyā, tena Sūryam nātisansati 13 yad u trishtubham trih sansati, sā sarvāni chandāńsy abhyāptā: tena brihatīm nātisansati 14 gāyatryā ca trishtubhā ca vashatkuryād 15 brahma vai gāyatrī vīryam trishtub, brahmanaiva tad vīryam samdadhāti 16 brahmavarcasī brahmayasasī vīryavān bhavati yatraivam vidvān gāyatryā ca trishtubhā ca vashatkaroty 17 asvinā vāyunā yuvam sudaksho, bhā pibatam asvineti 18 gāyatryā ca virājā ca vashatkuryād. brahma vai gāyatry annam virād, brahmanaiva tad annādyam samdadhāti 19 brahmavarcasī brahmayaşasī bhavati, brahmādyam annam atti yatraivam vidvān gāyatryā ca virājā ca vashaṭkaroti 20 tasmād evam vidvān gāyatryā caiva virājā ca vashatkuryāt: pra vām andhānsi madyāny asthur, ubhā pibatam asvinety etābhyām $\|\ 11\ \|_5\|$

1 Caturvinsam etad ahar upayanty ārambhanīyam 2 etena vai samvatsaram ārabhanta, etena stomāns ca chandānsi caitena sarvā devatā. anārabdham vai tac chando, 'nārabdhā sā devatā, yad etasminn ahani nārabhante. tad ārambhanīyasyārambhanīyatvam 3 caturvinsah stomo bhavati, tac caturvinsasya caturvinsatvam 4 caturvinsatir vā ardhamāsā, ardhamāsasa eva tat samvatsaram ārabhanta 5 ukthyo bhavati. pasavo vā ukthāni, pasūnām avaruddhyai 6 tasya pañcadasa stotrāni bhavanti, pañcadasa sastrāni: sa māso. māsasa eva tat samvatsaram ārabhante 7 tasya shashtis ca trīni ca satāni stotriyās. tāvanti samvatsarasyāhāny, ahassa eva tat samvatsaram ārabhante 8 'gnishtoma etad ahah syād, ity āhur, agnishtomo vai samvatsaro, na vā etad anyo 'gnishtomād ahar dādhāra na vivyāceti 9 sa yady agnishtomah syād, ashtācatvārinsās trayah pavamānāh syus caturvinsānītarāni stotrāni. tad u shashtis caiva trīni ca satāni stotriyās. tāvanti samvatsarasyāhāny, ahassa eva tat samvatsaram ārabhanta 10 ukthya eva syāt, paşusamriddho yajñah, paşusamriddham satram. sarvāni caturvinsāni stotrāni, pratyakshād dhy etad ahas caturvinsam. tasmād ukthya eva syāt | 12 | 6 |

1 Brihadrathamtare sāmanī bhavata. ete vai yajñasya nāvau sampāriņyau yad brihadrathamtare, tābhyām eva tat samvatsaram taranti 2 pādau vai brihadrathamtare sira etad ahaḥ, pādābhyām eva tac chriyam siro 'bhyāyanti 3 pakshau vai brihadrathamtare sira etad ahaḥ, pakshābhyām eva tac chriyam siro 'bhyāyuvate 4 te ubhe na samavasrijye. ya ubhe samavasrijeyur, yathaiva chinnā naur bandhanāt tīramtīram richantī plavetaivam eva te satrinas tīram-tīram richantaḥ plaveran ya ubhe samavasrijeyus 5 tad yadi ra-

thaṃtaram avasṛijeyur, bṛihataivobhe anavasṛishṭe; atha yadi bṛihad avasṛijeyū, rathaṃtareṇaivobhe anavasṛishṭe 6 yad vai rathaṃtaraṃ tad vairūpaṃ yad bṛihat tad vairājaṃ, yad rathaṃtaraṃ tac chākvaraṃ yad bṛihat tad raivatam. evam ete ubhe anavasṛishṭe bhavato 7 ye vā evaṃ vidvānsa etad ahar upayanty, āptvā vai te 'haṣṣaḥ saṃvatsaram āptvārdhamāsaṣa āptvā māsaṣa āptvā stomānṣ ca chandānsi cāptvā sarvā devatās tapa eva tapyamānāḥ somapītham bhakshayantaḥ saṃvatsaram abhishuṇvanta āsate 8 ye vā ata ūrdhvaṃ saṃvatsaram upayanti, guruṃ vai te bhāram abhinidadhate, saṃ vai gurur bhāraḥ ṣṛiṇāty. atha ya enam parastāt karmabhir āptvāvastād upaiti, sa vai svasti saṃvatsarasya pāram asnute || 13 || 7 ||

1 Yad vai caturvinsam, tan mahāvratam. brihaddivenātra hotā retah sincati, tad ado mahāvratīyenāhnā prajanayati. samvatsare-samvatsare vai retah siktam jayate. tasmāt samānam brihaddivo nishkevalyam bhavaty. esha ha vā enam parastāt karmabhir āptvāvastād upaiti, ya evam vidvān etad ahar upaiti 2 svasti samvatsarasya pāram asnute ya evam veda 3 yo vai samvatsarasyāvāram ca pāram ca veda, sa vai svasti samvatsarasya pāram asnute. 'tirātro vā asya prāyanīyo 'vāram, udayanīyah pāram 4 svasti samvatsarasya pāram aṣnute ya evam veda 5 yo vai samvatsarasyāvarodhanam codrodhanam ca veda, sa vai svasti samvatsarasya pāram asnute. 'tirātro vā asya prāyanīyo 'varodhanam, udayanīya udrodhanam 6 svasti samvatsarasya pāram asnute ya evam veda 7 yo vai samvatsarasya prānodānau veda, sa vai svasti samvatsarasya pāram asnute. 'tirātro vā asya prāyanīyah prāṇa, udāna udayanīyah 8 svasti samvatsarasya pāram aṣnute ya evam veda ya evam veda || 14 || • ||

> Iti caturthapancikāyām dvitīyo 'dhyāyaḥ. Iti saptadaṣādhyāye 'shṭamaḥ khaṇḍaḥ.

1 Jyotir gaur ayur iti stomebhir yanty. ayam vai loko jyotir, antariksham gaur, asau loka āyuh 2 sa evaisha uttaras tryaho 3 jyotir gaur āyur iti trīny ahāni, gaur āyur jyotir iti trīny 4 ayam vai loko jyotir asau loko jyotis, te ete jyotishī ubhayatah samlokete 5 tenaitenobhayatojyotishā shalahena yanti. tad yad etenobhayatojyotishā shalahena yanty, anayor eva tal lokayor ubhayatah pratitishthanto yanty, asmins ca loke 'mushmins cobhayoh 6 pariyad va etad devacakram yad abhiplavah shalahas. tasya yāv abhito 'gnishtomau tau pradhī, ye catvāro madhya ukthyās tan nabhyam 7 gachati vai vartamānena yatra kāmayate, tat svasti samvatsarasya pāram asnute ya evam veda 8 yo vai tad veda yat prathamah shalahah sa vai svasti samvatsarasya pāram asnute, yas tad veda yad dvitīyo, yas tad veda yat tritīyo, yas tad veda yac caturtho, yas tad veda yat pañcamah || 15 || 1 ||

1 Prathamam shalaham upayanti, shal ahani bhavanti. shad vā ritava, ritusa eva tat samvatsaram āpnuvanty, ritusah samvatsare pratitishthanto yanti 2 dvitīyam shalaham upayanti, dvādasāhāni bhavanti. dvādasa vai māsā, māsasa eva tat samvatsaram āpnuvanti, māsasah samvatsare pratitishthanto yanti 3 tritīyam shalaham upayanty, ashtādasāhāni bhavanti. tāni dvedhā, navānyāni navānyāni. nava vai prānā nava svargā lokāh, prānāns caiva tat svargāns ca lokān āpnuvanti, prāneshu caiva tat svargeshu ca lokeshu pratitishthanto yanti 4 caturtham shalaham upayanti, caturvinsatir ahāni bhavanti. caturvinsatir vā ardhamāsā, ardhamāsasa eva tat samvatsaram āpnuvanty, ardhamāsasah samvatsare pratitishthanto yanti 5 pañcamam shalaham upayanti, trinsad ahāni bhavanti. trinsadaksharā vai virād, virāl annādyam, virājam eva tan māsi-māsy abhisampādayanto yanty 6 annādyakāmāḥ khalu vai satram

ِد .

āsata. tad yad virājam māsi-māsy abhisampādayanto yanty, annādyam eva tan māsi-māsy avarundhānā yanty asmai ca lokāyāmushmai cobhābhyām $\parallel 16 \parallel 2 \parallel$

1 Gavām ayanena yanti. gāvo vā Ādityā, Ādityānām eva tad ayanena yanti 2 gāvo vai satram āsata saphāñ chringani sishasatyas, tasam dasame masi saphah sringany ajāyanta. tā abruvan: yasmai kāmāyādīkshāmahy āpāma tam, uttishthāmeti. tā yā udatishthans, tā etāh sringinyo 3 'tha yāh samāpayishyāmah samvatsaram ity āsata, tāsām asraddhayā sringāni prāvartanta, tā etās tūparā. ūrjam tv asunvans, tasmād u tāh sarvān ritūn prāptvottaram uttishthanty, ūrjam hy asunvan. sarvasya vai gāvah premānam sarvasya cārutām gatāh 4 sarvasya premānam sarvasya cārutām gachati ya evam vedā5dityās ca ha vā Angirasas ca svarge loke 'spardhanta: vayam pūrva eshyāmo vayam iti. te hādityāh pūrve svargam lokam jagmuh, pascevāngirasah shashtyām vā varsheshu 6 yathā vā prāyanīyo 'tirātras caturvinsa ukthyah sarve 'bhiplavāh shalahā ākshyanty anyāny ahāni, tad Adityānām ayanam 7 prāyanīyo 'tirātras caturvinsa ukthyah sarve prishthyāh shalahā ākshyanty anyāny ahāni, tad Angirasam ayanam 8 sa yathā srutir anjasāyany evam abhiplavah shalahah svargasya lokasyātha yathā mahāpathah paryāna evam prishthyah shalahah svargasya lokasya. tad yad ubhabhyam yanty, ubhābhyām vai yan na rishyaty, ubhayoh kāmayor upāptyai yaş cābhiplave shalahe yaş ca prishthye | 17 | 3 |

1 Ekavinsam etad ahar upayanti vishuvantam madhye samvatsarasyai2tena vai devā ekavinsenādityam svargāya lokāyodayachan 3 sa esha ita ekavinsas 4 tasya dasāvastād ahāni divākīrtyasya bhavanti dasa parastān, madhya esha ekavinsa ubhayato virāji pratishthita, ubhayato hi vā esha virāji pratishthitas. tasmād esho 'ntaremāni lokān yan na

vyathate 5 tasya vai devā Ādityasya svargāl lokād avapātād abibhayus, tam tribhih svargair lokair avastāt pratyuttabhnuvan, stomā vai travah svargā lokās, tasya parāco 'tipātād abibhayus, tam tribhih svargair lokaih parastāt pratyastabhnuvan. stomā vai trayah svargā lokās. trayo 'vastāt saptadasā bhavanti trayah parastān, madhya esha ekavinsa ubhayatah svarasāmabhir dhrita, ubhayato hi vā esha svarasāmabhir dhritas, tasmād esho 'ntaremāňl lokān yan na vyathate 6 tasya vai devā Ādityasya svargāl lokād avapātād abibhayus, tam paramaih svargair lokair avastāt pratyuttabhnuvan. stomā vai paramāh svargā lokās. tasya parāco 'tipātād abibhayus, tam paramaih svargair lokaih parastāt pratyastabhnuvan, stomā vai paramāh svargā lokās. tat trayo 'vastāt saptadasā bhavanti trayah parastāt, te dvau-dvau sampadya trayas catustrinsā bhavanti. catustrinso vai stomānām uttamas, teshu vā esha etad adhyāhitas tapati, teshu hi vā esha etad adhyāhitas tapati 7 sa vā esha uttaro 'smāt sarvasmād bhūtād bhavishyatah, sarvam evedam atirocate yad idam kimcottaro bhavati 8 yasmād uttaro bubhūshati tasmād uttaro bhavati ya evam veda || 18 || 4 ||

1 Svarasāmna upayantīme vai lokāh svarasāmāna. imān vai lokān svarasāmabhir aspriņvans, tat svarasāmnām svarasāmatvam, tad yat svarasāmna upayanty, eshv evainam tal lokeshv ābhajanti 2 teshām vai devāh saptadaṣānām pravlayād abibhayuh: samā iva vai stomā avigūļhā iveme ha na pravliyerann iti. tān sarvaih stomair avastāt paryārshan ṣarvaih prishthaih parastāt. tad yad abhijit sarvastomo 'vastād bhavati viṣvajit sarvaprishthah parastāt, tat saptadaṣān ubhayatah paryrishanti dhrityā apravlayāya 3 tasya vai devā Ādityasya svargāl lokād avapātād abibhayus, tam pañcabhī raṣmibhir udavayan. raṣmayo vai

divākīrtyāni: mahādivākīrtyam prishtham bhavati, vikarnam brahmasāma, bhāsam agnishtomasāmobhe brihadrathamtare pavamānayor bhavatas. tad Ādityam pañcabhī raṣmibhir udvayanti dhrityā anavapātāyo 4 dita Āditye prātaranuvākam anubrūyāt, sarvam hy evaitad ahar divākīrtyam bhavati 5 sauryam paṣum anyangaṣvetam savanīyasyopālambhyam ālabheran, sūryadevatyam hy etad ahar 6 ekavinṣatim sāmidhenīr anubrūyāt, pratyakshād dhy etad ahar ekavinṣam 7 ekapancāṣatam dvipancāṣatam vā ṣastvā madhye nividam dadhāti, tāvatīr uttarāh ṣansati. ṣatāyur vai purushah ṣatavīryah ṣatendriya, āyushy evainam tad vīrya indriye dadhāti || 19 || 5 ||

1 Dūrohanam rohati, svargo vai loko dūrohanam 2 svargam eva tal lokam rohati ya evam veda 3 yad eva dūrohanā3m | asau vai dūroho yo 'sau tapati, kascid vā atra gachati. sa yad dūrohanam rohaty, etam eva tad rohati 4 hansavatyā rohati 5 hansah sucishad ity, esha vai hansah sucishad 6 yasur antarikshad ity. esha vai yasur antarikshasad 7 dhotā vedishad ity. esha vai hotā vedishad 8 atithir duronasad ity. esha vā atithir duronasan 9 nrishad ity. esha vai nrishad 10 varasad ity. esha vai varasad. varam vā etat sadmanām yasminn esha āsannas tapaty 11 ritas ad ity. esha vai satyasad 12 vyomasad ity. esha vai vyomasad. vyoma vā etat sadmanām yasminn esha asannas tapaty 13 abja ity. esha va abja. adbhyo vā eshā prātar udety, apah sāyam pravisati 14 gojā ity. esha vai gojā 15 ritajā ity. esha vai satyajā 16 adrijā ity. esha vā adrijā 17 ritam ity. esha vai satyam 18 esha etāni sarvāny, eshā ha vā asya chandassu pratyakshatamād iva rūpam 19 tasmād yatra kva ca dūrohanam rohed, dhansavatyaiva rohet 20 tārkshye svargakāmasya rohet 21 Tārkshyo ha vā etam pūrvo

'dhvānam aid, yatrādo gāyatrī suparno bhūtvā somam āharat. tad yathā kshetrajñam adhvanah puraetāram kurvīta, tādrik tad yad eva tārkshye. 'yam vai Tārkshyo yo 'yam pavata, esha svargasya lokasyābhivolhā 22 tyam ū shu vājinam devajūtam ity. esha vai vājī devajūtah 23 sahāvānam tarutāram rathānām ity. esha vai sahāvāis tarutaisha hīmāil lokān sadyas taraty 24 arishtanemim pritanājam āsum ity. esha vā arishtanemih pritanājid āsuh 25 svastaya iti svastitām āsāste 26 tārkshyam ihā huvemeti hvayaty evainam etad 27 indrasyeva rātim ājohuvānāh svastaya iti svastitām evāsāste 28 nāvam ivā ruhemeti. sam evainam etad adhirohati svargasya lokasya samashtyai sampattyai samgatyā 29 urvī na prithvī bahule gabhīre mā vām etau mā paretau rishāmetīme evaitad anumantrayata ā ca parā ca meshyan 30 sadyas cid yah savasā paňca krishtīh sūrya iva jyotishāpas tatāneti pratyaksham sūryam abhivadati 31 sahasrasāh satasā asya ranhir na smā varante yuvatim na saryām ity āsisham evaitenāsāsta ātmane ca yajamānebhyas ca || 20 || 6 ||

1 Āhūya dūrohaṇaṃ rohati, svargo vai loko dūrohaṇaṃ. vāg āhāvo, brahma vai vāk. sa yad āhvayate, tad brahmaṇāhāvena svargaṃ lokaṃ rohati 2 sa pacehaḥ prathamaṃ rohatīmaṃ tal lokam āpnoty, athārdharcaṣo 'ntarikshaṃ tad āpnoty, atha tripadyāmuṃ tal lokam āpnoty, atha kevalyā tad etasmin pratitishṭhati ya esha tapati 3 tripadyā pratyavarohati yathā ṣākhāṃ dhārayamāṇas, tad amushmiňl loke pratitishṭhaty; ardharcaṣo 'ntarikshe, paceho 'smiňl loka. āptvaiva tat svargaṃ lokaṃ yajamānā asmiňl loke pratitishṭhanty 4 atha ya ekakāmāḥ syuḥ svargakāmāḥ, parāňcam eva teshāṃ rohet. te jayeyur haiva svargaṃ lokaṃ 5 na tv evāsmiňl loke jyog iva vaseyur 6 mithunāni

sūktāni sasyante traishtubhāni ca jāgatāni ca. mithunam vai paṣavaḥ paṣavas chandānsi, paṣūnām avaruddhyai $\parallel 21 \parallel \tau \parallel$

1 Yathā vai purusha evam vishuvāns. tasva vathā dakshino 'rdha evam pūrvo 'rdho vishuvato, yathottaro 'rdha evam uttaro 'rdho vishuvatas, tasmād uttara ity ācakshate. prabāhuk satah sira eva vishuvān. bidalasamhita iva vai purushas, tad dhāpi syūmeva madhye sīrshno vijñāyate 2 tad āhur: vishuvaty evaitad ahah sansed, vishuvān vā etad ukthānām uktham, vishuvān vishuvān iti ha vishuvanto bhavanti sreshthatām asnuvata iti 3 tat-tan nādrityam. samvatsara eva sansed, reto vā etat samvatsaram dadhato yanti 4 yani vai pura samvatsarad retansi jayante yani pañcamāsyāni yāni shanmāsyāni, srīvyanti vai tāni, na vai tair bhuñjate 5 'tha yāny eva dasamāsyāni jāyante yāni sāmvatsarikāni, tair bhuñjate. tasmāt samvatsara evaitad ahah sanset 6 samvatsaro hy etad ahar apnoti, samvatsaram hy etad ahar āpnuvanty. esha ha vai samvatsarena pāpmānam apahata esha vishuvatā, ngebhyo haiva māsaih pāpmānam apahate, sīrshno vishuvatā7pa samvatsarena pāpmānam hate 'pa vishuvatā ya evam veda 8 vaisvakarmanam rishabham savanīyasyopālambhyam ālabheran dvirūpam ubhayata etam mahāvratīye 'hanī 9 ndro vai Vritram hatvā visvakarmābhavat, Prajāpatih prajāh srishtvā visvakarmābhavat. samvatsaro visvakarmendram eva tadātmānam Prajāpatim samvatsaram visvakarmānam āpnuvantīndra eva tadātmani Prajāpatau samvatsare visvakarmany antatah pratitishthanti. pratitishthati ya evam veda ya evam veda || 22 || 8 ||

> Iti caturthapañcikāyām tritīyo 'dhyāyaḥ. Ity ashtādaṣe 'dhyāye 'shṭamaḥ khaṇḍaḥ.

1 Prajāpatir akāmayata: prajāyeya bhūyān syām iti. sa tapo 'tapyata, sa tapas taptvemam dvādaṣāham apaṣyad

ātmana evāngeshu ca prāneshu ca. tam ātmana evāngebhyas ca prānebhyas ca dvādasadhā niramimīta, tam āharat, tenāyajata. tato vai so 'bhavad ātmanā, pra prajayā pasubhir ajāyata 2 bhavaty ātmanā, pra prajayā pasubhir jāyate ya evam veda 3 so 'kāmayata: katham nu gāyatryā sarvato dvādaṣāham paribhūya sarvām riddhim ridhnuyām ·iti. tam vai tejasaiva purastāt paryabhavac chandobhir madhyato 'ksharair uparishtād. gāyatryā sarvato dvādasāham paribhūya sarvām riddhim ārdhnot 4 sarvām riddhim ridhnoti ya evam veda 5 yo vai gāyatrīm pakshinīm cakshushmatīm jyotishmatīm bhāsvatīm veda, gāyatryā pakshinyā cakshushmatyā jyotishmatyā bhāsvatyā svargam lokam ety. eshā vai gāyatrī pakshinī cakshushmatī jyotishmatī bhāsvatī yad dvādasāhas. tasya yāv abhito 'tirātrau tau pakshau, yāv antarāgnishtomau te cakshushī, ye 'shtau madhya ukthyāh sa ātmā 6 gāyatryā pakshinyā cakshushmatyā jyotishmatyā bhāsvatyā svargam lokam eti ya evam veda || 23 || 1 ||

1 Trayaş ca vā ete tryahā ā daṣamam ahar ā dvāv atirātrau yad dvādaṣāho 2 dvādaṣāhāni dīkshito bhavati, yajñiya eva tair bhavati 3 dvādaṣa rātrīr upasada upaiti, ṣarīram eva tābhir dhūnute 4 dvādaṣāham prasuto 5 bhūtvā ṣarīram dhūtvā ṣuddhaḥ pūto devatā apyeti ya evam veda 6 shaṭtrinṣadaho vā esha yad dvādaṣāhaḥ. shaṭtrinṣadaksharā vai bṛihatī, bṛihatyā vā etad ayanam yad dvādaṣāho, bṛihatyā vai devā imāil lokān āṣnuvata. te vai daṣabhir evāksharair imam lokam āṣnuvata daṣabhir antariksham daṣabhir divam caturbhis catasro diṣo, dvābhyām evāsmiil loke pratyatishṭhan 7 pratitishṭhati ya evam veda 8 tad āhur: yad anyāni chandānsi varshīyānsi bhūyo'ksharatarāny, atha kasmād etām bṛihatīty ācakshata ity 9 etayā hi devā imāil lokān āṣnuvata. te vai daṣabhir evāksharair

imam lokam āṣnuvata daṣabhir antariksham daṣabhir divam caturbhiṣ catasro diṣo, dvābhyām evāsmiňl loke pratyatishṭhaṅs. tasmād etām bṛihatīty ācakshate 10 'ṣnute yadyat kāmayate ya evam veda $\parallel 24 \parallel 2 \parallel$

1 Prajāpatiyajño vā esha yad dvādasāhah, Prajāpatir vā etenāgre 'yajata dvādasāhena. so 'bravīd ritūns ca māsāns ca: yājayata mā dvādasāheneti. tam dīkshayitvānapakramam gamayitvābruvan: dehi nu no 'tha tvā yājayishyāma iti. tebhya isham ūrjam prāyachat, saishorg ritushu ca māseshu ca nihitā. dadatam vai te tam ayājayans, tasmād dadad yājyah, pratigrihnanto vai te tam ayājayans, tasmāt pratigrihnatā yājyam 2 ubhaye rādhnuvanti ya evam vidvānso yajante ca yājayanti ca 3 te vā ima ritavas ca māsās ca gurava ivāmanyanta dvādasāhe pratigrihya, te 'bruvan Prajāpatim: yājaya no dvādasāheneti. sa tathety abravīt, te vai dīkshadhvam iti te pūrvapakshāh pūrve 'dīkshanta, te pāpmānam apāhata. tasmāt te diveva, diveva hy apahatapāpmāno. 'parapakshā apare 'dīkshanta, te natarām pāpmānam apāhata. tasmāt te tama iva, tama iva hy anapahatapāpmānas. tasmād evam vidvān dīkshamāneshu pūrvah-pūrva eva didīkshishetā 4 pa pāpmānam hate ya evam veda 5 sa vā ayam Prajāpatih samvatsara ritushu ca māseshu ca pratyatishthat, te vā ima ritavas ca māsās ca Prajāpatāv eva samvatsare pratyatishthais, ta ete 'nyonyasmin pratishthitā. evam ha vāva sa ritviji pratitishthati yo dyādasāhena yajate. tasmād āhur: na pāpah purusho yājyo dvādasāhena, ned ayam mayi pratitishthād iti 6 jyeshthayaiño vā esha yad dvādasāhah, sa vai devānām jyeshtho ya etenāgre 'yajata. sreshthayajño vā esha yad dvādasāhah, sa vai devānām sreshtho ya etenāgre 'yajata 7 jyeshthah sreshtho yajeta, kalyānīha samā bhavati. na pāpah purusho yājyo dvādasāhena, ned ayam mayi pratitishṭhād itī8ndrāya vai devā jyaishṭhyāya ṣraishṭhyāya nātishṭhanta, so 'bravīd Bṛihaspatim: yājaya mā dvādaṣāheneti. tam ayājayat, tato vai tasmai devā jyaishṭhyāya ṣraishṭhyāyātishṭhanta 9 tishṭhante 'smai svā jyaishṭhyāya ṣraishṭhyāya, sam asmin svāḥ ṣreshṭhatāyām jānate ya evam vedo 10 rdhvo vai prathamas tryahas, tiryañ madhyamo, 'rvān uttamaḥ. sa yad ūrdhvaḥ prathamas tryahas, tasmād ayam agnir ūrdhva uddīpyata, ūrdhvā hy etasya dig. yat tiryañ madhyamas, tasmād ayam vāyus tiryañ pavate, tiraṣcīr āpo vahanti; tiraṣcī hy etasya dig. yad arvān uttamas, tasmād asāv arvān tapaty, arvān varshaty, arvānci nakshatrāny; arvācī hy etasya dik. samyañco vā ime lokāḥ, samyañca ete tryahāḥ 11 samyañco 'smā ime lokāḥ, sriyai dīdyati ya evam veda || 25 || 3 ||

1 Dīkshā vai devebhyo 'pākrāmat. tām vāsantikābhyām māsābhyām anvayuñjata, tām vāsantikābhyām māsābhyām nodāpnuvais. tām graishmābhyām tām vārshikābhyām tām sāradābhyām tām haimantikābhyām māsābhyām anvayunjata, tam haimantikabhyam masabhyam nodapnuvais. tām saisirābhyām māsābhyām anvayunjata, tām saisirābhyām māsābhyām āpnuvann 2 āpnoti yam īpsati, nainam dvishann āpnoti, ya evam veda 3 tasmād yam satriyā dīkshopanamed, etayor eva saisirayor māsayor āgatayor dīksheta. sākshād eva tad dīkshāyām āgatāyām dīkshate, pratyakshād dīkshām parigrihnāti, tasmād etayor eva saisirayor māsayor āgatayor ye caiva grāmyāh pasavo ye cāranyā animānam eva tat parushimānam niyanti, dīkshārūpam eva tad upaniplavante 4 sa purastād dīkshāyāh prājāpatyam pasum ālabhate 5 tasya saptadasa sāmidhenīr anubrūyāt. saptadaso vai Prajāpatih, Prajāpater āptyai 6 tasyāpriyo jāmadagnyo bhavanti 7 tad āhur: yad anyeshu paṣushu yathaṛishy āpriyo bhavanty, atha kasmād asmin sarveshām jāmadagnya eveti 8 sarvarūpā vai jāmadagnyaḥ sarvasamṛiddhāḥ, sarvarūpa, esha paṣuḥ sarvasamṛiddhas. tad yaj jāmadagnyo bhavanti, sarvarūpatāyai sarvasamṛiddhyai 9 tasya vāyavyaḥ paṣupurolāṣo bhavati 10 tad āhur: yad anyadevatya uta paṣur bhavaty, atha kasmād vāyavyaḥ paṣupurolāṣaḥ kriyata iti 11 Prajāpatir vai yajño, yajňasyāyātayāmatāyā iti brūyād. yad u vāyavyas, tena Prajāpater naiti, Vāyur hy eva Prajāpatis 12 tad uktam ṛishiṇā: pavamānaḥ prajāpatir iti 13 satram u cet, saṃnyupyāgnīn yajeran, sarve dīksheran, sarve sunūyur. vasantam abhyudavasyaty. ūrg vai vasanta, isham eva tad ūrjam abhyudavasyati || 26 || 4 ||

1 Chandānsi vā anyonyasyāyatanam abhyadhyāyan. gāyatrī trishtubhas ca jagatyai cāyatanam abhyadhyāyat, trishtub gāyatryai ca jagatyai ca, jagatī gāyatryai ca trishtubhas ca. tato vā etam Prajāpatir vyūlhachandasam dvādasāham apasyat, tam āharat, tenāyajata, tena sa sarvān kāmāns chandānsy agamayat 2 sarvān kāmān gachati ya evam veda 3 chandānsi vyūhaty ayātayāmatāyai 4 chandānsy eva vyūhati. tad yathādo 'svair vānaludbhir vānyair-anyair asrāntatarair-asrāntatarair upavimokam yānty, evam evaitae chandobhir anyair-anyair asrāntatarair-asrāntatarair upavimokam svargam lokam yanti yac chandānsi vyūhatī5 mau vai lokau sahāstām, tau vyaitām. nāvarshan, na samatapat, te pañcajanā na samajānata. tau devāh samanayans, tau samyantāv etam devavivāham vyavahetām. rathamtarenaiveyam amūm jinvati, brihatāsāv imām 6 naudhasenaiveyam amūm jinvati, syaitenāsāv imām. dhūmenaiveyam amūm jinvati, vrishtyāsāv imām. devayajanam eveyam amushyām adadhāt, paṣūn asāv asyām 7 etad vā iyam amushyām devayajanam adadhād yad etac candramasi kṛishṇam iva 8 tasmād āpūryamāṇapaksheshu yajanta etad evopepsanta 9 ūshān asāv asyāṃ. tad dhāpi Turaḥ Kāvasheya uvācoshaḥ posho Janamejayaketi. tasmād dhāpy etarhi gavyam mīmāṅsamānāḥ pṛichanti: santi tatroshā3ḥ iti | ūsho hi posho. 'sau vai loka imaṃ lokam abhiparyāvartata 10 tato vai dyāvāpṛithivī abhavatāṃ, na dyāvāntarikshān nāntarikshād bhūmih || 27 || 5 ||

1 Brihae ca vā idam agre rathamtaram cāstām. vāk ca vai tan manas cāstām, vāg vai rathamtaram mano brihat. tad brihat pūrvam sasrijānam rathamtaram atyamanyata. tad rathamtaram garbham adhatta, tad vairūpam asrijata 2 te dve bhūtvā rathamtaram ca vairūpam ca brihad atyamanyetām. tad brihad garbham adhatta, tad vairājam asrijata 3 te dve bhūtvā brihac ca vairājam ca rathamtaram ca vairūpam cātyamanyetām. tad rathamtaram garbham adhatta, tac chākvaram asrijata 4 tāni trīni bhūtvā rathamtaram ca vairūpam ca sākvaram ca brihac ca vairājam cātyamanyanta. tad brihad garbham adhatta, tad raivatam asrijata 5 tāni trīny anyāni trīny anyāni shat prishthany asans 6 tani ha tarhi trini chandansi shat prishthani nodāpnuvan. sā gāyatrī garbham adhatta, sānushtubham asrijata. trishtub garbham adhatta, sā paāktim asrijata. jagatī garbham adhatta, sātichandasam asrijata. tāni trīny anyāni trīny anyāni shat chandānsy āsan shat prishthāni. tāni tathākalpanta, kalpate yajño 'pi 7 tasyai janatāyai kalpate yatraivam etām chandasām ca prishthānām ca kliptim vidvān dīkshate dīkshate || 28 || 6 ||

> Iti caturthapañcikāyāṃ caturtho 'dhyāyaḥ. Ity ekonavińṣādhyāye shashṭhaḥ khaṇḍaḥ.

1 Agnir vai devatā prathamam ahar vahati, trivrit stomo rathamtaram sāma gāyatrī chando 2 yathādevatam enena yathāstomam yathāsāma yathāchandasam rādhnoti

ya evam veda 3 yad vā eti ca preti ca, tat prathamasyāhno rupam. yad yuktavad yad rathavad vad asumad vat pibavad, yat prathame pade devatā nirucyate, yad ayam loko 'bhyudito, yad rathamtaram yad gayatram yat karishyad: etāni vai prathamasyāhno rūpāny 4 upaprayanto adhvaram iti prathamasyāhna ājvam bhavati 5 preti prathame 'hani prathamasyāhno rūpam 6 vāyav ā yāhi darsateti pratigam, eti prathame 'hani prathamasyahno rupam 7ā tvā ratham yathotaya, idam vaso sutam andha iti marutvatīyasya pratipadanuearau. rathavae ca pibavae ca prathame 'hani prathamasyāhno rūpam 8 indra nedīya ed ihītīndranihavah pragāthah. prathame pade devatā nirucyate, prathame 'hani prathamasyāhno rūpam 9 praitu brahmanas patir iti brahmanaspatyah. preti prathame 'hani prathamasyāhno rūpam 10 agnir netā, tvam soma kratubhih, pinvanty apa iti dhāyyāh. prathameshu padeshu devatā nirucyante, prathame 'hani prathamasyāhno rūpam 11 pra va indrāya brihata iti marutvatīyah pragāthaḥ. preti prathame 'hani prathamasyāhno rūpam 12 ā yātv indro 'vasa upa na iti sūktam. eti prathame 'hani prathamasyāhno rūpam 13 abhi tvā sūra nonumo, 'bhi tvā pūrvapītaya iti rathamtaram prishtham bhavati. rāthamtare 'hani prathame 'hani prathamasyāhno rūpam 14 yad vāvāna purutamam purāshāl iti dhāyy,ā vritrahendro nāmāny aprā ity. eti prathame 'hani prathamasyāhno rūpam 15 pibā sutasya rasina iti sāmapragāthah pibavān prathame 'hani prathamasyāhno rūpam 16 tyam ū shu vājinam devajūtam iti tārkshyam purastāt sūktasya sansati. svastyayanam vai tārkshyah, svastitāyai 17 svastyayanam eva tat kurute, svasti samvatsarasya pāram asnute ya evam veda || 29 || 1 ||

 $1\,\overline{\mathrm{A}}\,$ na indro dūrād ā na āsād iti sūktam. eti pra-

thame 'hani prathamasyāhno rūpam 2 sampātau bhavato nishkevalyamarutvatīyayor nividdhāne. Vāmadevo vā imāňl lokān apasyat, tān sampātaih samapatad. yat sampātaih samapatat, tat sampātānām sampātatvam. tad yat sampātau prathame 'hani sansati, svargasya lokasya samashtyai sampattyai samgatyai 3 tat savitur vrinīmahe, 'dyā no deva savitar iti vaisvadevasya pratipadanucarau. rāthamtare 'hani prathame 'hani prathamasyāhno rūpam 4 yunjate mana uta yunjate dhiya iti savitram yuktavat prathame 'hani prathamasyāhno rūpam 5 pra dyāvā yajñaih prithivī ritāvridheti dyāvāprithivīyam. preti prathame 'hani prathamasyāhno rūpam 6 iheha vo manasā bandhutā nara ity ārbhavam. yad vā eti ca preti ca, tat prathamasyāhno rūpam. tad yat preti sarvam abhavishyat, praishyann evāsmāl lokād yajamānā iti. tad yad iheha vo manasā bandhutā nara ity ārbhavam prathame 'hani sansaty, ayam vai loka ihehāsminn evaināns tal loke ramayati 7 devān huve brihacchravasah svastaya iti vaisvadevam. prathame pade devatā nirucyante, prathame 'hani prathamasyahno rūpam 8 mahantam vā ete 'dhvānam eshyanto bhavanti, ye samvatsaram vā dvādasāham vāsate, tad yad devān huve brihacchravasah svastaya iti vaisvadevam prathame 'hani saisati, svastitāyai 9 svastyayanam eva tat kurute, svasti samvatsarasya pāram asnute ya evam veda yeshām caivam vidvān etad dhotā devān huve brihacchravasah svastaya iti vaisvadevam prathame 'hani sansati 10 vaisvānarāya prithupājase vipa ity āgnimārutasya pratipat. prathame pade devatā nirucyate, prathame 'hani prathamasyāhno rūpam 11 pratvakshaso pratavaso virapsina iti mārutam. preti prathame 'hani prathamasyāhno rūpam 12 jātavedase sunavāma somam iti jātavedasyām pu_

rastāt sūktasya ṣaṅsati. svastyayanam vai jātavedasyāḥ, svastitāyai 13 svastyayanam eva tat kurute, svasti saṃvatsarasya pāram aṣnute ya evaṃ veda 14 pra tavyasīṃ navyasīṃ dhītim agnaya iti jātavedasyam. preti prathame 'hani prathamasyāhno rūpaṃ 15 samānam āgnimārutam bhavati yac cāgnishtome. yad vai yajñe samānam kriyate, tat prajā anusamananti. tasmāt samānam āgnimārutam bhavati || 30 || 2 ||

1 Indro vai devatā dvitīyam ahar valati, pañcadasah stomo brihat sāma trishtup chando 2 yathādevatam enena vathāstomam vathāsāma vathāchandasam rādhnoti ya evam veda 3 yad vai neti na preti yat sthitam, tad dvitīyasyāhno rūpam, yad ūrdhvavad yat prativad yad antarvad yad vrishanvad yad vridhanvad, yan madhyame pade devatā nirucyate, yad antariksham abhyuditam, yad barhatam yat traishtubham yat kurvad: etani vai dvitīyasyahno rūpāny 4 agnim dūtam vrinīmaha iti dvitīyasyāhna ājyam bhavati. kurvad dvitīye 'hani dvitīyasyāhno rūpam 5 vāyo ye te sahasrina iti pratigam, sutah soma ritāvridheti vridhanvad dvitīye 'hani dvitīyasyāhno rūpam 6 visvānarasya vas patim, indra it somapā eka iti marutvatīyasya pratipadanucarau. vridhanvac cantarvac ca dvitīye 'hani dvitīyasyāhno rūpam 7 indra nedīya ed ihīty acyutah pragātha, ut tishtha brahmanas pata iti brahmanaspatya urdhvavan dvitīye 'hani dvitīyasyahno rūpam 8 agnir netā, tvam soma kratubhih, pinvanty apa iti dhayya acyuta 9 brihad indraya gayateti marutvatīyah pragātho, yena jyotir ajanayann ritāvridha iti vridhanvān dvitīye 'hani dvitīyasyāhno rūpam 10 indra somam somapate pibemam iti sūktam, sajoshā rudrais tripad ā vrishasveti vrishanvad dvitīye 'hani dvitīyasyāhno rūpam 11 tvām id dhi havāmahe, tvam hy ehi cerava iti brihatprishtham bhavati. bārhate 'hani dvitīye 'hani dvitīyasyāhno rūpam 12 yad vāvāneti dhāyyācyuto 13 bhayam ṣriṇavac ca na iti sāmapragātho, yac cedam adya yad u ca hya āsīd iti bārhate 'hani dvitīye 'hani dvitīyasyāhno rūpam 14 tyam ū shu vājinam devajūtam iti tārkshyo 'cyutah || 31 || 3 ||

1 Yā ta ūtir avamā yā parameti sūktam, jahi vrishnyāni krinuhī parāca iti vrishanvad dvitīye 'hani dvitīyasyāhno rūpam 2 visvo devasya netus, tat savitur varenyam, ā visvadevam satpatim iti vaisvadevasya pratipadanucarau. bārhate 'hani dvitīye 'hani dvitīyasyāhno rūpam 3 ud u shya devah savitā hiranyayeti savitram ürdhvavad dvitīye 'hani dvitīyasyahno rūpam 4 te hi dyāvāprithivī visvasambhuveti dyāvāprithivīyam, sujanmanī dhishane antar īyata ity antarvad dvitīye 'hani dvitīyasyāhno rūpam 5 takshan ratham suvritam vidmanāpasa ity ārbhavam, takshan harī indravāhā vrishanvasū iti vrishanvad dvitīye 'hani dvitīyasyāhno rūpam 6 yajñasya vo rathyam vispatim visām iti vaisvadevam, vrishā ketur yajato dyām aṣāyateti vrishanvad dvitīye 'hani dvitīyasyāhno rūpam 7 tad u sāryātam. Angiraso vai svargāya lokāya satram āsata, te ha sma dvitīyam-dvitīyam evāhar āgatya muhyanti. tān vā etac Chāryāto Mānavo dvitīye 'hani sūktam aşansayat, tato vai te pra yajñam ajānan pra svargam lokam. tad yad etat sūktam dvitīye 'hani sansati, yajnasya prajnatyai svargasya lokasyanukhyātyai 8 prikshasya vrishno arushasya nū saha ity agnimarutasya pratipad. vrishanvad dvitīye 'hani dvitīyasyāhno rūpam 9 vrishne sardhāya sumak hā ya ved hasa iti mārutam. vrishanvad dvitīye

'hani dvitīyasyāhno rūpam 10 jātavedase sunavāma somam iti jātavedasyācyutā 11 yajñena vardhata jātavedasyam. vridhanvad dvitīye 'hani dvitīyasyāhno rūpam ahno rūpam || 32 || 4 ||

Iti caturthapañcikāyām pañcamo 'dhyāyaḥ. Iti viṅṣādhyāye caturthah khaṇḍaḥ.

1 Visve vai devā devatās tritīyam ahar vahanti, saptadasah stomo vairūpam sāma jagatī chando 2 yathādevatam enena yathāstomam yathāsāma yathāchandasam rādhnoti ya evam veda 3 yad vai samānodarkam, tat tritīyasyāhno rūpam. yad asvavad yad antavad yat punarāvrittam yat punarninrittam yad ratavad yat paryastavad yat trivad yad antarūpam, yad uttame pade devatā nirucyate, yad asau loko 'bhyudito, yad vairūpam yaj jāgatam yat kritam: etāni vai tritīyasyāhno rūpāni 4 yukshvā hi devahūtamāň asvāň agne rathīr iveti tritīyasyāhna ājyam bhavati 5 devā vai tritīyenāhnā svargam lokam āyans, tān asurā rakshāisy anvavārayanta. te: virūpā bhavata virūpā bhavateti bhavanta ayans. te yad: virupa bhavata virupa bhavateti bhavanta ayans, tad vairupam samabhavat, tad vairūpasya vairūpatvam 6 virūpah pāpmanā bhūtvā pāpmānam apahate ya evam veda 7 tan ha smanv evagachanti, sam eva srijyante, tān asvā bhūtvā padbhir apāghnata. yad asvā bhūtvā padbhir apāghnata, tad asvānām asvatvam 8 aşnute yad-yat kāmayate ya evam veda 9 tasmād aşvah paşūnām javishthas, tasmād asvah pratyan padā hinasty 10 apa pāpmānam hate ya evam veda 11 tasmād etad asvavad ājyam bhavati, tritīye 'hāni tritīyasyāhno rūpam 12 vāyav ā yāhi vītaye, vāyo yāhi sivā diva, indras ca vāyav eshām sutānām, ā mitre varune vayam, asvināv eha gachatam, ā yāhy adribhih sutam, sajūr visvebhir devebhir, uta nah priyā priyāsv ity aushniham praugam. samānodarkam tritīye 'hani tritīyasyāhno rūpam 13 tam-tam id rādhase mahe,

traya indrasya somā iti marutvatīyasya pratipadanucarau. ninrittavat trivat tritīye 'hani tritīyasyāhno rūpam 14 indra nedīya ed ihīty acyutah pragāthah, pra nūnam brahmanas patir iti brāhmanaspatyo ninrittavāns tritīye 'hani tritīyasyāhno rūpam 15 agnir netā, tvam soma kratubhih, pinvanty apa iti dhāyyā acyutā 16 nakih sudāso ratham pary āsa na rīramad iti marutvatīyah pragāthah paryastavāns tritīve 'hani tritīvasyāhno rūpam 17 try aryamā manusho devatāteti sūktam trivat tritīye 'hani tritīyasyāhno rūpam 18 yad dyāva indra te şatam, yad indra yavatas tvam iti vairūpam prishtham bhavati. rāthamtare 'hani trītiye 'hani tritīyasyāhno rūpam 19 yad vāvāneti dhāyyācyutā 20 bhi tvā sūra nonuma iti rathamtarasya yonim anu nivartayati. rāthamtaram hy etad ahar āyatanene 21 ndra tridhātu saraņam iti sāmapragāthas trivāns tritīye 'hani tritīyasyāhno rūpam 22 tyam ū shu vājinam devajūtam iti tārkshyo 'cyutah | 1 | 1 | 1

1 Yo jāta eva prathamo manasvān iti sūktam samānodarkam tritīye 'hani tritīyasyāhno rūpam 2 tad u sajanīyam. etad vā Indrasyendriyam yat sajanīyam, etasmin vai sasyamāna Indram indriyam āvisati 3 tad dhāpy āhus chandogās: tritīye 'hani bahvricā Indrasyendriyam sansantīti 4 tad u gārtsamadam. etena vai Gritsamada Indrasya priyam dhāmopāgachat, sa paramam lokam ajayad 5 upendrasya priyam dhāma gachati, jayati paramam lokam ya evam veda 6 tat savitur vrinīmahe, 'dyā no deva savitar iti vaisvadevasya pratipadanucarau rāthamtare 'hani tritīye 'hani tritīyasyāhno rūpam 7 tad devasya savitur vāryam mahad iti sāvitram 8 anto vai mahad, antas tritīyam ahas tritīye 'hani tritīyasyāhno rūpam 9 ghritena dyāvāprithivī abhīvrite iti dyāvā-

prithivīyam, ghritasriyā ghritapricā ghritavridheti punarāvrittam punarninrittam tritīye 'hani tritīyasyālmo rūpam 10 anasvo jāto anabhīsur ukthya ity ārbhavam, rathas tricakra iti trivat tritīye 'hani tritīyasyāhno rūpam 11 par āvato ye didhishanta āpyam iti vaisvadevam. anto vai parāvato, 'ntas tritīyam ahas tritīye 'hani tritīyasyāhno rūpam 12 tad u gāyam. etena vai Gayah Plāto visveshām devānām priyam dhāmopāgachat, sa paramam lokam ajayad 13 upa visveshām devānām priyam dhāma gachati, jayati paramam lokam ya evam veda 14 vaisvānarāya dhishanām ritāvridha ity āgnimārutasya pratipad. anto vai dhishanāntas tritīyam ahas tritīye 'hani tritīyasyāhno rūpam 15 dhārāvarā maruto dhrishnvojasa iti mārutam bahvabhivyāhrityam. anto vai bahv, antas tritīyam ahas tritīye 'hani tritīyasyāhno rūpam 16 jātavedase sunavāma somam iti jātavedasyācyutā 17 tvam agne prathamo angirā rishir iti jātavedasyam purastādudarkam tritīye 'hani tritīyasyāhno rūpam. tvam-tvam ity uttaram tryaham abhivadati, samtatyai 18 samtatais tryahair avyavachinnair yanti ya evam vidvānso yanti || 2 || 2 ||

1 Apyante vai stomā āpyante chandānsi tritīye 'hany, etad eva tata ucchishyate vāg ity eva. tad etad aksharam tryaksharam, vāg ity ekam aksharam, aksharam iti tryaksharam 2 sa evaisha uttaras tryaho, vāg ekam gaur ekam dyaur ekam 3 tato vai vāg eva caturtham ahar vahati 4 tad yac caturtham ahar nyūnkhayanty: etad eva tad aksharam abhyāyachanty, etad vardhayanty, etat prabibhāvayishanti caturthasyāhna udyatyā 5 annam vai nyūnkho. yadelavā abhigeshnās caranty, athānnādyam prajāyate. tad yac caturtham ahar nyūnkhayanty, annam eva tat prajanayanty annādyasya prajātyai. tasmāc caturtham ahar jāta-

vad bhavati 6 caturaksharena nyūnkhayed ity ahus. catushpādā vai pasavah, pasūnām avaruddhyai 7 tryaksharena nyūnkhayed ity ahus. trayo va ime trivrito loka, esham eva lokānām abhijityā 8 ekāksharena nyūnkhaved, iti ha smāha Lāngalāyano Brahmā Maudgalya, ekāksharā vai vāg, esha vāva samprati nyūnkham nyūnkhayati ya ekāksharena nyūnkhayatīti 9 dvyaksharenaiva nyūnkhayet pratishthāyā eva. dvipratishtho vai purushas catushpādāh pasavo, yajamānam eva tad dvipratishtham catushpātsu pasushu pratishthāpayati. tasmād dvyaksharenaiva nyūnkhayen 10 mukhatah, prātaranuvāke nyūūkhayati. mukhato vai prajā annam adanti, mukhata eva tad annādyasya yajamānam dadhāti 11 madhyata ājye nyūnkhayati. madhyato vai prajā annam dhinoti, madhyata eva tad annādyasya yajamānam dadhāti 12 mukhato madhyamdine nyūnkhayati. mukhato vai prajā annam adanti, mukhata eva tad annādyasya yajamānam dadhāti 13 tad ubhayato nyūnkham parigrihnāti savanābhyām, annādyasya parigrihītyai ||3||3||

1 Vāg vai devatā caturtham ahar vahaty, ekavinsah stomo vairājam sāmānushtup chando. yathādevatam enena yathāstomam yathāsāma yathāchandasam rādhnoti ya evam veda 2 yad vā eti ca preti ca tac caturthasyāhno rūpam. yad dhy eva prathamam ahas tad etat punar yac caturtham. yad yuktavad yad rathavad yad āsumad yat pibavad, yat prathame pade devatā nirucyate, yad ayam loko 'bhyudito, yaj jātavad yad dhavavad yac chukravad yad vāco rūpam yad vaimadam yad viriphitam yad vichandā yad ūnātiriktam yad vairājam yad ānushtubham yat karishyad yat prathamasyāhno rūpam: etāni vai caturthasyāhno rūpāny 3 āgnim na svavriktibhir iti caturthasyāhna ājyam bhavati vaimadam viriphitam viriphitasya rishes caturthe 'hani caturthasyāhno rūpam 4 ashtarcam

pānktam. pānkto yajnah pānktāh pasavah, pasūnām avaruddhyai 5 tā u dasa jagatyo. jagatprātahsavana esha tryahas, tena caturthasyāhno rūpam 6 tā u pañcadaṣānushtubha. ānushtubham hy etad ahas, tena caturthasyāhno rūpam 7 tā u vinsatir gāyatryah. punah prāyanīyam hy etad ahas, tena caturthasyāhno rūpam 8 tad etad astutam asastam ayātayāma sūktam yajña eva sākshāt. tad yad etac caturthasyāhna ājyam bhavati, yajñād eva tad yajñam tanvate, vācam eva tat punar upayanti samtatyai 9 samtatais tryahair avyavachinnair yanti ya evam vidvānso yanti 10 vāyo sukro ayāmi te, vihi hotrā avītā, vāyo satam harīnām, indras ca vāyav eshām somānām, ā cikitāna sukratū, ā no visvābhir ūtibhis, tyam u vo aprahanam, apa tyam vrijinam ripum, ambitame nadītama ity ānushtubham pratigam. eti ca preti ca sukravac caturthe 'hani caturthasyāhno rūpam 11 ta m tvā yajňebhir īmaha iti marutvatīyasya pratipad. īmaha ity: abhyāyāmyam ivaitad ahas, tena caturthasyāhno rūpam 12 idam vaso sutam andha, indra nedīya ed ihi, praitu brahmaņas patir, agnir netā, tvam soma kratubhih, pinvanty apah, pra va indrāya brihata iti prathamenāhnā samāna ātānas, caturthe 'hani caturthasyāhno rūpam 13 srudhī havam indra mā rishanya iti sūktam havavac caturthe 'hani caturthasyāhno rūpam 14 marutvāň indra vrishabho ranayeti süktam, ugram sahodām iha tam huvemeti havavac caturthe 'hani caturthasyāhno rūpam 15 tad u traishtubham. tena pratishthitapadena savanam dādhārāyatanād evaitena na pracyavata 16 imam nu māyinam huva iti paryāso havavāns caturthe 'hani caturthasyāhno rūpam 17 tā u gāyatryo. gāyatryo vā etasya tryahasya madhyamdinam vahanti 18 tad vai tac chando vahati yasmin nivid

dhīyate. tasmād gāyatrīshu nividam dadhāti 19 pibā somam indra mandatu tvā, srudhī havam vipipānasyādrer iti vairājam prishtham bhavati. bārhate 'hani caturthe 'hani caturthasyāhno rūpam 20 yad vāvāneti dhāyyācyutā 21 tvām id dhi havāmaha iti brihato yonim anu nivartayati, bārhatam hy etad ahar āyatanena 22 tvam indra pratūrtishv iti sāmapragātho, 'ṣastihā janiteti jātavāns caturthe 'hani caturthasyāhno rūpam 23 tyam ū shu vājinam devajūtam iti tārkshyo 'cyutah || 4 || 4 ||

1 Kuha sruta indrah kasminn adyeti sūktam vaimadam viriphitam viriphitasya rishes caturthe 'hani caturthasyāhno rūpam 2 yudhmasya te vrishabhasya svarāja iti sūktam, ugram gabhīram janushābhy ugram iti jātavac caturthe 'hani caturthasyāhno rūpam 3 tad u traishtubham. tena pratishthitapadena savanam dādhārāyatanād evaitena na praeyavate 4 tyam u vah satrāsāham iti paryāso. visvāsu gīrshv āyatam ity: abhyāyāmyam ivaitad ahas, tena caturthasyāhno rūpam 5 tā u gāyatryo. gāyatryo vā etasya tryahasya madhyamdinam vahanti. tad vai tac chando vahati yasmin nivid dhīyate. tasmād gāyatrīshu nividam dadhāti 6 visvo devasya netus, tat savitur varenyam, ā visvadevam satpatim iti vaisvadevasya pratipadanucarau. bārhate 'hani caturthe 'hani caturthasyāhno rūpam 7 ā devo yātu savitā suratna iti sāvitram. eti caturthe 'hani caturthasýāhno rūpam 8 pra dyāvā yajňaih prithivī namobhir iti dyāvāprithivīyam. preti caturthe 'hani caturthasyāhno rūpam 9 pra ribhubhyo dūtam iva vācam ishya ity ārbhavam. preti ca vācam ishya iti ca caturthe 'hani caturthasyāhno rūpam 10 pra sukraitu devī manīsheti vaisvadevam, preti ca sukravac ca caturthe

'hani caturthasyāhno rūpam 11 tā u vichandasaḥ. santi dvipadāḥ santi catushpadās, tena caturthasyāhno rūpam 12 vaiṣvānarasya sumatau syāmety āgnimārutasya pratipad, ito jāta iti jātavac caturthe 'hani caturthasyāhno rūpam 13 ka īm vyaktā naraḥ sanīļā iti mārutam, nakir hy eshām janūnshi vedeti jātavac caturthe 'hani caturthasyāhno rūpam 14 tā u vichandasaḥ. santi dvipadāḥ santi catushpadās, tena caturthasyāhno rūpam 15 jātavedase sunavāma somam iti jātavedasyācyutā 16 gnim naro dīdhitibhir araṇyor iti jātavedasyam, hastacyutī janayanteti jātavac caturthe 'hani caturthasyāhno rūpam 17 tā u vichandasaḥ. santi virājaḥ santi trishṭubhas, tena caturthasyāhno rūpam ahno rūpam || 5 || 5 ||

Iti pañcamapañcikāyām prathamo 'dhyāyaḥ. Ity ekaviṅṣādhyāye pañcamaḥ khaṇḍaḥ.

1 Gaur vai devatā pancamam ahar vahati, trinavah stomah sākvaram sāma panktis chando. yathādevatam enena yathāstomam yathāsāma yathāchandasam rādhnoti ya evam veda 2 yad vai neti na preti yat sthitam, tat pañcamasyāhno rūpam 3 yad dhy eva dvitīyam ahas tad etat punar yat pancamam 4 yad urdhvavad yat prativad yad antarvad yad vrishanvad yad vridhanvad, yan madhyame pade devatā nirucyate, yad antariksham abhyuditam 5 yad dugdhavad yad ūdhavad yad dhenumad yat prisnimad yan madvad yat pasurūpam yad adhyāsavad — vikshudrā iva hi pasavo — yaj jāgatam — jāgatā hi pasavo — yad bārhatam — bārhatā hi pasavo — yat pānktam — pānktā hi paşavo — yad vāmam — vāmam hi paşavo — yad dhavishmad — dhavir hi paşavo — yad vapushmad — vapur hi paşavo — yac chākvaram yat pānktam yat kurvad yad dvitīyasyāhno rūpam: etāni vai pañcamasyāhno rūpānī6mam ū shu vo atithim usharbudham iti pañcamasyāhna ājyam bhavati jāgatam adhyāsavat pasurūpam pancame 'hani pancamasyahno rupam 7 a no yajnam divisprisam, ā no vāyo mahe tane, rathena prithupājasā, bahavah sūracakshasa, imā u vām divishtayah, pibā sutasya rasino, devam-devam vo 'vase devam-devam, brihad u gāyishe vaca iti bārhatam praügam pañcame 'hani pañcamasyāhno rūpam 8 yat pāñcajanyayā viseti marutvatīyasya pratipat, pāñcajanvayeti pancame 'hani pancamasyahno rupam 9 indra it somapā eka, indra nedīya ed ihy, ut tishtha brahmanas pate, 'gnir netā, tvam soma kratubhih, pinvanty apo, brihad indrāya gāyateti dvitīyenāhnā samāna ātānah pañcame 'hani pañcamasyāhno rūpam 10 avitāsi sunvato vriktabarhisha iti sūktam madvat pānktam pancapadam pancame 'hani pancamasyahno rūpam 11 itthā hi soma in mada iti sūktam madvat pānktam pañcapadam pañcame 'hani pañcamasyāhno rūpam 12 indra piba tubhyam suto madāyeti sūktam madvat traishtubham. tena pratishthitapadena savanam dādhārāyatanād evaitena na pracyavate 13 marutvāň indra mīdhva iti paryāso. neti na preti pañcame 'hani pañcamasyāhno rūpam 14 tā u gāyatryo. gāyatryo vā etasya tryahasya madhyamdinam vahanti. tad vai tac chando vahati yasmin nivid dhīyate. tasmād gāyatrīshu nividam dadhāti || 6 || 1 ||

1 Mahānāmnīshv atra stuvate ṣākvareṇa sāmnā rāthaṃtare 'hani pañcame 'hani pañcamasyāhno rūpam 2 Indro vā etābhir mahān ātmānaṃ niramimīta, tasmān mahānāmnyo. 'tho ime vai lokā mahānāmnya ime mahānta 3 imān vai lokān Prajāpatiḥ srishtvedaṃ sarvam aṣaknod yad idaṃ kiṃca. yad imān lokān Prajāpatiḥ srishtvedaṃ sarvam aṣaknod yad idaṃ kiṃca tac chakvaryo 'bhavans,

tac chakvarīṇām ṣakvarītvam 4 tā ūrdhvāḥ sīmno 'bhyasrijata yad ūrdhvāḥ sīmno 'bhyasrijata tat simā abhavans, tat simānām simātvam 5 svādor itthā vishūvata, upa no haribhiḥ sutam, indram viṣvā avīvridhann ity anurūpo vrishaṇvān priṣnimān madvān vridhanvān pañcame 'hani pañcamasyāhno rūpam 6 yad vāvāneti dhāyyācyutā7bhi tvā sūra nonuma iti rathamtarasya yonim anu nivartayati, rāthamtaram hy etad ahar āyatanena 8 mo shu tvā vāghatas caneti sāmapragātho 'dhyāsavān paṣurūpam pañcame 'hani pañcamasyāhno rūpam 9 tyam ū shu vājinam devajūtam iti tārkshyo 'cyutaḥ || 7 || 2 ||

1 Predam brahma vritratūryeshv āvitheti sūktam panktam pancapadam pancame 'hani pancamasyahno rūpam 2 indro madāya vāvridha iti sūktam madvat panktam pancapadam pancame 'hani pancamasyahno rupam 3 satrā madāsas tava visvajanyā iti sūktam madvat traishtubham, tena pratishthitapadena savanam dādhārāyatanād evaitena na pracyavate 4 tam indram vājayāmasīti paryāsah, sa vrishā vrishabho bhuvad iti pasurūpam pañcame 'hani pañcamasyāhno rūpam 5 tā u gāyatryo. gāyatryo vā etasya tryahasya madhyamdinam vahanti. tad vai tae ehando vahati yasmin nivid dhīyate. tasmād gāyatrīshu nividam dadhāti 6 tat savitur vrinīmahe, 'dyā no deva savitar iti vaisvadevasya pratipadanucarau. rāthamtare 'hani pancame 'hani pancamasyahno rūpam 7 ud u shya devah savitā damūnā iti sāvitram, ā dāsushe suvati bhūri vāmam iti vāmam pasurūpam pañcame 'hani pañcamasyāhno rūpam 8 mahī dyāvāprithivī iha jyeshthe iti dyāvāprithivīyam, ruvad dhoksheti paşurupam pañcame 'hani pañcamasyāhno rupam 9 ribhur vibhvā vāja indro no achety ārbhavam. vājo vai pasavah, pasurupam pancame 'hani pancamasyahno rupam 10 stushe janam suvratam navyasībhir iti vaisvadevam adhyāsavat paṣurūpam pañcame 'hani pañcama-syāhno rūpam 11 havish pāntam ajaram svarvidīty āgnimārutasya pratipad. dhavishmat pañcame 'hani pañcamasyāhno rūpam 12 vapur nu tac cikitushe cid astviti mārutam vapushmat pañcame 'hani pañcamasyāhno rūpam 13 jātavedase sunavāma somam iti jātavedasyācyutā 14 gnir hotā grihapatih sa rājeti jātavedasyam adhyāsavat paṣurūpam pañcame 'hani pañcamasyāhno rūpam || 8 || 3 ||

1 Devakshetram vā etad yat shashtham ahar. devakshetram vā eta āgachanti ye shashtham ahar āgachanti 2 na vai devā anyonyasya grihe vasanti, nartur ritor grihe vasatīty āhus. tad yathāyatham ritvija rituyājān yajanty asampradāyam. tad yathartv ritūn kalpayanti, yathāyatham janatās 3 tad āhur: nartupraishaih preshitavyam nartupraishair vashatkrityam. vāg vā ritupraishā, āpyate vai vāk shashthe 'hanīti 4 yad ritupraishaih preshyeyur yad ritupraishair vashatkuryur, vācam eva tad āptām srāntām riknavahīm vaharāvinīm richeyur 5 yad v ebhir na preshyeyur yad v ebhir na vashatkuryur, acyutād yajñasya cyaveran, yajñāt prānāt Prajāpateh pasubhyo jihmā īyus 6 tasmād rigmebhya evādhi preshitavyam, rigmebhyo 'dhi vashatkrityam. tan na vācam āptām srāntām riknavahīm vaharāvinīm richanti, nācyutād yajňasya cyavante, na yajñāt prānāt Prajāpateh pasubhyo jihmā yanti | 9 | 4 ||

1 Pārucchepīr upadadhati pūrvayoḥ savanayoḥ purastāt prasthitayājyānām. rohitam vai nāmaitac chando yat pārucchepam. etena vā Indraḥ sapta svargān lokān arohad 2 rohati sapta svargān lokān ya evam veda 3 tad āhur: yat pancapadā eva pancamasyāhno rūpam shatpadāḥ shashthasyātha kasmāt saptapadāḥ shashthe 'han chasyanta

iti 4 shadbhir eva padaih shashtham ahar āpnuvanty apachidyevaitad ahar yat saptamam, tad eva saptamena padenābhyārabhya vasanti. vācam eva tat punar upayanti, samtatyai 5 samtatais tryahair avyavachinnair yanti ya evam vidvānso yanti $\parallel 10 \parallel 5 \parallel$

1 Devāsurā vā eshu lokeshu samayatanta. te vai devāḥ shashṭhenaivāhnaibhyo lokebhyo 'surān prāṇudanta. teshāṃ yāny antarhastīnāni vasūny āsans, tāny ādāya samudram praupyanta. ta etenaiva chandasānuhāyāntarhastīnāni vasūny ādadata. tad yad etat padam punahpadaṃ, sa evānkuṣa āsanjanāyā 2 dvishato vasu datte, nir enam ebhyaḥ sarvebhyo lokebhyo nudate, ya evaṃ veda || 11 || 6 ||

1 Dyaur vai devatā shashtham ahar vahati, trayastrińsah stomo raivatam sāmātichandās chando. yathādevatam enena yathāstomam yathāsāma yathāchandasam rādhnoti ya evam veda 2 yad vai samānodarkam, tat shashthasyāhno rūpam. yad dhy eva tritīyam abas tad etat punar yat shashtham. yad asvavad yad antavad yat punarāvrittam yat punarninrittam yad ratavad yat paryastavad yat trivad yad antarūpam, yad uttame pade devatā nirucyate, yad asau loko 'bhyudito 3 yat pārucchepam yat saptapadam yan nārāsansam yan nābhānedishtham yad raivatam yad atichandā yat kritam yat tritīyasyāhno rūpam: etāni vai shashthasyāhno rūpāny 4 ayam jāyata manusho dharīmanīti shashthasyāhna ājyam bhavati pārucchepam atichandāh saptapadam shashthe 'hani shashthasyahno rupam 5 stirnam barhir upa no yāhi vītaya, ā vām ratho niyutvān vakshad avase, sushumā yātam adribhir, yuvām stomebhir devayanto aşvinā, var maha indra, vrishann indrā, stu sraushal, o shū no agne srinuhi tvam īlito, ye devāso divy ekādasa sthe, yam adadād rabhasam rinacyutam iti praugam pārucchepam

atichandah saptapadam shashthe 'hani shashthasyahno rupam 6 sa pūrvyo mahānām iti marutvatīyasya pratipad. anto vai mahad, antah shashtham ahah shashthe 'hani shashthasyāhno rūpam 7 traya indrasya somā, indra nedīya ed ihi, pra nūnam brahmanas patir, agnir netā, tvam soma kratubhih, pinvanty apo, nakih sudāso ratham iti tritīyenāhnā samāna ātānah shashthe 'hani shashthasyahno rupam 8 yam tvam ratham indra medhasātaya iti sūktam pārucchepam atichandāh saptapadam shashthe 'hani shashthasyāhno rūpam 9 sa yo vrishā vrishnyebhih samokā iti sūktam samānodarkam shashthe 'hani shashthasyāhno rūpam 10 indra marutva iha pāhi somam iti sūktam, tebhih sākam pibatu vritrakhāda ity: anto vai khādo, 'ntah shashtham ahah shashthe 'hani shashthasyahno rupam 11 tad u traishtubham. tena pratishthitapadena savanam dādhārāyatanād evaitena na pracyavate 12'yam ha yena vā idam iti paryāsah, svar marutvatā jitam ity: anto vai jitam, antah shashtham ahah shashthe 'hani shashthasyahno rupam 13 tā u gāyatryo. gāyatryo vā etasya tryahasya madhyamdinam vahanti. tad vai tae chando vahati yasmin nivid dhīyate. tasmād gāyatrīshu nividam dadhāti 14 revatīr naḥ sadhamāde, revāň id revata stoteti raivatam prishtham bhavati. bārhate 'hani shashthe 'hani shashthasyāhno rūpam 15 yad vāvāneti dhāyyācyutā 16 tvām id dhi havāmaha iti brihato yonim anu nivartayati. bārhatam hy etad ahar āyatanene 17 ndram id devatātaya iti sāmapragātho ninrittavān shashthe 'hani shashthasyāhno rūpam 18 tyam ū shu vājinam devajūtam iti tārkshyo 'eyutah | 12 | 7 |

1 Endra yāhy upa naḥ parāvata iti sūktam pārucchepam atichandāḥ saptapadam shashthe 'hani shashthasyāhno rūpam 2 pra ghā nv asya mahato mahānīti sūktam samānodarkam shashthe 'hani shashthasyāhno rūpam 3 abhūr eko rayipate rayīnām iti sūktam, ratham ā tishtha tuvinrimna bhīmam ity: anto vai sthitam, antah shashtham ahah shashthe 'hani shasthasyahno rūpam 4 tad u traishtubham. tena pratishthitapadena savanam dādhārāyatanād evaitena na praeyavata 5 upa no haribhih sutam iti paryāsah samānodarkah shashthe 'hani shashthasyāhno rūpam 6 tā u gāyatryo. gāyatryo vā etasya tryahasya madhyamdinam vahanti. tad vai tac chando vahati yasmin nivid dhīyate. tasmād gāyatrīshu nividam dadhāty 7 abhi tyam devam savitāram onyor iti vaisvadevasya pratipad atichandah shashthe 'hani shashthasyāhno rūpam 8 tat savitur varenyam, dosho āgād ity anucaro. 'nto vai gatam, antah shashtham ahah shasthe 'hani shashthasyāhno rūpam 9 ud u shya devah savitā savāyeti sāvitram, sasvattamam tadapā vahnir asthad ity: anto vai sthitam, antah shashtham ahah shashthe 'hani shashthasyāhno rūpam 10 katarā pūrvā katarāparāyor iti dyāvāprithivīyam samānodarkam shashthe 'hani shashthasyāhno rūpam 11 kim u sreshthah kim yavishtho na ājagann, upa no vājā adhvaram ribhukshā ity ārbhavam nārāsansam trivat shashthe 'hani shashthasyāhno rūpam 12 idam itthā raudram gūrtavacā, ye yajñena dakshinayā samaktā iti vaisvadevam || 13 || 8 ||

1 Nābhānedishtham sansati 2 Nābhānedishtham vai Mānavam brahmacaryam vasantam bhrātaro nirabhajan. so 'bravīd etya: kim mahyam abhāktety. etam eva nishthāvam avavaditāram ity abruvans. tasmād dhāpy etarhi pitaram putrā: nishthāvo 'vavaditety evācakshate 3 sa pitaram etyābravīt: tvām ha vāva mahyam tatābhākshur iti. tam pitā-

bravīn: mā putraka tad ādrithā. Angiraso vā ime svargāya lokāya satram āsate, te shashtham-shashtham evāhar āgatya muhyanti. tān ete sūkte shashthe 'hani saisaya, teshām yat sahasram satrapariveshanam tat te svar yanto dāsyantīti. tatheti 4 tān upait: prati gribhnīta mānavam sumedhasa iti. tam abruvan: kimkāmo vadasītī.dam eva vah shashtham ahah prajñāpayānīty abravīd, atha yad va etat sahasram satrapariveshanam tan me svar yanto datteti. tatheti. tan ete sükte shashthe 'hany asaisayat, tato vai te pra yajñam ajānan pra svargam lokam 5 tad vad ete sūkte shashthe 'hani sansati, yajnasya prajnatyai svargasya lokasyānukhyātyai 6 tam svar yanto 'bruvann: etat te brāhmana sahasram iti. tad enam samākurvānam purushah krishnasavāsy uttarata upotthāyābravīn: mama vā idam, mama vai vāstuham iti. so 'bravīn: mahyam vā idam adur iti. tam abravīt: tad vai nau tavaiva pitari prasna iti. sa pitaram ait, tam pitābravīn: nanu te putrakādū3r ity. adur eva ma, ity abravīt, tat tu me purushah krishnasavāsy uttarata upodatishthan: mama vā idam, mama vai vāstuham ity āditeti. tam pitābravīt: tasyaiva putraka, tat-tat tu sa tubhyam dasyatīti. sa punar etyabravīt: tava ha vāva kila bhagava idam iti me pitāheti. so 'bravīt: tad aham tubhyam eva dadāmi ya eva satyam avādīr iti 7 tasmād evam vidushā satyam eva vaditavyam 8 sa esha sahasrasanir mantro yan nābhānedishtha 9 upainam sahasram namati, pra shashthenāhnā svargam lokam jānāti ya evam veda | 14 | 9 |

1 Tāny etāni sahacarāny ity ācakshate: nābhānedishṭhaṃ vālakhilyā vṛishākapim evayāmarutaṃ, tāni sahaiva ṣaṅsed 2 yad eshām antariyāt, tad yajamānasyāntariyād 3 yadi nābhānedishṭhaṃ reto 'syāntariyād, yadi vālakhilyāḥ prāṇān asyāntariyād, yadi vṛishākapim ātmānam asyāntariyād, yady evayāmarutam pratishthāyā enam cyāvayed daivyai ca mānushyai ca 4 nābhānedishthenaiva reto 'siñeat, tad vālakhilyābhir vyakarot, Sukīrtinā Kākshīvatena yonim vyahāpayad: urau yathā tava sarman mademeti, tasmāj jyāyān san garbhah kanīyānsam santam yonim na hinasti, brahmanā hi sa klipta. evayāmarutaitavai karoti, tenedam sarvam etavai kritam eti yad idam kimcā5has ca krishnam ahar arjunam cety āgnimārutasya pratipad, ahas cāhas ceti punarāvrittam punarninrittam shashthe 'hani shashthasyāhno rūpam 6 madhvo vo nāma mārutam yajatrā iti mārutam bahvabhivyāhrityam. anto vai bahy, antah shashtham ahah shashthe 'hani shashthasyāhuo rūpam 7 jātavedase sunavāma somam iti jätavedasyācyutā 8 sa pratnathā sahasā jāyamāna iti jātavedasyam samānodarkam shashthe 'hani shashthasyāhno rūpam 9 dhārayan-dhārayann iti sansati, prasransād vā antasya bibhāya. tad yathā punarāgrantham punarnigrantham antam badhniyan mayukham vantato dharanaya nihanyāt, tādrik tad yad dhārayan-dhārayann iti sansati samtatyai 10 samtatais tryahair avyavachinnair yanti ya evam vidvānso vanti vanti | 15 | 10 |

Iti pañcamapañcikāyām dvitīyo 'dhyāyah. Iti dvāvinsādhyāye dasamah khandah.

1 Yad vā eti ca preti ca tat saptamasyāhno rūpam 2 yad dhy eva prathamam ahas tad evaitat punar yat saptamam 3 yad yuktavad yad rathavad yad āṣumad yat pibavad, yat prathame pade devatā nirucyate, yad ayam loko 'bhyudito 4 yaj jātavad yad aniruktam 5 yat karishyad yat prathamasyāhno rūpam: etāni vai saptamasyāhno rūpāni 6 samudrād ūrmir madhumān ud ārad iti saptamasyāhna ājyam bhavaty aniruktam saptame 'hani saptamasyāhno rūpam 7 vāg vai samudro. na vai vāk kshīyate, na samu-

drah kshīyate. tad yad etat saptamasyāhna ājyam bhavati, yajñād eva tad yajñam tanvate, vācam eva tat punar upayanti samtatyai 8 samtatais tryahair avyavachinnair yanti ya evam vidvānso yanty 9 āpyante vai stomā, āpyante chandānsi shashthe 'hani. tad yathaivāda ājyenāvadānāni punah pratyablighārayanty ayātayāmatāyā, evam evaitat stomāns ca chandānsi ca punah pratyupayanty ayātayāmatāyai yad etat saptamasyāhna ājyam bhavati 10 tad u traishtubham, trishtupprātahsavana esha tryaha 11 ā vāyo bhūsha sucipā upa naḥ, pra yābhir yāsi dāṣvānsam ach, a no niyudbhih satinibhir adhvaram, pra sotā jīro adhvareshv asthād, ye vāyava indramādanāso, yā vām satam niyuto yāh sahasram, pra yad vām mitrāvarunā spūrdhann, ā gomatā nāsatyā rathen,ā no deva savasā yāhi sushmin, pra vo yajñeshu devayanto arcan, pra kshodasā dhāyasā sasra esheti pratīgam. eti ca preti ca saptame 'hani saptamasyālmo rūpam. tad u traishtubham. trishtupprātahsavana esha tryaha 12 ā tvā ratham yathotaya, idam vaso sutam andha, indra nedīya ed ihi, praitu brahmaņas patir, agnir netā, tvam soma kratubhih, pinvanty apah, pra va indrāya brihata iti prathamenāhnā samāna ātānah saptame 'hani saptamasyāhno rūpam 13 kayā subhā savayasah sanīļā iti sūktam, na jāyamāno nasate na jāta iti jātavat saptame 'hani saptamasyāhno rūpam 14 tad u kayāsubhīyam. etad vai samjñānam samtani sūktam yat kayāsubhīyam. etena ha vā Indro 'gastyo Marutas te samajānata.' tad yat kayāsubhīyam sansati, samjītātyā eva 15 tad v tyushyam. tad yo 'sya priyah syāt, kuryād evāsya kayāşubhīyam 16 tad u traishtubham, tena pratishthitapadena savanam dādhārāyatanād evaitena na pracyavate 17 tyam su mesham

mahayā svarvidam iti sūktam, atyam na vājam havanasyadam ratham iti rathavat saptame 'hani saptamasyāhno rūpam 18 tad u jāgatam. jagatyo vā etasya tryahasya madhyamdinam vahanti. tad vai tae chando vahati yasmin nivid dhīyate. tasmāj jagatīshu nividam dadhāti 19 mithunāni sūktāni sasyante traishtubhāni ca jāgatāni ca. mithunam vai pasavah pasavas chandomāh, pasūnām avaruddhyai 20 tvām id dhi havāmahe, tvam hy ehi cerava iti brihatprishtham bhavati saptame 'hani 21 yad eva shashthasyāhnas tad 22 yad vai rathamtaram tad vairūpam yad brihat tad vairājam, yad rathamtaram tac chākvaram yad brihat tad raivatam 23 tad yad brihatprishtham bhavati, brihataiva tad brihat pratyuttabhnuvanty astomakrintatrāya 24 yad rathamtaram syāt, krintatram syāt 25 tasmād brihad eva kartavyam 26 yad vāvāneti dhāyyācyutā 27 bhi tvā sūra nonuma iti rathamtarasya yonim anu nivartayati. rāthamtaram hy etad ahar āyatanena 28 pibā sutasya rasina iti sāmapragāthah pibavān saptame 'hani saptamasyāhno rūpam 29 tyam ū shu vājinam devajūtam iti tārkshyo 'cyutah || 16 || 1 ||

1 Indrasya nu vīryāni pra vocam iti sūktam. preti saptame 'hani saptamasyāhno rūpam 2 tad u traishtubham. tena pratishthitapadena savanam dādhārāyatanād evaitena na pracyavate 3 'bhi tyam mesham puruhūtam rigmiyam iti sūktam. yad vāva preti tad abhīti saptame 'hani saptamasyāhno rūpam 4 tad u jāgatam. jagatyo vā etasya tryahasya madhyamdinam vahanti. tad vai tac ehando vahati yasmin nivid dhīyate. tasmāj jagatīshu nividam dadhāti 5 mithunāni sūktāni ṣasyante traishtubhāni ca jāgatāni ca. mithunam vai paṣavaḥ paṣavaṣ ehandomāḥ, paṣūnām avaruddhyai 6 tat savitur vrinīmahe, 'dyā no deva savitar iti vaiṣvadevasya pratipadanucarau.

rāthamtare 'hani saptame 'hani saptamasyāhno rūpam 7 abhi tvā deva savitar iti sāvitram, yad vāva preti tad abhīti saptame 'hani saptamasyāhno rūpam 8 pretām yajñasya sambhuveti dyāvāprithivīyam. preti saptame 'hani saptamasyāhno rūpam 9 ayam devāya janmana ity ārbhavam jātavat saptame 'hani saptamasyāhno rūpam 10 ā yāhi vanasā saheti dvipadāh sansati. dvipād vai purushas catushpādāh pasavah pasavas chandomāh, pasūnām avaruddhyai. tad yad dvipadāh saisati, yajamānam eva tad dvipratishtham catushpātsu pasushu pratishthāpayaty 11 aibhir agne duvo gira iti vaisvadevam. eti saptame 'hani saptamasyāhno rūpam 12 tāny u gāyatrāni. gāyatratritīyasavana esha tryaho 13 vaisvānaro ajījanad ity āgnimārutasya pratipaj, jātavat saptame 'hani saptamasyālno rūpam 14 pra yat vas trishtubham isham iti mārutam, preti saptame 'hani saptamasyāhno rūpam 15 jātavedase sunavāma somam iti jātavedasyācyutā 16 dūtam vo visvavedasam iti jātavedasyam aniruktam saptame 'hani saptamasyālno rūpam 17 tāny u gāyatrāni. gāyatratritīyasavana esha tryahah || 17 || 2 ||

1 Yad vai neti na preti yat sthitam, tad ashtamasyāhno rūpam 2 yad dhy eva dvitīyam ahas tad evaitat punar yad ashtamam 3 yad ūrdhvavad yat prativad yad antarvad yad vrishanvad yad vridhanvad, yan madhyame pade devatā nirueyate, yad antariksham abhyuditam 4 yad dvyagni yan mahadvad yad dvihūtavad yat punarvad yat kurvad 5 yad dvitīyasyāhno rūpam: etāni vā ashtamasyāhno rūpāny 6 agnim vo devam agnibhih sajoshā ity ashtamasyāhna ājyam bhavati dvyagny ashtame 'hany ashtamasyāhno rūpam 7 tad u traishtubham. trishtupprātaḥsavana esha tryahaḥ 8 kuvid añga namasā ye vridhāsaḥ, pīvoannāň rayivridhah sumedhā, uchann ushasaḥ

sudinā ariprā, usantā dūtā na dabhāya gopā, yāvat taras tanvo yāvad ojah, prati vām sūra udite süktair, dhenuh pratnasya kāmyam duhānā, brahmā na indropa yāhi vidvān, ūrdhvo agnih sumatim vasvo așred, uta syā naḥ sarasvatī jushāneti praugam prativad antarvad dvihūtavad ūrdhvavad ashtame 'hany ashtamasyāhno rūpam 9 tad u traishtubham. trishtupprātahsavana esha tryaho 10 visvānarasya vas patim, indra it somapā eka, indra nedīya ed ihy, ut tishtha brahmanas pate, 'gnir netā, tvam soma kratubhih, pinvanty apo, brihad indrāya gāyateti dvitīyenāhnā samāna ātāno 'shtame 'hany ashtamasyāhno rūpam 11 sansā mahām indram yasmin visvā iti sūktam mahadvad ashtame 'hany ashtamasyāhno rūpam 12 mahas cit tvam indra yata etān iti süktam mahadvad ashtame 'hany ashtamasyahno rupam 13 pibā somam abhi yam ugra tarda iti sūktam, ūrvam gavyam mahi grināna indreti mahadvad ashtame 'hany ashtamasyāhno rūpam 14 mahāň indro nrivad ā carshaniprā iti sūktam mahadvad ashtame 'hany ashtamasyāhno rūpam 15 tad u traishtubham. tena pratishthitapadena savanam dādhārāyatanād evaitena na pracyavate 16 tam asya dyāvāprithivī sacetaseti sūktam, yad ait krinvano mahimanam indriyam iti mahadvad ashtame 'hany ashtamasyāhno rūpam 17 tad u jāgatam. jagatyo vā etasya tryahasya madhyamdinam vahanti. tad vai tac chando vahati yasmin nivid dhīyate. tasmāj jagatīshu nividam dadhāti 18 mithunāni sūktāni sasyante traishtubhāni ca jāgatāni ca. mithunam vai pasavah pasavas chandomāh, pasūnām avaruddhyai 19 mahadvanti sūktāni sasyante. mahad vā antariksham, antarikshasyāptyai 20 pañca sūktāni sasyante. pañcapadā panktih pankto yajnah panktah pasavah pasavas chandomah, pasunam avaruddhya 21 abhi tva sura nonumo, 'bhi tva purvapītaya iti rathamtaram prishtham bhavaty ashtame 'hani 22 yad vāvāneti dhāyyācyutā 23 tvām id dhi havāmaha iti brihato yonim anu nivartayati. bārhatam hy etad ahar āyataneno 24 bhayam srinavac ca na iti sāmapragātho. yac cedam adya yad u ca hya āsīd iti bārhate 'hany ashtame 'hany ashtamasyāhno rūpam 25 tyam ū shu vājinam devajūtam iti tārkshyo 'cyutah || 18 || 3 ||

1 Apūrvyā purutamāny asmā iti sūktam, mahe vīrāya tavase turāyeti mahadvad ashtame 'hany ashtamasyāhno rūpam. tām su te kīrtim maghavan mahitveti sūktam mahadvad ashtame 'hany ashtamasyāhno rūpam, tvam mahāň indra yo ha sushmair iti sūktam mahadvad ashtame 'hany ashtamasyāhno rūpam. tvam mahāŭ indra tubhyam ha kshā iti sūktam mahadvad ashtame 'hany ashtamasyāhno rūpam 2 tad u traishtubham. tena pratishthitapadena savanam dādhārāyatanād evaitena na pracyavate 3 divas cid asya varimā vi papratha iti suktam, indram na mahneti mahadvad ashtame 'hany ashtamasyāhno rūpam 4 tad u jāgatam. jagatyo vā etasya tryahasya madhyamdinam vahanti. tad vai tac chando vahati yasmin nivid dhīyate. tasmāj jagatīshu nividam dadhāti 5 mithunāni sūktāni sasyante traishtubhāni ca jāgatāni ca. mithunam vai pasavah pasavas chandomāh, pasūnām avaruddhyai 6 mahadvanti sūktāni sasyante. mahad vā antariksham, antarikshasyāptyai. pañca-pañca sūktāni sasyante, pañcapadā pañktih pāňkto yajňah pāňktāh pasavah pasavas chandomāh, pasūnām avaruddhyai 7 tāni dvedhā, pañcānyāni pañcānyāni, daṣa sampadyante: sā daṣinī virāl, annam virāl annam pasavah pasavas chandomāh, pasūnām avaruddhyai Svisvo devasya netus, tat savitur

varenyam, ā visvadevam satpatim iti vaisvadevasya pratipadanucarau. bārhate 'hany ashtame 'hany ashtamasyāhno rūpam 9 hiranyapānim ūtaya iti sāvitram ūrdhvavad ashtame 'hany ashtamasyāhno rūpam 10 mahī dyauh prithivī ca na iti dyāvāprithivīyam mahadvad ashtame 'hany ashtamasyāhno rūpam 11 yuvānā pitarā punar ity ārbhavam punarvad ashtame 'hany ashtamasyāhno rūpam 12 imā nu kam bhuvanā sīshadhāmeti dvipadāh sansati. dvipād vai purushas catushpādāh pasavah pasavas chandomāh, pasūnām avaruddhyai. tad yad dvipadāh saisati, yajamānam eva tad dvipratishtham catushpātsu paşushu pratishthāpayati 13 devānām id avo mahad iti vaisvadevam mahadvad ashtame 'hany ashtamasyāhno rūpam 14 tāny u gāyatrāni. gāyatratritīyasavana esha tryaha 15 ritāvānam vaisvānaram ity āgnimārutasya pratipad, agnir vaisvānaro mahān iti mahadvad ashtame 'hany ashtamasyāhno rūpam 16 krīlam vah sardho mārutam iti mārutam, jambhe rasasya vāvridha iti vridhanvad ashtame 'hany ashtamasyāhno rūpam 17 jātavedase sunavāma somam iti jātavedasyācyutā 18 gne mrila mahān asīti jātavedasyam mahadvad ashtame 'hany ashtamasyāhno rūpam 19 tāny u gāyatrāni. gāyatratritīyasavana esha tryaha esha tryahah || 19 || 4 ||

> Iti pancamapancikāyām tritīyo 'dhyāyaḥ. Iti trayovinṣādhyāye caturthaḥ khaṇḍaḥ.

1 Yad vai samānodarkam, tan navamasyāhno rūpam 2 yad dhy eva tritīyam ahas tad evaitat punar yan navamam 3 yad asvavad yad antavad yat punarāvrittam yat punarninrittam yad ratavad yat paryastavad yat trivad yad antarūpam, yad uttame pade devatā nirueyate, yad asau loko 'bhyudito 4 yac chucivad yat satyavad yat kshetivad yad gatavad yad okavad 5 yat kritam yat tritīyasyā-

hno rūpam: etani vai navamasyahno rūpany 6 aganma mahā namasā yavishtham iti navamasyāhna ājyam bhavati gatavan navame 'hani navamasyāhno rūpam 7 tad u traishtubham. trishtupprātahsavana esha tryahah 8 pra vīrayā sucayo dadrire te, te satyena manasā dīdhyānā, divi kshayantā rajasah prithivyām, ā visvavārāsvinā gatam no, 'yam soma indra tubhyam sunva ā tu, pra brahmāno angiraso nakshanta, sarasvatīm devayanto havanta, ā no divo brihatah parvatād ā, sarasvaty abhi no neshi vasva iti pratigam sucivat satyavat kshetivad gatavad okavan navame 'hani navamasyāhno rūpam 9 tad u traishtubham. trishtupprātahsavana esha tryahas 10 tam-tam id rādhase mahe, traya indrasya somā, indra nedīva ed ihi, pra nūnam brahmanas patir, agnir netā, tvam soma kratubhih, pinvanty apo, nakih sudāso ratham iti tritiyenahna samana atano navame 'hani navamasyāhno rūpam 11 indrah svāhā pibatu yasya soma iti sūktam. anto vai svāhākāro, 'nto navamam ahar navame 'hani navamasyāhno rūpam 12 gāyat sāma nabhanyam yathā ver iti sūktam, arcāma tad vāvridhānam svarvad ity: anto vai svar, anto navamam ahar na-. vame 'hani navamasyāhno rūpam 13 tishthā harī ratha ā vujvamāneti sūktam, anto vai sthitam, anto navamam ahar navame 'hani navamasyāhno rūpam 14 imā u tvā purutamasya kāror iti sūktam, dhiyo ratheshthām ity: anto vai sthitam, anto navamam ahar navame 'hani navamasyāhno rūpam 15 tad u traishtubham. tena pratishthitapadena savanam dādhārāyatanād evaitena na praeyavate 16 pra mandine pitumad arcatā vaca iti sūktam samānodarkam navame 'hani navamasyāhno rūpam 17 tad u jāgatam. jagatyo vā etasya tryahasya madhyamdinam

vahanti. tad vai tac chando vahati yasmin nivid dhīyate. tasmāj jagatīshu nividam dadhāti 18 mithunāni sūktāni sasyante traishtubhāni ca jāgatāni ca. mithunam vai paṣavaḥ paṣavaṣ chandomāḥ, paṣūnām avaruddhyai 19 pañca sūktāni ṣasyante. pañcapadā paūktiḥ pānkto yajñaḥ pānktāḥ paṣavaḥ paṣavaṣ chandomāḥ, paṣūnām avaruddhyai 20 tvām id dhi havāmahe, tvam hy ehi cerava iti brihatprishtham bhavati navame 'hani 21 yad vāvān eti dhāyyācyutābhi tvā ṣūra nonuma iti rathamtarasya yonim anu nivartayati. rāthamtaram hy etad ahar āyatanenendra tridhātu ṣaraṇam iti sāmapragāthas trivān navame 'hani navamasyāhno rūpam. tyam ū shu vājinam devajūtam iti tārkshyo 'cyutaḥ || 20 || 1 ||

1 Sam ca tve jagmur gira indra pūrvīr iti sūktam gatavan navame 'hani navamasyāhno rūpam 2 kadā bhuvan rathakshayāni brahmeti sūktam kshetivad antarūpam. kshetīva vā antam gatvā, navame 'hani navamasyāhno rūpam 3 ā satyo yātu maghavāň rijīshīti sūktam satyavan navame 'hani navamasyāhno rūpam 4 tat ta indriyam paramam parācair iti sūktam. anto vai paramam, anto navamam ahar navame 'hani navamasyāhno rūpam 5 tad u traishtubham. tena pratishthitapadena savanam dādhārāyatanād evaitena na pracyavate 6'ham bhuvam vasunah pūrvyas patir iti sūktam, aham dhanāni sam jayāmi sasvata ity: anto vai jitam, anto navamam ahar navame 'hani navamasyāhno rūpam 7 tad u jāgatam. jagatyo vā etasya tryahasya madhyamdinam vahanti. tad vai tac chando vahati yasmin nivid dhīyate. tasmāj jagatīshu nividam dadhāti 8 mithunāni sūktāni sasyante traishtubhāni ca jāgatāni ca. mithunam vai paṣavah paşavaş chandomāh, paşūnām avaruddhyai. pañcapañca sūktāni sasyante. pañcapadā panktih pānkto yajnah

pānktāh pasavah pasavas chandomāh, pasūnām avaruddhyai. tāni dvedhā, pañcānyāni pañcānyāni, dasa sampadyante: sā daṣinī virāl annam virāl annam paṣavaḥ pasavas chandomāh, pasūnām avaruddhyai 9 tat savitur vrinīmahe, 'dyā no deva savitar iti vaisvadevasya pratipadanucarau. rāthamtare 'hani navame 'hani navamasyāhno rūpam 10 dosho āgād iti sāvitram. anto vai gatam, anto navamam ahar navame 'hani navamasyāhno rūpam 11 pra vām mahi dyavī ab hīti dyavaprithivīyam, sucī upa prasastaya iti sucivan navame 'hani navamasyāhno rūpam 12 indra ishe dadātu nas, te no ratnāni dhattanety ārbhavam, trir ā sāptāni sunvata iti trivan navame 'hani navamasyāhno rūpam 13 babhrur eko vishunah sūnaro yuveti dvipadāh sansati. dvipād vai purushas catushpādāh pasavah pasavas chandomāh, pasūnām avaruddhyai. tad yad dvipadāh saisati, yajamānam eva tad dvipratishtham catushpātsu pasushu pratishthāpayati 14 ye trinsati trayas para iti vaisvadevam trivan navame 'hani navamasyāhno rūpam 15 tāny u gāyatrāni. gāyatratritīyasavana esha tryaho 16 vaisvānaro na ūtaya ity agnimarutasya pratipad, a pra yatu paravata ity: anto vai paravato, 'nto navamam ahar navame 'hani navamasyāhno rūpam 17 maruto yasya hi kshaya iti mārutam kshetivad antarūpam. kshetīva vā antam gatvā, navame 'hani navamasyāhno rūpam 18 jatavedase sunavāma somam iti jātavedasyācyutā 19 prāgnaye vācam īrayeti jātavedasyam samānodarkam navame 'hani navamasyāhno rūpam 20 sa naḥ parshad ati dvishaḥ sa naḥ parshad ati dvisha iti sansati. bahu vā etasmin navarātre kimca-kimca vāraņam kriyate, sāntyā eva. tad yat: sa nah parshad ati dvishah sa nah parshad ati dvisha iti sansati, sarvasmād evaināns tad enasah pramuñcati 21 tāny u gāyatrāṇi. gāyatratṛitīyasavana esha tryahaḥ || 21 || 2 ||

1 Prishthyam shalaham upayanti. yathā vai mukham evam prishthyah shalahas. tad yathantaram mukhasya jihvā tālu dantā, evam chandomā. atha yenaiva vācam vyākaroti yena svādu cāsvādu ca vijānāti, tad dasamam ahar 2 yathā vai nāsike evam prishthyah shalahas. tad yathāntaram nāsikayor, evam chandomā. atha yenaiva gandhān vijānāti, tad dasamam ahar 3 yathā vā akshy evam prishthyah shalahas. tad yathantaram akshnah krishnam, evam chandomā. atha yaiva kanīnikā yena pasyati, tad daşamam ahar 4 yathā vai karna evam prishthyah shalahas. tad yathantaram karnasyaivam chandomā. atha venaiva srinoti, tad dasamam ahah 5 srīr vai dasamam ahah, sriyam vā eta agachanti ye dasamam ahar agachanti. tasmād dasamam ahar avivākyam bhavati: mā sriyo 'vavādishmeti, duravavadam hi sreyasas 6 te tatah sarpanti 7 te mārjayante 8 te patnīsālām samprapadyante 9 teshām ya etām āhutim vidyāt, sa brūyāt: samanvārabhadhvam iti. sa juhuyād 10 iha rameha ramadhvam, iha dhritir iha svadhritir, Agne vāt, svāhā vāl iti 11 sa yad iha ramety āhāsminn evaināis tal loke ramayatīha ramadhvam iti yad āha, prajām evaishu tad ramayatīha dhritir iha svadhritir iti yad āha, prajām caiva tad vācam ca yajamāneshu dadhāty. Agne vāl iti rathamtaram, svāhā vāļ iti brihad 12 devānām vā etan mithunam yad brihadrathamtare, devānām eva tan mithunena mithunam avarundhate, devānām mithunena mithunam prajāyante prajātyai 13 prajāyate prajayā pasubhir ya evam veda 14 te tatah sarpanti, te mārjayante, ta āgnīdhram samprapadyante. teshām ya etām āhutim vidyāt, sa brūyāt: samanvārabhadhvam iti. sa juhuyād 15 upasrijan

dharuṇam mātaraṃ dharuṇo dhayan | rāyas posham isham ūrjam asmāsu dīdharat svāheti 16 rāyas posham isham ūrjam avarunddha ātmane ca yajamānebhyas ca yatraivaṃ vidvān etām āhutiṃ juhoti || 22 || 3 ||

1 Te tatah sarpanti, te sadah samprapadyante. yathāyatham anya ritvijo vyutsarpanti, samsarpanty udgātāras, te Sarparājnyā rikshu stuvata 2 iyam vai Sarparājnīyam hi sarpato rājñīyam vā alomikevāgra āsīt. saitam mantram apasyad: āyam gauh prisnir akramīd iti. tām ayam prisnir varna āvisan nānārūpo, yam-yam kāmam akāmayata yad idam kimcaushadhayo vanaspatayah sarvāni rūpāni 3 prisnir enam varņa āvisati nānārūpo, yam-yam kāmam kāmayate ya evam veda 4 manasā prastauti manasodgāyati manasā pratiharati, vācā sansati 5 vāk ca vai manas ca devānām mithunam. devānām eva tan mithunena mithunam avarundhate, devānām mithunena mithunam prajāyante prajātyai. prajāyate prajayā pasubhir ya evam vedā6tha caturhotrīn hotā vyācashte, tad eva tat stutam anusansati 7 devānām vā etad yajniyam guhyam nāma yac caturhotāras. tad yac caturhotrīn hotā vyācashte, devānām eva tad yajñiyam guhyam nāma prakāsam gamayati, tad enam prakāsam gatam prakāsam gamayati. 8 gachati prakāsam ya evam veda 9 yam brāhmanam anūcānam yaso narched, iti ha smāhāranyam paretya darbhastambān udgrathya dakshinato brahmanam upavesya caturhotrin vyacakshīta 10 devānām vā etad yajniyam guhyam nāma yac caturhotāras. tad yac caturhotrīn vyācakshīta, devānām eva tad yajñiyam guhyam nāma prakāsam gamayati, tad enam prakāsam gatam prakāsam gamayati. gachati prakāsam ya evam veda || 23 || 4 ||

1 Athaudumbarīm samanvārabhanta 2 isham ūrjam

anvārabha ity 3 tīrg vā annādyam udumbaro 4 yad vai tad devā isham ūrjam vyabhajanta, tata udumbarah samabhavat. tasmāt sa trih samvatsarasya pacyate 5 tad yad audumbarīm samanvārabhanta, isham eva tad ūrjam annādyam samanvārabhante 6 vācam yachanti. vāg vai yajno, yajñam eva tad yachanty 7 ahar niyachanty. ahar vai svargo lokah, syargam eva tal lokam niyachanti 8 na divā vācam visrijeran. yad divā vācam visrijerann, ahar bhrātrivyāya parisinshyur 9 na naktam vācam visrijeran. yan naktam vācam visrijeran, rātrīm bhrātrivyāya parisinshyuh 10 samayāvishitah sūryah syād, atha vācam visrijerans. tāvantam eva tad dvishate lokam parisinshanty 11 atho khalv astamita eva vācam visrijerans, tamobhājam eva tad dvishantam bhrātrivyam kurvanty 12 āhavanīyam parītya vācam visrijeran. yajño vā āhavanīyah svargo loka āhavanīyo, yajnenaiva tat svargena lokena svargam lokam yanti 13 yad ihonam akarma yad atyarīricāma | Prajāpatim tat pitaram apyetv iti vācam visrijante 14 Prajāpatim vai prajā anuprajāyante, Prajāpatir ūnātiriktayoh pratishthā, nainān ūnam nātiriktam hinasti 15 Prajāpatim evonātiriktāny abhyatyarjanti ya evam vidvānsa etena vācam visrijante 16 tasmād evam vidvānsa etenaiva vācam visrijeran || 24 || 5 ||

1 Adhvaryo ity āhvayate caturhotrishu vadishyamāṇas, tad āhāvasya rūpam 2 om hotas tathā hotar ity adhvaryuḥ pratigriṇāty avasite-'vasite daṣasu padeshu 3 teshām cittiḥ srug āsī3t | 4 cittam ājyam āsī3t | 5 vāg vedir āsī3t | 6 ādhītam barhir āsī3t | 7 keto Agnir āsī3t | 8 vijñātam agnīd āsī3t | 9 prāṇo havir āsī3t | 10 sāmādhvaryur āsī3t | 11 Vācaspatir hotāsī3t | 12 mana upavaktāsī3t | 13 te vā etam graham agrihṇata: Vācaspate vidhe nāman | vidhema te nāma | vidhes tvam asmākam nāmnā dyām

gacha | yām devāh prajāpatigrihapataya riddhim arādhnuvais tām riddhim rātsyāmo 14 'tha Prajāpates tanūr anudravati brahmodyam cā 15 nnā dā cānnapatnī cānnādā tad Agnir, annapatnī tad Ādityo 16 bhadrā ca kalyānī ca. bhadrā tat Somah, kalyānī tat pasavo 17 'nilayā cāpabhayā cānilayā tad Vāyur, na hy esha kadā canelayaty. apabhayā tan mrityuh, sarvam hy etasmād bībhāyā 18 nāptā cānāpyā cānāptā tat prithivy, anāpyā tad dyaur 19 anādhrishyā cāpratidhrishyā cānādhrishyā tad Agnir, apratidhrishyā tad Adityo 20'pūrvā eābhrātrivyā cāpūrvā tan mano, 'bhrātrivyā tat samvatsara 21 etā vāva dvādasa Prajāpates tanva, esha kritsnah Prajāpatis. tat kritsnam Prajāpatim āpnoti dasamam ahar 22 atha brahmodyam vadanty. Agnir grihapatir iti haika āhuh, so 'sya lokasya grihapatir. Vāyur grihapatir iti haika āhuh, so 'ntarikshalokasya grihapatir. asau vai grihapatir yo 'sau tapaty. esha patir, ritavo grihā. veshām vai grihapatim devam vidvān grihapatir bhavati, rādhnoti sa grihapatī, rādhnuvanti te yajamānā. yeshām vā apahatapāpmānam devam vidvān grihapatir bhavaty, apa sa grihapatih pāpmānam hate, 'pa te yajamānāh pāpmānam ghnate. 'dhvaryo arātsmārātsma | 25 | 6 |

> Iti pañcamapañcikāyām caturtho 'dhyāyaḥ. Iti caturviṅṣādhyāye shashṭhaḥ khaṇḍaḥ.

1 Uddharāhavanīyam ity aparāhņa āha. yad evāhnā sādhu karoti, tad eva tat prān uddhritya tadabhaye nidhatta 2 uddharāhavanīyam iti prātar āha. yad eva rātryā sādhu karoti, tad eva tat prān uddhritya tadabhaye nidhatte 3 yajno vā āhavanīyah, svargo loka āhavanīyo 4 yajna eva tat svarge loke svargam lokam nidhatte ya evam veda 5 yo vā agnihotram vaisvadevam sholasakalam paṣu-

shu pratishthitam veda, vaisvadevenāgnihotrena sholasakalena pasushu pratishthitena rādhnoti 6 raudram gavi sad, vāyavyam upāvasrishtam, āsvinam duhyamānam, saumyam dugdham, vārunam adhisritam, paushnam samudantam, mārutam vishyandamānam, vaisvadevam binduman, maitram sarogrihītam, dyāvāprithivīyam udvāsitam, sāvitram prakrāntam, vaishnavam hriyamānam, bārhaspatyam upasannam, Agueh pūrvāhutih, Prajāpater uttaraindram hutam 7 etad vā agnihotram vaisvadevam sholasakalam pasushu pratishthitam 8 vaisvadevenāgnihotrena sholasakalena pasushu pratishthitena rādhnoti ya evam veda | 26 | 1 |

1 Yasyāgnihotry upāvasrishtā duhyamānopaviset, kā tatra prāyascittir iti. tām abhimantrayeta 2 yasmād bhīshā nishīdasi tato no abhayam kridhi | paṣūn naḥ sarvān gopāya namo rudrāya mīlhusha iti 3 tām utthāpayed 4 ud asthād devy a ditir āyur yajñapatāv adhāt | indrāya krinvatī bhāgam mitrāya varunaya cety 5 athāsyā udapātram ūdhasi ca mukhe copagrihnīyād, athainām brāhmanāya dadyāt. sā tatra prāyascittir 6 yasyāgnihotry upāvasrishtā duhyamānā vāsyeta, kā tatra prāyascittir ity. asanāyām ha vā eshā yajamānasya pratikhyāya vāṣyate. tām annam apy ādayec chāntyai, santir va annam. suyavasad bhagavatī hi bhūyā iti. sā tatra prāyascittir 7 yasyāgnihotry upāvasrishtā duhyamānā syandeta, kā tatra prāyascittir iti. sā yat tatra skandayet, tad abhimrisya japed 8 yad adya dugdham prithivīm asripta yad oshadhīr atyasripad yad āpaḥ | payo griheshu payo aghnyāyām payo vatseshu payo astu tan mayīti. 9 tatra yat parisishtam syāt, tena juhuyād yad alam homāya syād 10 yady u vai sarvam siktam syād, athānyām āhūya

tām dugdhvā tena juhuyād, ā tv eva ṣraddhāyai hotavyam. sā tatra prāyaṣcittih 11 sarvam vā asya barhishyam sarvam parigṛihītam ya evam vidvān agnihotram juhoti $\parallel 27 \parallel 2 \parallel$

1 Asau vā asyādityo yūpah, prithivī vedir, oshadhayo barhir, vanaspataya idhmā, āpah prokshanyo, disah paridhayo 2 yad dha $v\bar{a}$ asya kimca nasyati yan mriyate yad apājanti, sarvam haivainam tad amushmini loke yathā barhishi dattam agached evam agachati ya evam vidvan agnihotram juhoty 3 ubhayan va esha devamanushyan viparyasam dakshinā nayati sarvam cedam yad idam kimca 4 manushyan va esha sayamahutya devebhyo dakshina nayati sarvam cedam vad idam kimca, ta ete pralīnā nyokasa iva sere manushyā devebhyo dakshinā nītā 5 devān vā esha prātarāhutyā manushyebhyo dakshinā nayati sarvam cedam yad idam kimca. ta ete vividānā ivotpatanty: ado 'ham karishye, 'do ham gamishyamīti vadanto 6 yavantam ha vai sarvam idam dattvā lokam jayati, tāvantam ha lokam javati va evam vidvān agnihotram juhoty 7 Agnaye vā esha sāyamāhutyāsvinam upākaroti, tad vāk pratigrināti: vāgvāg ity 8 Agninā hāsya rātryāsvinam sastam bhavati ya evam vidvān agnihotram juhoty 9 Adityāya vā esha prātarāhutyā mahāvratam upākaroti, tat prānah pratigrināty: annam-annam ity. Adityena hasyahna mahavratam sastam bhavati ya evam vidvān agnihotram juhoti 10 tasya vā etasyāgnihotrasya sapta ca satāni viņsatis ca samvatsare sāyamāhutayah, sapta co eva satāni vinsatis ca samvatsare prātarāhutayas. tāvatyo 'gner yajushmatya ishtakāh 11 samvatsarena hāsyāgninā cityeneshtam bhavati ya evam vidvān agnihotram juhoti || 28 || 3 ||

1 Vrishasushmo ha Vātāvata uvāca Jātūkarnyo: vaktā smo vā idam devebhyo, yad vai tad agnihotram ubhaye-

dyur ahūyatānyedur vāva tad etarhi hūyata ity 2 etad u haivovāca kumārī gandharvagrihītā: vaktā smo vā idam pitribhyo, yad vai tad agnihotram ubhayedyur ahūyatānyedur vāva tad etarhi hūyata ity 3 etad vā agnihotram anyedyur hüyate, yad astamite sayam juhoty anudite pratar. athaitad agnihotram ubhayedyur hūyate, yad astamite sāyam juhoty udite prātas 4 tasmād udite hotavyam 5 caturvinse ha vai samvatsare 'nuditahomī gāyatrīlokam āpnoti dvādasa uditahomī. sa yadā dvan samvatsarāv anudite juhoty atha hasyaiko huto bhavaty, atha ya udite juhoti samvatsarenaiva samvatsaram āpnoti ya evam vidvān udite juhoti. tasmād udite hotavyam 6 esha ha vā ahorātrayos tejasi juhoti yo 'stamite sayam juhoty udite pratar. Agnina vai tejasā rātris tejasvaty, Ādityena tejasāhas tejasvad 7 ahorātrayor hāsya tejasi hutam bhavati ya evam vidvān udite juhoti 8 tasmād udite hotavyam || 29 || 4 ||

1 Ete ha vai samvatsarasya cakre yad ahorātre, tābhyām eva tat samvatsaram eti sa yo 'nudite juhoti, yathaikataṣcakreṇa yāyāt tādṛik tad. atha ya udite juhoti, yathobhayataṣcakreṇa yān kshipram adhvānam samaṣnuvīta tādṛik tat 2 tad eshābhi yajñagāthā gīyate 3

bṛihadrathaṃtarābhyām idam eti yuktaṃ yad bhūtaṃ bhavishyac cāpi sarvam | tābhyām iyād agnīn ādhāya dhīro divaivānyaj juhuyān naktam anyad

iti 4 rāthaṃtarī vai rātry, ahar bārhatam. Agnir vai rathaṃtaram Ādityo bṛihad, ete ha vā enaṃ devate bradhnasya vishṭapaṃ svargaṃ lokaṃ gamayato ya evaṃ vidvān udite juhoti. tasmād udite hotavyaṃ 5 tad eshābhi yajñagāthā gīyate 6

yathā ha vā sthūrinaikena yāyād akritvānyad upayojanāya |

evam yanti te bahavo janāsah purodayāj juhvati ye 'gnihotram

iti 7 tām vā etām devatām prayatīm sarvam idam anupraiti yad idam kimcaitasyai hīdam devatāyā anucaram sarvam yad idam kimca, saishānucaravatī devatā 8 vindate ha vā anucaram, bhavaty asyānucaro ya evam veda 9 sa vā esha ekātithih, sa esha juhvatsu vasati 10 tad yad ado gāthā bhavaty 11

> anenasam enasā so 'bhisastād enasvato vāpaharād enah | ekātithim apa sāyam ruṇaddhi bisāni steno apa so jahārety

12 esha ha vai sa ekātithiḥ, sa esha juhvatsu vasaty. etām vāva sa devatām aparuṇaddhi, yo 'lam agnihotrāya san nāgnihotram juhoti. tam eshā devatāparuddhāparuṇaddhy asmāc ca lokād amushmāc cobhābhyām, yo 'lam agnihotrāya san nāgnihotram juhoti 13 tasmād yo 'lam agnihotrāya syāj juhuyāt 14 tasmād āhur: na sāyam atithir aparudhya ity 15 etad dha sma vai tad vidvān Nagarī Jānaṣruteya uditahominam Aikādaṣāksham Mānutantavyam uvāca: prajāyām enam vijňātā smo yadi vidvān vā juhoty avidvān veti. tasyo haikādaṣākshe rāshtram iva prajā babhūva. rāshtram iva ha vā asya prajā bhavati ya evam vidvān udite juhoti. tasmād udite hotavyam || 30 || 5 ||

1 Udyann u khalu vā Āditya āhavanīyena raṣmīn saṃdadhāti. sa yo 'nudite juhoti, yathā kumārāya vā vatsāya vājātāya stanam pratidadhyāt tādrik tad. atha ya udite juhoti, yathā kumārāya vā vatsāya vā jātāya stanam pratidadhyāt tādrik tat. tam asmai pratidhīyamānam ubhayor lokayor annādyam anu pratidhīyate 'smāc ca lokād amushmāc cobhābhyām 2 sa yo 'nudite juhoti, yathā purushāya vā hastine vāprayate hasta ādadhyāt tādrik tad.

atha ya udite juhoti, yathā purushāya vā hastine vā prayate hasta ādadhyāt tādrik tat. tam esha etenaiva hastenordhyam hritvā svarge loka ādadhāti ya evam vidvān udite juhoti. tasmād udite hotavyam 3 udyann u khalu vā Ādityah sarvāni bhūtāni praṇayati, tasmād enam prāṇa ity ācakshate. prāṇe hāsya samprati hutam bhavati ya evam vidvān udite juhoti. tasmād udite hotavyam 4 esha ha vai satyam vadan satye juhoti, yo 'stamite sāyam juhoty udite prātar. bhūr bhuvah svar o3m Agnir jyotir jyotir Agnir iti sāyam juhoti, bhūr bhuvah svar o3m Sūryo jyotir jyotih Sūrya iti prātah. satyam hāsya vadatah satye hutam bhavati ya evam vidvān udite juhoti. tasmād udite hotavyam 5 tad eshābhi yajňagāthā gīyate 6

prātaḥ-prātar anritam te vadanti purodayāj juhvati ye 'gnihotram | divā kīrtyam adivā kīrtayantaḥ Sūryo jyotir na tadā jyotir eshām

iti || 31 || 6 ||

1 Prajāpatir akāmayata: prajāyeya bhūyān syām iti. sa tapo 'tapyata, sa tapas taptvemānl lokān asrijata: prithivīm antariksham divam. tānl lokān abhyatapat, tebhyo 'bhitaptebhyas trīṇi jyotīnshy ajāyantāgnir eva prithivyā ajāyata, Vāyur antarikshād, Ādityo divas. tāni jyotīnshy abhyatapat, tebhyo 'bhitaptebhyas trayo vedā ajāyanta: rigveda evāgner ajāyata, yajurvedo Vāyoh, sāmaveda Ādityāt. tān vedān abhyatapat, tebhyo 'bhitaptebhyas trīṇi sukrāṇy ajāyanta: bhūr ity eva rigvedād ajāyata, bhuva iti yajurvedāt, svar iti sāmavedāt 2 tāni sukrāṇy abhyatapat, tebhyo 'bhitaptebhyas trayo varṇā ajāyantākāra ukāro makāra iti. tān ekadhā samabharat, tad etad o3m iti. tasmād om-om iti praṇauty. om iti vai svargo loka, om ity asau yo 'sau tapati 3 sa Prajāpatir yajñam atanuta, tam

āharat, tenāyajata. sa ricaiva hautram akarod, yajushādhvaryavam, sāmnodgītham. yad etat trayyai vidyāyai sukram, tena brahmatvam akarot 4 sa Prajāpatir yajñam devebhyah samprāyachat, te devā yajñam atanvata, tam āharanta, tenāvajanta. ta ricaiva hautram akurvan, yajushādhvaryavam, sāmnodgītham. yad evaitat trayyai vidyāyai sukram, tena brahmatvam akurvans 5 te devā abruvan Prajāpatim: yadi no yajňa rikta ārtih syād yadi yajushto yadi sāmato yady avijūātā sarvavyāpad vā, kā prāyascittir iti. sa Prajāpatir abravīd devān: yadi vo yajña rikta ārtir bhavati, bhūr iti gārhapatye juhavātha; yadi yajushto, bhuva ity āgnīdhrīye 'nvāhāryapacane vā haviryajneshu; yadi sāmatah, svar ity āhavanīye; yady avijnātā sarvavyāpad vā, bhūr bhuvah svar iti sarvā anudrutyāhavanīya eva juhavāthety 6 etāni ha vai vedānām antahsleshanāni yad etā vyāhritayas. tad yathātmanātmānam samdadhyād, yathā parvanā parva yathā sleshmanā carmanyam vānyad vā vislishtam samsleshayed: evam evaitābhir yajñasya vislishtam samdadhāti, saishā sarvaprāyascittir yad etā vyāhritayas, tasmād eshaiva yajñe prāyaseittih kartavyā | 32 | 7 |

1 Tad āhur mahāvadā3h | yad ricaiva hautram kriyate yajushādhvaryavam sāmnodgītham, vyārabdhā trayī vidyā bhavaty: atha kena brahmatvam kriyata iti. trayyā vidyayeti brūyād 2 ayam vai yajño yo 'yam pavate. tasya vāk ca manas ca vartanyau, vācā ca hi manasā ca yajňo vartata. iyam vai vāg ado manas, tad vācā trayyā vidyayaikam paksham samskurvanti, manasaiva brahmā samskaroti 3 te haike brahmāna upākrite prātaranuvāke stomabhāgāň japitvā bhāshamānā upāsate. tad dhaitad uvāca brāhmana upākrite prātaranuvāke brahmānam bhāshamānam drishtvārdham asya yajňasyāntaragur iti. tad yathai-

kapāt purusho yann ekatascakro vā ratho vartamāno bhresham nyeti, evam eva sa yajño bhresham nyeti, yajñasya bhresham anu yajamāno bhresham nyeti 4 tasmād brahmopākrite prātaranuvāke vācamyamah syād opānsvantaryāmayor homād, upākriteshu pavamāneshv odrico. 'tha yāni stotrāni saṣastrāny, ā teshām vashatkārād vācamyama eva syāt. tad yathobhayatahpāt purusho yann ubhayatascakro vā ratho vartamāno na rishyaty, evam eva sa yajño na rishyati, yajñasyārishtim anu yajamāno na rishyati || 33 || 8 ||

1 Tad āhur: yad grahān me 'grahīt prācārīn ma āhutīr me 'haushīd ity adhvaryave dakshinā nīyanta, udagāsīn ma ity udgātre, 'nvavocan me 'sansīn me 'yākshīn ma iti hotre: kim svid eva cakrushe brahmane dakshinā nīyante, 'kritvāho svid eva haratā iti 2 yajñasya haisha bhishag yad brahmā, yajñāyaiva tad bheshajam kritvā haraty 3 atho yad bhūyishthenaiva brahmanā chandasām rasenārtvijyam karoti yad brahmā, tasmād brahmā, rdhabhāg gha vā esha itareshām ritvijām agra āsa yad brahmā,rdham eva brahmana āsārdham itareshām ritvijām 4 tasmād yadi yajīna rikta ārtih syād yadi yajushto yadi sāmato yady avijnātā sarvavyāpad vā, brahmana eva nivedayante. tasmād yadi yajna rikta ārtir bhavati, bhūr iti brahmā gārhapatye juhuyād; yadi yajushto, bhuva ity āgnīdhrīye 'nvāhāryapacane vā haviryajneshu; yadi sāmatah, svar ity āhavanīye; yady avijnātā sarvavyāpad vā, bhūr bhuvah svar iti sarvā anudrutyāhavanīya eva juhuyāt 5 sa prastotopākrite stotra āha: brahman stoshyāmah prasāstar iti. sa bhūr iti brahmā prātahsavane brūyād, indravantah studhvam iti; bhuva iti madhyamdine savane brūyād, indravantah studhvam iti; svar iti tritīyasavane bruyad, indravantah studhvam iti; bhur bhuvah svar ity ukthe vātirātre vā brūyād, indravantah

studhvam iti 6 sa yad āhendravantah studhvam ity, aindro vai yajña, Indro yajñasya devatā. sendram eva tad udgītham karotīndrān mā gād, indravantah studhvam ity evaināns tad āha tad āha || 34 || 9 ||

Iti pañcamapañcikāyām pañcamo 'dhyāyaḥ. Iti pañcavinṣādhyāye navamaḥ khaṇḍaḥ.

1 Devā ha vai sarvacarau satram nishedus, te ha pāpmānam nāpajaghnire. tān hovācārbudah Kādraveyah sarparishir mantrakrid: ekā vai vo hotrākritā, tām vo 'ham karavāny, atha pāpmānam apahanishyadhva iti. te ha tathety ūcus. teshām ha sma sa madhyamdine-madhyamdina evopodāsarpad, grāvno 'bhishtauti 2 tasmān madhyamdinemadhyamdina eva grāvno 'bhishtuvanti tadanukriti 3 sa ha sma yenopodāsarpat, tad dhāpy etarhy Arbudodāsarpanī nāma prapad asti 4 tān ha rājā madayām cakāra, te hocur: āsīvisho vai no rājānam avekshate, hantāsyoshnīshenākshyāv apinahyāmeti. tatheti. tasya hoshnīshenakshyāv apinahyus, tasmād ushnīsham eva paryasya grāvņo 'bhishtuvanti tadanukriti 5 tan ha raja madayam eva cakara, te hocuh: svena vai no mantrena grāvno 'bhishtautīti, hantāsyānyābhir rigbhir mantram āprinacāmeti. tatheti. tasya hanyabhir rigbhir mantram apapricus, tato hainan na madayām cakāra. tad yad asyānyābhir rigbhir mantram āprincanti, santya eva 6 te ha papmanam apajaghnire. teshām anv apahatim sarpāh pāpmānam apajaghnire, ta ete 'pahatapāpmāno hitvā pūrvām jīrnām tvacam navayaiva prayanty 7 apa pāpmānam hate ya evam veda || 1 || 1 ||

1 Tad āhuḥ: kiyatībhir abhishṭuyād iti. ṣatenety āhuḥ. ṣatāyur vai purushaḥ ṣatavīryaḥ ṣatendriya, āyushy evainaṃ tad vīrya indriye dadhāti 2 trayastrinṣatyā vety āhus. trayastrinṣato vai sa devānām pāpmano 'pāhans, trayastrinṣad vai tasya devā ity 3 aparimitābhir abhishṭuyād. aparimito vai Prajāpatiḥ. Prajāpater vā eshā hotrā yad grāvastotrīyā, tasyām sarve kāmā avarudhyante. sa yad apara

rimitābhir abhishtauti, sarveshām kāmānām avaruddhyai 4 sarvān kāmān avarunddhe ya evam veda 5 tasmād aparimitābhir evābhishtuyāt 6 tad āhuh: katham abhishtuyād ity. aksharaṣā3h | caturaksharaṣā3h | pacchā3h | ardharcasā3h | riksā3h iti | tad yad rikso na tad avakalpate, 'tha yat paccho no eva tad avakalpate, 'tha yad aksharasas caturaksharaso vi tathā chandānsi lupyeran bahūni tathāksharāni bīyerann. ardharcasa evābhishtuyāt, pratishthāyā eva 7 dvipratishtho vai purushas catushpādāh pasavo, yajamānam eva tad dvipratishtham catushpātsu pasushu pratishthāpayati. tasmād ardharcasa evābhishtuyāt 8 tad āhur: yan madhyamdine-madhyamdina eva gravno 'bhishtauti, katham asyetarayoh savanayor abhishtutam bhavatīti. yad eva gāyatrībhir abhishtauti, gāyatram vai prātahsavanam, tena prātahsavane; 'tha yaj jagatībhir abhishtauti, jāgatam vai tritīyasavanam, tena tritīyasavana 9 evam u hāsya madhyamdine-madhyamdina eva gravno 'bhishtuvatah sarveshu savaneshv abhishtutam bhavati ya evam veda 10 tad āhur: yad adhvaryur evānyān ritvijah sampreshyaty, atha kasmād esha etām asampreshitah pratipadyata iti. mano vai grāvastotrīvāsampreshitam vā idam manas, tasmād esha etām asampreshitah pratipadyate || 2 || 2 ||

1 Vāg vai subrahmaņyā, tasyai somo rājā vatsaḥ. some rājani krīte subrahmaṇyām āhvayanti yathā dhenum upahvayet, tena vatsena yajamānāya sarvān kāmān duhe 2 sarvān hāsmai kāmān vāg duhe ya evaṃ veda 3 tad āhuḥ: kiṃ subrahmaṇyāyai subrahmaṇyātvam iti. vāg eveti brūyād, vāg vai brahma ca subrahma ceti 4 tad āhur: atha kasmād enam pumānsaṃ santaṃ strīm ivācakshata iti. vāg ghi subrahmaṇyeti brūyāt, teneti 5 tad āhur: yad antarvedītara ritvija ārtvijyaṃ kurvanti bahirvedi subrahmaṇyā, katham asyāntarvedy ārtvijyaṃ kritam bhavatīti. veder

vā utkaram utkiranti; yad evotkare tishthann āhvayatīti brūyāt, teneti 6 tad āhur: atha kasmād utkare tishthan subrahmanyām āhvayatīty. rishayo vai satram āsata. teshām yo varshishtha āsīt tam abruvan: subrahmanyām āhvaya, tvam no nedishthād devān hvayishyasīti. varshishtham evainam tat kurvanty, atho vedim eva tat sarvām prīnāti 7 tad āhuh: kasmād asmā rishabham dakshinām abhyājantīti. vrishā vā rishabho yoshā subrahmanyā tan mithunam, tasya mithunasya prajātyā ity 8 upānsu pātnīvatasyāgnīdhro yajati. reto vai pātnīvata, upānsv iva vai retasah siktir 9 nānuvashatkaroti. samsthā vā eshā yad anuvashatkāro: ned retah samsthāpayānīty. asamsthitam vai retasah samriddham, tasmān nānuvashatkaroti 10 neshtur upastha asino bhakshayati. patnibhajanam vai neshtagnih patnīshu reto dadhāti prajātyā, Agninaiva tat patnīshu reto dadhāti prajātyai 11 prajāyate prajayā pasubhir ya evam veda 12 dakshinā anu subrahmanyā samtishthate. vāg vai subrahmanyānnam dakshinānnādya eva tad vāci yajñam antatah pratishthāpayanti pratishthāpayanti | 3 | 3 | 3

> Iti shashthapancikayam prathamo 'dhyayah. Iti shadvinadhyaye tritiyah khandah.

1 Devā vai yajñam atanvata, tāns tanvānān asurā abhyāyan: yajñaveṣasam eshām karishyāma iti. tān dakshinata upāyan, yata eshām yajñasya tanishṭham amanyanta. te devāḥ pratibudhya Mitrāvaruṇau dakshinataḥ paryauhans, te Mitrāvaruṇābhyām eva dakshinataḥ prātaḥsavane 'surarakshānsy apāghnata. tathaivaitad yajamānā Mitrāvaruṇābhyām eva dakshinataḥ prātaḥsavane 'surarakshānsy apaghnate. tasmān maitrāvaruṇam maitrāvaruṇaḥ prātaḥsavane ṣansati, Mitrāvaruṇābhyām hi devā dakshinataḥ prātaḥsavane 'surarakshānsy apāghnata 2 te vai dakshinataḥ prātaḥsavane 'surarakshānsy apāghnata 2 te vai dakshinato 'pahatā asurā madhyato yajñam prāvisans. te devāh

pratibudhyendram madhyato 'dadhus, ta Indrenaiva madhyatah prātahsavane 'surarakshānsy apāghnata. tathaivaitad yajamānā Indrenaiva madhyatah prātahsavane 'surarakshānisy apaghnate. tasmād aindram brāhmanācchanisī prātahsavane sansatīndrena hi devā madhyatah prātahsavane 'surarakshānsy apāghnata 3 te vai madhyato 'pahatā asurā uttarato yajñam prāvisais, te devāh pratibudhvendrāgnī uttaratah paryauhans, ta Indragnibhyam evottaratah prataḥsavane 'surarakshānsy apāghnata. tathaivaitad yajamānā Indrāgnibhyām evottaratah prātahsavane 'surarakshānsy apaghnate. tasmād aindrāgnam achāvākah prātahsavane sansatīndrāgnibhyām hi devā uttaratah prātahsavane 'surarakshānsy apāghnata 4 te vā uttarato 'pahatā asurāh purastāt paryadravan samanīkatas, te devāh pratibudhyāgnim purastāt prātaḥsavane paryauhans, te 'gninaiva purastāt prātaḥsavane 'surarakshānsy apāghnata. tathaivaitad yajamānā Agninaiva purastāt prātahsavane 'surarakshānsy apaghnate. tasmād āgneyam prātahsavanam 5 apa pāpmānam hate ya evam veda 6 te vai purastād apahatā asurāh pascāt parītya prāvisais, te devāh pratibudhya Visvān devān ātmānam pascāt tritīyasavane paryauhans, te Visvair eva devair ātmabhih pascāt tritīyasavane 'surarakshānsy apāghnata. tathaivaitad yajamānā Visvair eva devair ātmabhih pascāt tritīyasavane 'surarakshānsy apaghnate. tasmād vaisvadevam tritīyasavanam 7 apa pāpmānam hate ya evam veda 8 te vai devā asurān evam apāghnata sarvasmād eva yajñāt. tato vai devā abhavan, parāsurā 9 bhavaty ātmanā, parāsya dvishan pāpmā bhrātrivyo bhavati, ya evam veda 10 te devā evam kliptena yajnenāpāsurān pāpmānam aghnatājayan svargam lokam 11 apa ha vai dvishantam pāpmānam bhrātrivyam hate, jayati svargam lokam ya evam veda yas caivam vidvān savanāni kalpayati ||4||1||

1 Stotriyam stotriyasyānurūpam kurvanti prātahsavane, 'har eva tad ahno 'nurūpam kurvanty, avarenaiva tad ahnā param ahar abhyārabhante 2 'tha tathā na madhyamdine. srīr vai prishthāni, tāni tasmai na tatsthānāni yat stotriyam stotriyasyānurūpam kuryus 3 tayaiva vibhaktyā tritīyasavane na stotriyam stotriyasyānurūpam kurvanti || 5 || 2 ||

1 Athāta ārambhaṇīyā eva 2 rijunītī no varuṇa iti maitrāvaruṇasya, mitro nayatu vidvān iti. praṇetā vā esha hotrakāṇām yan maitrāvaruṇas, tasmād eshā praṇetrimatī bhavatī 3 ndram vo viṣvatas parīti brāhmaṇācchansino, havāmahe janebhya itīndram evaitayāhar-ahar nihvayante 4 na haishām vihave 'nya Indram vṛinkte yatraivam vidvān brāhmaṇācchansy etām ahar-ahaḥ ṣaṅsati 5 yat soma ā sute nara ity achāvākasyendrāgnī ajohavur itīndrāgnī evaitayāhar-ahar nihvayante. na haishām vihave 'nya indrāgnī vṛinkte yatraivam vidvān achāvāka etām ahar-ahaḥ ṣaṅsati 6 tā vā etāḥ svargasya lokasya nāvaḥ saṃpāriṇyaḥ, svargam evaitābhir lokam abhisaṃtaranti || 6 || 3 ||

1 Athātah paridhānīyā eva 2 te syāma deva varuņeti maitrāvaruņasyesham svas ca dhīmahīty. ayam vai loka isham ity asau lokah svar ity, ubhāv evaitayā lokāv ārabhante 3 vy antariksham atirad iti brāhmanācchanisino, vivattricam svargam evaibhya etayā lokam vivriņoti 4 made somasya rocanā | indro yad abhinad valam iti 5 sishāsavo vā ete yad dīkshitās, tasmād eshā valavatī bhavaty 6 ud gā ājad angirobhya āvish krinvan guhā satīh | arvāncam nunude valam iti, sanim evaibhya etayāvarunddha 7 indrena rocanā diva iti, svargo

vai loka indrena rocanā divo 8 drilhāni drinhitāni ca | sthirāni na parāṇuda iti 9 svarga evaitayā loke 'harahaḥ pratitishṭhanto yanty 10 āhaṃ sarasvatīvator ity achāvākasya. vāg vai Sarasvatī, vāgvator iti haitad āhendrāgnyor avo vṛiṇa ity. etad dha vā Indrāgnyoḥ priyaṃ dhāma yad vāg iti, priyeṇaivainau tad dhāmnā samardhayati 11 priyeṇa dhāmnā samridhyate ya evaṃ veda || 7 || 4 ||

1 Ubhayyah paridhānīyā bhayanti hotrakānām prātahsavane ca mādhyamdine cāhīnās caikāhikās ca 2 tata aikāhikābhir eva maitrāvaruno paridadhāti, tenāsmāl lokān na pracyavate 3 'hīnābhir achāvākah, svargasva lokasyāptyā 4 ubhayībhir brāhmanācchansī, teno sa ubhau vyanvārabhamāna etīmam cāmum ca lokam, atho maitrāvarunam cāchāvākam cātho ahīnam caikāham cātho samvatsaram cāgnishtomam caivam u sa ubhau vyanvārabhamāna ety 5 atha tata aikāhikā eva tritīyasavane hotrakānām paridhānīyā bhavanti, pratishthā vā ekāhah, pratishthāyām eva tad yajñam antatah pratishthāpayanty 6 anavānam prātahsavane yajed 7 ekām dve na stomam atisaiset. tad yathābhiheshate pipāsate kshipram prayachet, tādrik tad. atho kshipram devebbyo 'nnādyam somapītham prayachānīti. kshipram hāsminl loke pratitishthaty 8 aparimitābhir uttarayoh savanayor. aparimito vai svargo lokah, svargasya lokasyāptyai 9 kāmam tad dhotā sansed yad dhotrakāh pūrvedyuh sanseyur, yad vā hotā tad dhotrakāh. prāno vai hotāngāni hotrakāh, samāno vā ayam prāno 'ngany anusamcarati. tasmat tat kamam hota sansed yad dhotrakāh pūrvedyuh sanseyur, yad vā hotā tad dhotrakāh 10 sūktāntair hotā paridadhad ety, atha samānya eva tritīyasavane hotrakānām paridhānīyā bhavanty. ātmā vai hotāngāni hotrakāh. samānā vā ime 'ngānām antās, tasmāt

samānya eva tritīyasavane hotrakāṇām paridhānīyā blavanti bhavanti $\parallel 8 \parallel 5 \parallel$

Iti shashthapañcikāyām dvitīyo 'dhyāyah. Iti saptavinsādhyāye pañcamah khaṇḍaḥ.

1 A tvā vahantu haraya iti prātahsavana unnīyamānebhvo 'nyāha vrishanvatīh pītavatīh sutavatīr madvatī rūpasamriddhā 2 aindrīr anvāhaindro vai yajño 3 gāyatrīr anvāha, gāyatram vai prātahsavanam 4 nava nyūnāh prātahsavane 'nvāha, nyūne vai retah sicyate 5 dasa madhyamdine 'nvāha, nyūne vai retah siktam madhyam striyai prāpya sthavishtham bhavati 6 nava nyūnās tritīyasavane 'nvāha, nyūnād vai prajāh prajāyante 7 tad yad etāni kevalasūktāny anvāha, yajamānam eva tad garbham bhūtam prajanayati yajñād devayonyai 8 te haike sapta-saptānvāhuh sapta prātahsavane sapta mādhyamdine sapta tritīyasavane: yāvatyo vai puronuvākyās tāvatyo yājyāh, sapta vai prānco yajanti sapta vashatkurvanti, tāsām etāh puronuvākyā iti vadantas 9 tat tathā na kuryād. yajamānasya ha te reto vilumpanty atho yajamānam eva, yajamāno hi sūktam 10 navabhir vā etam maitrāvaruno 'smāl lokād antarikshalokam abhi pravahati, daşabhir antarikshalokād amum lokam abhy — antarikshaloko hi jyeshtho — navabhir amushmāl lokāt svargam lokam abhi 11 na ha vai te yajamānam svargam lokam abhi volhum arhanti ye saptasaptānvāhus 12 tasmāt kevalasa eva sūktāny anubrūyāt ||9||1||

1 Athāha: yad aindro vai yajño, 'tha kasmād dvāv eva prātaḥsavane prasthitānām pratyakshād aindrībhyām yajato hotā caiva brāhmaṇācchansī ce, dam te som yam madhv iti hotā yajatī, ndra tvā vrishabham vayam iti brāhmaṇācchansī, nānādevatyābhir itare: katham teshām aindryo bhavantīti 2 mitram vayam havāmaha iti mai-

trāvaruņo yajati, varuņam somapītaya iti. yad vai kimca pītavat padam tad aindram rūpam, tenendram prīnāti 3 maruto yasya hi kshaya iti potā yajati, sa sugopātamo jana itīndro vai gopās, tad aindram rūpam, tenendram prīnāty 4 agne patnīr ihā vaheti neshtā yajati, tvashtāram somapītaya itīndro vai Tvashtā, tad aindram rūpam, tenendram prīnāty 5 ukshānnāya vaṣānnāyety āgnīdhro yajati, somaprishthāya vedhasa itīndro vai vedhās, tad aindram rūpam, tenendram prīnāti 6 prātaryāvabhir ā gatam devebhir jenyāvasū | indrāgnī somapītaya iti svayam samriddhāchāvākāsyai-7vam u haitā aindryo bhavanti 8 yan nānādevatyās, tenānyā devatāḥ prīnāti 9 yad u gāyatryas, tenāgneyya 10 etad u haitābhis trayam upāpnoti || 10 || 2 ||

1 Asāvi devam gorijīkam andha iti madhyamdina unnīyamānebhyo 'nvāha vrishanvatīh pītavatīh sutavatīr madvatī rūpasamriddhā 2 aindrīr anvāhaindro vai yajñas. trishtubho 'nvāha, traishtubham vai mādhyamdinam savanam 3 tad āhur: yat tritīyasavanasyaiva rūpam madvad, atha kasmān madhyamdine madvatīr anu cāha yajanti cābhir iti 4 mādyantīva vai madhyamdine devatāh, sam eva tritīyasavane mādayante. tasmān madhyamdine madvatīr anu cāha yajanti cābhis 5 te vai khalu sarva eva mādhyamdine prasthitānām pratyakshād aindrībhir yajanty 6 abhitrinnavatībhir eke 7 pibā somam abhi yam ugra tarda iti hotā yajati 8 sa īm pāhi ya rijīshī tarutra iti maitrāvaruņo yajaty 9 evā pāhi pratnathā mandatu tveti brāhmanācchańsī yajaty 10 arvān ehi somakāmam tvāhur iti potā yajati 11 tavā yam somas tvam ehy arvān iti neshtā yajatī 12 ndrāya somāh pradivo vidānā ity achāvāko yajaty 13 āpūrno asya kalasah svāhety āgnīdhro yajati 14 tāsām etā abhitrinnavatyo bhavantīndro

vai prātaḥsavane na vyajayata, sa etābhir eva mādhyam-dinam savanam abhyatriṇad. yad abhyatriṇat, tasmād etā abhitriṇṇavatyo bhavanti $||11||^3||$

1 Ihopa yāta savaso napāta iti tritīyasavana unnīyamānebhyo 'nvāha vrishanvatīh pītavatīh sutavatīr madvatī rūpasamriddhās. tā aindrārbhavyo bhavanti 2 tad āhur: yan nārbhavīshu stuvate, 'tha kasmād ārbhavah pavamāna ity ācakshata iti 3 Prajāpatir vai pita Ribhūn martyān sato 'martyān krityā tritīyasavana ābhajat, tasmān nārbhavīshu stuvate, 'thārbhavah pavamāna ity ācakshate 4 'thāha: yad yathāchandasam pūrvayoh savanayor anvāha gāyatrīh prātahsavane trishtubho mādhyamdine, 'tha kasmāj jāgate sati tritīyasavane trishtubho 'nvāheti 5 dhītarasam vai tritīyasavanam, athaitad adhītarasam sukriyam chando yat trishtup savanasya sarasatāyā iti brūyād, atho Indram evaitat savane 'nvābhajatīty 6 athāha: yad aindrārbhavam vai tritīyasavanam, atha kasmād esha eva tritīyasavane prasthitānām pratyakshād aindrārbhavyā yajatī, ndra ribhubhir vajavadbhih samukshitam iti hotaiva, nanadevatyābhir itare, katham teshām aindrārbhavyo bhavantītī7ndrāvarunā sutapāv imam sutam iti maitrāvaruno yajati, yuvo ratho adhvaram devavītaya iti bahūni vāha. tad Ribhūņām rūpam 8 indras ca somam pibatam brihaspata iti brāhmanācchaisī yajaty, ā vām visantv indavah svābhuva iti bahūni vāha. tad Ribhūņām rūpam 9 ā vo vahantu saptayo raghushyada iti potā yajati, raghupatvānah pra jigāta bāhubhir iti bahūni vāha. tad Ribhūnām rūpam 10 ameva nah suhavā ā hi gantaneti neshtā yajati, gantaneti bahūni vāha. tad Ribhūnām rūpam 11 indrāvishnū pibatam madhvo asyety achāvāko yajaty, ā vām andhānsi madirāny agmann iti bahūni vāha. tad Ribhūnām rūpam

12 imam stomam arhate jātavedasa ity āgnīdhro yajati, ratham iva sam mahemā manīshayeti bahūni vāha. tad Ŗibhūnām rūpam 13 evam u haitā aindrārbhavyo bhavanti 14 yan nānādevatyās, tenānyā devatāḥ prīṇāti 15 yad u jagatprāsāhā, jāgatam vai tritīyasavanam, tritīyasavanasyaiva samriddhyai || 12 || 4 ||

1 Athāha: yad ukthinyo 'nyā hotrā anukthā anyāḥ, katham asyaitā ukthinyaḥ sarvāḥ samāḥ samriddhā bhavantīti 2 yad evaināḥ sampragīrya hotrā ity ācakshate, tena samā 3 yad ukthinyo 'nyā hotrā anukthā anyās, teno vishamā 4 evam u hāsyaitā ukthinyaḥ sarvāḥ samāḥ samriddhā bhavanty 5 athāha: ṣaṅsanti prātaḥsavane ṣaṅsanti mādhyaṃdine hotrakāḥ, katham eshāṃ tritīyasavane ṣastam bhavatīti 6 yad eva mādhyaṃdine dve-dve sūkte ṣaṅsantīti brūyāt, tenety 7 athāha: yad dvyuktho hotā, kathaṃ hotrakā dvyukthā bhavantīti 8 yad eva dvidevatyābhir yajantīti brūyāt, teneti || 13 || 5 ||

1 Athāha: yad etās tisra ukthinyo hotrāḥ, katham itarā ukthinyo bhavantīty 2 ājyam evāgnīdhrīyāyā uktham, marutvatīyam potrīyāyai, vaisvadevam neshtrīyāyai. tā vā etā hotrā evamnyangā eva bhavanty 3 athāha: yad ekapraishā anye hotrakā, atha kasmād dvipraishaḥ potā dvipraisho neshteti 4 yatrādo gāyatrī suparņo bhūtvā somam āharat, tad etāsām hotrāṇām Indra ukthāni parilupya hotre pradadau: yūyam mābhyahvayadhvam yūyam asyāvedishteti. te hocur devā: vāceme hotre prabhāvayāmeti, tasmāt te dvipraishe bhavata. ricāgnīdhrīyām prabhāvayām cakrus, tasmāt tasyaikayarcā bhūyasyo yājyā bhavanty 5 athāha: yad dhotā yakshad dhotā yakshad iti maitrāvaruno hotre preshyaty, atha kasmād ahotrībhyaḥ sadbhyo hotrāṣansibhyo hotā yakshad dhotā yakshad iti preshyatīti 6 prāṇo vai hotā prāṇaḥ sarva ritvijaḥ, prāṇo yakshat prāṇo ya

kshad ity eva tad āhā7thābāsty udgātrīnām praishā3h | nā3ň iti | astīti brūyād. yad evaitat prasāstā japam japitvā studhvam ity āha, sa eshām praisho 8 'thāhāsty achāvākasya pravarā3h | nā3ň iti | astīti brūyād. yad evainam adhvaryur āhāchāvāka vadasva yat te vādyam ity, esho 'sya pravaro 9 'thāha: yad aindrāvarunam maitrāvarunas tritīyasavane sansaty, atha kasmād asyāgneyau stotriyānurūpau bhavata ity. Agninā vai mukhena devā asurān ukthebhyo nirjaghnus, tasmād asyāgneyau stotriyānurūpau bhavato 10'thāha: yad aindrābārhaspatyam brāhmanācchānsī tritīyasavane sansaty aindrāvaishnavam achāvākah, katham enayor aindrāh stotriyānurūpā bhavantītī,ndro ha sma vā asurān ukthebhyah prajigāya, so 'bravīt: kas cāham cety. aham cāham ceti ha sma devatā anvavayanti. sa yad Indrah pürvah prajigāya, tasmād enayor aindrāh stotriyānurūpā bhavanti. yad v aham cāham ceti ha sma devatā anvavayus, tasmān nānādevatyāni sansatah || 14 || 6 ||

1 Athāha: yad vaisvadevam vai tritīyasavanam, atha kasmād etāny aindrāni jāgatāni sūktāni tritīyasavana ārambhanīyāni ṣasyanta itī,ndram evaitair ārabhya yantīti brūyād. atho yaj jāgatam vai tritīyasavanam, taj jagatkāmyaiva. tad yat kimcāta ūrdhvam chandah ṣasyate, tad dha sarvam jāgatam bhavaty etāni ced aindrāni jāgatāni sūktāni tritīyasavana ārambhanīyāni ṣasyante 2'tha traishtubham achāvāko 'ntatah ṣansati: sam vām karmaneti. yad eva panāyyam karma, tad etad abhivadati 3 sam ishety. annam vā isho, 'nnādyasyāvaruddhyā 4 arishtair nah pathibhih pārayanteti, svastitāyā evaitad aharahah ṣansaty 5 athāha: yaj jāgatam vai tritīyasavanam, atha kasmād eshām trishtubhah paridhānīyā bhavantīti. vīryam vai trishtub, vīrya eva tad antatah pratitishthanto fantī6yam indram varunam ashta me gīr iti maitrā-

varunasya, brihaspatir nah pari pātu pascād iti brāhmanācchansina, ubhā jigyathur ity achāvākasyo 7 bhau hi tau jigyatur 8 na parā jayethe na parā jigya iti 9 na hi tayoh kataras cana parājigya 10 indras ca vishno yad apaspridhethām tredhā sahasram vi tad airayethām itī 11 ndras ca ha vai Vishnus cāsurair yuyudhāte, tān ha sma jitvocatuh: kalpāmahā iti. te ha tathety asurā ūcuh. so 'bravīd Indro: yāvad evāyam Vishnus trir vikramate, tāvad asmākam, atha yushmākam itarad iti. sa imān lokān vicakrame 'tho vedān atho vācam. tad āhuh: kim tat sahasram itī, me lokā ime vedā atho vāg iti brūyād 12 airayethām-airayethām ity achāvāka ukthye 'bhyasyati, sa hi tatrantyo bhavaty 13 agnishtome hotatiratre ca, sa hi tatrāntyo bhavaty 14 abhyasyet sholasinī3m | nābhyasye3t iti labhyasyed, ity āhuh, katham anyeshv ahassv abhyasyati katham atra nābhyasyed iti. tasmād abhyasyet || 15 || 7 ||

1 Athāha: yan nārāṣaṅsaṃ vai tritīyasavanam, atha kasmād achāvāko 'ntataḥ ṣilpeshv anārāṣaṅsīḥ ṣaṅsatīti 2 vikritir vai nārāṣaṅsaṃ. kim iva ca vai kim iva ca reto vikriyate, tat tadā vikritam prajātam bhavaty. athaitan mridv iva chandaḥ ṣithiraṃ yan nārāṣaṅsam. athaisho 'ntyo yad achāvākas: tad drilhatāyai drilhe pratishṭhāsyāma iti 3 tasmād achāvāko 'ntataḥ ṣilpeshv anārāṣaṅsīḥ ṣaṅsati: drilhatāyai drilhe pratishṭhāsyāma iti drilhe pratishṭhāsyāma iti | | 16 | | 8 | |

Iti shashthapancikāyam tritīyo 'dhyāyah. Ity ashtavinsādhyāye 'shtamah khandah.

1 Yah svahstotriyas, tam anurūpam kurvanti prātahsavane 'hīnasamtatyai 2 yathā vā ekāhah suta, evam ahīnas. tad yathaikāhasya sutasya savanāni samtishthamānāni yanty, evam evāhīnasyāhāni samtishthamānāni yanti. tad

yac chvahstotriyam anurūpam kurvanti prātahsavane 'hīna-samtatyā, ahīnam eva tat samtanvanti 3 te vai devās ca rishayas cādriyanta: samānena yajñam samtanavāmeti, ta etat samānam yajñasyāpasyan: samānān pragāthān samānīh pratipadah samānāni sūktāny 4 okahsārī vā Indro. yatra vā Indrah pūrvam gachaty, aiva tatrāparam gachati, yajñasyaiva sendratāyai || 17 || 1 ||

1 Tān vā etān sampātān Visvāmitrah prathamam apasyat, tān Visvāmitrena drishtān Vāmadevo 'srijatai, va tvām indra vajrinn atra, yan na indro jujushe yac ca vashti, kathā mahām avridhat kasya hotur iti, tān kshipram samapatad, yat kshipram samapatat, tat sampātānām sampātatvam 2 sa hekshām cakre Visvāmitro: yān vā aham sampātān apasyam tān Vāmadevo 'srishta, kāni ny aham sūktāni sampātāns tatpratimān srijeyeti. sa etāni sūktāni sampātāns tatpratimān asrijata: sadyo ha jāto vrishabhah kanīna, indrah pūrbhid ātirad dāsam arkair, imām ū shu prabhritim sātaye dhā, ichanti tvā somyāsah sakhāyah, sāsad vahnir duhitur naptyam gād, abhi tashteva dīdhayā manīshām iti 3 ya eka id dhavyas carshanīnām iti Bharadvājo; yas tigmasringo vrishabho na bhīma, ud u brahmāny airata sravasyeti Vasishtho, 'smā id u pra tavase turāyeti Nodhās 4 ta ete prātahsavane shalahastotriyān chastvā mādhyamdine 'hīnasūktāni sansanti 5 tāny etāny ahīnasūktāny: ā satyo yātu maghavāň rijīshīti satyavan maitrāvaruno; 'smā id u pra tavase turāye, ndrāya brahmāni rātatamā | indra brahmāni gotamāso akrann iti brahmanvad brāhmanācchańsī; sāsad vahnir — janayanta vahnim iti vahnivad achāvākas 6 tad āhuḥ: kasmād achāvāko vahnivad etat sūktam ubhayatra sansati parāncishu caivāhassv abhyāvartishu ceti

7 vīryavān vā esha bahvrico, vahnivad etat suktam. vahati ha vai vahnir dhuro yāsu yujyate. tasmād achāvāko vahnivad etat sūktam ubhayatra ṣansati parāncishu caivāhassv abhyāvartishu ca 8 tāni pancasv ahassu bhavanti: caturvinṣe 'bhijiti vishuvati viṣvajiti mahāvrate. 'hīnāni ha vā etāny ahāni, na hy eshu kim cana hīyate. parāncīni ha vā etāny ahāny anabhyāvartīni, tasmād enāny eteshv ahassu ṣansanti 9 yad enāni ṣansanty: ahīnān svargāni lokān sarvarūpān sarvasamriddhān avāpnavāmeti 10 yad evaināni ṣansantīndram evaitair nihvayante, yatha rishabham vāṣitāyai 11 yad v evaināni ṣansanty, ahīnasya saṃtatyā, ahīnam eva tat saṃtanvanti || 18 || 2 ||

1 Tato vā etāns trīn sampātān maitrāvaruņo viparyāsam ekaikam ahar-ahah sansaty 2 evā tvām indra vajrinn atreti prathame 'hani, yan na indro jujushe yac ca vashtīti dvitīye, kathā mahām avridhat kasya hotur iti tritīye 3 trīn eva sampātān brāhmaņācchansī viparyāsam ekaikam ahar-ahah sansatī, ndrah pūrbhid ātirad dāsam arkair iti prathame 'hani, ya eka id dhavyas carshanīnām iti dvitīye, yas tigmasringo vrishabho na bhīma iti tritīye 4 trīn eva sampātān achāvāko viparyāsam ekaikam ahar-ahah sansatī, mām ū shu prabhritim sātaye dhā iti prathame 'hanī, chanti tvā somyāsah sakhāya iti dvitīye, sāsad vahnir duhitur naptyam gād iti tritīye 5 tāni vā etāni nava 6 trīni cāharahahsasyāni 7 tāni dvādasa sampadyante: dvādasa vai māsāh samvatsarah, samvatsarah Prajāpatih, Prajāpatir yajñas. tat samvatsaram Prajāpatim yajňam āpnuvanti, tat samvatsare Prajāpatau yajňe 'har-ahah pratitishthanto yanti 8 tany antarenavapam avaperann 9 anyūnkhyā virājo vaimadīs caturthe 'hani, panktīh pañcame, pārucchepīh shashthe 10'tha yāny ahāni mahāstomāni syuh: ko adya naryo devakāma iti maitrāvaruņa āvapeta, vane na vā yo ny adhāyi cākann iti brāhmanācchansy, ā yāhy arvān upa vandhureshṭhā ity achāvāka 11 etāni vā āvapanāny. etair vā āvapanair devāh svargam lokam ajayann etair rishayas. tathaivaitad yajamānā etair āvapanaih svargam lokam jayanti || 19 || 3 ||

1 Sadyo ha jāto vrishabhah kanīna iti maitrāvarunah purastāt sūktānām ahar-ahah sansati 2 tad etat sūktam svargyam, etena vai sūktena devāh svargam lokam ajayann etena rishayas. tathaivaitad yajamānā etena sūktena svargam lokam jayanti 3 tad u vaisvāmitram. visvasya ha vai mitram Visvāmitra āsa 4 visvam hāsmai mitram bhavati ya evam veda yeshām caivam vidvān etan maitrāvarunah purastāt sūktānām ahar-ahah sansati 5 tad rishabhavat paşumad bhavati, pasūnām avaruddhyai 6 tat pañcarcam bhavati. pañcapadā pañktih, pañktir vā annam, annādyasyāvaruddhyā 7 ud u brahmāny airata sravasyeti brāhmanācchansī brahmanvat samriddham sūktam ahar-ahah saisati 8 tad etat süktam svargyam. etena vai sūktena devāh svargam lokam ajayann etena rishayas. tathaivaitad yajamānā etena sūktena svargam lokam jayanti 9 tad u vāsishtham. etena vai Vasishtha Indrasya priyam dhāmopāgachat, sa paramam lokam ajayad 10 upendrasya priyam lokam gachati, jayati paramam lokam ya evam veda 11 tad vai shalricam. shad vā ritava, ritūnām āptyai 12 tad uparishtāt sampātānām sansaty. āptvaiva tat svargam lokam yajamānā asminl loke pratitishthanty 13 abhi tashteva didhayā manishām ity achāvāko ahar-ahah sansaty abhivat tatyai rūpam 14 abhi priyāni marmrisat parānīti. yāny eva parāny ahāni tāni priyāni, tāny eva tad abhimarmrisato yanty abhyārabhamāṇāḥ. paro vā asmāl lokāt svargo lokas, tam eva tad abhivadati 15 kavīňr ichāmi saṃdṛiṣe sumedhā iti 16 ye vai te na rishayaḥ pūrve pretās te vai kavayas, tān eva tad abhyativadati 17 tad u vaiṣvamitraṃ. viṣvasya ha vai mitraṃ Viṣvāmitra āsa. viṣvaṃ hāsmai mitram bhavati ya evaṃ veda 18 tad aniruktam prājāpatyaṃ ṣaṅsaty. anirukto vai Prajāpatiḥ, Prajāpater āptyai 19 sakṛid Indraṃ nirāha, tenaindrād rūpān na pracyavate 20 tad vai daṣarcaṃ. daṣāksharā virāḷ, annaṃ virāḷ, annādyasyāvaruddhyai 21 yad eva daṣarcā3m | daṣa vai prāṇāḥ, prāṇān eva tad āpnuvanti, prāṇān ātman dadhate 22 tad uparishṭāt sampātānāṃ ṣaṅsaty. āptaiva tat svargaṃ lokaṃ yajamānā asmiṅl loke pratitishṭhanti || 20 || ± ||

1 Kas tam indra tvāvasum, kan navyo atasīnām, kad ū nv asyākritam iti kadvantah pragāthā ārambhanīyā ahar-ahah sasyante 2 ko vai Prajāpatih, Prajāpater āptyai 3 yad eva kadvantā3h | annam vai kam, annādyasyāvaruddhyai 4 yad v eva kadyantā3h | ahar-ahar vā ete santany ahinasuktany upayunjana yanti, tani kadvadbhih pragāthaih samayanti. tāny ebhyah sāntāni kam bhavanti, tāny enāň chāntāni svargam lokam abhi vahanti 5 trishtubhah süktapratipadah sanseyus 6 tā haike purastāt pragathanam sansanti dhayya iti vadantas 7 tat tatha na kuryāt 8 kshatram vai hotā viso hotrāsansinah, kshatrāyaiva tad visam pratyudyāminīm kuryuh, pāpavasyasam 9 trishtubho ma imāh sūktapratipada ity eva vidyāt 10 tad yathā samudram praplaverann, evam haiva te praplavante ye samvatsaram vā dvādaṣāham vāsate. tad yathā sairāvatīm nāvam pārakāmāh samāroheyur, evam evaitās trishtubhah samārohanti 11 na ha vā etac chando gamayitvā svargam lokam upāvartate, vīryavattamam hi 12 tābhyo na vyāhvayīta, samānam hi chando, 'tho ned dhāyyāh karavānīti 13 yad enāh sansanti: prajnātābhih sūktapratipadbhiḥ sūktāni samārohāmeti 14 yad evaināḥ ṣaṅsantīndram evaitābhir nihvayante, yatha rishabham vāṣitāyai. yad v evaināḥ ṣaṅsanty, ahīnasya saṃtatyā, ahīnam eva tat saṃtanvanti || 21 || 5 ||

1 Apa prāca indra visvāň amitrān iti maitrāvarunah purastāt sūktānām ahar-ahah sansaty 2 apāpā co abhibhūte nudasva | apodīco apa sūrādharāca urau yathā tava sarman mademety 3 abhayasya rūpam, abhayam iva hi yann ichati 4 brahmanā te brahmayujā yunajmīti brāhmanācchansy ahar-ahah sansati. yunajmīti yuktavatī, yukta iva hy ahīno, 'hīnasya rūpam 5 urum no lokam anu neshi vidvān ity achāvāko 'harahah sansaty, anu neshīty, etīva hy ahīno, 'hīnasya rūpam 6 neshīti satrāyanarūpam 7 tā vā etā ahar-ahah sasyante 8 samānībhih paridadhyur 9 okahsārī haishām Indro yajñam bhavatī3h | yatha rishabho vāsitām yathā vā gauh prajňātam goshtham, evam haishām Indro yajňam aiya gachati 10 na sunamhuvīyayāhīnasya paridadhyāt. kshatriyo ha rāshtrāc cyavate, yo haiva paro bhavati, tam abhihvayati || 22 || 6 ||

1 Athāto 'hīnasya yuktis ca vimuktis ca 2 vy antariksham atirad ity ahīnam yuūkta, eved indram iti vimuñcaty 3 āham sarasvatīvator, nūnam sā ta ity ahīnam yuūkte 4 te syāma deva varuna, nū shṭuta iti vimuñcaty 5 esha ha vā ahīnam tantum arhati ya enam yoktum ca vimoktum ca veda 6 tad yac caturvinṣe 'han yujyante sā yuktir, atha yat purastād udayanīyasyātirātrasya vimucyante sā vimuktis 7 tad yac caturvinṣe 'hann aikāhikābhih paridadhyur, atrāhaiva yajnām saṃsthāpayeyur, nāhīnakarma kuryur. atha yad ahīnaparidhānīyābhih paridadhyur, yathā ṣrānto 'vimucyamāna utkrityetaivam yajamānā utkrityerann. ubhayībhih paridadhyus 8 tad

yathā dīrghādhva upavimokam yāyāt, tādrik tat 9 samtato haishām yajño bhavatī3ii | vy ū muñcanta 10 ekām dve na dvayoḥ savanayoḥ stomam atiṣaised 11 dīrghāraṇyāni ha vai bhavanti yatra bahvībhiḥ stomo 'tiṣasyate 12 'parimitābhiḥ tritīyasavane. 'parimito vai svargo lokaḥ, svargasya lokasyāptyai 13 samtato hāsyābhyārabdho 'visrasto 'hīno bhavati ya evam vidvān ahīnam tanute || 23 || 7 ||

1 Devā vai vale gāh paryapasyais, tā yajnenaivepsans, tāh shashthenāhnāpnuvans. te prātahsavane Nabhākena valam anabhayans. tam yad anabhayā3n | asrathayann evainam tat. ta u tritīyasavane vajrena valakhilyābhir vācah kūtenaikapadayā valam virujya gā udājais 2 tathaivaitad yajamānāh prātahsavane Nabhākena valam nabhayanti. tam yan nabhayantī3ñ | srathayanty evainam tat. tasmād dhotrakāh prātahsavane nābhākāns tricān chansanti 3 yah kakubho nidhāraya iti maitrāvaruņah, pūrvīsh ta indropamātaya iti brāhmaņācchansī, tā hi madhyam bharānām ity achāvākas 4 ta u tritīyasavane vajrena vālakhilyābhir vācah kūtenaikapadayā valam virujya gā āpnuvanti 5 pacchah prathamam shad vālakhilyānām sūktāni viharaty, ardharcaso dvitīyam, riksas tritīyam. sa paccho viharan pragāthe-pragātha evaikapadām dadhyāt, sa vācah kūtas 6 tā etāh pañcaikapadās. catasro dasamād ahna, ekā mahāvratād 7 athāshtāksharāni māhānāmanāni padāni. teshām yāvadbhih sampadyeta tāvanti şaisen, netarāny ādriyetā 8 thārdharcaşo viharans tās caivaikapadāh sanset tāni caivāshtāksharāni māhānāmanāni padāny 9 atha rikso viharans tās caivaikapadāh sanset tāni caivāshtāksharāni māhānāmanāni padāni 10 sa yat prathamam shad vālakhilyānām sūktāni viharati, prānam ca tad vācam ca viharati. yad dvitīyam, cakshus ca tan manas ca vibarati. yat tritīyam, şrotram ca tad ātmānam ca viharati. tad upāpto vihāre kāma, upāpto vajre vālakhilyāsūpāpto vācaḥ kūṭa ekapadāyām, upāptaḥ prāṇakliptyām 11 avihṛitān eva caturtham pragāthāň chansati. paṣavo vai pragāthāḥ, paṣūnām avaruddhyai 12 nātraikapadām vyavadadhyād 13 yad atraikapadām vyavadadhyād, vācaḥ kūṭena yajamānāt paṣūn nirhanyād. ya enam tatra brūyād: vācaḥ kūṭena yajamānāt paṣūn niravadhīr, apaṣum enam akar iti, ṣaṣvat tathā syāt 14 tasmāt tatraikapadām na vyavadadhyād 15 vy evottame sūkte paryasyati, sa eva tayor vihāras 16 tad etat Saubalāya Sarpir Vātsiḥ ṣaṣansa. sa hovāca: bhūyishṭhān aham yajamāne paṣūn paryagrahaisham, akanishṭhā u mām āgamishyantīti. tasmai ha yathā mahadbhya ritvigbhya evam nināya. tad etat paṣavyam ca svargyam ca ṣastram, tasmād etac chansati || 24 || 8 ||

1 Dūrohaṇaṃ rohati, tasyoktam brāhmaṇam 2 aindre paṣukāmasya rohed, aindrā vai paṣavas 3 taj jāgataṃ syāj, jāgatā vai paṣavas 4 tan mahāsūktaṃ syād, bhūyishtheshv eva tat paṣushu yajamānam pratishṭhāpayati 5 Barau rohet, tan mahāsūktaṃ ca jāgataṃ cai 6 ndrāvaruṇe pratishṭhākāmasya rohed. etaddevatā vā eshā hotraitatpratishṭhā yad aindrāvaruṇā, tad enat svāyām eva pratishṭhāyām antataḥ pratishṭhāpayati 7 yad evaindrāvaruṇā3i | eshā ha vā atra nivin, nividā vai kāmā āpyante. sa yady aindrāvaruṇe rohet, sauparṇe rohet. tad upāpta aindrāvaruṇe kāma, upāptah sauparne || 25 || 9 ||

1 Tad āhuḥ: saṃṣaṅset shashthe 'hā3n | na saṃṣaṅse3t iti | 2 saṃṣaṅsed ity āhuḥ 3 katham anyeshv ahassu saṃṣaṅsati, katham atra na saṃṣaṅsed ity 4 atho khalv āhur: naiva saṃṣaṅset 5 svargo vai lokaḥ shashtham ahar, asamāyī vai svargo lokaḥ, kaṣeid vai svarge loke sametīti. sa yat saṃṣaṅset, samānaṃ tat kuryād. atha yan na saṃ-saṅsatī3ň | tat svargasya lokasya rūpaṃ. tasmān na saṃ-

sańsed. yad eva na samsańsatī3ň | 6 ātmā vai stotriyah prānā vālakhilyāh. sa yat samsansed, etabhyām devatābhyam yajamanasya pranan viyad. ya enam tatra bruyad: etābhyām devatābhyām yajamānasya prānān vyagāt, prāna enam häsyatīti, sasvat tathā syāt. tasmān na samsanset 7 sa yad īkshetāsaisisham vālakhilyā hanta purastād dūrohanasya samsansānīti, no eva tasyāsām iyāt 8 tam yadi darpa eva vinded, uparishtād dūrohanasyāpi bahūni satāni sansed. yasyo tat kāmāya tathā kuryād, atraiva tad upāptam 9 aindryo vālakhilyās, tāsām dvādasāksharāni padāni, tatra sa kāma upāpto ya aindre jāgate. 'thedam aindrāvaruņam sūktam, aindrāvarunī paridhānīyā. tasmān na samsanset 10 tad āhur: yathā vāva stotram evam sastram. vihritā vālakhilyāh sasyante, vihritām stotrā3m | avihritā3m iti | 11 vihritam iti brūyād, ashtāksharena dvādasāksharam iti 12 tad āhur: yathā vāva sastram evam yājyā. tisro devatāh sasyante 'gnir Indro Varuna ity athaindrāvarunyā yajati, katham Agnir anantarita iti 13 yo vā Agnih sa Varunas. tad apy etad rishinoktam: tvam agne varuno jāyase yad iti. tad yad evaindrāvarunyā yajati, tenāgnir anantarito 'nantaritah || 26 || 10 ||

Iti shashthapañcikāyām caturtho 'dhyāyaḥ. Ity ekonatrinṣādhyāye daṣamaḥ khaṇḍaḥ.

1 Silpāni sansanti 2 devasilpāny, eteshām vai silpānām anukritīha silpam adhigamyate. hastī kanso vāso hiranyam asvatarīrathah silpam 3 silpam hāsminn adhigamyate ya evam veda 4 yad eva silpānī3n | 5 ātmasamskritir vāva silpāni, chandomayam vā etair yajamāna ātmānam samskurute 6 nābhānedishtham sansati 7 reto vai Nābhānedishtho, retas tat sincati 8 tam aniruktam sansaty. aniruktam vai reto guhā yonyām sieyate 9 sa retomisro bhavati: kshmayā retah samjagmāno ni shincad iti, retaḥ

samriddhyā eva 10 tam sanārāsansam sansati. prajā vai naro vāk sansah, prajāsv eva tad vācam dadhāti. tasmād imāh prajā vadatyo jāyante 11 tam haike purastāc chansanti: purastādāyatanā vāg iti vadanta 12 uparishtād eka: uparishtādāyatanā vāg iti vadanto 13 madhya eva sansen. madhyāyatanā vā iyam vāg 14 uparishtānnedīyasīvoparishtān nedīyasīva vā iyam vāk 4 tam hotā retobhūtam siktvā maitrāvarunāya samprayachaty: etasya tvam prānān kalpayeti || 27 || 1 ||

1 Vālakhilyāh sansati. prānā vai vālakhilyāh, prānān evāsya tat kalpayati 2 tā vihritāh sansati. vihritā vā ime prānāh: prānenāpāno, 'pānena vyānah 3 sa pacchah prathame sükte viharaty, ardharcaso dvitīye, riksas tritīye 4 sa yat prathame sūkte viharati, prānam ca tad vācam ca viharati. yad dvitīye, cakshus ca tan manas ca viharati. yat tritīye, srotram ca tad ātmānam ca viharati 5 te haike saha brihatyau saha satobrihatyau viharanti. tad upāpto vihāre kāmo, net tu pragāthāh kalpante 6 'timarsam eva viharet, tathā vai pragāthāh kalpante. pragāthā vai vālakhilyās, tasmād atimarsam eva vihared. yad evātimarsā3m | 7 ātmā vai brihatī, prāṇāḥ satobrihatī. sa brihatīm asansīt, sa ātmātha satobrihatīm, te prāņā; atha brihatīm atha satobrihatīm, tad ātmānam prānaih paribrihann eti. tasmād atimarşam eva vihared 8 yad v evātimarsā3m | ātmā vai brihatī, paṣavaḥ satobrihatī. sa brihatīm aṣansīt, sa ātmātha satobrihatīm, te pasavo; 'tha brihatīm atha satobrihatīm, tad ātmānam pasubhih paribrihann eti. tasmād atimarsam eya vihared 9 vy evottame sūkte paryasyati, sa eva tayor vihāras 10 tasya maitrāvaruņah prāņān kalpayitvā brāhmanacchansine samprayachaty: etam tvam prajanayeti || 28 || 2 ||

1 Sukīrtim sansati. devayonir vai Sukīrtis, tad yajñād

devayonyai yajamānam prajanayati 2 Vṛishākapim ṣaṅsaty. ātmā vai Vṛishākapir, ātmānam evāsya tat kalpayati 3 tam nyūākhayaty. annam vai nyūākhas, tad asmai jātāyānnādyam pratidadhāti yathā kumārāya stanam 4 sa pāākto bhavati. pāākto 'yam purushaḥ pañcadhā vihito: lomāni tvaā māṅsam asthi majjā. sa yāvān eva purushas, tāvantam yajamānam saṃskaroti 5 tam brāhmaṇācchaṅsī janayitvāchāvākāya samprayachaty: etasya tvam pratishṭhām kalpayeti || 29 || 3 ||

1 Evayāmarutam sansati. pratishthā vā evayāmarut, pratishthām evāsya tat kalpayati 2 tam nyūnkhayaty. annam vai nyūnkho, 'nnādyam evāsmins tad dadhāti 3 sa jāgato vātijāgato vā. sarvam vā idam jāgatam vātijāgatam vā 4 sa u māruta. āpo vai Maruta āpo 'nnam, abhipūrvam evāsmins tad annādyam dadhāti 5 tāny etāni sahacarānīty ācakshate: nābhānedishtham vālakhilyā vrishākapim evayāmarutam. tāni saha vā sanset saha vā na sansed 6 yad enāni nānā sansed, yathā purusham vā reto vā vichindyāt tādrik tat. tasmād enāni saha vā saiset saha vā na sanset 7 sa ha Bulila Asvatara Asvir vaisvajito hotā sann īkshām cakra: eshām vā eshām silpānām visvajiti sāmvatsarike dve madhyamdinam abhi pratyetor hantāham ittham evayāmarutam sansayānīti. tad dha tathā sansayām cakāra 8 tad dha tathā sasyamāne Gausla ājagāma, sa hovāca: hotah kathā te sastram vicakram plavata iti 9 kim hy abhūd ity 10 evayāmarud ayam uttaratah sasyata iti sa hovācaindro vai madhyamdinah, kathendram madhyamdinān ninīshasīti 11 nendram madhyamdinān ninīshāmīti hovāca 12 chandas tv idam amadhyamdinasācy. ayam jāgato vātijāgato vā. sarvam vā idam jāgatam vātijāgatam vā. sa u māruto. maiva saisishteti 13 sa hovācāramāchāvakety. atha hāsminn anusāsanam īshe 14 sa hovācaindram esha vishnunyangam sansatv, atha tvam etam hotar uparishtad raudryai dhayyayai purastan marutasyanyasyatha iti 15 tad dha tatha sansayam cakara. tad idam apy etarhi tathaiva sasyate $\parallel 30 \parallel 4 \parallel$

1 Tad āhur: yad asmin visvajity atirātra evam shashthe 'hani kalpate yajānh kalpate yajamānasya prajātih, katham atrāṣasta eva Nābhānedishtho bhavaty atha maitrāvaruņo vālakhilyāh ṣaṅsati, te prāṇā — reto vā agre 'tha prāṇā — evam brāhmaṇācchansy: aṣasta eva Nābhānedishtho bhavaty atha Vṛishākapim ṣaṅsati, sa ātmā — reto vā agre 'thātmā — katham atra yajamānasya prajātih, katham prāṇā avikliptā bhavantīti 2 yajamānam ha vā etena sarveṇa yajňakratunā saṃskurvanti. sa yathā garbho yonyām antar, evam sambhavañ chete. na vai sakrid evāgre sarvaḥ sambhavaty, ekaikam vā aṅgam sambhavatah sambhavatīti 3 sarvāṇi cet samāne 'han kriyeran, kalpata eva yajňaḥ kalpate yajamānasya prajātir. athaitam hotaivayāmarutam tṛitīyasavane ṣaṅsati, tad yāsya pratishṭhā tasyām evainam tad antataḥ pratishṭhāpayati || 31 || 5 ||

1 Chandasām vai shashthenāhnāptānām raso 'tyanedat. sa Prajāpatir abibhet: parān ayam chandasām raso lokān atyeshyatīti. tam parastāc chandobhih paryagrihnān: nārāṣansyā gāyatryā, raibhyā trishtubhah, pārikshityā jagatyāh, kāravyayānushtubhas. tat punas chandassu rasam adadhāt 2 sarasair hāsya chandobhir ishtam bhavati, sarasais chandobhir yajňam tanute ya evam veda 3 nārāṣansīh ṣansati. prajā vai naro vāk ṣansah, prajāsv eva tad vācam dadhāti. tasmād imāh prajā vadatyo jāyante. ya evam veda yad eva nārāṣansībh | 4 ṣansanto vai devāṣ ca rishayaṣ ca svargam lokam āyans, tathaivaitad yajamānāh ṣansanta eva svargam lokam yanti 5 tāh pragrāham ṣansati yathā Vṛishākapim, vārshākapam hi, Vṛishākapes tan nyā-

yam eti 6 tāsu na nyūnkhayen, nī vīva nardet, sa hi tāsām nyūnkho 7 raibhīh sansati 8 rebhanto vai devās ca rishayas ca svargam lokam āyans, tathaivaitad yajamānā rebhanta eva svargam lokam yanti 9 tāh pragrāham sansati yathā Vrishākapim, vārshākapam hi, Vrishākapes tan nyāyam eti. tāsu na nyūnkhayen, nī vīva nardet, sa hi tāsām nyūnkhah 10 pārikshitīh saisaty 11 Agnir vai parikshid, Agnir hīmāh prajāh parikshety, Agnim hīmāh prajāh parikshiyanty 12 Agner eva sāyujyam sarūpatām salokatām asnute ya evam veda 13 yad eva pārikshitī3h | 14 samvatsaro vai parikshit, samvatsaro hīmāh prajāh pariksheti, samvatsaram hīmāh prajāh parikshiyanti 15 samvatsarasyaiva sāyujyam sarūpatām salokatām asnute ya evam veda. tāḥ pragrāham sansati yathā Vrishākapim, vārshākapam hi, Vrishākapes tan nyāyam eti. tāsu na nyūnkhayen, nī vīva nardet, sa hi tāsām nyūnkhah 16 kāravyāh sansati 17 devā vai yat kimca kalyānam karmākurvans tat kāravyābhir āpnuvans, tathaivaitad yajamānā yat kimca kalyāṇam karma kurvanti tat kāravyābhir āpnuvanti 18 tāh pragrāham sansati yathā Vrishākapim, vārshākapam hi, Vrishākapes tan nyāyam eti. tāsu na nyūnkhayet, nī vīva nardet, sa hi tāsām nyūnkho 19 disām kļiptīķ sansati. disa eva tat kalpayati 20 tāķ panca saisati. pañca vā imā disas, catasras tirascya, ekordhvā 21 tāsu na .nyūnkhayen naivaiva ca ninarden: ned imā diso nyūnkhayānīti 22 tā ardharcasah sansati, pratishthāyā eva 23 janakalpāḥ sansati. prajā vai janakalpā, disa eva tat kalpayitvā tāsu prajāh pratishthāpayati 24 tāsu na nyūnkhayen naivaiva ca ninarden: ned imāh prajā nyūnkhayānīti. tā ardharcaṣaḥ ṣansati, pratishthāyā eve 25ndragāthāh sansatīndragāthābhir vai devā asurān abhigāyāthainān atyāyans, tathaivaitad yajamānā indragāthābhir evāpriyam bhrātrivyam abhigāyāthainam atiyanti 26 tā ardharcaṣaḥ ṣaṅṣati, pratishṭhāyā eva || 32 || 6 ||

1 Aitasapralāpam sańsaty 2 Aitaso ha vai munir agner āyur dadarsa, yajñasyāyātayāmam iti haika āhuh. so 'bravīt putrān: putrakā agner āyur adarsam, tad abhilapishyāmi, yat kimca vadāmi tan me mā parigāteti. sa pratyapadyatai, tā asvā ā plavante pratīpam prātisatvanam iti 3 tasyābhyagnir Aitasāyana etyākāle 'bhihāya mukham apyagrihnād: adripan nah piteti 4 tam hovācāpehy, alaso 'bhūr yo me vācam avadhīh. satāyum gām akarishyam sahasrāyum purusham, pāpishthām te prajām karomi yo mettham asakthā iti 5 tasmād āhur: Abhyagnaya Aitasāyanā Aurvānām pāpishthā iti 6 tam haike bhūyānsam sansanti 7 sa na nishedhed, yāvatkāmam sansety eva brūyād. āyur vā aitasapralāpa 8 āyur eva tad yajamānasya pratārayati ya evam veda 9 yad evaitasapralāpā3h | 10 chandasām haisha raso yad aitasapralāpas, chandassv eva tad rasam dadhāti 11 sarasair hāsya chandobhir ishtam bhavati, sarasais chandobhir yajñam tanute ya evam veda 12 yad v evaitasapralāpā3h | 13 ayātayāmā vā akshitir aitasapralāpo, 'yātayāmā me yajñe 'sad akshitir me yajñe 'sad iti 14 tam vā etam aitasapralāpam saisati padāvagrāham yathā nividam 15 tasyottamena padena pranauti yathā nividah 16 pravalhikāh sansati. pravalhikābhir vai devā asurān pravalhyāthainān atyāyans, tathaivaitad yajamānāh pravalhikābhir evāpriyam bhrātrivyam pravalhyāthainam atiyanti 17 tā ardharcasah sansati, pratishthāyā evā 18 jijñāsenyāh sansaty. ājijñāsenyābhir vai devā asurān ājñāyāthainān atyāyais, tathaivaitad yajamānā ājijñāsenyābhir evāpriyam bhrātrivyam ājňāyāthainam atiyanti. tā ardharcasah sansati, pratishthāyā eva 19 pratirādham sansati. pratirādhena vai devā asurān pratirādhyāthainān atyāyans,

tathaivaitad yajamānāḥ pratirādhenaivāpriyam bhrātrivyam pratirādhyāthainam atiyanty 20 ativādaṃ ṣaṅsaty. ativādena vai devā asurān atyudyāthainān atyāyaṅs, tathaivaitad yajamānā ativādenaivāpriyam bhrātrivyam atyudyāthainam atiyanti. tam ardharcaṣaḥ ṣaṅsati, pratishṭhāyā eva || 33 || 7 ||

1 Devanītham sansaty 2 Ādityās ca ha vā Angirasas ca svarge loke 'spardhanta: vayam pūrva eshyāmo vayam iti. te hāngirasah pūrve svahsutyām svargasya lokasya dadrisus, te 'gnim prajighyur - Angirasam va eko 'gnih — parehy, Ādityebhyah svahsutyām svargasya lokasya prabrūhīti. te hādityā Agnim eva drishtvā sadyahsutyām svargasya lokasya dadrisus. tān etyābravīc: chvahsutyām vah svargasya lokasya prabrūma iti. te hocur: atha vayam tubhyam sadyahsutyām svargasya lokasya prabrūmas, tvayaiva vayam hotrā svargam lokam eshyāma iti. sa tathety uktvā pratyuktah punar ājagāma 3 te hocuh: prāvocā3h iti | prāvocam iti hovācātho me pratiprāvocann iti. no hi na pratyajñāsthā3h iti | prati vā ajñāsam iti hovāca 4 yasasā vā esho 'bhyaiti ya ārtvijyena, tam yah pratirundhed yaşah sa pratirundhet, tasmān na pratyarautsīti 5 yadi tv asmād apojjigānsed, yajnenāsmād apodiyāt | yadi tv ayajyah, svayam apoditam tasmāt || 34 || 8 ||

1 Te hādityān Aūgiraso 'yājayans, tebhya yājayadbhya imām pṛithivīm pūrṇām dakshiṇānām adadus. tān iyam pratigṛihītātapat, tām nyavṛiñjan, sā sinhī bhūtvā vijṛimbhantī janān acarat. tasyāḥ ṣocatyā ime pradarāḥ prādīryanta ye 'syā ime pradarāḥ, sameva haiva tataḥ purā 2 tasmād āhur: na nivṛittadakshiṇām pratigṛihṇīyān: nen mā ṣucā viddhā ṣucā vidhyād iti 3 yadi tv enām pratigṛihṇīyād, apriyāyainām bhrātṛivyāya dadyāt, parā haiva bhavaty 4 atha yo 'sau tapatī3ñ | esho 'ṣvaḥ ṣveto rūpaṃ kritvāsvābhidhānyapihitenātmanā praticakrama. imam vo

nayāma iti, sa esha devanītho 'nūcyata 5 ādityā ha jaritar angirobhyo dakshinam anayan | 6 tam ha jaritar na praty āyann iti. na hi ta imām pratyāyans 7 tām u ha jaritah praty āyann iti. prati hi te 'mum āyans 8 tām ha jaritar na praty agribhnann iti. na hi ta imām pratyagribhnans 9 tām u ha jaritah praty agribhnann iti. prati hi te'mum agribhnann 10 ah a neta sann avicetanānīty, esha ha vā ahnām vicetayitā 11 jajñā neta sann apurogavāsa iti. dakshinā vai vajñānām purogavī. yathā ha vā idam ano 'purogavam rishyaty, evam haiva yajño 'dakshino rishyati. āhur: dātavyaiva yajñe dakshinā bhavaty apy alpikāpy 12 uta sveta āsupatvā | 13 uto padyābhir javishthah | 14 utem äsu mänam piparti | 15 ädityä rudrā vasavas tvelate | 16 idam rādhah prati gribhnīhy angira iti. pratigraham eva tad rādhasa aichann 17 idam rādho brihat prithu | 18 devā dadatv ā varam | 19 tad vo astu sucetanam | 20 yushme astu dive-dive | 21 praty eva gribhāyateti. praty evainam tad ajagrabhaisham 22 tam vā etam devanītham sansati padāvagrāham yathā nividam. tasyottamena padena pranauti yathā nividah | 35 | 9 |

1 Bhūtechadaḥ ṣaṅsati 2 bhūtechadbhir vai devā asurān upāsacantoteva yuddhenoteva māyayā. teshām vai devā asurānām bhūtechadbhir eva bhūtam chādayitvāthainān atyāyaṅs, tathaivaitad yajamānā bhūtechadbhir evāpriyasya bhrātrivyasya bhūtam chādayitvāthainam atiyanti 3 tā ardharcaṣaḥ ṣaṅsati, pratishṭhāyā evā 4 hanasyāḥ ṣaṅsaty 5 āhanasyād vai retaḥ sicyate, retasaḥ prajāḥ prajāyante, prajātim eva tad dadhāti 6 tā daṣa ṣaṅsati. daṣāksharā virāl, annam virāl, annād retaḥ sicyate, retasaḥ prajāḥ prajāyante, prajātim eva tad dadhāti 7 tā nyūnkhayaty. annam vai nyūnkho, 'nnād retaḥ sicyate, retasaḥ prajāḥ

prajāyante, prajātim eva tad dadhāti 8 dadhikrāvno akārisham iti dadhikrim sansati. devapavitram vai dadhikra idam vā idam vyāhanasyām vācam avādīt, tad devapavitrena vācam punīte 9 sānushtub bhavati. vāg vā anushtup, tat svena čhandasā vācam punīte 10 sutāso madhumattamā iti pāvamānīh saisati 11 devapavitram vai pāvamānya. idam vā idam vyāhanasyām vācam avādīt, tad devapavitrenaiva vācam punīte. tā anushtubho bhavanti. vāg vā anushtup, tat svenaiva chandasā vācam punīte 12 'va drapso ansumatīm atishthad ity aindrābārhaspatyam tricam sansati 13 viso adevīr abhy ācarantīr brihaspatinā yujendrah sasāha ity 14 asuravisam ha vai devān abhy udācārya āsīt, sa Indro Brihaspatinaiva yujāsuryam varnam abhidāsantam apāhans. tathaivaitad vajamānā Indrābrihaspatibhyām eva yujāsuryam varnam abhidāsantam apaghnate 15 tad āhuh: samsanset shashthe 'hā3n | na samsanse3t iti | samsansed ity āhuḥ. katham anyeshv ahassu samsansati, katham atra na samsansed ity. atho khalv āhur: naiva samsanset. svargo vai lokah shashtham ahar, asamāyī vai svargo lokah, kascid vai svarge loke sametīti. sa yat samsanset, samānam tat kuryād. atha yan na saṃsaṅsatī3ň i tat svargasya lokasya rūpam. tasmān na samsansed. yad eva na samsansatī3n | 16 etāni vā atrokthāni: nābhānedishtho vālakhilyā vṛishākapir evayāmarut. sa yat samsansed, apaiva sa eteshu kāmam rādhnuyād 17 aindro vrishākapih, sarvāni chandānsy aitasapralāpas. tatra sa kāma upāpto ya aindre jāgate. 'thedam aindrābarhaspatyam sūktam, aindrābārhaspatyā paridhānīyā. tasmān na samsansen na samsanset || 36 || 10 ||

Iti shashthapancikayam pancamo 'dhyayah.

Iti trinsadhyaye dasamah khandah.

1 Athātah pasor vibhaktis, tasya vibhāgam vakshyāmo 2 hanū sajihve prastotuh, syenam vaksha udgātuh, kanthah kākudrah pratihartur, dakshinā sronir hotuh, savyā brahmano, dakshinam sakthi maitrāvarunasya, savyam brāhmanācchansino, dakshinam pārsvam sānsam adhvaryoh, savyam upagātrīnām, savyo 'nsah pratiprasthātur, dakshinam dor neshtuh, savyam potur, dakshina ūrur achāvākasya, savya āgnīdhrasya, dakshino bāhur ātreyasya, savyah sadasyasya, sadam cānūkam ca grihapater, dakshinau pādau grihapater vratapradasya, savyau pādau grihapater bhāryāyai vratapradasyau, shtha enayoh sādbārano bhavati, tam grihapatir eva prasinshyāj. jāghanīm patnībhyo haranti, tām brāhmanāya dadyuh. skandhyās ca manikās tisras ca kīkasā grāvastutas, tisras caiva kīkasā ardham ca vaikartasyonnetur, ardham caiva vaikartasya klomā ca samitus. tad brāhmanāya dadyād, yady abrāhmanah syāc. chirah subrahmanyāyai, yah svahsutyām prāha tasyājinam, iļā sarveshām hotur vā 3 tā vā etāh shattrinsatam ekapadā yajñam vahanti. shattrinsadaksharā vai brihatī, bārhatāh svargā lokāh. prānāis caiva tat svargāis ca lokān āpnuvanti, prāneshu caiva tat svargeshu ca lokeshu pratitishthanto yanti 4 sa esha svargyah pasur ya enam evam vibhajanty 5 atha ye 'to 'nyathā, tad yathā selagā vā pāpakrito vā pasum vimathnīrans tādrik tat 6 tām vā etām pasor vibhaktim Srautarishir Devabhāgo vidām cakāra, tām u hāprocyaivāsmāl lokād uccakrāmat 7 tām u ha

Girijāya Bābhravyāyāmanushyaḥ provāca. tato hainām etadarvān manushyā adhīyate 'dhīyate || 1 || 1 ||

Iti saptamapañcikāyām prathamo 'dhyāyaḥ. Ity ekatrinṣādhyāye prathamaḥ khaṇḍaḥ.

1 Tad āhur: ya āhitāgnir upavasathe mriyeta, katham asya yajñah syād iti. nainam yājayed, ity āhur, anabhiprāpto hi yajñam bhavatīti 2 tad āhur: ya āhitāgnir adhisrite 'gnihotre sāmnāyye vā havishshu vā mriyeta, kā tatra prāyascittir ity. atraivaināny anuparyādadhyād yathā sarvāni samdahyeran. sā tatra prāyascittis 3 tad āhur: ya āhitāgnir āsanneshu havishshu mriyeta, kā tatra prāyascittir iti. yābhya eva tāni devatābhyo havīnshi grihītāni bhavanti, tābhyah svāhety evaināny āhavanīye sarvahunti juhuyāt. sā tatra prāyaseittis 4 tad āhur: ya āhitāgnih pravasan mriyeta, katham asyāgnihotram syād ity. abhivānyavatsāyāh payasā juhuyād. anyad ivaitat payo yad abhivānyavatsāyā, anyad ivaitad agnihotram yat pretasyā5pi vā yata eva kutasca payasā juhuyur 6 athāpy āhur: evam evainān ajasrān ajuhvata indhīrann ā sarīrānām āhartor iti 7 yadi sarīrāni na vidyeran, parnasarah shashtis trīni ca satāny āhritya teshām purusharūpakam iva kritvā tasmins tām āvritam kuryur, athainān charīrair āhritaih samsparsyodvāsayeyur 8 adhyardhasatam kāye, sakthinī dvipañcāse ca vinse co,rū dvipañcavinse, sesham tu sirasy upari dadhyāt 9 sā tatra prāyaseittih || 2 || 1 ||

1 Tad āhur: yasyāgnihotry upāvasrishtā duhyamānopaviṣet, kā tatra prāyaṣcittir iti. tām abhimantrayeta 2 yasmād bhīshā nishīdasi tato no abhayam kridhi | paṣūn naḥ sarvān gopāya namo rudrāya mīļhusha iti. tām utthāpayed: ud asthād devy aditir āyur yajñapatāv adhāt | indrāya krinvatī bhāgam mitrāya varuņaya cety. athāsyā udapātram ūdhasi ca mukhe copa-

grihnīyād, athainām brāhmanāya dadyāt. sā tatra prāyascittis 3 tad āhur: yasyāgnihotry upāvasrishtā duhyamānā vāsyeta, kā tatra prāyascittir ity. asanāyām ha vā eshā vajamānasya pratikhyāya vāsyate, tām annam apy ādayec chāntyai, santir va annam. sūyavas ad bhagavatī hi bhūya iti. sā tatra prāvascittis 4 tad āhur: yasyāgnihotry upāvasrishtā duhvamānā syandeta, kā tatra prāyascittir iti. sā yat tatra skandayet, tad abhimrisya japed: yad adya dugdham prithivīm asripta yad oshadhīr atyasripad yad āpah | payo griheshu payo aghnyāyām payo vatseshu payo astu tan mayīti. tatra yat parisishtam syāt, tena juhuyād yady alam homāya syād. yady u vai sarvam siktam syād, athānyām āhūya tām dugdhyā tena juhuyād, ā tv eva sraddhāyai hotavyam. sā tatra prāyaseittih | 3 | 2 |

1 Tad āhur: yasya sāyaṃdugdhaṃ sāṃnāyyaṃ dushyed vāpahared vā, kā tatra prāyaṣcittir iti. prātardugdhaṃ dvaidhaṃ kṛitvā tasyānyatarām bhaktim ātacya tena yajeta: sā tatra prāyaṣcittis 2 tad āhur: yasya prātardugdhaṃ saṃnāyyaṃ dushyed vāpahared vā, kā tatra prāyaṣcittir ity. aindraṃ vā māhendraṃ vā puroļāṣaṃ tasya sthāne nirupya tena yajeta. sā tatra prāyaṣcittis 3 tad āhur: yasya sarvam eva sāṃnāyyaṃ dushyed vāpahared vā, kā tatra prāyaṣcittir ity. aindraṃ vā māhendraṃ veti samānaṃ. sā tatra prāyaṣcittis 4 tad āhur: yasya sarvaṃy eva havīnshi dushyeyur vāpahareyur vā, kā tatra prāyaṣcittir ity. ājyasyaināni yathādevatam parikalpya tayājya-havisheshṭyā yajetāto 'nyām ishṭim anulbaṇāṃ tanvīta. yajño yajñasya prāyaṣcittiḥ || 4 || 3 ||

1 Tad āhur: yasyāguihotram adhiṣritam amedhyam āpadyeta, kā tatra prāyaṣcittir iti. sarvam evainat srucy abhiparyāsicya prān udetyāhavanīye haitām samidham

abhyādadhāty, athottarata āhavanīyasyoshnam bhasma nirūhya juhuyān manasā vā prājāpatyayā varcā. tad dhutam cāhutam ca. sa yady ekasminn unnīte yadi dvayor, esha eva kalpas. tac ced vyapanayitum şaknuyan, nishshicyaitad dushtam adushtam abhiparyāsicya tasya yathonnītī syāt tathā juhuyāt. sā tatra prāyaseittis 2 tad āhur: yasyāgnihotram adhisritam skandati vā vishyandate vā, kā tatra prāyascittir iti. tad adbhir upaninayec chāntyai, sāntir vā āpo. 'thainad dakshinena pāninābhimrisya japati 3 divam tritīyam devān yajño 'gāt tato mā dravinam āshtāntariksham tritīyam pitrīn yajño 'gāt tato mā dravinam āshta, prithivīm tritīyam manushyān yajño 'gāt tato mā dravinam āshta 4 yayor ojasā skabhitā rajānsīti vaishnuvārunīm ricam japati. Vishnur vai yajñasya durishtam pāti Varuņah svishtam, tayor ubhayor eva sāntyai 5 sā tatra prāyascittis 6 tad āhur: yasyāgnihotram adhisritam prān udāyan skhalate vāpi vā bhraisate, kā tatra prāyascittir iti. sa yady upanivartayet, svargāl lokād yajamānam āvartayed. atraivāsmā upavishtāyaitam agnihotraparīsesham āhareyus, tasya yathonnītī syāt tathā juhuyāt. sā tatra prāyascittis 7 tad āhur: atha yadi srug bhidyeta, kā tatra prāyascittir ity. anyām srucam āhritya juhuyād, athaitām srucam bhinnām āhavanīye 'bhyādadhyāt prāgdaņdām pratyakpushkarām. prāyascittis 8 tad āhur: yasyāhavanīye hāgnir vidyetātha gārhapatya upasāmyet, kā tatra prāyascittir iti. sa yadi prāncam uddharet prāyatanāc cyaveta, yat pratyancam asuravad vajňam tanvīta, yan manthed bhrātrivyam yajamānasya janayed, yad anugamayet prano yajamanam jahyat. sarvam evainam sahabhasmanam samopya garhapatyayatane nidhāyātha prāñcam āhavanīyam uddharet. sā tatra prāyascittih | 5 | 4 |

1 Tad āhur: yasyāgnāv agnim uddhareyuh, kā tatra prāvascittir iti. sa vady anupasved, udūhya pūrvam aparam nidadhyād. yady u nānupasyet, so 'gnaye 'gnivate 'shtākapālam purolāsam nirvapet. tasya yājyānuvakye: agnināgnih sam idhyate, tvam hy agne agninety. āhutim vāhavanīye juhuyād: agnaye 'gnivate svāheti. sā tatra prāyascittis 2 tad āhur: yasya gārhapatyāhavanīvau mithah samsrijyeyātām, kā tatra prāyascittir iti. 'gnaye vītaye 'shtākapālam purolāsam nirvapet. tasya yājyānuvākye: agna ā yāhi vītaye, yo agnim devavītaya ity. āhutim vāhavanīye juhuyād: agnaye vītaye svāheti. sā tatra prāyascittis 3 tad āhur: yasya sarva evāgnayo mithah samsrijyeran, kā tatra prāyascittir iti. so 'gnaye vivicaye 'shtākapālam purolāsam nirvapet. tasya yājyānuvākye: svar na vastor ushasām aroci, tvām agne mānushīr īlate visa ity. āhutim vāhavanīye juhuyād: agnaye vivicaye svāheti. sā tatra prayascittis 4 tad āhur: yasyāgnayo anyair agnibhih samsrijyeran, kā tatra prāyascittir iti. so 'gnaye kshāmavate 'shtākapālam purolāsam nirvapet. tasya yājyānuvākye: akrandad agni stanayann iva dyaur, adhā yathā nah pitarah parāsa ity. āhutim vāhavanīye juhuyād: agnaye kshāmavate svāheti. sā tatra prāyascittih || 6 || 5 ||

1 Tad āhur: yasyāgnayo grāmyenāgninā samdahyeran, kā tatra prāyaṣeittir iti. so 'gnaye samvargāyāshtākapālam puroļāṣam nirvapet. tasya yājyānuvākye: kuvit su no gavishṭaye, mā no asmin mahādhana ity. āhutim vāhavanīye juhuyād: agnaye samvargāya svāheti. sā tatra prāyaṣeittis 2 tad āhur: yasyāgnayo divyenāgninā samṣrijyeran, kā tatra prāyaṣeittir iti. so 'gnaye 'psumate 'shṭākapālam puroļāṣam nirvapet. tasya yājyānuvākye: apsvagne sadhish tava, mayo dadhe medhirah pū-

tadaksha ity. āhutim vāhavanīye juhuyād: agnaye 'psumate svāheti. sā tatra prāyaṣcittis 3 tad āhur: yasyāgnayaḥ ṣavāgninā samṣrijyeran, kā tatra prāyaṣcittir iti. so 'gnaye ṣucaye 'shṭākapālam puroļāṣam nirvapet. tasya yājyānuvākye: agniḥ ṣucivratatama, ud agne ṣucayas tavety. āhutim vāhavanīye juhuyād: agnaye ṣucaye svāheti. sā tatra prāyaṣcittis 4 tad āhur: yasyāgnaya āraṇyenāgninā saṃdahyeran, kā tatra prāyaṣcittir iti. sam evāropayed araṇī volmukam vā mokshayed yady āhavanīyād yadi gārhapatyād. yadi na ṣaknuyāt, so 'gnaye saṃvargāyāshṭākapālam puroļāṣaṃ nirvapet. tasyokte yājyānuvākye. āhutiṃ vāhavanīye juhuyād: agnaye saṃvargāya svāheti. sā tatra prāyaṣcittiḥ || 7 || 6 ||

1 Tad āhur: ya āhitāgnir upavasathe 'sru kurvīta, kā tatra prāyascittir iti. so 'gnaye vratabhrite 'shtākapālam purolāsam nirvapet. tasya yājyānuvākye: tvam agne vratabhric chucir, vratāni bibhrad vratapā adabdha ity. āhutim vāhavanīye juhuyād: agnaye vratabhrite svāheti. sā tatra prāyascittis 2 tad āhur: ya āhitāgnir upavasathe 'vratyam āpadyeta, kā tatra prāyascittir iti. so 'gnaye vratapataye 'shtākapālam purolāsam nirvapet. tasya yajyanuvakye: tvam agne vratapa asi, yad vo vayam pramināma vratānīty. āhutim vāhavanīye juhuyād: agnaye vratapataye svāheti. sā tatra prāyascittis 3 tad āhur: ya āhitāgnir amāvāsyām paurņamāsīm vātīyāt, kā tatra prāyascittir iti. so 'gnaye pathikrite 'shtākapālam purolāsam nirvapet. tasya yājyānuvākye: vetthā hi vedho 'dhvana, ā devānām api panthām aganmety. ahutim vahavaniye juhuyad: agnaye pathikrite svāheti. sā tatra prāyaseittis 4 tad āhur: yasya sarva evāgnaya upasāmyeran, kā tatra prāyascittir iti. so 'gnaye tapasvate janadvate pāvakavate 'shtākapālam purolāsam nirvapet. tasya yājyānuvākye: ā yāhi tapasā janeshv, ā no yāhi tapasā janeshv ity. āhutim vāhavanīye juhuyād: agnaye tapasvate janadvate pāvakavate svāheti. sā tatra prāyascittih || 8 || 7 ||

1 Tad āhur: ya āhitāgnir āgrayanenānishtvā navānnam prāsnīyāt, kā tatra prāyascittir iti. so 'gnaye vaisvānarāya dvādasakapālam purolāsam nirvapet. tasya yājyānuvākye: vaisvānaro ajījanat, prishto divi prishto agnih prithivyām ity. āhutim vāhavanīye juhuyād: agnaye vaisvānarāya svāheti. sā tatra prāyascittis 2 tad āhur: ya āhitāgnir yadi kapālam nasyet, kā tatra prāyascittir iti. so 'svibhyām dvikapālam purolāsam nirvapet. tasya yājyānuvākye: asvinā vartir asmad ā gomatā nāsatyā rathenety. āhutim vāhavanīye juhuyād: asvibhyām svāheti, sā tatra prāyascittis 3 tad āhur: ya āhitāgnir yadi pavitram nasyet, kā tatra prāyascittir iti. so 'gnaye pavitravate 'shtākapālam purolāsam nirvapet. tasya yājyānuvākye: pavitram te vitatam brahmanas pate, taposh pavitram vitatam divas pada ity. āhutim vāhavanīye juhuyād: agnaye pavitravate svāheti. sā tatra prāyascittis 4 tad āhur: ya āhitāgnir yadi hiranyam nasyet, kā tatra prāyascittir iti. so 'gnaye hiranyavate 'shtākapālam purolāsam nirvapet. tasya yājyānuvākye: hiranyakeso rajaso visāra, ā te suparnā aminantaŭ evair ity. āhutim vāhavanīye juhuyād: agnaye hiranyavate svāheti. sā tatra prāyascittis 5 tad āhur: ya āhitāgnir yadi prātar asnāto 'gnihotram juhuyāt, kā tatra prāyascittir iti. so 'gnaye Varunāyāshtākapālam purolāsam nirvapet. tasya yajyanuvakye: tvam no agne varunasya vidvān, sa tvam no agne 'vamo bhavotīty. āhutim vāhavanīye juhuyād: agnaye varunāya svāheti. sā tatra prāyascittis 6 tad āhur: ya āhitāgnir yadi sūtakānnam prāsnīyāt, kā tatra prāyascittir iti. so 'gnaye tantumate 'shtākapālam purolāsam nirvapet. tasya yājyānuvākye: tantum tanvan rajaso bhanum anv ihy, akshanaho nahyatanota somyā ity. āhutim vāhavanīye juhuyād: agnaye tantumate svāheti. sā tatra prāyascittis 7 tad āhur: ya āhitāgnir jīve mritasabdam srutvā, kā tatra prāyascittir iti. so 'gnaye surabhimate 'shtākapālam purolāsam nirvapet. tasya yājyānuvākye: agnir hotā ny asīdad yajīyān, sādhvīm akar devavītim no adyety. āhutim vāhavanīye juhuyād: agnaye surabhimate svāheti. sā tatra prāyascittis 8 tad āhur: ya āhitāgnir yasya bhāryā gaur vā yamau janayet, kā tatra prāyascittir iti. so 'gnaye marutvate trayodasakapālam puroļāsam nirvapet. tasya yājyānuvākye: maruto yasya hi kshaye, 'rā ived acaramā ahevety. āhutim vāhavanīye juhuyād: agnaye marutvate svāheti. sā tatra prāyascittis 9 tad āhur: apatnīko 'py agnihotram āhare3t | nāhare3t iti | 10 āhared ity āhur 11 yadi nāhared, anaddhāpurushah 12 ko 'naddhāpurusha iti. na devān na pitrīn na manushyān iti 13 tasmād apatnīko 'py agnihotram āharet 14 tad eshābhi yajñagāthā gīyate 15

yajet sautrāmaņyām apatnīko 'py asomapaḥ | mātāpitribhyām anriņārthād yajeti vacanāc chrutir iti 16 tasmāt saumyaṃ yājayet || 9 || 8 ||

(1 Tad āhur: vācāpatnīko 'gnihotram katham eva juhoti 2 nivishte mṛitā patnī nashtā vāgnihotram katham agnihotram juhoti 3 putrān pautrān naptṛīn ity āhur: asmins ca loke 'mushmins cāsminl loke 'yam svargo 'svargena svargam lokam ārurohety. amushyaiva lokasya samtatim dhārayati yasyaishām patnīm naichet. tasmād apatnīkasyādhānam kurvanty 4 apatnīko 'gnihotram katham agnihotram juhoti. ṣraddhā patnī satyam yajamānah. ṣraddhā

satyam tad ity uttamam mithunam, sraddhayā satyena mithunena svargāni lokān jayatīti || 10 || 9 ||)

(1 tad āhur: yad darṣapūrṇamāsayor upavasati, na ha vā avratasya devā havir aṣṇanti. tasmād upavasaty: uta me devā havir aṣṇīyur iti 2 pūrvām paurṇamāsīm upavased iti Paiūgyam, uttarām iti Kaushītakam. yā pūrvā paurṇamāsī sānumatir, yottarā sā Rākā 3 yā pūrvāmāvāsyā sā Sinīvālī, yottarā sā Kuhūr 4 yām paryastamiyād abhyudiyād iti sā tithih 5 pūrvām paurṇamāsīm upavased. anirjñāya purastād amāvāsyāyām candramasam yad upaiti yad yajate, tena somam krīṇanti tenottarām. uttarām upavased. uttarāṇi ha vai somo yajate somam anu daivatam. etad vai devasomam yac candramās, tasmād uttarām upavaset || 11 || 10 ||)

1 Tad āhur: yasyāgnim anuddhritam Ādityo 'bhyudiyād vābhyastamiyād vā pranīto vā prāg ghomād upasāmyet, kā tatra prāyascittir iti 2 hiranyam puraskritya sāyam uddharej. jyotir vai sukram hiranyam, jyotih sukram asau; tad eva taj jyotih sukram pasyann uddharati. rajatam antardhāya prātar uddhared, etad rātrirūpam. purā sambhedāc chāyānām āhavanīyam uddharen. mrityur vai tamas chāyā, tenaiva taj jyotishā mrityum tamas chāyām tarati. sā tatra prāyascittis 3 tad āhur: yasya gārhapatyāhavanīyāv antarenāno vā ratho vāsvā vā pratipadyeta, kā tatra prāyascittir iti. nainan manasi kuryād, ity āhur, ātmany asya hitā bhavantīti. tac cen manasi kurvīta, gārhapatyād avichinnām udakadhārām haret, tantum tanvan rajaso bhānum anv ihīty āhavanīyāt. sā tatra prāyascittis 4 tad āhuh: katham agnīn anvādadhāno 'nvāhāryapacanam āhāraye3t | nāhāraye3t iti | 5 āhārayed ity āhuh. prānān vā esho 'bhyātmam dhatte yo 'gnīn ādhatte. teshām esho 'nnādatamo bhavati yad anvāhāryapacanas.

tasminn etām āhutim juhoty: agnaye 'nnādāyānna-pataye svāhety 6 annādo hānnapatir bhavaty, aṣnute prajayānnādyam ya evam vedā7ntarena gārhapatyāhavanīyau hoshyan saṃcaretaitena ha vā enaṃ saṃcaramāṇam agnayo vidur: ayam asmāsu hoshyatīty. etena ha vā asya saṃcaramāṇasya gārhapatyāhavanīyau pāpmānam apahataḥ, so 'pahatapāpmordhvaḥ svargaṃ lokam etīti vai brāhmaṇam udāharanti 8 tad āhuḥ: katham agnīn pravatsyann upatishṭheta, proshya vā pratyetyāhar-ahar veti. tūshnīm ity āhus. tūshnīm vai ṣreyasa ākāūkshante. 'thāpy āhur: ahar-ahar vā ete yajamānasyāṣraddhayodvāsanāt praplāvanād bibhyati. tān upatishṭhetaivābhayaṃ vo 'bhayam me 'stv ity. abhayaṃ haivāsmai bhavaty abhayaṃ haivāsmai bhavati || 12 || 11 ||

Iti saptamapañcikāyām dvitīyo 'dhyāyah. Iti dvātrinsādhyāya ekādasah khandah.

1 Harişcandro ha Vaidhasa Aikshvāko rājāputra āsa. tasya ha ṣataṃ jāyā babhūvus, tāsu putraṃ na lebhe. tasya ha Parvatanāradau gṛiha ūshatuḥ, sa ha Nāradam papracha 2

yam nv imam putram ichanti ye vijānanti ye ca na | kim svit putrena vindate tan ma ācakshva Nāradeti 3 sa ekayā prishto dasabhih pratyuvāca 4

rinam asmin samnayaty amritatvam ca gachati | pitā putrasya jātasya pasyec cej jīvato mukham ||

- 5 yāvantah prithivyām bhogā yāvanto jātavedasi | yāvanto apsu prāṇinām bhūyān putre pitus tatah ||
- 6 ṣaṣvat putreṇa pitaro 'tyāyan bahulaṃ tamaḥ | ātmā hi jajña ātmanaḥ sa irāvaty atitāriṇī ||
- 7 kim nu malam kim ajinam kim u smasrūni kim tapah | putram brahmāna iehadhvam sa vai loko 'vadāvadah ||
- 8 annam ha prāṇaḥ ṣaraṇam ha vāso

rūpam hiranyam paṣavo vivāhāḥ |
sakhā ha jāyā kṛipaṇam ha duhitā
jyotir ha putraḥ parame vyoman ||
9 patir jāyām praviṣati garbho bhūtvā sa mātaram |
tasyām punar navo bhūtvā daṣame māsi jāyate ||
10 taj jāyā jāyā bhavati yad asyām jāyate punaḥ |
ābhūtir eshābhūtir bījam etan nidhīyate ||
11 devāṣ caitām ṛishayaṣ ca tejaḥ samabharan mahat |
devā manushyān abruvann eshā vo jananī punaḥ ||

12 nāputrasya loko 'stīti tat sarve paṣavo viduḥ | tasmāt tu putro mātaraṃ svasāraṃ cādhirohati || 13 esha panthā urugāyah susevo

yam putriņa ākramante visokāḥ |
tam paṣyanti paṣavo vayānsi ca
tasmāt te mātrāpi mithunībhavantī 14 ti
ha smā ākhyāya || 13 ||

1 Athainam uvāca: Varunam rājānam upadhāva: putro me jāyatām, tena tvā yajā iti 2 tatheti. sa Varunam rājānam upasasāra: putro me jāyatām, tena tvā yajā iti. tatheti. tasya ha putro jajñe Rohito nāma 3 tam hovācājani vai te putro, yajasva māneneti. sa hovāca: yadā vai paşur nirdaşo bhavaty, atha sa medhyo bhavati. nirdaşo nv astv, atha tvā yajā iti. tatheti 4 sa ha nirdasa āsa. tam hovāca: nirdaso nv abhūd, yajasva māneneti. sa hovāca: yadā vai pasor dantā jāyante, 'tha sa medhyo bhavati. dantā nv asya jāyantām, atha tvā yajā iti, tatheti 5 tasya ha dantā jajñire. tam hovācājñata vā asya dantā, yajasva māneneti. sa hovāca: yadā vai paṣor dantāḥ padyante, 'tha sa medhyo bhavati. danta nv asya padyantām, atha tvā yajā iti. tatheti 6 tasya ha dantāh pedire. tam hovācāpatsata vā asya dantā, yajasva māneneti. sa hovāca: yadā vai pasor dantāh punar jāyante, 'tha sa medhyo bhavati. dantā nv asya punar jāyantām, atha tvā yajā iti. tatheti 7 tasya ha dantāḥ punar jajñire. taṃ hovācājñata vā asya punar dantā, yajasva māneneti. sa hovāca: yadā vai kshatriyaḥ sāṃnāhuko bhavaty, atha sa medhyo bhavati. saṃnāhaṃ nu prāpnotv, atha tvā yajā iti. tatheti 8 sa ha saṃnāhaṃ prāpat. taṃ hovāca: saṃnāhaṃ nu prāpnod, yajasva māneneti. sa tathety uktvā putram āmantrayām āsa: tatāyaṃ vai mahyaṃ tvām adadād, dhanta tvayāham imaṃ yajā iti 9 sa ha nety uktvā dhanur ādāyāraṇyam apātasthau, sa saṃvatsaram araṇye cacāra | 14 | 2 ||

1 Atha haikshvākam Varuņo jagrāha, tasya hodaram jajñe. tad u ha Rohitah susrāva, so 'ranyād grāmam eyāya. tam Indrah purusharūpena paryetyovāca:

nānā ṣrāntāya ṣrīr astīti Rohita ṣuṣruma |

pāpo nrishadvaro jana Indra ie carataḥ sakhā || caraiveti 2 caraiveti vai mā brāhmano 'vocad, iti ha dvitī-yam samvatsaram aranye cacāra. so 'ranyād grāmam eyāya, tam Indrah purusharūpena paryetyovāca:

pushpinyaų carato janghe bhūshnur ātmā phalagrahih | sere 'sya sarve pāpmānah sramena prapathe hatās || caraiveti 3 caraiveti vai mā brāhmano 'vocad, iti ha tritīyam samvatsaram aranye cacāra. so 'ranyād grāmam eyāya, tam Indrah purusharūpena paryetyovāca:

āste bhaga āsīnasyordhvas tishṭhati tishṭhataḥ | sete nipadyamānasya carāti carato bhagaṣ || caraiveti 4 caraiveti vai mā brāhmaṇo 'vocad, iti ha caturthaṃ saṃvatsaram araṇye cacāra. so 'raṇyād grāmam cyāya, tam indraḥ purusharūpeṇa paryetyovāca:

Kaliḥ ṣayāno bhavati samjihānas tu Dvāparaḥ | uttishṭhaṅs Tretā bhavati Kṛitaṃ sampadyate caraṅṣ || caraiveti 5 caraiveti vai mā brāhmaṇo 'vocad, iti ha pañcamam samvatsaram aranye cacāra. so 'ranyād grāmam eyāya, tam Indrah purusharūpena paryetyovāca:

caran vai madhu vindati caran svādum udumbaram | sūryasya pasya sremānam yo na tandrayate carais || caraiveti 6 caraiveti vai mā brāhmano 'vocad, iti ha shashtham samvatsaram aranye cacāra. so 'jīgartam Sauyavasim rishim asanayāparītam aranya upeyāya 7 tasya ha trayah putrā āsuh: Sunahpuchah Sunahsepah Sunolāngūla iti. tam hovāca: rishe 'ham te satam dadāmy, aham eshām ekenātmānam nishkrīnā iti. sa jyeshtham putram nigrihnāna uvāca: na nv imam iti, no evemam iti kanishtham mātā. tau ha madhyame sampādayām cakratuh Sunahsepe. tasya ha satam dattvā sa tam ādāya so 'ranyād grāmam eyāya 8 sa pitaram etyovāca: tata hantāham anenātmānam nishkrīnā iti. sa Varunam rājānam upasasārānena tvā yajā iti. tatheti, bhūyān vai brāhmanah kshatriyād iti Varuna uvāca. tasmā etam rājasūyam yajñakratum provāca. tam etam abhishecanīye purusham pasum ālebhe | 15 | 3 |

1 Tasya ha Visvāmitro hotāsīj, Jamadagnir adhvaryur, Vasishtho brahmāyāsya udgātā. tasmā upākritāya niyoktāram na vividuh. sa hovācājīgartah Sauyavasir: mahyam aparam satam dattāham enam niyokshyāmīti. tasmā aparam satam dadus, tam sa niniyoja 2 tasmā upākritāya niyuktāyāprītāyā paryagnikritāya visasitāram na vividuh. sa hovācājīgartah Sauyavasir: mahyam aparam satam dattāham enam visasishyāmīti. tasmā aparam satam daduh, so 'sim nihṣāna eyāyā3tha ha Sunahṣepa īkshām cakre: 'mānusham iva vai mā visasishyanti, hantāham devatā upadhāvāmīti. sa Prajāpatim eva prathamam devatānām upasasāra: kasya nūnam katamasyāmritānām ity etayarcā 4 tam Prajāpatir uvācāgnir vai devānām nedishthas,

tam evopadhāveti. so 'gnim upasasārāgner vayam prathamas y amritanam ity etayarca 5 tam Agnir uvaca: Savitā vai prasavānām īse, tam evopadhāveti. sa Savitāram upasasārābhi tvā deva savitar ity etena tricena 6 tam Savitovāca: Varunāya vai rājňe niyukto 'si, tam evopadhāveti. sa Varunam rājānam upasasārāta uttarābhir ekatrinsatā 7 tam Varuna uvācāgnir vai devānām mukham suhridayatamas, tam nu stuhy atha tvotsrakshyāma iti. so 'gnim tushtāvāta uttarābhir dvāvinsatyā 8 tam Agnir uvāca: Visvān nu devān stuhy, atha tvotsrakshyāma iti. sa Visvān devāns tushtāva: namo mahadbhyo namo arbhakebhya ity etayarcă 9 tam Visve devā ūcur: Indro vai devānām ojishtho balishthah sahishthah sattamah pārayishnutamas, tam nu stuhy, atha tvotsrakshyāma iti. sa Indram tushtāva: yac eid dhi satya somapā iti caitena sūktenottarasya ca pañcadasabhis 10 tasmā Indrah stūyamānah prīto manasā hiranyaratham dadau. tam etayā pratīyāya: sasvad indra iti 11 tam Indra uvācāsvinau nu stuhy, atha tvotsrakshyāma iti. so 'svinau tushtāvāta uttarena tricena 12 tam Așvinā ūcatur: Ushasam nu stuhy, atha tvotsrakshyāma iti. sa Ushasam tushtāvāta uttarena tricena 13 tasya ha smarcy-ricy uktāyām vi pāso mumuce, kanīya Aikshvākasyodaram bhavaty; uttamasyām evarcy uktāyām vi pāṣo mumuce, 'gada Aikshvāka āsa | 16 || 4 ||

1 Tam ritvija ūcus: tvam eva no 'syāhnaḥ saṃsthām adhigachety. atha haitam Sunaḥṣepo 'ñjaḥṣavaṃ dadarṣa, tam etābhiṣ cataṣribhir abhisushāva: yac cid dhi tvaṃ grihe-griha ity. athainam droṇakalaṣam abhyavanināyoc chishṭaṃ camvor bharety etayarcātha hāsminn anvārabdhe pūrvābhiṣ cataṣribhiḥ sasvāhākārābhir juhavāṃ cakārāthainam avabhritham abhyavanināya: tvaṃ no agne varuṇasya vidvān ity etābhyām. athainam ata ūrdhvam

agnim āhavanīyam upasthāpayām cakāra: sunas cic chepam niditam sahasrād ity 2 atha ha Sunahsepo Visvāmitrasyānkam āsasāda. sa hovācājīgartah Sauyavasir: rishe punar me putram dehīti. neti hovāca Visvāmitro, devā vā imam mahyam arāsateti. sa ha Devarāto Vaisvāmitra āsa. tasyaite Kāpileyabābhravāh 3 sa hovacājīgartah Sauyavasis: tvam vehi vihvayāvahā iti. sa hovācājīgartah Sauyavasir:

Āūgiraso janmanāsy Ājīgartiḥ ṣrutaḥ kaviḥ | rishe paitāmahāt tantor māpagāḥ punar ehi mām || iti. sa hovāca Ṣunaḥṣepo:

'darsus tvā sāsahastam na yac chūdreshv alapsata | gavām trīņi satāni tvam avriņīthā mad Angira iti 4 sa hovācājīgartah Sauyavasis:

tad vai mā tāta tapati pāpam karma mayā kritam | tad aham nihnave tubhyam pratiyantu satā gavām || iti. sa hovāca Sunahsepo:

yaḥ sakrit pāpakaṃ kuryāt kuryād enat tato 'param | nāpāgāḥ ṣaudrān nyāyād asaṃdheyaṃ tvayā kritam || ity 5 asaṃdheyam iti ha Viṣvāmitra upapapāda. sa hovāca Viṣvāmitro:

bhīma eva Sauyavasiḥ ṣāsena viṣiṣāsishuḥ | asthān, maitasya putro bhūr mamaivopehi putratām || iti 6 sa hovāca Ṣunaḥṣepaḥ:

sa vai yathā no jñapayā rājaputra tathā vada | yathaivāngirasaḥ sann upeyām tava putratām || iti. sa hovāca Visvāmitro:

jyeshtho me tvam putrāṇāṃ syās tava ṣreshṭhā prajā syāt | upeyā daivam me dāyaṃ tena vai tvopamantraya iti 7 sa hovāca Ṣunaḥṣepaḥ:

samjīnānaneshu vai brūyāt sauhardyāya me sriyai | yathāham bharatarishabhopeyām tava putratām ||

ity. atha ha Viṣvāmitraḥ putrān āmantrayām āsa:

Madhuchandāḥ ṣriṇotana Rishabho Renur Ashṭakaḥ |

ye keca bhrātaraḥ sthanāsmai jyaishṭhyāya kalpadhvam ||
iti || 17 || 5 ||

1 Tasya ha Viṣvāmitrasyaikaṣatam putrā āsuḥ pañcāṣad eva jyāyānso Madhuchandasaḥ pañcāṣat kanīyānsas 2 tad ye jyāyānso, na te kuṣalam menire. tān anuvyājahārāntān vaḥ prajā bhakshīshṭeti. ta ete 'ndhrāḥ Puṇḍrāḥ Ṣabarāḥ Pulindā Mūtibā ity udantyā bahavo bhavanti Vaiṣvāmitrā dasyūnām bhūyishṭhāḥ 3 sa hovāca Madhuchandāḥ pañcāṣatā sārdhaṃ:

yan nah pitā samjānīte tasmins tishthāmahe vayam | puras tvā sarve kurmahe tvām anvañco vayam smasīty 4 atha ha Visvāmitrah pratītah putrāns tushtāva 5 te vai putrāh pasumanto vīravanto bhavishyatha | ye mānam me 'nugrihnanto vīravantam akarta mā || 6 puraetrā vīravanto Devarātena Gāthināh | sarve rādhyāh stha putrā, esha vah sadvivācanam || 7 esha vah Kusikā vīro Devarātas, tam anvita yushmāns ca dāyam ma upetā vidyām yām u ca vidmasi || 8 te samyanco Vaisvāmitrāh sarve sākam sarātayah | Devarātāya tasthire dhrityai sraishthyāya Gāthināh || 9 adhīyata Devarāto rikthayor ubhayor rishih | Jahnūnām cādhipatye daive vede ca Gāthinām || 10 tad etat parariksatagātham saunahsepam ākhyānam 11 tad dhotā rājñe 'bhishiktāyācashte 12 hiranyakasipāv āsīna ācashte, hiranyakaşipāv āsīnah pratigrināti. yaşo vai hiranyam, yasasaivainam tat samardhayaty 13 om ity ricah pratigara, evam tatheti gāthāyā. om iti vai daivam, tatheti mānusham. daivena caivainam tan mānushena ca pāpād enasaļ pramuncati 14 tasmād yo rājā vijitī syād, apy ayajamāna ākhyāpayetaivaitac chaunahsepam ākhyānam, na hāsminn alpam canainah parisishyate 16 sahasram ākhyātre dadyāc chatam pratigaritra ete caivāsane, svetas cāsvatarīratho hotuh 16 putrakāmā hāpy ākhyāpayeranl, labhante ha putrān || 18 || 6 ||

Iti saptamapañcikāyām tritīyo 'dhyāyah. Iti trayastrinsādhyāye shashthah khandah.

1 Prajāpatir yajňam asrijata, yajňam srishtam anu brahmakshatre asrijyetām, brahmakshatre anu dvayyah prajā asrijyanta hutādas cāhutādas ca, brahmaivānu hutādah etā vai prajā hutādo vad brākshatram anv ahutāda. hmanā, athaitā ahutādo yad rājanyo vaisyah sūdras 2 tābhyo yajña udakrāmat, tam brahmakshatre anvaitām. yāny eva brahmana āyudhāni tair brahmānvaid, yāni kshatrasya taih kshatram. etäni vai brahmana āyudhāni yad yajñāyudhāny, athaitāni kshatrasyāyudhāni yad asvarathah kavaca ishudhanya 3 tam kshatram ananyanya nyayartatā, yudhebhyo ha smāsya vijamānah parān evaity. athainam brahmānvait, tam āpnot, tam āptvā parastān nirudhyātishthat. sa āptah parastān niruddhas tishthañ jñātvā svāny āyudhāni brahmopāvartata. tasmād dhāpy etarhi yajño brahmany eva brāhmaneshu pratishthito 4 'thainat kshatram anvāgachat, tad abravīd: upa māsmin yajñe hvayasveti. tat tathety abravīt, tad vai nidhāya svāny āyudhāni brahmana evāyudhair brahmano rūpena brahma bhūtvā yajñam upāvartasveti. tatheti. tat kshatram nidhāya svāny āyudhāni brahmana evāyudhair brahmano rūpena brahma bhūtvā yajňam upāvartata. tasmād dhāpy etarhi kshatriyo yajamāno nidhāyaiva svāny āyudhāni brahmaņa evāyudhair brahmano rupena brahma bhutva yajnam upavartate || 19 || 1 ||

1 Athāto devayajanasyaiva yācñyas. tad āhur: yad brāhmaņo rājanyo vaisyo dīkshishyamāṇaḥ kshatriyam

devayajanam yācati, kam kshatriyo yāced iti 2 daivam kshatram yāced, ity āhur. Ādityo vai daivam kshatram, Āditya eshām bhūtānām adhipatih 3 sa yad ahar dīkshishyamāno bhavati, tad ahah pūrvāhna evodyantam Ādityam upatishthete, dam ṣreshtham jyotishām jyotir uttamam | deva savitar devayajanam me dehi devayajyāyā iti devayajanam yācati 4 sa yat tatra yācita uttarām sarpaty, om tathā dadāmīti haiva tad āha 5 tasya ha na kā cana rishtir bhavati devena Savitrā prasūtasyotarottarinīm ha ṣriyam aṣnute, 'ṣnute ha prajānām aiṣvaryam ādhipatyam, ya evam upasthāya yācitvā devayajanam adhyavasāya dīkshate kshatriyah san || 20 || 2 ||

1 Athāta ishṭāpūrtasyāparijyāniḥ kshatriyasya yajamānasya. sa purastād dīkshāyā āhutim juhuyāc caturgṛihītam ājyam āhavanīya ishṭāpūrtasyāparijyānyai 2 punar na indro maghavā dadātu | brahma punar ishṭam pūrtam dāt svāhety 3 athānūbandhyāyai samishṭayajushām uparishṭāt: punar no agnir jātavedā dadātu | kshatram punar ishṭam pūrtam svāheti 4 saisheshṭāpūrtasyāparijyāniḥ kshatriyasya yajamānasya yad ete āhutī, tasmād ete hotavye || 21 || 3 ||

1 Tad u ha smāha Saujāta Ārāļhir: ajītapunarvaņyam vā etad yad ete āhutī iti. yathā ha kāmayeta tathaite kuryād, ya ito 'nuṣāsanam kuryād itīme tv eva juhuyād 2 brahma prapadye brahma mā kshatrād gopāyatu brahmane svāheti 3 tat-tad itī3n | 4 brahma vā esha prapadyate, yo yajñam prapadyate. brahma vai yajňo; yajňād u ha vā esha punar jāyate yo dīkshate. tam brahma prapannam kshatram na parijināti. brahma mā kshatrād gopāyatv ity āha, yathainam brahma kshatrād gopāyed. brahmane svāheti, tad enat prīnāti. tad enat prītam kshatrād gopāyaty 5 athānūbandhyāyai samishtayajushām

uparishtāt 6 kshatram prapadye kshatram mā brahmaņo gopāyatu kshatrāya svāheti. tat-tad itī3n | kshatram vā esha prapadyate, yo rāshtram prapadyate. kshatram hi rāshtram. tam kshatram prapannam brahma na parijināti. kshatram mā brahmaņo gopāyatv ity āha, yathainam kshatram brahmaņo gopāyet. kshatrāya svāheti, tad enat prīnāti. tad enat prītam brahmaņo gopāyati 7 saisheshtāpūrtasyaivāparijyānih kshatriyasya yajamānasya yad ete āhutī, tasmād ete eva hotavye || 22 || 4 ||

1 Athaindro vai devatayā kshatriyo bhavati, traishtubhas chandasā, pañcadasah stomena, somo rājyena, rājanyo sa ha dīkshamāna eva brāhmanatām abhyupaiti yat krishnājinam adhyūhati, yad dīkshitavratam carati, yad enam brāhmanā abhisamgachante. tasya ha dīkshamānasyendra evendriyam ādatte, trishtub vīryam, pañeadasah stoma āyuh, somo rājyam, pitaro yasas kīrtim: anyo vā ayam asmad bhavati, brahma vā ayam bhavati, brahma vā ayam upāvartata iti vadantah 2 sa purastād dīkshāyā āhutim hutvāhavanīyam upatishtheta 3 nendrād devatāyā emi, na trishtubhas chandaso, na pancadasāt stomān, na somād rājno, na pitryād bandhor. mā ma Indra indriyam ādita, mā trishtub vīryam, mā pancadasah stoma āyur, mā somo rājyam, mā pitaro yasas kīrtim. sahendriyena vīryenāyushā rājyena yasasā bandhunāgnim upaimi gāyatrīm chandas trivritam stomam somam rājānam, brahma prapadye brāhmano bhavāmīti 4 tasya ha nendra indriyam ādatte na trishtub vīryam na pancadaşah stoma ayur na somo rajyam na pitaro yaşas kīrtim, ya evam etām āhutim hutvāhavanīyam upasthāya dīkshate kshatriyah san || 23 || 5 ||

1 Athāgneyo vai devatayā kshatriyo dīkshito bhavati,

gāyatras chandasā, trivrit stomena, brāhmano bandhunā. sa hodavasyann eva kshatriyatām abhyupaiti. tasya hodavasyato 'gnir eva teja ādatte, gāyatrī vīrvam, trivrit stoma āyur, brāhmanā brahma yasas kīrtim: anyo vā ayam asmad bhavati, kshatram vā ayam bhavati, kshatram vā ayam upāvartata iti vadantah 2 so 'nūbandhyāyai samishtayajushām uparishtād dhutvāhutim āhavanīyam upatishtheta 3 nāgner devatāyā emi, na gāyatryās chandaso, na trivritah stomān, na brahmano bandhor. mā me 'gnis teja ādita, mā gāyatrī vīryam, mā trivrit stoma āyur, mā brāhmanā brahma yasas kīrtim. saha tejasā vīryenāyushā brahmanā yasasā kīrtyendram devatām upaimi trishtubham chandah pancadasam stomam somam rājānam, kshatram prapadye kshatriyo bhavāmi | devāh pitarah pitaro devā yo 'smi sa san yaje | svam ma idam ishtam svam pürtam svam şrāntam svam hutam | tasya me 'yam Agnir upadrashtāyam Vāyur upasrotāsāv Ādityo 'nukhyātedam aham ya evāsmi so 'smīti 4 tasya ha nāgnis teja ādatte na gāyatrī vīryam na trivrit stoma āyur na brāhmanā brahma yasas kīrtim, ya evam etām āhutim hutvāhavanīyam upasthāyodavasyati kshatriyah san || 24 || 6 ||

1 Athāto dīkshāyā āvedanasyaiva. tad āhur: yad brāhmaṇasya dīkshitasya brāhmaṇo 'dīkshishteti dīkshām āvedayanti, kathaṃ kshatriyasyāvedayed iti 2 yathaivaitad brāhmaṇasya dīkshitasya: brāhmaṇo 'dīkshishteti dīkshām āvedayanty, evam evaitat kshatriyasyāvedayet, purohitasyārsheyeṇeti 3 tat-tad itī3ñ | 4 nidhāya vā esha svāny āyudhāni brahmaṇa evāyudhair brahmaṇo rūpeṇa brahma bhūtvā yajñam upāvartata. tasmāt tasya purohitasyārsheyeṇa dīkshām āvedayeyuh, purohitasyārsheyeṇa pravaram pravrinīran || 25 || 7 ||

1 Athato yajamanabhagasyaiva. tad ahuh: prasnīyat kshatriyo yajamānabhāgā3m | na prāsnīyā3t iti | 2 yat prāsnīyād ahutād dhutam prāsya pāpīyān syād; yan na prāsnīvād yajňād ātmānam antariyād, yajňo vai yajamānabhāgah 3 sa brahmane parihrityah 4 purohitāyatanam vā etat kshatriyasya yad brahmā,rdhātmo ha vā esha kshatriyasya yat purohita. upāha parokshenaiva prāsitarūpam āpnoti, nāsya pratyaksham bhakshito bhavati 5 yajña u ha vā esha pratyaksham yad brahmā. brahmani hi sarvo yajñah pratishthito, yajñe yajamāno. yajña eva tad yajñam apyatyarjanti yathāpsv āpo yathāgnāv agnim. tad vai nātiricyate, tad enam na hinasti. tasmāt sa brahmane parihrityo 6 'gnau haike juhvati: prajāpater vibhān nāma lokas, tasmins tvā dadhāmi saha yajamānena svāheti. tat tathā na kuryād. yajamāno vai yajamānabhāgo, yajamānam ha so 'gnau pravrinakti. ya enam tatra brūyād: yajamānam agnau prāvārkshīh, prāsyāgnih prānān dhakshyati, marishyati yajamāna iti: sasvat tathā syāt. tasmāt tasyāṣām neyād āṣām neyāt || 26 || 8 ||

Iti saptamapañcikāyām caturtho 'dhyāyaḥ. Iti catustrinṣādhyāye 'shṭamaḥ khaṇḍah.

1 Visvamtaro ha Saushadmanah Syāparnān paricakshāno visyāparnam yajňam ājahre. tad dhānubudhya Syāparnās tam yajňam ājagmus, te ha tadantarvedy āsām cakrire. tān ha drishtvovāca: pāpasya vā ime karmanah kartāra āsate 'pūtāyai vāco vaditāro yac Chyāparnā, imān utthāpayateme me 'ntarvedi māsishateti. tatheti. tān utthāpayām cakrus 2 te hotthāpyamānā ruruvire: ye tebhyo Bhūtavīrebhyo 'sitamrigāḥ Kaṣyapānām somapītham abhijigyuḥ Pārikshitasya Janamejayasya vikaṣyape yajňe, tais te tatra vīravanta āsuḥ. kaḥ svit so 'smākāsti vīro, ya imam somapītham abhijeshyatīty 3 ayam aham asmi vo

vīra, iti hovāca Rāmo Mārgaveyo 4 Rāmo hāsa Mārgaveyo 'nūcānaḥ Syāparnīyas. teshām hottishthatām uvācāpi nu rājann itthamvidam veder utthāpayantīti. yas tvam katham vettha brahmabandhav iti $\parallel 27 \parallel 1 \parallel$

1 Yatrendram devatāḥ paryavṛiñjan: Viṣvarūpam Tvā-shṭram abhyamansta, Vṛitram astṛita, yatīn sālāvṛikebhyaḥ prādād, arurmaghān avadhīd, Bṛihaspateḥ pratyavadhīd iti: tatrendraḥ somapīthena vyārdhyatendrasyānu vyṛiddhim kshatram somapīthena vyārdhyatāpīndraḥ somapīthe 'bhavat Tvashṭur āmushya somam. tad vyṛiddham evādyāpi kshatram somapīthena. sa yas tam bhaksham vidyād yaḥ kshatrasya somapīthena vyṛiddhasya yena kshatram samṛidhyate, katham tam veder utthāpayantīti 2 vettha brāhmaṇa tvaṃ tam bhakshā3m | veda hīti. tam vai no brāhmaṇa brūhīti. tasmai vai te rājann, iti hovāca || 28 || 2 ||

1 Trayānām bhakshānām ekam āharishyanti: somam vā dadhi vāpo vā 2 sa yadi somam, brāhmanānām sa bhaksho: brāhmanāns tena bhakshena jinvishyasi, brāhmanakalpas te prajāyām ājanishyata ādāyy āpāyy āvasāyī yathākāmaprayāpyo. yadā vai kshatriyāya pāpam bhavati, brāhmanakalpo 'sya prajāyām ājāyata, īsvaro hāsmād dvitīyo vā tritīyo vā brāhmanatām abhyupaitoh, sa brahmabandhavena jijyūshito 3 'tha yadi dadhi, vaisyānām sa bhaksho: vaisyāns tena bhakshena jinvishyasi, vaisyakalpas te prajāyām ājanishyate 'nyasya balikrid anyasyādyo yathākāmajyeyo. yadā vai kshatriyāya pāpam bhavati, vaisyakalpo 'sya prajāyām ājāyata, īsvaro hāsmād dvitīyo vā tritīvo vā vaisyatām abhyupaitoh, sa vaisyatayā jijyūshito 4 'tha yady apah, sūdrānām sa bhakshaḥ: sūdrāns tena bhakshena jinvishyasi, sūdrakalpas te prajāyām ājanishyate 'nyasya preshyah kāmotthāpyo yathākāmavadhyo. yadā vai kshatriyāya pāpam bhavati, sūdrakalpo 'sya prajāyām ājāyata, īṣvaro hāsmād dvitīyo vā tritīyo vā ṣūdratām abhyupaitoḥ, sa ṣūdratayā jijyūshitaḥ || 29 || _3 ||

1 Ete vai te trayo bhakshā rājann, iti hovāca, yeshām āṣāṃ neyāt kshatriyo yajamāno 2 'thāsyaisha svo bhaksho: nyagrodhasyāvarodhāṣ ca phalāni caudumbarāṇy āṣvatthāni plākshāṇy abhishuṇuyāt tāni bhakshayet, so 'sya svo bhaksho 3 yato vā adhi devā yajñeneshṭvā svargaṃ lokam āyaṅs, tatraitāṅs camasān nyubjaṅs, te nyagrodhā abhavan. nyubjā iti hāpy enān etarhy ācakshate Kurukshetre. te ha prathamajā nyagrodhānāṃ, tebhyo hānye 'dhijātās 4 te yan nyañco 'rohaṅs tasmān nyañ rohati nyagroho, nyagroho vai nāma. taṃ nyagrohaṃ santaṃ nyagrodha ity ācakshate paroksheṇa, parokshapriyā iva hi devāḥ || 30 || 4 ||

1 Teshām yas camasānām raso 'vān ait te 'varodhā abhayann, atha ya ūrdhyas tāni phalāny 2 esha ha vāva kshatriyah svād bhakshān naiti, yo nyagrodhasyāvarodhāns ca phalāni ca bhakshayaty. upāha parokshenaiva somapītham apnoti, nasya pratyaksham bhakshito bhavati. paroksham iva ha vā esha somo rājā yan nyagrodhah, paroksham iyaisha brahmano rupam upanigachati yat kshatriyah: purodhayaiva dīkshayaiva pravarenaiva 3 kshatram vā etad vanaspatīnām yan nyagrodhah, kshatram rājanyo. nitata iva hīha kshatriyo rāshtre vasan bhavati pratishthita iva, nitata iva nyagrodho 'varodhair bhūmyām pratishthita iva 4 tad yat kshatriyo yajamāno nyagrodhasyāvarodhāns ca phalāni ca bhakshayaty, ātmany eva tat kshatram vanaspatīnām pratishthāpayati kshatra ātmānam 5 kshatra ha vai sa ātmani kshatram vanaspatīnām pratishthāpayati, nyagrodha ivāvarodhair bhūmyām prati rāshtre tishthaty, ugram hāsya rāshtram avyathyam bhavati ya evam etam bhaksham bhakshayati kshatriyo yajamānah | 31 | 5 |

1 Atha yad audumbarāny. ūrjo vā esho 'nnādyād vanaspatir ajāyata yad udumbaro, bhaujyam vā etad vanaspatīnām; ūrjam evāsmins tad annādyam ca bhaujyam ca vanaspatīnām kshatre dadhāty 2 atha yad āsvatthāni. tejaso vā esha vanaspatir ajāyata yad asvatthah, sāmrājyam vā etad vanaspatīnām; teja evāsmins tat sāmrājyam ca vanaspatīnām kshatre dadhāty 3 atha yat plākshāni. yasaso vā esha vanaspatir ajāyata yat plakshah, svārājyam ca ha vā etad vairājyam ca vanaspatīnām; vasa evāsmins tat svārājyavairājye ca vanaspatīnām kshatre dadhāty 4 etany asya purastad upakliptani bhavanty, atha somam rājānam krīnanti. te rājňa evāvritopavasathāt prativesais caranty, athaupavasathyam ahar etany adhvaryuh purastad upakalpayetadhishavanam carmadhishavane phalake dronakalasam dasāpavitram adrīn pūtabhritam cādhavanīvam ca sthālīm udancanam camasam ca. tad yad etad rājānam prātar abhishunvanti, tad enāni dvedhā vigrihnīyād: abhy anyāni sunuyān, mādhyamdināyānyāni parisinshyāt || 32 || 6 ||

1 Tad yatraitāns camasān unnayeyus, tad etam yajamānacamasam unnayet. tasmin dve darbhataruṇake prāste syātām. tayor vashatkrite 'ntaḥparidhi pūrvam prāsyed: dadhikrāvṇo akārisham ity etayarcā sasvāhakārayā,nuvashatkrite 'param: ā dadhikrāḥ ṣavasā pañca krishtīr iti 2 tad yatraitāns camasān āhareyus, tad etam yajamānacamasam āharet. tān yatrodgrihnīyus, tad enam upodgrihnīyāt. tad yadelām hotopahvayeta, yadā camasam bhakshayed, athainam etayā bhakshayed 3 yad atra sishtam rasinaḥ sutasya yad indro apibac chacībhiḥ | idam tad asya manasā sivena somam rājānam iha bhakshayāmīti 4 sivo ha vā asmā esha vānaspatyaḥ sivena manasā bhakshito bhavaty, ugram hāsya rāshtram avyathyam bhavati ya evam etam bhaksham bha-

kshayati kshatriyo yajamānah 5 sam na edhi hride pītah pra na āyur jīvase soma tārīr ity ātmanah pratyabhimarsa 6 īsvaro ha vā esho 'pratyabhimrishto manushyasyāyuh pratyavahartor: anarhan mā bhakshayatīti. tad yad etenātmānam abhimrisaty, āyur eva tat pratirata 7 ā pyāyasva sam etu te, sam te payānsi sam u yantu vājā iti camasam āpyāyayaty abhirūpābhyām. yad yajñe 'bhirūpam tat samriddham || 33 || 7 ||

1 Tad yatraitāns camasān sādayeyus, tad etam yajamānacamasam sādayet. tān yatra prakampayeyus, tad enam anuprakampayed. athainam āhritam bhakshayen: narāsansapītasya deva soma te mativida ūmaih pitribhir bhakshitasya bhakshayāmīti prātahsavane nārāsaiso bhaksha, ūrvair iti mādhyamdine, kāvyair iti tritīyasavana 2 ūmā vai pitarah prātahsavana ūrvā mā dhyamdine kāvyās tritīyasavane, tad etat pitrīn evāmritān savanabhājah karoti 3 sarvo haiva so 'mṛita, iti ha smāha Priyavratah Somāpo, yah kasca savanabhāg ity 4 amritā ha vā asya pitarah savanabhājo bhavanty, ugram hāsya rāshtram avyathyam bhavati ya evam etam bhaksham bhakshayati kshatriyo yajamānah 5 samāna ātmanah pratyabhimarsah, samānam āpyāyanam camasasya 6 prātahsavanasyaivāvritā prātaḥsavane careyur, mādhyamdinasya mādhyamdine, tritīyasavanasya tritīyasavane 7 tam evam etam bhaksham provāca Rāmo Mārgaveyo Visvamtarāya Saushadmanāya 8 tasmin hovāca prokte: sahasram u ha brāhmana tubhyam dadmah, sasyāparņa u me yajña ity 9 etam u haiva provāca Turah Kāvasheyo Janamejayāya Pārikshitāyaitam u haiva procatuh Parvatanāradau Somakāya Sāhadevyāya, Sahadevāya Sārnjayāya, Babhrave Daivāvridhāya, Bhīmāya Vaidarbhāya, Nagnajite Gāndhārāyaitam u haiva provācāgnih Sanasrutāyārimdamāya, Kratuvide Jānakaya,

etam u haiva provāca Vasishṭhaḥ Sudāse Paijavanāya. te ha te sarva eva mahaj jagmur etam bhaksham bhakshayitvā, sarve haiva mahārājā āsur, Āditya iva ha sma ṣriyām pratishṭhitās tapanti sarvābhyo digbhyo balim āvahanta 10 Āditya iva ha vai ṣriyām pratishṭhitas tapati, sarvābhyo digbhyo balim āvahaty, ugram hāsya rāshṭram avyathyam bhayati ya evam etam bhaksham bhakshayati kshatriyo yajamāno yajamānah || 34 || 8 ||

Iti saptamapaŭcikāyām pañcamo 'dhyāyaḥ. Iti pañcatrinṣādhyāye 'shṭamaḥ khaṇḍaḥ.

1 Athātah stutasastrayor evai2kāhikam prātahsavanam, aikāhikam tritīyasavanam, ete vai sānte klipte pratishthite savane yad aikāhike, santyai kliptyai pratishthityā apracyutyā 3 ukto mādhyamdinah pavamāno ya ubhayasāmno brihatprishthasyobhe hi sāmanī kriyete 4 ā tvā ratham yathotaya, idam vaso sutam andha iti rathamtarī pratipad rāthamtaro 'nucaraḥ. pavamānoktham vā etad yan marutvatīyam. pavamāne vā atra rathamtaram kurvanti brihat prishtham, savīvadhatāyai. tad idam rathamtaram stutam ābhyām pratipadanucarābhyām anusansaty 5 atho brahma vai rathamtaram kshatram brihad, brahma khalu vai kshatrāt pūrvam: brahmapurastān ma ugram rāshtram avyathyam asad ity. athānnam vai rathamtaram, annam evāsmai tat purastāt kalpayaty. atheyam vai prithivī rathamtaram, iyam khalu vai pratishthā, pratishthām evāsmai tat purastāt kalpayati 6 samāna indranihavo 'vibhaktah, so 'hnām. udvān brāhmanaspatya ubhayasamno rūpam, ubhe hi samanī kriyete 7 samanyo dhayyā avibhaktās, tā ahnām 8 aikāhiko marutvatīyah pragāthah | 1 | 1 | 1

1 Janishthā ugraḥ sahase turāyeti sūktam ugravat sahasvat, tat kshatrasya rūpam. mandra ojishtha ity ojasvat, tat kshatrasya rūpam. bahulābhimāna ity abhivad, abhibhūtyai rūpam. tad ekādasarcam bhavaty, ekādasāksharā vai trishtup, traishtubho vai rājanya. ojo vā indriyam vīryam trishtub, ojah kshatram vīryam rāja-

nyas; tad enam ojasā kshatrena vīryena samardhayati. tad gaurivītam bhavaty. etad vai marutvatīyam samriddham yad gaurivītam, tasyoktam brāhmanam 2 tvām id dhi havāmaha iti brihatprishtham bhavati. kshatram vai brihat, kshatrenaiva tat kshatram samardhayaty. atho kshatram vai brihad, ātmā yajamānasya nishkevalyam. tad yad brihatprishtham bhavati, kshatram vai brihat, kshatrenaivainam tat samardhayaty. atho jyaishthyam vai brihaj, jyaishthyenaivainam tat samardhayaty. atho sraishthyam vai brihac, chraishthyenaivainam tat samardhayaty 3 abhi tvā sūra nonuma iti rathamtaram anurūpam kurvanty. ayam vai loko rathamtaram, asau loko brihad; asya vai lokasyāsau loko 'nurūpo, 'mushya lokasyāyam loko 'nurūpas. tad yad rathamtaram anurūpam kurvanty, ubhāv eva tal lokau yajamānāya sambhoginau kurvanty. atho brahma vai rathamtaram kshatram brihad, brahmani khalu vai kshatram pratishthitam kshatre brahmātho sāmna eva sayonitāyai 4 yad vāvāneti dhāyyā, tasyā uktam brāhmanam 5 ubhayam srinavac ca na iti samapragatha ubhayasāmno rūpam, ubhe hi sāmanī kriyete || 2 || 2 ||

1 Tam u shṭuhi yo abhibhūtyojā iti sūktam abhivad abhibhūtyai rūpam 2 ashāļham ugram sahamānam ābhir itŷ ugravat sahamānavat, tat kshatrasya rūpam 3 tat pañcadaṣarcam bhavaty. ojo vā indriyam vīryam pañcadaṣa, ojaḥ kshatram vīryam rājanyas, tad enam ojasā kshatrena vīryena samardhayati 4 tad bhāradvājam bhavati. bhāradvājam vai bṛihad, ārsheyena salomai 5 sha ha vāva kshatriyajāaḥ samṛiddho, yo bṛihatpṛishṭhas. tasmād yatra kvaca kshatriyo yajeta, bṛihad eva tatra pṛishṭham syāt. tat samriddham || 3 || 3 ||

1 Aikāhikā hotrā. etā vai ṣāntāḥ kļiptāḥ pratishṭhitā hotrā yad aikāḥikāḥ, ṣāntyai kļiptyai pratishṭhityā apra-

f

cyutyai. tāh sarvarūpā bhavanti sarvasamriddhāh, sarvarūpatāyai sarvasamriddhyai: sarvarūpābhir hotrābhih sarvasamriddhābhih sarvān kāmān avāpnavāmeti. tasmād yatra kvacaikāhā asarvastomā asarvaprishthā, aikāhikā eva tatra hotrāh syus. tat samriddham 2 ukthya evāyam pañcadasah syād, ity āhur. ojo vā indriyam vīryam pañcadasa, ojah kshatram vīryam rājanyas, tad enam ojasā kshatrena vīryena samardhayati 3 tasya trinsat stutasastrāni bhavanti. trinsadaksharā vai virād, virāl annādyam, virājy evainam tad annādye pratishthāpayati. tasmāt tadukthyah pañcadasah syād, ity āhur 4 jyotishtoma evāgnishtomah syād 5 brahma vai stomānām trivrit kshatram pañcadaso, brahma khalu vai kshatrāt pūrvam: brahmapurastān ma ugram rāshtram avyathyam asad iti. visah saptadasah saudro varna ekavinso, visam caivāsmai tac chaudram ca varnam anuvartmānau kurvanty. atho tejo vai stomānām trivrid vīryam pañcadasah prajātih saptadasah pratishthaikavinsas, tad enam tejasā vīryena prajātyā pratishthayantatah samardhayati. tasmaj jyotishtomah syat 6 tasya caturvinsatih stutasastrāni bhavanti. caturvinsatyardhamāso vai samvatsarah, samvatsare kritsnam annādyam, kritsna evainam tad annādye pratishthāpayati. tasmāj jyotishtoma evägnishtomah syäd agnishtomah syät | 4 | 4 | 4 |

Ity ashtamapancikayam prathamo 'dhyayah. Iti shattrinsadhyaye caturthah khandah.

1 Athātah punarabhishekasyaiva 2 sūyate ha vā asya kshatram, yo dīkshate kshatriyah san. sa yadāvabhritād udetyānūbandhyayeshtvodavasyaty, athainam udavasānīyāyām samsthitāyām punar abhishiñcanti 3 tasyaite purastād eva sambhārā upakļiptā bhavanty: audumbary āsandī: tasyai prādeṣamātrāḥ pādāḥ syur, aratnimātrāṇi ṣīrshanyānūcyāni. mauñjam vivayanam, vyāghracarmāstaranam, au-

dumbaras camasa, udumbarasākhā. tasminn etasmins camase 'shṭātayāni nishutāni bhavanti: dadhi madhu sarpir ātapavarshyā āpaḥ ṣashpāni ca tokmāni ca surā dūrvā 4 tad yaishā dakshinā sphyavartanir veder bhavati, tatraitām prācīm āsandīm pratishthāpayati. tasyā antarvedi dvau pādau bhavato bahirvedi dvāv. iyam vai ṣrīs. tasyā etat parimitam rūpam yad antarvedy, athaisha bhūmāparimito yo bahirvedi. tad yad asyā antarvedi dvau pādau bhavato bahirvedi dvā, ubhayoḥ kāmayor upāptyai yaṣ cāntarvedi yaṣ ca bahirvedi || 5 || 1 ||

1 Vyāghracarmanāstrināty uttaralomnā prācīnagrīvena. kshatram vā etad āranyānām pasūnām yad vyāghrah kshatram rājanyah, kshatrenaiva tat kshatram samardhayati. tām pascāt prān upavisyācya jānu dakshiņam abhimantrayata ubhābhyām pānibhyām ālabhyā3gnish tvā gāyatryā sayuk chandasārohatu Savitoshnihā Somo 'nushtubhā Brihaspatir brihatyā Mitrāvaruņau panktyendras trishtubha Visve deva jagatya. tan aham anu rājyāya sāmrājyāya bhaujyāya svārājyāya vairājyāya pārameshthyāya rājyāya māhārājyāyādhipatyāya svāvasyāyātishthāyārohāmī4ty etām āsandīm ārohed dakshinenāgre jānunātha savyena 5 tat-tad itī3n | 6 caturuttarair vai devās chandobhih sayug bhūtvaitām sriyam ārohan yasyām eta etarhi pratishthitā: Agnir gāyatryā Savitoshnihā Somo 'nushtubhā Brihaspatir brihatyā Mitrāvaruņau panktyendras trishtubhā Vișve devā jagatyā 7 te ete abhyanūcyete: agner gāyatry abhavat sayugveti 8 kalpate ha vā asmai yogakshema, uttarottariņīm ha sriyam asnute, 'snute ha prajānām aisvaryam ādhipatyam ya evam etā anu devatā etām āsandīm ārohati kshatriyah sann 9 athainam abhishekshyann apām sāntim vācayati 10 sivena mā cakshushā pasyatāpah sivayā tanvopa sprisata tvacam me | sarvān agnīn apsushado huve vo mayi varco balam ojo ni dhatteti 11 naitasyābhishishicānasyāṣāntā āpo vīryam nirhaṇann iti || 6 || 2 ||

1 Athainam udumbarasākhām antardhāvābhishiñcatī2mā āpah sivatamā imāh sarvasya bheshajīh | imā rāshtrasya vardhanīr imā rāshtrabhrito 'mritāh || 3 yābhir indram abhyashiñcat prajāpatih somam rājānam varunam yamam manum | tābhir adbhir abhishincami tvam aham rajnam tvam adhirājo bhaveha | 4 mahāntam tvā mahīnām samrājam carshanınam devi janitry ajıjanad bhadra janitry ajījanad 5 devasya tvā savituh prasave 'svinor bāhubhyām pūshno hastābhyām agnes tejasā sūryasya varcasendrasyendriyenābhishiñcāmi | balāya sriyai yasase 'nnādyāya 6 bhūr iti ya iched imam eva praty: annam adyad ity, atha ya iched dvipurusham bhūr bhuva ity, atha ya ichet tripurusham vāpratimam vā bhūr bhuvah svar iti 7 tad dhaika āhuh: sarvāptir vā eshā yad etā vyāhritayo, 'tisarvena hāsya parasmai kritam bhavatīti; tam etenābhishinced: devasya tvā savituh prasave 'svinor bāhubhyām pūshno hastābhyām agnes tejasā sūryasya varcasendrasyendriyenābhishiñcāmi | balāya sriyai yasase 'nnādyāyeti 8 tad u punah paricakshate: yad asarvena vāco 'bhishikto bhavatīsvaro ha tu purāyushah praitor, iti ha smāha Satyakāmo Jābālo, yam etābhir vyāhritibhir nābhishincantītī9 svaro ha sarvam āyur aitoh, sarvam āpnod vijayenety u ha smāhoddālaka Ārunir, yam etābhir vyāhritibhir abhishiñcantīti. tam etenaivābhishiñced: devasya tvā savituh prasave 'svinor bāhubhyām pūshno hastabhyām agnes tejasā sūryasya varcasendrasyendriyenābhishiñcāmi | balāya sriyai yaṣase 'nnādyāya bhūr bhuvaḥ svar ity 10 athaitāni ha vai kshatriyād ījānād vyutkrāntāni bhavanti: brahmakshatre ūrg annādyam apām oshadhīnām raso brahmavarcasam irā pushṭiḥ prajātiḥ. kshatrarūpam tad, atho annasya rasa oshadhīnām kshatram pratishṭhā. tad yad evāmū purastād āhutī juhoti, tad asmin brahmakshatre dadhāti || 7 || 3 ||

1 Atha yad audumbary āsandī bhavaty audumbaras camasa udumbarasākhorg vā annādyam udumbara; ūrjam evāsmins tad annādyam dadhāty 2 atha yad dadhi madhu ghritam bhavaty, apām sa oshadhīnām raso; 'pām evāsmins tad oshadhīnām rasam dadhāty 3 atha yad ātapavarshyā āpo bhavanti, tejas ca ha vai brahmavarcasam cātapavarshyā āpas; teja evāsmins tad brahmavarcasam ca dadhāty 4 atha yac chashpāni ca tokmāni ca bhavantīrāyai tat pushtyai rūpam atho prajātyā; irām evāsmins tat pushtim dadhāty atho prajātim 5 atha yat surā bhavati, kshatrarūpam tad atho annasya rasah; kshatrarūpam evāsmins tad dadhāty atho annasya rasam 6 atha yad dūrvā bhavati, kshatram vā etad oshadhīnām yad dūrvā kshatram rājanyo. nitata iva hīha kshatriyo rāshtre vasan bhavati pratishthita iva, nitateva dūrvāvarodhair bhūmyām pratishthiteva. tad vad dūrvā bhavaty, oshadhīnām evāsmins tat kshatram dadhāty atho pratishthām 7 etāni ha vai yāny asmād ījānād vyutkrāntāni bhavanti, tāny evāsmins tad dadhāti, tair evainam tat samardhayaty 8 athāsmai surākaisam hasta ādadhāti 9 svādishthayā madishthayā pavasva soma dhārayā | indrāya pātave suta 10 ity ādhāya sāntim vācayati 11 nānā hi vām devahitam sadas kritam mā sam srikshāthām parame vyomani | surā tvam asi sushminī soma esha rājā mainam hinsishtam svām yonim āvisantāv iti 12 somapīthasya caishā surāpīthasya ca vyāvrittih 13 pītvā yam rātim manyeta tasmā enām prayachet, tad dhi mitrasya rūpam. mitra evainām tad antatah pratishṭhāpayati, tathā hi mitre pratitishṭhati 14 pratitishṭhati ya evam veda || 8 || 4 ||

1 Athodumbarasākhām abhi pratyavarohaty. ūrg vā annādyam udumbara, ūrjam eva tad annādyam abhi pratyavarohaty 2 upary evāsīno bhūmau pādau pratishthāpya pratyavaroham āha 3 pratitishthāmi dyāvāprithivyoh, pratitishthāmi prānāpānayoh, pratitishthāmy ahorātrayoh, pratitishthāmy annapānayoh, prati brahman prati kshatre praty eshu trishu lokeshu tishthāmīty 4 antatah sarvenātmanā pratitishthati. sarvasmin ha vā etasmin pratitishthaty, uttarottarinīm ha sriyam asnute, 'snute ha prajānām aisvaryam ādhipatyam ya evam etena punarabhishekenābhishiktah kshatriyah pratyavarohaty 5 etena pratyavarohena pratyavarūhyopastham kritvā prān āsīno: namo brahmaņe namo brahmane namo brahmana iti trishkritvo brahmane namaskritya: varam dadāmi jityā abhijityai vijityai samjityā iti vācam visrijate 6 sa yan: namo brahmane namo brahmane namo brahmana iti trishkritvo brahmane namaskaroti, brahmana eva tat kshatram vasam eti. tad yatra vai brahmanah kshatram vasam eti, tad rāshtram samriddham tad vīravad, ā hāsmin vīro jāyate 7 'tha yad: varam dadāmi jityā abhijityai vijityai samjityā iti vācam visrijata, etad vai vāco jitam yad dadāmīty āha. yad eva vāco jitā3m | tan ma idam anu karma samtishthātā iti 8 visrijya vācam upotthāyāhavanīye samidham abhyādadhāti 9 samid asi sam v enkshvendriyena vīryena svāhetī10ndriyenaiva tad vīryenātmānam antatah samardhayaty 11 ādhāya samidham trīni padāni prān udann abhyutkrāmati 12 kliptir asi diṣām mayi devebhyaḥ kalpata | kalpatām me yogakshemo 'bhayam me 'stv 13 ity aparājitām diṣam upatishṭhate jitasyaivāpunaḥparājayāya. tattad itī3ň || 9 || 5 ||

1 Devāsurā vā eshu lokeshu samyetire. ta etasyām prācyām disi yetire, tāns tato 'surā ajayans. te dakshinasyām disi yetire, tāns tato 'surā ajayans. te pratīcyām disi yetire, tāns tato 'surā ajayans. ta udīcyām disi yetire, tāns tato 'surā ajayans. ta etasminn avāntaradese yetire ya esha prān udan, te ha tato jigyus 2 tam yadi kshatriya upadhāvet senayoh samāyatyos: tathā me kuru yathāham imām senām jayānīti: sa yadi tatheti brūyād, vanaspate vīdvango hi bhūyā ity asya rathopastham abhimrisyāthainam brūyād 3 ātishthasvaitām te disam abhimukhah samnaddho ratho 'b hipravartatām, sa udan sa pratvañ sa dakshinā sa prān so 'bhy amitram ity 4 abhīvartena havishety evainam āvartayed, athainam anvīkshetāpratirathena sāsena sauparneneti 5 jayati ha tām senām 6 yady u vā enam upadhāvet samgrāmam samyatishyamānas: tathā me kuru yathāham imam samgrāmam samjayānīty, etasyām evainam disi yātayej. jayati ha tam samgrāmam 7 yady u vā enam upadhāved rāshtrād aparudhyamānas: tathā me kuru yathāham idam rāshtram punar avagachānīty, etām evainam disam upanishkramayet. tathā ha rāshtram punar avagachaty 8 upasthäyämitränäm vyapanuttim bruvan grihän abhyety: apa prāca indra visvāň amitrān iti, sarvato hāsmā anamitram abhayam bhavaty, uttarottarinīm ha sriyam asnute, 'snute ha prajānām aisvaryam ādhipatyam ya evam etām amitrānām vyapanuttim bruvan grihān abhyety 9 etya grihān pascād grihyasyāgner upavishtāyānvārabdhāya ritvig antatah kaisena caturgrihītās tisra ājyāhutīr aindrīḥ prapadam juhoty anārtyā arishṭyā ajyānyā abhayāya || 10 || 6 ||

1 Pary ū shu pra dhanva vājasataye pari vritrā - bhūr brahma prānam amritam prapadyate 'yam asau sarma varmābhayam svastaye | saha prajayā saha pasubhir — ni sakshanir dvishas taradhyā rinayā na īyase svāhā || 2 anu hi tvā sutam soma madāmasi mahe sama — bhuvo brahma prānam amritam prapadyate 'yam asau sarma varmābhayam svastaye | saha prajayā saha paşubhi ryarājye vājāň abhi pavamāna pra gāhase svāhā || 3 ajījano hi pavamāna sūryam vidhāre sa — svar brahma prānam amritam prapadyate 'yam asau sarma varmābhayam svastaye | saha prajayā saha pasubhih — kmanā payo gojīrayā ranhamānah puramdhyā svāhety 4 anārto ha vā arishto 'jītah sarvato guptas trayyai vidyāyai rūpeņa sarvā diso 'nusamcaraty aindre loke pratishthito, yasmā etā ritvig antatah kansena caturgrihītās tisra ājyāhutīr aindrīh prapadam juhoty 5 athantatah prajatim asaste gavam asvanam purushanām: iha gāvah pra jāyadhvam ihāsvā iha pūrushāh | iho sahasradakshino vīras trātā ni shīdatv iti 6 bahur ha vai prajayā pasubhir bhavati ya evam etām antatah prajātim āṣāste gavām aṣvānām purushānām 7 esha ha vāva kshatriyo 'vikrishto, yam evamvido yājayanty 8 atha ha tam vy eva karshante - yathā ha vā idam nishādā vā selagā vā pāpakrito vā vittavantam purusham aranye grihītvā kartam anvasya vittam ādāya dravanty, evam eva ta ritvijo yajamānam kartam anvasya vittam ādāya dravanti — yam anevamvido yājayanty 9 etad dha sma vai tad vidvān āha Janamejayaḥ Pārikshita: evamvidam hi vai mām evamvido yājayanti. tasmād aham

jayāmy abhītvarīm senām, jayāmy abhītvaryā senayā. na mā divyā na mānushya ishava richanty, eshyāmi sarvam āyuh, sarvabhūmir bhavishyāmīti 10 na ha vā enam divyā na mānushya ishava richanty, eti sarvam āyuh, sarvabhūmir bhavati, yam evamvido yājayanti yājayanti || 11 || 7 ||

Ity ashtamapañcikāyām dvitīyo 'dhyāyaḥ. Iti saptatrinsādhyāye saptamaḥ khaṇḍaḥ.

1 Athāta aindro mahābhishekas 2 te devā abruvan saprajāpatikā: ayam vai devānām ojishtho balishthah sahishthah sattamah pārayishnutama, imam evābhishiñcāmahā iti. tatheti. tad vai tad Indram eva 3 tasmā etām āsandīm samabharann ricam nāma, tasyai brihac ca rathamtaram ca pūrvau pādāv akurvan, vairūpam ca vairājam cāparau, sākvararaivate sīrshanye, naudhasam ca kāleyam cānūcye, ricah prācīnātānān, sāmāni tirascīnavāyān, yajūnshy atīkāsān, yasa āstaranam, sriyam upabarhanam. tasyai Savitā ca Brihaspatis ca pūrvau pādāv adhārayatām, Vāyus ca Pūshā cāparau, Mitrāvarunau sīrshanye, Asvināv anūcye. sa etām āsandīm ārohad 4 Vasavas tvā gāyatreņa chandasā trivritā stomena rathamtarena sāmnārohantu, tān anv ārohāmi sāmrājyāya. Rudrās tvā traishtubhena chandasā paňcadasena stomena brihatā sāmnārohantu, tān anv ārohāmi bhaujyāyā, dityās tvā jāgatena chandasā saptadasena stomena vairūpena sāmnārohantu, tān anv ārohāmi svārājyāya. Visve tvā devā ānushtubhena chandasaikavinsena stomena vairājena sāmnārohantu, tān anv ārohāmi vairājyāya. Sādhyās ca tvāptyās ca devāh pānktena chandasā triņavena stomena sākvarena sāmnārohantu, tān anv ārohāmi rājyāya. Mārutas ca tvāngirasas ca devā atichandasā chandasā trayastrinsena stomena raivatena sāmnārohantu, tān anv ārohāmi pārameshṭhyāya māhārājyāyādhipatyāya svāvaṣyāyātishṭhāyārohāmīty etām āsandīm ārohat 5 tam etasyām āsandyām āsīnam viṣve devā abruvan: na vā anabhyutkrushṭa Indro vīryam kartum arhaty, abhy enam utkroṣāmeti. tatheti. tam viṣve devā abhyudakroṣann: imam devā abhyutkroṣata samrājam sāmrājyam bhojam bhojapitaram svarājam svārājyam virājam vairājyam rājānam rājapitaram parameshṭhinam pārameshṭhyam. kshatram ajani, kshatriyo 'jani, viṣvasya bhūtasyādhipatir ajani, viṣām attājani, purām bhettājany, asurāṇām hantājani, brahmaņo goptājani, dharmasya goptājanīti 6 tam abhyutkrushṭam Prajāpatir abhishekshyann etayarcābhyamantrayata || 12 || 1 ||

1 Ni shasāda dhritavrato varuņah pastyāsv ā | sāmrājyāya bhaujyāya svārājyāya vairājyāya pārameshthyāya rājyāya māhārājyāyādhipatyāya svāvasyāyātishthāya sukratur iti 2 tam etasyām āsandyām āsīnam Prajāpatih purastāt tishthan pratyanmukha audumbaryārdrayā sākhayā sapalāsayā jātarūpamayena ca pavitrenāntardhāyābhyashincad imā āpah sivatamā ity etena tricena, devasya tveti ca yajushā, bhūr bhuvah svar ity etābhis ca vyāhritibhih || 13 || 2 ||

1 Athainam prācyām disi Vasavo devāh shadbhis caiva pañcavinṣair ahobhir abhyashiñcann etena ca tricenaitena ca yajushaitābhis ca vyāhritibhih sāmrājyāya 2 tasmād etasyām prācyām disi ye keca prācyānām rājānah sāmrājyāyaiva te 'bhishicyante, samrāl ity enān abhishiktān ācakshata etām eva devānām vihitim anv 3 athainam dakshinasyām disi Rudrā devāh shadbhis caiva pañcavinṣair ahobhir abhyashiñcann etena ca tricenaitena ca yajushaitābhis

ca vyāhritibhir bhaujyāya, tasmād etasyām dakshinasyām disi ye keca Satvatām rājāno bhaujyāyaiya te 'bhishicyante, bhojety enān abhishiktān ācakshata etām eva devānām vihitim anv. athainam pratīcyām disy Ādityā devāh shadbhis caiva pañcavinsair ahobhir abhyashiñcann etena ca tricenaitena ca yajushaitābhis ca vyāhritibhih svārājyāya. tasmād etasyām pratīcyām diņi ye keca nīcyānām rājāno ye 'pācyānām svārājyāyaiva te 'bhishicyante svarāl ity enān abhishiktān ācakshata etām eva devānām vihitim anv. athainam udīcyām disi Visve devāh shadbhis caiva pañcavinsair ahobhir abhyashiñcann etena ca tricenaitena ca yajushaitābhis ca vyāhritibhir vairājyāya. tasmād etasyām udīcyām disi ye keca parena Himavantam janapadā Uttarakurava Uttaramadrā iti vairājyāyaiva te 'bhishicyante, virāl ity enān abhishiktān ācakshata etām eva devānām vihitim anv. athainam asyām dhruvāyām madhyamāyām pratishthāyām disi Sādhyās cāptyās ca devāh shadbhis caiva pañcavinsair ahobhir abhyashiñcann etena ca tricenaitena ca yajushaitābhis ca vyāhritibhī rājyāya. tasmād asyām dhruvāyām madhyamāyām pratishthāyām disi ye keca Kurupañcālānām rājānah savasosīnarānām rājyāyaiva te 'bhishieyante, rājety enān abhishiktān ācakshata etām eva devānām vihitim anv. athainam ūrdhvāyām disi Marutas cāngirasas ca devāh shadbhis caiva pañcavinsair ahobhir abhyashiñcann etena ca tricenaitena ca yajushaitābhis ca vyāhritibhih pārameshthyāya māhārājyāyādhipatyāya svāvasyāyātishthāyeti. sa parameshthī prājāpatyo 'bhavat 4 sa etena mahābhishekenābhishikta Indrah sarvā jitīr ajayat, sarvānl lokān avindat, sarveshām devānām sraishthyam atishthām paramatām agachat, sāmrājyam bhaujyam svārājyam vairājyam pārameshthyam rājyam māhārājyam ādhipatyam jitvāsminl loke svayambhūh svarāl amrito, 'mushmin svarge loke sarvān kāmān āptvāmritah samabhavat samabhavat $\parallel 14 \parallel 3 \parallel$

Ity ashtamapañcikāyām tritīyo 'dhyāyaḥ. Ity ashtatrinṣādhyāye tritīyaḥ khaṇḍaḥ.

1 Sa ya iched evamvit kshatriyam: ayam sarvā jitīr jayetāyam sarvāňl lokān vindetāyam sarveshām rājūām sraishthyam atishthām paramatām gacheta sāmrājyam bhaujyam svārājyam vairājyam pārameshthyam rājyam māhārājyam ādhipatyam, ayam samantaparyāyī syāt sārvabhaumah sārvāyusha, āntād ā pararārdhāt prithivyai samudraparvantāvā ekarāl iti: tam etenaindrena mahābhishekena kshatriyam sāpayitvā 'bhishiñced 2 yām ca rātrīm ajāyethā yām ca pretāsi, tad ubhayam antareneshtapurtam te lokam sukritam ayuh prajam vrinjīyam yadi me druhyer iti 3 sa ya iched evamvit kshatriyo: 'ham sarvā jitīr jayeyam, aham sarvāil lokān vindeyam, aham sarveshām rājñām sraishthyam atishthām paramatām gacheyam sāmrājyam bhaujyam svārājyam vairājyam pārameshthyam rājyam māhārājyam ādhipatyam, aham samantaparyāyī syām sārvabhaumah sārvāyusha, āntād ā parārdhāt prithivyai samudraparyantāyā ekarāl iti: sa na vicikitset, sa brūyāt saha sraddhayā: yām ca rātrīm ajāye 'ham yām ca pretāsmi, tad ubhayam antareneshtāpūrtam me lokam sukritam āyuh prajām vrinjīthā yadi te druhyeyam iti || 15 || 1 ||

l Atha tato brūyāc: catushtayāni vānaspatyāni sambharata, naiyagrodhāny audumbarāny āṣvatthāni plākshānīti 2 kshatram vā etad vanaspatīnām yan nyagrodho: yan naiyagrodhāni sambharanti, kshatram evāsmins tad dadhāti. bhaujyam vā etad vanaspatīnām yad udumbaro: yad audumbarāni sambharanti, bhaujyam evāsmins tad dadhāti. sāmrājyam vā etad vanaspatīnām yad asvattho:

yad āṣvatthāni sambharanti, sāmrājyam evāsmins tad dadhāti. svārājyam ca ha vā etad vairājyam ca vanaspatīnām yat plaksho: yat plākshāni sambharanti, svārājyavairājye evāsmins tad dadhāty 3 atha tato brūyāc: catushṭayāny aushadhāni sambharata, tokmakṛitāni vrīhīnām mahāvrīhīnām priyamgūnām yavānām iti 4 kshatram vā etad oshadhīnām yad vrīhayo: yad vrīhīnām tokma sambharanti, kshatram evāsmins tad dadhāti. sāmrājyam vā etad oshadhīnām yan mahāvrīhayo: yan mahāvrīhīnām tokma sambharanti, sāmrājyam evāsmins tad dadhāti. bhaujyam vā etad oshadhīnām yat priyamgavo: yat priyamgūnām tokma sambharanti, bhaujyam evāsmins tad dadhāti. sainānyam vā etad oshadhīnām yad yavā. yad yavānām tokma sambharanti, sainānyam evāsmins tad dadhāti || 16 || 2 ||

1 Athāsmā audumbarīm āsandīm sambharanti, tasyā uktam brāhmanam, audumbaras camaso vā pātrī vodumbarasākhā, tān etān sambhārān sambhrityaudumbaryām pātryām vā camase vā samāvapeyus, teshu samopteshu dadhi madhu sarpir ātapavarshyā āpo 'bhyānīya pratishthāpyaitām āsandīm abhimantrayeta 2 brihac ca te rathamtaram ca pūrvau pādau bhavatām, vairūpam ca vairājam cāparau, sākvararaivate sīrshaņye, naudhasam ca kāleyam cānūcye, ricah prācīnātānāh, sāmāni tirascīnavāyā, yajūnshy atīkāsā, yasa āstaranam, srīr upabarhaņam. Savitā ca te Brihaspatis ca pūrvau pādau dhārayatām, Vāyus ca Pūshā cāparau, Mitrāvarunau sīrshanye, Asvināv anūcye ity 3 athainam etām āsandīm ārohayed 4 Vasavas tvā gāyatreņa chandasā trivritā stomena rathamtarena sāmnārohantu, tān anv āroha sāmrājyāya. Rudrās tvā traishtubhena chandasā pañcadasena stomena brihatā sāmnārohantu, tān anv

āroha bhaujyāyā, dityās tvā jāgatena chandasā saptadasena stomena vairūpeņa sāmnārohantu, tān anv āroha svārājyāya. Visve tvā devā ānushtubhena chandasaikavinsena stomena vairājena sāmnārohantu, tān anv āroha vairājyāya. Marutas ca tvāngirasas ca devā atichandasā chandasā trayastrinsena stomena raivatena samnarohantu. tān anv āroha pārameshthyāya. Sādhyās ca tvāptvās ca devāh pānktena chandasā trinavena stomena sākvareņa sāmnārohantu, tān anv āroha rājyāya māhārājyāyādhipatyāya svāvasyāyātishthāyārohety etām āsandīm ārohayet 5 tam etasyām āsandyām āsīnam rājakartāro brūyur: na vā anabhyutkrushtah kshatriyo vīryam kartum arhaty, abhy enam utkrosāmeti. tatheti. tam rājakartāro 'bhyutkrosantī, mam janā abhyutkrosata samrājam sāmrājyam bhojam bhojapitaram svarājam svārājyam virājam vairājyam parameshthinam pārameshthyam rājānam rājapitaram. kshatram ajani, kshatriyo 'jani, visvasya bhūtasyādhipatir ajani, visām attājany. amitrānām hantājani, brāhmanānām goptājani, dharmasya goptājanīti 6 tam abhyutkrushtam evamvid abhishekshyann etayarcābhimantrayeta || 17 || 3 ||

1 Ni shasāda dhritavrato varuņah pastyāsvā | sāmrājyāya bhaujyāya svārājyāya vairājyāya pārameshṭhyāya rājyāya māhārājyāyādhipatyāya svāvaṣyāyātishṭhāya sukratur iti. tam etasyām āsandyām āsīnam evaṃvit purastāt tishṭhan pratyanmukha audumbaryārdrayā ṣākhayā sapalāṣayā jātarūpamayena ca pavitreṇāntardhāyābhishincatīmā āpaḥ ṣivatamā ity etena tṛicena, devasya tveti ca yajushā, bhūr bhuvaḥ svar ity etābhis ea vyāhṛitibhiḥ || 18 || 4 ||

1 Prācyām tvā disi Vasavo devāh shadbhis caiva pañcavinsair ahobhir abhishiñcantv etena ca tricenaitena ca yajushaitābhis ca vyāhritibhih sāmrājyāya. dakshinasyām tvā disi Rudrā devāh shadbhis caiva pañcavinsair ahobhir abhishiñcantv etena ca tricenaitena ca yajushaitābhis ca vyāhritibhir bhaujyāya. pratīcyām tvā disy Ādityā devāh shadbhis caiva pañcavinsair ahobhir abhishincantv etena ca tricenaitena ca yajushaitābhis ca vyāhritibhih svārājyāyo, dīcyām tvā disi Vișve devăh shadbhis caiva pancavinșair ahobhir abhishiñ cantv etena ca tricenaitena ca yajushaitābhis ca vyāhritibhir vairājyāyo,rdhvāyām tvā dişi Marutaş cāngirasas ca devāh shadbhis caiva pañcavinsair ahobhir abhishiñcantv etena ca tricenaitena ca yajushaitābhis ca vyāhritibhih pārameshthyāyā, syām tvā dhruvāyām madhyamāyām pratishthāyām dişi Sādhyās cāptyās ca devāh shadbhis caiva pancavinsair ahobhir abhishiñcantv etena ca tricenaitena ca yajushaitābhis ca vyāhritibhī rājyāya māhārājyādhipatyāya svāvasyāyādhishthāyeti. sa parameshthī prājāpatyo bhavati 2 sa etenaindrena mahābhishekenābhishiktah kshatriyah sarvā jitīr jayati, sarvāni lokān vindati, sarveshām rājnām sraishthyam atishthām paramatām gachati, sāmrājyam bhaujyam svārājyam pārameshthyam rājyam māhārājyam ādhipatyam jitvāsminl loke svayambhūh svarāl amrito, 'mushmin svarge loke sarvan kaman aptvamritah sambhavati yam etenaindrena mahābhishekena kshatriyam sāpayitvābhishiñeati || 19 || 5 ||

1 Indriyam vā etad asmini loke yad dadhi: yad dadhnābhishincatīndriyam evāsmins tad dadhāti. raso vā esha

oshadhiyanaspatishu yan madhu: yan madhyābhishiñcati, rasam evāsmins tad dadhāti. tejo vā etat pasūnām yad ghritam: yad ghritenābhishiñeati, teja evāsmins tad dadhāty. amritam vā etad asminl loke yad āpo: yad adbhir abhishiñeaty, amritatvam evāsmins tad dadhāti 2 so 'bhishikto 'bhishektre brāhmanāya hiranyam dadyāt, sahasram dadyāt, kshetram catushpād dadyād. athāpy āhur: asamkhyātam evāparimitam dadyād; aparimito vai kshatriyo 'parimitasyāvaruddhyā ity 3 athāsmai surākaisam hasta ādadhāti: svādishthayā madishthayā pavasva soma dhārayā | indrāya pātave suta iti 4 tām pibed: yad atra sishtam rasinah sutasya yad indro apibac chacībhih | idam tad asya manasā sivena somam rājānam iha bhakshayāmi || abhi tvā vrishabhā sute sutam srijāmi pītaye | trimpā vy asnuhī madam iti 5 yo ha vava somapīthah surāyām pravishtah, sa haiva tenaindrena mahābhishekenābhishiktasya kshatriyasya bhakshito bhavati na surā 6 tām pītvābhimantrayetā,pāma somam, sam no bhaveti 7 tad yathaivādah priyalı putralı pitaram priya va jaya patim sukham sivam upasprisaty ā visrasa, evam haivaitenaindrena mahābhishekenābhishiktasya kshatriyasya surā vā somo vānvad vānnādyam sukham sivam upasprisaty ā visrasah || 20 || 6 ||

1 Etena ha vā aindreņa mahābhishekeņa Turaḥ Kāvasheyo Janamejayam Pārikshitam abhishisheca. tasmād u Janamejayaḥ Pārikshitaḥ samantaṃ sarvataḥ prithivīm jayan parīyāyāṣvena ca medhyeneje 2 tad eshābhi yajñagāthā gīyate | 3

Asandīvati dhānyādam rukmiņam haritasrajam | asvam babandha sārangam devebhyo Janamejaya ity 4 etena ha vā aindrena mahābhishekena Cyavano Bhārgavaḥ Ṣāryātam Mānavam abhishisheea, tasmād u Sāryāto

Mānavah samantam sarvatah prithivīm jayan parīyāyāsvena ca medhyeneje, devānām hāpi satre grihapatir āsai5 tena ha vā aindrena mahābhishekena Somasushmā Vājaratnāyanah Şatānīkam Sātrājitam abhishisheca. tasmād u Satanīkah Sātrājitah samantam sarvatah prithivīm jayan parīyāyāsvena ca medhyeneja 6 etena ha vā aindrena mahābhishekena Parvatanāradāv Āmbāshthyam abhishishicatus. tasmād v Āmbāshthyah samantam sarvatah prithivīm jayan parīyāyāsvena ca medhyeneja 7 etena ha vā aindrena mahābhishekena Parvatanāradau Yudhāmsraushtim Augrasainyam abhishishicatus. tasmād u Yudhāmsraushtir Augrasainyah samantam sarvatah prithivīm jayan parīyāyāsvena ca medhyeneja 8 etena ha vā aindrena mahābhishekena Kasyapo Visvakarmānam Bhauvanam abhishisheca, tasmād u Visvakarmā Bhauvanah samantam sarvatah prithivīm jayan parīyāyāsvena ca mcdhyeneje 9 bhūmir ha jagāv, ity udāharanti 10

> na mā martyaḥ kaṣ cana dātum arhati Viṣvakarman Bhauvana māṃ didāsitha | nimankshye 'haṃ salilasya madhye moghas ta esha Kaṣyaṇāyāsa saṇgara

ity 11 etena ha vā aindrena mahābhishekena Vasishthah Sudāsam Paijavanam abhishisheca. tasmād u Sudāh Paijavanah samantam sarvatah prithivīm jayan parīyāyāsvena ca medhyeneja 12 etena ha vā aindrena mahābhishekena Samvarta Āngiraso Maruttam Āvikshitam abhishisheca. tasmād u Marutta Āvikshitah samantam sarvatah prithivīm jayan parīyāyāsvena ca medhyeneje 13 tad apy esha sloko 'bhigīto 14

Marutah pariveshtāro Maruttasyāvasan grihe |
Āvikshitasya Kāmaprer visve devāh sabhāsada
iti || 21 || 7 ||

1 Etena ha vā aindreņa mahābhishekenodamaya Ātreyo 'ngam abhishisheca. tasmād v Angah samantam sarvatah prithivīm jayan parīyāyāsvena ca medhyeneje 2 sa hovācālopāngo: daṣa nāgasahasrāṇi daṣa dāsīsahasrāṇi dadāmi te brāhmanopa māsmin yajñe hvayasveti 3 tad apy ete slokā abhigītāḥ | 4

yābhir gobhir Udamayam Praiyamedhā ayājayan | dve-dve sahasre badvānām $\overline{\rm A}$ treyo madhyato 'dadāt ||

- 5 ashtāṣītisahasrāṇi ṣvetān Vairocano hayān | prashtīn niṣcritya prāyachad yajamāne purohite ||
- 6 desād-desāt samoļhānām sarvāsām āḍhyaduhitṛiṇām | daṣādadāt sahasrāṇy Ātreyo nishkakaṇṭhyaḥ ||
- 7 daṣa nāgasahasrāṇi dattvātreyo 'vacatnuke | ṣrāntaḥ pārikuṭān praipsad dānenāngasya brāhmaṇaḥ || 8 ṣataṃ tubhyaṃ ṣataṃ tubhyam iti smaiva pratāmyati | sahasraṃ tubhyam ity uktvā prāṇān sma pratipadyata

iti || 22 || 8 ||

1 Etena ha vā aindreņa mahābhishekeņa Dīrghatamā Māmateyo Bharatam Dauḥshantim abhishisheca. tasmād u Bharato Dauḥshantiḥ samantam sarvataḥ pṛithivīm jayan parīyāyāṣvair u ca medhyair īje 2 tad apy ete ṣlokā abhi-gītāḥ | 3

hiranyena parīvritān krishņāñ chukladato mrigān | Mashņāre Bharato 'dadāc chatam badvāni sapta ca ||

- 4 Bharatasyaisha Dauḥshanter agniḥ Sācīguṇe citaḥ | yasmin sahasram brāhmaṇā badvaṣo gā vibhejire ||
- 5 ashtāsaptatim Bharato Dauhshantir Yamunām anu | GangāyāmVritraghne'badhnāt pancapancāsatam hayān ||
- 6 trayastrinsacchatam rājāsvān baddhvāya medhyān | Dauhshantir atyagād rājño māyām māyāvattarah ||
- 7 mahākarma Bharatasya na pūrve nāpare janāḥ | divam martya iva hastābhyām nodāpuh pañca mānavā

ity 8 etam ha vā aindram mahābhishekam Brihaduktha rishir Durmukhāya Pāñeālāya provāca. tasmād u Durmukhah Pāñcālo rājā san vidyayā samantam sarvatah prithivīm jayan parīyāyai9tam ha vā aindram mahābhishekam Vāsishthah Sātyahavyo 'tyarātaye Jānamtapaye provāca. tasmād v Atyatrātir Jānamtapir arājā san vidyayā samantam sarvatah prithivīm jayan parīyāya 10 sa hovāca Vāsishthah Sātyahavyo: 'jaishīr vai samantam sarvatah prithivīm, mahan mā gamayeti. sa hovācātyarātir Jānamtapir: yadā brāhmaņottarakurūñ jayeyam, atha tvam u haiva prithivyai rājā syāh, senāpatir eva te 'ham syām iti. sa hovāca Vāsishthah Sātyahavyo: devakshetram vai tan, na vai tan martyo jetum arhaty: adruksho vai ma, āta idam dada iti. tato hātyarātim Jānamtapim āttavīryam niḥsukram Amitratapanah Sushminah Saibyo rājā jaghāna 11 tasmād evam vidushe brāhmanāyaivam cakrushe na kshatriyo druhyen: ned rāshtrād avapadyeyam, ned vā mā prāno jahad iti jahad iti | 23 ||9 ||

> Ity ashtamapañcikāyām caturtho 'dhyāyaḥ. Ity ekonacatvārinsādhyāye navamaḥ khaṇḍaḥ.

I Athātah purodhāyā eva 2 na ha vā apurohitasya rājāo devā annam adanti. tasmād rājā yakshyamāno brāhmaṇam purodadhīta: devā me 'nnam adann ity 3 agnīn vā esha svargyān rājoddharate yat purohitam 4 tasya purohita evāhavanīyo bhavati, jāyā gārhapatyah, putro 'nvāhāryapacanah. sa yat purohitāya karoty āhavanīya eva taj juhoty, atha yaj jāyāyai karoti gārhapatya eva taj juhoty, atha yat putrāya karoty anvāhāryapacana eva taj juhoti, ta enam ṣāntatanavo 'bhihutā abhiprītāh svargam lokam abhivahanti kshatram ca balam ca rāshtram ca viṣam ca 5 ta evainam aṣāntatanavo 'nabhihutā anabhiprītāh svargāl lokān nudante kshatrāc ca balāc ca rāshtrāc ca viṣas cā-

6 gnir vā esha vaisvānarah pañcamenir yat purohitas. tasya vācy evaikā menir bhavati pādayor ekā tvacy ekā hridaya ekopastha ekā. tābhir jvalantībhir dīpyamānābhir upodeti rājānam. sa yad āha: kva bhagavo 'vātsīs, trināny asmā āharateti, tenāsya tām samayati yāsya vāci menir bhavaty. atha yad asmā udakam ānayanti pādyam, tenāsya tām samayati yāsya pādayor menir bhavaty, atha yad enam alamkurvanti, tenāsya tām samayati yāsya tvaci menir bhavaty. atha yad enam tarpayanti, tenāsya tām şamayati yasya hridaye menir bhavaty. atha yad asyanaruddho vesmasu vasati, tenāsya tām samayati yāsyopasthe menir bhavati 7 sa enam santatanur abhihuto 'bhiprītah svargam lokam abhiyahati kshatram ca balam ca rāshtram ca vişam ca. sa evainam asāntatanur anabhihuto 'nabhiprītah svargāl lokān nudate kshatrāc ca balāc ca rāshtrāc ca visas ca || 24 || 1 ||

1 Agnir vā esha vaisvānarah pañeamenir yat purohitas, tābhī rājānam parigrihya tishthati samudra iva bhūmim 2 ayuvam āryasya rāshtram bhavati, nainam purāyushah prāno jahāty, ājarasam jīvati, sarvam āyur eti, na punar mriyate yasyaivam vidvān brāhmano rāshtragopah purohitah 3 kshatrena kshatram jayati, balena balam asnute yasyaivam vidvān brāhmano rāshtragopah purohitas 4 tasmai viṣah samjānate sammukhā ekamanaso yasyaivam vidvān brāhmano rāshtragopah purohitah || 25 || 2 ||

1 Tad apy etad rishinoktam 2 sa id rājā pratijanyāni visvā sushmeņa tasthāv abhi vīryeneti 3 sapatnā vai dvishanto, bhrātrivyā janyāni, tān eva tac chushmeņa vīryenādhitishthati 4 Brihaspatim yah subhritam bibhartīti. Brihaspatir ha vai devānām purohitas, tam anv anye manushyarājām purohitā. Brihaspatim yah subhritam bibhartīti yad āha, purohitam yah su-

bhṛitam bibhartīty eva tad āha 5 valgūyati vandate pūrvabhājam ity, apacitim evāsmā etad āha 6 sa it ksheti sudhita okasi sva iti. gṛihā vā okaḥ, sveshv eva tad gṛiheshu suhito vasati 7 tasmā ilā pinvate viṣvadānīm ity. annaṃ vā ilānnam evāsmā etad ūrjasvac chaṣvad bhavati 8 tasmai viṣaḥ svayam evā namanta iti. rāshṭrāṇi vai viṣo, rāshṭrāṇy evainaṃ tat svayam upanamanti 9 yasmin brahmā rājani pūrva etīti. purohitam evaitad āhā 10 pratīto jayati saṃ dhanānīti. rāshṭrāṇi vai dhanāni, tāny apratīto jayati 11 pratijanyāny uta yā sajanyeti. sapatnā vai dvishanto bhrātṛivyā janyāni, tān apratīto jayaty 12 avasyave yo varivaḥ kṛiṇotīti yad āhāvasīyase yo vasīyaḥ karotīty eva tad āha 13 brahmaṇe rājā tam avanti devā iti, purohitam evaitad abhivadati || 26 || 3 ||

1 Yo ha vai trīn purohitāns trīn purodhātrīn veda, sa brāhmanah purohitah. sa vadeta purodhāyā: Agnir vāva purohitah prithivī purodhātā, Vāyur vāva purohito 'ntariksham purodhātādityo vāva purohito dyauh purodhātai, sha ha vai purohito ya evam vedātha sa tirohito ya evam na veda 2 tasya rājā mitram bhavati, dvishantam apabādhate yasyaivam vidvān brāhmaņo rāshtragopah purohitah 3 kshatrena kshatram jayati, balena balam asnute yasyaivam vidvān brāhmano rāshtragopah purohitas. tasmai visah samjanate sammukha ekamanaso yasyaivam vidvān brāhmano rāshtragopah purohito 4 bhūr bhuvah svar om, amo 'ham asmi sa tvam sa tvam asy amo 'ham, dyaur aham prithivī tvam, sāmāham rik tvam, tāv eha samvahāvahai | purāņy asmān mahābhayāt | tanūr asi tanvam me pāhi | 5 yā oshadhīh somarājñīr bahvīh satavicakshanāh | tā mahvam asminn āsane 'chidram sarma yachata| 6 yā oshadhīḥ somarājūīr vishthitāḥ pṛithivīm anu | tā mahyam asminn āsane 'chidram ṣarma yachata || 7 asmin rāshtre ṣriyam ā veṣayāmy ato devīḥ prati paṣyāmy āpaḥ || 8 dakshiṇam pādam ava nenije 'smin rāshtra indriyam dadhāmi | savyam pādam ava nenije 'smin rāshtra indriyam vardhayāmi | pūrvam anyam aparam anyam pādāv ava nenije | devā rāshtrasya guptyā abhayasyāvaruddhyai || 9 āpaḥ pādāvanejanīr dvishantam nir dahantu me || 27 || 4 ||

1 Athāto brahmanah parimaro. yo ha vai brahmanah parimaram veda, pary enam dvishanto bhrātrivyāh pari sapatnā mriyante 2'yam vai brahma yo 'yam pavate. tam etāh pañca devatāh parimriyante: vidyud vrishtis candramā ādityo 'gnir 3 vidyud vai vidyutya vrishtim anupravisati, sāntardhīyate, tām na nirjānanti 4 yadā vai mriyate, 'thāntardhīyate, 'thainam na nirjānanti 5 sa brūyād vidyuto marane: dvishan me mriyatām, so 'ntardhīyatām, tam mā nirjāāsishur iti 6 kshipram haivainam na nirjānanti 7 vrishtir vai vrishtvā candramasam anupravisati, sāntardhīyate, tām na nirjānanti. yadā vai mriyate, 'thāntardhīyate, 'thainam na nirjānanti. sa brūyād vrishter marane: dvishan me mriyatām, so 'ntardhīyatām, tam mā nirjāāsishur iti. kshipram haivainam na nirjānanti 8 candramā vā amāvāsyāyām ādityam anupravisati, so 'ntardhīyate, tam na nirjānanti. yadā vai mriyate, 'thāntardhīyate, 'thainam na nirjānanti. sa brūyāc candramaso marane: dvishan me mriyatām, so 'ntardhīyatām, tam mā nirjāāsishur iti. kshipram haivainam na nirjānanty 9 ādityo vā astam yann agnim anupravisati, so 'ntardhīyate, tam na nirjānanti. yadā vai mriyate, 'thantardhīyate, 'thainam na nirjānanti. sa brūyād ādityasya marane: dvishan

me mriyatām, so 'ntardhīyatām, tam mā nirjñāsishur iti. kshipram haivainam na nirjānanty 10 agnir vā udvān vāyum anupravisati, so 'ntardhīvate, tam na niriānanti. yadā vai mriyate, 'thantardhīyate, 'thainam na nirjānanti. sa brūyād agner marane: dvishan me mriyatām, so 'ntardhīyatām, tam mā nirjñāsishur iti. kshipram haivainam na nirjānanti 11 tā vā etā devatā ata eva punar jāyante 12 vāyor agnir jāyate, prānād dhi balān mathyamāno 'dhijāyate. tam drishtvā brūyād: agnir jāyatām, mā me dvishañ jany, ata eva parān prajighyatv iti. ato haiva parān prajighyaty 13 agner vā ādityo jāyate. tam drishtvā brūyād: ādityo jāyatām, mā me dvishañ jany, ata eva parāñ prajighyatv ity. ato haiva parān prajighyaty 14 adityad vai candrama jāyate. tam drishtvā brūyāc: candramā jāyatām, mā me dvishañ jany, ata eva parān prajighyaty iti. ato haiva parān prajighyati 15 candramaso vai vrishtir jāyate. tām drishtvā brūyād: vrishtir jāyatām, mā me dvishāñ jany, ata eva parān prajighyatv ity. ato haiva parān prajighyati 16 vrishter vai vidyuj jāyate. tām drishtvā brūyād: vidyuj jāyatām, mā me dvishañ jany, ata eva parān prajighyatv ity. ato haiva parān prajighyati 17 sa esha brahmanah parimaras 18 tam etam brahmanah parimaram Maitreyah Kaushāravah Sutvane Kairişaye Bhārgāyanāya rājne provāca, tam ha panca rājānah parimamrus, tatah Sutvā mahaj jagāma 19 tasya vratam: na dvishatah purva upavised; yadi tishthantam manyeta, tishthetaiva. na dvishatah pūrvah samvised; yady āsīnam manyetāsītaiva. na dvishatah pūrvah prasvapyād: yadi jāgratam manyeta, jāgriyād evā 20 pi ha yady asyāsmamūrdhā dvishan bhavati, kshipram haivainam strinute strinute || 28 || 5 ||

Ity ashtamapañcikāyām pañcamo 'dhyāyaḥ. Iti catvārinṣādhyāye pañcamaḥ khaṇḍaḥ.

Zu 7, 11.

Şānkhāyanabrāhmaņa 3, 1.

Yad darṣapūrṇamāsayor upavasati, na ha vā avratasya devā havir aṣṇanti, tasmād upavasaty: uta me devā havir aṣṇīyur iti. pūrvām paurṇamāsīm upavased iti Paiūgyam, uttarām iti Kaushītakam. yām pary astamayam utsarped iti sā sthitir. uttarām paurṇamāsīm upavased. anirjūāya purastād amāvāsyāyām candramasam yad upavasati tena pūrvām priṇāti, yad yajate tenottarām. uttarām upavased, uttarām u ha vai samudro vijate somam anu daivatam. etad vai devasatyam yac candramās, tasmād uttarām upavaset ||

Anhang.

- 1. Auszüge aus dem Commentare von Sāyaṇācārya.
- 2. Verzeichniss der erwähnten Verse.
- 3. Namenverzeichniss.
- 4. Anmerkungen.

Auszüge aus dem Commentare von Sāyanāeārya.

Pancika I.

1.

2. nirvapanti | ṣakaṭāvasthāpitavrīhisaṃghān nishkrishya mushticatushṭayaparimitānāṃ vrīhīṇāṃ ṣārpe prakshepo nirvapaḥ | tat-pūrvako yāgo 'tra nirvāpaṣabdenopalakshyate |

dīkshaṇīyam | somayāge pravrittasya yajamānasya saṃskāro dīkshaṇam | tasya ca saṃskārasya hetuli karmaviṣesho dīkshaṇīyāṣabdavācyali | tasya karmaviṣeshasya vācakena ṣabdena tatkarmasādhanam upalakshyate | tato dīkshaṇīyākhyakarmasādhanam puroḍāṣam iti sāmānādhikaraṇyam upapannam |

11. prajāyate | tāv etau purodāṣacarupakshāv Āpastambena darṣitau | dīkshaṇīyāyās tantram prakramayati | āgnāváishṇavam ekādaṣakapālam nirvapaty, āgnāvaishṇavam vā ghrite carum | purodāṣo brahmavarcasakāmasya, ghrite carum prajākāmasya paṣukāmasya vā | ādityam ghrite carum dvitīyam paṣukāmasyaike samāmanantīti |

12. āmāvāsyena | tad āhāṣvalāyanaḥ | darṣapūrṇamāsābhyām ishṭveshṭipaṣucāturmāsyair atha somena (4, 1, 1) iti | yajeteti ṣeshaḥ | ishṭir āgrayaṇeshṭiḥ | paṣur nirūḍhapaṣubandhaḥ | Āpastambo 'py āha | atha darṣapūrṇamāsāv ārabhate | tābhyāṃ saṃvatsaram ishṭvā somena pasunā vā yajata iti |

esho ekā dīkshā | eshāpy ekā dīkshā | evam ukte saty anyāpi kācid dīkshāstīti sūcitam bhavati | ata evāṣvalāyana ishṭipurvatvaṃ somapūrvatvaṃ cety ubhau pakshāv udājahāra | ūrdhvaṃ darṣapūrṇamāsābhyāṃ yathopapatty eke | prāg api somenaike (4, 1, 2) iti | upapattir dravyādisampattih | tām anatikramyeti yathopapatti | darṣapūrṇamāsābhyām ūrdhvaṃ dravyādisampattau satyāṃ somena yajeteti keshāṃcin matam | tābhyām prāg api sampattau somapānam ity apareshām matam | Taittirīyāṣ ceshṭipūrvatvam abhipretya vasantādikālaviṣesheshv ādhānam āmnāya punaḥ somapūrvatvam abhipretya kālaniyamam anantareṇādhānam āmananti | atho khalu yad

evainam yajūa upanamed athādadhīta saivāsyarddhir (Tb. 1, 1, 2, 8) iti | Āpastambo 'pīdam eva somādhānam abhipretya vasantādikālaviṣeshapratīkshām vārayati | nartūn sūrkshen na nakshatram iti | tasmāt pakshadvayam |

14. saptadaşa sāmidhenīḥ | pra vo vājā abhidyava ityādyā ekādaṣasaṃkhyākā rico vahnisamindhanahetutvāt sāmidhenya ity ucyante | Āṣvalāyana 1, 2, 7 | tāsu: triḥ prathamām anvāha trir uttamām iti vacanāt, tāḥ paācadaṣa sampadyante | prakritāv eva vihitāsu paācadaṣasv rikshu codakaprāptāsu, ye samidhyamānasamiddhavatyau dve ricau tayor madhye dhāyyābhidheye ricau praksheptavye | tathā cāṣvalāyanaḥ | dīkshaṇīyāyām dhāyye virājau (4, 2, 1) iti | tatra prithupājā amartya ity ekā, tam sabādho yatasruca iti dvitīyā | etac ca Prayogasaṃgrahakāreṇodāhritam | atha dīkshaṇīyāryām dhāyye bhavataḥ | socishkeṣaṃ tam īmahe prithupājās tam sabādha iti |

3.

- 5. ājyam | ājyaghritayor bhedah pūrvācāryair udāhritah | sarpir vilīnam ājyam syād ghanībhutam ghritam vidur iti | īshad vilīnam āyutam |
- 10. dīk shitavimitam | dīkshitasya praveṣārtham viṣesheṇa nirmitah prācīnava
uṣes dīkshitavimitah |
- 11. yonih | Āpastambo 'py āha | ā vo devāsa īmaha iti | pūrvayā dvārā prāgvanṣam pravisyeti |
- 19. mushtī kurute | yajamāno hastayor mushtim kuryāt | tatprakāra Āpastambena spashtam abhihitah | athāngulīr nyacati | svāhā yajūam manaseti dve svāhā diva iti dve svāhā prithivyā iti dve svāhoror antarikshād iti dve svāhā yajūam vātād ā rabha iti mushtī karotīti |
- 21. na pūrvadīkshiņaḥ | dvayor vā bahūnām vā yajamānānām sambhūya somābhishavaḥ samsavaḥ | sa ca mahān doshaḥ | tasminn eva deṣe tasminn eva kāle matsaragrastair yajamānaiḥ pravartitatvāt | nadyā vā parvatena vā vyavadlānarahitayoḥ samīpavartinoḥ parasparamantradhvaniṣravaṇayogyayor deṣayoḥ spardhamanābhyām yajamanābhyām pravartitau yau somayāgau tayor ayam samsavākhyo doshaḥ | tathā ca Sutrakāra āha | saṃsavo 'nantarhiteshu nadyā vā parvatena vā (6, 6, 11) iti | so 'yam doshaḥ pūrvadīkshiṇo nāsti | ckasminn eva divase dvayor yajamānayor madhye yaḥ pūrvaṃ dīkshaṇīyeshṭim karoti sa purvadīkshī |

samvestīya tvopavestīya tvetyādimantreņa yeyam samsavaprītyaseittāhutih seyam aparadīkshiņaiva kartavyā na purvadīkshiņety arthah |

4.

- 1. puronuvākye | tad ubhayam adhvaryuņā preshito hotānubrūyāt |
- 8. yājyānuvākye | yady apy arthānusāreņānuvākyāyājye bhavata iti vidhātavyam, tathāpy alpāctaram iti vyākaraņasūtrānusāreņa yājyāṣabdasya pūrvanipāto drashṭavyaḥ |

5.

1. gāyatryau | sa havyavāļ amartya ity ekā gāyatrī, agnir hotā purohita ity aparā gāyatrī | te ubhe svishṭakṛidyāgasya saṃ-yājye kuryāt |

samyājyāṣabdārtham Āṣvalāyana āha | svishṭakṛitaḥ saṃyājye ity ukte sauvishtakṛitī pratīyād (2, 1, 21) iti |

- 2. gāyatrī | tat savitur vareņyam ity asyām rici yad gāyatrīchandas, tasya tejobrahmavarcasasūdhanatvena tadrūpatvam loke prasiddham |
- 4. ushnihau | agne vājasya gomata ity ekoshnik, sa idhāno vasush kavir ity aparā |
 - 7. anushtubhau | tvam agne vasun iti dve anushtubhau |
 - 10. brihatyau | enā vo agnim iti dve brihatyau |
 - 13. panktī | agnim tam manya iti dve panktī |
 - 16. trishtubhau | dve virupe carata iti dve trishtubhau |
 - 19. jagatyau | janasya gopā iti dve jagatyau |
 - 22. virājau | preddho agna, imo agna iti dve virājau |

6

- 2. na vā ekena | tatra preddho agna ity asyām ricy ekonatrinsad aksharany, imo agna ity asyām rici dvātrinsad aksharāny, atas tayor na virāṭtvam iti cet | maivam | na vā ekenākshareneti vākyenaiva parihritatvāt |
- 8. vicakshaṇavatīm | vicakshaṇety aksharacatushṭayātmako 'yam mantraḥ | tadyuktaṃ vākyam prayuñjīta | Devadattavicakshaṇa gām ānaya, Yajñadattavicakshaṇa gām badhānety evaṃ tatprayogaḥ | tad āhāpastambaḥ | canasitavicakshaṇa iti nāmadheyānteshu dadhāti, canasiteti brāhmaṇaṃ vicakshaṇeti rājanyavaiṣyāv iti |

7.

8. tasmād dakshiņataḥ | yasmād atra devānām digviseshajūāpanāya dakshiņasyām disy avasthitam Agnim yajati, tasmāt kāranād Vindhyaparvatasya dakshinabhāge vrīhyādyoshadhayo 'gre pacyamānā āyanti | tattatsvāmigriheshv āgachanti | Vindhyasyottarabhāge yavagodhūmacaṇakādidhānyaprācuryam | tāni ca dhānyāni māghaphālgunayoḥ pacyanta iti paṣcādbhāvīni | dakshiṇadigbhāge tu yavādiprācuryābhāvāt pracurāṇi ca vrīhyādīni kārttikamārgaṣīrshayoḥ pacyamānatvād agre pāko 'bhihitaḥ |

14. yad uttamām | atra Pathyādīnām catasriņām devatānām ājyena yāgaḥ | Adites tu caruneti drashṭavyam | tad āhāpastambaḥ | catura ājyabhāgān pratidiṣam yajati, Pathyām svastim purastād Agnim dakshinataḥ Somam paṣcāt Savitāram uttarato madhye 'ditim havisheti |

8.

1. prayājāhutibhiḥ | samidho yajati, Tanūnapātam yajatītyādinā vihitāh pañca prayājāhutayaḥ | tāsām prakritāv anushthānaprakāra Āpastambena darsitaḥ | pañca prayājān prāco yajati pratidiṣaṃ vā | samidhaḥ purastāt Tanūnapātam dakshiṇata iḍām paṣcād barhir uttarataḥ svāhākāram madhya iti |

10.

7. yajñamukhe | yajñamukham yajñopakramah | sa ca sutyādine prātaranuvākādinā bhavishyati | tadapekshayā prāyaṇīyeshṭiḥ prathamam yajñamukham |

- 1. prayājā vat | prāyaņīyeshter darṣapūrṇamāsavikritatvāc codakena prayājā anuyājāṣ ca prāptāḥ | samidho agna ājyasya (Āṣvalāyana 1, 5, 15) ityādyā mantrasādhyāḥ prayājā, devam barhir (Āṣvalāyana 1, 8, 7) ityādyā mantrasādhyās trayo 'nuyājāḥ | prāyaṇīyākhyaṃ karma prayājopetam anuyājavarjitaṃ kartavyam iti ṣākhāntarīyā āhuḥ |
- 6. tāvataiva | tadānīm yajūasya samāptatvād uttarakālīnam somakrayādikam na pravarteta | eteshām ananushṭhānamātreṇa yajūo 'samāpto bhavati, tata uttarānushṭhānam nirvighnam pravartate |
- 7. nishkāsam | bhāṇḍagato leparūpo havihṣesho nishkāsaḥ | prāyaṇīyakarmasambandhinam nishkāsam kasminseit pātre sthūpayet | tatah sutyādine somayāgasyāvasāna udayanīyeshtigatena havishā saha tam nishkāsam abhinirvapet |
- 9. amushmin vā etena | atra brahmavādinah kamcid dosham āhuḥ | prāyanīyam ity evamvidhanāmopetam yat karmāsty, etena karmanā yajamānāh svargaloka eva samriddhim prāpnuvanti nāsmiŭl loke | katham iti cet | prāyanīyam ity etan nāma manasā kritvā nirvapanti, caraṇakāle 'pi tathaiva caranti | caraṇam āhutiprakshepaḥ | tasya ca nāmno 'yam arthah | anena karmaṇā yajamānā asmāl lokāt prayanty eva, na tv asmiŭl loke kamcit kālam pratitishṭhanti | ta-

smāt prāyanīyanāma sampannam iti ļ
 srauta itisabdo brahmavādyudbhāvitadoshasanāptyartha
h \mid

- 13. barsanaddhyai | barso manyākāro granthiviseshah | tasya granther naddhir bandhanam | tatsiddhyartham |
 - 14. tejanyāḥ | tejanī rajjuḥ |

12.

2. nānuvidyate | subhakarmānukūlo nāsti | meshādisamkrāntyādivirahitatvān malamāsa ity abhipretya tasmin māse sishṭāḥ subhakarmāṇi varjayanti | ata evedānīm api somavikrayī sishṭācārasyānukūlo naiva vidyate |

13.

- 11. yo vai bhavati | yaḥ pumān praudhe yajāc pravṛitto bhavati, tatrāpi yaḥ ṣreshthatām prayogapāṭavābhimānam aṣnute prāpnoti, sa tādṛiṣaḥ purushaḥ karmasamāptivyagratayā paṇḍitammanyatvena vā vaikalyaṃ kurvan kilbisham bhavati | pāpam prāpnoti |
- 12. mānuvocaḥ | tasmād yajamānā evam āhuḥ | he hotas tvam mānuvocaḥ | anyacittaḥ san puronuvākyām mā paṭha | he adhvaryo mā pracārīḥ | vyagratayā pracāram anyathānushṭhānam mā kārshīḥ | nu kshipraṃ kurvanto bhavantaḥ kilbisham mā yātayan | mā prāpnuvata |
- 26. varuņadevatyah | yāvatkālam soma upanaddha vastrādinā baddhah syāt | yāvac ca pariṣritāni prācīnavanṣādisthānāni prapadyate | tāvad esha somo varuṇadevatākaḥ | bandhanasya varuṇapāṣādhīnatvād, āvaraṇasyāpi varuṇādhīnatvāt |

14

- 1. anyataro 'naḍvān | krayadese somam sakate prakshipya prācīnavansasamīpe samānīya sakatabaddhayor anaḍuhor madhye kaṃcid anaḍvāhaṃ vimucyetaram avimucya rājānaṃ sakatād adhas stād ritvija upāvahareyuḥ |
- 4. cakriyāṇām | laukikīnāṃ vaidikīnāṃ ca prajānāṃ svarūpam | yadvā cakri şakaṭam | tena cakriṇa yāntīti şakaṭam āruhya gachantyaḥ prajāṣ cakriyāḥ |
- 6. prāci tishthati | etat sarvam abhipretyāpastambah samjagrāha | pra cyavasva bhuvas pata iti prānco bhiprayāya pradakshinam āvartanta iti | agreņa prāgvansam prāgīsham udagīsham vā sakaṭam avasthāpyeti |

15.

4. svena chandasā | te ca yājyānuvākye Āṣvalāyanena darṣite | idam vishņur vi cakraine, tad asya priyam abhi pātho aṣyām (4, 5, 3) iti |

6. agnim manthanti | atrātithyeshṭimadhye 'gnimanthanam Āpastamba āha | ātithyam āsādya sambhārayajūnshi vyācashṭe | yajamānam vācayatīty eke | paṣuvan nirmanthyaḥ sāmidhenyaṣ ceti | Āṣvalāyano 'py āha | ātithyelāntā | tasyā agnimanthanam (4, 5, 1. 2) iti |

16.

- 20. prahriyamāṇāya | āhavanīye prakshipyamāṇo 'yam mathito 'gnih prahriyamānah |
- 35. yajñena yajñam | uttamayā cānayā paridadhāti | anuvā-canam samāpayet | yad āhāṣvalāyanah | yajñena yajñam ayajanta devā iti paridadhyāt | sarvatrottamām paridhānīyeti vidyād (2, 16, 7. 8) iti |
- 40. abrāhmaņoktaḥ | athavā smṛitishv abrāhmaṇatvena pratipādito yo 'sti so 'yam abrāhmaṇoktaḥ | tad yathā | abrāhmaṇās tu shaṭ proktā iti Ṣātātapo 'bravīt | ādyas tu rājabhṛityaḥ syād dvitīyaḥ krayavikrayī || tritīyo bahuyājyākhyaṣ caturtho 'ṣrautayājakaḥ | paācamam prāhur eteshāṃ grāmasya nagarasya ca || anāgatāṃ tu yaḥ pūrvāṃ sādityāṃ caiva paṣcimām | nopāsīta dvijaḥ saṃdhyām brahmabandhuḥ sa garhitaḥ ||

17.

6. jushāņena | prakritāv āmnātau: jushāņo 'gnir ājyasya vetu, jushāņah soma ājyasya havisho vetv iti | tenaiva mantrena yajeta |

15. atiriktam tat | ye ceme sirasi yogyāḥ prāṇā ye 'py amī nīcadesasthitāḥ prāṇās te sarve sam u vidre | sambhūyaikatra sirasy avatishṭheran | tac cātiriktam | yogyasthānīyād adhikam | sirorūpam ātithyam karma cakshurādīnām eva prāṇānām yogyasthānam, na tv adhodesavartinām apānādīnām tatrāvakāṣo 'stīty arthaḥ |

- 4. abhi tyam devam | tā etās catasra ricah sākhāntaragatā Āsvalāyanapathitā drashṭavyāh (4, 6, 3) |
- 5. sam sīdasva | anena mantrenainam pravargyākhyam mahāvīram kharasabdābhidheye samtāpanasthāne samasādayan | sthāpayeyur ity arthah |
- 7. patamgam | patamgam iti samhitäyäm ämnätayor dvayoh pratīke, yo nah sanutya iti dvayoh pratīke, bhavā no agna iti dvayoh |
- 9. catasra ekapātinyaḥ | ckasya mantrasya pātaḥ pratīkam ekapātaḥ | so 'yaṃ yāsv rikshu tā ekapātinyaḥ | ekaikasyā ricaḥ pratīkāny etāni militvā catasra iti tātparyārthaḥ |

20.

- 3. ayam vai venah | ṣarīramadhye 'vasthitam nābhim hastenābhinīya pradarṣayann ayam vai vena ity ucyate | tasya nābher venatvam katham iti cet | ucyate | asmān nābher ūrdhvā anye prāṇāṣ cakshurādayaḥ kecit prāṇaviṣeshā venanti | caranti | tathā nābher avāneo 'pāṇavāyvādayaḥ kecid venanti | caranti | tasmād venanty asmād avadhibhūtān nābher iti vyutpattyā venaṣabdavācyo nābhiḥ | nābhiṣabdavācyatvam katham iti cet | tad ucyate | ayam nābhih prāṇādhāratvena svayam prāṇarūpaḥ sann itarān ūrdhvavartino 'dhovartinaṣ ca prāṇān uddiṣya pratyekam nābher nābhaishīr ity evam vadann iva maryādārūpatvenāvasthitaḥ | tasmād ayam dehamadhyavartī nābhir bhavati | naiva bhītim kurv ity abhipretya maryādātvenāvasthānam eva nābher nābhiṣabdapravṛittinimittam |
 - 4. vi yat pavitram | Āsvalāyana 4, 6, 3 |

21.

- 4. apaşyam tvā | etatsūktagatānām tisrinām ricām prithagviniyogam Āṣvalāyana āha | apaṣyam tvety etasyādyayā yajamānam īkshate dvitīyayā patnīm tritīyayātmānam (4, 6, 3) iti |
- 16. yābhir amum āvatam | Dieses bezieht sich auf die zweite Hälfte der Verse I, 112, 1—23.
- 17. arūrucat | tasyāh pūrvoktasūkte sthānaviṣesha Āṣvalāyanena darṣitah | prāg uttamāyā arūrucad ushasah pṛiṣnir agriya ity āvapetottareṇārdharcena patnīm īksheta $(4,\ 6,\ 3)$ iti |
- 20. iti nu pūrvam paṭalam | brahma jajūūnam (1, 19) ity ārabhya pṛithivī uta dyaur ityantenoktaprakārenābhishṭavasya purvo bhāgo varnitah | atra bhāgadvayakalpanam ekaikasmin bhāge prathamottamayor ricor āvrittyartham | ata evoktam | ādyāntyātritvasiddhyartham paṭaladvitayam kritam | anyathābhishṭavasyaikyāt tritvam tatraiva vai bhaved iti |

22.

- 1. athottaram | paṭalaṣabdaḥ samūhavācī | uttarabhāgastho mantrasamūhaḥ kathyata iti ṣeshaḥ |
- 2. samiddho agnir aşvinā, samiddho agnir v
rishaṇāratir divaḥ. Āṣvalāyana 4, 7, 4.

ut tishṭha | tasyā viniyogam Āṣvalāyana āha | ut tishṭha brahmaṇas pata ity etām uktvāvatishṭhate (4, 7, 4) iti |

adhukshad iti saptadaṣī | tadviniyogam āha | dugdhāyām adhukshad (4, 7, 4) iti |

upa drava | tadviniyogam cāha | āhriyamāṇa upa drava (4, 7, 4) iti | seyam ṣākhāntaragatatvād Āṣvalāyanena paṭhitā |

ā suta ity ekonavinsī | ā nūnam iti vinsī | anayor vyatyayena prayogam āha | āsicyamāna ā nūnam asvinor rishir iti gavya, ā sute sincata sriyam ity āje (4, 7, 4) iti ||

sam u tya ity ekavinsī | tad viniyogam cāha | āsiktayor sam u tye (4, 7, 4) iti | seyam ricām ekavinsatir gharmaduho dhenor dohanasyānurūpā, tāsv rikshu dohanocitānām (ṣabdānām) driṣyamānatvāt |

3. ud u shya devah | mahāvīram ādāyottishthatsv anyeshu hotod u shya deva ity anena mantrena tān anūttishthet | teshu gachatsu mantrenānugachet |

kharam | kharah pravrinjanasthanam |

tapto vām ity eshā sākhāntaragatatvāt Sūtrakārena pathitā. 4, 7, 4.

- 4. agne vīhīti | pūrvoktayor yājyayoḥ pāṭhānte vaushaḍ iti yad uceāraṇaṃ so 'yam prathamo vashaṭkāraḥ | tata urdhvam agne vīhīty uceārya vaushaḍ iti yat paṭhanaṃ so 'yam anuvashaṭkāraḥ | etam mantraṃ hotā paṭhet | he agne vīhī | khāda | bhakshayety arthaḥ | gharmasya yajety adhvaryuṇā preshito hotā pūrvoktaṃ yājyādvayaṃ savashaṭkāraṃ yadā paṭhati tadānīm adhvaryur aṣvinā gharmam pāṭam iti mantreṇa juhoti | punar apy agne vīhīti hotrā paṭhite saty adhvaryuḥ svāhendrāya vaḍ iti juhoti | tad etat sarvam Āpastamba āha | āṣrāvya pratyāṣrāvite sampreshyati gharmasya yajety, aṣvinā gharmam pāṭam iti vashaṭkṛite juhoti, svāhendrāya vaḍ ity anuvashaṭkṛita iti |
 - 5. yad usriyāsu | Āsvalāyana 4, 7, 4.
- 6. trayāṇām | somo vallīraso, gharmaḥ pravargyahavir, vājinam āmikshānunishyādi nīram | eteshāṃ svishṭakridartham avadānaṃ na kuryuḥ |
 - 7. visvā āsā | Āsvalāyana 4, 7, 4.
 - 8. svāhākritah | Āsvalāyana 4, 7, 4.
- 9. pāvakasoce | hotur ekayarcā pravargyahaviļseshabhakshaņapratīkshām vidhatte |
 - 11. ā yasmin | Āṣvalāyana 4, 7, 4.
- 12. havir havishmah | bahushu dineshu pūrvāhuāparāhuayoḥ pravargyākhyam karmānushṭhīyate | tatrottame dine 'parāhuakālīne pravargyākhye kāmcid ricam adhikām vidhatte: havir havishma iti |
- 13. sūyavasāt | antimāt prācīneshu pravargyeshu pūrvoktām adhikām aprakshipyaivānayā paridadhyāt | antime tu tām prakshipya paṣcādanayā paridadhyāt | tad āhāṣvalāyanaḥ | sūyavasād bhagavatī hi bhūyā iti paridadhyād, uttame prāg uttamāyā havir havishmo mahi sadma daivyam ity āvapeta (4, 7, 4. 5) iti |
 - 14. yo gharmah | pravargyahavirāsrayabhūto mahāvīrākhyo

mṛinmayapātraviṣesho yo 'sāv asti tac chiṣnam | prajananendriyaru-pam | taptasya mahāvīrasya hastābhyām grahītum aṣakyatvāt tadgra-haṇasamarthodumbarakāshṭhanirmitau ṣaphau ṣaphanāmānau yau vidyete, tau prajananendriyasya pārṣvavartinau ṣaphāv iva saṃdṛi-ṣyete ca | udumbarakāshṭhābhyām ṣaphanāmakābhyām mahāvīrasya madhyabhāge dhṛitatvāt | tasyādhastād ādhārārtham udumbarakāshṭhanirmitopayamanīṣabdavācyā darvī yā vidyate, seyam ṣarīrasambandhinī te ṣroṇikapāle ṣroṇidvayamadhyagatam asthidvayam |

15. vedamayo brahmamayah | vedasabdenātharvavedah sarvavedasamashtiyuktir vocyate | brahmasabdena hiraṇyagarbhah | amṛitaṣabdena paramātmā |

23.

2. upasadā vai | parakīyadurgasamīpāvasthānena durgāvarodharūpeṇaiva mahatyā senayā durgaveshṭanena |

prathamām upasadam | tatra yā te agne 'yāṣayā tanur ity anena mantreṇa sādhyopasat prathamadine 'nushṭhitatvāt prathamā | yā te agne rajāṣayā tanūr ity anena mantreṇa sādhyā dvitīyadine 'nushṭheyatvād dvitīyā | yā te agne harāṣayeti mantreṇa sādhyā tritīyadine 'nushṭheyatvāt tritīyā |

7. tāvantam eva | evam sati yāvān ahorātrayos saṃdhikālas tāvantam eva dvishate dveshiņe lokam sthānaviṣesham pariṣinashṭi | itarasmāt kālān niḥsāritatvena saṃdhyākāla evāsurāṇām pariṣishyate | atraikaikasmin dine dvir-dvir anushṭheyā upasado jyotishṭome trishu dineshv anushṭheyāḥ | agnicayane shaṭsu dineshu | ahīnasatrayor dvādaṣasu dineshu | tathā ca Taittirīyair āmnātam | tisra eva sāhnasyopasado dvādaṣāhīnasya yajñasya savīryatvāya (Ts. 6, 2, 5, 1) iti | tathā shaḍ upasado 'gneṣ cityasya bhavantīti ṣrutyantaraṃ drashṭavyam | Āṣvalāyanas tv evam āha | ekāhīnānāṃ tisraḥ shaḍ vā | ahīnānāṃ dvādaṣa caturvinṣatiḥ saṃcare (4, 8, 13) iti | gavāmayanākhye saṃcara ity arthaḥ |

- 6. tat tānūnaptram | tasmād idam ājyasparsanākhyam tānūnaptram karmābhavat | idam ca karmāpastambena vispashṭam abhihitam | ātithyāyā dhrauvāt sruci camase vā tānūnaptram samavadyati caturavattam pañcāvattam vāpataye tvā grihņāmīty etaih pratimantram anādhrishṭam asīti yajamānasaptadaṣā ritvijas tānūnaptram samavamriṣanty anu me dīkshām iti yajamāna iti |
- 8. tasmāt | yady apy etat tānunaptrīkarmopasadbhyah purvam anushtheyam, tathāpy upasatprayuktavijayaprasaūgena buddhisthatvād atrābhihitam |

- 1. samānabarhishī | ātithyākarmany āstīrņam barhir nāgnau prahritam | iḍāntatvena tatra karmasamāpanāt | tac cāpastambenoktam | iḍāntā saṃtishṭhate dhārayanti dhrauvam ājyam iti | ṣākhāntare ca barhishor anuvrittir āmnātā | yad ātithyāyām barhis tad upasadāṃ tad agnīshomīyasyeti |
- 2. Varuņah parņāni | Varuņo 'tra praṣansārtham evopādīyate na tu devatātvena, tadīyayor yājyānuvākyayor anabhidhāsyamānatvāt |
 - 4. vratam upaiti | vratasabdenātra payaḥpānam ucyate |
- 5. trīn stanān | etāsām stanasamkhyānām uktāh kālaviscshā Āpastambenodāhritāh | caturah sāyam duhyāt trīn prātar dvau sāyam ekam uttama iti |
- 6. paro varīyānsaḥ | ime prithivyantarikshadyusaptalokāḥ paro varīyānsaḥ | parastād ūrdhvabhāge 'tiṣayena varā atyantavistritāḥ | arvāg adhobhāge 'nhīyānsaḥ | atiṣayenāṇuvat saṃkucitāḥ | satyalokād aṇur dyulokaḥ | tasmād apy aṇur antarikshalokaḥ | tasmād apy aṇur bhūlokaḥ | evaṃ saty upasado 'pi parastād ūrdhvalokasthānīyāt prathamadinād ārabhya tattaddināntaradineshu stanasaṃkhyāhrāsenārvācīr upaity anutishṭhatīti yad asti, tad eshām eva lokānām abhijayāya bhavati |
- 7. upasadyāya | upasadyāyetyādyā āmnātās tisra ricah pūrvāhņe sāmidhenyaḥ | imām me agna ityādikā āmnātās tisra rico 'parāhņe sāmidhenyah |
- 8. jaghnivatīḥ | hantidhātvarthayuktā jaghnivatīḥ | tathāvidhā ŗica udāharati |
- 13. grīvāsu | grīvāsthānīyāsūpasatsu gaṇḍamālākhyarogasthānīyaṃ doshaṃ dadhyāt | utpādayet | tathā sati hotā yajamānasya glāniviṣeshāñ janitor utpādayitum īṣvaraḥ samartho bhavet |
- 15. tad u ha | tasminn evoktūrthe kascid vrittūnta ucyata iti seshah | Upāvināmakah kascid rishih | sa tu Jānaṣruteyo Janaṣrutāyāh striyo 'patyam | sa pumān upasadām kila vā upasannāmakānām karmaṇām eva vidhāyake brāhmaṇe tad vākyam āha sma | kim āheti | tad ucyate | yasmāt kāraṇād aṣlīlasyāpi kurūpasya ṣrotriyasya vedaṣāstravido mukhaṃ triptam iva dainyahīmatayā triptiyuktam eva rebhavatīva vedaṣāstrapāthopetatvāc chansad iva vy eva jūāyate | viṣesheṇāvaṣyam pramīyate | ity etad risher vacanam | tasya vacanasyābhiprāya ucyate | grīvāsthānīyā upasada ājyahavishkāḥ | ata eva ṣobhamānāḥ | loke 'pi ṣobhamānāsu grīvāsv adhyāhitam āṣritam mukhaṃ ṣrotriyasambandhi triptyādyupetaṃ driṣyate | tasmāt kāraṇāc chobhanagrīvāhitamukhasāmyam ājyahavishkatvam ity abhipretya ṣa rishis tad vākyam aha |

26

1. aprayājam | tathā cāsvalāyana āha | svishtakridādi lupyate prayājā ājyabhāgau ca (4, 8, 8) iti | svishtakridādishv antarbhāvād anuyājalopo yukta eva |

atrāgnīshomavishņurūpāṇām devānām bahutvenāsrāvaṇārtham uttarasmād deṣād āhavanīyasya dakshiņadeṣam praty asakṛid atikra-

maṇam praptam | tad varayitum aha | sakrid etc.

- 2. sakṛit | vedyāhavanīyayor madhye sakṛid evātikramya dakshinadisy avasthito bahushu yāgeshu pratyekam āṣrāvaṇaṃ kuryāt | evaṃ saty upasadyajñasya sarvata ākramanam bhavati | sthairyam bhavati | anyathā punaḥ-punar uttarasyāṃ diṣi gamane labdhāvasaraḥ san yajño 'py apakrāmet | tasmāt sakṛid evātikramaṇaṃ yuktam | tadāhāpastambaḥ | dhrauvād ashṭau juhvāṃ gṛihṇāti catur upabhṛiti | ghṛitavati ṣabde juhūpabhṛitāv ādāya dakshiṇā sakṛid atikrānta upānṣuyājavat pracaratīti |
- 3. krūram iva somasya rājño 'nte samīpe ghritena dravyeṇa tānūnaptrasamjnakam karma caranty anutishṭhantīti yad asti, tad etat somasya rājñaḥ samīpe kruram iva vai ugram eva karma caranti s
- 4. āpyāyayanti | jalena prokshaṇam āpyāyanam | ṣamayanti | udricam aṣīya | ud uttamā samāptivishayā rig yasyām sutyāyām seyam udrik | vighnam antareṇa samāptiparyantam anutishtheyam iti |
- 5. prastare nihnavate | yad yasmād evam tat tasmād garbharakshārtham prastara etannāmake darbhamushtau nihnavate | sampraṇamanti | namaskāropacāram kuryur ity arthah | nihnavaprakāra Āpastambena darsitah | atha nihnavate | dakshine vedyante prastaram nidhāya dakshinān pāṇīn uttānān kritvā savyān nīca eshṭā rāya iti |

28.

1. agnaye | prācīnavanṣagata āhavanīye 'vasthitasyāgneḥ saumikyām uttaravedyām nayanam yad asti, tad etad atrāgnipraṇayanam |

16. ayam u syā | brāhmaṇagato 'yaṃṣabdo 'tra strīliūgatvena

pariņeyaḥ |

28. paitudāravāḥ | pītudāruḥ khadiravriksha ity eke | devadāruvriksha ity anye | guggulu prašiddham dhūpasādhanam | urņāstukā avisambandhiromaviṣeshāḥ | sugandhitejanam trinaviṣesho, yasya mūlāni gharmakāle pānīyamadhye sthāpyante |

29.

1. havirdhānābhyām | haviḥ somarūpaṃ dhatto dhārayata iti havirdhāne dve ṣakaṭe | tayoḥ svarūpam Āpastambo darṣayati | prayuktapūrve sakate naddhayuge apratihitasamye prakshālya tayoh prathamagrathitān granthīn visrasya navān prajñātān kritvāgreņa prāgvansam abhitah prishthyām avyavanayan parisrite sachadishī avasthāpayatīti | tayor havirdhānayoh prācīnavansasya purobhāgam upakramyottaradesaparyantam nayanam pravartanam tad api sa evāha | prācī pretam adhvaram ity udgrihņantah pravartayantīti |

- 5. prabāhuk | parasparasādrisyena sahaiva vartamāne |
- 8. adhi dvayoh | havirdhanakhyayoh sakatayor upari somasyavasthanaya grihakarena parito veshtanam upary achadanam yat kriyate, tad etad achadanam chadihsabdavacyam | tadrise dve chadishi tayor havirdhanayor avasthapya tayos chadishor upari tritiyam chadir havirdhanayor udahritayor avasthapyate |
- 15. rarātyām | havirdhānamaņdapasya cikīrshitasya prācyām dvāri bandhanīyā darbhamālā rarātī | dvitīyārthe saptamī |
- 21. yajushā | tad etad \overline{A} pastambo darşayati | vishnoh prishtham asīti teshu madhyamam chadir adhyūhati | aratnivistāram navāyāmam iti |
- 22. tau yadaiva | adhvaryur dakshinasya havirdhānasya methīm īshāgrabhāgāvasthāpanakāshtham sthāpayati | uttarasya tu pratiprasthātā karoti | tad etad ubhayam Āpastambo darsayati | divo vā vishņa ity adhvaryur dakshinasya havirdhānasya karnātardam anu methīm nihanti tasyām īshām ninahyaty evam uttarasya pratiprasthātā vishņor nu kam ity uttarasyottaram karnātardam anv iti | tasmin methīnihananakāle paridadhyād iti | yady apy ayam kālah pariṣrayaṇakālāt prācīnaḥ | tathāpi tatsamīpavartitvāt pūrvavidhinā saha nātyantam virodha ity etad darṣayati | atra hi te etc.

- 1. ag nīshomābhyām | yo 'yam agnih prācīnavansākhyāyāh sālāyā mukhe dvārabhāge pūrvasiddhāhavanīyarūpenāvatishthate | tasmāc chālāmukhīyād agneh sakāsāt kiyān apy āgnīdhrīye dhishnye netavyah | somas ca pūrvam sālāmukhīyasamīpe 'vasthitas tenāgninā sahānītah san punar api havirdhānamaṇḍape netavyah | tad idam agnīshomapraṇayanam | tadartham hotāram praty adhvaryuḥ praishamantram brūyāt | tad etat sarvam Āpastamba āha | ṣālāmukhīye praṇayanīyam idhmam ādīpya sikatābhir upayamya | Agnīshomābhyām anubrūhīti sampreshyatīti | agniprathamāh somaprathamā vā prācīm abhipravrajanty āgnīdhrīye 'gnim pratishṭhāpyeti | sa ca somo jigāti gātuvid ity aparayā dvārā havirdhānam rājānam prapādayatīti ca |
 - 2. sāvīr hi | Āsvalāyana 4, 10, 1.
- 12. āhutyām | āhutis tu Yajurvede vihitā | nayavatyarcāgnīdhre juhoti suvargasya lokasyābhinītyai (Ts. 6, 3, 2, 3) iti | sā cāpastam-

bena spashtīkritā | āgnīdhrīyo 'gnim pratishthāpyāgne nayety ardham ājyaṣeshasya juhotīti |

23. hiranmayam | havirdhānasya sakatasyopari somasthāpanārthe krishnājinam āstriņanti | tathā cāpastamba āha | dakshiņasya havirdhānasya nīde pūrvavat krishnājināstaraṇam rājñah sādanam iti |

Pancika II.

1.

12. tasmāt palāṣasyaiva | tasmād yonitvāt palāṣākhyasyaiva vṛikshasya sambandhinā palāṣasabdena sarvavṛikshāṇām patram ācakshate | vyavaharanti | amushya nyagrodhasya palāṣam patram, amushya cūtavṛikshasya palāṣam patram |

2.

1. anjmo yūpam | ca sa praisho vikalpenāpastambena darsitah | yūpāyājyamānāyānubrūhīti sampreshyati | ajyamānāyānubruhīti | anjmo yūpam anubrūhīti veti |

anjanam tv Apastambena darsitam | athainam asamskritennjyena yajamano 'gratah sakalenanakty aindram asīti cashalam anktvā supippalabhyas tvaushadhībhya iti pratimucya devas tva savita madhvanaktv iti sruveņa samtatam avichindann agnishtham asrim anaktīti |

- 6. uc chrayasva | tad etad ucchrayanam Āpastambena darsitam | yūpāyocchrīyamānāyānubrūhīti sampreshyaty, ucchrīyamānāyānubruhīti vod divam stabhānāntariksham prinety ucchrayatīti |
- 10. samiddhasya | ardham antarvedy ardham bahirvedi yupasthāpanād āhavanīyapūrvadigāsrayaṇam |
- 22. yadi ha vā api | yady api yajamāno mṛityunā nīta eva bhavati | tathāpi tatpādapāṭhena mṛityum parihṛityainam saṃvatsarāyāyuhpradāya kālātmane dadāti |
- 32. tam dhīrāsah | atra prathamam aŭjmo yūpam anubrūhīti preshito yathāŭjanti tvām iti prathamām anvāha | tathā yūpāyocchrīyamāṇāyānubruhīti preshita uc chrayasvetyādyā ricah paūcānubrūyāt | tathā yūpāya parivīyamāṇāyānubrūhīti preshito yuvā suvāsā ity etām anubrūyāt |

- 1. tishthed yūpā3ḥ | karmaṇi samāpte sati paṣcād ayaṃ yu-paḥ kiṃ svasthāne tishthet | kiṃ vā taṃ yūpaṃ vahnau prahared ity evaṃvidhaṃ vicāram brahmavādina āhuḥ |
 - 7. prastarah | prastarakhyo darbhamushtih |
 - 8. atha ye tebhyah | pürvasiddhebhyo 'nushthātribhya ri-

shibhyo 'vare ye kecid arvācīnā idānīmtanā yajamānā āsan | te sarve yūpasya pratinidhitvena yūpasakalam etam svarunāmakam svalpam kāshthakhaṇḍam apaṣyan | tasmād idānīmtano yajamānas tasmin yupapraharaṇakāle tam svarum anupraharet | etac ca ṣākhāntare ṣrūyate | devā vai saṃsthite some pra sruco 'haran pra yūpam | te 'manyanta: yajnaveṣasam vā idam kurma iti | te prastaram srucām nishkrayaṇam apaṣyan svarum yūpasya | saṃsthite some pra prastaram harati, juhoti svarum, ayajñaveṣasāya (Ts. 6, 3, 4, 9) iti |

tad etat svarupraharanam Āpastambena darsitam | juhvām svarum avadāyānūyājānte juhoti dyām te dhūmo gachatv iti |

9. sarvābhyo vā eshaḥ | yo yajamānao dīkshate somayāge dīkshām prāpnoti | sa yajamānaḥ sarvadevatārtham ātmānam eva paşutvenālabdhum upakramate |

10. dvirūpah | suklakrishņādivarņadvayopetah |

pīva iva | kiṃtu pīva iva ṣarīrapushṭyā sthūla eva paṣuḥ kartavyaḥ | loke hi paṣavaḥ pīvorūpā vai | medovriddhyā vai prāyeṇa sthūlarūpā eva bhavanti | yajamānas tu paṣvanushṭhānadine kṛiṣita iva | upaṣaddineshu svalpakshīrāhāreṇa tadānīm kṛiṣa eva bhavati |

12. acyutah | avasyam kartavyah |

līpsitavyam | bhakshaṇāt pūrvam ādareṇa mahatā labdhum eshṭavyam api | tāv etau pūrvottarapakshau ṣākhāntare saṃgrihītau | tasmāt tasya nāṣyam | purushā nishkrayaṇa iva hy. atho khalv āhur: Agnīshomābhyāṃ vā Indro Vṛitram ahann iti. yad agnīshomīyam paṣum ālabhate, vārtraghna evāsya sa, tasmād v āṣyam (Ts. 6, 1, 11, 6) iti |

4

1. āprībhiḥ | teshām prayājādīnām yājyāḥ prītihetutvād āprīṣabdenocyante | etac ca ṣākhāntare ṣrutam | āprībhir āpnuvans tad āprīṇām āpritvam (Tb. 2, 2, 8, 6) iti | tābhir āprīsamjňakābhiḥ prayājādibhir āprīṇāti | devatāḥ sarvatra prīṇayet | tatprītyartham yājyāḥ paṭhed ity arthaḥ |

3. samidho yajati | saminnāmakadevatātvād yāgo 'pi samidha ity anena sabdenocyate | saminnāmakayāgam kuryād ity arthah | yadvā hautraprakaranatvāt samiddevatāvishayām yājyām pathed ity arthah | tatprakāram Baudhāyana āha | yad ājānāti samidbhyah preshyeti tam maitrāvaruṇah preshyati hotā yakshad Agnim samidhā sushamidhā samiddham ity, atha hotā yajati: samiddho adya manusho durone | tāv evam eva vyatishangam uttareṇa maitrāvaruṇah preshyati | uttareṇottareṇa hotā yajatīti || asyāyam arthah | samidbhyah preshyeti mantreṇādhvaryur maitrāvaruṇam preshyati | tadānīm ayam maitrāvaruṇah praishasūktagatena hotā yakshad Agnim samidhety

anena prathamamantrena hotāram preshyati | hotāpy āprīsūkte samiddho adyety etām prathamayājyām paṭhati | evam uttaratrādhvaryuḥ | maitrāvaruṇahotārau parasparasaṃnidhau svasvamantrayāgaṃ kuryātām iti |

4. samindhate | prakāsayanti |

atra prayājānām krameņa samidhas tanūnapān narāsansa iļo barhir dura ushāsānaktā daivyā hotārā tisro devyas tvashtā vanaspatih svāhākritaya ity etā devatāh | Vasishthasunakātribadhryasvarā-

janyānām narāṣaṅso dvitīyā | anyeshām tanūnapād dvitīyā |

5. Tanūnapātam | atrādhvaryupraishaprakāram Āpastamba āha | samidbhyaḥ preshyeti prathamam sampreshyati preshya preshyatītarān iti || ato 'smin dvitīyaparyāye preshyeti mantrenādhvaryur maitrāvaruņam preshyati | sa ca maitrāvaruņah praishasūktagatena hotā yakshat Tanūnapātam ity anena dvitīyamantrena hotāram preshyati | sa tu hotāprīsūktagatām Tanūnapād ity etām dvitīyām yājyām paṭhet |

6. Narāsansam | adhvaryupreshito maitrāvaruņo hotā yakshan Narāsansam iti mantreņa hotāram preshyati | hotā Narāsansasyeti

yājyām pathet |

anayor ubhayor mantrayor adhikāribhedena vyavasthām Āpastamba āha | Narāṣanso dvitīyah prayājo Vasishthasunakānām ¹) Tanū-

napād itareshām gotrāņām iti |

7. ilah | hota yakshad Agnim ila Ilita iti preshito hota ajuhvana ity etam yajyam pathet | ishyata iti vyutpattyannam itsabdavacyam |

8. barhih | hota yakshad barhih sushtarimeti mantrena pre-

shito hota pracinam barbir ity etam yajyam pathet |

9. durah | hota yakshad dura rishvā ityādinā mantrena preshito vyacasvatīr urvīyety etām yājyām pathet |

10. ushāsānaktā | hotā yakshad ushāsānakteti mantreņa pre-

shita ā sushvayantī ityādikām yājyām pathet |

11. daivyā hotārā | hotā yakshad daivyā hotāreti mantrena preshito daivyā hotārā prathameti yājyām pathet |

12. tisro devih | hota yakshat tisra ityadimantrena preshita

a no yajnam iti yajyam pathet |

13. Tvashtaram | hota yakshat Tvashtaram iti mantrena preshito hota ya ime dyavaprithivi iti yajyam pathet |

14. vanas patim | hotā yakshad vanas patim ityādimantreņa preshita upāvas rijeti yājyām pathet |

^{.1)} Kātyāyana 19, 6, 8.

15. svāhākṛitīḥ | hotā yakshad Agniṃ svāheti mantreṇa preshitaḥ sadyo jāta iti yājyām paṭhet |

Б.

- 1. paryagnaye | paryagnikaraṇasya svarūpam Āpastambo darṣayati | πhavanīyād ulmukam ādāyāgnīdhraḥ pari vājapatiḥ kavir iti triḥ pradakshiṇam paryagni karoti paṣum iti || evam paritaḥ kriyamāṇāyāgnaye yogyā rico he maitrāvaruṇa tvam anubrūhi | anenaiva mantreṇādhvaryuḥ preshayet |
- 2. agnir hotā | paṣoḥ parito 'gnir ity asminn arthe paryagnīty ucyate | tasmin kriyamāņe tricam maitrāvaruņo 'nubrūyāt | tad āhūṣvalāyanaḥ | preshito maitrāvaruņo 'gnir hotā na iti tricam paryagnaye 'nvāha (3, 2, 9) iti |
- 6. ata upapreshya | ataḥ paryagnikaraṇānuvacanād ūrdhvam adhvaryur upapreshyetyādikam praishamantram paṭhet | hotar devebhyo havīūshy upapreshya prerayeti tasyārthaḥ | atra maitrāvaruṇasya hotrisamīpe varaṇīyatvād dhotriṣabda upalakshakaḥ | tathā sati maitrāvaruṇam praty adhvaryor mantro bhavishyati |
- 7. ajaid agniḥ | atra ṣāmitradeṣam prati nīyamānasya paṣoḥ purato ya ulmukākāro 'gnir gachati so 'gnir ajait | jayatu | paṣoḥ purastād agner gamanam ṣākhāntare ṣrūyate | agninā purastād eti rakshasām apahatyai (Ts. 6, 3, 8, 2) iti |

- 1. daivyāḥ | maitrāvarunopapraishād ūrdhvam hotur adhrigupraisho Baudhāyanena darsitaḥ | yad ājānaty upapreshya hotar havyā devebhya iti tam maitrāvaruṇaḥ preshyaty ajaid agnir ity, atha hotādhrigum anvāha daivyāḥ ṣamitāra iti || adhriguḥ kaṣcid devaḥ paṣuviṣasanasya kartā | tam prati hotā daivyāḥ ṣamitāra ityādikam praishamautram anubrūyād iti tasya sūtravākyasyārthah |
- 3. upanayata | medhyā medhārhā duro dvāro havirmārgān visasanahetīr vopanayata | samnidhāpayata | medhapatibhyām yajūasvāmipatnīyajamānārtham agnīshomadevatārtham vā medham yajūam āsāsānah prārthayamānā he samitāro yūpam upanayata |
- 11. stṛiṇīta barhih | samjñapanasthānam nītasya paṣor adhastād upākaraṇasādhanayor barhishor anyatarad barhir he ṣamitāra upakshipata | paṣubhakshitānām oshadhīnām paṣvavayatvena pariṇatatvāt paṣor oshadhyātmatvam | atas tadbhāgapāṭhena paṣuṃ sarvaushadhyātmānam karoti |
- 12. janitraih | tadbhāgapāthenainam pasum janitrais tajjanmasambandhibhih pasvantarair anujūātam kritvā pascād ālabhante |
 - 14. ekadhā ekavidhayā vichedarāhityenāsya tvacam āchya-

tāt | samantāc chinnām kuruta | nābhyā apisasas chedāt pūrvam eva vapām utkhidatāt | uddharata | ūshmānam ucchvāsam antar eva vārayadhvāt | nivārayata | pihitāsyam samjūapayatety arthah |

- 15. ayenam | syenākritikam asya pasor vakshaḥ kuruta | bāhū praṣasā prakrishṭachedanau kuruta | doshaṇī prakoshṭhau ṣalā kriṇutāt | ṣalākākārau kuruta | ubhāv apy aṅsau kaṣyapākārau (kachapākārau) kuruta | ṣroṇī ubhe apy achidre anūne kuruta | kavashorū kavashākārāv ūrū | srekaparņā karavīrapatrākārāv ashṭhīvantāv ūrū mūlayuktau kuruta | asya pasor vaūkrayo vakrāṇi pārṣvāsthīni shadviṅṣatir bhavanti | tāḥ sarvā anushṭhyānukrameṇa svasthānagatāny uccyāvayatāt | uddharata | gātraṃ-gātraṃ sarvam apy adanīyam aūgam anūnaṃ kṛiṇutāt | avikalaṃ kuruta |
- 16. ūvad hyagoham | ūvadhyagoham purīshagūhanasthānam pārthivam khanatāt | prithivīsambandham eva khanata | atrovadhyasabdenaushadham evocyate | purīshasya pasubhakshitaushadhivikāratvāt | oshadhīnām ceyam eva bhūmih pratishṭhāṣrayah | tat tathā saty enad ūvadhyam svakīyāyām eva pratishṭhāyām bhūmirūpāyām antatah pasuviṣasanānte pratishṭhāpayati |

- 1. tushaih | purā devās tushair vrīhigatair heyānsaih phalīkaraņais taņdulalesais ca darsapūrņamāsādihaviryajneshu samāgatāni rakshānsi toshavitvā tebhyo yajnebhyo nirabhajan | havirbbagarahitāny akurvan | mahāyajūe jyotishtomādike samāgatāni rakshānsi pasuraktena toshayitvā tasmād yajñān nirabhajan | niḥsāritavantah | haviryajnebhyo nihsaranam sakhantare darsapurnamasaprakarane mantravyākhyāne samāmnātam | rakshasām bhāgo 'sīty āha tushair eva rakshānsi niravadayate (Tb. 3, 2, 5, 11) iti | tad etad Āpastambenoktam | madhyame purodāṣakapāle tushān opya rakshasām bhāgo 'sīty adhastāt krishnājinasyopavapatīti | mahāyajñān nihsāranam agnīshomīyapasuprakaraņe Taittirīyair āmnātam | rakshasām bhāgo 'sīti sthavimato barhir aktvāpāsyaty asnaiva rakshānsi niravadayate (Ts. 6, 3, 9, 2) iti | sthavimatah sthaulyayukte barhirmulabhaga ity arthah | etad api Sūtrakārena spashtīkritam | barhisho 'gram savyena pāṇinādatte 'tha madhyam yata arohati tad ubhayato lohitenanktva rakshasām bhāgo 'sīty uttaram aparam avāntaradeṣam nirasyeti |
- 6. Isvarah | athopansuvailakshanyena yady uccaih kīrtayed asya kīrtayituh sambandhinīr vāco rakshobhāsho janitor janayitum ayam Isvaro bhavati | rakshobhir bhāshyata iti rakshobhāsh ity asya strīlingasya dvitīyābahuvacanam rakshobhāsha iti | tad etad vāca ity asya viseshanam | asyoccaih kīrtayitur yā vācah santi tāh sarvā rakshahproktavāgrūpenotpādayitum ayam samkīrtayitā samartho bhavatīti |

- 10. vanishthum | he samitaro daivyā manushyās ca vanishthum vapāyāh samīpavartinam mānsakhaṇḍam asya pasoh sambandhinam, urūkam ulūkākhyapakshisadrisam manyamānā viseshākāreṇa vijānanto, mā rāvishṭa | maiva lavanam kuruta | ulūkasadriso vanishthuryathā vartate tathaivoddharata, na tu madhyatas chinnam kurutety arthaḥ | evam kurvatām vo yushmākam sambandhini toke putre tanaye tadīyāpatye ca ravitā sabdayitā net naiva ravat | ruyāt | yathāsāstram chedane kriyamāne bhavatām grihe putrapautrādikam nimittīkritya roditā na bhavishyatīty arthaḥ |
- 11. adhrigo | he adhrigo evamnāmakadeveshu ṣamitṛishu mukhyadevā yūyam sarve ṣamīdhvam | viṣasanādinā paṣum saṃskurudhvam | punar api viṣeshākāreṇocyate | suṣami sushṭhu ṣamanam ṣāstrīyam viṣasanam yathā bhavati tathā ṣamīdhvam ṣamayata | saṃ-jūapayata |

trih | tad etad Āṣvalāyana āha | adhrigvādi trir uktvā (3, 3, 4) iti |

12. tad yad arvāk | tathā sati pasor arvāgbhāge yat kṛintanti, yac ca parah parabhāga uttamāūge kṛintanti | tasminn ubhayasminn api chedane yad ulbaṇam sāstrārthād atiriktam kriyate, yac ca vithuram nyūnam kriyate tat sarvam etat pasusamitribhyo nigrabhītribhyas ca samanudisati | tena mantrajapena samyak kathayati |

8.

- 1. kimpurushah | kimnarāvāntarajātīyah |
- 2. gauramrigah | yasya sringāv api lomasau bhavatah |
- 6. ṣarabhaḥ | ashṭabhiḥ pādair upetaḥ sinhaghātī mṛigaviṣeshaḥ |

- 2. kiṃṣārūṇi | tasya vrīhibījasya sambandhīni yāni kiṃṣārūṇi busapalālādīni tāni paṣuromasthānīyāni | ye tushās taṇḍulaveshṭanarūpāḥ prathamāvaghātena parityājyāḥ sā tushasamashṭiḥ paṣutvaksthānīyā | ye phalīkaraṇās taṇḍulaṣvaityārthenāvaghātena heyā aṇṣās tat sarvam aṣrik paṣuraktasthāniyam | yat pishṭam taṇḍulapeshaṇena nishpannam piṇḍayogyaṃ rūpaṃ ye ca kiknasāḥ sūkshmāḥ pishṭāvayavās tat sarvam paṣumāṅsasthānīyam | yat kiṃcitkaṃ sāram | svārthe kapratyayaḥ | kiṃcid anyad vrīhisambandhi kāṭhinyarūpaṃ sāraṃ tad asthi | tat paṣor asthisthānīyam |
- 4. purolāsasatram | tasmāt purodāsānushthānam lokyam prekshanīyam iti yājnikā āhuḥ | ata eva praishamantre purodāsān alam kuru (Ts. 6, 3, 1, 2) ity āmnātam |
- 6. sarvābhiḥ | yaḥ pumān yajūārthe dīkshito bhavati | esha sarvābhir api devatābhiḥ svakīyahavirdānārtham ālabdhaḥ svīkrīto

bhavati | tasmād etadīyasya dravyasya devatābhir avaruddhatvād dīkshitasya grihe nāṣnīyād ity eva pūrvapakshina āhuḥ | tatra hotā yady agnīshomāv amuūcatam ity etam yājyāyās caturthapādam paṭhet | tadā tena pāṭhena sarvābhyo devatābhyo yajamānam hotā mocayati | tasmāt kāraṇād vapāhome nishpanne sati tadgrihe bhoktavyam | tarhi tasmin vapāhomottarakāle sa dīkshito yajamāno bhavati | pūrvam tu dīkshita eva na tu yajamānaḥ | idānīm yāgasya nishpannatvād ayam yajamānaḥ | tathā sati devatāvarodhān muktasya grihe bhoktum ṣakyam iti siddhāntina āhuḥ |

8. ita iva ca | esha medho yajñayogyah purodāso 'pīta iva ceta iva ca asmān manushyād asmād asvād gor aver ajāc ca bhumyāh samāhritah | evam sati itas tata ānayanasāmyāt purodāsasyeyam agnī-

shomapratipādikā yājyā yogyety arthah |

9. puroļās as vishtak ritaķ | purodās ambandhis vishtak rito yā-

jvām vidhatte | svadasva etc.

11. iļām | iļopahūtā saha divetyādinā sūtragatena (Āsvalāyana 1, 7, 7), upahūtam rathamtaram saha prithivyā (Tb. 3, 5, 8, 1) ityādinā sākhāntarāmnātena mantrena vā, iļākhyām devatām upahvayate | gaur vā asyai sarīram (Ts. 1, 7, 2, 1) iti srutyantarād ishṭadevatāyāh paṣurūpatvam |

10.

1. Manotāyai | atha hridayādyangarūpasya pradhānahavisho 'vadānakāle kimcit sūktam vidhātum praishamantram vidhatte | Manotāyai etc. | devānām manānsy otāni dridham pravishtāni yasyām devatāyām sā Manotā | tadartham hridayādyekādaṣāngarūpam havir ayadīyate |

2. tvam hy agne | tvam hy agna ityādikam trayodasarcam sūktam | tan maitrāvaruņo brūyāt | tad āha Baudhāyanah | yad ājānāti Manotāyai havisho 'vadīyamānasyānubrūhīti tadā maitrāvaruņo

Manotam anvaha tvam hy agne prathama iti |

8. vanaspatim | vanaspatir vrikshah | tathāvidhasarīrayuktām devatām yajet | tatprakāra Āpastambena darsitah | juhvām upastīrya sakrit prishadājyasyopahritya dvir abhighārya vanaspataye 'nubrūhi yanaspataye preshyeti sampraishau vashatkrite juhotīti |

11. iļām | pūrvavad vyākhyeyam | purodāsedā pūrvakhaņde

(2, 9, 11) 'bhihitā | iha tu pasvideti viseshah |

11.

1. atha saptamādhyāye pasupraishaprātaranuvākau vaktavyau | tatra paryagnikaraṇastutyarthām ākhyāyikām āha |

yajñavesasam | yajñavighātam | āprīte | paṣāv āprīte prayājais tarpite sati | 2. paryagni | tatra paryagnikaraṇam Āpastambo vipashṭayati | āhavanīyād ulmukam ādāyāgnīdhraḥ pari vājapatiḥ kavir iti triḥ pradakshiṇam paryagni karoti paṣum iti || anuvacanam pūrvam evāgnir hotā na (2, 5, 2) ityādinā darṣitam | paryagnikaraṇād ūrdhvam paṣoḥ ṣāmitradeṣam praty ānayanam vidhatte | tam vā etc.

4. tasyolmukam | tad etad ubhayam Āpastambena spashtīkritam | āhayanīyād ulmukam ādāyāgnīdhrah pūrvah pratipadyate samitā pasum nayati | uror antarikshety antarā cātvālotkarāv udañcam

paşum nayatiti |

5. nidānena | sūkshmadrishţinirupaņena |

6. barhir adhastāt | tad etac chākhāntare samantrakam āmnātam | prithivyāḥ sampricaḥ pāhīti barhir upāsyaty askandāyāskaunam hi tad yad barhishi skandaty, atho barhishadam evainam karoti (Ts. 6, 3, 8, 2) iti | tad etad Āpastambena spashtīkritam | abhiparyagnikrite deṣa ulmukam nidadhāti | sa ṣāmitras tam dakshinena pratyancam paṣum avasthāpya prithivyāḥ sampricaḥ pāhīti barhir upāsyaty upākaraṇayor anyatarat tasmin samjūapayanti pratyakṣirasam udīcīnapādam iti |

8. ūvadhyagoham | ūvadhyam purīsham | tasya goham gopānasthānam tat kuryuh | paṣoḥ purīshasthāpanārthakhananasya kāla Āpastambena darṣitaḥ | ūvadhyagoham pārthivam khanatād ity abhijāāyovadhyagoham khanatīti || hotā tv adhrigupraishamantre yadova-

dhyagoham iti vākyam pathati tadā khaned ity arthah |

10. kushthikāh | udaravartino bhakshitās trinādayah |

12.

1. vapām | tasya pasor vapām udaragatām vastrasadrisīm utkhidyoddhritya homārtham āharanti | tām ca vapām adhvaryur abhighārayan praishamantram brūyāt | tad etad Āpastambo visadayati | tvām u te dadhire havyavāham iti sruveņa vapām abhijuhoti | prādurbhūteshu stokeshu stokebhyo 'nubrūhīti sampreshyatīti |

2. tad yat stokāḥ | tat tasyām vapāyām tadānīm eva klinnāyām ārdrāyām ṣrapyamāṇāyām yadā stokā nīrabindavaḥ ṣcotanti nirgatyādhaḥ patanti | tadānīm sarvadevānām priyatvād ime stokāḥ svayam anabhiprītā asmāsu prītirahitā devān gachān gamishyanti | tathā sati mahad etad asmākam bhayakāraṇam | tan mā bhūd ity

abhipretya stokaprīnanārtham idam praishānuvacanam |

3. jushasva | tasyānuvacanasya kāla Āsvalāyanena darşitah | vapāyām ṣrapyamāṇāyām preshitah stokebhyo 'nvāha jushasva (3, 4, 1) iti | atrānuvacanavaktā maitrāvaruṇah | tad āha Baudhāyanah | yad ājānāti stokebhyo 'nubrūhīti tadā maitrāvaruṇah stokīyā anvāha jushasva saprathastamam iti |

13.

- 1. s v \bar{a} h \bar{a} k r i t \bar{i} n \bar{a} m | svähäkritisabdenantimaprayajadevata ucyante |
- 2. yā evaitāḥ | vapāsambandhistokārtham preshito maitrāvaruņo jushasvetyādyā yā evaitā anvāha, etā eva svāhākritīnām puronuvākyā bhavanti | na tv anyāḥ santi | anena vapāpraṣansā sūcitā | praishasūkte hotā yakshad Agnim svāhājyasyeti prayājāntimo yaḥ praisha āmnātaḥ sa esha praishaḥ | āprīsūkte yeyam uttamā yājyārūpeṇāmnātā saiva svāhākritidevatānām yājyā |
- 5. pasoh paryagnikaranāt pūrvam prayājakāle dasaiva prayājā ishṭāḥ | antimaprayājas tv avasthāpitaḥ | tad uktam Āpastambena | daseshṭvaikādaṣam ayājyam ¹) avasinashṭīti | so 'yam avasishṭo 'ntimaprayājo jushasva saprathastamam ityādi stokānuvacanād ūrdhvam vapāhomāt prāg ijyate | ato vyavahitatvād antimaprayājavishayaḥ | puronuvākyāpraishayājyāpraṣno yuktaḥ | vapāsamīpavartitvād eva stokānuvacanamantrāṇām etadīyapuronuvākyātvam copapannam | anushṭhānasya vyavadhāne 'pi praishayājye tattadanuvākokte evokte eveti samarthyate |

14.

- 3. pañcāvattā | dvividhā yajamānās caturavattinah pañcāvattinas ceti | caturbhir avadānair yuktas caturavattī | pañcabhir yuktāh pañcāvattinah | evam sthite vapā pañcabhir avadānair yuktā kartavyā | tatra pañcāvattino yajamānasya svata eva pañcāvadānāni prāptāni | yas tu caturavattī tasyāpi pañcāvadānāni vapāyām kuryāt |
- 4. ājyas ya | ājyasyājyenety arthah | tad etad Āpastambena spashtam uktam | juhvām upastīrya hiraņyasakalam avadhāya kritsnām vapām avadāya hiraņyasakalam uparishtāt kritvābhighārayati | evam pañeāvattā bhavati | caturavattino 'pi pañeāvattaiva syād iti |

15.

2. saptabhih-saptabhiş chandobhih | tāş ca ricah sarvā Aşvalāyanenāpo revatīh kshayathā (4, 13, 7) ityādigranthenodāhritāh | tatropaprayanta ityādishu chando gāyatram | tvam agne vasūn ityādishv anushtup chandah | abodhy agnir ityādishu trishtup chandah | enā vo agnim ityādishu brihatī chandah | agne vājasyetyādishūshnik chandah | janasya gopā ityādishu jagatī chandah | agnim tam manya ityādishu paāktis chandah | tāny etāni sapta chandānsy āgneye kratau prātaranuvāke drashtavyāni || prati shyā sūnarītyādishu gāyatrī chandah | usho bhadrebhir ityādishv anushtup | idam sreshtham ityā-

^{1) °}kādasāyājyam die Handschriften.

dishu trishtup | praty u adarsītyādishu brihatī | ushas tac citram ā bharetyādishūshnik | etā u tyā ityādishu jagatī | mahe no adyetyādishu paāktiḥ | tāny etāny ushasye prātaranuvāke sapta chandānsi || esho ushā ityādishu gāyatrī | yad adyetyādishv anushtup | ā bhāty agnir ityādishu trishtup | imā u vām ityādishu brihatī | asvinā vartir ityādishūshnik | abodhy agnir jma ityādishu jagatī | prati priyatamam ityādishu paāktiḥ | tāny etāny āsvine prātaranuvāke sapta chandānsi |

- 5. ab havan | bhūtim utkarsham prāptāh |
- 8. mahati rātryai | rātryāh pūrvasyaupavasathyākhyasya dinasyāgnīshomīyapasvanushthānayuktasya yā rātrih | tasyā rātreh sambandhini seshe mahaty avatishthamāne sati prātaranuvākākhya riksamūho vaktavyah | tad uktam bhavati | yasmin kāle prārabdhah prātaranuvākas tamasopaghātāt puraiva samāpayitum sakyah syāt tadā prārabdhavya iti |
- 13. Nirritih | Nirritih kācid rākshasarūpā mrityudevatā | yāni vayānsi ye ca ṣakunayaḥ | etat sarvam mrityudevatāyā mukham | atra vayaḥṣabdena pakshisāmānyam ucyate ṣakuniṣabdena pakshiviṣeshaḥ | yeshām samcārād adhvanīshṭānishṭasūcakatayā manushyā vyavaharanti te ṣakunayaḥ |
 - 14. upākuryāt | adhvaryor upākaraņam praishamantrapāthah |
- 15. atra kälaviseshah sākhāntare 'py āmnātah | purā vācah pravaditoh prātaranuvākam upākaroti | yāvaty eva vāk tām ava runddhe (Ts. 6, 4, 3, 1) iti | upākaraṇam cāpastambena spashtīkritam | purā vācah purā vā vayobhyah pravaditoh prātaranuvākam upākaroti | prātaryāvabhyo devebhyo 'nubrūhi, brahman vācam yacha, pratiprasthātah savanīyām nirvapa, subrahmanya subrahmanyām āhvayeti sampreshyatīti |

16.

- 1. ādishtām | kenacin mantreņa pratipāditām |
- 3. sarvābhiḥ | tad etad Āṣvalāyanenābhihitam | antareṇa yugadhurāv upaviṣya preshitaḥ prātaranuvākam anubrūyān mandreṇāpo revatīḥ kshayathā hi vasva upaprayanta iti sūkte (4, 13 6) iti |
 - 4. prātaryajnam | prātaranuvākarūpam |
- 6. tvir anūktā | iyam trishtubrūpatvāc catuscatvārinsadaksharā | tasyām trir āvrittāyām dvātrinsadadhikasatākshārani sampadyante | teshu jagatyādīny adhikāksharāni gāyatryādīni nyūnāksharāni sarvachandānsi sampādayitum sakyante |

17

6. duroktoktah | duruktenapavadena janair vyavahritah | samalagrihīto malinena lokaviruddhena svīkritah |

- 8. sahasrāsvīne | prabalo 'sva ekenāhnā yāvanti yojanāni gachati tāvadyojanaparimito desa āsvīnaḥ | sa ca sahasrasaṃkhyayā guṇitaḥ sahasrāsvīnaḥ |
- 9. aparimitam | satam sahasram ityādisamkhyāparimānam parityajya madhyarātrād ürdhvam upakramya sūryodayāt prācīnakāle yāvatīr anuvaktum saktir asti tāvatīr anubrūyāt |
- 12. saptagneyani | prataranuvake trayo bhagah | tatra prathamo bhaga agneyah | tasmins ca gayatry anushtup trishtub brihaty ushnig jagati panktir iti saptabhis chandobhir yukta rico 'nubruyat |
- 14. saptoshasyāni | yathā prathamabhāgasyāgnir devatā tathā dvitīyabhāgasyoshā devatā | tasmād ushahpratipādikāsv rikshu pūrvavad gāyatryādīni sapta chandānsi drashtavyāni | grāme bhavā grāmyāh paṣavas te ca sapta | tathā ca Baudhāyanah | sapta grāmyāh paṣavo 'jāṣvo gaur mahishī varāho hasty aṣvatarī ceti | Āpastambamatānusāriṇas tv evaṃ varṇayanti | ajāvikaṃ gavāṣvaṃ ca gardabhoshtranaras tathā | sapta vai grāmyapaṣavo gīyante kavisattamair iti |
- 16. saptāsvināni | tritīyabhāgasyāsvinau devatā | tatsambandhinīh saptachandoyuktā rico 'nubrūyāt | loke gānarūpā yā vāg asti sā saptadhāvadat | shadjarishabhādisvaropetā pravrittā | tāvad eva vaidikavāg apy avadat sāmni krishtaprathamadvitīyādīnām saptasvarāņām adhīyamānatvāt |
- 17. trivritah | yathā guņatrayamelanarūpā rajjus trivrit | evam ete prithivyantarikshadyulokāh parasparamilitās trivritah |

18

- 1. katham anūcyaḥ | kim ekaikasmin bhāge gāyatryādīni chandānsy anukrameṇaivānuvaktavyāni | āho svid anyathety ekaḥ saṃṣayaḥ | anukramapakshe 'pi kim pāde-pāde 'vasānaṃ kṛitvānuva-canīyam | āho svit tattadardhe 'vasānaṃ kṛitveti dvitīyaḥ saṃṣayaḥ |
- 2. yathachandasam | anukramenavasthitani gayatryadini chandansy anatikramyeti yathachandasam chandahkramenaivayam anuvacaniyah |
 - 3. pacchah | ekaikasmin pade 'vasayety arthah |
- 4. ardharcaṣaḥ | ekaikasminn rico 'rdhe 'vasāyāvasāya prātaranuvāko 'nūcyaḥ | evakāraḥ pūrvapakshavyāvrittyarthaḥ | yathaivetyādinārdharcaṣa ity etad eva spashṭīkriyate | etam ardhaṃ yathaiva yenaiva prakāreṇaitad anv adhyayanakālīnaṃ gurūccāraṇam anu | yathādhyayanakāle pratyardham avasāyāha paṭhati | tathaiva prātaranuvākānushṭhānakāle 'pi | na tv atra rigante praṇavaprakshepādivat kiṃcin nūtanaṃ kartavyam asti |
 - 5. yad vyūļhah | chandasām yo 'yam anukramāh so 'yam Anu-

kramanikākāreņa darsitah | atha chandānsi gāyatryushniganushtubbrihatīpanktitrishtubjagatyatijagatīsakvaryatisakvaryashtyatyashtīdhrity atidhritayas caturvinsatyaksharādīni caturuttarānīti | caturvinsatyaksharopetām gāyatrīm ārabhyottarottaram chandas caturbhis-caturbhir aksharair adhikam ity arthah | tam etam chandasām kramam viparyasya prātaranuvāke kramāntaram ūhitam | gāyatry anushtup trishtub brihaty ushnig jagatī panktir iti | so 'yam kramo 'smābhir Āsvalāyanoktakrameṇa pūrvam evodāhritah (2, 15, 2) | tasmāt prātaranuvākoktakramasya viparyayeṇohanād ayam vyūḍhah sampannah | so 'yam anucitah | tasmāt katham avyūḍho bhavatīti praṣna ākshepe vā yad evetyādikam uttaram bhavati | yasmād cva kāraṇāc chandaḥkrame 'nushṭhānakrame vāsya prātaranuvākasya madhyād bṛihatīchando naiti nāpagachatīty abhijño brūyāt | tena kāraṇenāyam avyūḍhaḥ sampanna ity avagantavyam |

- 8. somapāḥ | Vasvādīnām Vashaṭkārāntānām devatānām somayāgena prītiḥ | hotā yakshad Agnim ityādimaitrāvaruṇapraishamantreshu samiddho adyetyādiyājyāsu cābhihitāḥ samidādyā ekādaṣa prayājadevatāḥ | devam barhiḥ sudevam ityādimaitrāvaruṇapraishamantreshu devam barhir vasuvana ityādiyājyāsu cābhihitā barhirādyā ekādaṣānuyājadevatāḥ | samudram gacha svāhetyādimantroktāḥ samudrādaya ekādasopayājadevatāḥ sarvā api somapānavarjitāḥ paṣum eva bhajante | tāsām paṣunā triptiḥ |
- 11. kratūn | kratuşabdaḥ somayāgasambandhinaḥ prātaranuvā-kabhāgān upalakshayati |

- 1. satram | dvādasāham ārabhya uparitanam trayodasarātrādikam bahuyajamānakam karma satram ity ucyate |
- 5. samtatam | tasminn aponaptrīyasūkte prātaranuvākavat prasaktam ardharce 'vasānam nivārayitum nairantaryam vidhatte |
- 6. saṃtatavarshī | parjanyo megho nairantaryena vṛishṭimān | yāvatī vṛishṭir apekshitā sā sampūrṇā bhavatīty arthah |
- 7. avagrāham | tasmins tasminn ardharce pāde vā avagrihyāvagrihya punah punar avasānam kritvā yady anubrūyāt | tadā prajopakārārtham pravrittah parjanyah jīmūtavarshī syāt | jīmūtah parvatah | jīmūtau meghaparvatāv ity uktatvāt | anupayukte parvata eva
 varshati na tūpayukteshu sasyeshv ity arthah | yasmād evam tasmād
 avagraho na kāryah kintu samtatam evānūcyam || tasmin sūkte prathāmāyā rica āvrittisahitam sāmtatyam vidhīyate |
- 8. tasya | asya sūktasya prathamāyās trir āvrittih, sāmtatyena sarvasyāpi sūktasya sāmtatyam sidhyati | prathamāyām sāmtatyam Āṣvalāyano darṣayati | adhyardhakāram prathamām rigāvānām utta-

rāḥ (5, 1, 2) iti | trir āvrittāyāḥ prathamāyā ardhatrayeṇāvasānaṃ kritvā pathet | uttarāsām ricām avasānaṃ kritvā pāthaḥ kartavya ity arthaḥ |

20.

- 1. tā etāḥ | pra devatrety ārabhya navasaṃkhyākā rico yāḥ santi tāsāṃ dvayor ricor madhye 'ntarāyo vichedo yathā na bhavati tathānubrūyāt |
- 2. hinotā | adhyayanakrameņāvarvritatīr iti daṣamī | tām parityajya taduttarabhāvinīm hinotā na iti daṣamīm kritvānubrūyāt || parityaktāyās tasyā anuvacane kālaviṣesham vidhatte |
- 3. avarvritatīh | atrayam prayogakramah | sutvadinat pūrvasmin dine 'gnīshomīyam pasum anushthāya, vasatīvarīsamjñitāh somābhishavakale savanīya apa anīya, vedyam avasthapya, madhyaratrad ūrdhvam nidrām parityajya, āgnīdhradhishņyādīns tattanmantrair abhimrisya, somādīnām pātrāny āsādya, prātaranuvākārtham hotāram sampreshya, prātaranuvākānte srinotv agnir iti mantrena hutvā, tata ekadhana apa anetum gachann aponaptriyasuktartham hotaram sampreshyaty: ekadhanā apa ānayeti | so 'yam prayogakrama ādhvaryavasūtreshu drashtavyah | tatra hotāram praty aponaptrīyavishaye praisham Āpastambo darsayati | yatrābhijānāty abhūd ushā rusatpasur iti tat pracaranya juhoti, srinotv agnih samidha havam ma ity aparam caturgrihītam grihītvā sampreshyaty apa ishya hotar maitrāvarunasya camasadhyaryay adrayaikadhanina adrayata neshtah patnīm udānayonnetar hotricamasena vasatīvarībhis ca cātvālam praty āssveti || asmāt praishād ūrdhvam hotā sūktam anubrūyāt | tad āhāsvalāyanah | parihite 'pa ishya hotar ity ukto 'nabhihimkrityaponaptrīya anvaha (5, 1, 1) iti | tatra pūrvoktadasamīsahitā rico 'nūcyaikadhaninah purushāh preshitāh santa ekadhanākhyā apo ghatair grihītvā yadā jalasamīpād āvartante tadānīm tāsv ekadhanāsv apsv āvrittāsu satīshu tadāvrittim pratīkshamāņo hotā pūrvam parityaktām āvarvritatīr ity etam ricam tasmin kale 'nubruyad ity arthah |

4. prati yad āpaḥ | tā ekadhanākhyā āpo graḥanasthānāt pratinivritya taih purushair ānīyamānā yadā hotrā drisyante | tadānīm prati yad āpa ity etām ricam anubrūyāt |

5. a dhenavah | hotra drishtas ta ekadhanakhya apo yada catvalasamīpam praty agachanti | tadanīm upāyatīshu samīpam agachantīshu tasv a dhenava ity etam ricam brūyat |

6. sam anyāḥ | pūrvatronnetar hotricamasena vasatīvarībhis ca cātvālam praty āssvety Āpastambasūtroktalı praisha udāhritah | tata unnetā hotrisambaudhinam camasam vasatīvaryākhyāḥ pūrvadinānītā apas cātvālasamīpe samānayati | maitrāvaruṇasya camasādhva-

ryav ādraveti preshitatvān maitrāvaruņasya paricārakas camasādhvaryur api tadīyam camasam cātvālasamīpe samānayati | tena hotricamasena vasatīvaryo grihyante maitrāvaruņacamasenaikadhanās ca grihyante | tato vasatīvarīsahite hotricamase maitrāvaruņacamasagatāsv ekadhanāsv adhvaryuņā samīpanītāsu samyojayitum samāgatāsu sam anyā yantītyādikām ricam anubrūyāt | tam etam anuvacanakālam Āpastambo viṣadayati | hotricamasena vasatīvarībhyo nishicyopari cātvāle hotricamasam ca maitrāvaruņacamasam ca saṃsparṣya vasatīvarīr vyānayati sam anyā yantīty abhijūāya hotricamasān maitrāvaruņacamasā ānayati | maitrāvaruņacamasād dhotricamasa etad vā viparītam iti |

7. āpo vai | pūrvedyuḥ sampāditā vasatīvaryākhyā yā āpo yāṣ ca paredyuḥ sampāditā ekadhanākhyās tā ubhayavidbā api yajñanirvahaṇe pūrvabhāvitvārtham anyonyaṃ spardhāṃ kṛitavatyaḥ |

samajñapayat | samjñānam parasparam aikamatyam prāpayat |

- 10. aver apaḥ | he adhvaryo dvividhā apaḥ kim aveḥ | labdhavān asi |
- 14. tīvrāntam | tīvram avasyambhāvi phalam ante yasya somasya so 'yam tīvrāntah | avighnena somayāge samāpte sati sarvathā phalaty evety arthah | bahuramadhyam | bahulam aūgādikam anushthānam madhye prārambhasamāptyor antarāle yasyāsau bahuramadhyah | ritvigvaraṇam ārabhyodavasānīyeshteh pūrvam dīkshaṇīyādyanīgakarmabhir upānṣvantaryāmagrahādibhis ca pradhāuair anushthānabābulyam prasiddham |
- 16. anu paryāvrityāḥ | anu prishṭhataḥ paryāvrityāḥ paritaḥ saṃcaraṇayogyā dvividhā āpaḥ |
- 18. Isvaro ha | nanu yāgakartritvād yajamānasyaivānuvrajanam yuktam na tu hotur ity āṣankyāha | Isvaro etc. | yady api hotā yāgakartā na bhavati | athāpy anuvrajantam hotāram yaṣah kirtir artor Isvaro ha | prāptum samarthaiva | tasmāt kirtihetutvād anubruvataiva hotrā tāsām apām anugamanam kartavyam |
- 21. yo'madhavyah | yah puman purvam amadhavyo madhurarasam somam narhati sa yadi yaso'rtoh somayaganimittam kirtim praptum samartho bhavitum ichet | sa puman purvoktam auubruvann anuprapadyetety anvayah |

21.

1. siro vā etat | pūrvasmin khande dvividhāsv apsu vedyām sāditāsv aponaptrīyānuvacanasya samāpanam uktam | tatra sādanaprakāra Āpastambena darsitah | aparayā dvārā havirdhānam apah prapādayati pūrvayā gataṣriyah pūrvayā yajamānah prapadyate | dakshinasya havirdhānasya pradhure pracaraṇīyam sādayati | yam kā-

mayeta paṇḍakaḥ syād iti tam pracaraṇyopaspriṣed etasyaiva havirdhānasyādhastāt puro'ksham maitrāvaruṇacamasam uttarasyām vartanyām puraṣcakraṃ hotricamasam uttarasya havirdhānasyādhastāt puro'ksham vasatīvarīḥ paṣcādaksham ekadhanā etad vā viparītam | sado yajamāno 'nuprapadyata iti || evaṃ sāditāsv apsv aponaptrīyā ricaḥ samāpya hotāvatishṭhate | tato 'dhvaryur dadhigraheṇāṇṣugraheṇādābhyagraheṇopāṇṣugraheṇāntaryāmagraheṇa kramāt pracarati | tāvad ayaṃ hotā vācaṃ niyamyaivāste | tad idaṃ vidhatte | ṣiro vā etc.

prāṇāpānau | upāṅṣvantaryāmagrahau prāṇāpānasthānīyau | esha te yonih prāṇāya tvā | esha te yonir apānāya tvā (Ts. 1, 4, 2. 3) iti tadīyamantrayoh ṣravaṇāt |

- 2. şaşvat tathā syāt | avaşyam yajamānaprāņavigamo hotus tadvadhapratyavāyas ca bhavet |
- 3. anumantrayeta | anvikshya mantranam anumantranam | tatas tam abhiprānet | tam upānṣugraham abhilakshyocchvāsaṃ kuryāt |

22.

1. tad āhuḥ | antaryāmagrahahomād ūrdhvam mahābhishavam kṛitvaindravāyavam ārabhya pavamatyantargrahārtham (?) tattatpātreshu somam gṛihītvā sāditeshu vaiprushān homān hutvā bahishpavamānārtham prasarpayeyuḥ | prasarpaṇaprakāram Āpastamba āha | saptahotāram manasānudrutyāhavanīye saṃgraham hutvodañcaḥ prahvā bahishpavamānāya pañcartvijaḥ samanvārabdhāḥ sarpanti | adhvaryum prastotānvārabhate prastotāram pratihartā pratihartāram udgātodgātāram brahmā brahmāṇam yajamāna iti | Āṣvalāyano 'py āha | adhvaryumukhāḥ samanvārabdhāḥ sarpanty ā tīrthadeṣāt | tatstotrāyopaviṣanty udgātāram abhimukhāḥ | tān hotānumantrayate 'traivāsīno yo devānām iha (5, 2, 6) iti | tato hotuḥ sarpaṇam nivārayitum pūrvapaksham upanyasyati | tad āhuḥ etc.

bahishpavamānaḥ | udgātribhir geyam upāsmai gāyatā nara ityādikam stotram bahishpavamānasabdenocyate |

- 3. yat sarpet | yady ayam hotā taih saha sarpet | tadānīm svakīyām ricam eva sāmno 'nuvartmānam prishṭhagāminīm kuryāt | tac cāyuktam | rica ādhāratvāt sāmna ādheyatvāt paṣcādbhāvitvam | ata eva Chandogā āmananti | tad etasyām ricy adhyūļham sāma | tasmād ricy adhyūļham sāma gīyate (Chāndogya 3, 6, 1) iti | tataḥ purogāminyā ricah paṣcādgāmitvam ayuktam |
- 10. āsurī | atha savanīyapurodāṣeshu yeyam maitrāvaruṇī payasyāsti tatsadbhāva Āpastambena darṣitaḥ | prāgvaṅṣe pratiprasthātā savanīyām nirvapati | sarve yavā bhavanti lājārthān parihāpyendrāya

harivate dhānā Indrāya pūshaṇvate karambhaṃ Sarasvatyai Bhāratyai parivāpam Indrāya purodāṣam Mitrāvaruṇābhyām payasyām iti |

Dīrghajihvī | dīrghā jihvā yasyāḥ sā Dīrghajihvī | asurajātāv utpannatvād āsurī | tathā ca Talavakārā āmananti | Dīrghajihvī vā āsury āseti |

tad vyamādyat | tatra prātaḥsavanam vishajihvālehanena vyamādyat | vividham mattam abhūt | sarvasyāpi savanaprayogasya viparyāso jātaḥ |

payasyām | payasi bhavāmikshā payasyā |

23.

- 5. ekādaṣakapālān | Āpastambas tv anyaṣākhābhedam anusritya pakshadvayam apy udāharati | ashṭau puroḍāṣakapālāny ekādaṣa mādhyaṃdine dvādaṣa tritīyasavane sarvān aindrān ekādaṣakapālān anusavanam eke samāmanantīti |
 - 8. svadhāh | annam |

- 1. havishpanktim | havisham dhanadidravyarupanam panktih samuho yasmin somayage so 'yam havishpanktih | tadrisam yajuam yo veda sa tathaiva tadrisena yajuena samriddho bhavati | bhrishta yavatandula dhanah | tad ahapastambah | kapalanam upadhanakale prathamakapalamantrena dhanartham lajartham kapale adhisritya tandulan opya dhanah karoti vrihin opya lajan karoti purodasam adhisrityamikshavat payasyam karoti | udvasanakale dhana udvasya vibhagamantrena vibhajyardha ajyena samyauty ardha pishtan atmavrita saktun karoti | mantham samyutam karambha ity acakshate lajan parivapa iti | na vai lajebhyah sruvan samharatiti |
- 2. aksharapanktim | pancasamkhyākānām aksharānām samuho 'ksharapanktih | su ity ekam aksharam, mad iti dvitīyam aksharam, pad iti tritīyam aksharam, vag iti caturtham aksharam, de iti pancamam aksharam | tāny etāny aksharāni hotrijapādau prayoktavyāni | tathā ca sampradāyavida āhuh | etad dhotrijapākhyasya cādito 'ksharapancakam | ekaikam aksharam cātra parasya brahmano vapuh || su pūjitam mat prahrishtam pat sarvavyāpi tac ca vak | sarvasya vaktri brahmaiva de phalānām pradātri tad iti |
- 3. nārāṣaṅsapaūktim | bhakshitāpyāyitānām sāditānām camasānām nārāṣaṅsaḥ samjñā | ata uktam ācāryeṇa | āpyāyitānṣ camasān sādayanti te nārāṣaṅsā bhavantīti || bhakshiteshu camaseshu punaḥpūraṇam āpyāyanam |
- 4. savanapanktim | paredyur yakshyamanasya yajamanasya samipe purvedyur devatas tadiyam yajiam pratikshamana vasanti |

tasmād upa samīpe vasanty asmin divasa iti pūrvadivasa upavasathaḥ | upavasathākhye pūrvadivase yaḥ paṣur agnīshomīyaḥ so 'py atra savanasamīpavartitvāt savanatvena gaṇyate | prātaḥsavanādīni tu trīṇi prasiddhāny eva savanāni | savanebhya ūrdhvam anushṭheyo 'nūbandhyākhyaḥ paṣur api pūrvavat savanatvena gaṇyate | ataḥ pañcānāṃ savanānām pañktyā samūhena yukto yo yajūa esha eva savanapañktiḥ |

5 paŭcamahaviḥsvarūpāyāḥ payasyāyāḥ (nämlich yājyā) ṣākhāntarād upasamhartavyā |

11. puroļāsasvishtakritah | savanīyapurodāsasambandhinah svishtakrito yājyām vidhatte | havir etc.

25.

2. saha nau | he Vāyo nāv āvayor ubhayoḥ saha somapānam astu | tavārdham mamārdham |

4. indraturīyah | Indrasya turīyabhāgo yasmin grahe so

'yam indraturīyah |

6. tasmād dhāpi | yasmāt sārathirūpasyendrasya caturthabhāgah pūrvam prattah | tasmād dha tata eva kāraṇād etarhy apīdanīm api bharatāh | bharah saṃgrāmah | taṃ tanvanti vistārayantīti bharatā yoddhārah | satvanām sārathīnām vittim vetanām jīvitarūpām prayanti | prakarsheṇa sampādayanti | te ca saṃgrahītārah sārathayas turīye haiva yuddhalabdhasya dravyasya caturthabhāga eva vadante | asmākam etāvad ucitam iti kathayanti | tadaucitye yuktim āha | amunaiva pūrvoktenānūkāṣena drishṭāntena | sa eva drīshṭānto yad ada ityādinā spashṭīkriyate | yasmāt kāraṇād Indro Vāyoh sārathir iva bhūtvā adas caturthānsarūpam somātmakam dhanam udajayat | tasmāl loke 'pi tathaiva pravrittam ity arthah |

26.

5. vyriddham | yasmin karmani yājyāyāh sakāsāt puronuvākyāksharair abhyadhikā | tat karma vyriddham samriddhirahitam | pūrvapakshinas cātra nyūnām yājyām puronuvākyām adhikām kurvanti | tasmād etan matam ayuktam | yatra vai yasmins tu karmani puronuvākyāyāh sakāsād abhyadhikā yājyā bhavati | tat karma samriddham | api ca yatra karmani yājyānuvākye same bhavatah | tad api karma samriddham | sāmyapakshe 'nyo 'pi guṇo 'sti | tat katham iti | tad ucyate | prāṇasya ca vācas ca prāṇavācor madhye yasya yasya vastunah kāmāyāpekshitaphalasiddhaye tat tathā kuryāt | tena pūrvoktaprakāreṇānushṭubgāyatrījanyam anushṭhānam pūrvapakshī kurvīta | tat sarvaṃ viphalam | tatraiva yājyānuvākyayoḥ sāmyānushthāna eva upāptam | sīghram prāptam bhavati | tasmāt sāmyapar

ksha evādaraņīya ity arthalı | sāmyapakshe pūrvapakshyabhipretam prayojanam katham sidhyed ity āṣañkyāha | vāyavyā etc.

6. vāyavyā | dvayoḥ puronuvākyayor madhye yā pūrvā puronuvākyā sā vāyavyā vāyudevatākā | vāyav ā yāhi darṣatety asyām rici Vāyoḥ ṣravaṇāt | yā tūttarā puronuvākyā seyam aindravāyavī | indravāyū ime sutā ity asyām ricīndravāyvoḥ ṣravaṇāt | evam yājyayor api drashṭavyam | ubhayor yājyayor madhye yā pūrvā sā vāyavyā | agram pibā madhūnām ity asyām rici sutam vāyo divishṭishv iti Vāyoḥ ṣravaṇāt | yottarā yājyā saindravāyavī | ṣatenā no abhishṭibhir ity asyām rici niyutvāň indrasārathir itīndraḥ ṣrūyate | vāyo sutasyeti Vāyur api ṣrūyate | tasmād iyam aindravāyavī |

- 1. dvidevatyāh dve devate yugmarūpe yeshām grahānām te dvidevatyāh | Indras ca Vāyus cety ekam yugmam | Mitras ca Varuņas ceti dvitīyam yugmam | yāv Asvinau tau tritīyam yugmam | ta ete dvidevatyagrahāh prāṇā vai | indriyarūpā eva | vāg va aindravāyavas cakshur maitrāvarunah srotram āsvinah | (Ts. 6, 4, 9, 4) iti srutyantarāt | te ca grahā ekapātrā grahītavyāh | Indravāyvor ekasmin patre grahanam Mitravarunayor ekasminn Asyinor ekasminn iti | yasmāt prāṇarūpāṇām grahāṇām ekapātratvam | tasmād vākcakshuhsrotrarupah prana ckanamanah | prana ity evam etesham nama | te ca grahā homakāle dvipātrā hotavyāh | tattadgrahapātreņādhvaryur juhoti, pratiprasthata patrantarena juhoti | yasmad dhomakāle pātradvayam i tasmāc cakshurādayah prānāh svasyagolakeshu dvandam | dvau-dvau bhūtvā vartante | ayam arthah srutyantare prasnottarābhyām āmnātah | brahmavādino vadanti kasmāt satyād ekapātrā dvidevatyā grihyante dvipātrā hūyanta iti | yad ekapātrā grihyante tasmād eko 'ntaratah prāņo, dvipātrā hūyante tasmād dvaudvau bahishtat pranah (Ts. 6, 4, 9, 3) iti || homakale dvipatratvam Āpastambena spashţīkritam | havirdhānam gachan sampreshyati Vāyava Indravāyubhyām anubrūhīty upayāmagrihīto 'si vārkshasadasīty ādityapātreņa pratiprasthātā dronakalasād aindravāyavasya pratinigrāhyam grihītvā na sādayaty aindravāyavam ādāyādhvaryur dronakalasāc ca pariplavayā rājānam | ubhau nishkramya dakshinato 'vasthaya dakshinam paridhisamdhim anvavahrityadhvaro yajao 'yam astu devā iti pariplavayāghāram āghārayaty āsrāvya pratyāsrāvite sampreshyati Vayava Indravayubhyam preshyeti vashatkrite juhoti punar vashatkrite juhutah | evam uttarabhyam grahabhyam pracarata iti |
- 2. yenaivādhvaryuḥ | adhvaryoḥ pradānamantra Āpastambena darṣitaḥ | graham adhvaryur ādāya kshipram hotāram abhidru-

tya mayi vasuh purovasur iti graham hotre prayachati | etenaiva hotā pratigrihya dakshina ūrāv āsādya hastābhyām nigrihyāsta iti |

8. sarvatah parihāram | sarvāsu dikshu parito haraṇaṃ kṛitvā | ṣiraḥ pradakshinikṛityety arthaḥ | yasmāc chrotrarūpasyāṣyinasya parito haraṇam | tasmāc chrotreṇa sarvataḥ ṣṛiṇvanti | purataḥ pṛishṭhataḥ pārṣvayor vācaṃ vadantīm svārtham abhidadhānām vācaṃ ṣṛiṇvanti | yathā hotur īdṛiṣam bhakshaṇaṃ tathādhvaryor api ṣākhāntare ṣrutam | vāg vā aindravāyavaṣ cakshur maitrāvaruṇaḥ ṣrotram āṣvinaḥ | purastād aindravāyavam bhakshayati tasmāt purastād vācā vadati | purastān maitrāvaruṇaṃ tasmāt purastāc cakshushā paṣyati | sarvataḥ parihāram āṣvinaṃ tasmāt sarvataḥ ṣrotreṇa ṣṛiṇoti (Ts. 6, 4, 9, 4) iti |

28.

- 1. anavānam | dvidevatyagraheshu yājyām paṭhan hotānavānam yajet | mantramadhya ucchvāsam akritvā yajet | dvidevatyānām prāṇarūpatvād ayam nairantaryapāṭhaḥ prāṇānām saṃtatāvasthāpanāya bhavati | tatas teshām vyavachedo na bhavati | saṃtatir avyavachedas cety eka evārtho 'nvayavyatirekābhyām ucyate || itareshu graheshu yājyānte vashaṭkāreṇa sakrid dhutvā somasyāgne vīhīty anuvashaṭkāreṇa punar yajanti | ataḥ prasaktam anuvashaṭkāramantraṃ nishedhati | prāṇā vai etc.
- 4. dvir āgūrya | āgūhṣabdena pratijūābhidhīyate | maitrāvaruņo dvir āgūrya dvih pratijūāya dvih preshyati | dvāv asya praishamantrau | hotā yakshad Vāyum agregām ity eko, hotā yakshad Indravāyū arhanteti dvitīyah | Āsvalāyanah 5, 5, 3 | tayor ubhayor apy ādāv ayam hotā yakshad iti dvih pratijānāti | dvayor mantrayor ante hotar yaja hotar yajeti dvih preshyati | hotā tv agram pibā madhūnām ityādike dve yājye paṭhitum ādau ye yajāmaha iti sakrid eva pratijānīte dvayor yājyayor ante vaushad vaushad iti dvir vashaṭkaroti | tac ca nyāyena dvitīyamantrādāv api ye yajāmaha ity āgūḥkaraṇam apekshitam tac ca na kriyate | tasmād dhotur dvitīyayājyādāv āgūḥ kā nāma syād iti praṣnaḥ || dvitīyayājyādau mā bhūd evāgūr ity etad uttaram vipakshabādhapūrvakam darṣayati | prāṇā vai etc.

29.

1. rituyājāh | madhumādhavādaya ritudevā yatrejyante ta eta rituyājāh |

ritugrahās ca dvādasasaṃkhyākāḥ | tatrādyeshu shatsu kaṃcid

visesham vidhatte

2. shal rituneti | adhvaryunā preshito maitrāvarunah praishasūktagatair mantraih kramena hotrādīn preshyati | tena preshitā hotrādaya ritunā somam ity evam yajeyuḥ | eteshām shaṇṇām rituyājānām prāṇasvarūpatvād dhotrādayaḥ shaḍ api yajamāne prāṇaṃ sthāpayanti || saptamam ārabhya daṣamānte viṣeshaṃ vidhatte |

- 3. catvāra ritubhih | adhvaryunā preshito maitrāvarunah praishasūktagataih saptamādibhis caturbhir mantrair hotrādīn kramena caturah preshyati | ta ritubhih somam iti bahuvacanāntaprayogena catvāro 'pi yajeyuh |
- 4. dvir rituneti | adhvaryupreshito maitrāvaruṇaḥ praisha-sūktagatābhyām ekādaṣadvādaṣābhyām mantrābhyām preshyati | tena preshitau dvāv adhvaryuyajamānāv ritunā somam ity evam ekavacanāntaprayogeṇa yajetām | antyayor dvayor yāgayor vyānasvarūpatvāt tadyāgena vyānam eva yajamāne sarve 'py ritvijaḥ sthāpayanti | anenaiva krameṇa maitrāvaruṇam praty adhvaryoḥ praisha Āpastambena darṣitaḥ | ritunā preshyati trishv ādyeshv adhvaryuḥ sampreshyaty evam pratiprasthātā | pātrayor mukhe paryāvrityartubhiḥ preshyati dvayor adhvaryur evam pratiprasthātā | punaḥ paryāvrityartunā preshyati sakrid adhvaryur evam pratiprasthāteti |

30.

1. prāṇā vai | savanīyapasupurodāṣapracārād ūrdhvaṃ tadan̄gam idopahvānam avasthāpya dvidevatyagrahapracāraḥ kṛitaḥ | tata urdhvaṃ tadgrahaṣeshabhakshaṇam api prāptam | tatredopāhvānagrahaṣeshabhakshaṇayoḥ kim purvaṃ kim aparam iti kramasya jñātum aṣakyatvāt taṃ kramaṃ vidhatte | prāṇā vai etc.

dvidevatyānām vāgādiprāṇarūpatvam pūrvam evoktam | iḍāde- vatā ca gaur vā asyai ṣarīram (Ts. 1, 7, 2, 1) iti ṣruteḥ paṣurūpā | tatraivaṃ sthite prathamato dvidevatyagrahaṣeshān bhakshayitvā paṣcād iḍopahvānaṃ kuryāt |

tad etad idāpātre bhāgam avadāya kriyamāṇam upahvānam | yā tu hotur haste sampāditāvāntaredā tatprāṣanasya hotricamasabhakshaṇasya ca paurvāparyam vicārya niscinoti | tad āhur etc.

5. prāṇā vai | dvidevatyagrahaṣeshasya bindor hotricamase prakshepaṃ vidhatte | prāṇā vai etc.

saṃsravān | saṃsravā bindavaḥ | tatprakshepeṇa dvidevatyarūpān prāṇān ātmany eva ṣarīre hotricamasarūpe hotā prakshipati |

31.

1. na vyāvartanta | ekasya vargasya sāmarthyādhikyam itarasya nyūnam ity evam vyāvrittim na prāptāh |

tūshņīmsansam | sarveshv api sastreshv ricah pathyante | asmins tu sastre na pathyanta iti tūshņīmsansah | rikpātharāhityena gūdham eshām devānām tam tūshnīmsansam asurā nānvavāyan | nānugatavantah | etadanushthānam avijūāya na kritavanta ity arthah |

- 5. tūshņīmṣansam | tatprakāra Āṣvalāyanena darṣitah | su mat pad vag de pitā mātariṣvāchidrā padā dhād achidrokthā kavayah ṣansan | somo viṣvavin nīthāni neshad bṛihāspatir ukthamadāni ṣansishat | vāg āyur viṣvam āyuh | ka idam ṣansishyati sa idam ṣansishyatīti japitvānabhihimkṛitya ṣonsāvom ity uccair āhūya tūshnīmṣansam ṣansed upānṣu sapraṇavam asamtanvan | esha āhāvah prātaḥsavane ṣastrādishu (5, 9, 1) iti | asyāyam arthaḥ | ritupātrabhakshaṇānantaram hotur mukhata āsīno 'dhvaryuh parāūmukhah sann āvartate | tadānīm hotā sumadityādi sa idam ṣansishyatītyantam mantram japitvābhihimkāram akritvā ṣonsāvom ity anena mantreṇādhvaryum uccair āhūya bhūr agnir ityādikam praṇavasahitam upānṣu pathet | praṇavena sahāsamtatam avichedanam kuryāt | esha ṣonsāvom iti mantre 'dhvaryor āhvānarūpatvād āhava ity ucyate | sa ca prātaḥsavane ṣastrādishu pravartata iti |
- 6. upa vā vadet | yaḥ ko 'py anyaḥ purusho nindec chaped vā | upavādo nindā | anuvyāharaḥ ṣāpaḥ |

33.

1. āhāvaḥ | ṣoṅsāvom ity anena mantreṇa ṣaṅsanakāle hotādhvaryum āhvayati | so 'yamāhāvaḥ | agnir deveddha ityādibhir dvādaṣabhir vakshyamāṇaiḥ padair yuktā tatsamūbarūpā nivit | pra vo devāyāgnaya ityādikaṃ saptarcaṃ sūktam |

yah pūrvam uktas tūshpīmsanso ye ca nivitsukte tad etat trayam ājyanāmakasastrasya rūpam | tad uktam sampradāyavidbhih | tūshpīmsansanivitsūktair ājyasastram triparvakam iti |

34.

- 7. rathīr adhvarāṇām | ṣākhāntare tu tadīyarathapradarṣanapūrvakam eva mantro vyākhyātaḥ | rathīr adhvarāṇām ity āha | esha hi devarathaḥ (Ts. 2, 5, 9, 2) iti |
- 8. atūrtaḥ | bhūlokavartī vahnir atūrtaḥ | kenāpy atīrṇaḥ | mārgamadhye tiryañcam mārgasyāvarodbakatvenāvasthitam prauḍhaṃ dāvāguim kascid api tarītum na samarthaḥ |

35

- 2. viharati | viharanam prithakkaranam | dvayon pādayor madhye vihāram vichedam kritvā pathet |
- 5. parovarīyānsam | parah parasminn uttarabhāge 'tisayena sthūlam Idrisam vajram sūktapaṭhanena sampādayati | prathamāyā rica uttarārdhe pade | tatpādayoḥ samasanam | tad api vajrasādrīsyārtham | vajrasya hy ārambhaṇato 'nimā mūle saukshmyam ity arthaḥ | vajraṣabdena khaḍgādirūpam āyudham abhidhīyate | tasya hi mūle mushṭibandhanasthāne sūkshmatā bhavati | upari tu vistāraḥ |

daṇḍaṣabdena gadā vivakshitā | sāpi hastagrahaṇasthāne mūle sūkshmā prahārasthāne 'gre sthūlā | paraṣur api tathāvidhaḥ | yathāyaṃ trividho vajra evam idam api sūktam prathamapādaviharaṇena sūkshmam uttarārdharcapādasamāsena sthūlam |

36

1. sadah | tadānīm devāh saumikavedyām prāgvansasya pūrvasyām disi yeyam sado'bhidhānā ṣālā tām eva svasya nivāsasthānam kritavantah |

ägnīdhram | tato devā nirgatāḥ santa āgnīdhrābhidhāṃ ṣālām prāptavantāḥ |

- 3. te vai prātaḥ | ta eva devāḥ prātaḥsavane yāny ājyanā-makāni ṣastrāṇi tair evā samantāj jayam prāpnuvanta āgachan | yasmād evaṃ tasmād ā samantāj jayanty ebhir iti vyutpattyā ṣastrāṇām ājyanāma sampannam | anenaiva nyāyena Sāmavede pañcadaṣāny ājyānīti vākyena vihitānām pañcadaṣastomayuktānāṃ stotrāṇām ājyanāmatvaṃ drashṭavyam |
- 4. tāsām vai hotrānām | prasūstā brāhmanācchansy achāvāka ity ete sastriņo hotrakā yady api purushās tathāpi tadīyatanuvivakshayā tāsām ityādi strīliūganirdesah | yās tanavah pūrvam asurān apāghnata | tāsām eva hotranām hotrakatanūnām āyatīnām sadah praveshtum āgachantīnām sarvato jayam prāpnuvatīnām madhye 'chāvākīyāchāvākasambandhinī tanur ahīyata | hīnābhūt | sadah samāgantum nāṣaknod ity arthah | tadanugrahārtham tasyām tanvām Indrāgnī adhyāstām | adhishṭhāya nivāsam kritavantau |

aindrāgnam | indrāgnf ā gatam ityādikam tacchastram |

6. achāvākīyām | so 'sya yajamānasyāchāvākīyām kuryāt | achāvākasambaddham aindrāgnasastram pathet | tenaiva pāthena sā tadīyā tanur ahīnā vyavahartum samarthā bhavati |

37.

1. de varathaḥ | athājyaşastrasya bahishpavamānastotrottaratvam praugasastrasyājyastotrottaratvam vidhatte | devaratho etc.

yo yajūo 'sty esha devānām ratha eva | tasya ratharūpasya yajūasyājyam praūgam ca yac chastradvayam tad antarau raṣmī | aṣvabandhanarajjū | rathasyopary avasthitena sārathinā dhriyamāṇatvāt tayor abhyantaratvam | yasmād evam tasmād yady ājyaṣastreṇa bahishpavamānam anu paṣcāc chanset | praūgaṣastreṇa ājyastotram anuṣanset | tadanīm devarathasyaiva sambandhināv abhyantarau raṣmī pragrahau viharati | viṣesheṇa sampādayati | tac cālobhāya vyāmoharāhityāya sampadyate | raṣmirāhitye dushṭābhyām aṣvābhyām yatra kvāpi durgame deṣe rathanayane sati rathabhangarūpo vyāmohaḥ syāt | tan mā bhūd iti ṣastradvayam krameṇa prayoktavyam |

- 4. tad āhuḥ | tat tasminn ājyaṣastre brahmavādina āhuḥ | codayanti | yathaiva stotram sāmagair uktam tathaiva bahvṛicaiḥ ṣastram vaktavyam | stutam anuṣansatīti vidhānāt | atra tu sāmagā upāsmai gāyatā naraḥ pavamānāyetyādishu pāvamānīshu pavamānadevatākāsv rikshu bahishpavamānākhyena stotrena stuvate | bahvṛicas tu hotā pra vo devāyāgnaya ityādikam ājyaṣastram ṣaṅsati | tathā sati katham asya hotuḥ pāvamānya rico 'nuṣastā bhaveyuḥ | na hi Pavamānaḥ ṣastradevatā kiṃtv Agnir iti codyam |
- 9. sampadā | anushtupsu gāyatrītve sampādite sati tayā sampadā vaiyadhikaraṇyaparihārād anukūlaṣaṅsanam bhavatīti parihāram brūyāt || sampādanaprakāraṃ darṣayati |
- 10. saptaitāḥ | ādyāntyayor ricos trir āvrittau satyām svabhāvataḥ saptānām anushṭubhām ekādaṣatvam sampadyate | agna indras ceti yājyā virāṭchandaskā sā dvādaṣy anushṭub iti gaṇanīyā | yady api tasyā virājas trayastrinṣadaksharatvād ekam aksharam anushṭuptvād atiricyate | tathāpy alpena vaikalyena chandastvam nāpaitīti nyāyaḥ pūrvam (1, 6) apy udāhritaḥ | evam sati dvādaṣasv anushṭupsu dvādaṣa pādān apanīyāvaṣishṭaiḥ pādais tripadā gāyatryo dvādaṣa sampādanīyāḥ | apanītaiṣ ca pādaiṣ catasro gāyatrya ity anena prakāreṇa shoḍaṣasaṃkhyākā gāyatrya eva sampadyante |

38

- 2. upānṣu | oshṭhaspandanam eva parair dṛiṣyate na tu ṣabdaḥ ṣrūyate tādṛiṣam upāuṣutvam |
- 3. purāhāvāt | adhvaryur āhvayate yena sonsāvom iti mantreņa tasmāt pūrvabhāvī hotrijapaḥ | tathā cāsvalāyanenodāhritam | japitvānabhihimkritya sonsāvom ity uccair āhūya (5, 9, 1) iti || āhāvād ūrdhvam yat kimcit paṭhyate tat sarvam ṣastrasyaiva sambandhi bhavet | āhāvamantreṇa ṣastrānujñānasya pṛishṭatvāt | ato hotrijapasya ṣastrāntarbhāvam nivārayitum pūrvakālīnatvam |
- 4. parāficam | asmin kāle 'dhvaryuḥ parāfi bhavati | hotur vimukho bhavati | tathā catushpadī gaur iva hastau bhūmāv avasthāpyāsīno bhavati | tādriṣam adhvaryuṃ sambodhyābhimukho yathā bhavati tathā hotā sonsāvom iti mantreṇāhvayate | yasmād āhvānakāla īdriṣo 'dhvaryus tasmāl loke 'pi catushpādo gavādayaḥ parāficaḥ sambhogāvasthāyām parasparābhimukhyarahitā bhūtvā retaḥ sificanti || āhāvād ūrdhvam adhvaryos catushpāttvam parityajya samyagutthānam vidhatte | samyafi etc.
 - 5. samyañ | urdhvatvenavasthanam samyaktvam |

39.

3. tira iva | yathā kuḍyagrihādivyavahitam anyair adhīyamānam vākyam īshat pratīyate na tu spashṭam | tadvat tūshṇīṃṣanso 274

'py aspashto yathā bhavati tathā sanset | tad idam tira ivety ucyate | hotrijapād īshad uccair ity arthah |

4. shatpadam | shatpadam shadbhāgam | bhūr Agnir jyotir ity eko bhāgah | jyotir Agnir iti dvitīyo bhāgah | evam uttaratrāpi drashtavyam | tathāvidhasansane purushasāmyam bhavati | purushasya shadvidhatvam eva shalanga ity anena spashtīkriyate | purushāvayavashatkam sākhāntare darsitam | shodhāvihito vai purusha ātmā ca siras ca catvāry angāni (Ts. 5, 6, 9, 1) iti | dvau hastau dvau pādāv ity angacatushtayam | ātmasabdo madhyadehavācī | bhāgatrayopete tūshnīmsanse tattadbhāgamadhyeshv avasāne shadbhāgatvam Āsvalāyana āha | bhūr Agnir jyotir jyotir Agnom | Indro jyotir bhuvo jyotir Indrom | Sūryo jyotir jyotih svah Sūryom iti tripadas tūshnīmsansah | yady u shatpadah pūrvaih jyotihsabdair agre 'vasyet (5, 9, 11) iti |

6. purorucam | pra vo devāyetyādisūktāt purato rocate dīpyate iti puroruksabdena nivid ucyate |

9. jātavedas yām | jātavedā devatā yasyāḥ purorucaḥ sā jātavedasyā | jātavedaḥṣabdarūpaṃ nyangaṃ nitarām angaṃ cihnaṃ yasyāḥ purorucaḥ sā jātavedonyangā | tasyāḥ puroruco 'ntime bhāge so adhvarā karati jātavedā iti jātavedaḥṣabdaḥ paṭhyate |

10. tad āhuḥ | tritīyasavanasya jātavedasam praty āyatanatvam āgnimārutaṣastre devatvād avagantavyam | tathā ca sampradāyavida āhuh | jātavedās tu devo 'yam vartata āgnimāruta iti |

40.

2. dīdivānsam | yady apy adhyayanakrameņeyam rik paūcamī tathāpi dvitīyātvena prayoktavyā | brāhmaņakramasyānushṭhānā-rthatvāt |

atrādhyayanakramād anyam anushthānakramam abhipretyāsvalāyana āha | anubrāhmaṇam vānupūrvyam (5, 9, 23) iti || adhyayanakrameṇa caturthīm anushthānāya tritīyātvena vidhatte | sa nah etc.

- 3. şarmavad āsmā ayānsi | So alle Handschriften ausser I. O. 697, welche āyānsi hat. I. O. 1977 liest ayānsi mit zwei wagerechten Strichen über dem ersten a. Sāyaṇa las āsmā āyānsi. Denn er sagt: āñpūrvasya yama uparama ity asya dhātos chāndasam rūpam | āsmā ity ākāras ca chāndasah |
- 8. yājyayā | agna indras ceti yeyam yājyā pūrvam uktā tayā yajati | yāgārtham yājyām pathet | yājyā ca prattir vai pradānarūpaiva | tathā ca havisha ādāne pradāne krameņa puronuvākyāyājyādhīne srutyantare srūyete | puronuvākyayā datte pra yachati yājyayā (Ts. 2, 6, 2, 5) iti |
 - 11. ity adhyātmam | ātmānam sarīram adhikritya vartata

ity adhyātmam | asmin khaṇḍe ṣarīrarūpatvena praṣaṅsanam ājyaṣastrasyoktam | uttarakhaṇḍe tv adhidaivatam devatāvishayam ājyaṣastrapraṣaṅsanam ucyate |

Pancika III.

- 1. grahoktham | praügākhyam yac chastram asti tad grahoktham vai | aindravayavadigrahanam uktham grahoktham | tadiyadevatāprasansārūpam ity arthah | navetyādinā grahasambandha eva spashtīkriyate | prātahsavana aindravāyavamaitrāvarunādayo dhārāgrahā navasamkhyākā grihyante | grahītā tv adhvaryuh | tathā bahishpavamanakhye stotra udgataro navabhir navasamkhyakabhir rigbhih stuvate | upāsmai gāyatety ekas tricah | davidyutatyeti dvitīyah | pavasveti tritīyah | eteshu trishu triceshu navasamkhyākā rico vidyante | tā āvrittirahitā gīyante | evam stome bahishpavamānastotra udgātribhih stute saty adhvaryur dasamam graham āsvinākhyam grihnāti | yady apy ādhvaryavayor mantrabrāhmanakāndayor āsvinagraho dhārāgraheshu tritīyatvenāmnātah | tathāpy asau dasamatvena grahītavyah | āsvino dasamo grihyate tam tritīyam juhvata iti srutyantaravacanāt | tathā ca graheshu dasamah sampannah | tathaivetarāsām bahishpavamānastotragatānām ricām himkāro dasamatvena gananīyah | tathā sati grahāņām stotrāņām ca samkhyāsāmyam bhavati | tad idam so sā sammeti vākyenocyate | ukāro nipātah sammuccayārthah san strīlingābhyām tacchabdābhyām sambadhyate | tathā sati sātra grahasamkhyā sā ca stotriyasamkhyety uktam bhavati | sammety atra dvitīyo makāras chāndasah | tasminn apagate sati samā tulyety uktam bhavati | evam sati yatha bahishpavamanastotrasya grahasambandhah | tathā praiigasastrasyāpi grahasambandho drashtavya ity abhiprāyah |
- 2. vāyavyam | Vāyur devatā yasya trīcasya so 'yam vāyavyah | vāyav ā yāhi darsatetyādikah | tam sanset | tena sansanena vāyavyo graha ukthavān chastravān bhavati | yady api vāyavyah prithaggraho nāsti tathāpy aindravāyavasya grahasya pūrvo bhāgo vāyavya ity ucyate | sa ca prathamam ā vāyo bhūshety anena kevalavāyudevatākena mantreņa grihyate, tena vāyavyo bhavati | paṣcād indravāyū ity anenendrasahitavāyudevatākena grihyate, tenaindravāyavo 'pi bhavati | ata eva Vāyave dvir grahaṇam Taittirīyā adhīyate | sakrīd Indrāya madhyato grihyate dvir Vāyave (Ts. 6, 4, 7, 3) iti | tatra prathamabhāgarūpo vāyavyo grahah kevalena vāyavyatrīcena sastravān sampadyate |

- 3. aindravāyavam | Indras ca Vāyus ca militvā devatā yasya tricasya so 'yam aindravāyavaḥ | indravāyū ime sutā ityādikaḥ | taṃ ṣaṅset | tacchaṅsanenaindravāyavagrahasyottarabhāgaḥ ṣastravān bhavāti |
- 4. maitrāvaruņam | Mitro Varuņas ca militvā devatā yasya trīcasya so 'yam maitrāvaruņah | mitram huve pūtadaksham ityādikah |
- 5. āṣvinam | Aṣvinau militvā devatā yasya tricasya so 'yam āsvinah | asvinā yajvarīr isha ityādikah |
- 6. aindram | Indro devatā yasya tricasya so 'yam aindrah | indrā yāhi citrabhānav ityādir aindras tricah | tena sukragrahamanthigrahayor ubhayoh sastravattvam |
- 7. vaisvadevam | omāsas carshanīdhrita ity esha vaisvadevas tricah | tenāgrayaṇagrahasya sastravattvam | tathāpi visvedevadevatākatvād vaisvadevam | evam sarvatra grahasastrayor ekadevatākatvam drashtavyam |
- 8. sārasvatam | pāvakā naḥ sarasvatītyādikalı sārasvatas tricas || nanu pūrvavad atrāpi grahasya sastravattvam kuto nopanyasyata ity āsaūkyāha |
- 9. na sārasvatah | ādhvaryavamantrakāņde sārasvatamantrasyāpathitvād brāhmaņe vidhyabhāvāc ca grahābhāvah || tarhi grahokthe 'sminn asya sārasvatasya trīcasya kimartham sansanam āmnātam ity āṣankyāha |
- 10. vāk tu | Sarasvatī hi vāgdevatā grahāṇām ca vācā grihyamāṇatvāt sārasvatatvam | tena sarve 'pi grahāḥ sastokthāh pathitasastrā bhavanti |

- 2. kim sa | asya yajamānasya yo hotā syāt sa tasya pāpabhadram kim ādriyeta | pāpam anishṭaphalam bhadram ishṭaphalam | tādriṣam kim phalam sampādayitum samartha iti praṣnaḥ | atraiva janmany enam yajamānam prati yathā hotā kāmayeta tathā kartum ṣaknotīty uttaram |
- 3. vāyavyam | evam kāmayamāno hotāsya yajamānasya sambandhinam vāyavyam tricam lubdham vyāmūdham yathā bhavati tathā sanset | lubha vimohana iti dhātuḥ | vyāmohaprakāra ucyate | ekām ricam vā tadīyam ekam padam vātīyāt | stambhayet | na paṭhed ity arthaḥ | tāvatā tattricasvarūpam lubdham vyāmūdham bhavati |
- 10. etad eväsya | hotäsya yajamänasya sambandhi tad eva praŭgasastram yathäpūrvam guroh samīpe purā yena kramena pathitam tathaiva riju kliptam | kasyacid avayavasyānyathātvābhāvād rijutvam | tathā kliptam sampāditam kritvā sanset |

1. tad āhuḥ | sāmagānām yāny ājyastotrāņi tadrīca āgneyya āmnātāḥ | agna ā yāhītyādishu sāmagair ājyastotrapāṭhāt | hotā tu vāyav ā yāhīty anayā vāyavyayā praügaṣastram prārabhate | atas tena vilakshaṇadevatākena ṣastreṇāgneyya rīcaḥ katham anuṣastā bhavanti | anukūlaṣaṅsanābhāve stutam anuṣaṅsati (Tb. 2, 2, 6, 3) iti ṣā-khāntaram virudhyetety ākshepaḥ |

3. pravān iva | prakarshavān eva sann adhikajvālayā dahaty agnir iti yad asti tat prakarshātmakam vāyusambandhi rūpam | vā-

yuna jvaladhikyodaya |

4. dvaidham iva | jvālādvayam iva kritvā yadā dahati | tadā dvitvasāmyāt taj jvālādvayam indravāyusambandhi rūpam bhavati |

5. yad uc ca brishyati | jvalato 'gner aunnatyam uddharshah | jväläsäntyä nīcatvam niharshah | tad ubhayam mitrāvaruṇasambandhi rūpam | mitram drishtavato harshenonnatatvät tan mitrarūpam | varuṇasambandhinīnām apām nīcagāmitvād itarad Varuṇasya

rūpam

6. sa yad Agnih | so 'gnir ghorasamsparsa ugrasamsparsa iti yad asti tad asyagner varunasambandhi rupam | Varunasyogratvāt | ghorasamsparsam santam sprashtum asakyam api tam Agnim sītārtāh prānino mitrakrityā | mitrasya kritih kāryam samīpe 'vasthānām | tenaivainam upāsate | sītaparihārāya hastāv udaram prishtham ca vahnisamīpe pratāpayanto vahnim sevante | tad etat sevanam asyāgner mitrasambandhi rūpam |

9. yad enam ekam santam | agner zhavanīyādisthāneshv āgnīdhrādidhishnyeshu ca bahudhā viharaṇam yad asti tad Visveshām

devanam rupam | tesham api bahutvat |

5.

1. devapātram | atha sastrayājyānte pathanīyam vashatkāram vidhatte | devapātram etc.

vaushal iti mantro vashatkārah | sa ca devapātram | devānām

pānasādhanam

2. anuvashatkaroti | somasyagne vihity ayam mantro 'nuvashatkarah | tam pathet | tatra loke 'dah kimcid idam nidarsanam asti | katham iti | tad ucyate | yatha manushyah svakiyan asvan va svakiya ga va punarabhyakaram paunahpunyena trinodakadibhir abhimukhikrityabhimukhikritya tarpayanti | kanduyanena priyasabdena va lalayitva yatheshtaghasam prayachanti | evam evaitenanuvashatkarena punah-punar devata abhimukhikritya yajamano havisha tarpayati |

5. asamsthitan | yesham dvidevatyagrahanam arthe hota na-

nuvashatkaroti | te dvidevatyāh somā asamsthitā asamāptāh | devatārthahomasyāsamāpteh | katham ritvijas tān dvidevatyān bhakshayantīty eke codyam āhuh | darṣapūrṇamāsādishu svishtakridbhāgena tataḥ pūrveshām havishām saṃskāro bhavati | tataḥ somasyāpi saṃskārāya ko nāma svishtakridbhāga iti dvitīyam codyam |

7.

- 2. sa yam evoccaih | sa hotā yam eva mantram uccair yathā bhavati bali ca yathā bhavati tathā vashatkaroti | sa mantrarūpo vashatkāro vajra ity ucyate | atroccaihṣabdena dhvaner ādhikyam ucyate baliṣabdenāksharapārushyam | tadubhayayukto vajrah |
- 4. atha yah samah | yo vashatkarah purvoktabalitvadidosharahito yathadhitas tathoccaritah | samtato yajyaya saha vichedarahitah | nihseshena hanam parityago yasya ricah sa nirhana | tathavidha kacid rig yajyarupa yasya vashatkarasya so 'yam nirhanarcah | yajyapathahina ity arthah | tadvailakshanyad anirhanarcah | sampurnayajyapathopeta ity arthah | kidriso vashatkarah | dhamachad iti | dhama yajuasthanam | tatra yatha rakshansi na pravisanti tatha chadayati sa dhamachat |
- 6. yenaiva shat | shatsabdo vashatkāram abhidhatte | Bhīmaseno Bhīma itivad ekadesena vyavahārāt | yenaivoccāraņena shad avarādhnoti vashatkāro 'varādham samriddhyabhāvam prāpnoti | nīcoccāraņena vashatkārasya samriddhyabhāvah | sa tathoccārito vashatkāro rikta ity ucyate | uccadhvaniyogye tadabhāve riktaprāyatvāt |
- 7. tasyāsām neyāt | tasmāt tasya vashatkārasyāsām neyāt | na prāpnuyāt | ichām api na kuryāt kim uta prayogam ity arthah |
- *9. yathaivasya | asya yajamanasya yena svarena yajyam brūyat tenaiva svarena vashatkaram api brūyat | tatha saty enam kritayajūam yajūarahitena sadrisam phalarahitam karoti |

8

- 2. vāg ity eva | uparishtād vakshyamāṇasya mantrasya pratīkam idam | vāg oja ityādiko yo mantrah sa eva samanopāyo na tvanya kascid asti |
 - 3. mā pramrikshaḥ | pramrishtam vinashtam mā kārshīḥ |
- 4. tad u ha smāha | tad u ha tatraivānumantraņe brahmavādī kascid āha sma | kim āheti | tad ucyate | etat pūrvoktam mantravākyam dīrgham sad api vajram samayitum aprabhu | na kshamam |

9.

1. tam praishaih | tadānīm utkrāntam yajñam praishair hota yakshad Agnim samidhety evam ādyaih praishamantrais tasya yajñasya praisham āhvānam aichan |

- 2. tam purorugbhih | Vāyur agregāh (Āṣvalāyana 5, 10, 4) ityādyāh sapta purorucah | praügatricānām saptānām prarocanahetutvāt |
- 6. mahad vāva | nashtam vastu prayatnena tatra-tatrānvishyatīti nashtaishī | tādriṣaḥ purusho dvividhaḥ | tatra kaṣcin mahad vāva nashtad vastuno 'dhikam evābhīchati | nashtad alpam vānyaḥ kaṣcid ichati | tayor madhye yataro vāva eva purusho jyāya iva mahad evechati | sa eva purushas tayor madhye sādhīyo 'tyantam sādhu vastv ichati | alpam kāmayamānas tu na tathety arthaḥ || astv evam laukikanyāyaḥ kim prakrita ityāṣañkyāha |
- 7. ya u eva | ya u eva yas tu praishavaktā praishamantrān varshīyaso 'tipravriddhān veda | sarveshu praishamantreshu pravriddhatvārtham vīpsā prayuktā | praishamantrāh kasmāt pravriddhā iti cet | puronuvākyānām samnihitatvāt tābhyo 'dhikā varshīyānsa ity avagantavyam | sa u eva dīrghatvābhijña eva tān praishamantrān sādhīyo veda | atisayena samyag veda | nanu laukikanyāyodāharaņe nashtavastuno 'nveshaņam udāhritam, iha tu praishamantrāṇām abhivriddhir uktety ato laukikenāsamgatam iti cet | saṃgatam evaitat | hi yasmād ye praishāh santi te nashṭaishyam | nashṭasya yajñasyānveshaṇahetavaḥ |

- 3. yad antatah | antatah sastrasyantime dese | ekam ricam sishtya nividah pathitavyah | yasmad eta antimadesabhaginyah | tasmal loke 'pi garbha amuto nivasasthanan matur udaramadhyad arvanco 'dhobhagagatah prajayante |
- 5. peṣā vā ete | peṣā alaṃkārāḥ | veñ tantusaṃtāna iti dhātor vayanaṣabdotpattiḥ | kuvindasya yat prārambhe vayanaṃ tat pravaṇam | loke yathaiva vāṣaṣaḥ pravayaṇato vayanaprārambhe peṣo 'laṃkāraṃ kuryāt | varṇāntaropetais tantubhir alaṃkāraḥ | tathaiva prātaḥṣavane ṣastrāṇām purato nivitpaṭhanam bhavati | tac ca vastrasthāniyānām ukthānām prathamabhāge 'laṃkārāya sampadyate | ṣastramadhye tatpaṭhanam vastramadhye varṇāntareṇālaṃkāraṣamam | avaprajjano vastrasyāntabhāgaḥ | tatra yathā varṇāntareṇālaṃkāraṣatādṛig ukthānām ante nivitpaṭhanam |

11.

2. pacchaḥ | tāsāṃ nividāṃ dvādaṣapadarūpāṇām ekaikasmin pāde 'vasānaṃ vidhatte | paccho vai etc.

devāḥ purā yajūam pacchaḥ pādaṣaḥ samabharan | ekaikam bhā-gaṃ krameṇa sampāditavanta ity arthaḥ | tasmād etā nivido 'pi pādasaḥ saṅsaniyāḥ |

4. na nividah | dvādaṣasu nivitpadeshu kasyāpi padasyātikramam nishedhati | na nividah etc.

ekam api padam na parityajed ity arthah |

- 6. na nividah pade | viparihāro viparyāsah | nividah sambandhi yat padadvayam tan na vipariharet | viparītatayā na pathet |
- 7. samasyet | padayoh samsleshane yajñasyāyuh samhritam bhavet | yajño vinasyed ity arthah | tato yajamāno mriyeta | tasmāt padadvayam na samsleshayet || anena nishedhena sarveshām padānām parasparavisleshanaprāptau madhyamayor dvayoh samslesham vidhatte | predam etc.
- 9. na tricam | nivitpadānām prakshepasyāsrayasūkte kamcin niyamam vidhatte |

tisra rico yasmin sūkte tat tricam | catasra rico yasmin sūkte tac caturricam | tādriṣam ubhayavidham sūktam atikramya nividdhānam nivitpadānām prakshepam na manyeta | na cintayet | etad uktam bhavati | tricaturmātrarcāt sūktād arvācīne sūkte nividam na dadhyāt | kimtūbhayasminn eva dadhyād iti | nividah sambandhi yad ekaikam eva padam tad eva praty ricam prati sūktam ca samartham bhavati | yasmād īdriṣam sāmarthyam ity uktārthopasamhārah | adhike sūkte nivitpadeshu prakshipteshu nividaiva stotrātiṣansanam kritam bhavati | ricam nāpeksheta tad ity arthah |

- 10. ekām parisishya | sūkte yeyam rig antyā tām avasthāpya tatah pūrvam eva tritīyasavane nividam prakshipet |
- 12. na sūktena | yat sūktam nividdhānārham nividam atikramya tena sūktena na padyeta | nivitprakshepam parityajya kevalam tat sūktam na pathed ity arthah || pramādān nivitprakshepavismritau punas tatsūkte nividam prakshipya pātho bhrāntyā prasaktah | tam nishedhati |
- 13. yena sūktena | nividam atikramya parityajya nivitprakshe-payogyena yena sūktena padyeta anushthānam prāpnuyāt | tad vismritanivitkam sūktam punar nopanivarteta | bhūyo nividam prakshipya na pathet | tatra hetur ucyate | tad vismritanivitkam sūktam vāstuham eva | vāstuṣabdena nividah sthānam ucyate | tasya sthānasya ghātakam tat sūktam tatah punahpāthasya na yogyam |
- 2. athāsya | athāgnyādīnām vasvādīnām ca chandovibhāgānantaram asya Prajāpatel svabhūtam anushtubākhyam yac chanda āsīt | tām anushtubham udantam abhi yajāasya kamcit prāntadesam abhilakshyodauhat | apasāritavān | kutra desa iti | tad ucyate | achāvākīyām abhīti | achāvāka vadasvety evam adhvaryunokto 'chāvāko yām brūte seyam rig achāvākīyā | tām abhilakshyodūdhavān | anushtubham achāvākīyām kritavān ity arthah |

paryāharat | sa tu tasmin somayāge 'gram sreshṭham prārambharūpam yan mukham asti tad abhilakshyānushṭubham paryāharat | tatra nītavān ity arthaḥ |

- 4. sve vai | yasmāt sa Prajāpatiḥ svakartrika eva somayāge tatsavaneshv anushṭubho mukhyatām akalpayat | tasmād idānīm api yatra kvāpi yāge yajño yajamānavaṣo bhavati sa yajño 'pi kalpata eva | avaikalyenānushṭhāsyāmīty abhipretyānushṭubhaḥ savanānām ādau prayoge sati yajñasya yajamānavaṣatvam | tatra yajño vaikalyarahito bhavatīty arthaḥ |
 - 5. vasī | svavasah |

- 1. bahishpavamāne | bahishpavamānākhye stotre prātalisavane sambandhiny upāsmai gāyatā nara ityādyrigāṣrayaṇena sāmagaiḥ stūyamāne sati so 'yam Agner mrityuprāptikālaḥ | tadānīm Agnir mrityum parihartum anushṭupchandaskayā pra vo devāyāgnaya ity etayarcājyaṣastram prārabdhavān | tat tenānushṭupprayogeṇa so 'gnis tadānīm eva mrityum paryakrāmat | atikrāntavān | tato 'gninā hotrājyaṣastre ṣasyamāne sati tam Agnim mrityur asīdat | prāptavān | tadā so 'gnir mrityum parihartum vāyav ā yāhītyādikena saptatricātmakena praügaṣastreṇānushṭhānam pratyapadyata | prārabdhavān |
- 2. tam mādhyamdine | prātahsavanān nirākrito mrityur uccā te jātam andhasa ityādike mādhyamdinapavamānastotre gīyamāne sati tasmin kāle tam Agnim hotāram asīdat | prāptavān | tadānīm so 'gnir hotā mrityuparihārāyānushtupchandaskayā ā tvā ratham ity etayarcā marutvatīyasastram prārabdhavān | tat tenānushtupprayogena tadānīm eva mrityum atikrantavan | madhyamdinapavamanan nirakrito mrityur madhyamdinasavanasambandhini marutvatīyasastre sasyamane sati sansitāram Agnim hotāram prāpsyāmīti vicārya tatra brihatīchandaskāsv rikshu gīyamānāsu tam Agnim sattum prāptum nāsaknot | tatra hetur ucyate | brihatīchandaskā ricah prāņasvarūpā eva | tat tena kāraņena prāņān eva vyavaitum viyojayitum mrityur nāṣaknot | pranabhimaninībhir brihatībhih prananam rakshitatvat | brihatyas ca marutvatīyasastrānantarabhāvini nishkevalyasastre bahavo vidyante tās ca sarvasminn eva mādhyamdine savane mrityupravesam nivārayanti | yasmād evam brihatyo mrityupravesam nivārayitum samarthāh | tasmān mādhyamdinaprayoge hotā brihatīchandaskāsv rikshu stotriyenaiva tricena sastram prarabheta | yasmins trice samagaih stotram gīyate so 'yam tricah stotriyah | tena tricena prārambhe sati tatratyanam brihatīnam pranarūpatvat pranan evabhilakshya sastraprārambham kritavān bhavati |
 - 3. tam tritīyapavamāne | trishu pavamāneshu bahishpava-

mānaḥ prathamo mādhyaṃdinapavamāno dvitīya ārbhavapamānas tritīyaḥ | mādhyaṃdinasavane praveshṭum aṣakto mṛityuḥ svādishṭhayety etasminn ārbhavākhye tritīyapavamānastotre tritīyasavanagate sāmagair gīyamāne sati tam Agnim mṛityur asīdat | so 'py Agnis taṃ vārayitum anushṭupchandaskayā tat savitur vṛiṇīmaha ity etayarcā vaiṣvadevākhyaṃ ṣastram prārabhata |

yajñāyajñīye | yajñā-yajñā vo agnaya ity asyām ricy utpannam sāma yajūāyajñīyam | tatsāmasādhye tannāmake stotre sāmagair gīyamāne sati tritīyapavamānān nirākrito mrityus tam Agnim hotaram prāptavān | tato 'gnir hotā mrityuparihārāya vaisvānarāya prithupājase vipa ityādinā vaisvānarīyena sūktena marutvatīyasastraprārambham kritavān |

15.

1. Indro vai | atha marutvatīyaṣastram ārabhyate | tatrāyaṃ saṃgrahaṣlokaḥ || pratipadanucarāv anupragātho harinihavo 'tha Brihaspater dhruvaṣ ca | dhruvavidhivihitās tathātha dhāyyā vitananam atra marutvatīyasūkte || tatrā tva ratham iti marutvatīyasya pratipadanushṭuptām praṣansitum āha | Indro vai etc.

tasmāt | yasmād evam tasmāl loke 'pi pūrvedyur amāvāsyāyām pitribhyaḥ kriyate | uttaram abar uttarasminn ahani pratipaddine darsapūrņamāsayāgadine devān yajante |

2. te 'bruvan | Indram labdhyāvasthitās te devāh parasparam idam abruvan | abhishunavāmaiva | vayam sarvathā somasyābhishavam karavāma | tatbā vāva tenaiva prakāreņāsishtham āsutamam atisīghram yatha bhayati tatha no 'sman Indra agamishyatiti | tad vacanam angikritya te sarve 'bhyashunyan | abhishavam kritavantah | tadrisās te devā ā tvā ratham yathotaya ity anenaiva mantreņa tam Indram anushtubhah sakāsād abhishavadesam pratv āvartavan | atra kimeid avrittivacakam a vartayamasīti padadvayam sruyate | tatsamarthyad Indrasyavrittir abhut | idam vaso sutam andha ity asmin mantrapāde sutakīrtyām abhishavavācinā sutasabdenaibhyo devebhya Indra avir abhut | prakato 'bhut | indra nediya ed ihiti mantragatena samīpāgamanavācinā nedīya ihīti padadvayenainam Indram yāgadesamadhyam prāpitavantah | anenārthavādena tattanmantravidhir unneyah | etad evābhipretyäsvalāyana āha | marutvatīyam sastram sansed adhvaryo sonsāvom iti mādhyamdine sastrādishv āhāvah | ā tvā ratham yathotaya idam vaso sutam andha iti marutvatiyasya pratipadanucarāv indra nedīya ed ihītīndranihavah pragāthah (5, 14, 12) iti || yena tricena sastram prarabhyate so 'yam tricah pratipad ucyate | tadanantarabhavī trico 'nucarah | atrā tvā ratham idam vasav ity etau tricau pratipadanucarau drashtavyau | tata urdhvam indranihavākhya indra nedīya iti pragātha rigdvayātmako drashtavya ity arthah \mid

16.

1. Indram vai | pūrvoktam indra nedīya ityādikam pragātham sausitum ākhyāyikām āha | Indram vai etc.

17.

 brāhmaņaspatyam | athāsmin marutvatīyaṣastre pra nūnam brahmaṇas patir ityādikam pragātham vidhatte | brāhmaṇaspatyam etc.

dvayor ricoh samūhah pragāthah | tathā cāṣvalāyana āha | tricāḥ pratipadanucarā dvricāh pragāthāh (5, 14, 7) iti | rigdvayam evānushṭhānakāle tricarūpeṇa pragrathyate, tasmād ayam pragātha ity ucyate |

- 3. tau va etau | samamnate dve eva ricau pragrathanena tricarupataya sampadyete | pragrathanaprakara ucyate | pra nunam ity eshā brihatīchandaskā | dvādasākshareņa tritīyapādenāshtāksharais canyair yuktataya shattrinsadaksharasampatteh | seyam rik sakrit pathanīyā | punar api tatratyam ashtāksharam caturthapādam dvir āmnāya shodasāksharo 'rdharcah sampādanīyah | itarasyām rici prathamapādo dvādasāksharo dvitīyapādo 'shtāksharah | etat sarvam militvā dvitīyā brihatī sampadyate || tatratyam antimam ashtāksharapādam dvir abhyasya samāmnāta uttarārdhe dvādasāksharam prathamapādam ashtāksharam uttarapādam ca pathitvā tritīvā brihatī ca sampādanīyā ayam eva pragrathanaprakāra indra nedīya ed ihīty atrāpi pragāthe yojanīyah || tāv etau pragāthau punarādāyam punahpunah pathitam eva padam adayadaya sasyete | samagais tu madhyamdinapavamāne pragāthāv etāv astutau | tair astutayor hotrā sansanam ayuktam | na hy atra kvacid api samagair astutam mantrajātam punah-punar ādāya sasyamānam drishtam evam sati kasmāt kāraņād astutayor atra sansanam iti codyavādina āhuh || etac codyam anāsthāya parihāram anuktvaiva codyāntaram udbhāvayati |
- 4. pavamānoktham | marutvatīyasastram yad asti tad etat pavamānoktham mādhyamdinapavamānasambandhi sastram | atra mādhyamdinapavamānastotra uccā te jātam andhasa ityādishu shaṭsu gāyatrīshu prathamam stuvate | tataḥ punānaḥ sometyādishu shaṭsu brihatīshu stuvate | yady api dvricātmakaḥ pragāthas tathāpi pūrvoktanyāyena pragrathya tisro brihatyaḥ sampādanīyāḥ | tāsu ca rauravasāma prāg udgātavyam tata upari yaudhājayasāma gātavyam | evam sati tisro brihatyaḥ sāmadvayārtham dvir āvartyamānāḥ shaṭ sampadyante | tathā pra tu dravetyādishu tisrishu trishṭupsu stuvate |

evam sati sa esha mādhyamdinapavamānas trichandā bhavati | gāyatrībrihatītrishtubrūpāṇam trayāṇām chandasām sadbhāvāt | tathā sa pavamānah paūcadaṣastomopetah | tasya ca stomasya prakāraṣ Chandogabrāhmaṇa evam āmnāyate | paūcabhyo himkaroti sa tisribhih sa ekayā sa ekayā | paūcabhyo himkaroti sa ekayā sa tisribhih sa ekayā paūcabhyo himkaroti sa ekayā sa tisribhih (Tāṇḍya 2, 4, 1) iti | asyāyam arthaḥ | tricātmakam ekam sūktam trir āvartanīyam | tatra prathamāvrittau prathamāyā ricas trir abhyāso vidheyaḥ | dvitīyāvrittau madhyamāyāḥ | tritīyāvrittau caramāyāḥ | evam pratisāma sāvrittābhih paūcadaṣabhir rigbhir upetatvāt paūcadaṣastoma iti || evam saty atra codyavādina āhuḥ | he hotas ta esha yathoktalakshaṇaḥ pavamānaḥ katham marutvatīyaṣastreṇānuṣasto bhavati | anuṣansanam ca nyāyyam | yathā vāva stotram evam ṣastram iti nyāyāt | ato 'tra stotraṣastrayor vailakshaṇyam ayuktam iti codyāntaram || tatra dvitīyasya codyasya tāvad uttaram darṣayati |

- 5. ye eva | ā tvā ratham ity asmin marutvatīyaṣastrasya pratipadrūpe trice prathamā rig anushṭup | ye evottare pratipadah pratipadrūpe dve ricau gāyatryau vidyete yaṣ cānya idam vaso sutam andha ity anucarākhyas trico gāyatraḥ | etābhir eva paūcabhir gāyatrībhir asya hotuḥ pavamānastotragatā gāyatryo 'nuṣastā bhavanti | indra nedīya iti yo 'yam indranihavaḥ pragātho yaṣ ca pra nūnam brahmaṇas patir iti brāhmaṇaspatyaḥ pragāthaḥ | etābhyām uttarābhyām pavamānastotragatā brihatyo 'nuṣastā bhavanti | pragrathanena brihatīsampādanasyobhayatra samānatvāt | yatra trishṭubhām anuṣansanam tad uparishṭād abhidhāsyate || atha prasangāt prathamacodyasyāpi parihāram darṣayan punaḥ-punarādānasyopayogam darṣayati |
- 6. tāsu vā etāsu | punānaḥ somety asmin pragāthe yā bṛihatyaḥ pragrathanena sampāditās tāsv evaitāsu bṛihatīshu rauravākhyena yaudhājayākhyena ca sāmnā punaḥ-punaḥ paṭhitam eva pādam ādāya stuvate | tasmād etāv indranihavabrāhmaṇaspatyapragāthau sāmagair astutāv api santau hotrā punaḥ-punaḥ paṭhitam eva pādam ādāya ṣasyete | tathā ca saty ayam hotā svakīyena ṣastreṇa stotram anugachati || idānīm trishṭubhām anusansanam darsayati |
- 7. ye eva trishtubhau | yathā sāmidhenīshu prakshipyamāṇānām ricām dhāyyeti samjūā | evam atrāpi | tathā saty agnir netā bhaga iva kshitīnām ity ekā dhāyyā, tvam soma kratubhir ity aparā | ye eva trishtupchandaske dhāyye vidyete yac ca trishtupchandaskam janishthā ugra ityādikam nividdhānam sūktam | nividām padāni dhīyante prakshipyante yasmin sūkte tan nividdhānam | tābhir eva sūktagatābhir dhāyyāsahitābhis trishtubhir asya hotuh stotragatās trishtubho 'nusastā bhavanti |

1. dhāyyāḥ | marutvatīyaṣastre prakshepaṇīyā rico vidhatte | dhāyyāḥ etc.

agnir netety ekā | tvam soma kratubhir iti dvitīyā | pinvanty apa iti tritīyā | tāḥ saṅset |

- 9. tad dhaike | tad dha tatraiva tritīyadhāyyāvishaye kecid evam āhuḥ | tān vo maho maruta ity etām vaishṇavīm tritīyām dhāyyām ṣaṅset | na tu pinvanty apa ity etām |
- 13. vrishtivani | atra pinvanty apa iti padam sruyate | tat secanartham | pivi secana ity asmad dhator utpannatvat | ata idam padam vrishtivani | vrishtisambhajanakārīty arthah | pinyanty apo maruta ity atra maruta iti padam marutam Marutam yacakam padam | tad api vrishtyanukūlam | purovātasya vrishtyanīgatvāt | atyam na mihe vi nayanti vajinam iti tritiyapade vinītavat padam asti | vinayantīty asya nayatidhātujanyatvāt | tena ca vinayena vrishtipātanam lakshyate | kimca yad vinītavat padam tad vikrāntavad ity amum artham ācashte | dhātūnām anekārthatvāt | tathā sati yad vikrāntavat padam tad vaishnavam | vishnusambandhi | idam vishnur vi cakrama iti srutyantarāt | tathā sati vaishņavyās tritīyasyā upasadah sambaddham api bhavatīty arthah | tasminn eva tritīyapāde vājinam iti padam vidyate | tatrendro vajisabdarthah | vrishtidvarannapradatvena vājo 'nnam asyāstīti vaktum sakyatvāt | uktena prakārena tasyām evaitasyām pinvanty apa ity rici catvāri padāni vrishter anukūlāni vrishtiyani marutam vaishnavam aindram ceti | tasmad atra purvoktadosho nāstīty arthah |
- 14. sā vā eshā | yeyam pinvanty apa ity rig asti saishaiva tritīyasavanabhājanā | jagatīchandaskatvāj jāgatasya tritīyasavanasya yogyā | tādrisī satī hotrā madhyamdine sasyate | tasmād eva kāraņād idam loke drisyate | sāyamkāle goshthe vraje ye pasavas tishthanti te sāyamgoshthāh | bharatānām ritvijām pasavas tādrisah santo madhyamdine samgavinīm samgavakālayogyām sālām āyanti | prāpnuvanti | ye pasavah kshīram duhanti te sāyam grihe samāgachanti | ye tu na duhanti te sāyam vraja eva nivasanti | ubhayavidhā api te madhyāhnakāle gharmakālīnasamtāpanivāranāya nirmitām samgavakālayogyām sālām āgachanti | tad etan madhyāhnapāthanimittam iti |

19.

1. marutvatīyam | yasmin pragāthe Marutah srūyante so 'yam marutvatīyah pragāthah | pra va indrāya maruto brahmārcatety asmin pragāthe Marutah srūyante | tam imam sanset | pasūnām prāvaranarāhitye 'py aranye samcārakāle vāyavo 'nugrihya na tān bādhante | tatsambandhān Marutām pasutvam |

- 5. tasyārdhāh | tasya sūktasya sambandhinīshv rikshu bhā-gadvayam kritvā dvayor bhāgayor madhya indro marutvān ity etām nividam prakshipet | nanv etasminn ekādasarce sūkte samabhāgo na sambhavatīti cet | tarhi prathamabhāge kāmcid adhikām sastvā tata ūrdhvam prakshipet | ekām bhūyasīshu 1) sastvety uktatvāt |
- 7. svargasya | yeyam nivid asti tad etat svargākramaņam | sopānasthānīyam | tasmād yathā loke sopānārohaņe ṣrameṇa punaḥpunaḥ ṣvāsam karoti tadanukāriṇam svaram kritvā tathaiva paṭhet | evampāṭhe saty asya yajamānasya yaḥ pumān priyaḥ syāt sa pumān enam yajamānam upaiva samīpa eva nigrihṇīta | svīkuryāt || iti nu esha eva prayogaḥ svargakāmasyāvagantavyaḥ | vakshyamāṇaprayogeṇa sāṃkāryaparihārāya svargakāmasyety uktiḥ |
- 8. yalı kāmayeta | kshatriyajātyā vaisyajāter vadham kāmayamāno yajamāno nividā sūktam trir visanset | tad uktam bhavati | sūktasyādau madhye cānte ca nividam dadhyāt | tad uktam sūktavichedakam sansanam iti |
- 10. ya u kāmayeta | yas tu hotā enam yajamānam ubhayatah pūrvottarabhāgayoh sambandhinīr visah prajāh paryavachinadāni parito vichinnāh karavānīti kāmayeta | svasmāt pūrvabhāvinyah pitripitrivyamātulādayo yāh prajāh, svasyottarabhāvinyah putrajāmatrādayo yāh prajās tāsām sarvāsām avachedam karavanīty arthah | yadvā | ubhayato mātripakshe pitripakshe ca vidyamānānām prajānām avachedam virodham karavānīty evam yo hotā yajamānam dveshti | sa hotā nividam ubhayato nivida ādāv ante ca vyāhvayīta | vividham āhvānam kuryāt | ādāv api sonsāvom ity etam āhvānamantram pathed ante 'pi tathā pathed ity arthah | tathā saty enam yajamānam pūrvāparabhāgayor mātripakshapitripakshayos ca prajābhih sahāvachinatti |

- 1. atha haite | athānantaram tarhi tadā prabhrity ete ha Maruta eva sastrabhāgino 'bhūvann iti seshah | tatah pūrvam mādhyamdinasavane nishkevalyanāmake sastre kevalendradevatāke ubhe āsatuḥ | na tu tatra Marutām pravesa āsīt | tasmād idānīm pravesa indrakrita upakāraḥ | Der Text besagt: "bisher waren diese beide sastra ausschliesslich dem Indra angehörige gewesen", d. h. es war kein besonderes Marutvatīyaṣastra vorhanden.
- 2. marutvatīyam | Maruto 'sya santīti taih sahito marutvān | tadīyam graham adhvaryur grihņāti | hotā pra va indrāya brihata ity etam marutvatīyam pragātham sansati, janishthā ugra ityādikām

¹⁾ ekabhüyasīḥ, Āṣvalāyana 5, 14, 20.

marutvatīyam sūktam sansati, indro marutvān ityādikām marutvatīyām nividam sūkte prakshipati | grahagrahaṇādisūktaṣansanānte marutsambaddhā sā Marutām bhaktir bhāgaḥ |

21.

- 1. Indro vai | atha nishkevalyākhyam sastram vidhātavyam | tasya cāyam saṃgrahaslokaḥ || stotre yo-yo 'nurūpas ca dhāyyā prāgāthikam tathā | nividdhānīyasūktam ca nishkevalye prakīrtitam iti |
- sa Prajāpatiḥ | tataḥ Prajāpatir idam abravīt | madīye mahattve tvayā svīkrite saty anantaram aham ko nāma bhavishyāmīti | tata Indra idam abravīt | he Prajāpate svātmānam uddisya nivedanena ka iti yad evaitad avocas tad eva tvam bhaveti | tata ārabhya Ka ity etannāmavān Prajāpatir abhūt | etat kaṣabdavācyatvam sarvatra prasiddham | ata eva ṣrutyantare pratigrahamantrabrāhmaṇa evam āmnāyate | ka idam kasmā adād ity āha | Prajāpatir vai kaḥ | Prajāpataya eva tad dadāti (Tb. 2, 2, 5, 1) iti | kaṣabdasya sukhavācitvāt tena Prajāpater vyavahāre sati sukhī Prajāpatir ity uktam bhavati | prajāpatigatam mahattvam svīkrityendro yasmān mahān abhavat tasmān mahendranāma sampannam | ṣrutyantare 'py etad āmnātam | Indro Vṛitram ahan, tam devā abruvan: mahān vā ayam abhūd yo Vṛitram avadhīd iti, tan mahendrasya mahendratvam (Ts. 6, 5, 5) iti |
- 2. uddhāram | he devā uddhāram | utkarsham nimittīkritya yah punsām pūjāvisesho kriyate sampādyate so 'yam satkāra uddhārah | tam satkārabhāgam me madartham uddharata | prithak kuruteti | yathetyādinā laukikadrishtānta ucyate | yo vai bhavati yah pumān bhavaty aisvaryam prāpnoti, yas ca sreshthatām vidyācārādiprayuktavaisishtyam asnute | sa prāptaisvaryo visishtas ca sarveshām madhye mahān bhavati | sa tādriṣah purusha etarhy apīdānīm api yathā visishtapūjārūpam bhāgam ichati tathāyam Indro 'pīty adhyāhārah |

prishtham | sāmnām madhye prishthastotranishpādakam brihadrathamtaravairūpādikam | tato devā asmā Indrāya tam uddhāram māhendragrahādikam yajnād udaharan | tad etac chākhāntare 'pyāmnātam | sa etam māhendram uddhāram ud aharata Vritram hatvānyāsu devatāsv adhi. yan māhendro grihyata, uddhāram eva tam yajamāna ud dharate 'nyāsu prajāsv adhi (Ts. 6, 5, 5, 3) iti |

4. tān īkshataiva | anugrahadrishtyāvalokitavān eva |

22.

1. vavata | madhyamajatīya | rājñām hi trividhāh striyah | ta-

trottamajāter mahishīti nāma | madhyamajāter vāvāteti | adhamajāteh parivriktir iti | ata evāsvamedhe 'svam prati rājastrīņām kartavyavisesha etair nāmabhir āmnātāh | bhūr iti mahishī bhuva iti vāvātā suvar iti parivriktī (Tb. 3, 9, 4, 5) iti |

tasmāt striyaḥ | tasmāl loke 'pi priyāḥ striyaḥ sarvam avagantavyaṃ vrittāntam patyāv avagantum ichante | yasmād viviktāvasare sarvam avagantum suṣakam | tasmād u tasmād eva kāraṇāt priyā stry anurātram rātrisamaye viviktavelāyām patyau sarvam avagantum ichate |

- 6. tasmāt | yasmād vāvātāyāḥ sambandhaḥ kṛitaḥ | tasmāt kāraṇād yad vāvānety eshāpy ṛin nishkevalyaṣastre dhāyyātvena ṣa-isanīyā |
- 7. senā | pūrvatrāsyendrasya priyā jāyā vāvātā Prāsahā nāmeti vevam uktā sevam lokavyavahāre senā vai yuddhārthodyatasenārūpena vartate | indrajāyāyāh senābhimānitvāt | tac ca sākhāntare samāmuātam | Indrānī vai senāyai devatā (Ts. 2, 2, 8, 1) iti | Ko nāma Ka ity anena nāmnā yuktah Prajāpatis tasyā Indrajāyāyāh svasurah | Prajāpater indrotpādakatvāt | tathā cānyatra sruvate | Prajāpatir Indram asrijatānujāvaram devānām (Tb. 2, 2, 10, 1) iti | tat tathā sati vasya laukikasya purushasya yuddhārthino yā svakīyā senā javaty iti kāmo bhavati etasmin kāme sati sa pumāns tasyāh svakīyāyāh senāyā ardhāt tishthann ardhabhāge 'tīte bhūmāv avasthitah kimcit trinam madhya adaya mulato 'grata ubhayatah parichidyetaram parakīyām senām abhilakshyāsyet | bāṇavat kshipet | tatrāyam mantrah | Prāsahe Kas tvā pasyatīti | he prāsahākhya indrajāye Kah Prajāpatis tvadīyah svasuras tvām cakshushā pasyatīti | anena mantrena triņe kshipte sati parasenāyā bhange drishtānta ucyate | tat tasmin vivakshitarthe yathaivado nidarsanam bhayati tatha kathayamah | anucanānām īsānām vā griheshu yuvatih snushā svasuram drishtvā tasmāl lajjamānā lajjām prāpnuvatī nilīyamānā vastrāvagunthanahastādyangasamkocena tirohiteva satī yathā grihābhyantaram agachati | evam eva sa parakīya senabhimantritatrinarupāstraprakshepena bhajyamana satī tatratatrāranyaparvatādishu nilīyamānā tirohitā satī svakīyam deşam eti | kutrāyam itarasenābhatīga ity āsatīkya yatraivam ityādinā pūrvokta evārthah spashtīkritah |
- 8. virād yājyāstu | tato devās trayastrinsadaksharām virātchaudaskām pibā somam ity etām yājyām prārthitavantah || yady apy asyā yājyāyās trayastrinsad aksharāni sākshān na drisyante tathāpi samyogāksharādivibhāgena samkhyā pūranīyā |
- 10. avirājā | hotā virādvyatiriktagāyatryādichandoyuktām yājyām pathitvā tadante vashatkuryāt |

- 1. tisribhih stuvanti | yasmāt samyogah sambhūtas tasmāt sāma yuktābhis tisribhir rigbhih sāmagāh stuvanti | yajne stotram kurvanti | tasyaiva vyākhyānam tisribhir udgāyantīti | audgātram karma kurvantīty arthah | ata eva sākhāntare srūyate | ekam sāma trice kriyate stotriyam iti | yady api chandahsāmanāmake grantha ekasyām rici sāmotpannam tathāpy uttarākhye grantha āmnāteshu triceshu prayogakāle sāma gātavyam | tatra prathamāyām rici yonirūpāyām yat sāmotpannam chandahsāmagranthe samāmnātam tad avalokya tatsādrisyena dvitīyatritīyayor ricor gānam samūhanīyam | etad api sākhāntare vihitam | yad yonyām tad uttarayor gāyatīti | tasmād audgātram karma tisribhir nishpadyate |
- 2. sāman bhavati | riksāmayor ekatvaveditā yaḥ sa sarvair abhyarhitaiḥ sadriso bhavati |
- 3. yo vai | yah pumān bhūtim aisvaryam prāpnoti yas ca vidyāvrittābhyām sreshthatvam prāpnoti sa sarvo 'pi sāman bhavati | sarveshu svakīyatvabuddhyā samadrishtir bhavati | anyathā sarve janās tam asāmanyah pakshapātīti nindanti |
- 4. te vai | ta eva vakshyamaṇah sastrāvayavāh paūcasaṃkhyākā anyat pṛithag eva sastrarūpam bhūtvā vartante | tathā hiṃkārādayah paūca sāmāṇsā vaisvadevāvayavā anyat pṛithag eva sāmasvarūpam bhūtvā vartante | te ca sastrasāmanī svasvāvayavopete ubhe kalpetām | svavyāpārasamarthe bhavatah | āhāvah sonsāvom iti mantrah | stotriye trice prathamamadhyamottamās tisra ricah | yājyānte paṭhitavyo vashaṭkārah | tad etat paūcakam sastrasvarūpam | udgātrā paṭhitavyaḥ sāmna ādau him ity evam sabdo hiṃkāraḥ | prastotrā gātavyaḥ sāmāvayavaḥ prastāvaḥ | udgātrā gātavya udgīthaḥ | pratihartrā gātavyaḥ pratihāraḥ | ante sarvair gātavyo bhāgo nidhanam | tad etat paūcakam stotrasvarūpam | ataḥ sāmasādrisyena nishkevalyasastram prasastam |
- 7. ātmā vai | yena tricena sāmagāḥ stuvanti sa stotriyas tricen nishkevalyaṣastrasya prārambhe ṣansanīyaḥ | sa cātmā vai grihasthasthānīya eva | stotriyaṃ tricam anu dvitīyo yas tricaḥ ṣasyate so 'yam anurūpaḥ | sa ca prajā putrapautrādisthānīyaḥ | yeyaṃ dhāyyā ṣastre prakshepaṇīyā sā patnīsthānīyā | yaḥ pragāthaḥ sa paṣusthānīyaḥ | yan nividdhānīyaṃ sūktaṃ tad grihasthānīyam |

24.

1. stotriyam | abhi tvā sūra nonuma ity asmin pragāthe tricam sampādya sāmagāh stuvanti | so 'yam stotriyah | tam ādau sanset |

- 2. madhyamayā | atyuccatvam atinīcatvam ca yasyām vāci nāsti sā madhyamā | yāvatā dhvaninā devayajanadesasthāh srinvanti, na tadbahirdesasthās, tāvantam dhvanim kuryāt |
- 3. anurūpam | stotriyeņa sadrisas trico 'nurūpaḥ | sa cātrābhi tvā pūrvapītaya indra stomebhir āyava ity esha pragāthaḥ | ubhayoḥ pragāthayoḥ samānachandastvāt samānadevatākatvāc cānurūpatvam |
- 5. dhāyyām | tato yad vāvānety etasyā dhāyyāyāḥ ṣaṅsanaṃ vidhatte |
- 7. aprativādinī | patyuḥ pratikūlam vadatīti prativādinī | tadviparyayeṇānukūlavādinī bhavati || pibā sutasya rasina ity etam pragātham vidhatte | pragātham etc.
- 13. pratishthitatamayā | drutavilambitatvādidosharahitayā srāvyeņa dhvaninopetayā vācā |

- 1. Sauparṇam | tasmād etat somāharaṇapratipādakaṃ granthajātaṃ Sauparṇam ākhyānam iti paurāṇikā ākhyānavidaḥ kathayanti |
- 2. jāgatā hi | na ca dīkshātapasor jagatyā samānītayoḥ satoḥ paṣūnām tadubhayakāraṇatvam katham iti ṣaūkanīyam | paṣūnām jāgatatvena jagatīdvārā dīkshāsambandhasambhavāt | jāgatatvam katham iti cet | jagatyā paṣūnām ānītatvād iti drashṭavyam | ata eva ṣākhāntāre jagatīm prakrityaivam āmnātam | sā paṣubhiṣ ca dīkshayā cāgachat, tasmāj jagatī chandasām paṣavyatamā, tasmād uttamā, tasmāt paṣumantam dīkshopa namati (Ts. 6, 1, 6, 2) iti |
 - 3. trishtubho loke | sthane |

- 1. preti | prasabda eko mantrah | āṣabdo dvitīyo mantrah | tadubhayapradarṣanārtham itiṣabdadvayam | ubhayasamuccayārtham cakāradvayam | kshemeṇa somam prāpnuhi punar api kshemeṇāgachety ayam āṣīrvādo mantradvayasyārthah |
- 2. sā patitvā | gāyatrī patitvotpatanena somam prāpya Gandharvān svānabhrājādīn somarakshakān āsphotanāyudhapradarṣanādinā bhīshayitvā bhītyā teshv apasriteshu svayam pakshirūpā satī svakīyābhyām padbhyām mukhena ca somam samyag grihītavatī | svānabhrājādīnām somapālakatvam ādhvaryave somaprakaraņe mantratadbrāhmaṇābhyām avagamyate | Svāna Bhrājāūghāre Bambhāre Hasta Suhasta Kriṣānav, ete vah somakrayaṇās tān rakshadhvam (Ts. 1, 2, 7) iti mantraḥ | Svāna Bhrājety āhaite vā amushmiňl loke somam arakshan (Ts. 6, 1, 10, 4) iti brāhmaṇam |

salyakah | tac ca nakham salyako markatasarīraparimitah salalyākhyo mriga āsīt | yasya mrigasya puchasamīpe bahavo romaviseshāh prādesaparimitās tīkshņāgrā lohamayā utpadyante sa salyakah | yasmād ayam nakhād utpannas tasmāt sa nakham iva | tīkshnagraromopetah | tatra chinnanakhapadapradese yad vasam medo 'sravat sā vasā medhyā kācid ajā avyādipasushv āsīt | tasmād gāyatryā utpannatvāt sā vasā havir iva | devatāyogyam havir evāsīt | tac ca havishtvam sākhāntare srūyate | tām avim vasām Ādityebhyah kāmāyālabhanta (Ts. 2, 1, 2, 3) iti | atha nakhachedanāya Gandharvena visrishto banah so 'pi nakhasamghattanena kunthitagro bahudhā bhagno bhumau patitah | tasya banasya yah salyah krishnayasanirmito bānāgre sthāpitah | tasya ca salyasya yad anīkam mukham samghattanena kunthitam āsīt | so 'yam salvatadanīkobhavātmako bāṇabhāgo nirdansī dansanāsamarthah sarpo 'bhavat | jalamadhye samcarato dundubhākhyasya sarpasya visharahitatvād dansanasāmarthyam nāsti | tasya kunthitāgrasya lohasya yo 'yam saho vegas tasmāt sahaso bāņavegāt svaja ubhayatahsirāh sarpo 'bhavat | tasya bāņasya mūle yāni parņāni kankapatrāņi te manthāvalā abhavan | ye jīvaviseshā vrikshasākhāsv adhomukhā avalambante te manthāvalāh | tasmin bāņe yāni snāvāni patrabandhanārthāh snāyuviseshās te gandūpadā abhavan | avaskārādisthāneshu ve sarpavai jāvante te gandūpadāh | tasmin bāne yat tejanam lohapatravyatiriktam kāshtham so 'ndhāhir abhavat | drishtirahitah sarpo 'bhūt |

27

- 1. samāvajjāmībhyām | jāmīṣabdo jātivācī | tulyajātibhyām ity arthaḥ |
- 2. pūrvābhyām savanābhyām | ayam arthah sarvo 'pi sākhāntare samgrihyāmnātah | brahmavādino vadanti: kasmāt satyād gāyatrī kanishthā chandasām satī yajūamukham parīyāyeti. yad evādah somam āharat, tasmād yajūamukham pary ait, tasmāt tejasvinītamā. padbhyām dve savane samagrihņān, mukhenaikam. yan mukhena samagrihņāt tad adhayat, tasmād dve savane sukravatī: prātahsavanam ca mādhyamdinam ca. tasmāt tritīyasavana rijīsham abhi shunvanti. dhītam iva hi manyanta. āṣiram ava nayati saṣukratvāya (Ts. 6, 1, 6, 3) iti |

28

3. etad vai tat | ko 'sau gäyatryā labdho bhāga iti | sa ucyate | marutvatīyasya sastrasyottare pratipadau | ā tvā ratham ity asmin prārambharūpe trice prathamāyā uttare ye dve ricau pratipadau prārambharūpe vidyete | yas ca idam vaso sutam ity anucararūpas tri-

caḥ | tad evaitad rikpañcakam mādhyamdinasavane gāyatryai trishṭubhā dattam | tāṣ ca pañcarco gāyatrīchandaskāḥ | tato gāyatrīpraveṣāt sā trishṭub ekādaṣāksharā bhūtvā mādhyamdinasavanaprayogam udayachat | niravahat | Vgl. 3, 17, 5.

29.

- 1. te devāḥ | evaṃ tāvat tritīyasavanam avatārayitum somāharaṇakathā varṇitā | atha tritīyasavanam ucyate | tatra vaiṣvadevāgnimārutayoḥ kļiptiḥ saṃgrihyate || syād vaiṣvadeve Savituḥ punas tu dyāvāprithivyārbhavavaiṣvadevikā | vaiṣvānarīyam Marutām ca ṣansanam syur jātavedasyam ihāgnimārute || tritīyasavanasyādāv ādityagraham vidhatte | te devā etc.
- 4. ta Ādityāh | vaisvadevasastrasya tat savitur vriņīmaha ity eshā savitridevatākā pratipat prārambharūpā kartavyā, damūnā deva ityādikā grahasya yājyā | sā ca saṃhitāyām anāmnātatvāt Sūtrakāreṇa (5, 18, 2) pathitā | tasyāṃ ca amadann enam ishtaya iti madidhātuh prayuktah | tasmād iyam madvatī |
- 5. pibavat | savitā devaḥ somam pibatv ity etan nivida ādau prayujyamānam padam pibavat padam | tathānte prayujyamānam savitā deva iha ṣravad iha somasya matsad iti madvat padam apy udāharaṇīyam | tayor ubhayoḥ padayoḥ savanadvayarūpayor vilakshaṇatvāt Savituḥ pānam iti vilakshaṇam iti drashṭavyam |

atha tasmin vaisvadevasastra ekayā ca dasabhis ca svabhūta ity etām vāyudevatākām ricam vidhatte | bahvyah etc.

30.

- 1. ārbhavam | pra dyāvā yajūaih prithivī ritāvridhety etad dyāvāprithivīyam sūktam takshan ratham suvritam ity etad ārbhavam sūktam vidhatte | ārbhavam etc.
- 2. tebhyah prātahsavane | sa Prajāpatir anyā devatās ca tebhya Ribhubhyah prātahsavane vāci kalpayishan | somapānam kalpayitum aichan |
- 3. anirukte | niḥṣesheṇokto devo niruktaḥ | tādṛiṣo yayor dhāyyayor nāsti te anirukte | na khalv anayor ricor īdṛiṣo deva iti sahasā nirṇetuṃ ṣakyate |

tasmād u ṣreshṭhī | tasmād u tasmād eva kāraṇāl loke 'pi ṣreshṭhī kaṣcid dhanapatir yaṃ svakīyam bhrityam itarair anaūgīkritam api sarvebhyo rocayitum kāmayate tam bhrityam ācārahīnam pātre pratigrahayogyasthāne balāt sarvebhyo rocayaty eva |

4. tebhyo vai | agnivasvādayo devās tebhya Ribhubhyo 'paiva svayam apagatā eva santo 'bībhatsantaiva | manasi bībhatsām kritavantah | kasmāt kāranād iti | tad ucyate | manushyagandhād iti | ete manushyā asmatpaīktiyogyā na bhavantīti ṣaākayety arthaḥ | bībhatsām prāpyaite vakshyamāṇe dve dhāyye antaradadhata | Ribhūṇām agnyādīnāṃ ca madhye 'ntardhānaṃ vyavadhānam akurvata | ke te dhāyye iti | ucyate | yebhyo mātā madhumad ity ekā | evā pitre viṣvadevāyety aparā | ayaṃ vena ity etasmāt pūrvam etad ubhayaṃ ṣaṅsed ity arthaḥ |

31.

1. vaisvadevam | atha visvedevadevatākam ā no bhadrā ity etat sūktam vidhatte |

2. tad ubhayatah | tathā saty aranyasthānīyām dhāyyām ubhayatah paryāhvayate | sansāvom ity esha mantrah paryāhāvah |

6. havinah | hotum kusalah purushah |

13. dvih pacchah | trih prathamām trir uttamām anvāheti vidheh sārvatrikatvād asyāh paridhānīyāyās trir avrittih praptā | tatra dvayor avrittyoh pacchah sanset | ekaikasmin pāde 'vasāyāvasāya sansanam kuryāt | tatra pādānām catushtayena pasusāmyāt pasuprāptir bhavati | tritīyasyām āvrittāv ardharcasah sanset | ardharce 'vasāya pathed ity arthah |

32.

1. āgneyī | saumyacaror ubhayato ghritasādhyau dvau yāgāv anushtheyau | tatrāgnidevatākā vishņudevatākā ceti dve yājye | ghritāhavano ghritaprishtho agnir ity āgneyī prathamā yājyā | uru vishņo vi kramasveti vaishņavī dvitīyā ghritayājyā | asti kascit somadevatākas caruh | tasya tvam someti saumī yājyā | tatra pitribhih samvidāna iti ṣrutatvād iyam pitrimatī | tām yājyām saumyacarau paṭhet | tasya caroh purastād āgneyayājyayā ghritayāgah | tad yājyādvayam Āsvalāyanena (5, 19, 3) paṭhitam |

2. ghnanti | ritvijah somam abhishunvantiti yad asti so 'yam somasya vadha eva | tatra yah saumyas carur asty, etäm saumyacarurupam tasya mritasya somasyanustaranim kurvanti | mritasya di-kshitasya dahanakale kamcid vriddham gam hatva dikshitavayaveshu gor avayavan avasthapya dahet | seyam gaur mritam dikshitam anu mritatvad dhinsitatvac canustaranity ucyate | yasmat sa pitribhyo yogya tasmat pitrimatya yajyaya saumyayagasya havir yajet |

5. pratigrihya | hutasesham saumyam carum adhvaryuna dattam hota pratigrihya carumadhye sikte bahule ghrite chandogebhya udgatribhyah svayam purvabhavi san svakiyam dehachayam aveksheta |

33.

1. esha devah | esha iti hastena pradarsya Rudro 'bhidhiyate |

tat tasmād eva kāraṇād asya Rudrasyaital lokaprasiddham bhūtaṣabdopetaṃ nāma sampannam | Bhūtapatir iti bhūtavan nāma |

34.

- 1. yad dvitīyam | dvitīyam yat piņdarūpam āsīt tad rishir Bhrigur abhavat | tam Bhrigum Varuņo nyagrihnīta | nigrihya svaputratvena svīkritavān | tasmāt sa Bhrigur Vāruņir ity ucyate | Varuņasyāpatyam Vāruņih | etad evābhipretya Taittirīyā āmananti | Bhrigur vai Vāruņir Varuņam pitaram upasasāra (Taittirīyopanishad 3, 1) iti |
- 2. parushyam | atrāgnisthāne yad bhasmāsīt tat parushyam parushasarīrajātam bhūtvā vyasarpat | vividham aranyādāv agachat |
- 3. vāstuham | vāstau yajñabhūmau hīnam yad dravyam asti tat sarvam mameti srutyantare 'pi prasiddham | tathā ca Taittirīyā rudravākyam āmananti | yad yajñavāstau hīyate mama vai tad (Ts. 3, 1, 9, 5) iti |
- 8. so aniruktā | Meine Verbesserung für so niruktā aller Handschriften. so sāpy rig aniruktā rudravācakapadābhāvād aspashṭadevatākā | tata eva raudrī rudradevatākā saty api ghorārthavācakarudrapadābhāvād iyam ṣāntā | tām ṣanset |

35.

- 1. vaisvānarīyeņa | atha vaisvānarāya prithupājase vipa ity anena sūktenāgnimārutasastrasya prārambham vidhatte | vaisvānarīyeņa etc.
- 3. adhīyan | ṣaṅsanakāle prāmādikasya varṇādiloparūpasyāparādhasya pratīkāram darṣayati |

adhīyana adhīyānah sansanam kurvan hotā yady upahanyād upaghātam varnalopam kuryāt | tadānīm anyam kamcit purusham vivaktāram vivicya vaktum samartham ichet | samīpe 'vasthāpayet | tadānīm tam eva purusham aparādhataranopāyam setum kritvā tam aparādham ullaūghayati || ayam paksho 'nukalpaḥ | mukhyapaksham daṣayati |

- 4. tasmāt | yasmāt pramādam kritvā vivaktripurushasampādanam na mukhyam | tasmād-āgnimārute sastre na vyucyam | na pascād vivaktavyam | kimtu prathamam eva vivaktā vivicya vaktum samartho hotaishtavyaḥ | prayatnena sampādanīyaḥ || atha pratvakshasaḥ pratavasa ity etan maruddevatākam sūktam vidhatte | mārutam etc.
- 6. yajna-yajna va ity ekah pragathah | devo va iti dvitīyah | tatra prathame pragathe tricah sampadyate | so 'yam stotriyah | tasmins trice samagaih stūyamanatvat | ata evasau dvayor madhye pra-

thamabhāvitvād yonir ity ucyate | dvitīyapragāthe samutpannas trico 'nurūpaḥ | yādriṣah stotriyas tādriṣam anurūpatvam | tad etad ubhayam sastramadhye sansanīyam | na tu sastrāntareshv iva stotriyānurūpayor ādau ṣansanīyam |

36.

- 1. j \bar{a} tavedasyam | atha pra tavyasım ity etaj j \bar{a} tavedodevat \bar{a} kam s \bar{u} ktam vidhatte |
- 4. tasmāt tat | yasmād āpohishṭhīyam tāpaṣamanakāraṇam | tasmāt tac chamayateva hotrā ṣaṅsanīyam | yathā vahnim ṣamayan purushaḥ ṣanaiḥ-ṣanaiḥ krameṇa jalam siñcati | evam anenāpi ṣanaiḥ ṣaṅsanam kartavyam | tataḥ sa Prajāpatiḥ tāḥ prajā adbhir abhishicya nijā eva svakīyā eva tāḥ prajā ity amanyata | syāṣabdas tacchabdaparyāyaḥ | ekavacanānto 'pi bahuvacanāntatvena pariṇamayitavyaḥ | tathā sati tāḥ prajā ity uktam bhavati | tasmāc chanaiḥṣaṅsanena ṣastrasya svakīyatvam sampadyata ity arthaḥ |
- 5. tāsu vai | uta no 'hir budhnya ity asyā ricaḥ sansanam taddevatāstutidvāreņonnayati | tāsu etc.

37.

- 1. devānām | atha devānām patnīr usatīr avantu na ity rigdvayam devapatnīdevatākam vidhatte | devānām etc.
 - 6. Rākām | rākām aham ity rigdvayam vidhatte |

devatāvācirākāsabdena tadabhidhāyiny rig abhidhīyate | tām ṣanset | purushasya ṣiṣne 'dhi ṣiṣnasyopari sthitā gudabilaparyantam yaishā sevanī etacchabdopasthapadābhidheyā sirāsti | tām sirām rākākhyā devatā sīvyati | driḍhabaddhām karoti |

- 8. Pāvīravīm | pāvīravī kanyety etām ričam vidhatte |
- 9. tad āhuh | imam yama prastaram ity eshā yamadevatākatvād vāmyā | ud īratām avara ity eshā pitridevatākatvāt pitryā |
- 12. ud īratām | atha tisrah pitridevatākā rico vidhatte | ud etc.
- 19. vyāhāvam | tatra prithak-prithag āhāva eva siddhāntah | tatreyam upapattih | pitriyajñasya yad añgam asaṃsthitam eva vartate 'samāptaṃ tishthati tad añgaṃ sādhu | samāptaṃ kartavyam | yo hotā prithagāhāvaṃ kritvā ṣansaty esha hotā pūrvam asaṃsthitam asamāptam pitriyajñaṃ saṃsthāpayati |

38.

1. svādush kila | atha catasra rico vidhatte | svādush kila etc. anupānīyāḥ | bhojanād ūrdhvaṃ yat pānaṃ tat paṣcādbhāvitvād anupānam | tatsthānīyā etā ricaḥ | 2. mādyantīva | etacchansanakāle 'dhvaryoḥ pratigaramantre visesham vidhatte |

tasminn anupānīyānām ricām sansanakāle hotuh sansanam srutvā devatāh sarvā mādyantīva vai | sarvathā hrishyanty eva | tasmāt kāranād etāsv rikshu sasyamānāsv adhvaryunā madvat pratigīryam | madidhātuyuktam pratigaraṇam paṭhanīyam | madāmodaivety ayam madidhātuyuktah pratigaraṇamantrah |

3. yayor ojasā | Āsvalāyana 5, 20, 6.

39.

4. sā vā eshā | yo 'yam pūrvokto 'gnishṭomo 'sti sā vā eshā gāyatry eva | agnishṭomagāyatryoḥ saṃkhyāsāmyāt | gāyatrīgateshv akshareshv yā saṃkhyā saivāgnishṭomagateshu stotraṣastreshu | tathā hi | bahishpavamāno mādhyaṃdinapavamāna ārbhavaḥ pavamāna iti trīṇi pavamānastotrāṇi | catvāry ājyastotrāṇi | catvāry pṛishṭhastotrāṇi | ekaṃ yajñāyajñīyaṃ stotram | evam etāni dvādaṣa sampannāni | ṣastrāṇy api tāvanty eva | ājyapraüge nishkevalye marutvatīye vaiṣvadevāgnimārute iti hotuḥ ṣastrāṇi shaṭ | tathā hotrakāṇām api shaṭ | evaṃ stotraṣastrasaṃkhyayāgnishṭomasya gāyatrīrūpatvam |

- 2. pākayajūāḥ | pākayajūāṣ ca saptasaṃkhyākāḥ | hutaḥ prahuta āhutaḥ ṣūlagavo baliharaṇam pratyavarohaṇam ashṭakāhoma iti | so 'yaṃ sūtrāntarakārasya ') pakshaḥ | Āṣvalāyanas tu (Gṛihyasūtra 1, 1, 1) hutādīṅs trīn eva pākayajūān āha || te ca pākayajūā iļavidhāḥ | iļāsadṛiṣāḥ | iḍā khalu vai pākayajūāḥ (Ts. 1, 7, 1, 1) iti ṣrutyantarāt |
- 3: sāyamprātaḥ | yathā pratidinam kāladvaye 'gnihotrahomas tathā dīkshitasya kāladvaye kshīrapāuarūpam vratādānam | Agnir jyotir jyotir Agniḥ svāheti yathā svāhākāreṇāgnihotrahomas tathā te naḥ pāntu te no 'vantu tebhyo namas tebhyaḥ svāhā (Ts. 1, 2, 3, 1) iti svāhākāreṇa dīkshito vratapradānam ācarati |
- 7. payasā | darsapūrņamāsayor eva guņavikritirūpaḥ kasoid dā-kshāyaṇākhyo yajūaḥ | tathā ca ṣākhāntare darsapūrṇamāsasaṃnidhau ṣrūyate | dākshāyaṇayajūena suvargakāmo yajeta (Ts. 2, 5, 5, 4) iti | tasya ca pravargyasya ca kshīradravyeṇa sāmyam |
- 9. ilādadhaḥ | darsapūrņamāsavikritirūpa eva kascid ilādadhanāmako²) yajno 'sti | ata evāpastambo darsapūrņamāsasamnidhāv

¹⁾ So Baudhāyana.

²⁾ Von ilā und dadhi.

evam āha | eteneļādadhaḥ sārvaseniyajūo vasishthayajūaḥ saunakayajūaṣ ca vyākhyātā iti | dadhigharmanāmakas tv aguishtomagataḥ | tayor ubhayor dadhidravyeṇa sāmyam |

41.

1. iti nu | pūrvakhaņdoktaprakāreņaiva purastād agnishtomāt prācīnasya karmajātasyāgnishtomapraveṣa ukta iti ṣeshaḥ | athānantaram uparishṭād itareshām kratūnām tatpraveṣa ucyate | tatra yo 'yam ukthyaḥ kratus tasya pañcadaṣasamkhyākāni stotrāṇi | agnishtomavikritatvāt tadīyāni dvādaṣa stotrāṇy atidiṣyante | tata ūrdhvam trīṇy ukthasamjūākāni stotrāṇi | evam pañcadaṣa sampadyante | ṣastreshvapy ayam nyāyo yojyaḥ |

ukthyam apiyantam | tam pravisantam ukthyam anu vājapeyākhyo 'pi kratur agnishtomam apyeti | prāpnoti | sa hi vājapeyo 'tyukthyo bhavati | ukthyākhyam kratum atikramya vartamānatvāt | ukthye yāni panīcadasa stotrāņi tata ūrdhvam vājapeye stotradvayam | so 'yam ukthyātikramah | tasmād ukthyadvārā vājapeyasya tatprāptih |

2. dvādasa | atirātrayāge dvādasasamkhyākā rātreh paryāvāh | te cāpastambenaiva spashtīkritāh | atirātram eva shodasinam amī munayas tatra trayodasabhyas camasaganebhyo rājānam abhirecayati | shodasinā pracarya rātriparyāyaih pracarati | hotricamasamukhyah prathamo gano maitrāvaruņacamasamukhyo dvitīyo brāhmanācchansicamasamukhyas tritīvo 'chāvākhacamasamukyas caturthah | prathamābhyām ganābhyām adhvaryus caraty uttarābhyām pratiprasthātaisha prathamah paryāya evam vihito dvitīyas tritīyas ceti || asyāyam arthah | atirātrākhyam kratum yadānutishthati tadānīm codakaprāptam sarvam anushthāyānantaram sāyamkāle shodasigrahasambandhinas camasan purayitva tata urdhvam trayodasacamasaganaparyaptam somam avasthapya shodasigrahapracaram kritva tata ürdhvam rātriparyāyaih pracaret | teshu paryāyeshu ca hotricamasam adim kritva yas camasaganah pravartate so 'yam prathamah | maitrāvarunacamasasyāditve dvitīyas camasagaņo bhavati | brāhmaņācchansicamasasyāditve tritīyas camasagaņo bhavati | achāvākacamasasyāditve caturthas camasagaņo bhavati | teshu caturshu ganeshu prathamadvitīvābhyām ganābhyām adhvaryur anutishthet | tritīyacaturthābhyām tu pratiprasthātānutishthet | evam ganacatushtayanushthanam ekah paryayo bhavati | punar api dvitīyatritīyaparvāyau tathaiyānushtheyau | teshu paryāyeshu dvādasa gaṇāh sampadyante || etat sarvam abhipretya dvādasa rātreh paryāyā ity uktam | te sarve 'pi pancadasah | tadīyastotreshu tricagatanam ricam avrittiviseshena pancadasastomasya samagaih sampaditatvat | pancadasastomayuktā dvādaṣa paryāyā ye santi teshu dvau-dvau paryāyau sampadya militvā paūcadaṣasamkhyāyā dvirāvṛittyā trinṣatsamkhyāyām te sarve paryavasyanti | kimca shoḍaṣastotre yat sāmāsti tad ekavinṣam bhavati | tadīyatṛicagatānām ricām āvrittyā sāmagair ekavinṣastomasampādanāt | yo 'yam atirātras tasyānte saṃdhir etannāmakam stotram | tatra trivrit stomaḥ sāmagaiḥ paṭhyate | tasya ca stomasya trishu triceshv āvrittirahiteshu nishpannatvād ricām navasaṃkhyā sampadyate | ekavinṣatisaṃkhyā navasaṃkhyā ca militvā trinṣatsaṃkhyā bhavati | anayā trinṣatsaṃkhyapā pūrvoktatrinṣatsaṃkhyayā vā māsarātrisāmyān māsaḥ sampadyate | māsadhetyādi pūrvavad yojanīyam | evaṃ sati saṃvatsaradvārātirātro 'gnishṭomam praviṣati | praviṣantam atirātram anu taddvāreṇāptoryāmo 'pi praviṣati | sa hy atirātram atilaūghya stotrādhikyena vartamānatvād atyatirātraḥ | ekonatrinṣat stotrāṇy atirātre 'ptoryāme tu trayastrinṣad ity ādhikyam | ato 'tirātradvārāptoryāmasyāgnishṭome praveṣaḥ |

3. etad vai | etenaivoktaprakāreņāgnishtomasya pūrvabhāvina ishtyagnihotrādayo ye yajñakratavo, ye cottarabhāvina ukthyavājapeyādayo yajūakratavas te sarve 'gnishtomam prāpnuvanti |

4. tasya samstutasya | tasyagnishtomasyodgatribhih samstutasya stotriyāh stotrasambandhinya rico navatyadhikam satam sampadyante | katham iti cet | tad ucyate | prātahsavane bahishpavamānākliyam yat stotram tasya trivrit stomah kriyate | trivritas cāvrittirahitatvād vidyamāneshu trishu triceshu vidyamānā navarcah stotriyā bhavanti | tata ūrdhvam catvāry ājyastotrāņi | teshv ekaikasminn api vidyamānanām tisriņām ricām āvrittivisesheņa pancadasastomah sampadaniyah | tatha saty ekaikasmin stotre pancadasarca ity | evam caturshu stotreshu milita shashtih sampadyate | evam pratahsavana ekonasaptatih || madhyamdina savane madhyamdinapavamanakhyam ekam stotram | tasyapi pancadasastomayuktatvat stotriyāh pancadasa sampadyante | catvari prishthastotrāni | teshu saptadasastome krite saty ashtashashtisamkhyākāh stotriyā bhavanti | ubhayam militva madhyamdinasavane tryasītih sampadyate || tritīyasavana ārbhavapavamānastotrasya saptadasastomopetatvāt tasmin saptadasarcah | yajñāyajñīyastotrasyaikavinsastomopetatvāt tatraikavinsatih | militvā tritīyasavane 'shtātrinsat | evam savanatraye militvā navatyadhikasatasamkhyākāh stotriyā bhavanti || tatra yā navatis te dasasamkhyākās trivritah stomāh sampadyante | ekaikasmin dasake 'ntimām ekām parityajyāvasishtānām ricām navasamkhyopetatvāt trivritstomatvam | tato navasu dasakeshu nava trivritstomah | yas tu teshu navakeshu parityakta navarcah sa ekas trivritstomah | cvam dasasamkhyākās trivritstomāh | athānantaram yac chatam asti tasminn api yā navatis te pūrvoktanyāyena daṣa trivritstomā gaṇanīyāḥ | atha nava-

ter ürdhvabhāvinyo yā ricas tāsām dasānām ricām madhya ekā stotrivodeti | atiricyate | avasishtasu stotriyasu trivritstomah parisishyate | evam saty ekavinsatisamkhyākās trivritstomāh | tebhyo 'tiriktā kācid rig ity etāvat sampannam | tatraikavinsatitrivritstomasamgho yo 'sti sa sarvo 'py asau mandale drisyamāna ekavinsatisamkhyāpūrako 'dhyāhito mandale sthāpita Ādityas tapati | prakāsate | Ādityasyaikavinsatisamkhyāpūrakatvam anyatra srutam | dvādasa māsāh paūcartavas traya ime lokā asāv Āditya ekavinsah (1, 30) iti || yat tu satram gavāmayanākhyam tatra yāny ekavinsatyahāni tatsādrisyād api yathoktas trivritstomasamghah prasastah | katham sādrisyam iti | tad ucyate | tasmin satre yan madhyamam ahas tad vishuvannamakam divākīrtyam | tasya purastād dasāhāny uparishtād dasāhāni | evam atrāpi pūrvoktarītyā sampāditānām ekavinsatisamkhyākānām trivritstomānām madhye yas trivritstomah sa eva vishuvān bhavishyati | etasmād vishuvadrūpāt stomād arvāncah pūrvabhāvino dasa trivritstomāh | paranca uttarabhāvino 'pi dasa trivritstomāh | ubhayor dasakayor madhya esha ekaviiisatisamkhyāpūrakas trivritstoma ubhayato 'dhyahitah parsvadvaye dasakavyaptah sans tapati | adityavat prakāsate | tat tatraikavinsatitrivritstomebhya ūrdhvam yāsāv rig ekā stotriyodety atiriktā bhavati | seyam etasminn ekavińsatisamghe 'dhyūlhā | adhikatvenāvasthāpitā | sa yajamānah | atiriktastotriyārūpam yajamānatvenāvagantavyam | kimca tat stotriyārūpam daivam kshatram devasambandhini kshatriyajātir indravarunādirūpā | tat kshatram sahah parābhibhavakshamam balam sainyam | evam agnishtomah stotriyadvārā prasastah |

42.

1. devā vai | atha trivridādistomacatushtayadvāreņāgnishtomam stotum ākhyāyikām āha | devā vai etc.

trivṛitā stomena | tasya ca stomasya vidhāyakam Chandogabrāhmaṇam evam āmnāyate | tisribhyo himkaroti sa prathamayā | tisribhyo himkaroti sa uttamayodyatī trivṛito vishṭutiḥ (Tāṇḍya 2, 1, 1) iti | asyāyam arthaḥ | upāsmai gāyatā nara iti yaḥ prathamas tṛico davidyutatyā ruceti yo dvitīyas tṛicaḥ pavamānasya te kava iti yas tṛitīyas tṛica eteshu trishu tṛicātmakeshu sūkteshu vidyamānānām navānām ṛicām tribhiḥ paryāyair gānam kartavyam | tatra prathamaparyāye trishu sūkteshu ādyās tisra ṛico gātavyāḥ | dvitīyaparyāye madhyamā ṛico gātavyāḥ | tṛitīyaparyāya uttamā ṛico gātavyāḥ | tṣirībhya iti tṛitīyārthe paūcamī | himkarotīty anena gānam upalakshyate | seyam yathoktaprakāropetā gītis trivṛitstomasya vishṭutiḥ stutiprakāraviṣeshaḥ | tasyā vishṭuter udyatīty evam nāmadheyam iti |

- 2. pañcadasena stomena | Siehe 3, 17, 4.
- 3. saptadasena stomena | saptadasastomasya svarūpam Chandogair evam āmnāyate | pañcabhyo himkaroti sa tisribhih sa ekayā sa ekayā | pañcabhyo himkaroti sa ekayā sa tisribhih sa ekayā | saptabhyo himkaroti sa ekayā sa tisribhih (Tāṇḍya 2, 7, 1) iti | atra prathamāvrittau prathamāyām rici trir abhyāsah | dvitīyāvrittau madhyamāyām | tritīyāvrittau madhyamottamayoh | şo 'yam saptadasastoma iti |
- 4. ekavinsena stomena | ekavinsastomasya svarūpam Chandogair evam āmnāyate | saptabhyo himkaroti sa tisribhih sa tisribhih sa ekayā | saptabhyo himkaroti sa ekayā sa tisribhih sa tisribhih | saptabhyo himkaroti sa tisribhih sa tisribhih | Tāṇḍya 2, 14, 1) iti | prathamaparyāye tricasyottamāyā ricah sakrit pāṭhah | dvitīyaparyāye prathamāyāh sakrit pāṭhah | tritīyaparyāye madhyamāyāh sakrit pāṭhah | atha ṣishṭānām tu sarvatra trir āvrittih | so 'yam ekavinṣastoma iti |

- 5. aher iva | ṣākalaṣabdaḥ sarpaviṣeshavācī | ṣākalanāmno 'heḥ sarpaviṣeshasya yathā sarpaṇaṃ gamanaṃ tathaivāyam agnishṭomaḥ | sa ca sarpaṇakāle mukhena puchasya dansanaṃ kṛitvā valayākāro bhavati | tatra kim mukhaṃ kiṃ vā pucham iti na jūāyate | evam atrāpy aditidevatākasya caroḥ sāmye sati prāyaṇīyodayanīyayor yatarat karma parastāt paṣcādbhāvi yatarac ca pūrvabhāvi kim api na vijānanti || asyā gāthāyās tātparyaṃ saṃkshipya darṣayati |
- 6. yathā hy eva | asyāgnishtomasya prāyaṇam prārambho yādṛiṣa, evam udayanam samāptir asat | asti | bhavatīty arthaḥ || tatra kaṃcid ākshepam udbhāvayati |
- 7. tad āhuḥ | pūrvodāhritatrivritstomaḥ prātaḥsavanādau prāyojyatvāt prāyaṇam upakramarūpam | ekavinsastomas tu tritīyasavanānte prayojyatvād udayanam samāptirūpam | kena kāraṇena te prāyaṇodayane same bhavetām ity ākshepaḥ || tatra parihāram darsayati |
- 8. yo vai | yo 'yam ekavinsah stomo 'sti sa eva trivrid avagantavyah | stomatväkärena tayor ekavidhatvät | atho api ca yad yasmät käranät stomadvayäsrayabhütäv ubhau tricau tricinau | tricatvadharmayuktau | tatra trivritstomäsrayasyopäsmai gäyatä nara iti süktasya tricatvadharmah prasiddha eva | ekavinsastomäsrayasya yajnä vo agnaya iti süktasya pragäthe dve eva tasminn ricävämnäyete | tathäpi stotrakäle pragrathanena pädän ävartya tricatvam sampädyate | tena tricatvadharmopetatvakäranena dvayoh stomayor ekavidhatvam ity uttaram brüyät |

1. yo vā eshaḥ | ya eva prasiddha esho 'smatpratyaksha ādityas tapaty esho 'gnishṭomaḥ | tayor ādityāgnishṭomayor sadriṣatvāt | kathaṃ sāmyam iti | tad ucyate | esho 'gnishṭoma ādityavat sāhnaḥ | ādityo 'hnā saha vartate tathāyam api | tam agnishṭomaṃ yata ekenāhnā samāpayeyus tasmād ādityasyeva sāhna iti krator nāma sampannam |

7. tam yad astam | yad yadā prāṇinaḥ sūryodayād ūrdhvam yāmacatushṭayānantaram sūryo 'stam etīti tam sūryam astamitam manyante tat tadānīm sūryas tatprāṇiyukte deṣe prakāṣarūpasyāhna evāntam itvā samāptim prāpyāthānantaram svātmānam viparyasyāte | viparyastam karoti | katham viparyāsa iti | sa ucyate | avastād atīte deṣe rātrim eva kurute parastād āgāmini deṣe 'haḥ kurute | ayam arthaḥ | Meroḥ pradakshiṇam kurvann ādityo yaddeṣavāsinām prāṇinām drishṭipatham āgachati taddeṣavāsibhir ayam udetīti vyavahriyate | yaddeṣavāsinām drishṭipatham atikramya sūrye gate sati sūryo 'stam etīti taddeṣavāsibhir vyavahriyate | atas tasmin deṣe rātrir bhavati | ādityena gantavye deṣāntare taddeṣavāsiprāṇibhiḥ sūryasya drishṭatvād ahar bhavati | evaṃ ca sati sūryasya vināṣarūpo 'stamayaḥ kadācid api nāstīti siddham |

45.

1. api patnīḥ | tam yajūam anushthāya patnīnāmikā devatā api samayājayan | patnīsamyājānushthānam api kritavanta ity arthaḥ | yasmād evam devaiḥ kritam tasmād eva kāraņād idānīm api dīkshanīyāyām ishtau codakaprāptam yajūam samāptiparyantam anutishthanti | patnīsamyājān apy anutishthanti | uttarakālīnāūgavyāvrittaye patnīsamyājagrahaṇam | patnīsamyājair eva samāptir ity abhipretyāntam ity uktam | tam devaiḥ kritam anu nyāyam anukramagatam anushthānam anu pascān manushyā apy anvavāyan | avagatavantaḥ | anushthitavanta ity arthaḥ |

4. tisrah samidhenih | tisrah samidhenya Āsvalayanena darsitah | upasadyaya milhusha iti tisra ekaikam trir anavanam tah samidhenyah (4, 8, 5) iti | Agnih Somo Vishnus cety etas tisro de-

vatāh

5. ta upavasatham | upavasathasabdena somayāgasamīpavāsitvāt pūrvasminn ahany anushtheyo 'gnīshomīyapasur vivakshitaḥ | tam pasum devā upavasathye 'hani somayāgadināt pūrvedyuh prāpnuvan |

7. anūtsāram | uttarottarabhāvī sāra utsārah | tam anusrityānusrityeti tasyārthah | dīkshanīyeshṭeh sārabhūtā prāyanīyeshṭih |

tadapekshayā somayāgasya samīpavartitvāt | evam ātithyādishu drashtavyam | īdrisam uttarottarasāram anusritya te devās tam somayāgam āyan | prāptavantah |

46.

- 6. vāmadevyasya stotre | Vāmadevamaharshiṇā dṛishṭaṃ sāma vāmadevyam | kayā naṣ citra ā bhuvad ity etasyām ricy utpannam | tac ca sāma trice gāyanta udgātāraḥ prishṭhastotram anutishṭhanti | tatra kaṣcit prayogaviṣeshaḥ prāyaṣcittiḥ |
- 8. tat tribhir aksharailı | tad vāmadevyam sāma tribhir aksharair nyūnam | kayā nas citra ityādikas trico gāyatrīchandaskalı | tasya ca chandasas trishu pādeshu pratyekam ashtāv aksharāny apekshitāni | abhī shu na ity etasyām tritīyasyām rici pratipādam saptaivāksharāni | atas tribhir aksharair nyūnatvam | tasya vāmadevyasya sāmnalı sambandhini stotra upasripya gānam prakramyātmānam svavācakam purusha iti sabdam tredhā vigrihnīyāt | pratyaksharam vibhajyaikaikasmin pāde prakshipet | tad yathā | abhī shu nalı sakhīnām pu | avitā jaritrīnām ru | satam bhavāsy ūtibhilı sha iti prakshipya gāyet |

47.

- 1. tebhya etam | kasmin kale nirvapa iti | tad ucyate | yajnasyavasane yo 'yam anubandhyakhyah pasubandhas tasya pasoh sambandhi mitravarunadevatako yah purodasas tam anu | tasminn anushthite pascan nirvapet |
- 8. sudhāyām | vājo 'nnam havirlakshanam | tadyukto jyotishtomo vājī | sa ca suhitah samyag anushthitah sudhāyām amrite svarge dadhāti | yajamānam sthāpayatīti seshāh |
- 9. ananudhyāyinam | manasā dhyātum anarham atyapūrvasukhopetam lokam prāpnoti |
- 11. tad u vai | tatraiva pūrvoktavishaye kecid abhijīā evam āhuḥ | yatra yasmin prayoge samānībhyām ekavidhābhyām rigbhyām samāno 'hann ekasminn evāhani yajati tad etad anushṭhānam yajūe jāmi vā ālasyam eva kriyate | sampādyate | prayuktayor evarcoḥ punaḥprayogasya carvitacarvaṇasadriṣatvāt | dhātridevatāke puroḍāṣe dhātā dadātu dāṣusha iti puronuvākyā dhātā prajānām (Āṣvalāyana 6, 14, 16) iti yājyā | tatra yady uparitanānām api caturṇām havishām purastād ājyena Dhātāram yajet | tadānīm idam rigdvayam punar api caturvāram āvartanīyam | tathā sati nīraso yajāaḥ phalam dātum samartho na bhaved ity arthaḥ |

48.

6. tā ubhayīḥ | anūcānādīnām madhye kaṣcid gataṣrīḥ | tathā

ca srutyantare srūyate | trayo vai gatasrīyah: susruvān grāmaņī rājanyah (Ts. 2, 5, 4, 4) iti | tādriso gatasrīr yadi prajām prajotpādanasāmarthyam kāmayate tadānīm tasya tā devikā devīs cobhayīh samnirvapet | samuccitya nirvapet |

7. eshishyamāṇasya | dhanam apekshamāṇasya tu naiva samnirvapet | ubhayavidhānāṃ samuccitya nirvāpo na kāryaḥ |

9. rathagritsah | tatprasādād ayam Rathagritso rājaputrah krīdārtham jale gāhata iti |

49.

1. agnishtomam | jyotishtomas tävat saptasamstah | samāptibhedāt saptavidhaḥ | agnishtomo 'tyagnishtoma ukthyaḥ shodasī vājapeyo 'tirātro 'ptoryāma iti sapta samsthāh (6, 11, 1) ity Āṣvalāyanenābhihitatvāt | tatrāgnishtomasāmnā yajñāyajñīyākhyena yatra samāptih so 'yam prathamarūpo 'gnishtomah | sa sarvo 'pi pūrvatroktaḥ | athokthyasamsthārūpo jyotishtomo vaktavyaḥ | tadartham ākhyāyikām aha | agnishtomam etc.

50.

1. te vā asurāḥ | ukthyasya krator agnishṭomavikṛitatvād atidishṭam agnishṭomaprayogam anushṭhāya tata ūrdhvam ukthyaparyāyās trayo 'nushṭheyāḥ | tathā cāpastamba āha | ukthyas ced agnishṭomam avasāyātha tribhyas camasagaṇebhyo rājānam atirecayatīti |

aindrāvaruņam | yasmād evam tasmād ubhayor melanena teshām asurāṇām apanodārtham aindrāvaruṇam sūktam tritīyasavane maitrāvaruṇanāmaka rityik sanset | indrāvaruṇā yuvam adhvarāya

na ity etad daşarcam süktam |

2. aindrābārhaspatyam | udapruto na vayo rakshamāṇā ity etad brihaspatidevatākam dvādasarcam sūktam | achā ma indram matayah svarvida ity ekādasarcam aindram sūktam | tad ubhayam militam sad aindrābārhaspatyam sampadyate |

3. aindrāvaishnavam | sam vām karmaņā sam ishety ashta-

rcam aindrāvaishnavam sūktam

(i. atha haite | praishagranthe pancame sukte hotā yakshad ityādikau dvitīyāshtamau mantrau potur dvāv rituyājau | tathā tatraiva tritiyanavamau mantrau neshtur dvāv rituyājau | ity evam catvāra rituyājāḥ | te militvā potrisambandhān neshtrisambandhāc ca potrīyā neshtrīyās ca bhavanti | tathā prasthitayājyāḥ potus tisra rico neshtus ca tisra ricaḥ | ity evam shad rico bhavanti | tad etan mantradaṣakam praṣansati | sā virāl ityādinā |

Pancika IV.

- devā vai | agnishtomokthyādisamsthāsamsthāviseshah svatantrah kratutvād yathā prithag anushthātum yogyas tathā shodasī svatantrah kratuh | tatha ca sakhantare pathanti | na vai shodasī nāma vaino 'sti, vad vāva shodasam stotram shodasam sastram tena shodasī (Ts. 6, 6, 11, 1) iti | tathā saty ayam samsthāviseshah prishthyashadahasya caturthe 'hani prayujyate | atas tatraiva tacchansanavidhanam || devah pura prishthyashadahe prathamenahna prathamadiyasanishpādyena somaprayogenendrārtham vajram samabharan sampāditavantah atra sarvatrāhahsabdo 'hnā nishpādyasomaprayogam abhidhatte | tatra sampāditam vajram dvitīyenāhnāsiñcan | secanam nāma lohamayānām sankukuthārādīnām tīkshņatvāya dārdhyāya cāgnau pratāpya vathocitam nīre sthāpauam | tad idam secanam vaire kritavantah | kritvā ca tritīyenāhuā tam vajram Indrāya prāyachan | dattavantah | sa cendras tam vajram caturthe 'hani satror upari praharat | tasmāt prishthyashadahasya caturthe 'hani shodasinam sastram sanset | asāvi soma indra ta ityādikam shodasyākhyam sastram | tathā cāsvalāyana āha | atha shodasī | asāvi soma indra ta iti stotriyānurūpau (6, 2, 1) iti |
- 4. tam yat | yad uktam parastād ukthādām paryasya sansatīti tatrokthyasastrebhya uttarakālāvasthānam eva paryasyeti sabdena vivakshitam iti vyākhyātam | athavottarakālasya parastād iti sabdenaiva siddhatvāt paryasyeti sabdena sastragatānām ricām adhyayanapāthād viparyāso 'bhidhīyate | dvividham shodasisastram vihritam avihritam ca | tatrāvihritam nāmādhyayanakramenaiva sansanam | vihritam ca ricām parasparavyatishangah | sa tv Āṣvalāyanena darṣitah | ūrdhvam stotriyānurūpābhyām tad eva sasyam viharet | pādān vyavadhāyārdharcasah saiset | pūrvāsām pūrvāni padāni | gāyatryah panktibhih | panktīnām tu dve-dve pade sishyete tābhyām pranuyāt (6, 3, 2) iti | tad etad udāhritya pradarsyate | imā dhānā ghritasnuvo harī ihopa vakshatah | indram sukhatame ratha ity eshā gāyatrī | susamdrisam tvā vayam maghavan vandishīmahi | pra nūnam pūrnavandhura stuto yāhi vaṣāň anu yojā nv indra te harī ity eshā pañktih | yo 'yam adhyayanapāthah so 'vihritah | vihritapāthas tūcyate | imā dhānā ghritasnuvah susamdrisam tvā vayam | harī ihopa vakshato maghavan vandisbīmahom | indram sukhatame rathe pra nūnam pūrnavandhurah | stuto yāhi vasāň anu yojā nv indra te harom iti | anena prakarena viparyasya sanset
 - 5. tad ahuh | shodasisabdo grahavisesham stotravisesham sa-

stravisesham cabhidhatte | tesham ekaikasvarupavatam shodasisabdavaeyatvam ayuktam, tacchabdapravrittau nimittantaram tu na pasyāma iti brahmavādinām abhiprāyah | shodasasamkhyāyuktatvāt shodasitvam ity uttaram | tatra katham iti | tad ucyate | agnishtomasamstho jyotishtomo dvadasastotropetah | tatha ca sakhantare sruyate | dvādasāgnishtomasya stotrāņi (Tb. 1, 2, 2, 1) iti | tadgarbhita ukthyasamsthas tribhih stotrair atiricyate | tasmāt pancadasa stotrāni bhavanti | tadgarbhitah shodasisamstha ekena stotrenātiricyate | tatah stotranam madhya etatstotraprayogah shodasamkhyapurako bhavati | tatha sastranam madhye 'py etacchastraprayogah shodasamkhyāpūrakah | kimcāsmiñ chastre hotā sampāditāyā anushtubhah pūrvārdhagatāni shodasāksharāny uccāryāvasyati | uttarārdhagatāni shodasāksharāny uccārya praņauti | praņavam uccārayati | kimcāsya made jaritar ityādikā shodasapadopetā nivic chastramadhye prakshipyate | ato bahudhā shodasamkhyāyogād ayam prayogah shodasināmopetah || prakārāntareņa shodasinam prasansati |

6. dve vā akshare | yo 'yam shodasī so 'yam dvyaksharādhikām anushtubham yadā samprāpto bhavati tadānīm dve evākshare adhike bhavatah | tatha hi Sutrakaro (6, 3, 1) vihritasyety upakramya sākhāntarīyām indra jushasvetyādikā ricah pathitavān | tasyāh pūrvasminn ardharce shodasāksharāny uttare 'rdharce 'shtādasa | tato 'ksharadvayādhikyam | vāg vā anushtup (1, 28, 15) iti ṣrutyantareṇa vāco 'nushtubavavatvāt tadātmikāyā vāgdevatāyāh strīrūpāyā adhikākshararupau stanau sampadyete | yad etal loke satyavadanam yac canritavadanam tad ubhayam api vacah stanarupam | ato 'dhikaksha-

rāyāh satyānritarūpatvam |

gaurivītam | kenacin maharshinā gaurivītināmnā drishtatvāt sāmāpi gaurivītanāmakam | tat tv abhi pra gopatim girety asvām ricy utpannam |

2. nanadam | nanadakhyam kimcit sama | tat tu praty asmai

pipīshata ity asyām ricy utpannam |

2. yad indra | yad indretyādikās tisra ushnikchandaskā ricah | ayam te astv ityādikās tisro brihatīchandaskāh | upanītah purusho vyāhrityaksharacatushtayopetām caturvinsatyaksharām gāyatrīm vyatishajati | ushnik cashtavinsatyakshara | tatah purushasyaushnihatvam | pasūnām bārhatatvam sākhāntare srūyate | chandānsi pasushv ājim ayus, tān brihaty udajayat, tasmād bārhatāh pasava ucyante (Ts. 5, 3, 2, 3) iti | brihatī ca shaṭṭrinṣadaksharā | tasyā ushṇigyoge sati catuhshashtyaksharasampatter anushtubdvayam |

- 1. mahānāmnīnām | vidā maghavan (Ait. ā. 4, 1, 1) ity asminn anuvāke proktā rico mahānāmnyah | tāsām sambandhina upasargāh pancavidhāh | te casvalayanena darsitāh | pracetana pra cetaya yāhi piba matsva kratus chanda ritam brihat sumna ā dhehi no vasav ity anushtup (6, 2, 9) iti | tatra pracetanety ekah prathama upasargah pra cetayeti dvitīyah | tāv ubhāv api dvitīyasyām mahānāmnyām āmnātau | ā yāhi piba matsveti tritīya upasargas tritīyasyām mahānāmnyām āmnātah | kratus chanda ritam brihad ity ayam caturtha upasargah sa ca shashthyam mahanamnyam amnatah | sumna ā dhehi no yasay iti pancama upasargah sa cāshtamyām mahānāmnyam amnatah | eteshu pancasupasargeshu militva dvatrinsadaksharasadbhavad iyam ekanushtub iti sutrasyarthali | iyam canushtub avihritashodasini tathaiva pathaniya | anyatra tu vihritashodasini pancapy upasargan vibhajyatichandassu pancasu yojaniyah | ata evopasrijyamānatvād upasargā ity ucyante | tad etat samyojanam atropasrijatīti sabdena vidhīyate | trikadrukeshv iti yeyam prathamātichandās, tasyās catuhshashtyaksharatvāt parānapekshayaivānushtubdvayasampattih sakyeti | dvitīyasyām rici tad anushtubdvayam pūrayitum pracetanety aksharacatushtayam yojaniyam | tritiyasyam rici pra cetayeti yojaniyam | pro shv asmā ityādishu tisrishv avasishtās traya upasargāh krameņa yojanīyāh | so 'yam prakāra Āsvalāyanenoktah | ānushtubham 1) atichandassv avadadhyāt | dvitīyatritīyayos tritīyayoh pādayor avasānata upadadhyāt | pracetaneti pūrvasyām pra cetayety uttarasyam uttarasv itaran padan shashthan kritvanushtupkaram sanset (6, 3, 11) iti |
- 4. pra-pra | pra-pra va ity ekas tricah prathamah | arcateti dvitiyah | yo vyatin iti tritiyah |
- 5. nec chandasām | chandasām krichrāt pūrvoktānām gāyatryādīnām viharaṇakleṣād avapadyai | avapattim āpadam prāpnuyām | tan mā bhūd iti |

- 1. ahar vai | athātirātro vaktavyaḥ | tatrendrasya chandasām ca prādhānyam kathayitum itihāsam āha | ahar vai etc.
- 2. tasmāt | yasmād evam tasmād Indras chandānsy evanīgatayātirātraprayoge rātrīm vahanti | atirātraprayogasya nirvāhakāṇi bhavanti |

¹⁾ sanushtubham alle vier Hss., dieselben lassen das zweite tritīyayoh aus.

3. tān vai paryāyaiḥ | tān vai rātrim āṣritān asurān paryāyaiṣ camasagaṇānāṃ kramānushṭhānair eva paryāyais tatra-tatra yāgabhūmau parītyānudanta | nirākṛitavantaḥ |

6.

- 1. pāntam | Indrasya chandasām ca prādhānyam abhihitam | atha sastram vidhātavyam | shoḍasiparyantam pūrvavad anushṭhāya shoḍasina ūrdhvam rātriparyāyāh sansanīyāh | trayas-trayah paryāyāḥ | tatraikaparyāyas catuḥṣastropetaḥ | hotur ekam ṣastram hotra-kāṇām ca trayāṇām ekaikam iti catushṭayam | atra prathamaparyāye hotuh sastram vidhatte | pāntam etc.
- 2. ānus h tub hī | gāyatrītrishtubjagatyanushtubhām madhye gāyatryādīnām trayāṇām savanatrayagatānām ahani prayuktatvād anushtubhah prayogāya rātrir eva kālah parisishyate | tasmād rātrer anushtupsambaddhatvād iyam anushtub rātreh svarūpam |
- 3. andhasvatyah | andhaḥṣabdo yāsv rikshv asti tā andhasvatyah | tādriṣyaṣ catasra ricah prathamaparyāye hotrādīnām caturnām ṣastrayājyāḥ kartavyāḥ | tās ca trishṭupchandaskā eva | tatrādhvaryavo bharatendrāya somam ity eshā hotuḥ ṣastrayājyā | sā cāndhasvatī trishṭupchandaskā ca | tasyā dvitīyapāde sincatā madyam andha ity andhaḥṣabdaḥ ṣrūyate | evam itareshām trayāṇām ṣastrayājyā udāharaṇīyāḥ | pibatidhātur yāsv rikshv asti tāḥ pītavatyaḥtādriṣyo madhyaparyāye yājyāḥ kartavyāḥ | apāyy asyāndhaso madāyeti hotuḥ ṣastrayājyā | tatrāpāyīti pibatidhātuḥ ṣrūyate | madidhātur yāsv rikshv asti tā madvatyaḥ | tādriṣyas tritīyaparyāye yājyāḥ kartavyāḥ | tishṭhā harī ity eshā hotuḥ ṣastrayājyā | tasyā avasāne rarimā te madāyeti madidhātuḥ ṣrūyate | evam sarvam ndāhāryam | rātrāv annabhojanād andhasvatīnām ānurūpyam kshīrapānāt pītavatīnām tata ūrdhvam harshān madvatīnām | evam ānurūpye sati tattat karma samriddham bhavati |
- 4. prathamena | yadā sāmagāḥ prathamena paryāyeṇa stuvate tadānīm stotriyāṇām prathamapādān dvir abhyasyanti | evam ṣastre 'pi puruhūtam purushṭutam ityadikāḥ prathamapādā dvir abhyasanīyāḥ | yathā vāva stotram evam ṣastram ity uktatvāt |

5. madhyamena | ayam ta indra soma ity asyam rici niputo adhi barhishi | niputo adhi barhishity evam madhyamah pado dvir abhyasaniyah |

6. uttamena | idam hy anv ojasa sutam ity asyam rici piba tv asya girvanah | piba tv asya girvana ity uttamasya padasya dvir abhyasah | atmanam sarīram adhikritya vartata ity adhyatmam asuranam sarīre 'vasthitam vaso hiranyam manir ity evam adikam sarvam grihītam bhavati |

- 8. pavamānavat | bahishpavamāno mādhyaṃdinaḥ pavamāna ārbhavaḥ pavamānas cety evam ahani pavamānastotratrayaṃ vidyate na tu rātrau tad asti | ata ubhayoḥ pavamānatvaṃ kathaṃ sidhyati tadasiddhau ca kenopāyenāhaṣ ca rātriṣ cety ete samāvadbhājau bhavataḥ samānabhāgayukte bhavata iti praṣnavādina āhuḥ || tatrottaram āha |
- 9. yad evendrāya | yad evendrāya madvane sutam, idam vaso sutam andha, idam hy anv ojasā sutam iti tābhir etābhis tisribhir udgātārah stuvanti hotārah sansanti | ahani yathā trishv api pavamānastotranāmasu pavamānasabdo 'nuvritta, evam atrāpi tisrishv rikshu sutasabdo 'nuvrittah | atah pavamānasāmyād rātrih pavamānavatī | tena prakāreņobhayoh pavamānavattve sāmye sati tulyabhāgatvam sidhyati |
- 10. pañcadaṣastotram | agnishṭomastotrāṇi dvādaṣa | ukthyastotrāṇi trīṇi | etāny ahani prayujyante | tasmād ahaḥ pañcadaṣastotropetam | rātrau tu na tāni vidyante | katham pañcadaṣastotrasāmyena tayor bhāgasāmyaṃ sidhyatīti praṣnaḥ || tatrottaram āha |
- 11. dvādasa | dvādasasu camasagaņaparyāyeshu dvādasa stotrāņi vidyante | tāny apiṣarvarāṇi | rātrāv anushṭheyānāṃ chandasām apiṣarvarasaṃjñā pūrvam uktā | tais chandobhir nishpādyatvāt stotrāṇy api tannāmakāni | rathaṃtarasāmnā nishpādyaṃ yat saṃdhistotraṃ tatra tisro devatāḥ ṣrūyante | tābhiḥ stotavyābhis tisribhir devatābhiḥ stotram api tredhā bhidyate | tena kāraṇena rātriḥ paūcadaṣastotrā sampannā | tathā saty ubhayor ahorātrayoḥ stotrasaṃkhyāsāmyāt samānabhāgopetatvaṃ sidhyati |
- 12. parimitam | udgātāraḥ parimitam yathā bhavati tathā stuvanti | trivrit paācadaṣaḥ saptadaṣa ekavinṣa ity evam caturbhir eva stomair atra sarvastotranishpatteḥ | hotā tv aparimitam yathā bhavati tathānuṣaṅsati | ṣaṅsanīyā rica etāvatya eveti sarvatrānugatasya saṃkhyāniyamasya kasyacid abhāvāt | pūrvabhāvinaḥ stotrasya parimitatvam uttarabhāvinaḥ ṣastrasyāparimitatvam ca laukikanyāyānusāri | loke bhūtam pūrvam sampāditam dhanam parimitam | iyad eveti niyatir asti | bhavyam itaḥ param sampādanīyam dhanam aparimitam | trishṇāyā niravadhikatvenaitāvad eva sampādayishyāmi na tv adhikam iti niyater abhāvāt | tasmād uparitanaṣaṅsabāhulyam aparimitadhanaprāptyai bhavatīty abhipretya hotur aparimitam anuṣaṅsanam |
- 13. atisansati | stotragatām riksamkhyām atilanghya hotā sansatīti yad asti tad yuktam eva | loke hy ātmānam atilanghya prajānām cāvasthitatvāt | svayam eka eva, putrādayas tu bahavo gavāsvadipasavas ca bahavah |

- 1. vahatum | vahanasya vivāhasyālamkārārtham māngalyārtham ca varasya purato vahanīyo haridrāgudādimangaladravyasamgho vahatuh | yad etad riksahasram yājnikā āsvinasahasram ity ācakshate tat sahasram eva vahaturūpeņa pratyabhijnātavān |
- 3. sakunir iva | yathā loke sakunih kascit pakshī padbhyām bhūmim dridham avashtabhyotpatishyann ūrdhvamukhotpatanam kartum ichan pakshyantaram abbilakshya dhvanim karoti | evam asau hotā tadākāram ghatanam kurvann āhāvam pathet | tad etad Āṣvalāyanācāryaih spashtīkritam | prāṣya pratiprasripya paṣcāt svasya dhishnyasyopaviṣet samastajanghorur aratnibhyām jānubhyām copastham kritvā yathā ṣakunir utpatishyan | upasthakritas tv evāṣvinam ṣanset (6, 5, 4) iti |
- 4. tasmin | tasminn āsvinasastre devāh parasparam na samajānata | samjūānam pratipattim nākurvan |

8.

1. tasmād agneyam | Āsvalāyana 6, 5, 2.

9.

1. akulayat | dagdhavan |

10.

- *1. tad āhuḥ | tat tasminn āsvinaşastre kecid abhijñā evam āhuḥ | devānām madhye yo 'yaṃ Sūryo 'sti sa nātiṣasyaḥ | Sūryam atilanghya ṣansanaṃ na kartavyam | tathā chandasām madhye bṛihatīm atilanghya ṣansanaṃ na kartavyam | Sūryasyopāsakeshu brahmavarcasapradatvāt tadatilanghane brahmavarcasaṃ naṣyet | bṛihatyāḥ prāṇarūpatvāt tadatilanghane prāṇān vināṣayed iti teshām abhiprāyaḥ |
- 5. yad u bārhataḥ | atrottarasyā rico vishṭārapanktitve 'pi pragrathanena brihatīsampādanād brihatīm atilanghya sansanam na bhavishyatīty etad darṣayati |

asmin pragathe pūrvasya ricah shaṭtrinṣadaksharatvāt pādacatushtayopetatvāc ca sā svabhāvata eva brihatī | punar api tasyās caturthapādam ashṭāksharam dvir āvartyetarasyā ricah prathamārdhena vinṣatyaksharena saha pragrathya shaṭtrinṣadaksharā dvitīyā brihatī sampādanīyā | tatrāpy antimam pādam ashṭāksharam dvir āvartyottarārdhena vinṣatyaksharena saha pragrathya tritīyā brihatī sampādanīyā | evam sati brihatyā atikramo na bhavati |

15. citaidham | yad etad āsvinam sastram asti tad etac citaidham uktham iti rahasyābhijñā ācakshate | citā edhāh kāshthasamūhā

manushyam dagdhum yasmin chmasanasthane tat sthanam citaidham | tatsadrisam idam uktham sastram |

11.

- 1. brāhmaṇaspatyayā | brihaspate ati yad arya ity eshā brāhmaṇaspatyā |
- 13. yad u trishtubham | trih prathamām trir uttamām iti nyāyena paridhānīyāyās trir āvrittir asti | iyam trishtup trir āvartyamānā dvātrinṣadadhikaṣatāksharā sampadyate | tadakshareshu sarvachandasām antarbhāvayitum ṣakyatvād iyam sarvāni chandānsy abhito vyāpnoti | ato brihatyā api tadvyāptatvān nāsty atikramah || yad uktam Sūtrakārena | āṣvinena grahena sapurodāṣena caranti (6, 5, 23) iti, tatrobhayārtham yājyām vidhatte |
- 14. gāyatryā | ubhā pibatam aṣvineti gāyatrī | aṣvinā vāyuneti trishṭup | tābhyāṃ vashaṭkuryāt | yājyātvena tad ubhayam paṭhed ity arthaḥ |

12.

1. caturvinsam | agnishtoma ukthyah shodasy atiratras cety evam catuhsamstho jyotishtomah sardhenādhyāyashodasakenābhihitah | athaitac catushtayam upajīvya pravartamānam gavāmayananāmakam samvatsarasatram abhidhātavyam | samvatsaragateshu shashtyadhikasatatrayadivaseshv ekaikasmin divase pūrvoktānām catasrinām samsthānām madhye kayācit samsthayā yuktah somaprayogah sarvo 'py anushtheyah | so 'yam ekaikadinasādhyah somaprayogo vedeshv ahahsabdena vyavahriyate | samvatsarasyādye divase kascid atirātrasamsthah somaprayogo 'nushtheyah | tadanantarabhāvini dvitīyadivase 'nushtheyam somaprayogam vidhatte |

caturvinsanāmakah kascit stomaviseshah | sa ca Chandogair evam āmnāyate | ashtābhyo himkaroti sa tisribhih sa catasribhih sa ekayā | ashtābhyo himkaroti sa ekayā sa tisribhih sa catasribhih | ashtābhyo himkaroti sa catasribhih sa ekayā sa tisribhih (Tāṇḍya 3, 8, 1) iti | asyāyam arthah | stotrasyādhārabhūte trice vidyamānās tisra rica āvrittivisesheṇa caturvinsatisamkhyākā ricah kartavyāh | sā cāvrittis tribhih paryāyaih sampadyate | tatra prathame paryāye prathamām ricam trir abhyasya sa udgātā tābhis tisribhir gāyet | dvitīyām ricam caturvāram abhyasya tābhis catasribhir gāyet | tritīyāyā ricah sakrid eva pātho na cāvrittih | evam prathamaparyāye 'shṭāv ricah sampadyante | tābhir himkaroti | udgāyet | dvitīyaparyāye prathamāyāh sakrit pāthah | dvitīyāyās trir āvrittih | tritīyāyās catur āvrittir ity evam atrāpy ashṭau sampadyante | tritīyāparyāye prathamāyās catur āvrittih | dvitīyāyāh sakrit pāṭhaḥ | tritīyāyās trir āvrittir ity evam

atrāpy ashṭau sampadyante | tat sarvam militvā caturvinṣatisaṃkhyā rico bhavanti | so 'yam caturvinṣastomaḥ || anena stomena stotrāṇi yasminn ahani nishpadyante tad ahas caturvinṣam | tādriṣam etad ahar upayanti | anutishṭheyuḥ | atra satreshu sarvatropayanty āsata iti ṣabdāv anushṭhānaparau | etābhyāṃ vidhānam eva satratvaliūgam | tatra ye yajamānās ta ritvija iti ṣrutyantarād ritvijāṃ sarveshāṃ yajamānatvenopayantīti bahuvacanam | tasyaitasyāhna ārambhaṇīyam iti nāmadheyam |

- 2. yady apy etasmād ahnah pūrvabhāvini prāyaṇīyākhye 'hani satram prārabdham | tathāpi ¹) prāyaṇīyasyātirātrasaṃyuktasya saṃvatsaropakramasādhāraṇatvād asya satrasya viṣesheṇa prārambho 'sminn eva bhavatīty abhipretyaitasyārambhaṇīyatvam eva yuktam |
- 7. tasya shashtis ca | ekaikasya stotrasya caturvinsatisam-khyayāvrittatvāt tatratyāh stotrayogyā ricas caturvinsatih sampadyante | tathā sati dasasu stotreshu catvārinsadadhikam satadvayam | paūcasu stotreshu vinsatyadhikam ekam satam | etad ubhayam militvā shashtyadhikasatatrayasamkhyākāh stotriyāh sampadyante |
- 8. agnishtomah | yad idam dvitīyam ahah so 'gnishtomah kartavyah | agnishtomasya samvatsarasatrarūpatvāt | katham iti cet | tad ucyate | agnishtomād anya ukthyādirūpah kascid api kratuh samvatsarasatrāvayavabhūta etad ahar naiva dādhāra | naiva dhārayitum saktah | anupadishtāny angāni sarvāny agnishtomād atidisyante | tad etad agnishtomasya dhārayitritvam | tasmād agnishtomavyatiriktah kratur etad ahar na vivyāca | vivektum anushthāpayitum na saktah | ity evam pakshāntaravādinām abhiprāyah || asmin pakshē stomavisesham vidhatte |
- 9. sa yadi | agnishtomapakshe bahishpavamānamādhyamdinapavamānārbhavapavamāneshu trishu stotreshv ashtācatvārinṣanāmakah stomah kartavyah | sa ca Chandogair evam āmnātah | shoḍaṣabhyo hiṃkaroti sa tisribhih sa dvādaṣabhih sa ekayā | shoḍaṣabhyo hiṃkaroti sa ekayā sa tisribhih sa dvādaṣabhih | shoḍaṣabhyo hiṃkaroti sa dvādaṣabhih sa ekayā sa tisribhih (Tāṇḍya 3, 12, 1) iti | prathame paryāye prathamāyā ricas trir āvrittih | dvitīyāyā dvādaṣakritva āvrittih | tritīyāyāh sakrit pāṭhah | dvitīyāyār dvādaṣakritva āvrittih | tritīyāparyāye prathamāyā trir āvrittih | tritīyāyā dvādaṣakritva āvrittih | tritīyāparyāye prathamāyā dvādaṣakritva āvrittih | dvitīyāyāh sakrit pāṭhah | tritīyāyās trir āvrittih | militvāshṭācatvārinṣat stotriyāh sampadyante | so 'yam ashṭācatvārinṣastomaḥ || tam etam pavamāneshu trishu kritvā sishṭeshu navasu stotreshu caturvinṣastomaṃ kuryāt | tathā sati pavamānastotreshu catuscatvārinṣadadhikaṣatasaṃ

¹⁾ tathāpy tayā alle vier Hss.

khyākāḥ stotriyāḥ sampadyante | itarastotreshu shoḍaṣādhikaṣatadvayasaṃkhyākāḥ | tato militvā shashṭyadḥikaṣatatrayasaṃkhyākā bhavanti |

13.

1. bṛihadrathaṃtare | tvām id dhi havāmaha ity asyām ricy utpannaṃ sāma bṛihat | abhi tvā sūra nonuma ity asyām ricy utpannaṃ rathaṃtaram | ete ubhe api yajāākhyasya samudrasya samyak paratīrasādhanabhūte nāvau | saṃvatsarasatrasya samudrarūpatvaṃ sākhāntare darsitam | samudraṃ vā ete pra plavante ye saṃvatsaram upayanti (Ts. 7, 5, 1, 2) iti | tathā sati tatpāranayanahetvoḥ sāmnor naurūpatvaṃ yuktam | ato bṛihadrathaṃtararūpābhyāṃ naubhyām eva saṃvatsaram satrarūpaṃ samudraṃ taranti | gavāmayanasya pāraṃ gachantīty arthaḥ |

4. te ubhe | ubhe samani na samavasrijye | na parityajye |

ekasyāpy ananushthānam ubhayaparityāgah

ye sāmadvayam api parityajanti teshām evāyam dosha iti darsayitum ubhe samavasrijeyur iti punar abhidhānam | ubhayoh sāmnor vikalpitatvād ekaparityāge dosho nāstīty etad darsayati |

5. tad yadi | tat tayoh sāmnor madhye yadā rathamtaram parityajeyur bṛihad evānutishtheyuh | tadā bṛihataiva prayogasampūrteh phalata ubhayam apy aparityaktam eva bhavati | evam bṛihat-

parityagapakshe rathamtarenaiva sampūrtih

- 6. yad vai | pṛishṭhyashaḍahe shaṭsv api divaseshu krameṇa pṛishṭhastotranishpādakāni shaṭ sāmāni: rathaṃṭaraṃ vairūpam bṛi-had vairājaṃ sākvaraṃ raivatam iti | tatra rathaṃṭarasya bṛihataṣ cotpattisthānam pūrvam uktam | yad dyāva indra te satam ity asyām ricy utpannaṃ vairūpaṃ sāma | pibā somam indra mandatu tvety asyām ricy utpannaṃ vairājaṃ sāma | pro shv asmai puroratham ity asyāṃ gīyamānaṃ sākvaraṃ sāma | revatīr naḥ sadhamāda ity asyāṃ gīyamānaṃ raivataṃ sāma | tatra bṛihadrathaṃṭarayor evā-trottarasthānīyatvād aṣeshasāmaphalasiddhyartham ete ubhe aparitya-kte eva bhavataḥ | ubhayaparityāgah sarvathā na yogya ity arthah |
- 8. ye vā ataḥ | ye vai ke cana mandabuddhayaḥ satriṇo 'ta ārambhaṇyaṃ caturvinṣam ahaḥ prārabhyordhvam ānulomyenaitat saṃvatsarasatram upayanty anutishṭhanti te satriṇo guruṃ vai praudham eva bhāram abhinidadhate | svasyopari sthāpayanti | sa vai gurur bhāraḥ sam eva ṣṛiṇāti | bhāravāhakān satriṇo vināṣayati | atha pūrvoktavailakshaṇyena ye satriṇa enaṃ saṃvatsaram parastād ādita ārabhya vihitaiḥ karmabhiḥ pūrvapakshagatair āptvānushṭhāyottarapakshe 'vastāt pratyavarohakrameṇopaity upayanty anutishṭhanti | sa vai ta eva satriṇaḥ svasti kshemeṇa saṃvatsarasatrasya

pāram samāptim asnute | prāpnuvanti || ayam arthah | asti kimcid vishuvannamakam samvatsarasatrasya madhye pradhanam ahah | tasyadhastat shan masah | so 'yam prathamah pakshah | uparishtad api shan māsāh | so 'yam uttarah pakshah | yathā loke kasyāscic chālāyāh stambhayoh pūrvam dīrgham vansam praudham prasārvobhayoh pārsvayoh pakshadvayam kurvanty, evam samvatsarasatrasyāpi | tathā ca sākhāntare srūyate | yathā sālāyai pakshasī madhyamam vansam abhi samayachati | evam samvatsarasya pakshasī diyakīrtyam abhi sam tanvanti (Tb. 1, 2, 3, 1) iti | divaiva mantranam kirtaniyatvad vishuvannāmakam ekam divākīrtyam | tatra pūrvapaksharūpe māsashatke yah prayogakramah | evam uttarapakshe 'pi māsashatke tenaiva kramena sa prayogo yady anushthīyeta tadānīm atibhārah syāt | nütanānushthānaviseshābhāvenālasye sati vaikalyam bhavati | sa eva bhāra ity ucyate | atas tatparihārārtham pūrveshu shatsu māseshu yani karmani yenanupurvyenanushthitani, tani karmany uttareshu māseshu tadviparītakramenānushtheyāni | tathā saty ālasyābhāvād avighnenaiva samvatsarasatram samāpyata iti |

14.

 yad vai | athāsminn ārambhaṇīye caturvinṣe 'hani nishkevalyaṣastre kamcid viṣesham vidhatte |

yad etad dvitīyam caturvinsam ahah | tad eva samvatsarasyopāntyam mahāvratākhyam ahar bhavati | ārohakrameņa caturvinsākhyam pürvapakshagatam dvitīyam ahah | avarohakramena mahavratākhyam upāntyatvād dvitīyam ahar bhavati | anena dvitīyatvasāmyena tayoh parasparaikyam upacaryate | kimcobhayatra brihaddivasāmyam asti | tad id āsa bhuvancshu jyeshtham ity etat süktam brihaddivaşabdena vivakshitam praudhasya dyulokasya praptihetutvat | etad evobhayatra nishkevalyasastre kriyate | tathā saty asmin dvitīye 'hni caturvinsanāmake brihaddivanāmnā tad id āsetyādinā nishkevalyasastragatasüktayuktena hotā retah siñcati tad ahah | tad etat siktam reto mahāvratīyenopāntyenāhnā brihaddivākhyanishkevalyasūktayuktena prajanayati | atra satrasamvatsaramadhya eva retahsekah prajananam ca dvitīyopāntyadivasayoh sampannam | tato loke 'py ekaikasmin samvatsare retahseka utpattis cety ubhayam sampadyate yasmād dvitīyopāntyayor ahnor ubhayor api militvā prānino janmarūpam ekam kārvam apekshitam | tasmād brihaddivanāmakena sūktenobhayatra nishkevalyasastram samānam ekarūpam kartavyam

3. yo vai | yah puman samvatsarasatrasya samudrasthaniyasyavaram arvaktirasthaniyam prathamam ahah, param paratirasthaniyam antimam aho yo veda, tayor ahnor anushtheyam kartavyam niscinoti | sa puman ayighnenaiya samyatsarasatrasya param samaptim prāpnoti | yo 'yam atirātrasaṃsthaḥ sa evāsya prāyaṇīyaḥ | ārambhe 'nushṭheyatvād arvāktīrasthānīyaḥ | sa evātirātraḥ punar udayanīyaḥ | samāptāv anushtheyatvāt paratīrasthānīyaḥ |

5. yo vai | avarudhyate svādhīnam kriyate yena prārambharūpeņa karmaņā tat karmāvarodhanam | udrudhyate samāpyate yena karmaņā tad udrodhanam | anyat pūrvavat |

7. yo vai | prāyanīyo 'tirātrah prasabdasāmānyāt prāna ity ucyate | ucchabdasāmānyād udayanīyo 'tirātra udānah |

15.

1. jyotih | atha māsakļiptividhānāyābhiplavashaḍahe pūrvabhāgarūpāni trīny ahāni vidhatte |

stomaşabdo jyotirādibhih pratyekam abhisambadhyate | tathā sati jyotishṭomo goshṭoma āyushṭoma ity etair ahobhir yanti | anutishṭheyur ity arthaḥ | tad etad ahastrayaṃ tritvasāmyāt krameṇa lokatrayarūpam | ṣākhāntare 'py etad darṣitam | jyotishṭomam prathamam upa yanty, asminn eva tena loke prati tishṭhanti. goshṭomaṃ dvitīyam upa yanty, antariksha eva tena prati tishṭhanty. āyushṭomaṃ tritīyam upa yanty, amushminn eva tena loke prati tishṭhanti (Ts. 7, 4, 11, 1) iti |

2. sa evaishaḥ | trayāṇām pūrvoktānām evāhnām samūhaḥ punar anushṭhīyamāna uttaras tryaho bhavati |

16.

6. annādyam | pratimāsam annādyam prāpnuvanto lokadvayārtham gachanti | pratimāsam shaḍahapaūcakam anutishṭheyur iti tātparyārthaḥ | tatra catvāro 'bhiplavāḥ shaḍahāḥ pañcamas tu prishṭhyaḥ shaḍaha iti Sūtrakārair abhidhānāt | ayam viṣeshaḥ ṣākhāntare drashṭavyaḥ | VgI. Ts. 7, 5, 3.

17.

- 1. Ādityānām | gamanasāmyād gavām ādityatvam |
- 6. yathā vā | athādityāyane 'haḥkliptim vidhatte |

atra vāṣabdo na vikalpārthaḥ kiṃtu gavāmayanaprakāravyāvrittyarthaḥ | gavāmayane prāyaṇīyākhyam prathamam aho, 'tirātrasaṃsthaṃ caturvinṣam ukthyam ahar dvitīyam | tatra yathā tathaivādityānām ayane 'pi, tata ūrdhvaṃ viṣesho 'sti | sarve 'bhiplavāḥ shaḍahāḥ, pūrvoktābhyām prathamadvitīyābhyām ahobhyām anyāni sarvāṇy ahāny ākshyanti | vyāptiṃ karishyanti | gavāmayane tv ekaikasmin māsi catvāra evābhiplavashaḍahāḥ | ata idaṃ vaishaṃyaṃ | tad idam Ādityānām ayanam |

7. prāyanīyah | prathamadvitīyam atikrāntāni sarvāņy ahāni

prishthyashadahair vyāptānīty etāvān atra viseshah | athavā | ākshyantisabdo 'harviseshanāmadheyam | tathā ca Baudhāyana āha | abhijid vishuvān visvajid dasamam ahar mahāvratam udayanīyo 'tirātra ity etāny ākshyanti bhavantīti | tad etad Baudhāyanasya matam | anyad api yāny anyāni prishthyābhiplavebhyo iti Ṣālikācaryo mene: yāni cānyāni prishthyābhiplavebhyo dasamāc cety Aupamanyava iti | tathā sati prāyanīyārambhanīyābhyām abhiplavashadahebhyas cānyāni yāny ahāni santi tāny ākshyanty etannāmakānīty ubhayatra vyākhyānam | sarvathāpy asty enayor ubhayor api gavāmayanād viṣeshaḥ | gavāmayane hy ekasmin māsi catvāro 'bhiplavāh shadahāh paūcamah prishthyah shadahaḥ | tathā cāṣvalāyana āha | atha gavāmayanam sarvakāmāḥ | prāyanīyacaturvinṣe upetya caturabhiplavān prishthyapanīcamān paūca māsān upayanti (11, 7, 1) iti | Ādityānām ayane prishthyah shadaho nāstīti | Anīgirasām ayane 'bhiplavaḥ shadaho nāstīti vaishamyam |

8. paryanah | parito 'yanasya gamanasya sadhanabhutah |

- 1. ekavinsam | Chandogabrāhmaņe saptabhyo himkarotītyādinā vihito yo 'yam ekavinsah stomas tenaiva stomenāsya sarvastotrapravritter idam ahar ekavinsam ity ucyate | tatra vishuvannāmakasamvatsarasatrasya ye pūrve shan māsā ye cottare tayor māsashaṭkayor ubhayato vartamānayor madhye tad etad ahar anushṭheyam | etac ca nobhayor māsashaṭkayor antar bhavati kimtv atiriktam ekam | tathā cāṣvalayana āha | atha vishuvān ekavinso na pūrvasya pakshaso nottarasya (11, 7, 7) iti |
- 2. etena | purā devā tenāhnā svargalokākhyam lokam Ādityam udayachan | ita ūrdhvam prāpitavantah | tathā ca ṣākhāntare pathyate | ekavinsa esha bhavati | etena vai devā ekavinsena | Ādityam ita uttamam suvargam lokam ārohayann (Tb. 1, 2, 4, 1) iti |
- 3. sa eshaḥ | yo 'yam Ādityo 'sti sa esha ito bhūlokād ārabhya ganyamāna ekavinsatisamkhyāpūrako bhavati | tathā cānyatrāmnā-yate | dvādaṣa māsāḥ pañcartavas traya ime lokā asāv Āditya ekavinṣa iti || athavā | atraiva vishuvataḥ purastāt paṣcāc ca vakshyamāṇam ahardaṣakadvayam apekshya vishuva ekavinṣa ity ucyate | asmin paksha idam vākyam uttaraṣeshatvena yojanīyam |
- 4. tasya dasa | divaiva kīrtanīyam mantrajātam yasmin vishuvaty ahani tad ahar divākīrtyam | tasyāhno 'vastād adhobbāge dasāhāni bhavanti | parastād ūrdhvabhāge 'pi dasāhāni bhavanti | tayor dasakayor madhya esha ekavinso vishuvān vartate | tasya vishuvato 'dhastāt pūrvapakshe shashthe māse svarasāmāno 'harviseshās trayas tebhyah pūrvam abhijidākhya ekāhas tatah pūrvam prishthyah sha-

daha iti | dasahani vishuvadurdhvam tu pratyavarohakramena trayah svarasāmānas tato visvajidākhya ekāhas tata ūrdhvam prishthyah shadaha iti dasahani leyam ubhayoh parsyayor ahnam dasasamkhyopetatvād virāt | etasyām ubhayato 'vasthitāyām virājy ayam ekavinsah pratishthitah | yathoktagananaya viraji pratishtham eva hisabdopetena vākyena spashtīkaroti | tasmād ubhayato virāddvayena rakshitatvad esha Adityo vishuvadahahsthaniya imanl lokan antaraishām lokānām sarveshām madhye yan gachann api na vyathate | vyatham na prapnoti | vishuvan apy ekavinsa, Adityo 'py ekavinsah | tasmād ubhayor ekatve sati vishuvato yad virāddvayopetatvam tad evādityasyobhayato virātīvam bhayati | Ādityasya vyathārāhityena vishuvato vaikalyarāhityam sidhyati | athavā | vishuvato yathā virāddvayam ubhayato rakshakam evam Ādityasyāpy adhastād uparishtāc ca vartamanam lokadvavam | etad evabhipretva sakhantare sruvate | tasmād antaremau lokau yan sarveshu suvargeshu lokeshv abhitapann eti (Tb. 1, 2, 4, 1) iti || atha vishuvata ubhayatah samīpavartinah svarasāmākhyān aharviseshān prasansati | tasya vai etc.

5. stomā vai | saptadasastomayuktāh svarasāmāno 'harviseshāh stomasabdenātra vivakshitāh |

atrārthavādena pūrveshūttareshu ca trishv ahassu saptadaṣastomavidhir unneyaḥ | tathā ca ṣākhāntare ṣrūyate | ukthyā eva saptadaṣāḥ paraḥṣāmānaḥ kāryāḥ (Tb. 1, 2, 2, 1) iti | syarasāmākhyānām eva paraḥṣāmeti nāmāntaram |

- 3. rasmayo vai | ye bandhanahetavo rasmayas tatsthānīyāny asmin vishuvati divākīrtyāni divaiva paṭhanīyāni paāca sāmāni | teshām madhye mabādivākīrtyanāmakam ekaṃ sāma | tac ca vibhrāḍ bṛihat pibatu somyam madhv ity asyām ricy utpannam | tatsāmayuktam pṛishṭhastotraṃ kartavyam | tathā vikarṇākhyam ekaṃ sāma | tac ca pṛikshasya vṛishṇo arushasya nū saha ity asyām ricy utpannam | tad etad brahmasāma kartavyam | brāhmaṇācchansinam abhilakshya gīyamānam brahmasāma | tathā bhāsākhyam aparaṃ sāma | tad api pṛikshasyety asyām evotpannam | tac cāgnishṭomasāma kartavyam | yena sāmnāgnishṭomasaṃsthā samāpyate tad agnishṭomasāma | bṛihadrathaṃtare prasiddhe bhavataḥ | mādhyaṃdinārbhavapavamānayoḥ kartavyatvāt |
- 4. udita Āditye | prakritāv ādityodayāt prāg eva prātaranuvākah paṭhyate | atra tu sarvasyāhno divākīrtyatvasiddhyartham udayād ūrdhvam anubrūyāt |
- 5. sauryam | Süryo devatā yasya pasoh so 'yam sauryah | nyangam varnantarena sampaditam cihnam | tad yasya nasti so 'nya-

ngah | tadrisas 1) casau svetas ca so 'yam anyangasvetah | varnantarenamisritah sarvasveta ity arthah |

- 6. ekavinsatim | etad vishuvannāmakam ahar ekavinsastomayuktatvāt pratyakshād dhi sākshād eva mukhyam evaikavinsam | tasmāt sāmidhenīnām ekavinsatisaṃkhyā yuktā | atra codakaprāptāḥ pañcadaṣa, dhāyyāḥ shaṭsaṃkhyākā ity ekavinṣatiḥ | tathā cāṣvalāyana āha | vishuvān divākīrtyaḥ | udite prātaranuvākaḥ | pṛithupājā amartya iti shaḍ dhāyyāḥ sāmidhenīnām | sauryaḥ savanīyasyopālambhyaḥ (8, 6, 1) iti |
- 7. ekapancāṣatam | tasmiū chastre stotriyānurūpayos tricayoḥ shaḍ ricaḥ | yad vāvānety ekā dhāyyā | brihadrathamtarayor yonī dve | uttamasāmapragāthasya pragrathanena tisraḥ | nrinām u tvā nritamam iti tisraḥ | yas tigmaṣriūga ity ekādaṣarcaḥ | abhi tyam iti pancadaṣarcaḥ | ity evam ekacatvārinṣat | tatra prathamayā trir abhyastayā saha tricatvārinṣat | indrasya nu vīryānīty asmin pancadaṣarce sūkte 'shṭau nava vā ṣansanīyāḥ | tatrāshṭatvapaksha ekapancāṣad bhavanti | navapakshe dvipancāṣat | tacchansanād ūrdhvam indrasya nu vīryānīty asya sūktasya madhya aindrīm nividam dadhyāt | tata ūrdhvam punar api tāvatīr ricaḥ ṣanset | tathā sati ṣatasamkhyāsampattyā purushāyuhṣāmyam bhavati | indriyāni ca ṣatasamkhyāsu nādīshu samcārāc chatam bhavanti tadīyavyāpārāṣ ca tathā ṣatasamkhyākāḥ | evam sati yajamānam sampūrṇam āyushi vīrya indriyeshv avasthāpayati |

20.

- 1. dūrohaṇam | duḥṣaūkaṃ rohaṇaṃ yasminn ādityamaṇḍale tad dūrohaṇam | tatrārohaṇasya sādhanatvān mantrasvarūpam api dūrohaṇam ity ucyate | tad rohati | ārohanārthaṃ ṣaṅsed ity arthaḥ | yadvā | mantrasya duḥṣaūka uccāraṇaviṣesho dūrohaṇam | sa ca viṣeshaḥ sūtre (Āṣvalāyana 8, 2, 14) 'vagantavyaḥ | taṃ rohati | viṣishṭam uccāraṇaṃ kuryād ity arthaḥ |
- 29. ime evaitat | etatpāthena hotā āmeshyans ca āgamishyann api parāmeshyans ca punar api parāvritya gamishyann api ime eva dyāvāprithivyāv evānumantrayate |

21.

2. sa pacchah | dvedhā sūktasya sansanam ārohakramenāvarohakramena veti | tac cārohe caturvāram āvartanīyam | prathamāvrittau pacchah pādaṣah pathet | ekaikasmin pāde 'vasānam kritvā sanset | dvitīyasyām āvrittāv ardharcaṣa ekaikasminn ardhe 'vasānam

¹⁾ Alle vier Hss. cihnam anyangam tadrisas.

kritvā pathet | tritīyasyām āvrittau tripadyāvrittyā pādatraye 'vasānam kritvā pathet | caturthyām āvrittāv avasānarahitatayā sampūrņatayā ṣaṅset |

- 3. tripadyā | pratyavarohakrame prathamāvrittau pādatraye 'vasānam | dvitīyāvrittāv ardharce 'vasānam | tritīyāvrittau pāde 'vasānam |
- 4. atha ye | ekasminn eva loke kāmo yeshām ta ekakāmāḥ | svargam lokam eva kāmayante na tv imam lokam | teshām parāncam eva pratyavarohitam eva rohet | sastram paṭhet |
- 6. mithunāni | mithunaṣabda ekatvanivārakaḥ | tato bahūnīty uktam bhavati | yas tigmaṣṇinga ityādīni traishṭubhāni | divaṣ eid asya varimetyādīni jāgatāni | tad etac chandodvayam mithunasadriṣam | paṣavo 'pi mithunātmakāḥ | chandānsi paṣusādhanatvāt paṣavaḥ | atas teshām ṣaṅsanam paṣuprāptyai bhavati |

- 1. yathā vai | yathā loke purusho dakshinavāmabhagābhyām bhāgadvayamadhye sirasā ca yuktah | tathā vishuvatah shanmāsātmakah purvabhagah purushasambandhidakshinabhagasthaniyah | tatravaroharupamasashatkatmaka uttarardho vamabhagasthaniyah | tasmad vāmabhāgasādrisyād uttara ity ācakshate | na tv anushthānādhikyavivakshayā | prabahuk sato vamadakshinabhagau samau kritvavasthitasva purushasva siro vathonnatam san madhye 'vatishthate | evam māsashatkayor madhye vishuvān utkrishto 'vatishthate | bidalam bhāgah | tabhyam bidalabhyam dakshinavamabhagabhyam samhitah samyojita eva loke purusho bhavati tad dhapi tasmad eva bhagadvayasamdhānarūpatvāt kāranāc chīrshno madhve syūmeva viināvate syūma syūtam | yathā vastrayoh samdhih sūcyā syūtah samyojito bhavati | evam sirasi dakshinottarakapālayoh samdhau syūteva kācid rekhā drisyate i etac ca bhūmau patite sushke mābsarahite sirahkapāladvayasamuharupe 'sthani vispashtam upalabhyate | atah sarvātmanā purushasādrisyāt prasasto 'yam vishuvān |
- 2. tad āhuḥ | vishuvannāmake mukhye 'hani yac chastram vihitam tat tasmiñ chastre pūrvapakshina evam āhuḥ | dakshināyanasyottarāyaṇasya ca madhye vishuvannāmakas tulāmeshasamkrāntidvayarūpo yaḥ kālaviṣeshaḥ so 'yam vishuvacchabdābhidheyaḥ | sa ca vyavahāraḥ smṛitishu pracuraḥ | asminn eva vishuvati kāla etad ahaḥ ṣanset | etasminn ahani vihitam ṣastram ahaḥṣabdenopalakshyate | etat saṃkrāntidvayam uktham ahar ukthānām ¹) ahnām

¹⁾ uktam und uktanam alle vier Hss.

madhye | ukthyaṣastropetaṣastrayogyam ity arthaḥ | ata eva vishuvān vishuvannāmakaṣastravān eva saṃkrāntikālaviṣeshaḥ | tat katham iti | ucyate | taṃ saṃkrāntikālaṃ vishuvān vishuvān ity eva sarve vyavaharanti | atas tasmin kāle ṣastrapāṭhe sati yajamānā vishuvanto yogyaṣastrayuktā bhavanti | sarveshv anushṭhātṛishu ṣreshṭhatām prāpnuvantīti pūrvapakshiṇām āṣayaḥ |

- 3. tat-tat | karmāntareshv api vishuvākhyasaṃkrāntiyukte kāle samāgate sati ṣastram etac chansanīyam iti yat pūrvapakshinām mataṃ, tasmiā chastre tan mataṃ nādaraṇīyam | kiṃtu saṃvatsarasatra eva gavāmayane tat pūrvoktaṃ ṣastraṃ ṣanset | evaṃ sati yajamānā atyantasaṃyogena saṃvatsarakālam etad reto dhārayanto yanti | anutishṭhanti |
- 8. vaisvakarmanam | visvakarmadevatākam rishabham pumgavam savanīyasya codakaprāptasya pasoh sthāna upālambhanīyam dvirūpam varnadvayopetam ubhayata etam dakshinottaraparsvayor vilakshanavarnena lāūchitam pasum mahāvrataprayogayukte sastrasyopāntye 'hany ālabheran |

23.

- 1. atha dvādasāho vaktavvah
- 2. bhavaty ātmanā | anenārthavādena dvādaṣarātrayāgavidhir¹) unneyaḥ | tathā ca ṣākhāntare vidhiḥ ṣrūyate | yaḥ kāmayeta prajāyeyeti, sa dvādaṣarātreṇa yajeta, praiva jāyate (Ts. 7, 2, 9, 1) iti]
- 6. gāyatryā | yathoktāhaḥkļiptir Āṣvalāyanācāryair darṣitā | atha bharatadvādaṣāhaḥ | imam evaikāham prithaksaṃsthābhir upe-yuḥ | atirātram agre 'thāshṭāv ukthyān athāgnishṭomam athātirātram (10, 5, 8) iti |

24.

1 trayaş ca | bharatadvādaşāham vidhāya vyūdhadvādaşāham vidhatte |

yo 'yam vyūdhadvādasāho 'sti so 'yam etādrisah | tatrādyantau yau dvāv atirātrau prathamadvādasau yac ca dasamam ahas, tat parityajyāvasishteshv ahassu navasamkhyākeshu trayas tryahāh kartavyāḥ | trirātraḥ kascit karmaviseshaḥ | so 'yam trivāram āvartauīyaḥ | ā dasamam' ity atra yo 'yam ākāraḥ sa varjanārthaḥ | nipātānām anekarthatvāt | yadvā maryadāyām ayam āū bhavishyati | ādyantāv atirātrau dasamam ahas ca maryādām kritvāvasishto navarātras trir āvrittās tryahātmaka ity arthaḥ |

¹⁾ dvādaṣāhayāgavidhir alle vier Hss.

tatra codakena dīkshādivikalpo prāptaḥ | ekā dīkshā tisro dīkshā ityādivikalpasya prakritau ṣrutatvāt | taṃ vikalpam apavadituṃ niyamaviṣeshaṃ vidhatte | dvādaṣāhāni etc.

- 3. dvādasa rātrīḥ | prakņitau tisra evopasadaḥ | tās caikai-kām caturshu dineshv āvartya dvādasa sutyādineshūpasado 'nutishthati | tābhir dvādasabhir upasadbhiḥ sarīram eva dhūnute | kampayati | sarīragatamāusādidhātusoshanena pāpakshayo bhavati | tathā ca Sūtrakāreņopasamhritam | yadā vai dīkshitaḥ kriso bhavaty atha medhyo bhavatīti | upasaddineshv asya kshīramātrāhāratvād bhavaty eva kārsyam | tad idam sarvam dhūnuta ity anena vivakshitam || atha dvādasasu dineshu somābhishavam vidhatte |
- 4. dvādaṣāham prasutaḥ | bhaved iti ṣeshaḥ | dīkshopasadāv angakarmaṇī | abhishavas tu pradhānakarma |
- 5. bhūtvā | dvādaṣāham prasuta iti padadvayam anuvartanīyam | veditā dvādaṣasu dineshu somābhishavayukto bhūtvā pūrvoktābhir upasadbhiḥ ṣarīram dhūtvā ṣarīragatam pāpam parityajyāta eva ṣuddha ihaloke bhūtvā paraloke 'pi pūtaḥ sarvadevatāḥ prāpnoti |

25.

- 1. anapakramam | tam Prajapatim dikshayitvā tatrādhvānam anapakramam nirgamanarahitam gamayitvābruvan | na hi yajūam samkalpya dikshām kritvā tadanushṭhānam antareṇa devayajanān nirgantum sakyate |
- 10. ūrdbvo vai | yo 'yam navarātre prathamas tryahah so 'yam ūrdhvo vai | ārohaprakāra eva | tad yathā | gāyatram prātahsavanam traishṭubham mādhyamdinam savanam jāgatam tritiyasavanam ity ayam svabhāvasiddhah kramah | tasya vyatyāsābhāvād ūrdhva ity ucyate | yas tu madhyamas tryahah so 'yam tiryan vartate | tad yathā | jāgatam prātahsavanam gāyatram mādhyamdinam traishṭubham tritiyam ity atra nātyantam anukramo nāpy atyantam vyutkramah | tasmād ayam tiryan | ya uttamas tryahah so 'rvān adhomukhah | tad yathā | traishṭubham prātaḥsavanam jāgatam mādhyamdinam gāyatram tritīyasavanam ity etadahararvāktvam | prathamo jāgatānto dvitīyas traishṭubhāntas tritīyo gāyatrānta ity evam ūrdhvatvatiryaktvārvāktvāni trishv api tryaheshu drashtavyāni |

26.

4. sa purastāt | yo dīkshām vāūchati sa pumān dīkshopakramāt purā prajāpatidevatākam paṣum ālabheta | dvividho hi dvādaṣāhaḥ sāgnicityo niragnicityas ca | tatrāgnicayanayuktapaṣur ayam avagantavyaḥ |

- 5. saptadasa sāmidhenīh | dvayor dhāyyayoh prakshepeņa saptadasasamkhyā sampadyate || āprīyājyāsu visesham vidhatte |
- 6. tasyāpriyah | pasoh prāptihetutvāt prayājā āpriya ity ucyante | tad atra Jamadagninā drishṭāh samiddho adya manusha ityādisūkte samāmnātā drashṭavyāh || atra codyam udbhāvayati |
- 7. tad āhuḥ | uktaprājāpatyavyatirikteshu sarveshu pasushv āpriyo yatharishi bhavanti | yasya yajamānasya gotrapravartako ya rishir bhavati tam anatikramya tena drishtā evāpriyo bhavanti | evam saty atrāpi jamadagnigotrajānām eva samiddho adyety āpriya rico yuktā na tv anyeshām |
- 13. satram | pūrvam bharatadvādaṣāho vyūḍhadvādaṣāhaṣ ceti dvau bhedāv uktau | prakārāntareṇāpi satrarūpo 'hīnarūpaṣ cety evaṃvidho dvādaṣāhaḥ | tatra satrapakshe viṣcshaṃ vidhatte |

yady ayam dvādasābah satrarūpo bhavet | tadānīm satrasya bahuyajamānatvāt sarveshām yajamānānām agnīn samnyupya sambhūyaikatvenāvasthāpya tasmin sarve yajeran | yajamānatvād eva sarve 'pi dīksheran | dīkshām kuryuh | ya eva yajamānās ta eva ritvija ity uktatvena sarve yajamānāh sunuyuh | ritvikkāryam abhishavam kuryuh | vasantartum abhilakshyodavasyati | udavasānīyām samāptikālīnām ishtim anutishthet | vasantartau samāpayed ity arthah |

27.

1. chandānsi | atha vyūdhadvādaṣāhe yad etad vyūdhatvam tad etat praṣansitum ākhyāyikām āha | chandānsi etc.

vyū lha chandasam | svasvasthānaviparītatvenodhāni sthānāntare prakshiptāni chandānsi yasmin dvādasāhe so 'yam vyūdhachandāh |

3. chandānsi vyūhati | gāyatryādīni chandānsi vyūhati | tattadāyatanaviparyāsenāvasthāpayet | tac ca vyūhanam asāratvaprayuktakālasya parihārāya bhavati |

6. naudhasena | imam indra sutam pibety asyam ricy utpannam sama naudhasam | tvām idā hyo nara ity asyam ricy utpannam sāma syaitam | .

9. ushān | asau dyuloko 'syām bhumāv ushān | ādadhātīty adhyāhāraḥ | deṣāntaraprasiddhim upajīvya paṣuṣabdasyoshaṣabdena vyākhyānam |

28.

5. tāni trīņi | tāni pūrvoktāni rathamtaravairūpaṣākvarāṇi trīṇi sāmāny anyānītarebhyo vilakshaṇāni prishṭhyākhye shaḍahe prathamatritīyapañcameshv ayugmeshv ahassu prishṭhastotranishpādakānyāsan | tathā brihadvairājaraivatarūpāṇi trīṇi sāmāny anyāni ratham-

tarādibhyo vilakshaṇāni bhūtvā dvitīyacaturthashashtheshu yugma-

rūpeshv ahassu prishthastotranishpādakāny āsan |

6. tāni tathākalpanta | tataḥ shatsamkhyākāni pṛishṭhasā-māni dhārayitum tāni shat chandūńsi tathākalpanta | tenaiva krameṇa samarthāny abhavan | prathamadvitīyatritīyeshv ahassu gāyatrītrishṭubjagatyaḥ pṛishṭhastotranishpādakāḥ | caturthapañcamashashṭheshv ahassv anushṭuppaūktyatichandāńsi stotranishpādakāni | evaṃ sati yajūo 'pi pṛishṭḥyashaḍahākhyaḥ kalpate | svaprayojanāya samartho bhavati |

29.

- 1. Agnir vai | idānīm dvādaṣāhakratau prāyaṇīyodayanīyāv atirātrau yac ca daṣamam ahaḥ | tat tritayaṃ varjayitvā madhyagato yo navarātras taṃ vidhātum upakramate | Agnir vai etc.
- 3. eti ca preti ca | ī prety anayor upasargayor anyatara upasargo yasmin mantre 'sti tan mantrasvarūpam prathamasyāhno rūpam | lakshaṇam ity arthah |

karishyat | karoter dhātor bhavishyatpratyayāntam īdriṣam yad asti |

- 7. ā tvā ratham | ā tvā ratham iti trīco marutvatīyaṣastrasya pratipat | tac ca rathaṣabdopetam | idam vaso sutam iti tasya ṣastrasyānucaraḥ | tac ca pibavat | pibā supūrṇam iti dvitīyapāde ṣrutatvāt |
- 16. tyam ū shu | atha nividdhānīyasya sūktasyādau kimcit sūktāntaram vidhatte | tyam etc.

30,

- 1. ā na indraḥ | yasya sūktasya purastāt tārkshyasansanam vihitam tasmin nividdhānasūkta ākārarūpam lakshaṇam darṣayati | ā na etc.
- 2. idānīm nishkevalyamarutvatīyayoh sastrayor nividdhāne sūkte stotum āha |
- sampātau | sampatanti prāpnuvanty ābhyām yajamānāh sarvalokān iti sampātau | nishkevalyamarutvatīyanividdhānayoh sūktayor vaikritayoh sampāta iti samjūā | ā yātv indro 'vasa iti marutvatīyasastrasya nividdhānam sūktam | ā na indra iti nishkevalyasya nividdhānam sūktam |
- 6. yad vā eti | ākāraprasabdādikam lakshaṇam mantre nāstīty āṣankya yad vā ityādinā tatsadbhāve bādha upanyasyate | yad etad eti ca preti ceti tad etat prathamasyāhno rūpam lakshaṇam iti pūrvam uktam | tat tathā sati yadi prety anena lakshaṇena yuktam sarvam sūktam jāgatam abhavishyat | tadānīm yajamānā asmāl lokāt

praishyan praishyanti marishyanty eveti bādhopanyāsaḥ | tad yad ityādinā samādhānam upanyasyate | yasmāt praṣabdayoge bādho 'sti tasmāt kāraṇād iheheti sūktaṃ yadi prathame 'hani ṣanset | tadānīm ihehaṣabdenāsya bhūlokasya vivakshitatvād asminn eva bhūloke tatsūktapāṭhenainān yajamānān ramayati | ciraṃ krīḍayati | tataḥ praṣabdaprayukto maraṇabādho 'pi parihṛito bhavati |

15. samānam | asmin prathame 'hani yad āgnimārutam ṣastram uktam, yac cagnishtome pūrvam nirūpitam āgnimārutaṣastram tad ubhayam samānam ekavidham | nyūnādhikamantraṇām abhāvāt |

21

3. yad vai neti | prathamasyāhna eti preti lingadvayam yad vai yad evoktam tad atra dvitīyasyāhno lingam na bhavatīti nakāradvayenobhayam nishidhyate | yat sthitam tishthatidhāturūpavad bahushu sthāneshv apracyutatvenāvasthitam mantre drisyate tad dvitīyasyāhno rūpam | lingam |

kurvat | vartamānārthapratyayayuktam karotidhāturūpam |

4. agnim dūtam | atra kurvad iti lingopanyasah | yady apy agnim dūtam ityadau sākshāt kurvacchabdo na srūyate | tathāpi karotyarthasya sarvadhātugatasāmānyatvād vartamānārthavācipratyayāntam dhātumātram kurvacchabdena vivakshitam | atrāpi vṛinīmaha iti vartamānārthavācipratyayānto dhātuh srūyate | tasmād dvitīye hany etat sūktam viniyoktum yogyam |

7. indra nediyah | indra nediya ityadikah pragathah prathame 'hany api vihitah | uttaratrapi vidhasyate | tasmad atra vidhiyamano 'cyuto bhavati pracyuter abhavat | tad idam acyutatvam sthitasabda-

rthatvāt sthitaval lingam |

11. tvam id dhi | atha nishkevalyasastrasya stotriyanurupayoh

pragāthayor brihatsāmasambandharūpam lingam darsayati |

tvām id dhīti brihatsāmna ādhārabhūtah stotriyah pragāthah | tvam hy ehity anucarah pragāthah | prathame pragāthe brihatsāma-yuktam prishthastotram bhavati | atra pragāthadvayasya brihatsāmasambandhād bārhate brihatsāmasambandhiny ahani tad ubhayam yogyam | dvitīyasya cāhno brihatsāmasambandhitvāt tasminn ahani viniyoktavyam |

32.

2. visvo devasya | visvo devasyety ekä rik | tat savitur iti dve ricau | so 'yam ekas trico brihatsāmasambandhabhūto vaisvadevasastrasya pratipad bhavati | ā visvadevam ity esha tricas tasyānucaraḥ | ata ubhayor brihatsāmasambandhaḥ |

Pancika V.

1.

3. samānodarkam | udarkah samāptih | samāna udarkas tulyā samāptir yasya mantrabhāgasya tat samānodarkam |

punarāvrittam | pathitasyaiva punah pāṭhaḥ punarāvrittam | punar api nitarām nrittam nartanam punarninrittam | svaraviṣeshenāksharāṇām punaḥ-punar āvartanena vā nartanasādriṣyam | punarāvrittam paṭhitasyaiva pādasyāvrittih | atra tu svarāksharamātrasyeti viṣeshaḥ | ratavad iti dhātvarthamātram atra vivakshyate | paryastavad iti paryāsaṣabdavat |

kritam | bhūtārthapratyayopetah karotidhātur dhātumātram vā |

- 5. devā vai | yadā devās tritīyam ahar anushthāya tena svargam lokam gatāh | tadānīm asurā rakshānsi ca tān devān anugamya svargapraveso yathā na bhavati tathāvārayanta | nivāritavantaḥ | tatas te devās tān asurān prati virūpā viruddharūpopetā bhavateti sapitvā bhavantaḥ svenaiva rūpeṇāvir bhavanta āyan | svargam pratyāgachan |
- 12. vāyav ā yāhi | vāyav ā yāhi vītaya ity ekā | vāyo yāhi sivā diva ityādike dve ricau | militvā so 'yam ekas tricaḥ | indras ca vāyav eshām sutānām ityādike dve ricau | tricatvasampādanāya tayor anyatarā dvir āvartanīyā | ā mitre varune vayam ityādikas tricaḥ | sajūr visvebhir devebhir ityādikas tricaḥ | uta naḥ priyā priyāsv ityādikas tricaḥ | ta ete sapta tricā ushnikchandaskāḥ | tat sarvam aushniham praugasastram kuryāt | tatra samānodarkatvam tritīyasyāhno liūgam | ā mitre varuna iti sūkte tisrishv apy rikshu ni barhishītyādiko 'ntimaḥ pāda eka eva | asvināv eheti sūkte 'pi hansāv ityādiko 'ntimaḥ pāda eka eva | ā yāhīti sūkte 'pi vrishann indrety antimaḥ pāda eka eva | sajūr visvebhir iti trice 'py ā yāhy agna ity antimaḥ pāda eka eva | evam katipayeshu samānodarkatvaṃ liūgam || atha marutvatīyasastrasya tricadvayaṃ vidhatte |
- 13. tam-tam | tam-tam ityādikas trīco marutvatīyaṣastrasya pratipat | tasyopakrame tam-tam iti dvir āvrittaḥ ṣabdo nrittagatatālānukaraṇasadrṣaḥ | ante ca krishṭīnām nritur iti nartanavācī ṣabdaḥ ṣrūyate | tad idam ninrittaval liūgam | traya indrasyety ayam anucaras trīcaḥ | tasyādau triṣabdaṣravaṇād idam trīval liūgam |
- 14. indra nedīyah | indra nedīya iti pragāthasya pūrvayor apy ahnor vihitatvād acyutatvam | atha pragrathanena tricatvam sampādayitum caturthah pādah shashthah pādas ca tris-trir abhyasyate | tasya nrittasamānatvād ayam pragātho ninrittalingavān | evam

brāhmaņaspatyapragāthe 'pi drashṭavyam | yadvā | yasminn indro varuņo mitro aryamety okārasya trir abhyāso nṛittasamānaḥ |

20. abhi tvā | abhi tvā sūrety eshā rathaṃtarasāmno yonih | tām pūrvoktāyā dhāyyāyā anu pascān nivartayati | sansed ity arthah |

2.

1. atha nividdhaniyam suktam vidhatte |

yo jāta eva | asmin sūkte nrimnasya mahnā sa janāsa indra ity antimah pādah sarvāsv rikshu samānah | tasmād idam sūktam samānodarkalingopetam |

- 14. vaisvānarāya | atra dhishaņety antaḥkaraṇavācakaḥ ṣabdaḥ ṣrūyate | antaḥkaraṇaṃ ca bhūmyāder antam prāptuṃ ṣaknoti | tathā cānyatra ṣrūyate | na vā imām aṣvaratho nāṣvatarīrathaḥ sadyaḥ paryāptum arhati | mano vā imāṃ sadyaḥ paryāptum arhati (Ts. 7, 3, 1, 4) iti | ataḥ sahasā bhūmyādyantaprāptihetutvād dhishaṇāṣabdo 'ntasyopalakshakaḥ |
- 15. dhārāvarāh | mārutatvam atra vispashṭam | bahuvidham abhivyāhrityam abhivyāharaṇīyam ṣaṅsanīyam rigjātam yasmin sūkte tad bahvabhivyāhrityam | atra hi pañcadaṣarcah ṣaṅsanīyā iti bahutvam | bahūnām devānām abhivyāharaṇīyānām vidyamānatvād bahutvam | tasya bahutvasyaikatvadvitvāpekshayāntatvam |
- 17. purastādudarkam | udarkaṣabdo 'vasānavacanaḥ | avasānaṃ ca vichedaḥ | so 'pi dvividhaḥ purastād uparishtāc ca | upakramāt pūrvaṃ ṣaṅsanīyasyābhāvād ayam pūrvakālīno vichedaḥ purastādudarka ity ucyate | ṣaṅsanād ūrdhvakālīno vicheda uparishtādudarkaḥ | samānodarkatvaṃ ca tṛitīyasyāhno liūgaṃ yuktam | tatroparishtādudarkasāmyaṃ sajanīyādishūdāhritam (5, 2, 1) | atra purastādudarkasāmyaṃ liūgatvenodāhriyate | tathā hi | asmin sūkte sarvāsv apy rikshu tvam agna iti padadvayaṃ samāmnātam | tad idaṃ samānodarkatvam ekaṃ liūgam | asakrid abhidhānād eva punarāvrittaliūgaṃ ca vaktuṃ ṣakyam | kiṃca | loke kaṃcit purushaṃ sambodhyābhimukhīkritya tvam iti vadanti | evam atrāpy uttaratryaham abhimukhīkrityaiva pratyricaṃ tvaṃ tvam iti ṣabdaḥ prayujyate | tac ca prathamadvitīyayos tryahayos ca saṃtatyai vichedarāhityāya bhavati |

3.

1. dvādasāhamadhyavartino navarātrasya trayas ca vā ete tryahāh (4, 24, 1) iti yat pūrvam uktam, tatra prathamas tryaho 'bhihitah | sa ca prishṭhyashadahasya pūrvo bhāgah | atha tasyottaro bhāgo navarātre madhyamas tryaho vaktavyah | tasmins ca yat prathamam ahas tan navarātre caturtham ahar bhavati | tatra sastrakliptir uparishtad vidhasyate | adau tavan nyunkho vaktavyah | tadartham prastauti |

āpyante | pūrvokteshu trishv ahassu trivritpañcadaṣasaptadaṣākhyāh stomā āpyante | samāptā ity arthah | tathā gāyatrī trishṭub jagatīty etāni chandānsy āpyante | samāptāni | tata ūrdhvam etad eva vakshyamānam ucchishyate | pūrvam anuktatvād utkarshenāvasishyate | tasyaivāvasishtasya vāg iti nirdeṣah | evakāras tu pūrvoktadevatāvyāvrittyarthah | Agnir vā devatendro vai devatā visve vai devat devatety evam tasya-tasyāhno nirvāhakam devatātrayam pūrvam uktatvān nāvasishtam | vāgdevatā pūrvam anuktāvasishta | tasyā vācakam vāg ity etac chabdarūpam | tad etad aksharam vakārādivarnātmakam punar api tryaksharam | tribhir aksharair upetam | katham etad iti | tad etat spashṭūkriyate | vāg ity ukte saty ekāksharam bhavati | vakāragakārābhyām yuktasyākārāksharasyaikatvāt | tad evāksharam iti vāgdevatānāmnoccāryamānam tryaksharam bhavati | ato vāgdevatāyā nāmany ekarūpatvam trirūpatvam ca sampannam |

4. tad yac caturtham | yasmāt kāranād vāg eva caturthasyahno nirvahika | tasmat karanad yadi caturtham ahar upeta nyunkhayanty, okarasya sutroktaprakarenoccaranavisesham kuryuh | tadānīm etad eva vāg ity etad aksharam devatāyā vācakam abhilakshyayachanti | udyamam kurvanti | na kevalam udyamah kimtv etad aksharam vardhayanti | vriddhiprakāra eva pravibhāvayishantīty 1) anena spashtīkriyate | prabhutvam vibhutvam cāksharasya kartum ichanti | prabhutvam samarthyam, vibhutvam visalatvam || nyunkhasvarupam Āsvalāyanena varnitam | caturthe 'hani prātaranuvākapratipady ardharcādyor nyūnkhah | dvitīyam svaram okāram trimatram udattam trih | tasya-tasya coparishtad aparimitan panca värdhaukärän anudättän | uttamasya tu trīn | pürvam aksharam nihanyate nyūnkhyamāne (7, 11, 1) iti | asyāyam arthah | caturthe 'hani prāpte sati prātaranuvākasya yeyam rik prathamāsti, tasyā rico yau dvāv ardharcau tayor ardharcayor yāv ādī tayor ādyor nyunkhah kartavyah | nitaram atyantavishamaprakarenonkhanam uccāraņam nyūnkhah | katham iti | tad eva spashtīkriyate | āpo revatīh kshayatheti prātaranuvākasya pratipat | tasyāh pūrvārdhasyādau yo 'yam dvitīyasvara okārah pakārād ūrdhvabhāvī, tam trimātropetam udāttasvarayuktam trivāram uccārayet | ta ete traya okārāḥ sampadyante | tatraikaikasyaukārasyopari punar apy okārā ardhasvarūpā hrasvamātrā aparimitāh pañca voccāranīyāh | te cārdhaukā-

pravibhāvayishanti lesen im Texte alle Hss. Die sonderbare Erklärung des Scholiasten zeigt, dass diese Lesart auch ihm vorlag.

rāḥ sarve 'py anudattāḥ | uttamasya tu trimātrasyaukārasyopari trīn ardhaukārān uccārayet | teshv ardhaukāreshu prathamam aksharam nihanyāt | atyantam nīcasvareṇānudāttam kuryād iti | evam saty udāttās trimātrās traya okārā, ardhaukārās trayodasety evam okārāḥ shoḍaṣa sampadyante | prathamadvitīyayos trimātrayor madhye paūcānudāttā ardhaukārāḥ | dvitīyatritīyayos trimātrayor madhye paūcānudāttā ardhaukārāḥ | tritīyasya trimātrasyoparishṭād anudāttā ardhaukārās trayaḥ | so 'yam uccāraṇaviṣesho nyūnkha ity ucyate | so 'yam nyūnkhas caturthasyāhna udyatyai | udyamanāya sarvasmād utkarshāya bhavati | Dieses lässt sich etwa so darstellen:

āpó3 రీరీరీరీ, ó3 రీరీరీరీ, ó3 రీరీరీరీ, ó3 రీరీరీ. Vgl. Āsvalāyana 7, 11, 7.

- 5. annam vai | yo 'yam ukto nyunkho 'sti tad etad annam vai | annasadhanatvad annasvarupam eva | katham etad iti | tad ucyate | ilasahdo 'nuavacı | tad yesham karshakanam asti te karshaka ilavah | te ca varshantam parjanyam abhilakshya geshna harshena gayanto yada caranti | atha tadanım annadyam prajayate | svakalavrishtim samriddhim ca drishtva karshaka hrishyanti hrishtas ca gayantıti yad asti tatsadrisam idam caturthe 'hani nyunkharupam uccaranam | ato 'nenoccaranenannam utpadayanti | tad evam annadyasya prajatya utpadanartham sampadyate | tasmad annaprajatiyuktatvad eva caturtham ahar jatavad bhavati | jatavattvam etasminn ahani mantralingatvenoparishtad (5, 4, 2) vakshyate |
- 6. caturaksharena | mantre yo 'yam ādau caturaksharo bhāgas tena nyūnkhayet | catvāry aksharāny uccārya tadante yathoktam nyūnkham prayunjyād iti kecid yājnikā āhuḥ |
 - 8. samprati | samyak |
- 10. mukhatah | prātaranuvāke mukhato 'rdharcasyādau dvitīyasminn akshare nyūnkhayet | prajānām sarvāsām mukhenaivānnādanāt | tathā sati yajamānam annādyasya mukhata eva samīpa eva sthāpayati |
 - 11. ajyasastre sthanavisesham vidhatte

madhyatah | tritīyapāda ity arthah | tathā cāṣvaslāyana āha | agnim na svavriktibhir ity ājyam | tasyottamāvarjam tritīyeshu pādeshu nyūnkhah (7, 11, 8) iti |

12. mukhatah | ardharcadau | tatha casvalayano marutvatīyam nishkevalyam ca nirūpya pascad idam aha | srudhīhavīyasya tu trica adye 'rdharcadishu nyūnkhah (7, 11, 28) iti |

4.

2. yad vāco rūpam | vākpratipādakaṣabdayuktam | vaimadam vimadākhyena maharshiņā yuktam | riphatidhātuḥ kleṣārthe vartate | viṣeshakleṣenoccāritam viriphitam | vichandā iti vividhachandasā

yuktam | yad unam vatiriktam vonatiriktam | aksharahrasavriddhi ity arthah |

- 3. viriphitam | nyūūkharūpeņa viseshaklesenoccūritam | ata eva viriphitasya viseshaklesarūpatayā yuktasya vimadākhyasya maharsheḥ sambandhi |
- 5. tā u da sa jagatyaḥ | tā u tās tu sūktagatā ashṭāv rico daṣa jagatyaḥ sampadyante | kathaṃ sampattir iti | tad ucyate | sūktasyādyantayor ricos trir āvrittyā dvādaṣa panktayo bhavanti | panktis caiva catvāriṇṣadaksharā | tato militvāṣītyadhikacatuḥṣatāksharāṇi sampadyante | ashṭācatvāriṇṣadaksharāṇām jagatīnām daṣasaṃkhyākānām tāvanty evāksharāṇi | evaṃ jagatīsampattiḥ |
- 6. tā u pañcadaṣa | tās tu daṣa jagatyaḥ pañcadaṣānu-shṭubhaḥ sampadyante | tathā hi | ashṭācatvārinṣadaksharā jagatī | dvātrinṣadaksharānushṭup | tathā saty ekaikā jagatī sārdhānushṭub bhavati |
- 7. tā u vinṣatiḥ | tās tu daṣa jagatyaḥ punar api pratyekaṃ dvedhā vibhajyamānāṣ caturvinṣatyaksharā gāyatryo vinṣatir bhavanti | gāyatrīsambaddhaṃ cānyatra prāyaṇīyam prathamam ahaḥ | gāyatro vā aindravāyavo, gāyatram prāyaṇīyam ahaḥ (Ts. 7, 2, 8, 1) iti ṣrutyantarāt | idaṃ cāhar madhyame tryahe prathamatvāt punaḥ prāyaṇīyam | ato gāyatrīdvārā sambandhasya vaktuṃ ṣakyatvād etat sūktaṃ caturthasyāhno nirūpakam |
- 8. tad etat | tad etad āgnim ityādi sūktam udgātribhih pūrvam astutam, hotribhir apy aṣastam tasmād ayātayāma gatasāram na bhavatīti sākshād yajūa eva | yajūamadhye sāratvāt | tathā sati yady etat sūktam atrājyam bhavet | tadānīm yajūarūpād eva sūktād yajūarūpam ahas tanvate | vistārayanti | kimcāhardevatām vācam eva tena sārayuktena punah prāpnuvanti | tac ca madhyamasya tryahasya samtatyai vichedarāhityāya bhavati |
- 10. vāyo sukrah | atrādyais tribhih pratīkair ekas tricah | itaraih shatpratīkaih shat tricāh |
- 11. tam tvā | atra yad etad īmaha iti padam asti, tad yācāmaha ity asminn arthe vartate | yācāā ca dīrghakālena phalapradā | tasmād etad ahar abhyāyāmyam iva | abhito dīrgham kartavyam iva prayogabāhulyena drisyate | tena yācīārthavācidhātudvārena dīrghatvena sāmyapratīter idam mantravākyam caturthasyāhno nirūpakam |
- 12. idam vaso | ātānah sastrakliptih | sā cedam vaso sutam ityādikāsv asmins caturthe 'hani pūrvoktena prathamenāhnā samānā | tat sāmyam caikam lingam |
- 15. tad u | tad u tat tu sūktam trishtupchandaskam | pratishthitani padāni pratiniyatāksharasamkhyāyuktāh pādā yasmin sūkte tat pratishthitapadam | tādrisena tena sūktena sayanam mādhyam-

dinasavanagatam marutvatīyaṣastram dādhāra | dhāritavān bhavati | etena sūktena svayam āyatanāt svakīyagrihāt kadācid api na pracyavate |

16. imam nu | imam nv ityādis tricaviseshah paritah pūrvo-

ktānām ante prakshepaņīyah |

18. tad vai | yasmiñ chandasi nivitpadasamūhaḥ prakshipyate tad etac chando vahati | savanasya nirvāhakam bhavati | tasmān nirvāhaṇāya tāsu gāyatrīshu nividaṃ dadhyāt |

19. pibā somam | pṛishṭhastotrasādhanasya vairājasāmna ādhāraḥ pibā somam ityādiḥ stotriyas tṛicaḥ | ṣrudhī havam ityādy

anurūpah |

21. tvām id dhi | tvām id dhīty asyām rici brihatsāmotpannam | tasmād etam yonibhūtam pragātham pūrvoktadhāyyām anu pascāc chānset |

5.

11. tā u | tā u tās tu sūktagatā rico vichandaso vividhachando-yuktāḥ | tatraikavinṣatir dvipadāḥ santy, avaṣishṭāṣ catushpadāḥ santi | tena vichandastvenāhno nirūpakam |

- 1. gaur vai | pūrvatra vāg ekam gaur ekam dyaur ekam (5, 3, 2) iti devatāyā rūpatrayam uktam | tatra vāgātmakam rūpam caturthe 'hany uktam | pancamasyāhno gaur eva devatā nirvāhikā | stomānām madhye triņavo nirvāhakah | tasya triņavasya stomasya svarūpam Chandogair evam āmnātam | navabhyo himkaroti sa tisribhih sa pancabhih sa ekayā | navabhyo himkaroti sa ekayā sa tisribhih sa pancabhih | navabhyo himkaroti sa pancabhih sa ekayā sa tisribhih | vajro vai triņavah (Tāṇḍya 3, 1, 1) iti | asyāyam arthah | ekas tricas tisribhih paryāyair āvartanīyah | tatra prathamaparyāye prathamāyās trih pāṭha dvitīyayāh pancakritvah pāṭhas tritīyasyāh sakrid eva pāṭhah | dvitīyaparyāye prathamāyāh sakrit pāṭha tritīyasyāh pancakritvah pāṭhah | tritīyaparyāye prathamāyāh pancakritvah pāṭhah | tritīyasyās triḥ pāṭhah | evam āvrittābhih saptavinṣatisaṃkhyābhir rigbhis triṇavah stomo hhavati |
- 5. pasurūpam | tathāvidham ca pasurūpam yad asti tad api lingam | pasurūpasya bahuvidhatvam eva yad adhyāsavad ityādinā prapancyate | adhikapādasya prakshepo 'dhyāsah | prakritau yāvad asti tāvato 'py adhikapādopetam adhyāsavat | pasūnām api caturbhyah pādebhyo 'dhikam mukham ekam pariganyate | ato 'dhyāsavat pasurūpam bhavati | tad eva vikshudrā ity anena spashtīkri-

yate | vividhāḥ kshudrā vikshudrāḥ | ekasmād anyo nyūnas, tasmād apy anyo nyūnaḥ | gajāpekshayāṣvaḥ kshudras, tadapekshayā mahishaḥ kshudras, tato gaus, tato 'jety evam paṣushu kshudratvaṃ drashṭavyam |

vāmam | yad vāmam ramanīyam sūktam svaravarnādibhih srāvyam bhavati | tad api pasurūpam | loke 'pi gavāsvādipasava iti yad asti tad vāmam ramanīyam drisyate |

yat pā
n̄ktam | ekaṃ lin̄gam pāūktaṃ yat punarvacanaṃ tat pañcasaṃkhyāyuktam | pūrvatra paūktichandaḥ
sambaddham iti viṣeshaḥ |

- 6. imam ū shu | imam ū shv ityādisūkte jagatīchandoyuktā ādyā navarcaḥ ṣaṅsanīyāḥ | tatra tritīyasyām rici jagatīchandaskebhyas caturthapādebhyo 'dhikaḥ pādo bharadvājāya sapratha ity esha samāmnāyate | ato 'dhikapādayuktatvād idam adhyāsavalliūgam | tatra paṣusvarūpam | paṣor api pādacatushṭayād adhikasya mukhasya vidyamānatvāt |
- 7. ā no yajūam iti dve ricau | ā no vāyav ity ekā | so 'yam prathamas tricaḥ | rathenetyādir dvitīyaḥ | bahava ityādis tritīyaḥ | imā u vām ityādis caturthaḥ | pibā sutasyedyādiḥ paūcamaḥ | devaṃ-devam iti shashṭhaḥ | brihad iti saptamaḥ | tad etat saptakam brihatīchandoyogād bārhatam |
- 13. marutvān | parito 'nte prakshepanīyah paryāsah || tasmins trice nividdhānam vidhatte | tā u etc.

- 1. mahanamnishu | S. 4, 4, 1.
- 3. imān vai | nanu sakvarīshūtpannam sāma sākvaram iti vaktavyam | sakvarī ca saptapādopetā | na caitā ricas tathāvidhāh kimtu pādacatushṭayopetā anushṭubhah | tat katham āsām sakvarītvam ity āsaūkya saktipradatvāc chakvarītvam iti nirvacanam darṣayati | imān vai etc.
- 4. tā ūrdhvāḥ | yā etā mahānāmnyaḥ santi tāḥ sīmna ūrdhvā abhyasrijata | agnim īla ity ārabhya yathā vaḥ susahāsatītyantā dāṣatayīnām sīmā | tasyāḥ sīmna ūrdhvabhāvinīḥ kritvā Prajāpatir abhitaḥ srishṭavān | ata evaitāḥ samhitāyām nāmnāyante kimtv āranyakāṇḍa āmnāyante | athavā | navaitā ricas trivedebhya upari sthitatvena prayujyante | tathā cāṣvalāyana āha | sākvaram cet prishṭham mahānāmnyaḥ stotriyaḥ | tā adhyardhakāram nava prakrityā tisro bhavanti (7, 12, 10) iti | asyāyam arthaḥ | yadā sākvarasāmnā prishṭhastotram nishpādyate tadānīm mahānāmnya ricaḥ stotriyas trico bhavanti | tās tu prakrityā svabhāvena navasaṃkhyākās tathāpi tisraḥ kartavyāḥ | adhyardhakāram iti tatropāya ucyate | adhikenā-

rdhena yuktām ekām ricam ekam ardharcam kritvety uktam bhavati | tatas trayāṇām ardharcānām ekārdhatve sati tisra rico bhavantīti ') | so 'yam sīmollaūghanaprakāraḥ | yasmāt sīmna ūrdhvāḥ satīḥ Prajāpatir asrijata tasmāt simā ity etannāmakā abhavan | mahānāmnīnām anena prakāreṇa simānāmakatvam vijūeyam |

- 5. svādor itthā | svādor ityādir adhyayanaprakāreņaikas trica, upa na ityādir dvitīya, indram visvā iti tritīyah | etat trayam militvā pūrvoktastotriyasādrisyād anurūpas trico bhavati |
- 8. mo shu tvā | rigdvayam eva sarvatra pragāthasya svarupam | atra tu rāyas kāma ity eshā dvipadādhikatvena prakshiptā | tasmād ayam pragātho 'dhyāsayān |

8

- 4. tam indram | şastrānte prakshepaṇīyam tricam vidhatte | tam indram etc.
- 10. stushe janam | trishtupchandaske sükte vişa ādevīr ity okah pādo 'dhikah prakshipyate | so 'yam adhyāso lingam |
- 14. agnir hotā | trishṭupchandaskasya tṛicasyāvasāne tā taremety adhikaḥ pādo 'dhyāsaḥ |

9.

2. athāsmin shashthe 'hany ritupraisheshv rituyājasūkte kamcid visesham vidhātum prastauti |

na vai | devāh sarve 'py anyonyasya grihe vāsam naiva kurvanti kimtu svasva eva grihe | evam ca saty ritur apy ritor anyasya sthane na vasati | kimtu sarvo 'pi vasantadyrituh svasva eva sthane nivasati | tasmat karanad yathayatham svasvasthanam anatikramya sarve 'py ritvija rituyājān yajeyuh | asampradāyam anyasmā adattvā | ayam arthah | ritugrahanam pracaro yada vartate tadanım maitravaruņah praishasūktagatena mantreņa hotrādīn preshyati | ante ca yājyayā vashatkāram kurvanti | adhvaryuyajamānau tu preshitau svasvayājyām hotre prayachatah | tad idam prakritāv anushthānam | atra tu tau hotre na prayachatah kimtu svayam eva yājyām pathata iti | tathā sati yathartu tam-tam ritum anatikramya sarvān ritun ritvijah kalpayanti | svasvaprayojanasamarthan kurvanti | ritunam tatha kalpane sati janata janasamuho yathayatham svam-svam sthanam anatikramya vyavasthitäh sukhinyo bhavanti | evam rituyäjä atra prastutāh || tatraitac cintyate | kim rituyājeshu praishavashatkārau prakritivan na kartavyav uta kartavyau | āho svit prakārāntareņa kartavyāv iti | tatra tāvad akāraņapaksham upanyasyati

¹⁾ Vgl. Sāyaņa zu Aitareyāraņyaka 4, 1, 1.

- 3. tad āhuḥ | rituyājārtham maitrāvaruņena pathitavyā mantrā ritupraishāḥ | taiḥ praishamantrair hotrādīn prati ca na preshitavyam | hotā yakshad Indram ityādibhiḥ praishaṇam na kartavyam | hotrādibhiṣ ca ritupraishamantrair na vashatkartavyam | yājyātvena na pathitavyā ity arthaḥ | tatreyam upapattiḥ | ya ritupraishās te sarve 'pi vāg vai vāgrūpaiva | vāk ca shashthe 'hany āpyate | samāpyate | na hi samāptāyāṃ vāci mantraprayogo yujyate | iti nishedhavācinām abhiprāyaḥ || teshām eva matam āṣritya vidhivādinām pakshe doshaṃ darṣayati |
- 4. yad ritupraishaih | yady ritupraishās tatpūrvako vashaţ-kāras cānushṭhīyeran | tadānīm āptām samāptām vācam eva richeyuh | kīdriṣīm vācam | rikṇavahīm | vaho balīvardasya lāngalādivahanapradesah | vrikno bhagno vaho vahanapradeso yasyā vācah sā rikṇavahī | srāntatvād yajñabhāram voḍhum aṣaktety arthah | vaharāviṇīm | aṣakyavahananimitto rāvo rodanarūpo dhvanir yasyāh sā vaharāviṇī | tādriṣīm upadravadvayayuktām vācam vināsayeyuh || evam anushṭhānapakshe dosham uktvā nishedhapakshe vyavasthite sati vidhivādī svābhipretam anushṭhānam hridi nidhāya nishedhapakshe bādham upanyasyati |
- 5. yad v ebhih | yad u yadi vā ebhir mantrair na preshyeyur, yadi vā ebhir yājyāmantrair na vashatkuryuh | tadānīm ritvijo yajūasyācyutād avinashtāt prayogāc cyaveran | vinasyeyuh | yajūaprayogah sāngo na bhaved ity arthah | kimcaitasmād yajūāt svakīyaprānāt Prajāpateh svakīyayajamānād gavādipasubhyas ca jihmā īyuh | ritvijah sarve 'pi kuṭilā bhūtvā gacheyuh | yajūaprāṇayajamānapasubhyo bhrashtā bhaveyur ity arthah || ittham vidhinishedhapakshayor ubhayor api bādham uktvā prakārāntareṇānushṭhānam siddhāntayati |
- 6. tasmād rigmebhyah | yasmād anushthānapakshe ṣrāntām ityādyuktadoshah parityāgapakshe tv acyutād ityādyuktadoshah | tasmād doshadvayaparihārāya prakārāntareṇānushtheyam | prakritau hi maitrāvaruṇas taṃ-tam praishamantram pathitvā hotar yajetyādinā preshyati, hotrādayaṣ ca tata ūrdhvaṃ yājyām praisharūpām eva pathitvā tadante vaushad iti vashatkurvanti | atra tu na tathā kartavyam | kiṃ tarhy rigmebhya evādhy rikṣiraskebhyo hotrādivishayapraishebhya evordhvam maitrāvaruṇo hotar yajetyādinā preshyet | hotrādayaṣ ca tathaiva rigmebhyo 'dhi vashatkritya tubhyaṃ hinvānā ityādyrikṣiraskaiḥ praishair yajeyuḥ | tathā sati prakritivad anushṭhānābhāvād vācam āptām ityādir anushṭhānapakshe prokto dosho na bhavati | anushṭhānaparityāgasyāpy abhāvāt pratishedhapakshe 'cyutād ityādir dosho 'pi na bhavati |

10.

- 1. pārucchepīḥ | prātaḥsavane mādhyamdinasavane ca yāḥ prasthitayājyāṣ codakena prakrititaḥ prāptāḥ | tāsām purastāt pārucchepīḥ parucchepākhyena maharshiṇā drishṭā rica upadadhyuḥ | ekaikām pārucchepīm ricam uktvā paṣcād ekaikām prathitayājyām paṭhet | vrishann indra vrishapānāsa indava ityādyāḥ, pibā somam indra suvānam adribhir ityādyāṣ ca pārucchepya ricaḥ Sūtrakāreṇa (8, 1, 2. 4) vispashṭam udāhritāḥ | pārucchepīshv rikshv yac chando 'sti tad idaṃ rohitanāmakam |
- 3. tad āhuḥ | saṃkhyāsāmyāt pañcapadopetā ricaḥ pañcame 'hani yuktāḥ | shatpadopetāḥ shashṭhe 'hani | pārucchepyas tu saptapadopetāḥ | ataḥ shashṭhe 'hani tacchaṅsanam ayuktam iti codyavādinām abhiprāyaḥ || tatrottaram āha |
- 4. shadbhir eva | ekaikasyām rici ya ete prathamabhāvinaḥ shat pādās taih sarvair yadā shashtham ahar āpnuvanti | tadānīm uparitanam yat saptamam ahas tad apachidyaiva prithaktvena tasya vichedam kritvaiva prāpnoti | tasmād vichinnam saptamam ahas tena saptamena pādenābhimukhyenopakramya vasanti |

11.

1. tad yad etat | samudramadhyasthitānām dhanānām ākarshaṇe kim sādhanam iti | tad ucyate | tat tatra pārucchepīyāsv rikshu yad etat padam pāṭho 'sti | kīdriṣam | punaḥpadam | shaṭsu pādeshu samāpteshu punaḥ paṣcād uccāryamāṇaḥ sumriliko na ā gahīty evamvidhaḥ saptamaḥ pādaḥ | sa eva dhanānām āsañjanāyāsaktāni kritvā samākarshaṇāyānkuṣo 'bhūt |

12.

1. pūrvatra vāg ekam gaur ekam dyaur ekam iti yat tritīyam devatāsvarūpam uktam, seyam devatā shashtham ahar nirvahati | tathā stomānām madhye trayastrinṣaḥ stomo nirvāhakaḥ | tasya stomasya svarūpam Chandogair evam āmnāyate | ekādaṣabhyo himkaroti sa tisribhiḥ sa saptabhiḥ sa ekayā | ekādaṣabhyo himkaroti sa ekayā sa tisribhiḥ sa saptabhiḥ | ekādaṣabhyo himkaroti sa saptabhiḥ sa ekayā sa tisribhiḥ | anto vai trayastrinṣaḥ (Tāṇḍya 3, 4, 1) iti || asyāyam arthaḥ | eka eva tricas tribhiḥ paryāyair āvartanīyaḥ | tatra prathame paryāye prathamāyās trir abhyāso madhyamāyāḥ saptakritvo 'bhyāsa uttamāyāḥ sakrit pāṭhaḥ | dvitīyaparyāye prathamāyāḥ sakrit pāṭho madhyamāyāḥ sakrit pāṭha uttamāyāḥ saptakritvo 'bhyāso madhyamāyāḥ sakrit pātha uttamāyāṣ trir abhyāsah | evam trayastrinṣastomanishpattir iti |

revatīr naḥ sadhamāda ity asyām ricy utpannam sāma raivatam | gāyatryādibhyas chandobhyo 'ksharair adhikatvād atichandā iti kasyacic chandaso nāmadheyam |

- 5. stīrņam | stīrņam barhir ity ādyas tricah | ā vām ratha iti dvitīyah | sushumā yātam iti tritīyah | yuvām stomebhir iti caturthah | avar maha iti dve ricau | vrishann indrety ekā | ubhābhyām pañcamas tricah | astu ṣraushaḍ ity ekā | o shū ṇa ity ekā | ye devāsa ity ekā | etat tritayam shashṭhaḥ | iyam adadād iti saptamaḥ | ity etat sarvam praŭgaṣastram kuryāt || ṣastrāntarasya pratipadam tricam vidhatte |
- 6. sa pūrvyaḥ | atra mahānām iti mahacchabdaḥ pādasyānte dṛiṣyate | shashṭhaṃ cāhaḥ pṛishṭhyākhyasya shaḍahasyānto bhavati | tasmād antatvaliūgena shashṭhe 'hani yogyam | yadvā | mahato 'py adhikasyānyasyābhāvān mahad ante ity antatvaṃ vyākhyeyam |
 - 7. traya indrasya | S. 5, 1, 13.
- 9. sa yo vṛishā | marutvān no bhavatv ity asya caturthasya pādasya sarvāsv ṛikshu vidyamānatvāt samānodarkatvam || tṛicātmakam sūktāntaram vidhatte |
- 10. indra marutvalı | asmin sükte tebhili sakam ityadis tritiyasyam rici tritiyalı padalı | tatra Vritram khādati bhakshayatīti vritrakhādalı | tena bhakshanena Vritrasyāvasānam maranam sampadyate | tasmāt khādo Vritrasyāntalı | shashthasyāntatvam pūrvam evoktam | ato 'ntavattvam lingam | yady apīdam sūktam na bhavati tathāpi sūktasthānāpannatvāt sūktam ity uktam |
 - 12. sastrasyantimam tricam vidhatte |

ayam ha | svar marutvatā jitam iti dvitīyah pādah | tatra bhūtārthavāciktapratyayānto jayatidhātur ekam liūgam | kimca jayasya yuddhāvasānatvāj jitam iti sabdo 'ntapratipādakah | tad etad antavattvam aparam liūgam |

17. indram it | asya pragāthasya sarveshv api pādeshv indraṣabdāvrittes tāladhvanisadriṣatvān ninrittaval lingam |

- 2. pra ghā nu | somasya tā mada indras cakārety asya caturthapādasya bahushv rikshu vidyamānatvāt samānodarkatvam |
 - 5. nishkevalyasya sastrasyantimam tricam vidhatte |
- upa no haribhih | tisrishv apy rikshūpa no haribhir iti pādasyaikatvāt samānodarkatvam |
- 8. tat savituh | tat savitur iti dve ricau pratipaccheshabhūtau, dosho agad ity esha sūtre pathitas trico 'nucarah | atra bhūtarthavācī gamidhātur yo 'stī tasyārtha agad iti sabdenocyate | bhūtarthavācītvād gatam gamanasamāptir anto bhavati | tad etad antavattvam

lingam || yasmad atra Sūtrakāro (8, 1, 18) 'bhi tyam ity ekām ricam tat savitur iti dve ricau militvā pratipattricatvenoktvā dosho agād ityādikas trico 'nucara ity uktavān | tasmād asmābhis tat savitur iti vākyam pūrvaseshatvena vichedanīyam |

- 10. katarā | dvitīyasyā ricas caturthe pāde dyāvā rakshatam prithivī ity uktatvād idam sūktam dyāvāprithivīyam | tatra dyāvā rakshatam iti pādasya bahushv rikshu vidyamānatvāt samānodarkatvam |
- 11. kim u | kim u şreshtha ity asmin sükte trayodaşarcah şansanıyah | tatra caturthya ricah prathamapade cakrivansa ribhava iti srutatvad idam arbhavam | upa na iti sükte catasrah | Āsvalayana 8, 8, 8 | tatra prathamapade ribhuksha iti srutatvat tad apy arbhavam | Ribhavo hi naro manushyah | ata ava manushyan antah pravesayitum asahamana agnivasvadayah somapanavelayam Ribhun nihsaritavantah | etac carbhavam şansaty Ribhavo vai deveshu (3, 30) ityadav upakhyane tulyam avagamyate | te ca nara Ribhavah şasyante kathyante yasmin sükte tan naraşansam | tad ekam lingam | tathaivopa na vaja iti süktasya tritiyasyam rici tryudayam iti trişabdah şrutah | tad etat tritvam dvitiyam lingam |
- 12. idam ittha | idam itthety ekam suktam, ye yajnenety aparam | 14.

2. nishṭhāvam | kīdṛiṣam Manum | nishṭhāvam | dhanavibhā-gāder dharmarahasyam niḥṣeshena sthitir nirnayo nishṭhā | sā yasminn asti sa nishṭhāvaḥ | tādṛiṣam | dharmarahasyanirnetāram ity arthaḥ | avavaditāram | jyeshṭhaputrasyaitāvad, dvitīyasyaitāvad, anyasyaitāvad ity avachidya vaditum samartho 'vavaditā | tādṛiṣam |

3. tān ete sūkte | idam ittheti ye yajñeneti caite ubhe sūkte sansaya | tatas teshām rishīnām yat sahasrasamkhyam dhanam satrapariveshanam satrārtham paritah sampāditam | tat sarvam anushthānad ūrdhvam avasishtam te dhanam tubhyam Angiraso maharshayah svargam prāpnuvanto dāsyantīti |

15.

3. pratishthāyā enam | avighnena karmasamāptir daivī pratishthā | tatsādhanabhūtadhanādisampattir mānushī pratishthā |

4. Sukīrtinā | Kakshīvān ity abhihitah kascid rishih | tasya putrah sukīrtināmakah | tena drishtam apa prāca indreti sūktam api tannāmakam | tac ca vrishākapisūktāt prāg eva samīpe sansanīyam | tena Sukīrtinā hotā yonim vyahāpayat | garbhanirgamāya vivritam akarot | ata eva tasyā ricas caturthapāda urau yathetyādir āmnāyate |

- 6. madhvo vo nāma | asmin sūkte marudvishayam abhivyāharanīyam arthajātam bahv asti | bahutvam caikatvadvitvāpekshayā saṃkhyāyām avasānatvād anto bhavati | tad etad antatvam lingam |
- 8. sa pratnathā | devā agnim ity asya caturthapādasya sarvāsv apy rikshu pathitatvāt samānodarkatvam || dhārayann ity etasya punaḥ-punaḥ paṭhitasyānuvādena tadabhiprāyaṃ sadrishṭāntaṃ darṣayati |
- 9. dharayan-dharayan | hotasmin sükte caturtheshu padeshu dharayan - dharayann iti punah - punah pathitva sansati | tasya ko 'bhiprāya iti | so 'bhidhīyate | antalı sastrasyāvasānapradesah | tasva prasransāt prakarshena sransanāc chaithilyād ayam hotā bibhāya | bhītim prāptavān | sransanaparihārārthe drishtanto 'bhidhīyate | yathā loke rajjum nirmimānah purushah punarāgrantham punah - punar agrathyagrathya punarnigrantham punah-punar nigrathya-nigrathya tasyā rajjor antam badhnīyāt | dīrghāyā rajjvā agram sūkshmam punah prishthatah pratyakrishya veshtanam kritvagranthanam nama | tasvā dridhībhāvo nigranthanam nāma | ity eko drishtantah | anyo 'py abhidhīyate | yathā vā loke carmakāra ārdrasya carmanah samkocanivāraņāya bhūmau tat prasārya dridham ākrishya carmaņo 'nte mayukham sankum carmano dharanaya bhumau nihanyad, dridham bhumipravishtam kuryat | hotuh punar dharayann iti sansanam yad asti tad etat tādrisam | pūrvoktadrishtāntasamānam drashtavyam | tad etac chansanam yajnasya samtatyai bhavati |

16

- 1. dvādaṣāhagate navarātre trayas tryahāḥ | tatra prathamadvitīyau tryahāv uktau | tāvatā prishṭhyaḥ shaḍahaḥ samāptaḥ | yas tu tritīyas tryahas tatra yāni trīṇy ahāni tāni chandomanāmakāni | tatra prathamaṃ, navarātrāpekshayā saptamaṃ yad ahar asti, tatra mantralingaṃ darṣayati | yad vā eti etc.
- 9. āpyante | trivritpancadaṣasaptadaṣaikavinṣatrinavatrayastrinṣākhyā ye stomās te sarve 'pi shashṭhe 'hany āpyante | samāptāh | gāyatrītrishṭubjagatyanushṭuppanktyatichandobhidhāni sarvāṇi chandānsi ca samāptāni | tathā sati yathaivādo vakshyamāṇam nidarṣanam tathaiva saptamasyāhnah pravṛittir drashṭavyā | kim nidarṣanam iti | tad ucyate | yathā darṣapūrṇamāsādipurodāṣādidravyāṇy avadāya paṣcāt tāny avadānasthānāny ājyasthālyā ājyena punah pratyabhighārayanti | kimartham iti | tad ucyate | ayātayāmatāyai | gatasāratvaparihārāya punar api havishṭvayogyatārtham | evam evaitasmin saptame 'hani stomān chandānsi ca punar api pratyupayanti | pratipadyānutishṭhanti | tathā saty anushṭhitasya punar anushṭhānam carvitacarvaṇasamānam iti yātayāmatvam gatasāratvam bhavet |

ato yad etat samudrād ūrmir ityādikam saptamasyāhna ājyam bhavati | tad etad ayātayāmatāyai punar api sāratvasiddhyartham bhavati | tasmiñ chastre ghritasya nāma guhyam iti ghritasabdasya vidyamānatyāt pratyabhighāraṇasāmyam bhavati | yady api trivridādayaḥ stomāḥ saptame 'hani punar nānushṭhīyante, tathāpi caturviṇādayaṣ chandomanāmakā anushṭhāsyante | tasmād ayātayāmatvaṃ stomatvasāmyenābhihitam |

11. a vayo | atradyaiḥ shaḍbhir dvau tricau | itare pañca tricaḥ |

14. tad u | tad u tat sūktam kayāsubhāsabdopetatvāt kayāsubhīyanāmakam | astv evam kim tata iti cet | ucyate | etad eva kayāsubhīyanāmakam sūktam samjāānam parasparaikamatyasādhanam | kimcaitat samtaui samtānakaram prāṇānām avichedena dīrghā-

yushyakaranam |

19. pasavas chandomāh | caturvinsacatuscatvārinsāshtācatvārinsākhyās chandomāh pasusādhanatvāt pasurūpāh | tasmāc chandomayukte 'smins tryahe chandodvayānushṭhānam paṣuprāptyai bhavati | chandobhir gāyatrītrishtubjagatībhir aksharasamkhyādvāreņopamīyanta iti caturvinsādayas trayas chandomāh | tatra gāyatryā caturvinsatyaksharayā sadriso, yas caturvinsastomas, tasya pratipādakam ashtābhyo himkarotītyādikam Chandogabrāhmaṇam caturvinsam etad ahar upayanty ārambhanīyam (4, 12) ity atraivodāhritam | yac catuscatvārīnsastomasya nirūpakam Chandogabrāhmaņam evam amnayate | pancadasabhyo himkaroti sa tisribhih sa ekadasabhih sa ekaya | caturdasabhyo himkaroti sa ekaya sa tisribhih sa dasabhih | pancadasabhyo himkaroti sa ekadasabhih sa ekaya sa tisribhih (Tandya 3, 9, 1) iti | asyayam arthah | tribhih paryayais tricasyavrittau prathame paryāye prathamāyā ricas trir abhyāso madhyamāyā rica ekādasakritvo 'bhyāsa uttamāyā ricah sakrit pāthah | dvitīyaparyāye prathamāyāh sakrit patho madhyamāyās trir abhyāsa uttamāyā dasakritvo 'bhyasah | tritiyaparyaye prathamaya ekadasakritvo 'bhyaso madhyamāyāh sakrit pātha uttamāyās trir abhyāsah | so 'yam catuşcatvārinsastoma iti 1) || atha brihatsāmasādhyaprishthastotrasyādhārabhūtam stotriyam pragātham tadanurūpam ca vidhatte |

20. tvām it | tvām id dhīty ekah pragāthah | tvam hy ehīti dvitīyah | tad ubhayam saptame 'hani nishkevalyasastre sansanīyam | nanv ayugmam ahah saptamam | tathā sati rathamtaraprishtham parityajya brihatprishtham kim ity upādīyata iti cet | vacanabalād iti brumah | kim hi vacanam na kuryān, nāsti vacanasyātibhāra iti nyā-

yāt | brihatprishthasvīkāre kāmcid yuktim āha |

21. yad eva | pūrvasya shashthasyāhno yad eva prishthastotram

¹⁾ Ueber den ashtācatvārinsa stoma s. 4, 12, 9.

tad evātra kritam bhavati | tasya prayojanam tūparishtād vakshyate | nanu shashthe 'hany api raivatam prishtham na tu brihad iti cet | naisha doshah | brihadraivatayoh kāryakāraṇabhāvenaikatvād ity abhipretya brihac ca vā idam agre rathamtaram cāstām (4, 28) ity atra pratipāditam || kāryakāraṇabhāvam iha smārayati |

- 22. yad vai | vairūpaṣākvarayor rathamtarajanyatvāt tadrūpatvam | vairājaraivatayor bṛihajjanyatvāt tadrūpatvam | evam ca sati shashṭhe 'hani raivatasya bṛihattvam vyavahartum ṣakyate || idānīm atra saptame 'hani bṛihatpṛishṭhasvīkāre prayojanam āha |
- 23. tad yat | tat tasmāt shashthe 'hani kritasya raivatasya tadrūpatvāt kāraṇād yatra saptame 'hani brihatprishtham kriyate | tad idānīm shashthe 'hany anushthitena brihataivāsmin saptame 'hani tad brihatprishtham pratyuttabhnuvanti | atītatvena shashthasya punar uddharaṇam pratyuttambhanam | etac cāstomakrintatrāya sampadyate | stomānām trivritpañcadaṣādīnām krintatram krintanam chedaḥ | tadrābityam astomakrintatram | tadartham atra svīkāraḥ || vipakshabādhopanyāsamukhenaiva tad eva spashṭayati |
- 24. yad rathamtaram | shashthe 'hany anushthitasya brihato 'smin saptame 'hany anuvrittim parityajya yugmadinatvam āṣritya yadi rathamtaraprishtham svīkriyate | tadānīm shashthasaptamayor anuvrittyabhāvāt krintatram vichedanam syāt | shashthe brihat kritam saptame tan na kritam, kimtu rathamtaram kritam iti vichedah || vipakshabādham upanyasya svapaksham upasamharati |
- 25. tasmāt | yasmād bribati krite vichedah parihriyate tasmād ity arthah |
- 27. abhi tvā | nitarām vartanam anushṭhānam nivartanam na tu parityāgaḥ | āyatanenāyugmatvasthānena rathamtarasambandaḥ |

- 4. yad dvyagni | agnisabdadvayopetam dvyagnīty ucyate | mahacchabdopetam mahadvat | dvayor devatayor hūtam āhvānam yasmins tādrisam dvihūtavat | punahsabdopetam punarvat |
- 8. kuvid anga | atrādyais tribhih pratīkair ekas tricah | caturthe caikā pancame dve, tad ubhayam militvā dvitīyas tricah | itare panca tricāh |
- 21. atha nishkevalyasastrasya rathamtarasamasadhyaprishthastotrasyadharabhutam stotriyam anurupam ca vidhatte |
- abhi tvā | yady api yugmadinatvān nyāyato brihatprishtham prāptam tathāpi vacanabalād rathamtaraprishthatvam drashtavyam |

ktāni dvedhā vibhaktāni | katham iti | tad ucyate | pañcānyāni marutvatīyaṣastragatāni | pañcasaṃkhyākāni prithag evāvasthitāni |

- 8. visvo devasya | visvo devasyety ekä | tat savitur varenyam iti dve | etat trayam brihatsāmasambandhī tricah sastrasya pratipat | āvisvadevam iti trico 'nucarah | tad ubhayam brihatsāmasambandhād bārhatam, yugmatvena brihatsāmasambandhiny ashṭame 'hani yogyam || ūrdhvaliūgopetam savitridevatākam sūktasthānīyam caturricam vidhatte |
- 9. biranyapānim | dvitīyapāde savitāram upa hvaya iti ṣravaņāt savitridevatākam sūktam | ūrdhvaṣabdasyāṣravaņe 'pi savitrimandalasyoparidesavartitvād arthata ūrdhvatvam |
- 10. mahī | mahacchabdopetam sūktasthānīyam tricam vidhatte | mahī dyauh etc.
- 11. yuvānā | punahsabdopetam sūktasthānīyam tricam vidhatte | yuvānā etc.

20.

- 8. pra vīrayā | atra dadrire ta iti prayogapāṭhaḥ | ¹) atrāntimais tribhiḥ pratīkair ekas tṛicaḥ | itare shaṭ tṛicāḥ |
- 16. pra mandine | atra sarvāsv rikshu marutvantam sakhyāya havāmaha iti caturthasya pādasyaikatvāt samānodarkatvam |

- 8. pañca-pañca | marutvatīyanishkevalyaṣastradvayagatasūktā-pekshayā pañca-pañca iti dviruktilı |
- 10. dosho | antaliīīgakam tricātmakam sūktam vidhatte | dosho etc.
- 11. pra vām | sucilingam sūktasthānīyam tricam vidhatte | pra vām etc.
- 12. indra ishe | indra isha ity rig ekā | te no ratnānīti dve | tritayam militvā ribhudevatākam sūktam |
- 19. prāgnaye | etadīyāsv rikshu sa nah parshad ati dvisha iti pādena samāptidarsanāt samānodarkatvam |
- 20. sa nah | sa na ityādipādasya sarvāsv rikshu pathitasya saṃgrahārtham vīpsārūpena dviruktih | etam eva pādam punah-punah sansatīty atra ko 'bhiprāya iti | so 'bhidhīyate | etasmin navarātre trividhatryahasamashtirūpena prayogādhikyāt tadā-tadā vismritya kim

¹⁾ Randbemerkung in Aa: praüge vāyavyatvāya pra vīrayā sucayo dadrire ta iti, vām iti dvivacanasya sthāne ta ity ekavacanapāṭhaḥ kṛitaḥ | vām ity uktāv aindratvam ca syād iti Sarvānukramabhāshye.

api vāraņam vāraņīyam nishiddhānushthānam bahu vai, prabhūtam eva kriyate | ataḥ svasya ṣāntyartham eva punaḥ-punaḥ ṣasyate |

- 1. dvādasāhe prāyanīyodayanīyarūpam ādyante ye ahanī tayor madhye dasarātro 'sti | tasmins ca trayo bhāgāḥ | prishṭhyaḥ shaḍaha eko bhāgaḥ | chandomanāmakās trayo 'harviseshā dvitīyo bhāgaḥ | daṣamam ahas tritīyo bhāgaḥ | tasya bhāgasya vidheyatayā praṣansā kartavyā | itarabhāgayor apy atra yā praṣansā pratīyate, sāpi vidheyasya daṣamasyāhnaḥ praṣansārtham eva | tasminn ahani praṣansātiṣayasya gamyamānatvāt | tatra catvāro drishṭāntā vivakshitāḥ | teshām madhye prathamena drishṭāntena praṣansati | prishṭhyam etc.
- 5. srīr vai | yad etad daşamam ahah sā şrīr vai | bhogyavastusamriddhisvarupam eva | ridhnoti ha vā ritvikshu ya evam dvādasāhena yajate (Ts. 7, 2, 10, 1) iti srutyantarāt | ato ye dasamam ahar agachanty anutishthanti, te sriyam eva prapnuvanti | yasmac chrirupam etad ahas tasmād vivākyarahitam bhavati | yadi pramādān mantre tatra va karmani kascit kimcid viruddham acaret | tadanīm tad viruddham anyena vācyam vaktavyam | atra tvayā viruddham anushthitam, tad evam samyag anutishthety abhijñena karmantare vaktavyam | iha tu tasya virudhyamānavacanasya nishiddhatvād idam ahar avivākyam | tathā cāsvalāyana āha | nāsminn ahani kenacit kasyacid vivācyam avivākyam etad ācakshate | saṃṣaye bahirvedi svādhyāyaprayogah | antarvedīty eke (8, 12, 10) iti | pareņa prayujyamānam viruddham drishtvāpi tan na brūyād iti niyamasyopapattir ucyate | ṣriyo māvavadishmeti | daṣamasyāhnaḥ ṣrīrūpatvāt tasya yad avavadanam tac chriyā eva bhavati | avamatasya viruddhasya vadanam avavadanam nindā | yadi dasamam ahar avavādishma nindām kurmah | tarhi sriyā eva nindā sampadyate | ato vayam sriyo māvavādishma nindām mā kurma iti vivācyam parityajyatām ity abhiprāyaḥ | loke 'pi ṣreyaso vidyaiṣvaryādinādhikasya purushasyācaraṇaṃ duravavadam hi | avavādena nindayā rahitam | ata eva pitrācāryādīnām nindām na kurvanti, dveshibhih kriyamānām api na sriņvanti | tad evam avivācyatvadharmo 'tra vihitah | yadvā | vākyadvayam idam | dasamam ahar agachantītyanto dasamasyāhno vidhis, tasmād ityādir avivākyatvaniyamavidhih | so 'pi sākhāntare 'py evam āmnāyate | tasmād dasame 'hann avivākya upahatāya na vyucyam (Ts. 7, 3, 1, 2) iti || athaitasmin dasame 'hani manasagrahaya prasarpanam vidhatte |
- 6. te tatah | te 'nushthātāras tatah patnīsamyājāntānushthānād ūrdhvam prānca udetya mānasāya prasarpeyuh | prasarpanam nāma tadarthah prayatnah | sarveshv aharganeshu karmasv antimād

ahna itarāny ahāni patnīsamyājāntāni | antimam tv ekam evodavasānīyāntam | tathā cāṣvalāyana āha | prātaranuvākādyudavasānīyāntāny antyāni | patnīsamyājāntānītarāni (7, 1, 4) iti | tathā saty api vālasyetaratvanyāyena patnīsamyājāntatve prāpte vacanena tata ūrdhvam mānasagraham vidhatte | tadartham prasarpanti | sadaso nirgatya yathāyatham mārgeņa gacheyuḥ || gatānām teshām tīrthadeṣe mārjanam vidhatte |

- 7. te mārjayante | mārjanād ürdhvam homārtham sthānaviseshaprāptim vidhatte |
- 8. te patnīṣālām | patnī hi gārhapatyasya samīpe 'vatishṭhata iti | saiva patnīṣālā | tatra gacheyuh || gatānām teshām homam vidhatte |
- 9. teshām yaḥ | teshām homārtham gārhapatyasamīpam gatānām madhye yaḥ pumān etām vakshyamāṇām āhutim jānāti | sa pumān itarān prati samanvārabhadhvam, yūyam sarve 'pi mām sprisateti brūyāt | taiḥ samanvārabdhaḥ sa pumān āhutim juhuyāt |

23.

1. agnīdhrīye homād ūrdhvam kartavyāni darsayati |

te tataḥ | te kṛitahomāḥ sarve tata āgnīdhrīyād agneḥ sarpanti | nirgachanti | nirgatās te sadaḥ praviṣeyuḥ | praveṣavelāyām udgātṛibhyo 'nya ritvijo yathāyatham svamārgam anatikramya vyutsarpanti | vividham gachanti | udgātāras tu saṃsarpanti | sambhūya gacheyuḥ | gatās te sāmagāḥ Sarparājñyāḥ sambandhinīshv rikshvāyam gaur ityādishu stotram kuryuḥ | Sarparājñīti bhūmer avatārasvarūpā kācid devatā | tayā dṛishṭā mantrā api sarparājñīṣabdenocyante | atra tv rikshv iti pṛithag upādānāt Sarparājñyā iti shashṭhyantatvāc ca devatāvācy ayam ṣabdaḥ | etad evābhipretya tatsambaddhā ricas tām ca devatām praṣansati |

- 2. iyam vai | ya bhūmir asti seyam eva devatā şarīram dhritvā brahmavādinī bhūtvā sarparājūīşabdenocyate |
- 4. manasā | udgātrīṇām madhye prastotuḥ prastāvabhāga, udgātur udgīthabhāgaḥ, pratihartuḥ pratihārabhāgaḥ | tān bhāgān manasaiva te 'nutishṭheyuḥ | hotā tu vācā ṣaṅset |

24

10. samayāvishitaḥ | yadā sūryaḥ samayāvishito 'stamayasamayam prāpto 'rdhāstamitaḥ syāt, tadānīm vāgvisargaḥ | tathā sati sampūrņāstamayaparyantam alpam eva kālam dvishate lokam satroḥ sthānam pariṣinshanti | prayachanti |

25

1. caturhotrivyākhyānārtham āhāvam vidhatte |

adhvaryo | caturhotrināmakeshu mantreshūccair uccāraṇaṃ kartum udyukto hotā he adhvaryav ity āhvānaṃ kuryāt | yathā ṣastrādau ṣoṅsāvom ity āhvānaṃ karoti tadvad atrāpi sambodhanam evāhāvasya svarūpam || caturhotrivyākhyānakāle 'dhvaryoḥ pratigaraviṣeshaṃ viḍhatte |

- 2. om hotah | he hotar om | tvadabhilashitam astu | he hotas tathā | kriyatām ity adhyāhārah | anena mantrenādhvaryuh pratigaram brūyāt | hotur utsāhajanakam prativacanam pratigarah | vakshyamāneshu hotrā prayojyeshu daṣasaṃkhyākeshu padeshu madhya ekaikasmin pade 'vasite samāpte sati tadā-tadā punah-punar adhvaryur om hotar ityādimantrena pratigaram brūyāt | avasitaṣabdasya vīpsā pratipadam pratigaraprayogārtham |
- 13. so 'yam dasapadātmakas caturhotrisamjī
īako mantrasamghātah || atha grahasamjīakam mantram darsayati |
- 14. atha Prajāpateḥ | caturhotrigrahamantrapāṭhānantaram hotā prajāpatitanusamjñakān mantrān brahmodyasamjñakam ca mantram anudravati | anukrameṇa brūyāt |

26.

1. athāgnihotram abhidhīyate | tatrādhvaryum prati yajamāno 'gnyuddharaṇakartavyatām brūyāt | tad āhāpastambaḥ | uddharety eva sāyam āha yajamāna uddhareti prātar iti | tatra sāyaṃkālīnaṃ yajamānakartavyaṃ vidhatte |

uddhara | agnihotrasyādhvaryur eka eva ritvig bhavati | tathā ca sākhāntare srūyate | tasmād agnihotrasya yajūakrator eka ritvik (Tb. 2, 3, 6, 1) iti | tam adhvaryum yajamānah preshyati | he adhvaryav āhavanīyākhyam vahnim uddhareti | jvalantam agnim gārhapatyād uddhara | tam prāūcam pranīyāhavanīyasthāne nidhenīty arthah | tathā cāsvalāyana āha | gārhapatyād āhavanīyam jvalantam uddhared iti | uddharāhavanīyam ity amum praisham aparāhņe sāyamkāle sūryasyāstamayāt prāg yajamāno brūyāt | evam saty ahnā sarvenāpi yad eva punyam yajamānah karoti tat sarvam prān uddhritya bhayarahita āhavanīyasthāne nihitavān bhavati |

- 5. sholasakalam | shodasavastham | te cavasthavisesha raudram gavītyādina vakshyante |
- 6. raudram | homadravyam kshīram gavi sad gosarīre yadā tishṭhati tadā raudradevatākam veditavyam | upāvasrishṭam vatsena samsrishṭam prasnutam yadā bhavati tadā vāyudevatākam | duhyamānatvadaṣāyām asvidevatākam | dugdhatvadaṣāyām somadevatākam | adhiṣritam pākārtham agnau sthāpitam varunadevatākam | samudayantam ¹) pātramadhye sthitvā samtāpavaṣena samyag ūrdhvadaṣāyām

¹⁾ samudayantam lesen alle Hss. samudanta, überwallend, nach

pūshadevatākam | vishyandamānam ūrdhvam udgatam pātrād bahir viṣesheṇa syandanadaṣāpannam maruddevatākam | bindumad budbudavad Viṣveshāṃ devānāṃ sambandhi | ṣarogṛihītaṃ sārapracayabhāvāpannam mitradevatākam | udvāsitam agnisthānād bahir avasthāpitaṃ dyāvāpṛithivīdevatākam | prakrāntaṃ hotur haraṇāyopakrāntaṃ savitṛidevatākam | hriyamāṇaṃ homasthāne nīyamānaṃ vishṇudevatākam | upasannaṃ nītvā vedyām āsāditam bṛihaspatidevatākam | tena dravyeṇa yā pūrvāhutiḥ sāgnisambandhinī | uttarāhutis tu prajāpatisambandhinī | hutaṃ homottarakālīnam indradevatākam | evaṃ haviḥshoḍaṣāvasthās tattaddevatāsambandhās ca darṣitāḥ |

27.

1. athāgnihotre vaikalyanimittam praṣnapūrvakam prāyaṣcittam vidhīyate $^1)\ |$

yasyāgnihotrī | agnihotrārtham sampāditā gaur agnihotrī | sā copāvasrishtā dohanārtham vatsena samyojitā |

- 10. yady u vai | yadi ca sarvam duhyamānam kshīram siktam bhūmau patitam syāt | tadānīm anyām kāmcid gām āhūyānīya tām dugdhvā tadīyena kshīrena juhuyāt | yady anyāpi na labhyeta | tadānīm apy agnihotram na parityājyam | kimtv ā ṣraddhāyai hotavyam | āno 'trābhividhir arthaḥ | ā ṣraddhāyāḥ ṣraddhāsahitam sarvam vastujātam homayogyam hotavyam | ayam arthaḥ | dadhiyavāgvādīnām madhye yena kenāpi dravyena hotavyam | sarvālābhe tv antataḥ ṣraddhām api juhuyāt | aham ṣraddhām juhomīti samkalpya ṣraddhāhomaḥ | agnihotrasya nityatvāt sarvātmanā parityāgo na yukta iti |
- 11. sarvam | viditvānushṭhātur asya purushasya sarvam api dravyam barhishyam | yajñayogyam | ataḥ sarvaṃ dravyam anena homārtham parigṛihītam bhavati |

28.

1. yatha sraddhahomah purvam uktas tatha bhavanarupo homo 'gnihotraprasansartham eva pradarsyate |

asau vā asya | asya bhāvanārūpam yajūam kurvatah purushasyāsāv Ādityo yūpasthānīyah | prithivī vedisthānīyā | oshadhayo barhihsthānīyāh | vanaspataya idhmasthānīyāh | bhūmau vidyamānā āpah sarvā api saṃskṛitaprokshaṇīsthānīyāh | prācyādidiṣah paridhisthānī-

Āṣvalāyana 2, 3, 8. In Tb. 2, 1, 7, wo die ganze Stelle wiederkehrt, steht dafür udanta. Ebenso bei Kātyāyana Ṣrautasūtra 25, 2, 3. Das Gopatha Br. 3, 12 hat samudvāntam.

¹⁾ Die ersten zehn Abschnitte kehren in 7,8 wieder. Vgl. Āṣva-lāyana 3, 11.

yāḥ | īdṛiṣī bhāvanaivāgnihotrahomaḥ | ittarasampattyabhāve 'py etādṛiṣo vā homaḥ kartavyaḥ |

- 3. ubhayān | esha ṣraddhāhomasya kartā devān manushyānṣ cobhayavidhān viparyāsaṃ viparyasya dakshināh kritvā nayati | ritvigbhyaḥ samarpayati | yatra devānāṃ dakshinārūpatvaṃ na tatra manushyānāṃ tadrūpatvam | yatra tu manushyānāṃ dakshinātvaṃ na tatra devānām iti viparyāsaḥ | anena viparyāsena deveshu manushyeshu ca dakshinātvaṣaṃkalpaḥ kartavyaḥ | na kevalaṃ devamanushyāṇām eva dakshinātvaṃ kiṃ tarhi yat kiṃcedaṃ jagad asti tat sarvam idaṃ ṣraddhāhomī homadakshinā nayati | sarvasmiū jagati dakshineyam iti saṃkalpaḥ kartavyaḥ |
- 4. manushyān | yeyam ṣraddhāhome sāyamāhutis tayāhutyā tadāhutinimittam develhya ritviksthānīyehhyo manushyān gosuvarņasthānīyān dakshināh kritvā nayati | samarpayati | na kevalam manushyān kimtu yat kimcid idam jagad asti tat sarvam dakshināh kritvā samarpayati | katham manushyānām rātrau dakshinātvam iti | tad ucyate | ete manushyā yasmāt sāyam devebhyo dakshinā nītās, tasmād rātrau pralīnāh svasvavyāpārarahitā nyokasa iva | nivrittam okah sthānam griharūpam yeshām te nyokasah | madīyam griham ityabhimānarahitāh ṣere ṣerate | sushuptim gachantīty arthah | yathā ritvigbhyah samarpitam gavādikam dakshinādravyam parādhīnam bhavaty, evam rātrau manushyā devādhīnatvāt svasvavyāpārākshamāh | tad idam pāravaṣyam dakshinātve lingam |
- 5. esha ṣraddhāhomī prātarāhutyā nimittabhūtayā manushyebhya ritviksthanīyebhyo devan gavadidravyasthanīyan dakshinah kritva samarpayati | yat kimcid idam jagad asti tad api sarvam dakshinatvena samarpayati atas ta ete devā dakshinārūpena manushyapāravasyam gatā vividānā ivotpatanti | svasyāmibhūtānām manushyānām abhiprāyam viseshena jananta evodyogam kurvanti | kim kurvantah | asya manushyasyadah karyam aham karishya ity, ado 'sya manushyasya samīpam aham gamishyāmīti vadantah | ahani devā manushyaih pūjyamānās tatsamīpam gatvā tadīyam idam āyurārogyādirūpam kāryam karishyama iti vadanto manushyadhina avatishthante | tad idam devānām dakshinātvam | athavā | ta eta iti vākyam manushvaparatvena yojanīyam | ta ete manushyāh prātahkāle nidrāpāravasyam parityajya devatānugraharūpā dakshinā gribītvā vividānā iva viseshena svasvakāryam jānanta evotpatanti | sayanād uttishthanti | utthāya cāham idam samdhyāvandanam karishye, 'ham idam rājagriham gamishyāmīty evam vadanto vartante | tad eva manushyāṇām svātantryam devatārūpadakshināpratigrahasya lingam |
- 7. Agnaye | yeyam agnihotrasya sayamahutir agnidevatartha, tayagnihotri gavamayanasambaddham asvinasastram upakaroti | sa-

yamhomah sastropakrama ity arthah | asyāh sāyamāhuter Agnir devatā | āsvinasastrasyādāv apy agnir hotā grihapatir iti mantre 'gnih srutah | tad idam sādrisyam | tac cāhutirūpam sastram vāk pratigrināti | yathā sastrasya pratigara evam atra vāksabdah prayujyate | tathāgnihotroddharanamantre vācā tvā hotreti vāksabdah prayujyate | tad idam pratigarasadrisam | vāg-vāg iti vīpsā prayogabāhulyāpekshā | gavāmayanasya prāyanīyam aho 'tirātrasamstham, atirātre cāṣvinam sastram ṣasyate | tena sāyamhomasya gavāmayanaprārambhasādrisyam pratipāditam bhavati |

9. sāyamāhutim prāyaṇīyātirātrarūpeņa prasasya prātarāhutim gavāmayanagatamahāvratarūpeņa prasansati |

Ādityāya | ādityārtham hūyamānā yeyam prātarāhutih | tayaisho 'gnihotrī mahāvratākhyam gavāmayanasyopāntimam ahah prārabhate | tad id āsety ādityadevatākena mantrena tasminn ahani nishkevalyasastraprārambhāt | tac cāhutirūpam sastram prāṇah pratigriṇāti | katham etad iti | tad ucyate | annam payo reto 'smāsv ity agnihotre bhakshaṇamantrah | tenānnam-annam ity ucyate | annam ca prāṇatvena saṃstutam | annam prāṇam annam apānam āhuh (Tb. 2, 8, 8, 3) iti ṣruteh | annam-annam iti vīpsā prayogabāhulyāpekshā | tasmād asti mahāvratasya prātarāhutigatādityasambandhah |

30.

9. sa vā eshaḥ | esha Ādityaḥ svayam ekātithiḥ | yathā loke kaseid vaidesiko bandhurahitaḥ svayam eka evātithir bhūtvā griheshu gachaty, evaṃ sa esha Ādityo juhvatsv agnihotrishu prātaḥ samāgatya tishṭhati |

11. anenasam | purā kadācit saptarshīņām samvādaprasanīge kascit purusho bisastainyalakshanam apavadam prapya tatpariharartham rishīnām agre sapatham cakāra | tadīyasapathoktirupeyam gātha | bisani padmamulani | tesham apaharta pratyavayaparamparam prāpnotu | pāparahite purushe bisavishayam apavādam kritavato yah pratyavāyah, pāpinah purushasya sambandhi pāpam svīkurvato yah pratyavāyah | sāyamkāle grihe samāgachata ekātither vaidesikasyāparodhane yah pratyavayah | seyam pratyavayaparampara bisastainye sati mama bhuyad ity evam sapathah | akshararthas tu | sa prasiddho mādrisah purushah stenas coro bhūtvā bisāny apajahāra cet | sa pumān anenasam pāparahitam purusham srotriyam enasābhisastāt | pāpenābhisansanam apavādam kuryāt | tathaiva sa bisāpahāry enasvatah pāpayuktasya purushasya yad enah pāpam asti tad apaharāt | svīkuryāt | tathā sa bisāpahārī sāyamkāle grihe samāgatam ekātithim aparunaddhi | bhojanam adattvā nihsārayet | yadvā | agnihotrārtham sāyam samāgatam ekātithim devam aparunaddhi | homarāhityena nirākuryāt |

32.

5. yadi vo yajīe | riāmantravaikalye gārhapatye bhūr iti mantrah | yajurmantravaikalye saty āgnīdhrīye dhishniye bhuva iti homah | so 'yam somayāge drashtavyah | haviryāge āgnīdbrīyābhāvād agnyādheyam agnihotram darṣapūrṇamāsāv āgrayaṇam cāturmāsyāni dākshāyaṇayajāah kauṇḍapāyinām ayanam | sautrāmaṇī saptamī vā | ta ete haviryajāāh | teshv āgnīdhrīyābhāvād anvāhāryapacane dakshiṇāgnau juhavātha | he devā yūyam juhuta | sāmabhreshe svar ity āhavanīye homah | yady avijūāto bhresho yadi vā vedatrayabhreshasamuccayaḥ | tatrobhayatrāpi bhūr bhuvah svar ity etā vyāhritīh sarvā anudrutyoccāryāhavanīya eva juhuta |

6. etāni ha vai | yā etā vyāhritayah santy etāni ha vai trīny eva vyāhritirūpāņi vedānām sambandhīny antaḥṣleshaṇāni | antarbandhanasādhanāni | tatra drishtānto 'bhidhīyate | yathā loke ātmanātmānam samdadhyāt | ātmaṣabdah svarūpamātravācitvāt sarvadravyaparah | ckena dravyeṇa dravyāntaram samdhīyate | etac Chandogair vispashṭam āmnātam | tad yathā lavaṇena suvarṇam samdadhyāt suvarṇena rajatam rajatena trapu trapuṇā sīsam sīsena loham lohena dāru dāru carmaṇā (Chāndogyopanishad 4, 17, 7) iti | kshārādinā suvarṇādīnām samdhānaṃ suvarṇakārādishu prasiddham | tad etad abhipretyātmanāt mānam saṃdadhyād ity uktam |

33.

1. vyāhritihomaprasangena brahmā buddhisthah | tasya tatkartritvāt | tathā cāṣvalāyana āha | juhoti japatīti prāyaṣcitte brahmāṇam (1, 1, 16) iti | atah praṣnottarābhyām brahmatvam nirṇetum upakramate |

tad āhuḥ | tat tatra prāyascittaprasange mahāvadā brahmavādina āhuḥ | codayanti | mahāntam praudham vedam vadantīti mahāvadāḥ | plutis teshām prasansārthā | yad yasmāt kāranād rig yajuh sāmeti hautrādhvaryavaudgātrānām karanāt trayī vedatrayarūpā vidyā vyārabdhā vivicya hautrādibhih svikritā bhavati | atharvavedas ca hātra miṣrayitum ṣakyate | āhavanīyādikartavyasya tatrābhāvāt | atha tasmāt kāranāt kena sādhanena brahmatvam kriyata iti codyam | tasya trayyā vedatrayarūpayā vidyayā brahmatvam kartavyam ity uttaram pratibrūyāt | ata eva sampradāyavida āhuḥ | atharvakshetravān brahmā vedeshv anyeshu bhāgavān | tasmād brahmānam brahmishṭham iti hy āranyake (Aitareyāranyaka 3, 2, 3) ṣrutam iti |

2. brahmano manasā vaikalyarāhityānusamdhanam vidhatte | ayam vai | yo 'yam vāyuh pavate 'ntarikshe samcarati | ayam eva yajūasvarūpah | vāyusadriso yajūah | yathā vāyoh samcāramārgās,

tathā tasya yajñasya vāk ca manas ca vartanyau pravrittimārgau | yasmād vācā mantrarūpayā manasā ca prayogānusamdhātrā yajño vartate tasmād ubhau mārgau | tatra vāg iyam vai, bhūmisvarūpaiva | manas tv adaḥ, svargarūpam | tat tathā sati vāgrūpayā trayyā vidyayā hotrādayo rathasthānīyasya yajūasyaikam paksham bhāgam saṃskurvanti | samyak sampādayanti | brahmā manasaiva saṃskaroti | samyak sampādayati | anyam bhāgam iti seshaḥ | hotrādibhir vācānushthīyamāneshv aūgeshu vaikalyarāhityam manasā brahmānusamdadhyād ity arthaḥ | Chandogās caitam artham āmananti | esha eva yajūas, tasya manas ca vāk ca vartanī | tayor anyatarām manasā saṃskaroti brahmā, vācā hotādhvaryur utgātānyatarām (Chāndogyopanishad 4, 16, 1) iti |

Pancika VI.

1.

1. brahmaṇaḥ kartavyavidhānena grāvastud buddhisthaḥ | tasyāgnishtome kartavyaṃ vidhātum upākhyānam āha |

devā ha vai | purā kadācid devāḥ sarvacarunāmake deṣaviṣeshe satraṃ kiṃcid anushṭhitavantaḥ | te devās tena satreṇa svakīyam pā-pmānaṃ dāridryahetuṃ nāpajaghnire | na nāṣitavantaḥ |

- 3. sa ha sma | sa ha so 'rbudākhyaḥ sarpadeho maharshir yena mārgenopodasarpat, tatsamīpam prati bilād udgamyāgachat | tad dha tasminn eva deṣa etarhīdānīm apy Arbudodāsarpanīty anena nāmadheyena yuktā prapan mārgo 'sti | prapadyate gamyate 'nayeti prapat |
- 5. tad yad asyānyābhili | tasmāt kāraņād Arbudasya mantrasūktam anyābhir rigbhir ā pyāyasvetyādibhir abhishṭavakāle sampriktam kuryuli |

2.

6. aksharaṣā3 h | kim pratyaksharam avasānam, utāksharacatushtaye 'vasānam, uta pāde-pāde 'vasānam, āho svid ardharce 'vasānam, athavā kritsnāyām ricy avasānam iti saṃṣayaḥ | yady rikṣa iti pakshaḥ syāt tan nāvakalpate | na sambhavati | adhyayanavaiparītyaprasangāt | adhyayanakāle 'rdharce 'vasānam kurvanti na tu kritsnām ricam madhye 'vasānarahitām paṭhanti | pādāvasānapakshe 'pi sa eva doshaḥ | ekaikāksharacaturaksharapakshayor doshāntaram apy asti | tathā pakshadvayāngīkāre chandānsi vilupyeran | kathaṃ vilopa iti | tad ucyate | tathā saty aksharāvasānapakshe bahūny aksharāṇi hīyeran | vinaṣyeyuḥ | saṃhitākālīnasya dvitvāder abhāvāt | tataṣ cha-

ndobhangah | ardharcapakshe yathadhyayanam evabhishtavan na ko 'pi doshah | tasmad ayam eva pakshah siddhantah |

3.

1. grāvastuta ritvijah kartavyam abhidhāya subrahmaṇyākhyasya ritvijah kartavyam nirūpayati |

vāg vai | subrahmaņyāṣabdenendrā gacha hariva ā gacha (Lā-tyāyana 1, 3, 1) ityādir nigada ucyate | sā ca subrahmaṇyā vāg eva ṣabdarūpaiva satī dhenusadriṣī | tasyāḥ subrahmaṇyāyā dhenoḥ somo rājā vatsasthānīyaḥ | tasmāt somakrayād ūrdhvam ritvijas tattatprayogeshu subrahmaṇyām āhvayeyuḥ | uktanigadam paṭheyur ity arthaḥ |

- 5. tad āhuh | adhvaryuhotriprabhritayah sarve 'py ritvijo vedimadhya evārtvijyam kurvanti | veder bahirbhāge subrahmanyākhyena ritvijā hūyate | tathā sati kena prakārenāsya subrahmanyānāmna ritvijo vedimadhya ārtvijyam kritam syād iti prasnah | tasyedam uttaram | vedeh sakāṣād utkaram uddhartavyam pānsum utkiranty, uddhritya bahirdesam veder uttarabhāge prakshipanti | tatra kritam subrahmanyāhvānam vedimadhya eva kritam bhavet | yasmād eva kāranād ayam subrahmanyotkaradese tishthan subrahmanyām āhvayati, tena kāranenety uttaravādino vacanam |
- 6. teshām yah | teshām rishīnām madhye yo varshishtho 'ti-sayena vriddha āsīt, tam praty evam abruvan | he maharshe subrahmanyām āhvaya | no 'smākam madhye tvam eva nedishṭhād vayo-vriddhatvena devalokaprāpteh pratyāsannatve saty antikatamād devān hvayishyasi | āhvātum samartho 'si | evam rishibhir uktatvād atrāpy utkaradese tishṭhantam subrahmanyāhvānakartāram enam varshishṭham evātisayena vriddham eva kurvanti |
- 8. upānsu | pātnīvatākhyo yo grahaviseshas, tasya mantre upānsu sanair uccāryāgnīdhro yajet |
- 9. nānuvashaṭkaroti | sarvatra graheshu vashaṭkārānuvashaṭkārābhyāṃ hūyate | atra tu pātnīvatagrahe vashaṭkārahoma eka eva na tv itaraḥ | tatra hetuḥ saṃsthā vā ityādiḥ | yo 'yam anuvashaṭkāro 'sti so 'yaṃ saṃsthā vai | grahasya samāptir eva | tathā sati sa pātnīvatagraharūpaṃ reto net saṃsthāpayāni | sarvathā samāptim na karavāṇīty abhipretya tatsamāpter bhīto bhavet | asaṃsthitam asamāptam anuparataṃ retasaḥ secanam apatyotpattyā samṛiddham bhavati | tasmād eva nānuvashaṭkuryāt | tathā ca yajāagāthām paṭhanti | ṛituyājān dvidevatyān yaṣ ca pātnīvato grahaḥ | ādityagrahasāvitrau tān sma mānuvashaṭkṛithāḥ (Āṣvalāyana 5, 5, 21) iti |
- 10. neshtur upasthe | yo 'yam agnīdhraḥ pātnīvatam yajati, so 'yam neshtur upasthe samīpa āsīnaḥ ṣesham bhakshayet | neshtrināmaka ritvik patnībhājanam vai, patnīsthānīyaḥ | neshtaḥ patnīm

udānaya (Ts. 6, 5, 8, 6) ity eva neshtripatnyor ānayanadvārā sambandhaṣravaṇāt | atas tatsamīpe bhakshaṇe saty agnirūpa āgnīdhraḥ patnīshu retaḥ sthāpayati | tac ca prajananāya sampadyate | tat tenānushṭhānena yajamāno 'py Agninaivāgnyanugraheṇaiva patnīshu retaḥ sthāpayati | tad api prajātyai sampadyate |

12. dakshiṇāḥ | dakshiṇāsu nītāsu tā dakshiṇā anu paṣcāt subrahmaṇyā saṃtishṭhate | samāpyate |

4

1. grāvastutsubrahmaṇyākhyayor ritvijoḥ kartavyam uktvā maitrāvaruṇabrāhmaṇācchaṅsyachāvākanāmnāṃ hotrakāṇāṃ ṣastraṃ vidhātum ākhyāyikām āha | devā vai etc.

maitrāvaruņam | tasmād apasāraņārtham mitrāvaruņadevatākam sastram ā no mitrāvaruņetyādikam maitrāvaruņākhya ritvik prātaḥsavane saiset |

- 2. aindram | ā yāhi sushumā hi ta ityādikam indradevatākam sastram |
- 3. aindrāgnam | indrāgnī ā gatam sutam ityādikam aindrāgnam ṣastram |

5.

1. atha teshām hotrakāṇām ahargaṇeshu ṣastreshu prakāraviṣesham vidhatte |

stotriyam | pṛishṭhyashaḍahādishv ahargaṇeshu bahūny ahāni vidyante | teshu prātaḥsavane dvitīyasyāhno yaḥ stotriyas tṛicas, taṃ tṛicam prathame 'hani stotriyasya tṛicasyānurūpaṃ kuryuḥ | sāmagā yasmins tṛice stotraṃ kurvanti sa tṛicaḥ stotriyaḥ | tasya stotriyasya yasya chandodevatādinā sadṛiṣo 'nyo yas tṛicaḥ so 'nurūpaḥ | tathā sati sarveshv ahassv ekaikasmins tṛice sāmagāḥ stotraṃ kurvanti | te sarve tṛicāḥ stotriyāḥ | tatra sarvatrottaradinagataṃ stotriyam pūrvadine stotriyasyānantarabhāvinam anurūpaṃ kuryāt | ayaṃ ca niyamo hotrakāṇāṃ ṣastreshu prātaḥsavane drashṭavyaḥ | evam saty uttaram ahar eva pūrvasyāhno 'nurūpaṃ kurvanti | tat tathā saty avareṇaivātītenaiva pūrveṇāhnāparam uttaram ahar abhimukhīkṛityārabhante | upakramante || mādhyaṃdinasavaṇe 'py asya nyāyasya prasaktau taṃ nishedhati |

2. atha tathā | atha prātaḥsavanānantaram mādhyaṃdine tathā na | tena pūrvoktaprakāreṇa na kuryād iti ṣeshaḥ | tatra hetuḥ | ṣrīr vai pṛishṭhānīti | yāni mādhyaṃdinasavane pṛishṭhastotrāṇi tāni ṣrīr vai | sampadrūpaṇy eva | ṣrīrūpatvena sāmagaiḥ stutatvāt | na hi ṣrīrūpāṇāṃ svatantrāṇām anyānuvrittilakshaṇam anurūpatvaṃ yuktam | tasmāt tāni pṛishṭhastotrāṇi tasmai tasmin mādhyaṃdine savane na tatsthānāni | prātaḥsavanasthānāni na bhavanti | tatsadrī-

sani na bhavantīty arthah | pratahsavane hy uttaradinagatam stotriyam pürvadinagatastotriyasyanurupam kurvanti | yad yasmad karaņād atrāpi tathā kuryus, tādrisam kāraņam nāsti | tulyachandastvādīnām abhāvāt i tasmāt prishthastotrānām pūrvottaradineshu sādrisvābhavāt prātahsavananyāyo 'tra na ghatate | mādhyamdinasavananyāyam tritīyasavane 'tidisati |

3. tayaiva vibhaktyā | vibhaktisabdaḥ prakāravācī | tenaiva mādhyamdinoktaprakāreņa tritīyasavane 'py uttaradinagatam stotriyam pürvadinagatasya stotriyasyānurūpam na kurvanti |

1. athātah | atha stotriyānurūpānantaram yasmāc chastrasyottarabhāvina ārambho yukto, 'to 'smāt kāranād ārambhanīyā rico vidhīvante | evakāro 'harganeshu codakaprāptāyā rico vyāvrittyarthah |

7.

1. hotrakāṇām sastrārambhaṇasādhanabhūtā rico vidhāya samāptisādhanabhūtā rico vidhatte

athātah | atha sastraprārambhānantaram yasmāt paridhānam samāpanam apekshitam, tasmāt paridhānīyā rico vidhīyante | evakārah prakritavyāvrittvarthah

3. vivattricam | yasmins trice vy antariksham ity rig esha sruyate so 'yam vişabdatvad vivattriçaşabdenabhidhīyate | tena tricena sādhyo yah svargo lokas tam etayā vy antariksham ity ricā yajamānebhyo vivriņoti | vivritadvāram karoti |

5. sishāsavah | ye dīkshitāh santi te sishāsavo labdhukāmāh phalarthinah | tasmat karanad rig esha valayatī valanamakasurabhedapratipādikā kartavyā bhavati | yady apīyam rik paridhānīyā na bhavati, tathāpy etadādike trice 'ntimāyā ricah paridhānīyātvāt tatpradarsanāya trica upakrāntah |

6. ud gāh | ayam arthah sākhāntare vispashtam āmnāyate | Indro Valasya bilam apaurņot sa ya uttamah pasur āsīt, tam prishtham prati samgrihyodakhidat. tam sahasram pasavo 'nūdāyan, sa

unnato 'bhavat (Ts. 2, 1, 5, 1) iti |

8.

1. ubhayyah | hotrakānām maitrāvarunabrāhmanācchansvachāvākānām savanadvaye paridhānīyā dvividhā bhavanti | katham iti | tad ucyate | ahīnā ahargaņeshu vihitāh | aikāhikā ekāhe prakritirūpe vihitah | ity evam dvaividhyam | tatra hotrakaviseshasya paridhaniyāvisesham darsayati |

2. tata aikahikabhih | tatas tasubhayavidhasu maitrayaruna-

khya ritvig aikāhikābhir eva paridadhyāt | te syāma deva varuņeti prakritau prātahsavane maitrāvaruņasya paridhānīyā vihitā | mādhyamdinasavane nu shtuta indra nu grinana ity esha vihita | ahīne vikritirupe 'pi savanadvaye tad eva paridhaniyadvayam maitrayarunasya drashtavyam | katham iti | tad ucyate | aharganasya pratahsavane hi maitrāvaruņasya prati vām sūra udita ity asya paryāvatricasyantya te syama deva varunety esha paridhaniya aikahikani saiya paridhanīya bhavati | tatha hi | prakritau maitravarunasya pra mitrayor varunayor iti nava yatam mitravaruneti vaiva (5, 10, 28) iti Sūtrakāravacanān navānām antyā saivety aikāhikābhir eva maitrāvaruņah paridadhātīty etad upapannam bhavati | tathā mādhyamdinasavane 'py ā satyo yātv ity ahīnasūktam (6, 18, 5) iti vakshvati l yāhīnasūktāntyā sāhīnasya tatra paridhānīyā | ahīnasūktāntam hi mādhyamdinasavane maitravarunasastram | tasya nu shtuta indra nu grināna ity eshāntyā, tathā prakritāv api saiva paridhānīyā | tathā hi | kayā nas citra ā bhuvat, kayā tvam na ūtyā, kas tam indra tvāvasum, sadyo ha jata, eva tvam indrosann u shu nah sumana upaka iti yajya (5, 16, 1) iti Sutrakaravacanad, eva tvam indra vajrinn atrety etasyaikādasarcasyāntyā nū shtuta indra nū griņāna ity eshaiveti maitrāvaruņasya prātahsavane mādhyamdinasavane caikāhikābhih paridhanam upapannam bhavati | aikahikabhir evety evakaro 'nyatra sankāvyāvrittyarthah | yā aikāhikāh paridhānīyās tā eva cāhargane maitrāvarunasya paridhāuīyā na tv anyā ity arthah | yady api maitrāvaruņasya prakritau savanayor ubhayor dve eva paridhānīye, tathapi prayogabahutvapeksham aikahikabhir iti bahuvacanam | tena maitrāvarunasva prakritivikrityoh paridhānīvābhedarāhityenāvam maitravaruno 'smal lokat kadacid api na pracyavate || maitravarunasya prakritivikrityoh paridhānīyām ekām uktvāchāvākasya prakritivilakshanam savanadvaye paridhānīyādvayam darsayati |

3. ahīnābhih | yo 'yam achāvākah so 'yam ahīnagatābhir rigbhih paridadhyān, na tv aikāhikābhih | tathā hi | āham sarasvatīvator iti pūrvasmin khande vihitatvāt, prātahsavana eshāhargaņasambandhinī paridhānīyā | aikāhike tu gomad dhiranyavad ity eshaiva paridhānīyā | mādhyamdine 'chāvākasya nūnam sā ta ity ahargaņagatā paridhānīyā | ekāhe tu sunam huvemeti mādhyamdine paridhānīyā | evam saty achāvākasyaikāhikaparidhānīyāparityāgenoparitanasyāhargaṇasya sambandhinyāh paridhānīyāyāh svīkāra uparitanasvargalokaprāptyai sampadyate |

4. ubhayībhih | yo 'yam brāhmaṇācchansī so 'yam ubhayavidhābhir aikāhikābhir ahīnagatābhis ca rigbhih paridadhyāt | prātaḥsavane prakritau sa na indrah sivah sakheti paridhānīyā | vikritau tv indrena rocanā diya iti pūrvakhande 'bhihitā | mādhyamdinasavane

prakritan vikritan ca eved indram vrishanam vajrabahum ity ekaiva paridhānīvā evam ca satv asva brāhmanācchansinah prātahsavane 'chāvākasāmyam, mādhyamdine savane maitrāvaruņasāmyam sampannam | teno tenaivaikāhikāhīnatobhayavidhaşansanenaiva sa brāhmanācchansī bhūlokasvargalokāv ubhāv api vyanvārabhamāņo sprisann eti | gachati | vartata ity arthah | pratahsavane prakritivikrityoh paridhanīvavilakshanatval lokadvavasva prithag eva sparsah | madhyamdinasavane prakritivikrityoh paridhānīyaikyāl lokadvayasya saha sparsah | ity evam vividhasparso vyanvārambhanasabdena vivakshitah | atho api cayam brahmanacchansī maitravarunam cachavakam cobhav ritvijan vyanvārabhamāņa eti | vividham upasprisan vartate | katham iti | tad ucvate | vathā maitrāvarunasva prakritivikrityoh paridhānīyaikyam, tatha brahmanacchansino 'pi madhyamdinasavane tadaikyam | yathachavakasya prakritivikrityoh paridhanīyavailakshanyam, evam brāhmaņācchansinah prātahsavane tadvailakshanyam iti | maitrāvarunāchāvākavishayo 'yam vividhasparsah | tathaivāhīnaikāhavishaye 'pi vividhasparsa uhaniyah | katham iti | tad ucyate | pratahsavane 'hīnaikāhayor vailakshanyena sparsah | mādhyamdine savane sādrisyena sparsah | ity ubhayavividhatvam | tathā samvatsaram gavāmayanamūlaprakritipūrvam agnishtomam ca vividham sprisati | ahīnaikāhasparsavad etadubhayasparsasya yojanīyatvāt || ittham hotrakāņām savanadvayagatāh paridhānīyāh prasasya tritīyasavanagatāh paridhaniyah prasansati |

- 5. atha tatah | ekāhe mūlaprakritau jyotishtome hotrakānām yā eva paridhānīyās, tā eva tritīyasavane drashtavyāḥ | tathā hi | ā vām rājānāv iti nityam aikāhikam (Āṣvalāyana 8, 2, 16) iti vacanān maitrāvaruņasyā vām rājānāv iti sūktasyāntyā paridhānīyā bhavati | tathā brāhmaṇācchańsino 'chā ma indram iti nityam aikāhikam (8, 3, 34) iti vacanād achā ma indram iti sūktasyāntyā paridhānīyā bhavati | tathāchāvākasya ritur janitrīti nityāny aikāhikāni (8, 4, 3) iti vacanāt sam vām karmaņeti sūktasyāntyā paridhānīyā bhavati | yo 'yam ekāhaḥ sa mūlaprakrititvāt pratishthā | sarvāsām vikritīnām ādhāraḥ | atas tenaikāhikaparidhānīyāṣańsanena yajñam antato 'vasānakāle pratishthāyām sarvādhāre pratishthāpayanti || ittham paridhānīyāḥ praṣasya prātaḥṣavanagatānām yājyādīnām madhye 'vasānābhāvam vidhatte |
- 6. anavānam | anavānam anucchvāso madhye yathā bhavati tathā yājyām paṭhet || stomavriddhau niyamaviṣesham vidhatte |
- 7. ekām dve | trivritpaūcadasasaptadasaikavinsatrinavatrayastrinsādayah stomā vihitāh | vihitasya saptadasastomasya vivriddhyāshtādasādistomā nishpādyante | tathā vihitasyaikavinsasya vivriddhyādvāvinsādayah stomāh sampadyante | anenaiva drishtāntena sansane

'py ādhikyam prasaktam | yathā vāva stotram evam sastram iti nyāvāt | stome 1) vardhamāne sati tām stomagatām riksamkhyām atikramya sansanam atisansanam | tad yadā kriyate tadānīm ekasyā dvayor vā ricor abhyanujāāne tadadhikānām ricām apavādah 2) | aksharārthas tu | yadā stomam atisaiset, stomasamkhyām atikramya sansanam kuryāt | tadānīm ekām dve vānatikramya sanset | kimtv ekayaiva dvābhyām eva vātisanset | tathā ca Sūtrakāra āha | atisansanam ekavā dvābhyām vā prātahsavane (7, 12, 3) iti | tato 'dhikānām sansanābhāve yuktir drishtāntamukhenocyate | tatrāyam drishtānto 'vagantavyah | yathā loke 'bhiheshate ghāsārtham ābhimukhyena heshāṣabdam kurvate, yatha va pipasate 'tyantam trishartaya purushayannadyam pānīyam ca kshipram prayachet | tādrig eva tad rigbāhulyābhāvenātişansanam | atho api ca kshipram eva devebhyah somapānarūpam annādyam prayachānīty abhipretya rigbāhulyena vilambam akritvaikayā dvābhyām vātisansam kuryāt | tathā sati kshipram sīghram evāsmiňl loke pratishthito bhavati || savanāntarayor uktavaiparītyam vidhatte |

- 8. aparimitābhih | iyatya evety evamniyamarahitābhir atisansanam savanadvaye kuryāt | svargalokasyeyattārahitatvāt prāptyartham idam atisansanam sampadyate || yatrātisansanam kartavyam bhavati tatra tadartham ricām āgamanam kartavyam | tāsām ricām desavisesham darsayati |
- 9. kāmam | ahargaņeshu vartamānadināt pūrvedyur maitrāvaruņādayo hotrakā yat sūktam sanseyus, tad eva sūktam paredyur hotā kāmam avisankayaiva sanset | yadi hotur atisansanam prasaktam, tadānīm pūrvedyur hotrakaih sastāt sūktād rica ānetavyāh | yadi tu hotrakāņām atisansanam prasaktam, tadānīm pūrvedyur hotā yat sūktam sansati, tasmāt sūktād dhotrakair apekshitā rica ānetavyāh |

- 1. ā tvā | yadā camasā unnīyante somena pūryante | tadānīm adhvaryuṇā preshito maitrāvaruṇa ā tvā vahantv iti sūktam anubrūyāt |
- 2. aindrīḥ | indra tvā sūracakshasa, indram sukhatame ratha iti sravaṇād indradevatākā ricaḥ | somayāgas cendradevatākaḥ | atas tatra tā yujyante |
- 4. nava nyūnāḥ | mādhyaṃdinasavane daṣasaṃkhyākā vakshyante | tāṃ saṃkhyām apekshya yā navasaṃkhyākās tā ekayarcā

¹⁾ Vor stome steht in den Hss. sa tatra prākritāh stomāh |

²⁾ apavādaḥ von mir zugefügt.

nyūnāḥ | loke 'pi svalpe garbhadhāraṇasthāne retaḥ sicyate | ato nyūnatvam atra yuktam || atha mādhyaṃdine savane 'sāvi devaṃ gorijīkam andha ity etatsuktagatā daṣasaṃkhyākā rico vidhatte |

6. tritīyasavana ihopa yāta savaso napāta ity etatsūktagatā na-

vasamkhyākā rico vidhatte |

nava | pūrvavad dasasamkhyāpekshayātra nyūnatvam | loke hi nyūnād alpād yonidvārāt praudhāh prajā utpadyante | ato garbhotpādanārtham mantranyūnatvam yuktam || eteshu sūkteshu matadvayam asti | sampūrnasūktānuvacanam ity ekam matam | pratisūktam saptānām evarcām anuvacanam iti dvitīyam matam | tatra prathamam matam prasansati |

7. tad yat | kevalasabdah sampurnavācī | tadanuvacanena sampurnagarbham prāptam yajamānam eva yajnarupād devayonyai devasambandhiyonisthānād utpādayati | atah sampurnānuvacanam

yuktam

10. navabhih | prathamasuktagatabhir navabhir rigbhir maitrāvaruņa etam yajamānam bhūlokād antarikshalokām abhilakshya nayati | dvitīyasuktagatābhir dasabhir rigbhir antarikshalokād amum lokam nākaprishṭhākhyam lokam abhilakshya nayati | antarikshasya samīpavartī svargābhāso nākaprishṭhākhyo lokah | sa ca pravriddhād antarikshāj jyeshṭho 'tipravriddhaḥ | tam dasabhih prāpya tasmān nākaprishṭhākhyād amushmāt svargāl lokād uparitanam bahubhogayuktam svargam lokam tritīyasuktagatābhir navabhir rigbhir yajamānam abhivahati |

11.

5. atha tāḥ prasthitayājyā vidhatte į

te vai khalu | te hotrādayah saptartvijah sarve 'pi mādhyamdine savane prasthitasomānām sambandhinībhih pratyakshāt pratyakshena pathyamānenaivendrasabdena prayuktābhir indradevatākābhir rigbhir yajeyuh || teshu saptasv ritvikshu madhye hotrimaitrāvaruņabrāhmaṇācchausinām trayāṇām sambandhinīshu yājyāsu na kevalam aindratvam, kiṃtv abhitriṇṇavattvam aparam viṣesham darṣayati | abhitriṇṇavatībhir etc.

12.

5. dhītarasam | yad etat tritīyasavanam tad etad dhītarasam | tadīyo raso gāyatryā pītah | somāharanakāle padhhyam savanadvayam mukhena tritīyasavanam grihītvā tatratyam rasam gāyatrī pītavatī | 3, 27 | tathā cānyatra ṣrūyate | padbhyām dve savane samagrībhnān mukhenaikam. yan mukhena samagrībhnāt tad adhayat, tasmād dve savane sukravatī: prātahsavanam ca mādhyamdinam ca tasmāt tri-

tīyasavana rijīsham abhi shuṇvanti, dhītam iva hi manyante (Ts. 6, 1, 6, 4) iti |

- 7. indrāvaruņā | indrāvaruņety asyām yājyāyām yuvo ratha ity asmin pāde devavītaya iti padam vidyate | devānām vītih prāptir devavītir iti tasya samāsah | tasya samāse shashthībahuvacanāntena sabdena bahūny eva rūpāņi pratīyante | tatra bahutvam Ribhūṇām svarūpam | manushyarūpāṇām ribhuṣabdavācyānām bahutvāt | ribhusadbhāvād indraṣabdasya ca sākshāc chravaṇād iyam aindrārbhayī |
- 15. jagatprāsāhāḥ | jagacchabdena jagatīchando 'bhidhīyate | prāsāhaṣabdo bāhulyavācī | jagatyaḥ prāsāhā bahulā yāsūktāsu prasthitayājyāsu tā jagatprāsāhāḥ | tritīyasavanam ca jāgatam iti prasiddham | ato yad u yad eva jagatībāhulyam, tena tritīyasavanasya samriddhir bhavati |

- 1. athāha | hotrakāṇāṃ yājyākathanānantaraṃ kaṣcid brahmavādī codyam āha | hotrakāṇāṃ kriyā hotrāṣabdena vivakshitāḥ | tāsvanyāḥ kācit kriyā ukthinyaḥ ṣastrayuktāḥ | anyā itarāḥ kriyā anukthāḥ ṣastrarahitāḥ | maitrāvaruṇo brāhmaṇācchaṅsy achāvāka ity eteshāṃ trayāṇāṃ ṣastrasadbhāvād etadīyāḥ kriyā ukthinyaḥ | neshṭripotrādīnāṃ ṣastrarāhityāt tadīyāḥ kriyā anukthāḥ | evaṃ vaishamye spashṭe saty asya yajūasya yajamānasya vā sambandhinya etā hotrāḥ sarvā ukthinyaḥ ṣastrayuktā bhūtvā samā vaishamyarahitā ata eva samṛiddhāḥ sampūrṇāḥ katham bhavantīti codyam | tasyottaram āha |
- 2. yad evaināh | yad eva yasmād eva kāraņād enā maitrāvaruņādikriyāh potrineshtrādikriyās ca sampragīrya sambhūya prakarshenoktvā hotrā iti sabdena yājūikā ācakshate, tena samāh | yathā loke chatrayuktās tadrahitās ca sambhūya chatriņa ity ekainaiva sabdena vyavahriyante | evam atrāpi sastrayuktā maitrāvaruņādayah sastrarahitāh potrineshtrādayas ca sambhūyaikainaiva hotrāsabdena vyavahriyante | atah sastribhih samabhivyāhārād asastriņām apy upacaritam sastritvam | tena hotrakasabdavyavahāraikyena samā bhavanti || na caitāvatā svābhāvikam sastritvāsastritvavaishamyam apagachati | tad etad vaishamyam darsayati | yad ukthinyah etc.
- 6. yad eva mādhyamdine | maitrāvaruņasya sadyo ha jāto vrishabhah kanīna ity ekam sūktam, evā tvām indra vajrinn iti dvitīyam | brāhmaṇācchansina indrah pūrbhid ity ekam sūktam, ud u brahmaṇīti dvitīyam | achāvākasya bhūya id ity ekam, imām u shv iti dvitīyam | evam ete trayo mādhyamdine savane pratyekam dvedve sūkte ṣansanti | tatraikam mādhyamdinasavanārtham dvitīyam tu tritīyasavanārtham ity upacāreya tatrāpi ṣaṇsanam sidhyatīty uttaram brūyāt |

- 7. athāha | atha tritīyasavane ṣansanasampādanānantaram punar api brahmavādī codyāntaram āha | yad yasmāt kāraṇād dhotā | dve ukthe ṣastre yasyāsau dvyukthaḥ | prātaḥsavana ājyapraüge dve, mādhyaṃdinasavane marutvatīyanishkevalye dve, tritīyasavane vaisvadevāgnimārute dve | evaṃ sthite hotridrishṭāntena hotrakāṇām apy ukthadvayopetatvam apekshitam | na cokthadvayaṃ vihitam asti | atas tat kena prakāreṇa sidhyatīti codyam | tatrottaram āha |
- 8. yad eva | prasthitayājyānām srūyamāṇadevatayā sampādyamānadevatayā ca dvidevatyatvam | tādrisībhir rigbhir yasmād yajanti tena dvisastratvam | tatraikā devatā yājyārthetarā dvitīyā sastrārthety evam uttaram brūyāt |

14.

- 2. ājyam | hotuh prātaḥsavane yat prathamam ājyaṣastram tad evāgnīdhrīyāyā āgnīdhrena kriyamāṇāyāh kriyāyā uktham ṣastram | evam marutvatīyavaiṣvadevayor api yojyam | tathā sati tā evaitā hotrā hotrakāṇām kriyā evam uktena prakārena nyangās tattaccihnā eva bhavanti | Agnim āgnīdhro yajaty, ājyaṣastram cāgneyam | potā Maruto yajati, marutvatīye ca mārutāni suktāni ṣaṅsati | agne patnīr ihā vaheti neshtā yajati, tatra devānām uṣatīr ity atra devānām iti ṣravaṇam asti | evam trayāṇām apy āgnīdhrapotrineshtriṇām āgneyatvamārutatvavaiṣvadevatvacihnāni vidyante | tasmād ājyādibhir ukthair itāresham ukthitvam || teshām eva hotrakāṇām rituyājeshu kasyacid viṣeshasya praṣnam avatārayati |
- 3. athāha | praishasūkte ye praishā uktā neshtripotrivyatiriktānām hotrakānām teshu praisheshv ekaika eva praishah, potur neshtus ca dvau dvau praishau | tathā ca yajñasampradāyavidah pathanti | hoponegnībrāprahoponechādhvaryugrihapatīti ceti | asyāyam arthah | tatra nāmnām ādyaksharenaite kratupurushā nirdisyante | tathā ca | hotā potā neshtāgnīdhro brāhmanācchansī prasāstā hotā potā neshtāchāvāko 'dhvaryur grihapatis ca kramenoktāh | eteshām praishasūkte dvādasa praishāh kramena santi | tathā sati potur dvitīyo 'shṭamas ca dvau praishau | neshtus tritīyo navamas ca dvau praishau | hotā yakshan Marntah potrād ity ckah praishah | hotā yakshad devam draviņodām potrād ritubhir iti dvitīyah | etau dvau potuh praishau | hotā yakshad gnāvo neshṭrād ity ') ckah | hotā yakshad devam draviņodām neshṭrād iti dvitīyah | etau dvau neshṭuḥ praishau | itareshām āgnīdhrāchāvākādīnām ekaika eva praishah | tathā sati potrineshtror dvipraishatve kim kāraṇam iti praṣnah |
 - 4. tasmāt | yasmād evam tasmāt tasyāgnīdhrasyaikayarcā yā-

Same and the second

¹⁾ grāvo neshtety die Hss.

jyā bhūyasyo 'tyantam adhikā bhavanti | saptānām api hotrakāṇām prasthitayājyās tisra eva bhavanti | āgnīdhrasyaibhir agne saratham ity eshādhikā | sā ca pātnīvatagrahavartinī | tathā ca sampradāyavida āhuḥ | tisraḥ prasthitayājyās tu saptānām abhavan khalu | agnīdhas tisribhih sārdham aibhir agne caturthy abhūd iti | yady apy āgnīdhravishaye brahmavādinā prasno na kritas, tathāpi potrineshtribhyām samānayogakshematvena tadvrittānto 'py abhihitaḥ |

- 7. athāha | hotrādayo maitrāvaruņena preshitāḥ svasvavyāpāram kurvanti | taddrishtantenodgātrīnām api preshitatvam yuktam | na codgātrīpraishāḥ praishasūkţe samāmnātāḥ | tasmād eshām praisho 'sti na veti samṣayaḥ | plutidvayam vicārārtham | nakārasya sānunāsikatvam chāndasam | atra praisho 'stīty evam uttaram brūyāt | prakarshena sarvān ritvijaḥ ṣāsti praishamantrena tattadvyāpāre pravartayatīti praṣāstā maitrāvaruṇaḥ | sa ca stuta devena savitretyādimantrajapam japitvā kritvānantaram studhvam iti yad evaitad vacanam prāha, sa evaishām udgātrīnām praishaḥ |
- 8. athāha | achāvākavyatiriktānām vashaṭkartrīṇām pravaraḥ prakarsheṇa varaṇam asti | tathā ca Sūtrakāra āha | pravritāhutīr juhvati vashaṭkartāro 'nye 'chāvākāt (5, 3, 12) iti | sūtrāntare 'py evam uktam | pravritaḥ-pravritaḥ pravritahomau juhotīti | ato 'nyeshām pravarasadbhāvo 'vagato 'chāvākasya nāvagataḥ | nyāyena tv itaradrishṭāntena pravaro 'pekshitaḥ | ato 'sti na veti saṃṣayaḥ | tatrāstīty uttaram brūyāt | yady apy anyeshām iva spashṭaḥ pravaro nāsti, tathāpi purodāṣaṣakalam iva prattam idām ivodyamyāsīnam achāvākam achāvāka yat te vādyaṃ vaktavyam asti tad vadasveti so 'yam achāvākasambodhanena pravarasamānatvāt pravara ity ucyate || ittham agnishṭomasaṃsthe hotrakavishayavyāpāram parisamāpyādhunokthyasaṃstheshv ahassu praṣnottare darṣayati |
- 9. athāha | achāvākapravarasampādanānantaram brahmavādī prasnam āha | maitrāvaruņas tritīyasavana indrāvaruņā yuvam ityādikam aindrāvaruņam sūktam sansati | tasya sastrādāv ehy ū shvity āgneyah stotriya āgnir agāmīty āgneyo 'nurūpah | tad etad vyadhikaranatvād ayuktam | aindrāvarunābhyām stotriyānurūpābhyām bhavitavyam iti prasnah | Agninetyādinā tasyottaram |
- 10. athāha | tritīyasavane brāhmaṇācchansinah pra manhishthāyety aindrābārhaspatyam ṣastram | tasyādau stotriyānurūpāv aindrau |vayam u tveti stotriyo, yo na idam ity anurūpah | tathāchāvākasya ritur janitrītyādikam aindrāvaishṇavam ṣastram | tasyādāv aindrau stotriyānurūpau | adhā hīndra girvaṇa iti stotriya, iyam ta indra girvaṇa ity anurūpah | tad etad vaiyadhikaraṇyam upajīvya pūrvavat praṣṇaḥ | Indro hetyādikam uttaram |

15.

11. kalpāmahai | vibhāgam karavāmahai |

12. yad uktam Āṣvalāyanena | uttame ṣastre paridhānīyāyā uttame vacana uttamam caturaksharam dvir uktvā pranuyāt (7, 1, 12) iti | tam eva caturaksharābhyāsam vidhatte | airayethām-airayethām etc.

13. agnishţome | aharganeshūkthyasamsthāyām yathāchāvākāsyāntime şastre 'bhyāsaḥ | tathāgnishṭomasamsthāyām atirātrasamsthāyām hotāntime şastre 'ntimam caturaksharabhāgam abhyasyet | sa hi hotā tatrobhayatrāntyaḥ ṣansitā bhavati | agnishṭome yaj jaritre yaj jaritrom iti caturaksharābhyāsaḥ | atirātre tu dhehi citram dhehi citrom iti caturaksharābhyāsaḥ || shoḍaṣisaṃsthāyām vicārapūrvakam caturaksharābhyāsam vidhatte | abhyasyet etc.

17.

1. athāhargaņeshu hotrakāṇām mādhyamdinīyaṣastrakliptir vidhātavyā \mid tatra prathamam tāvat sarvatra vihitam artham anūdya praṣansati \mid

yah svahstotriyah | aharganeshu svah paredyur yasmins trice sāmagāh stotram kurvanti, tam stotriyam pūrvedyur hotārah sastreshv anurūpam kurvanti | etac ca prātahsavana eva | tac cānurūpakaranam ahīnasamtatyai sampadyate | ahnām samūharūpah kratur ahīnah | sa caikaikasminn ahani vichinno mā bhūd ity ahardvayasamdhanārtham bhavishyaty ahani stotriyasya bhūte 'hany anurūpatvakaranam | ahnām bhede 'pi phalaikyāt samūhaprayoga eka eva | tatah samtatir apekshitā | ayam arthah saptavinṣādhyāye vyākhyātah | stotriyam stotriyasyānurūpam kurvanti prātaḥsavane, 'har eva tad ahno 'nurūpam kurvanti (6, 5) iti | tasya vyākhyānam idam || svahstotriya ity abhipretaviṣeshasya vidhānād aharbhede 'pi prayogaikyena sāmtatyam dṛishtāntenopapādayati |

2. yathā vā ekāhah | ekasminn evāhani nishpanno jyotishtoma ekāhah | sa yathā sutah somābhishavena kritsno nishpādita, evam abīno 'hargano 'pi somābhishavena nishpādyate | tāv cva drishtantadārshtāntike tad yathetyādinā spashtīkriyete | tat tasyaikāhasya sutasya somābhishavayuktasyaiva satah krator avayavabhūtāni prātarmādhyamdinatritīyasavanāni samtishthamānāni prithak-prithak samāptiyuktāni yathā yajamānā anutishthanty, evam evāhīnasyāharganasyaikasyaiva satah krator avayavabhūtāny ahāni prithak-prithak samāptiyuktāni yajamānā anutishthanti | tathā sati yady uttaradinasambandhinam stotriyam tricam pūrvadine prātahsavane 'nurūpam tricam kurvanti | tadānīm ahargaṇasyaikasya kratoh samtatir, madhye vi-

chedarāhityam bhavati | tasmād anyadine gatasyānyadine prayogeņāhīnam kratum samtatam kurvanti |

- 3. samānān | ye kadvatsamjūakāḥ pragāthā yāṣ ca pratipadaḥ prārambhāṇīyā rico yāni cāhīnasūktāni, teshāṃ sarveshām ahassu sarveshu samānatvam apaṣyan |
- 4. okaḥsārī | okānsi sthānāni gṛihāṇi | teshu sarati sarvadā saṃcaratīty okaḥsārī mārjāraḥ | vaiṣabda upamārthaḥ | yathā mārjāraḥ pūrvasmin dine yeshu gṛiheshu saṃcarati teshv eva gṛiheshu paredyur api saṃcaraty, evam ayam Indro 'py avagantavyaḥ | Derselbe Kater stellt sich in 6, 22 ein.

18.

- 6. tad āhuḥ | gavāmayane hi dvividhāny ahāny: āvrittirahitāni tatsahitāni ca | tatra vakshyamāṇāni caturvinṣādīny āvrittirahitāny, abhiplavashaḍahagatāni prishṭhyashaḍahagatāni cāvrittisahitāni | tayoḥ shaḍahayor asakrid anushṭhānasya vihitatvāt | evaṃ sati parānicishv āvrittirahiteshu caturvinṣādishv ahassu vahnivat sūktam achāvākaḥ ṣaṅsati | tathaivābhyāvartishu shaḍahagateshv ahassu ca tat sūktaṃ ṣaṅsati | tatrobhayatra ṣaṅsane kiṃ kāraṇam iti praṣṇaḥ |
- 8. tāni pañcasu | gavāmayane caturviuṣam ārambhaṇiyam dvitīyam ahaḥ | mahāvratākhyam upāntyam ahaḥ | vishuvadākhyam madhyavarti pradhānam ahaḥ | abhijidviṣvajidākhye vishuvata ubhayabhāgavartinī dve ahanī | eteshu paūcasv ahassu tāni purvoktāny ahīnasūktāni hotrakāḥ ṣaṅsanti |
 - 10. vāsitāyai | garbhagrahaņam ichantī dhenur vāsitā |

- 8. tāny antareņa | yāni viparyāsena ṣansanīyāni navasaṃkhyākāni sūktāny uktāni, yāni ca pratidinaṃ ṣansanīyāni trīny uktāni, tāny antareņa teshām ubhayavidhānām antarāle sthāne kaṃcid āvapanīyam riksamūham āvaperan |
- 9. anyūnkhyāḥ | uccāraņaviseshopetā okārā nyūnkhāḥ | te ca pūrvam eva mukhato madhyamdine nyūnkhayati (5, 3, 12) ity atrābhihitāḥ | tān arhantīti nyūnkhyāḥ | tadviparītā anyūnkhyāḥ | virājo virāṭchandaskā ricaḥ | tāḥ prishṭhyashaḍahasya caturthe 'hany āvapanīyāḥ | na te giro api mrishya ityādyās catasra ricaḥ, pra vo mahe mahivridhe bharadhvam ityādyās tisraḥ | etāḥ sapta virājas trayāṇām hotrakāṇām trayas tricā bhavanti | prathamām ārabhyaikas trico maitrāvaruṇasya | tritīyām ārabhyaikas trico brāhmaṇācchansinaḥ | paūcamīm ārabhyaikas trico 'chāvākasya | tad evam saptasv rikshu trayas tricā vibhajya prakshepaṇīyāḥ | so 'yam virājām prakshepa ekaḥ pakshaḥ | vaimadīr āvaperann iti pakshāntaram | vima-

dākhyena maharshiņā dṛishṭā vaimadyaḥ | tāṣ ca yajāmaha indram ityādyāḥ saptarcaḥ | tā api pūrvavat trayas tṛicāḥ kartavyāḥ | paūcame 'hani yac cid dhi satya somapā ityādyāḥ paūktichandaskāḥ saptarcaḥ pūrvavad āvapanīyāḥ | tathā shashṭhe 'hani Parucchepena dṛishṭā indrāya hi dyaur ityādyāḥ saptarcaḥ pūrvavad āvapanīyāḥ || stomavṛiddhāv atiṣaṅsanārtham āvapanīyāni sūktāni daṛṣayati |

10. atha yāni | atha pūrvoktavirādādyāvāpakathanānantaram anya āvāpa ucyata iti seshah | yāny ahāni mahāstomāni saptadaṣaikavinṣādistomebhyo 'dhikais caturvinṣādistomair yuktāni syus, teshvahassu stomasaṃkhyām atikramyādhikānām ricāṃ ṣansanaṃ kartavyam |

20.

1. evam tāvat prasaktānuprasaktam parisamāpyādhunā prastutam ārabhate |

sadyo ha | pūrvatra trīņi cāharahaḥṣasyānīti yad uktam, tasyaivaitad vyākhyānam | sadyo ha jāta ityādikam maitrāvaruṇaḥ svakīyasya suktasya purastāt pratidinam ṣanset | sūktānām iti bahuvacanam vyatyayena drashṭavyam |

- 6. paūktir vā annam | annam ca pañcasaṃkhyopetatvāt paūktir eva | prāsyam peyaṃ khādyaṃ lehyaṃ nigīryam ity evam annasya pañcasaṃkhyā |
- 19. sakrid Indram | kasyām cid rici sunam huvema maghavānam indram iti sakrid Indram nirbrūte |

- 5. kadvatpragāthebhya urdhvam apa prāca indretyādyās trishṭupchandaskā ricaḥ pratidinaṃ ṣaṅsanīyasūktāditvena vidhatte | trishṭubhaḥ etc.
- 8. ks hatram vai hotā | nishkevalyasya sansako yo hotāsty asau kshatram vai | kshatriyo rājaiva | hotrītve samutpannāh kriyā hotrāḥ | tāḥ sansantīti maitrāvaruņādayo hotrāṣansinaḥ | te ca viṣaḥ | rāshtravartinyaḥ prajāḥ | tat tathā sati hotrīdrishtāntena pragāthebhyaḥ pūrvam trishtubhaḥ sansane sati tām viṣam prajām kshatrāyaiva rājūa eva pratyudyāminīm pratikūlodyogayuktām kuryuḥ | tac ca pāpavasyasam | atiṣayena pāparūpam | svāminā rājūā saha mātsaryasya svāmidroharūpatvāt |
- 10. sairāvatīm | irānnam | tatsamūha airam | tena saha vartata iti sairam naustham vastujātam | tādrisam sairam yasyām nāvy asti seyam nauh sairāvatī |

22.

- 6. neshīti | satrasyāyanam anushṭhānam satrāyaṇam | neshi | naya | anushṭhāpayeti tasyārthaḥ | ata eva tat padam satrāyaṇasyānukūlam |
- 8. samānībhi i | samānībhir ekavidhābhir maitrāvaruņādayo hotrakāh paridadhyuh | sastrasamāptim kuryuh | nū shtuteti maitrāvaruņasya paridhānīyā | eved indram iti brāhmaņācchansinah paridhānīyā | nūnam sā ta ity achāvākasya paridhānīyā | anena sūktasāmānyād etāh samānya ity ucyante |
- 10. tatrābhi tashtevety achāvākasyāhar-ahaḥ ṣasyam sūktam | tasminn antyā sunam huvemety eshā | tayā paridhānaprāptau nishedhati |

na sunamhuvīyayā | sunam huvemeti yasyām rici srūyate sā sunamhuvīyā | ahargaņasya sastre tayā na paridadhyāt | paridhāne hi kshatriyo rājā svakīyād rāshtrāc cyavate | yas tu paras tadīyah satrur bhavati, tam abhilakshya hvayati | āhvānam karoti | huvemety āhvānasya pratīyamānatvāt | ata eva Sūtrakāro (7, 4, 10) brāhmaṇāntaram āsritya nūnam sā ta ity etām paridhānīyām uktavān |

- 1. athātaḥ | atha paridhānīyakathanānantaram yatas tadviveko 'pekshitaḥ | ataḥ kāraṇād ahīnasyāhargaṇasya yuktis ca vimuktis ca vivekāyobhe vakshyete iti seshaḥ | yuktir yogaḥ svādhīnatvena kratoḥ sampādanam | vimuktir vimocanam svādhīnatayā nibandhaparityāgah | tad etad ubhayam paridhānīyāvasena sampadyate |
- 2. vy antariksham | prātaḥsavane brāhmaṇācchansino vy antariksham iti paryāsas tricaḥ | tasyendreṇa rocanā diva ity rig uttamā | tayā yat paridhānam tenāhīnam kratum yunkte | svādhīnatayā nibadhnāti | mādhyamdine savane tv eved indram iti paridhānī-yayā vimuncati | svādhīnatayā nigrihītam ahīnakratum viṣrambha-vyavahārāya nigrahaparityāgena vimuncati | svādhīno hi kratur ava-ṣyam phalam dāsyatīti yukto bandhavimokaḥ || athāchāvākasya paridhānīyayā yogavimokau darsayati |
- 3. āham | ayam yogo vimokasyāpy upalakshaṇārthah | āham iti prātaḥsavane paridhānīyā | tayā krator yogo bhavati | nūnam sā ta iti mādhyamdinasavane paridhānīyā | tayā krator vimoko bhavati || atha maitrāvaruṇasya paridhānīyayā yogavimokau darṣayati |
- 4. te syāma | atra vimoko yogasyāpy upalakshaṇārthaḥ | te syāmeti prātaḥsavane paridhānīyā | tayāhīnasya krator yogaḥ | nū shtuta iti mādhyaṃdinasavane paridhānīyā | tayā krator vimokaḥ | yady api tritīyasavane viveko vaktum yuktas, tathāpy agnishtoma-

saṃsthe 'hani hotrakāṇāṃ tritīyasavane ṣastrābhāvāt sarveshv ahassv anugatyartham mādhyaṃdinasavane vimoko 'bhihitah |

6. evam ekaikam ahar apekshya yogavimokav uktau | athahah-samuham apekshya yogavimokau darsayati |

tad yac caturvinse | gavāmayanasya samvatsarasatrasyādyante ahanī atirātrasamsthe | tatropakramagatasya prāyanīyātirātrasyānantarabhāvini caturvinsākhya ārambhanīye 'hani paridhānīyābhiḥ sarve 'harviṣeshā yujyante | so 'yam gavāmayanasya yogaḥ | athodayanīyasyātirātrasya purastād vartamāne mahāvratīye 'hani paridhānīyābhiḥ sarve 'py aharviṣeshā vimucyanta iti yad asti, seyam gavāmayanasya vimuktiḥ || tatra yogavimokahetūnām paridhānīyānām ekaikavidhatvam ninditvobhayavishayatvam darsayati |

- 7. tad yat | ahann ahani caturvinsākhye yady aikāhikābhih prakritibhūta ekāhe jyotishtome vidyamānābhih paridhānīyābhih paridadhyuh | tadānīm atraiva caturvinsākhye dvitīyasminn ahany eva yajñam gavāmayanam samsthāpayeyuh | samāptam kuryuh | atrāhety ahasabdah khede | kashtam etat | atraiva samāptāv ahīnakarma kritsnāhargaṇakartavyam na kuryuh | etad eva kashtam | atha purvoktavaiparītyenaikāhikāh paridhānīyāh parityajya yady ahīnaparidhānīyābhir eva sarve hotrakāh paridadhyuh | tadānīm yathā loke rathasakatādau yukto 'svabalīvardādih kiyad dūram gatvā srāntah san yadi na vimucyeta tadānīm utkrityeta, ucchidyeta | tathaiva yajamānā utkrityeran | vinaşyeyuh | sarveshām hotrakanām aikāhikasvīkāre samāptyabhāvah | ahīnagatasvīkāre yajamānoccheda iti doshadvayaparihārārtham ubhayībhir aikāhikābhir ahīnagatābhis ca paridhānīyābhih paridadhyuh | tatra prakāraviseshah pürvam evoktah | maitrāvaruna aikāhikābhir eva savanadvaye paridadhyāt | achāvāko 'hīnagatābhir eva savanadvaye paridadhyāt | brāhmaṇācchansī tu prātahsavane 'hīnagatābhih paridadhyān mādhyamdinasavane caikāhikābhir iti nirnayah | asya nirnayasya purvam eva siddhatve 'pi prakarantarena prasansārtham atra punar abhidhānam || tad etad ubhayībhih paridhauam drishtantena prasansati |
- 8. tad yathā | loke yathā vā dirghādhve dīrghamārge gachan purusha upavimokam rathaṣakaṭādau yojitam aṣvabalivardādikam tatra-tatropavimucyopavimucya yāyāt, ṣrāntiparihārena ṣanair gachet | tādrig eva tad ubhayavidhaparidhānam | yathā mārge vahanaṣramo vimokena nivartata. evam ahīnagatābhir āpāditaṣrama aikāhikābhir nivartate || ubhayavidhaparidhāne dosham parihritya guṇam daṣayati |
- 9. samtatah | eshām ubhayavidhaparidhānayuktānām purushānām yajāah samtato vichedarahito bhavati | sānunāsikā plutih prasansārthā | viṣabda uparitana ukāra evakārārthah | tasya dīrghas chā-

ndasaḥ | yajamānaṣramaṃ vimuñcanta eva || atha stomātiṣaṅsane kaṃ-cid viṣeshaṃ darṣayati |

10. ekām dve na | yadā sāmagaiḥ vivriddhaḥ stomaḥ kriyate | tadānīm hotrakaiḥ stomasamkhyām atilanghya ṣansanīyam | tatra dvayoḥ prātarmadhyamdinayoḥ savanayor ekām ricam vā dve ricau vātikramya na ṣanset | kimtv ekayā dvābhyām vātiṣanset | pūrvatrāyam niyamaḥ prātaḥsavana (6, 8, 7) evoktaḥ | uttarayos tu savanayor aparimitābhir atiṣansanam uktam | tathā sati mādhyamdinasavane pūrvottaravirodhaḥ prasajyeteti cet | tarhi tatraikayā dvābhyām aparimitābhir vikalpo 'stu |

24.

 atha pṛishṭhyasya shaḍahasya shashṭhe 'hani dhishṇyākhya-. sastrakliptim suktam vidhātum ākhyāyikām āha | devā vai etc.

5. pacchah | vālakhilyanāmakāh ke cana maharshayah | teshām sambandhīny ashta sūktāni vidyante | tāni vālakhilyanāmake granthe samāmnāyante | teshv ādau yāni shat sūktāni tāni prathamam pacchah pādaso viharet | tato dvitīyasyām āvrittāv ardharcaso viharet | tritīyasyām āvrittāv rikso viharet | yadā paccho viharati tadānīm ekaikasmin pragatha ekaikam ekapadam dadhyat | sa pragathaikapadayoh samuho vācah kuta ity anena sabdenābhidhīyate | tam imam vihāraprakāram Āsvalāyana āha | shat sūktāni vyatimarsam paccho vihared vyatimarsam ardharcaso vyatimarsam riksah | pragathanteshu cānupasamtānam rigāvānam ekapadāh sanset (8, 2, 19) iti | tatra shatsūkteshu prathamasūktādāv rigdvayam evāmnātam | abhi pra vah surādhasam — sahasreņeva sikshatom | satānīke pra jīgāti — datrāni purubhojasom iti | dvitīyasūkte 'py rigdvayam evāmnātam | pra su srutam surādhasam — sahasreņeva manhatom | satānīkā hetayo asya yad īm sutā amandishom iti | tatra prathamasūktagatam ekam pādam ca samyojayet | so 'yam vihārah | asmin vihāre vyatimarso nāma kascid viseshah | sa ca yathākramam adhyayanam parityajya prakārāntarena yojane sati sampadyate | prathamasūktasya prathamāyām rici prathamapādam uktvā dvitīyasuktasya dvitīyāyām rici dvitīyapādam tena samyojayet | tad yathā |

abhi pra vah surādhasam indrasya samisho mahīr iti | dvitīyasūktasya dvitīyasyām rici prathamapādam uktvā prathamasūktasya prathamāyām rici dvitīyapādam tena samyojayet | tad yathā | satānīkā hetayo asya dushṭarā indram arcā yathā vidom iti | atha prathamasūktasya prathamāyām rici tritīyapādam uktvā dvitīyasūktasya dvitīyasyām rici caturthapādena samyojayet | tad yathā | yo jaritribhyo maghavā purūvasur yad īm sutā amandishur iti |

dvitīyasūktasya dvitīyasyām rici tritīyapādam uktvā prathamasūktasya prathamāyām rici caturthapādam tena saṃyojayet | tad yathā |

girir na bhujmā maghavatsu pinvate sahasreņeva sikshatom iti | tad idam pādayor vihņitam rigdvayam ekah pragāthah sampadyate | tasya pragāthasyānte, indro visvasya gopatir ity etām ekapadām (Āṣvalāyana 8, 2, 21) samdadhyāt | so 'yam samūho vācaḥkūṭasamjñakaḥ | anenaiva nyāyena sarveshu sūkteshu sarvāsv rikshu buddhimatā tādriṣam vyatimarṣaviharaṇam unneyam || athārdharcaṣo vihāra ucyate | prathamasūktasya prathamāyām rici prathamārdharcam uktvā dvitīyasūktasya dvitīyasyām ricy uttarārdham tena saṃyojayet | tad yathā |

abhi pra vah surādhasam indram arca yathā vide |

girir na bhujmā maghavatsu pinvate yad īm sutā amandishom iti | evam sarvam unneyam | rikso viharet | tatra prathamasūktasya prathamām ricam uktvā tayā saha dvitīyasūktasya dvitīyām ricam saha yojayet | evam sarvatrohanīyam || atha pragāthānteshu prakshepanīyā ekapadā darṣayati |

- 6. tā etā ļ yā ekapadā ricah praksheptavyās, tā etā ekapadāḥ pancasaṃkhyākāḥ | tāsu catasra ekapadāḥ srutyantareshu daṣame 'hani paṭhitāḥ | tasmād daṣamād ahnas tāṣ catasra ānetavyāḥ | tāsv indro viṣvasya gopatir ity eshā prathamā | indro viṣvasya bhūpatir ity eshā dvitīyā | indro viṣvasya cetatīty eshā tritīyā | indro viṣvasya rājatīty eshā caturthī | athāvaṣishṭā ṣrutyantareshu mahāvrate ṣrutā | sā cendro viṣvaṃ virājatīty etādriṣī | tasmān mahāvratād ānetavyā | tā etāḥ pancaikapadāḥ pancasu pragātheshu prakshipet || avaṣishṭeshu pragātheshu prakshepanīyān pādān darsayati |
- 7. athāshtāksharāṇi | atha pañcasu pragātheshu pañcānām ekapadānām prakshepād anantaram māhānāmanāni | mahānāmaṣabdena vidā maghavann ityādayo mahānāmnīsamjīakā rico vidhīyante | teshām mahānāmnīnām ricām sambandhīny ashtāksharāṇi padāni pracetana pra cetayety evamādīni yāni santi, teshām madhye yāvadbhir ashtāksharaiḥ pādair avaṣishṭeshu pragātheshu prakshepaḥ sampadyate tāvanty ashtāksharāṇi padāni ṣaṅset | itarāṇy ashtāksharāṇi padāni mahānāmasambandhīni nādriyeta | na prakshipet || evam pacchaḥ ṣaṅsane prakshepaṇīyam abhidhāyārdharcaṣo viharaṇe prakshepaṇīyaṃ darṣayati |
- 8. athārdharcaṣaḥ | yathā paccho viharaṇe pragāthānte prakshepa, evam ardharcaṣo viharaṇe 'pi yojanīyam |
- vālakhilyānām shaţsūkteshu vihāram uktvāvaṣishtayoḥ saptamāshṭamayoḥ sūktayoḥ viparyāsena ṣansanam vidhatte |

vy evottame | ye dve uttame sükte te viparyasyed eva, na tu viharet | ashtamam süktam ādau pathitvā pascāt saptamasya pātho viparyāsa
h|tayor dvayoh sūktayoh sa esha viparyastapāṭha ev
a vihārasthānīyah |

25.

- 1. dūrohaņam | duḥṣaīkaṃ rohaṇam uccāraṇaṃ yasya ṣaṅsanasya tad dūrohaṇam | tad rohati | ṣaṅsed ity arthaḥ | tasya dūrohaṇasya vidhāyakam brāhmaṇam pūrvam eva vishuvadahaḥprasaīga āhūya dūrohaṇam (4, 21) ity atrābhihitam | ata eva pūrvācāryā āhuḥ | svargo vai loka ityādi pūrvaṃ vishuvati kratau | dūrohaṇabrāhmaṇaṃ tu prāg avocāma vai sphuṭam | saptarūpā haṅsavatī dūrohaṇam itīritam iti | haṅsavatyāḥ paccho 'rdharcaṣas tripadyā rikṣo 'navānam, punar api tripadyā rikṣo 'rdharcaṣaḥ paccha iti saptabhiḥ prakāraiḥ paṭhanam iti dūrohaṇam | tad etat pūrvaṃ tārkshyasūkte 'bhihitam |
- 4. tan mahāsūktam | dvividham sūktam kshudram mahac ca | ata evāranyakānde vakshyati | te kshudrasūktās cābhavan mahāsūktās ca (2, 2, 5) iti | mahāsūktalakshanam purvācāryair uktam | daṣarcatāyā adhikam mahāsūktam vidur budhā iti |
 - 5. Barau | pra te maha ityādikam barunāmakam sūktam |
- 6. aindrāvaruņe | indrāvaruņā madhumattamasyeti yājyāyā indrāvarunadevatākatyāt samāpter indrāvarunasambandhah |
- 7. sauparņe | imāni vām bhāgadheyānīti sūktam sauparņam | imāni veti saptarcam sauparņam khailikam vidur iti | yadvā | pra dhārā yantv iti grihyoktam sūktam sauparņam |

- 1. tad āhuḥ | tat tatra sauparņe sūkte dūrohaņe saste sati pascād brahmavādino vicāram āhuḥ | yāny aikāhikāni tadūrdhvam sansaniyāni santi, tāny atra shashthe 'hany atratyaiḥ sambhūya sanset kim vā sambhuya na sansed iti vicāraḥ |
- 5. asamāyī | bahubhih sambhūtair etum gantum yogyah samāyī | uktaviparīto bahubhir gantum aṣakyo 'samāyī | tādriṣo hi svargo lokaḥ | kaṣcid eva puṇyakrit svargam lokam sameti | samīcīnam bhogam prāpnoti na tu sarvaḥ | svargahetoḥ puṇyasya durlabhatvāt | evam sati maitiāvaruṇo yadi shashṭhe 'hani ṣilpenānyāni sūktāni sambhūya ṣaṅset | tadānīm īdriṣam svargasadriṣam uttamam shashṭham ahar itarair ahobhiḥ samāuam kuryāt | teshu ṣaṅsanīyānām asminn api ṣaṅsanāt | atha tadvaiparītyena yadi shashṭhe 'hani na saṃṣaṅsati | pūjārthā plutiḥ | tad etad asaṃṣaṅsanam svargalokarūpatvāt pūjyam | tasmāt sambhūya na saṃṣaṅset | na saṃṣaṅsatīti yad asti tad evātipūjyam | pūjārtheyam plutiḥ |
- 9. aindryah | carshanīdhritam ityādikam yad etad aindram sūktam aikāhikam tad etan nirākritya yat sūktāntaram ā vām rājā-

nāv ity aindrāvaruņam aikāhikam, tad etad aūgīkriyate | yā vālakhilyā ricas, tā aindrya indradevatākāḥ | tāsām madhye yāni dvādaṣāksharāṇi padāni pādā vidyante | bṛihatīsatobṛihatyātmakeshu pragātheshu bṛihatyās tṛitīyapādau dvau dvādaṣāksharau, satobṛihatyā adyas tṛitīyaṣ cobhau pādan dvādaṣāksharau | teshām pādānām aksharasamkhyayā jāgatatvam asti | evam saty aikāhike jāgate carshaṇīdhṛitam ity asminn aindre sūkte yaḥ kāmo 'pekshitaḥ | sa kāmas tatra teshv indradevatākavālakhilyāgateshu dvādaṣāksharapādeshūpāpto labdho bhavati | tasmāc carshaṇīdhṛitam ity etad aikāhikam aindram sūktam atra parityājyam | ā vāṃ rājānāv ity etad aindrāvaruṇam sūktam | tatreyam indram varuṇam iti paridhāniyāpy aindrāvaruṇā tathā saty etasya sūktasyānukūlatayā tad eva sanset | tasmād anyan na saṃṣańset | anyaṣabdo 'trādhyāhartavyaḥ | ata eva Sūtrakāra aindrāvaruṇaṃ sūktam aūgīcakāra | ā vāṃ rājānāv iti nityam aikāhikam (8, 2, 16) iti |

11. vihṛitam | ague tvam no antama ityādishu dvipadāsu sāmagāḥ stuvate | tatra cādyāḥ pādā ashṭāksharā, dvitīyāḥ pādā dvādaṣāksharāḥ | cvam tatra chando vihṛitam ity uttaram brūyāt |

12. tad āhuh | tat tatra sastrayājyāyām codyam āhuh | sastrasya tadīyayājyāyās ca sādrisyam apekshitam | sastre ca tisro devatāh sasyante | Agnir Indro Varuṇas ceti | tatra stotriyānurūpayor Agnir devatā | vālakhilyāsv Indro devatā | ā vām rājānāv iti sūkta Indro Varuṇas ca | evam sati yājyāyām api devatātrayam apekshitam | tat tu nāsti | indrāvaruṇā madhumattamasyeti yājyāyām Indrāvaruṇayor ubhayor api pratipāditatvenāgneh parityaktatvāt | katham atrāgnir anantarito 'parityakto bhaved iti codyam |

97

- 2. devaşilpāni | silpaşabdaş cāşcaryakaram karma brūte | tac ca şilpam dvividham, devaşilpam manushyaşilpam ceti | nābhānedishthādīni yāni şilpāni santi tāni devanām prītihetutvād devaşilpānīty ucyante | eteshām eva devaşilpānām anukriti sadrisarūpam iha manushyaloke şilpam adhigamyate | pratīyate | bastītyādinā tad evodāhriyate | loke şilpinaḥ karmakarā mriddārvādibhir hastisadrisam ākāram nirmimate | tathānyaiḥ şilpibhiḥ kanso darpaṇādi nirmīyate | aparair vāso vividham nirmīyate | aparair anyaiḥ suvarnamayam katakamukutādi nirmīyate |
- 6. nabhanedishtham | nabhanedishthakhyena maharshina drishtam idam itthetyadi suktam nabhanedishtham | tad dhota sanset |
- 14. uparishtannedīyasi | uparishtan nābhānedishthasūktasyāvasānabhāge nedīyān atyantasamīpavartī yasya sūktasya madhyabhāgah sa madhyabhāga uparishtānnedīyān | ivasabda evakārārthah |

tathāvidha eva madhyabhāge nārāṣansam sanset | idam itthety etan nābhānedishtham sūktam saptavinṣatyrigātmakam | tatrāvasāne dve ricāv avaṣishya pañcavinṣyā ūrdhvam eva nārāṣansam sūktam ṣanset | tathā cāṣvalāyana āha | idam itthā raudram iti | prāg upottamāyā ye yajñenety āvapate (8, 1, 20) iti | vāg apy uparishtān nedīyasy atyantasamīpavartiny eva ṣarīramadhyabhāge tālvoshṭhādau vartate | tasmāt sūktasyoktasthānam yuktam |

- 1. hotuh silpasastram uktvā maitrāvaruņasya silpasastram vidhatte | vālakhilyāh etc.
- 3. sa pacchah | vālakhilyānām ashtasu sūkteshu saptamāshtame sūkte parityajya yāny avasishtāni sūktāni teshu trīni yugmāni | tatra prathamagate dve sukte maitravarunah paccho viharet | prathamasūktagatam pādam dvitīyasūktagatena pādena yojayet | dvitīyayugmagate dve sükte ardharcaso viharet | tasmin yugma ekasüktagatam ardharcam dvitīyasūktagatenārdharcena yojayet | tritīyayugmagate dve sükte rikşo viharet | tasmin yugma ekasüktagatām ricam dvitīyasüktagatayarca yojayet | tad uktam Asvalayanena | atha valakhilya viharet | tad uktam shodasinā | sūktānām prathamadvitīye pacchah | tritīyacaturthe ardharcasa riksah pancamashashthe (8, 2, 5) iti | yady api pūrvādhyāye pacchah prathamam shad vālakhilyānām sūktāni viharaty ardharcaso dvitīyam riksas tritīyam (6, 24, 5) iti vihāro 'bbihitas, tathāpy atrāsti viseshah | tatra hi shannām api sūktānām pādavihāro 'rdharcavihāra rigvihāra iti trir avrittir abhihitā | atra tu prathamayugme pādavihāro, dvitīyayugme 'rdharcavihāras, tritīyayugma rigvihara iti | tatrapi sakrid eva padadiviharo na tv avrittih | tatha vacah kutasya bhavabhavabhyam apy asti viseshah | ata evobhayatra nāmabhedo 'sti | mahāvālabhid vihāra iti pūrvasya nāmadheyam | haundino vihāra ity etasya nāmadheyam | ata eva Sūtrakāro nāmadheyadvayam darsayati | iti nu haundinau | atha mahāvālabhit (8, 2, 17) iti | hundinākhyena maharshinā drishtau dvau vihārau, mahavalabhidakhyena maharshina drishta eko viharah || atroktahaundinaviharau prasansati | sa yat etc.
- 5. yo'yam atrokto haundinavihāras, tasyāpi matabhedena dvau prakārau | tatra prathamaprakāram upanyasya tatra kimcid aparitosham darsayati |
- te haike | shattrinsadaksharā brihatī, catvārinsadaksharā satobrihatī | vālakhilyasūkteshu prathamā brihatī dvitīyā satobrihatī tritīyā brihatī caturthī satobrihatī | ity evam manipiabālanyāyenaikāntaritāh pathitāh | tatra prathamādyayujo brihatyo, dvitīyācaturthyādiyujah satobrihatyah | evam sati prathamasūkte dvitīyasūkte cādi-

bhūte dve brihatyau saha viharet | tadanantarabhāvinyau dve satobrihatyau saha viharet | itthamviharam te prasiddha yajnikah kecid ichanti | tasmin pakshe viharasya vidyamanatvad viharanimitto yah kamah sa upāpto bhaved eva | kimtu pragāthā net kalpante | naiva sampadyanta iti | paribhavadyotanartho neochabdah | chandodvayam militvaikah pragatho bhavati | syadhyayapathe pragathanam vidyamanatvād vihāro 'pi pragāthānta evāpekshitah | te na kevalabrihatībhyām kevalasatobrihatībhyām vā sampadyante, kimtu chandodvayena sampadyante | pragrathanena dvayor ricor brihatītvasampādanārtham pragāthāsrayanam | tac ca chandodvaye sukaram | tathā hi | prathamā brihatī vathānātham eva pathitavyā | tato 'shtāksharam caturthapādam dvir āvartya ca satobrihatyāh prathamārdhagatena dvādaṣāksharapādenāshtāksharapādena ca dvitīyā brihatī sampadyate | tam apy ashtāksharapādam dvir abhyasya satobrihatyā uttarārdhagatena dvādasāksharapādenāshtāksharapādena ca tritīyā brihatī sampadyate atah pragatheshu chandodyayam apekshitam | keyalayor brihatyoh satobrihatyor vā yathoktapragrathanāsambhavāt || ittham haundinavihāre prathamaprakāram nirākritya dvitīyavihāram vidhatte |

6. atimarsam | atimarsam atimrisyātimrisya prathamasūktasya prathamāyām rici prathamapādam uktvā tadanantarabhāvi sarvam atilaūghya dvitīyasūkte dvitīyasyām rici dvitīyapādena yojayet | so 'yam atilaūghya mrisyamānatvād atimarsa ity ucyate | tatra brihatīpādasatobrihatīpādayor misraņarūpo vihāro bhavati | evakāreņa pūrvoktavihāro vyāvartyate |

9. vy evottame | S. 6, 24, 15.

29.

1. Sukīrtim | apa prāca ityādisūktam sukīrtisabdenocyate | tat sūktam brāhmaņācchansī sanset |

- 3. sa jāgataḥ | sūktavisesho dvādasāksharapādatvāj jagatīchandasko bhavati | caturthe pāde shodasāksharatvād atichandā atijāgato 'pi bhavati | sarvam apy etat prānijātam jagacchabdābhidheyatvāj jāgatam atijāgatam vā bhavati | atah sarvarūpatvena chandodvayam prasastam |
- 5. tāny etāni | nābhānedishṭhādīni catvāri silpāni yāny uktāni tāni sahacarāny ekasminn ahani saha vartanta ity evam abhijūā ācakshate | tasmād yasminn ahani sahsanīyāni tasmins catvāry api sahset | yasmin na sahsanīyāni tasmins catvāry api parityajet |
- 7. sa ha | hasabda aitihyadyotanārthah | sa prasiddho bulilanāmako maharshir Āṣvatara aṣvataranāmno maharsher godre samut-

panna Āṣvir aṣvanāmno maharsheh putrah kadācid vaisvajito viṣvajidyagasambandhī hotā san syamanasīkshām cakre | vicāritayān | samvatsarike gavamayanakhyasamvatsarasatrasambandhini visvajiti vishuvato 'hna urdhvam uttarapakshagate visvajinnamake caturthe 'hany eshām silpānām madhye dve silpe maitrāvarunabrāhmanācchaiisinoh sambandhini madhyamdinasavanam abhilakshya pratyetoh pratyetum | kusalo 'smīti seshah | hanta hrishto 'ham evayāmarutam sansayanīty evam maharshir vicāritavān | ayam arthah | tritīyasavanagatāny etāni silpasastrāni, tāny anyeshv ahassu sambhavanti | visvajiti tv agnishtomasamsthatvād agnishtome tritīvasavane hotrakāņām sastrābhāvān maitrāvaruņabrāhmanācchansinoh sambandhi sastradvayam mādhyamdine savane samānetum tāvad achāvākam asmin mādhyamdina evayāmarutam sansayāni | tathā sati tatah pūrvabhāvinor maitrāvaruņabrāhmaņācchansisastrayor arthān mādhyamdine savane samākarshanam bhavatīti | ittham Bulilah svamanasi vicārya tad dha tasminn eva mādhyamdine savane tathā svavicāritakrameņaivayāmarutam sūktam achāvākam sansayām cakāra balād ājnāpya sansanam kāritavān || tatra dosham kathāmukhenodbhāvayati |

- 8. tad dha | tasminn eva mādhyaṃdine savane tathā tena krameņa bulilapreritenāchāvākenaivayāmarunnāmake sastre sasyamāne sati tadānīm Gauslanāmakaḥ kaṣcin maharshir āgatya bulilanāmakaṃ hotāram praty evam uvāca | he hotas te tvadīyam achāvākaprayuktam evayāmarunnāmakaṃ sastram plavate | vinaṣyati | tatra dṛishṭāntaḥ | vicakraṃ cakrarahitaṃ ṣakaṭam iva | aṣrūyamāṇo 'pi ivaṣabdo 'trādhyāhartavyaḥ | ataḥ kathā tad etad sarvaṃ kathaṃ ghaṭata ity ākshepaḥ || tata ūrdhvam Bulilasya vacanaṃ darṣayati |
- 9. kim hi | atrāchāvākena ṣasyamāne sati kim vā dūshaṇam abhūt | nāsti kaṣcid api dosha ity arthaḥ || tata ūrdhvaṃ Gauṣleno-ktaṃ doshaṃ darṣayati |
- 10. evayāmarut | hotur dhishnyād uttarato hy achāvākasya dhishnyam | tatsamīpe 'vasthitenāchāvākenaivayāmarunnāmako yah sastraviseshah pathanīya iti | sa tasyāṣraya ity uktvā punar api sa Gausla evam uvāca | mādhyamdinasavanam aindram indradevatākam | tathā sati he hotas tam etam Indram asmān mādhyamdinasavanāt kathā ninīshasi | kena prakārenāpanetum ichasi | saivam apanayanechā tvadīyāchāvākaṣansane dosha iti Gauslābhiprāyah || tam abhiprāyam ajānato Bulilasya vākyam darsayati |
- 11. nendram | asmān mādhyamdinasavanāt tatsvāminam Indram apanetum aham nechāmi | tadviruddhasya kasyacid apy ananushthitatvād ity evam Bulila uktavān || tato viruddhārthānushthānapradarsanārtham Gauslasya vākyam darsayati |
 - 12. chandaḥ | he hotas tvam svamanasendram apanetum ne-

chasi | kimtv idam chando 'chāvākena prayujyamānam ṣastragatam amadhyamdinasāci | mādhyamdinasavanasambandhārham na bhavati | katham iti cet | tad ucyate | ayam sūktaviṣesho jāgato vātijāgato vā | dvādaṣāksharapādena shoḍaṣāksharapādena copetatvāt | sarvam cedam jāgatam cātijāgatam ca mantrajātam jāgate tritīyasavane yogyam na tu traishtubhe mādhyamdine savane | sa u so 'pi sūktaviṣesho māruto maruddevatāko na caindrah | ato 'pi kāraṇāt tritīyasavana eva yogyaḥ | tasmād ayam achāvāko maiva ṣansishṭa | ṣansanam mā karotv iti dosham darṣitavān || tata ūrdhvam Bulilakrityam darṣayati |

13. sa hovāca | he 'chāvāka tvam ārama | sansanād uparato bhavety evam Bulila uvāca | athānantaram idam apy uvāca | hā kashṭaṃ sampannam | itah param aham asmin Gauṣle gurāv anuṣāsanam anushṭheyopadeṣanam īshe | ichāmi ') | etasmād avagatya sarvam anushṭhāsyāmīti tasyābhiprāyah || atha Gauṣlasyopadeṣavākyam darṣayati |

- 14. sa hovāca | sa Gauṣla evam uvāca | esho 'chāvāka aindradevatākam vishņunyangam vishņulingopetam ṣansatu | evayāmarutam tyaktvā dyaur na ya indrety aindram sūktam ṣansatu | tasmin sūkte dvitīyasyām rici caturthe pāda evam āmnāyate | hann rijīshin vishņunā sacāna iti | ata idam vishņucihnopetam sūktam ṣansatu | he hotur Bulila tvam etam evayāmarutam tvadīye ṣastre 'syāthāḥ | prakshipeḥ | tatra sthānaviṣesha ucyate | tritīyasavane ṣam naḥ karatīti rudradevatākeyam dhāyyā | tasyā uparishṭān mārutasūktasya purastāt tayor ubhayor madhye prakshepasthānam | evam Gauṣlopadeṣaḥ || athānushṭhānam darṣayati |
- 15. tad dha | tad dha Gauslena yad uktam tat sarvam tathaiva Bulilah sansayam cakara | madhyamdinasavane 'chavakam praty evayamarucchansanam preshitavan svayam tritīyasavana agnimārutasastramadhye dhayyamarutasūktayor madhya evayamarutam prakshipya sansanam kritavan | tasmad idanīm api tad idam sarvam hotrakais tathaiva sasyate |

31.

1. samvatsarasatre yad ahar aguishtomasamstham visvajidākhyam asti, tatra silpānām sastrāņām kļiptih pūrvatrābhihitā | tatra kimcic codyam udbhāvayati |

tad āhuḥ | dvividho hi visvajid: atirātrasamstho 'gnishtomasamsthas ca | tatrātirātraḥ svatantra ekāhaḥ | tatra tritīyasavane hotrakāṇām sastrāṇi vidyante | tathā sati pūrvoktakrameṇa hotā nābhānedishṭham sastvā retaḥ siūcati | maitrāvaruṇo vālakhilyāḥ sastvā prāṇān avasthāpayati | brāhmaṇācchansī sukīrtim sastvā prajanayati |

¹⁾ Ishe ist selbstverständlich die dritte Person.

achāvāka evayāmarutam sastvā pratishthām karoti (6, 27-30) ity ayam krama upapannah | evam prishthyashadabasya yad abah shashtham asti, tasyapy uktasamsthatvena tritiyasavane hotrakasastrasadbhavat purvoktayajamanotpattir upapadyate | yatha visvajidatiratre shashthe 'hani ca sastrarupo yajuah kalpate upapadyate | tadanusārena yajamānasya prajātir jananam apy upapadyate | tathā samvatsaragate 'gnishtomasamsthe visvajity ahani tad upapādayitum na sakyate | tathā hi | tatrāgnishtomasamsthe visvajiti hotrā nābhānedishtho mādhyamdinasavane 'sasta eva bhavati | tritīyasavane vaisvadevasastre sasyamānatvāt | athaivam sati maitrāvaruņo vālakhilyāh prathamam sansati | tritīvasavane hotrakānām sastrābhāve 'pi mādhyamdinasavane teshām sastrāņām bulilākhyena maharshinā samākrishtatvāt | te ca vālakhilyātmakāh prānā ity uktam | loke tu reta evāgre prathamam siktam bhavati, pascāt sikte retasi prāpānām pravrittir iti kramah | iha tu nabhanedishtharahityena retahseko nasti, vālakhilyānām sadbhāvena prāņā vidyante | katham etad upapadyata ity ekam codyam | evam codyantaram asti | brahmanacchansī madhyamdine vrishākapim sansati | vrishākapir yajamānasya prajāyamānasyātmā dehah | atrāpi nābhānedishtho 'sasta eva bhavati | ato reto nāsti | loke tu reta evāgre sicyate 'tha pascad ātmā deho jāyate | ato lokavaiparītye sati katham atra yajamānasya prajātir janmeti dvitīyam codyam | yajamānasya janmasambhave vālakhilyarūpāh prāņā avikliptā visesheņa sthānakliptirahitāh katham bhavanti | kena prakāreņa vartante | ity evam brahmavādinas codyam āhuh || tasya parihāram darsayati |

- 2. yajamānam | yajñakratusabdena tatsādhanabhūtah silpasamūho vivakshitah | etena sarvenāpi silpasamūhena yajamānam samskurvanti | prāṇaprāptyarhatā saṃskārah | sa evātra kriyate | nanu yajamānasya ') janma bahubhih silpaih krameņa saṃskare drishtāntah | yathā yonyām antar madhye sa prasiddho garbho bhavaty, evam ayam yajamānah krameṇa sambhavan saṃskritākāreṇotpadyamānah sete | avatishthate | loke 'pi garbho 'gre prathamam retahsekakāla eva sarvah saṃpūrṇāngah sakrid eva na vai sambhavati | naivotpadyate | kiṃtu sambhavata utpadyamānasya purushasyaikaikam angaṃ krameṇa sambhavati | nishpadyate | tathā ca Garbhopanishady āmnātam | ekarātroshitaṃ kalilam bhavati, saptarātroshitam budbudam bhavaty, ardhamāsābhyantareṇa piṇḍo bhavatītyādi | ato garbha vat krameṇa saṃskāro yukta ity arthah || uktam evottaram punar api vispashṭayati |
 - 3. sarvāņi | sarvāņi silpasastrāņy ekasminn evāhani kriyeran |

¹⁾ maranam vor janma die Hss.

tadanīm tāvataivāyam yajāo yajamānasamskārahetuh silpasamūha upapadyate | yajamānasya prajātir jananopacāra upapadyate | atah sarvasastrānushthānam eva saṃskārasādhanam | nanu hotuh sastrasya prathamabhāvitvādikramaviseshah saṃskāropayogī, na tv atra sarvasastrānushthānam asti, mādhyaṃdinasavana evayāmarunnāmnah sūktasyāchāvākenānushthānāt | nāyaṃ doshah | tatra tadabhāve 'pi tritīyasavane hotur evayāmarucchastram asti | tat tathā sati yajamānasya sarvasastrānushthānena yā pratishthāpekshitā, tasyām eva pratishthāyām enaṃ yajamānaṃ tad antatah sastrāṇām ante pratishthāpayati |

32.

1. pūrvatra brāhmaņācchansinah silpe sastre sukīrtim sansati vriskākapim sansati (6, 29) yat sūktadvayam vihitam, tata ūrdhvam kuntāpākhyam sūktam khile kuntāpanāmake granthe samāmnātam trinsadricam vaktavyam | tadartham itihāsam āha |

chandasām | prishthyashadahasya sambandhinām shashthenāhnā prāptānām gāyatryādīnām chandasām rasah sāro 'tyanedat | atikramyāgachat | tadānīm sa Prajāpatir abibhet | bhītavān | kenābhiprāyeneti | so 'bhidhīyate | ayam chandasām rasah parān parāvrittirahito 'tyeshyati | atikramya gamishyatīty anenābhiprāyena | tato bhītah Prajāpatis tam rasam parastāt parabhāge chandobhir gāyatryādibhih paryagrihnāt | parito niruddhavān | gāyatryādīnām madhye kasyāh sambandhirasam kayā paryagrihnād iti | tad ucyate | gāyatryāh sambandhirasam nārāṣansyā paryagrihnāt | narāṣansasabdo yasyām rigjātāv asti seyam nārāṣansī | tathā trishṭubhah sāram raibhyā rebhaṣabdopetayā rigjātyā paryagrihnāt | anushṭubhah sāram kāravyayā kāruṣabdopetayā rigjātyā paryagrihnāt | anushṭubhah sāram kāravyayā kāruṣabdopetayā rigjātyā paryagrihnāt | tat tasmāt parigrahād ūrdhvam punaṣ chandassu gāyatryādishu tam rasam adadhāt | avasthāpitavān |

- 3. nārāṣansīḥ | idam janā ityādyās tisra rico nārāṣansyaḥ | tatra narāṣansa stavishyata iti narāṣansaṣabdasya ṣrutatvāt | tās tisra rico brāhmaṇācchansī ṣanset |
- 5. tāḥ pragrāham | tā nāraṣansīs tisra ricaḥ pragrāham pāde-pāde 'vasāya ṣanset | yathā vrishākapim pāde-pāde vigrihya ṣansati tadvad etat | vrishākapisūkte pragrahavidhir arthasiddho drashtavyaḥ | hi yasmāt kāranād idam ricām ṣansanam vārshākapam vrishākapisambandham kartavyam, tat tasmāt kāranād vrishākaper etannāmakasya sūktasya nyāyam prakāram eti | prāpnoti | vigraha evātra tannyāyaḥ || vrishākapisūkte nyūnkhaninardāv api vidyete | ato 'trāpi tadubhayaprāptàu nyūnkham nirākrityetaram vidhatte |

- 6. tāsu na | tāsu nārāṣansīshu nyūnkham na kuryāt, kimtu nī vīva narded eva | viṣesheṇa ninardam eva kuryāt | sa eva ninardam tāsām nārāṣansīnām nyūnkhasthānīyaḥ | tritīyapādasya dvitīyasvare trayodaṣabhir okārais tatra cāvasānam kritvā trayāṇām trimātrāṇām okārāṇām uccāraṇam nyūnkhaḥ | tritīyapādasya prathamāksharam anudāttatvenoccāraṇīyed iti yad asti so 'yam ninardaḥ | Āṣvalāyana 7, 1, 11 ffg.
- 7. raibhīḥ | rebhaṣabdopetā rico raibhīḥ | vacyasva rebha vacyasvetyādyās tisraḥ | tāḥ saiset |
- 10. pārikshitīḥ | parikshicchabdopetā rājño visvajanīnasyetyādyās catasraḥ pārikshityaḥ | tāsu parikshin naḥ kshemam akarad iti parikshicchabdasya srutatvāt | tā ricaḥ sanset |
- 16. kāravyāḥ | kārusabdopetāḥ kāravyāḥ | indraḥ kārum abū-budhad ityādyās catasrah sanset |
- 19. diṣāṃ kliptīḥ | yaḥ sabheyo vidathya ityādyā rico diṣāṃ kliptīḥ sanset | prācyādidigvat pancasaṃkhyopetatvāt, te devāḥ prāg akalpayanı iti kliptidhātuṣravaṇāc ca diṣāṃ kliptitvam | tacchansanena diṣa eva kalpayati | svaprayojanakshamāh karoti |
- 23. janakalpāḥ | yo 'nāktāksha ityādyāḥ shaḍ rico janakalpā-bhidhāh sanset |
- 25. indragāthāḥ | yad indrādo dāṣarājña ityādyāḥ pañcarca indragāthābhidhāḥ ṣańset | Indro gāthyate kathyate yāsv rikshu tā indragāthāḥ | tābhir devā asurān abhigāya yoddhum ābhimukhyena prāpya yuddhenainān atyāyan | atikrāntavantaḥ | jayam prāptā ity arthah |

- 1. kuntapanamakam trinsadricam sūktam vidhayaitasapralapanamakam saptatisamkhyakam padasamuham vidhatte |
- aitasapralāpam | aitasākhyena muninā drishṭā aitasapralāpāḥ | ananvitānām arthānām vacasām samlāpaḥ pralāpaḥ | tam brāhmaṇā-cchansī ṣanset |
- 4. asakthā ļ yas tvam mām ittham asakthā abhibhūtavān asi $|\cdot|$
- 6. tam haike | tam aitaşapralāpam abhijnāh kecid yājnikā atiṣayena bahulam ṣansanti | tathā cāsvalāyana āha | saptatim padāny ashtādaṣa vā (8, 3, 14) iti |
- 16. pravalhikāḥ | vitatau kiraņau dvāv ityādyāḥ shaḍ anushṭubhaḥ pravalhikāḥ | purā kilaitābhir rigbhir devā asurān pravalhyāmanaskam priyam uktvā tatas tān asurān atikramyāgachan | pravalhanam nirhridayam sāntvavacanam iti Govindasvāmy¹) uktavān |

¹⁾ ity uktavan die Hss. Govindasvamin war der Verfasser eines

amanaḥpūrvakeṇa priyavacanena virodhino 'surān vañcayitvā tadīyadeṣam atikramya gatavanta ity arthaḥ |

18. ajijnasenyah | akaro 'travasabdarthe vartate | ajnatum avajnatum icha ajijnasa | tam arhantīti tatsadhanībhūta rica ajijnasenyah | ajnayasuranam avajnam kritvety arthah | anyat pūrvavad vyakhyeyam | ihettha prag apag udag iti sakhantarapathitas catasra rica ajijnasenyah |

19. pratirādham | sūtre bhug ity abhigata iti trīṇi padāni (Āṣvalāyana 8, 3, 22) ityādinā yo mantra uktaḥ so 'yam pratirādhaḥ | virodhinām rādham samriddhim pratibadhnātīti pratirādhatvam | asu-

rān pratirādhya tadīyām samriddhim pratibadhyety arthah

20. ativādam | vīme devā akransatetyādyanushtup ṣākhāntarapathitātivāda ity ucyate | virodhinām satkāram atilanghyādhiksheparūpo 'tivādaḥ | tatsāmarthyasādhanatvād rig apy ativāda ity ucyate | atyudyātikramyoktvā | adhikshipyety arthaḥ |

34.

- 1. devanītham | Sūtrakāreņādityā ha jaritar aūgirobhyo dakshiņām anayann iti saptadaṣa padāni (8, 3, 25) iti yo 'yam padasamūho 'bhihitaḥ sa devanīthaḥ | devalokanayanahetutvāt |
- 4. Aūgirasām abhīshṭasyāpi svakīyārtvijyasyāūgīkāre yuktim darṣayati \mid

yaşasā | yah pumān ārtvijyena caraty, esha purusho yaşasaiva yukto 'bhyaiti | abhitah samcarati | ārtvijyam atyantam yaşaskaram ity arthah | yah pumān parena prārthitam ārtvijyam parityajya tam tadīyayagam pratirundhed, yāgasya pratirodham kuryāt | sa pumān svakīyam yaşa eva pratirundhet | vināṣayet | tasmāt kāraṇād aham na pratyarautsi | tadīyayajñasya pratirodham na kritavān asmi | kimtv ārtvijyam mayāngīkritam iti | tarhi kīdriṣe vishaye parihartavyam ārtvijyam ity āṣañkya parihārayogyam vishayam darṣayati |

5. yadi tu | pūrvatrārtvijyam parihartum asakyam ity uktam | tadvailakshaṇyārthas tusabdaḥ | yadi kathaṃcid asmād ārtvijyād apojjigānsed, apetyodgantum ichet | tadānīm yajāena svakīyena nimittabhūtenāsmād ārtvijyād apodiyāt | apakramyodgachet | yasmin dine cet tvaṃ yajāaṃ karishyasi, tasmine evāham api karishyāmīty uktvā tadārtvijyam parihartum ṣakyam | ekakālīnasvakīyānushthānam ekam parihāranimittam | nimittāntaram apy ucyate | yadi tu yadi kathaṃcid ayājyo yāgārthī purushaḥ ṣāstranishedhād yashṭum ayogyaḥ syāt, tādṛṣād ayājyāt purushāt svakīyam ārtvijyaṃ svayam apoditam | ṣā-

Commentars zum Aitareyabrahmana, der von Sayana in der Dhatuvritti unter der Wurzel valh citirt wird.

streņaiva nishiddham | tādrise vishaye nāsty ārtvijyadoshaparihāra ity arthaḥ |

35.

2. tasmād āhuḥ | yasmād Angirobhir bhūrūpadakshinā sarvātmanā parityaktā, tasmād anye 'pi sāstrajnā evam āhuḥ | nivrittadakshinām kenāpi kāraņena parityaktām dakshinām punar na pratigrihnīyāt | gobhūhiraṇyarūpyādidakshinām ritvigbhih svīkritām yadi kamcid dosham drishṭvā parityajet | tadānīm punar api dravyalobhena tatpratigraham na kuryāt |

36,

1. atha tvam indra ṣarma riņetyādyās tisro 'nushṭubho vidhatte | $\bar{\text{A}}$ svalāyana 8, 3, 25 |

bhūtechadah | bhūtam bhūtim vairinām aisvaryam chādayanti tiraskurvantīty udāhritā anushtubho bhūtechadah |

4. atha sakhantare samamnata yad asya ahhubhedya ityadya rico vidhatte |

āhanasyāḥ | āhanasyam strīpurushayoḥ parasparasaṃyogaḥ | tadvat prajotpattihetutvād rico 'py āhanasyāḥ |

8. vyāhanasyām | visishtamaithunayuktām |

14. asuravisam | asuravisam asuraprajāḥ sainyarūpā devān indrādīn abhilakshyodācārya, ullanghanarūpam ācaraṇam kritvā tiraskrityāsīt | devasamīpe 'vasthitāḥ |

15. athātra pra manhishthāyetyādinā prākritena vaikritena sambhūya sansanam vicārya pūrvottarapakshābhyām niscinoti | tad āhuḥ etc. S. 6, 26.

- 16. etani | nabhanedishthadini catvari silpani yani santy, etany evatra shashthe 'hany ukthani pradhanasastrani | tatha sati sa puman yadi prakritena pra manhishthayety anena sambhuya sanset | tadanim sa purusha eteshu pradhanasastreshu kamam phalam aparadhnuyat | vinasayet || evam tarhi pra manhishthayety etasminn aindre labhyah kamo 'tra na labhyetety asankyaha |
- 17. aindraḥ | brāhmaṇācchaṅsinā ṣaṅsitavyo yo 'yaṃ vṛishā-kapiḥ so 'yam aindraḥ | aitaṣapralāpaṣ ca sarvachandaḥsthānīyaḥ | tathā sati pra maṅhishṭhāyetyādika indradevatāke jagatīchandaske yaḥ kāmo 'sti, sa kāmas tatra vṛishākapāv aitaṣapralāpe ca prāpto bhavati | athāpi cedam ava drapsa ityādikaṃ sūktam aindrābārhaspatyam | tatratyāntimā paridhānīyā caindrābārhaspatya | tatrobhayatrendranimittaḥ kāma upāpto bhavati | tasmāt kāraṇāt prākṛitam atra sambhūya na ṣaṅset |

Pancika VII.

- 1. Āsvalāyanah satriņām dharmeshv evam āha sutyāsu havirucchishtabhakshā eva syuh | dhānāh karambhah parivāpah purodāsah payasyeti teshām yad-yat kāmayerais tat-tad upavigulphayeyuh (12, 8, 32) iti | prāṇadhāraṇāya yathā paryāpyate tathā havihṣeshasyādhikyena sampadanam upavigulphanam | evam bahuvidhan havihseshan bhakshān uktvā punar apy anta eyam uyāca | api vānyatra siddham gārhapatye punar adhisrityopavratayeran | anyān vā pathyān bhakshān ā mulaphalebhyah | etena vartayeyuh pasunā ca (12, 8, 39) iti | anyatra siddham grihe pakvam annam punar api garhapatye sakrid avasthapyopavratayeran | upabhuñjiran | anyan va laddukamandakadin bliakshan pathyan ajirnadidosharahitan mulaphalaparyantam ichaya svīkuryuh | eteshu sutyādineshu samnihitena savanīyapasunā ca vartayeyuh | jīvanarūpām vrittim sampādayeyuh | itv evam savanīvapasurupasya havishah seshabhakshanena satrinam jiyanam apy abhihitam | tasmin pasau kasya ko vibhaga iti jijnasayam tadvibhagakathanam pratijanīte | athātah etc. Āsvalāyana 12, 9.
- 2. hanu | jihvaya sahitam hanudvayam prastotur bhagah | syenākāram vaksha udgātur bhāgah | yah kantho yas ca kākudrah kākudam tad ubhayam pratihartur bhāgah | şronir ürumūlam tad ubhayam dakshinasavyarupam kramena hotur brahmano bhagah | urvadhohhagah sakthi | tac cobhayam kramena maitravarunabrahmanacchansinor bhagah | dakshinansena yuktam dakshinaparsvam adhvaryor bhagah | savyam parsvamatram upagatrinam bhagah | savyo 'nsah pratiprasthatur bhagah | dor bahuh | tac cobhayam kramena neshtripotror bhagah | ūrudvayam kramenachavakagnīdhrayor bhagah | sakthisabdenadhobhagasyabhihitatvad ürdhvabhaga ürusabdena vivakshitah | bahudvayam kramenatreyasadasyayor bhagah | dorbāhusabdayor arthaikye 'py adhobhāgordhvabhāgābhyām bhedo drashtavyah | sadānūkaşabdau pūrvācāryair vyākhyātau | anūkam mūtravastih syāt sāsnety eke vadanti ca | sadam tu prishthavansah syad etad grihapater dvayam iti | yah puman grihapater vrataprado bhojanadāyī tasya dakshinau pādau bhāgah | grihapater yā bhāryā tasyaiva vrataprado yah pumāns tasyaiva savyau pādau bhāgah l atra purovartinoh padayor bahutvenabhihitatvat pascatyav eva padasabdena vivakshitau | tatraikasminn api dakshine pade dvivacanam avayavāpeksham | evam itaratrāpi | yo 'yam oshthah so 'yam anayor vratapradayoh sadharano bhago bhavati | tam bhagam grihapatir eva prasinshyat | tavayam iti vibhajya pradadyat | jaghanim pucham tam

patnībhyo haranti | dadyuh | tāṣ ca patnyas tāṃ jāghanīm brāhmaṇāya kasmaicid dadyuh | skandhe bhavāḥ skandhyāḥ | maṇisadṛiṣā māṅsakhaṇḍā maṇikāḥ | ekasmin pāṛṣve sthitā māṅsaṣalākās tisraḥ kīkasāḥ | maṇikāḥ kīkasāṣ cety ubhayaṃ grāvastuto bhāgaḥ | itarapāṛṣve sthitās tisraḥ kīkasāḥ | vaikartaḥ prauḍho māṅsakhaṇḍaḥ | tasyārdham pūrvoktakīkasātrayaṃ connetur bhāgaḥ | yat tu vaikartasyetarad ardhaṃ yaṣ ca hṛidayapāṛṣvavartī klomaṣabdābhidho māṅsakhaṇḍaṣ, tad ubhayaṃ ṣamitur bhāgaḥ | ayaṃ ṣamitā yady abrāhmaṇaḥ syāt | tadā svena syīkṛitaṃ tad ubhayam anyasmai brāhmaṇāya dadyāt | yac chiro 'sti tat subrahmaṇyāyai subrahmaṇyābhidhānartvije dadyāt | ṣvaḥsutyeti nigadanāma | tāṃ cāgnīdhro brūte | tathā cāṣvalāyana āha | āgnīdhraḥ ṣvaḥsutyām prāha (6, 11, 16) iti | ajinaṃ carma tasyāgnīdhrasya bhāgaḥ | iḍā savanīyapaṣoḥ sambandhī yo 'yam iḍābhāgaḥ, sa sarveshāṃ sādhāraṇaḥ | yadvā hotur asādhāraṇaḥ |

- 2. tad āhuḥ | agnihotre tatsādhanabhūte payasi pākārtham vahnāv adhisrite sati, tathā sāmnāyye darsapūrņamāsārthe kshīre 'dhisrite sati, tathā havishshu purodāsādishv adhisriteshu yajamānasya maraņe kim prāyascittam iti prasnah |
 - 3. sarvahunti | niḥṣesheṇa yathā sarvāṇi hutāni bhavanti |
- 4. abhivānyavatsāyāḥ | abhivā anyavatsāyā payasāgnihotram juhuyāt | vā gatigandhanayor iti dhātor abhipūrvasyābhivā iti rūpam | anyas cāsau vatsas cānyavatsaḥ | abhiprāpto 'nyavatso yasyā goḥ, seyam abhivānyavatsā | coshaṇādiprakāreṇa prasnutety arthaḥ¹) |
- 6. evam eva | desantare mṛitasya pretasya sarīrāṇām asthyādipretāvayavānām āhartor āharaṇaparyantam enān āhavanīyādīns trīn agnīn ajasrān upaṣamarahitān ajuhvato homarahitān evam evāsamāptenaiva prakāreṇendhīran | prajvālayeyur iti |
- 7. yadi şarīrāni | yadi kathamcic charīrāny asthyādīni na vidyeran vinasyeyus, tadā parņaṣaraḥ palāṣavrikshasya chiunān vrintān shashtyuttaraṣatatrayasaṃkhyākān āhritya teshām vrintānām sambandhi purusharūpakam iva kritvā manushyasadriṣaṃ kiṃcid rūpam

¹⁾ abhivānyā wird zu Ts. 1, 8, 5, 1 und Tb. 1, 6, 8, 4 mit mṛitavatsā erklārt, was nur zum Theil wahr ist. Mit anderem Namen heisst sie auch nivānyā. Befriedigender ist die Erklärung von Nārāyaṇa zu Āṣvalāyana 3, 10, 17, nur ist abhivananīya statt abhijananīya zu lesen. Gemeint ist eine Kuh, die nach dem Verlust ihres eigenen Kalbes durch Untersetzen eines fremden Kalbes zum Milchen zu bewegen ist.

nirmāya tasmin rūpe tām āvritam pretaṣarīrocitam prakāram dahanapiņdadānādirūpam kuryuḥ | atha tadānīm kritrimarūpadahanakāla enān āhavanīyādyagnīn chmaṣāne nītvā samāhritais taiḥ palāṣavrintanirmitaiḥ ṣarīrāvayavaiḥ samsparṣya samsprishṭam kritvodvāsayeyuḥ |

8. adhyardhasatam | ānītānām palāsavrintānām adhyardhasatam adhikenārdhena paūcāṣadrūpeṇa yuktam ṣatam (150) kāye madhyasarīrasthāne dadhyāt | paritaḥ prakshipet | paūcāṣatsaṃkhyākānām vṛintānām samūharūpam paūcāṣam | dvisaṃkhyāke dvipaūcāṣe | vinṣatisaṃkhyākānām samūharūpam vinṣam | dvipaūcāṣe vinṣe ca sakthinī dadhyāt | catvārinṣadadhikena ṣatena (140) sakthidvayam nishpādayed ity arthaḥ | paūcavinṣatisaṃkhyākānām samūharūpam paūcavinṣam | dvisaṃkhyāke paūcavinṣe te ūrū dadhyāt | paūcāṣatsaṃkhyākair (50) vṛintair ūrudvayaṃ nishpādayed ity arthaḥ | evaṃ navatyadhikaṣatadvaye gate (?) ṣesham saptatisaṃkhyākam (nach dem Texte bleiben nur 20) ṣirasy upari kshipet |

4 ¹).

1. yasya sayamdugdham | darsapūrņamāsayor dadhyartham sāyamkālo dugdham payah sāmnāyarūpam kesakītādibhir dushyed, yah kascid apahared vā | tadānīm paredyuh prātardugdham payo bhāgadvayam kritvā tatraikabhāgam tenātacya saṃskritya dadhisthānīyena tena yajeta |

5.

1. yasyagnihotram | agnihotrartham payo garhapatye pakartham yad adhisritam, tad yadi kimcid amedhyam yajaanarham kesakitadikam apadyeta prapnuyat | tadanim etad dhavih sarvam apy agnihotrahavanyam sruci sakalyena siktva prammukha udetyotthayahavaniyam prati gatva tasminn etam nityam samidham adadhyat | athanantaram ahavaniyasyottarabhage kimcid ushnam bhasma tato nihsarya tasmin manasa nityagnihotramantram anusmritya, vaca va prajapate na tvad etaniti mantram uccarya juhuyat | tad etad bhasmana ushnatvad dhutam api bhavaty, agnirahityad ahutam api bhavati | na kevalam adhisrita evamedhyapata etat prayascittam, kim tarhi carunnayanavasthayam yady ekasminn unnite yadi va dvayor unnitayor amedhyapatas, tadanim esha eva kalpah prakarah | unnayanam namagnihotrahavanyam secanam | tat kesakitadidushitam agnihotrahavanyam unnitam yady apanetum saknuyat | tadanim etad dushtam nihsicya nihsarya sthalyam avasthitam adushtam kshīram

¹⁾ khanda 3 ist bereits in 5, 27 dagewesen.

agnihotrahavanyām abhiparyāsicya, yathonnītī syād unnītī yena prakāreņa bhavati tena prakāreņa juhuyāt | adushṭam dravyāntaram adhiṣrayaṇādinā saṃskṛitya juhuyād ity arthaḥ |

- 2. tad āhuḥ | agnihotradravyam gārhapatye pākārtham adhiṣritam sad yadi kadācit skandati skhalati | kshīrabindur adhaḥ patatīty arthaḥ | vishyandate | viṣesheṇa syandanam dāhādhikyena sthālīmukhasyopary udvamanam | tat skannam vishyanditam vā dravyam dakshiṇena pāṇinā spṛishṭvā vakshyamāṇam mantram japet |
- 6. tad āhuḥ | agnihotradravyam gārhapatye 'dhiṣritam pākād ūrdhvam ādāya prānmukha āhavanīyam praty udāyann udgachann adhvaryur yadā bhavati, tadānīm tad dravyam skhaleta yadvā bhranṣeta | bindupatanam skhalanam | sākalyena dravyapatanam bhranṣaḥ | punar apy agnihotrasthālyā dravyam grahītum so 'dhvaryur yadi paṣcimābhimukho nivritto bhavet, tadānīm svargaprāptam yajamānam tasmāl lokād āvartayet | ato nivrittim akritvā skhalanabhranṣadeṣa evopavishṭāyāsmā adhvaryave sthālīgatam agnihotradravyaṣesham anye purushā āhareyuḥ | tasya dravyasya svīkāreṇādhvaryur yathonnītī syāt tathā juhuyāt | unnītam unnayanam sthālīgatasya dravyasyāgnihotrahavaṇyām caturvāram prakshepaḥ | catur un nayati (Tb. 2, 1, 3, 5) iti ṣrutatvāt | unnayanādisaṃskārapūrvakam juhuyād ity arthaḥ |
- 7. tad āhuḥ | srug agnihotrahavaṇī | tadbhede srugantareṇa hutvā bhinnām srucam āhavanīye prakshipet | tadānīm tadīyo daṇḍaḥ prācyām avasthitas, tadīyam pushkaram bilam pratīcyām avasthitam yathā bhavati tathā prakshipet |

Der folgende achte Paragraph wird im Commentar zu dem nächsten khanda gezogen.

8. tad āhuḥ | pratidinam āhavanīyāgnir homād ūrdhvam upasāmyati, gārhapatyāgnis tu sarvadā dhāryate | tasmād gārhapatyāt tattaddhomakāla āhavanīyārtham agnim vihared ity esho 'nushthānakramaḥ | evam sati yadi kadācid āhavanīyasya sthāne 'gnir anupaṣānto vidyeta, tadānīm gārhapatyas copaṣāmyet | tatra tasya vaikalyasya parihārāya pakshāḥ paūcavidhāḥ sambhavanti | vidyamānam āhavanīyam gārhapatyatayā sambhāvya tato 'pi pūrvadeṣa āhavanīyam kartum tasmāt pūrvasiddhāhavanīyāt prāūcam agnim uddhared iti prathamaḥ pakshaḥ | tasmin pakshe yajamāna āyatanāt svakīyasthānāt pracyaveta | āhavanīyasthānāt pracyutatvāt | atha gārhapatyārtham pūrvasiddhāhavanīyāt pratyañcam agnim uddhared iti dvitīyaḥ pakshaḥ | tasmin dvitīyapakshe yajāa esho 'surayajāasamānaḥ syāt | asurayajāaṣ ca ṣākhāntare tān asurān prakrityaivam āmnāyate | ta āhavanīyam agra ādadhata | atha gārhapatyam | athānvāhāryapacanam (Tb. 1, 1, 4, 4) iti | tadīyadosho 'pi tatraivāmnātaḥ |

bhadrā bhūtvā parā bhavishyantīti || gārhapatyārtham agnimathanam kartavyam iti tritīyah pakshah | tadānīm vidyamāna āhavanīye tadvirodhino 'gnyantarasya mathanād yajamānasya satrum utpādayet | punarādhānam kartum vidyamānam āhavanīyam anugamayed, upasamayed, iti caturthah pakshah | tasmin pakshe vidyamānasya vināsanāt prāņo yajamānam parityajet | āhavanīyagatam bhasmasahitam sarvam apy agnim kasminscit pātre prakshipya nītvā ¹) gārhapatyasthāne prakshipyānantaram tato gārhapatyāt prāncam āhavanīyam uddhared iti pañcamah pakshah | asmin pakshe doshābhāvāt saiva prāyascittir bhavati |

6.

1. yady u meine Verbesserung für yadya aller Hss.

tad āhuḥ | sāyamprātar āhavanīye 'gnau sthita eva sati punar api gārhapatyāgnim ya uddhareyus | tadānīm uddhritasyāgneḥ prakshepāt pūrvam eva vidyamānasyāgner darsane tam pūrvam vidyamānam agnim udūhya tasmād āhavanīyasthānād uddhritya tasmin sthāne punar aparam idānīm ānītam agnim nidadhyāt | yad yadi tu vidyamānam nānupasyet, tadānīm te yājyānuvākye kuryāt |

2. tad āhuḥ | agnyuddharaṇād ūrdhvam vyavasthitayor āhavanīyagārhapatyayoh sator yadi gārhapatyagato 'nīgāra āhavanīye pramādāt patet | āhavanīyagato vā gārhapatye patet | so 'yam mithaḥ samsargah |

7

- 1. grāmyeṇāgninā | grāmyo 'gnir mahānasādigataḥ | sa kadācit pramādena pravriddho grāmagatāni grihāṇi dahann agnihotra-sālāgatān āhavanīyādīn agnīn samyag dahati |
 - 2. divyenāgninā | divyo 'gnir vaidyutah |
 - 3. savagnina | pretadahanāya pravritto 'gnih savagnih |
- 4. tad āhuḥ | dāvāgnir araṇyād āgatyāgnihotraṣālām dahann āhavauīyādīn yadā samyag dahati | tadānīm taddahanāt pūrvam evāgnīn araṇī dvayor araṇyoḥ saha samāropayed eva | tadaṣaktau gārhapatyāhavanīyād ulmukam mokshayet | sahasolmukam ādāya parito gachet | samāropaṇaṃ volmukamokshaṇaṃ veti pakshadvayasyāgnidāhatvarayā yadā na ṣaktis, tadā samvargaguṇayukto 'gniḥ puroḍāṣadevatā |

R

2. avratyam | vrataviruddham nishiddhādaranam avratyam divāsvāpādikam āpadyeta prāpnuyāt |

¹⁾ Randbemerkung in Aa: dakshinena vihāram nītveti Vrittikrit.

9

- 1. tad āhuḥ | griheshu navadhānye samāgate saty āgrayaṇe-shṭim kṛitvā paṣcān navānnam bhoktavyam | tasyā ishṭer akaraṇe vaiṣvānaraguṇayukto 'gniḥ puroḍāṣadevatā |
- 2. yadi kapālam | ya āhitāgnir yasyāhitāgneḥ puroḍāṣanishpādakam kapālam yadi nasyet |
- 7. jīve | āhitāgniḥ svasmiñ jīvaty eva svakīyamaraṇaṣabdaṃ yadā dveshimukhāc chṛiṇuyāt |
- 9. apatnīkaḥ | purushe jīvati sati yadā bhāryā mriyate, tadānīm āhitair agnibhir bhāryādāha ity ekaḥ pakshaḥ | tathā ca Manuḥ | bhāryāyai pūrvamārinyai dattvāgnīn antyakarmaṇi | punar dārakriyām kuryāt punar ādhānam eva ca (5, 168) iti | āhitebhyo 'gnibhyo 'nyenāgninā bhāryām dahed iti dvitīyaḥ | tathā cāṣvalāyanāḥ | āhāryeṇānāhitāgnim | patnīm ca (6, 10, 9) iti | Bhāradvājo 'py aha | nirmanthyena patnīm iti | asmin pakshe punar api vivāhechārahitatvād ayam apatnīka eva vartate | so 'gnihotram āhared anutishṭhen, na veti | plutidvayam vicārārtham |
- 11. anaddhāpurushaḥ | addheti satyanāma | tadvaiparītyād anritaḥ purusho 'naddhāpurushaḥ | ananushṭhānenānrito bhaved ity arthaḥ |
- 15. yajet | apatnīko 'pi pumān sautrāmanyām yajet | sautrāmanīyāgam api kuryāt | kim utāgnihotrādikam | haviryajñeshv asyādhikāro 'stīty arthah | tadvat somayāgeshy adhikārasankāvām tadvyāvrittyartham asomapa ity ucyate | yatha patnīrahito 'pi matre pitre cāṣanāchādanādikam dadāti, tadvad agnihotram api kuryād iti seshah | atra hetur anrinarthad 1) iti | rinapariharanimittam | tatha ca sākhāntare srūyate | yājamāno vai brāhmanas tribhir riņavā jāyate: brahmacaryenarshibhyo, yajuena devebhyah, prajaya pitribhya. esha vā anrino yah putrī yajvā brahmacārivāsī (Ts. 6, 3, 10, 5) iti | anenaivābhiprāyena srutih sruter yajeti vacanam asti | yaja devān adhīshva vedān prajām utpādayeti sākhāntare vacanam asti | tasmād vacanād anushthānapaksha eva yukta iti gāthāyā arthah | tathā ca Vishuuh smarati | mritayam api bharyayam vaidikam na tyajed dvijah | upādhināpi tat karma yāvajjīvam samāpaved iti 2) | upādhih kusamayādipatnīkalpanā | tathā ca smrityantaram | anye kusamayīm patnīm kritvā tu grihamedhinah | agnihotram upāsante yāvajjīvam anuvratā iti | tathā ca Maitrāyanīyasrutir apy āmnāyate | yas tu svair

¹⁾ Ein Glossem für anrinī.

²⁾ Commentar zu Kātyāyana sr. 2, 5, 18 mit der besseren Lesart: vaidikāgnīn na hi tyajet.

agnibhir bhāryām samskaroti katham cana | asau mritah strī bhavati strī caivāsya pumān bhavet | tasmān mritabhāryo 'pi svakīyān agnīn avasthāpyāgnihotram āharet |

16. tasmāt | riṇāpakaraṇārthī dosharāhityāt saumyaḥ | tādriṣam avaṣyam agnihotrādy anushṭhāpayet | granthāntare | mritastrīḥ katicitkālam karmātīto bhaved yadi | ashṭau gā vātha goyugmam dattvā bhāryām samudvahet || virakto vā vayo'tīto kathaṃcin nodvahed yadi | bhāryām svarṇamayīm kritvā kauṣīm vādhānam ācared iti |

10.

1. ata ürdhvam khandadvayam desaviseshena kecid āmananti, kecin nāmananti | ata eva pūrve nibandhakārāh pātharahitadesānusārena tadvyākhyānam upekshitavantah | asmābhis tu pāthopetadesānusārena tad vyākhyāyate | Der elfte khanda wird vor dem zehnten erklärt.

- 1. tad āhuh | tat tasminn ishtyanushthānavishaye brahmavādina evam āhuh | yah ko 'py anushthātā darşapūrņamāsayor upavāsam kuryāt | yāgarūpam vratam niscitya gārhapatyādyagnisamīpe yo vāsah sa upavāsah | yadvā | devā asya yajňasya samīpe vasantīty evam tadīyo 'nushthānasamkalpa upavāsah | agnyupastaranādinā tadīyo 'nushthānaniscayo 'vagantavyah | ata eva sākhāntare srūyate | upāsmili chvo yakshyamāņe devatā vasanti ya evam vidvān agnim upastrināti | Ts. 1, 6, 7, 3 | avratasya nivamaviseshasvīkārarūpavratarahitasya havir devā naivāsnanti | tasmāt kāranād uta me mamāpi havir devā asnīyur ity abhipretya niyamam svīkrityāgnisamīpa upavaset | etad abhipretyāpastamba āha | āhavanīyāgāre gārhapatyāgāre vā seta iti | yadvā | grāmyāsanaparityāga upavāsah | tat parityajyāranyāsanarūpam niyamam svīkuryāt | ata eva sākhāntarīvā āhuh | yad grāmyān upavasati tena grāmyān ava runddhe, yad āranyasyāsnāti tenāraņyān, yad anāsvān upavaset pitridevatyah syād. āranyasyāṣnāti (Ts. 1, 6, 7, 3) iti || atropavāsatithivishaye sākhābhedavacanam asritya vikalpam darsayati |
- 2. pūrvām | khandatithivasād yadā dinadvaye paurnamāsī tithih sampadyate | tadānīm pūrvām paurnamāsīm upavaset, pūrvadina upavāsam kritvā paredyur yajeteti sāmasākhāpravartakasya Painger maharsher matam | uttarām paurnamāsīm upavased, uttarasmin dina upavāsam kritvā tato 'pi paredyur yajetety riksākhāpravartakasya Kaushītakimaharsher matam | etad eva matadvayam upajīvya smārtā evam varnayanti | parvapratipadoh samdhir madhyāhne pūrvato 'pi vā | anvādhānam pūrvadine taddine yāga ishyate | paratas

cet pare 'hnīshṭis taddine 'nvāhitir bhaved iti | na ca paurṇamāsīdvayasadbhāve vivaditavyam | anumatirākāṣabdābhyām paurṇamāsībhedasya sarvatra vyavahṛitatvāt | tayoḥ svarūpam abhidhānakāra āha | kalāhīne sānumatiḥ pūrṇe rākā niṣākara iti | caturdaṣīsaṃyogāc candramasi kalāhīne saty anumatir ity ucyate | tatsaṃyogābhāvena candramaṇḍale pūrṇe sati rākety ucyate || paurṇamāsīnyāyam amāvāsyāyām api darṣayati |

- 3. yā pūrvā | atrāpi caturdaṣīyogāc candradarṣane saty amāvāsyā sinīvāly ucyate | tadyogarāhityena candradarṣanābhāve kuhūr iti | tad apy abhidhānakāreṇoktam | sā drishṭenduḥ sinīvālī sā nashṭendukalā kuhūr iti | atrāpy upavāsayāganirṇaye matabhedaḥ pūrvavad drashṭavyaḥ || atra pūrvottarabhāgavinirṇayāya karmopayoginyās titheḥ svarūpaṃ darṣayati |
- 4. yām | amāvāsyām paurņamāsīm vā yām pariprāpya sūryo 'stamiyāt | tathā yām abhilakshya sūrya udiyāt | seyam udayāstama-yavyāpinī karmopayuktā tithih | tādrisyām tithāv udayāstamayor madhye pūrvottarābhyām caturdasīpratipadbhyām misraņe sati parvaņo dvaividhyam bhavati | tasmin dvaividhye pūrvoktamatadvayam drashṭavyam || tad etad upasamharati |
- 5. pūrvām | pūrvām iti paingimatasyopasamhārah | amāvāsyādine purastāt pūrvasyām disi candramasam anirjūāya, ṣāstramārgena candram adrishtvā, candrodayo na bhavishyatīti niscitya yad upaity upavasati prārabhata iti yad asti, yad yajate paredyur yāgam karotīti yad asti | tenopavāsena yāgena cottarām-uttarām ¹) āgāmipakshagatām paurṇamāsīm amāvāsyām copavaset | uttarāṇy upavāsadinād uttareshu dineshu yajate, sa yāgah somo bhavati | somayāgasadṛṣo bhavati | tam somam anu sarvam api daivatam tripyatīti ṣeshah | yo 'yam candramā asty, etad devasomam | devānām apekshitam somadravyasadṛṣam vastu | yasmāc candramaṇḍalam devānām priyam, tasmān maṇḍalam sampūrṇam abhilakshyottarām paurṇamāsīm upavased iti kaushītakimatasyopasamhārah |

12

1. tad āhuḥ | sāyamkāla ādityasyāstamayāt purāgnihotrārtham gārhapatyād agnim uddharet | prātahkāle tu sūryodayāt puroddhared ity āmnātam | evam sati yasyāgnihotriņo 'nuddhritam agnim abhilakshyāditya udiyād vāstamiyād vā | agnyuddharanāt prāg evodayāstamayau bhavata ity arthaḥ | athavā svasvakāle pranīto 'gnir āhavanī-yadeṣe sthitvā homāt pūrvam upaṣāmyet | teshu trishu vishayeshu prāyaṣcittam prichate |

¹⁾ tena somam krīnanti fehlt in Sayanas Text.

4. katham | anvāhāryanāmaka odanah pacyate yasmin dakshināgnau so 'yam anvāhāryapacanah | tasyāharanam abhijvalanam | ishter ādāv anvādhānakāle dakshināgner abhijvalanam kuryān na veti |

.13.

6. sasvat | tathā ca Baudhāyana āha | pud iti narakasyākhyā duhkham ca narakam viduh | putas trānāt tatah putram ihechanti paratra ceti |

tasmāt sa putra irāvaty annayuktātitāriņī nadīsamudrāder ati-

taranahetur naur iti seshah |

7. kim nu | atra malājinasmasrutapahsabdair āsramacatushtayam vivakshitam | malarūpābhyām sukrasonitābhyām samyogān malasabdena gārhasthyam vivakshitam | krishnājinasamyogād ajinasabdena brahmacaryam vivakshitam | kshaurakarmarāhityāc chmasrusabdena vānaprasthyam vivakshitam | indriyaniyamasadbhāvāt tapaḥsabdena pārivrājyam vivakshitam |

sa vai sa eva putro 'vadāvado lokaḥ | vadītum ayogyāni nindāvākyāni avadāḥ | tair vākyair nodyate na kathyata ity avadāvadaḥ | evam praghaṭṭena tena kathyata iti | avadāvado dosharāhityān ni-

ndānarha ity arthah | tādriso loko bhogahetuh putrah |

8. kṛipaṇam | duhitā ¹) ha putrīti kṛipaṇam kevaladuhkhakāritvād dainyahetuh | tathā ca smaryate | sambhave svajanaduhkakārikā sampradānasamaye 'rthabārikā | yauvane 'pi bahudoshakārikā dārikā hṛidayadārikā pitur iti |

10. ābhūtiḥ | kimcaishā bhūtyābhūtiṣabdābhyām abhidhīyate | bhavaty asyām putrarūpeṇa patir ity eshā bhūtiṣabdavācyā | retorūpeṇāgatyāsyām putrarūpeṇa bhavatīty ābhūtiṣabdavācyā ²) |

14. iti ha| iti hanenaiva prakarenasmai tasmai Hariscandraya-khyayottaram abhidhayayasthita iti seshah |

14.

- 3. nirdaṣaḥ | nirgatāny āṣaucadināni daṣasaṃkhyākāni yasmāt paṣoḥ so 'yaṃ nirdaṣaḥ |
 - 8. tata | he tata he putra |

15.

1. udaram | Varuņena grihītasya Hariṣcandrasyodaram jajñe | jalenāpūritam ucchūnam mahodaranāmakam rogasvarūpam utpannam |

¹⁾ duhitā im Text zweisilbig.

²⁾ Das Metrum erfordert ābhūtir eshā ābhūtih.

nānā | ā samantāc chrānta āṣrāntaḥ | sarvatra paryaṭanena ṣrāntim prāptaḥ | tadviparīto 'nāṣrānta, ekatraiva nivāsaṣīlaḥ | tādriṣāya tadvidhasya purushasya ṣrīḥ sampan nāsti | yadvā nāneti padachedaḥ | ṣrāntāya sarvatra paryaṭanena ṣrāntasya nānā ṣrīr bahuvidhā sampad asti 1) |

- 2. bhūshņuḥ | bhūshņur vardhishņuḥ phalagrahir ārogyarūpa-phalayukto bhavati |
 - 5. sremāņam | sreshthatvam jagadvandyatvam |
- 8. tasmā etam | tasmai Hariscandrāya kartavyatvena rājasūyam upadidesa | sa Hariscandro rājasūyam prakramya tasya madhye yo 'yam abhishecanīyākhya ekāhah somayāgas, tasmins tam enam Sunahsepam purusham pasum ālebhe | savanīyapasutvenālabdhum niscitavān |

16.

1. tasmā upākritāya | tatra Jamadagnir adhvaryur abhishecanīye somayāge tam Sunahsepam savanīyapasutvenopākritavān | barhiryuktayā plakshasākhayā mantrapurahsaram samupasprisya svīkāra upākaranam | tata ūrdhvam yūpabandhanam niyojanam |

niniyoja | dhātor dvirbhāvam parityajyopasargasya dvirbhāvas chāndasah |

- 2. aprītaya | aprīsamjāitabhir ekādaṣabhiḥ prayājayājyābhir yad yajanam tad aprīnaṇam | darbharūpeṇolmukena triḥ pradakshi-nīkaraṇam tat paryagnikaraṇam |
- 6. ata uttarābhiḥ | nahi te kshatram ityādyāḥ sūktaseshabhūtā daṣarcaḥ | yac cid dhi te viṣa ityādikam ekavinṣatyṛicaṃ sūktam | ity evam ekatrinṣatsaṃkhyā drashṭavyā |
- 7. dvā vinsatyā | vasishvā hītyādikam dasarcam sūķtam | asvam na tvetyādikam trayodasarcam sūktam | tatrāntyām parityajya vasishvasūktadvayagatā rico dvāvinsatisamkhyākāh |
- 9. ojishthah | ojobalādisabdāh pūrvācāryair evam vyākhyātāh | ojo dīptir balam dākshyam prasahyakaranam sahah | sujanah san, pārayishnur upakrāntasamāptikrid iti |
- 11. ata uttareņa | āṣvināv aṣvāvatyety anena tricenāṣvinau stutavān |
 - 12. ata uttarena | kas ta usha ityādika uttaras tricah |

17.

1. tam ritvijah | devatānugrahayuktam tam Ṣunaḥṣepam vi-

¹⁾ Diese zweite Erklärung ist die richtige, wie aus dem folgenden Vers erhellt.

svāmitrādayah sarva ritvija evam ūcuh | he Şunahsepa tvam no 'smākam asyāhno 'bhishecanīyākhyasya samsthām samāptim adhigacha | prāpnuhi | anushthāpayety arthah | tair evam ukte saty anantaram Sunahsepa etam abhishecanīyākhyam somayāgam anjahsayam dadarsa | anjasa rijumargena savah somabhishavo yasmin yage so 'njahsavah | tādrisam prayogaprakāram niscitavān | niscitya ca tam somam yac cid dhītyādibhis catasribhir rigbhir abhishutavān | athainam abhishutam somam etayoc chishtam camvor ity rica dronakalaşam abhilakshyāvanināya | dronakalase prakshiptavān | athānantaram asmin Hariscandre 'nvārabdhe sunahsepadeham upasprishtavati saty uktābhya rigbhyah pūrvābhir yatra grāvetyādibhis catasribhir rigbhir svahakarasahitabhih somam juhavam cakara | yatra gravetyadikam suktam navarcam | tatra yac cid dhiti pancami | tam arabhya catasribhir rigbhir abhishavah | uc chishtam ityādikā navamī | tayā dronakalase prakshepah | yatra grāvetyādibhis catasribhir homa ity evam kritsnasya sūktasya viniyogah | atha homānantaram eva kartavyam avabbritham abhilakshyavaninaya sarvam avabbrithasadhanam taddese nītvā tvam no agna ityādikābhyām rigbhyām apsv avabhritayagam kritavan | atha tatha kritva tata urdhyam enam ahayanayam agnim sunas cid ityādinopasthāpayām cakāra | Hariscandram upasthane prerayam asa | so 'yam anjahsavah | ishtipasusamkaryam antareņanjasā rijumārgeņānushthitatvāt |

- 3. tvam vehi | tvam vā tvam eva Visvāmitrād apagatah sann ihi | asmadgrihe gacha | tvadīyamātā cāham cobhāv āvām vihvayāvahai | viṣesheṇāhvānam karavāvahai | ¹)
- 6. sa vai | Viṣvāmitreṇaivam bodhitaḥ Ṣunaḥṣepaḥ punar api gāthayā Viṣvāmitram praty evam uvāca | ayam Viṣvāmitro janmanā kshatriyaḥ san svakīyena tapomahimnā brāhmaṇyam prāptavān ity evam tadvrittāntam sūcayitum he rājaputreti sambodhitavān | sa vai tathāvidho rājajātīya eva san yathā yena prakāreṇa no 'smābhiḥ sarvair ā samantāj jūapayā, brāhmaṇatvena jūāyase | tathaivāsmadvishaye 'pi tvam vada | katham vaditavyam iti | tad ucyate | aham idānīm Āūgiraso 'āgirogotraḥ sans tatparityāgena tava putratvam yenaiva prakāreṇopeyām, tathaivānugrihāņeti ṣeshaḥ | etadvākyābhiprāyaḥ pūrvaiḥ saṃkshipya darṣitaḥ | purātmānam nripam vipra ²) tapasā kritavān asi | evam Āūgirasam mā tvam Vaiṣvāmitram rishe kurv iti |

¹⁾ Komm, wenn es dir beliebt, wir wollen über dein Bleiben oder Gehen uns besprechen.

²⁾ nripa vipram purātmānam?

daivam | me mahyam Viṣvāmitrāya daivam devaih prasannair dattam dāyam putratvarūpalābham upeyāh | prāpnuhi |

7. samjäänäneshu | samjäänäneshu madvishayaikamatyam präpteshu tvadīyaputreshu sarvo 'pi mām brūyāt | jyeshthabhrātritvena vyavaharatu | Ich vermuthe: samjäänam eshu vai brūyāh |

18.

- 6. sadvivācanam | esha Devarāto vo yushmākam sadvivācanam sanmārgasya viseshato 'dhyāpanam, karishyatīti seshaḥ |
- 7. yushmāns ca | me madīyam dāyam dhanam yushmāns copetā | prāpsyati | cakārād Devarātam ca | yām u ca yām api kāmcid vedasāstrādirūpām vidyām vidmasi vayam jānīmah, sāpi yushmān upetā | prāpsyati | Aber dāyam kann nur der Accusativ sein. Für yushmāns ca wird vielleicht yushme ca zu lesen sein. Der Sinn ist jedenfalls: er soll unter euch an meinem Erbe und Weisthum einen Antheil haben.
- 8. sarātayaḥ | rātir dhanasampattiḥ | tayā yuktāḥ santaḥ | sarāti ist ein nach der Analogie von arāti geschmiedetes Wort und bedeutet freundlich gesinnt.
- 10. tad etat | kasya nūnam ityādyā ni dhārayetyantāḥ saptādhikanavatisaṃkhyākā ricaḥ | tvaṃ naḥ, sa tvam ityādikās tisra ricaḥ | evam ricāṃ ṣatam | paraḥṣabdo 'dhikavācī | pūrvoktād rikṣatāt paro 'dhikā ekatriṅṣatsaṃkhyākā yaṃ nv imam ityādyā gāthā yasminn ākhyāne, tat pararikṣatagātham |
- 12. hiranyakasipau | hota yadopakhyanam kathayati | tadanim hiranyakasipau suvarnanirmitasutrair nishpadite kasipau sa hotopaviset | tadakhyanamadhye 'dhvaryus ca hiranyakasipav asino vakshyamanam pratigaram bruyat |
- 14. yo rājā | tasmād ayajamāno 'pi rājasūyakraturahito 'pi rājā vijitī yadi vijayopetah syāt, tadānīm etac chaunahsepam ākhyānam ākhyāpayet | Vgl. Āsvalāyana 9, 3, 9—16.

19.

2. yajnayudhani | yani yajnayudhatvena sakhantare sruyante | sphyas ca kapalani cagnihotrahavani surpam ca krishnajinam ca samya colukhalam ca musalam ca drishac copala caitani vai dasa yajnayudhani (Ts. 1, 6, 8, 2) iti, tany eva brahmanajater ucitany ayudhani |

20.

1. athātaḥ | atha kshatriyasya yajñechānantaram yato devayajanam apekshitam, atah kāranād devayajanasyaiya | devā jiyante yasmin deșe sa devayajanaḥ | tasyaiva yācño yācanam abhidhīyata iti ṣeshaḥ |

4. sa yat | Ādityo yad yadi tatra tadānīm anena rājnā yācitaḥ sann uttarām yatra svayam tishṭhati tasmād anantarabhāvinīm diṣam prati sarpati gachati | tadānīm tat tena sarpanenom tathā dadāmīty uttaram āha | brūte |

21.

- 1. athātaḥ | atha devayajananiṣcayānantaraṃ yasmād anushtheyasyeshtāpūrtasyāparijyānir vināṣābhāvo 'pekshitaḥ | ataḥ kāraṇād yajamānasya kshatriyasya rājña ishtāpūrtāparijyānisaṃjñako homo 'bhidhīyata iti ṣeshaḥ | ishtāpūrtaṣabdārthaḥ pūrvācāryair darṣitaḥ | varṇāṣramānvayī dharma ishtam pūrtam athetarat | prapātatākādirūpaṃ tac ca sarvatra dṛṣṣyate | smārtam pūrtaṃ ṣrautam ishtam iti kecid ihocira iti |
- 3. anūbandhyāyai | anūbandhyākhyapasoh sambandhīni yāni trīṇi (diese sind Ts. 1, 4, 44, 3 angegeben. Kātyāyana 5, 2, 9—11) samishtayajūńshi santi, teshām uparishtāj juhnyād iti seshah |

22.

- 1. tad u ha | tad u ha tatraiva pūrvoktahomasthāne saujātanāmakah kascid rishih, sa cārālhanāmakasya putra, evam uvāca | katham iti | tad ucyate | ete vakshyamāne āhutī iti yad asti, tad etad ajītapunarvanyam vai | nashtam aprāptam vā yad vastu tad etad ajītapunarvanyam vai | nashtam aprāptam prāptikāranam ajītapunarvanyam | vakshyamānam āhutidvayam etannāmakam ity arthah | iti yad etat Saujātasya matam, tad eva yathetyādinā prasasyate | yah pumān itah saujatavākyānusāsanam upadishtam anushthānam kuryāt, sa pumān yathā yenaiva prakārena kāmayeta tathā tenaiva prakārena siddham phalam uddisyaite kuryāt | tadanushthānena kāmyamānam phalam sidhyati | tasmāt kāranād ime evāhutī juhuyān, na tu pūrve |
- 3. tat-tat | sarve 'pi yājñikāḥ pūjyahomaprasange tadā-tadā tat-tad ity evam etad evānushṭhānam udāharanti | pūjārthā sānunā-sikaplutiḥ |

25.

1. athātaḥ | atha dīkshānantaraṃ devānām manushyānāṃ cāgre yata etadīyadīkshā kathanīyā, ataḥ kāraṇād dīkshāyā āvedanasya prakaṭīkaraṇasyaiva kaṣcin nirṇaya ucyate | tat tasminn āvedane saṃdihānā brahmavādinaḥ praṣnam āhuḥ | brāhmaṇasya dīkshāyā urdhvam adīkshishṭāyam brāhmaṇa iti mantreṇa dīkshā prakhyāpanīyā | tathā ca Taittirīyā āmananti | adīkshishṭāyam brāhmaṇa iti trir upānsv āha, devebhya evainam prāha; trir uccair, ubhayebhya

evainam devamanushyebhyah prāha (Ts. 6, 1, 4, 3) iti | evam sati kshatriyasya dīkshāvedane kim asmin mantre brāhmaṇaṣabdah kshatriyaparatvenohanīya, āho svid avikrita eva paṭhanīya iti praṣnābhi-prāyah || tatrottaram āha |

2. yathaivaitat | atra sabdo nohitavyah | avikrita eva brāhmaṇaṣabdaḥ kshatriyadīkshāvedane 'pi prayoktavyah | yadi brāhmaṇapravaro 'pekshitas, tadānīm purohitasya brāhmaṇasya sambandhinārsheyeṇa prayogaḥ kartavyaḥ | tathā cāpastambaḥ kshatriyavaiṣyayor api brāhmaṇaṣabdenāvedanam darṣayati | adīkshishṭāyam brāhmaṇo 'sāv amushya putro 'mushya pautro 'mushya naptāmushyāḥ putro 'mushyāḥ pautro 'mushyā napteti | brāhmaṇo vā esha yo dīkshate, tasmād rājanyavaiṣyā api brāhmaṇa ity anuvedayatīti | Āṣvalāyana 1, 3, 3. 12, 15, 4.

3. sa brahmaņe | sa yajamānabhāga ritvigviņeshāya brahmaņe parihrityaḥ | paritaḥ sarvātmanā samarpaṇīyaḥ |

- 4. purohitāyatanam | ritvigrūpo brahmeti yad asty, etat kshatriyasya purohitāyatanam purohitasthānam | purohito yo 'sty esha kshatriyasyārdhātmo ha vai | ardhadeha eva | u ha vā iti nipātasamūho 'vadhāranārthah | ardhasarīrasthānīyapurohitarūpena brahmanā tasmin bhāge bhakshite sati parokshenaiva vyavadhānenaiva prāsitarūpam prāsitasādrisyam prāpnoty eva | ahasabda upasabdas ca militvāvadhāranārthau | asya kshatriyasya pratyaksham avyavadhānena svamukhena sa bhāgo bhakshito na bhavati | evam sati vyavadhānena bhakshitatvād yajūāntarāyo na bhavishyati | svamukhena bhakshanābhāvād ayam pāpīyān api na bhavishyati |
- 5. yajñaḥ | yo brahmāsty esha pratyaksham avyavadhānam yathā bhavati tathā yajña u ha vai, yajñasvarūpa eva | tatsādhakatvāt | kimca brahmaṇy eva sarvo yajūaḥ pratishṭhitaḥ | vedatrayavaikalyaparihartritvena brahmaṇo bhishagrūpatvasyoktatvāt | tasmins ca pratishṭhite yajñe yajamāno 'pi pratishṭhitaḥ | tatphalabhāgitvāt | evam sati tat tena bhāgaprāṣanena yajña eva brahmarūpe bhāgarūpaṃ yajñam apyatyarjanti | samyak prakshipanti | tatra drishṭāntaḥ | yathā loke 'psu prakshiptā āpa ekatvena saṃṣrijyante | yathā vāgnau prakshiptam agnim ekībhūtam paṣyāmaḥ | tathā tad vai brahmaṇā prāṣitaṃ havir nātiricyate | atiriktaṃ na bhavati | kiṃtu yajūarūpeṇa brahmaṇā sahaikībhavati | tad ekībhūtaṃ havir enaṃ kshatriyaṃ na hinasti | na bādhate | tasmāt sa yajamānabhāgo brahmaṇe samarpaṇīyaḥ |
- 1. Bṛihaspateh | tathā svaguror Bṛihaspater vākyam svakīyena vākyena pratyavadhīt | so 'yam pratighāto na yuktah | tathā cā-

pastambah smarati | vākyena vākyasya pratighātam ācāryasya varjayec chreyasām ca $(2,\,2,\,5,\,11)$ iti |

29.

1. kshatriyasya heyā bhakshās trividhā, upādeyo bhaksha ekah | tatra heyān bhakshān darsayati |

trayāṇām | heyānām trayāṇām madhye bhaksham ekam kshatriyasya tavānabhijūā ritvija āharishyanti | kam bhaksham ity āṣankya somam vā dadhi vā jalam vety uktam || tatra somapakshe dosham darṣayati |

- 2. sa yadi | so 'nabhijna ritvig yadi te Visvamtarasya kshatrivasya somam bhaksham, ähared iti seshah | sa somo brāhmanānām yogyo bhakshah | tena bhakshena brāhmanān jinvishyasi | prīnayishyasi | na tu kshatriyasya tava prītih | tathā sati te tava rājūah prajāyām samtatau brāhmaņakalpa īshadasamāpto brāhmaņa ājanishyate | kshatriyadharmena sauryena rahitatvāt tasya brāhmanasadrisatvam | sa ca putro brāhmanavad vakshyamānagunacatushtayopeto bhavati | ādānam pratigrahah | tacchīla ādāvī | pratigrahas ca brāhmaņaguņah | ritvig bhūtvā somam ā samantāt pāyayatīty āpāyī | tad etad yajanam api brahmanagunah | avasam annam | tasya sambandhi yacanam avasah | tam avasam eti prapnotity avasayı | paragrihe sadā bhojanayācanam api brāhmanaguņah | kāmam ichām anatikramya yathakamam | tadanusarena prayapyo nirvasayitum sakyah | kshatriyavaisyadivac chauryadhanadyabhavad yah ko'py agatya durbalam brāhmaņam tadgribāt tadīyagrāmād vā nishkāsayitum ichati, tadānīm ayam brāhmaņo durbalatvāt tena nihsārayitum sakyate | evam ete catvaro dharma brahmanagunah | somam bhakshayato rajna etadguņakah putro jāyate | kimca yadā pramādāt kshatriyāya pāpam kshatriyasya kimcin nishiddhācaranam bhavati | tadānīm tena pāpena tasya kshatriyasya prajayam samtatau brahmanakalpah sauryarahityadina brahmanasadrisah putra ajayate | asmat papinah kshatriyad dvitīyo vā tritīyo vā putro vā pautro vā brāhmanatām abhyupaitoh sauryādiguņarahitam brāhmaņyam prāptum īsvarah samartho bhavati | sa brāhmaņasadrisah kshatriyaputro brāhmanabandhavena brāhmaņānām kramabandhutvena brāhmaņocitayācnādinā jijyūshitah | jīvitum islītalī | nīcarūpadainyavrittyā jīvitum pravritto bhavatīty arthah |
- 3. atha yadi | yadi te dadhirupam bhaksham aharet | tada dadhno vaisyabhakshatvat tena vaisyan prīnayishyasi | tava samtatau vaisyasamanah putra ajanishyate | vaisyas ca banijyam kurvann anyasya rajno balikrid balim pujam karoti | karam prayachatīty arthah | ata evanyasya rajna adyo bhakshyah | adhino bhavatīty arthah | ta-

sya rājñaḥ kāmam ichām anatikramya jyeyo 'bhibhavanīyo bhavati | jyā abhibhava iti dhātuḥ | ta ete karapradānaparādhīnatvatiraskāryatvākhyā vaisyaguṇāḥ |

4. atha yadi | yadi te kshatriyasya kascid ritvig apo jalam bhaksham āharet | tadānīm sa jalātmakah sūdrānām bhakshah | tena bhakshena sūdrān prīnayishyasi | tatas tava samtatau sūdrasadrisah putra utpadyate | sūdras cānyasyottamavarnatrayasya preshyah preshanīyo bhrityo bhavati | tathā kāmotthāpyah | madhyarātrādau yadā kadācid dina ichā bhavati, tadānīm ayam utthāpyate | tathā tadīyam kāmam ichām anatikramya vadhyah, kupitena svāminā tādyo bhavati | ta ete sūdraguṇāḥ |

30.

2 athāsya | atha heyabhakshakathanānantaram upādeyo bhakshaḥ kathyata iti ṣeshaḥ | asya rājña eva vakshyamāṇaḥ svo bhakshaḥ | ko 'sāv iti | so 'bhidhīyate | nyagrodhasyāvarodhāḥ ṣākhābhyo 'vānmukhatvena prarohanto mūlaviṣeshāḥ | tathaivodumbarāṣvatthaplakshākhyānāṃ vṛikshāṇām phalāni ca | tāni sarvāṇy abhishuṇuyāt | abhishutya ca teshāṃ rasam bhakshayet |

31.

2. purodhayā | purodhayaiva purohitadvāreņa dīkshayaiva dīkshārūpasaṃskāreṇa ca pravareṇaiva purohitagotreṇa ca, brāhmanyasya sampāditatvād iti seshah |

32.

- 1. bhaujyam | bhojanārham |
- 3. svārājyavairājye | svātantryeņa rājatvam svārājyam | visesheņa rājatvam vairājyam |
- 4. etāni | etāni nyagrodhāvarodhādīny asya rājño 'rthe somakrayāt pūrvam upakļiptāni sampāditāni bhavanti | tata ūrdhvam somakrayaḥ | tatas te 'dhvaryuprabhritayo rājña evāvritā somasyaiva prakāreṇaupavasathyadināt pūrvam prativeṣaiḥ prasiddhaiḥ kriyāviṣeshaiṣ caranti | anutishṭheyuḥ | athānantaram aupavasathyam ahar aupavasathye 'hany adhvaryuḥ purastāt prathamam etāni vakshyamāṇāni carmādīny upakalpayet | yasminṣ carmaṇi somo 'bhishūyate tac carmādhishavaṇākhyam | yayoḥ phalakayor abhishūyate te phalake adhishavaṇasaṃjñake | droṇakalaṣaḥ prauḍhadārupātram | daṣāpavitraṃ vastram | adrayo 'bhishavaṇārthā grāvāṇaḥ | pūtabhridādhavanīyau pātraviṣeshau | sthālī kumbhaḥ | udaūcanam unnayanapātram | camaso bhakshārthaṃ dārupātram | etāny adhvaryuḥ sampādya tata ūrdhvaṃ yad yadaitad etaṃ rājānam prātaḥkāle 'bhishuṇvanti, tat

tadānīm etāni nyagrodhāvarodhādīni dvedhā vibhajet | tatrānyāny ekabhāgagatāni tasmin prātahsavane 'bhishuṇuyāt | itarabhāgagatāni tu mādhyamdinasavanāya sthāpayet |

33.

- 1. tad yatraitān | tata ūrdhvam yatra yadaitān brahmahotrādicamasān daṣasaṃkhyākān unnayeyuḥ | tat tadānīm yajamānasya rājāas camasān unnayet | abhishutena nyagrodhāvarodhādinā pūrayet | tasmin pūrite camase 'lpam darbhadvayam prakshipya tayor madhye prathamaprakshiptam darbham vashaṭkṛite vashaṭkāre kṛite sati dadhikrāvṇa ity etayarcā svāhākārasahitayā paridhīnām antaḥ prakshipet | anuvashaṭkṛite 'nuvashaṭkāre kṛite saty aparam darbham ā dadhikrā ity anayarcā pūrvavat svāhākārasahitayā paridhīnām antaḥ prakshipet |
- 5. pratyabhimarşa h | anena mantrenātmanah svakīyahridayasya pratyabhimarşo hastena sampūrņah sparşah kartavyah |

34.

9. Agni h | agnināmako maharshih | mahat | mahaj jagmuh | mahattvam prāptāh |

Pancika VIII.

1.

- 1. athātaḥ | atha rājūo bhakshaviṣeshakathanānantaraṃ yataḥ stutaṣastrayor viṣesho jijñāsitaḥ | ataḥ kāraṇāt tayor eva viṣesha ucyata iti ṣeshaḥ || taṃ viṣeshaṃ vaktum ādau viṣesharahitam aṅṣaṃ daṛṣayati |
- 2. aikāhikam | ekāhe prakritibhūte yat prātahsavanam yac ca tritīyasavanam uktam, tad ubhayam rājūo vikritāv api tathaiva prayoktavyam | na tu tayoḥ kaṣcid viṣesho 'sti | aikāhike ye ubhe prātaḥsavanatritīyasavane sta, ete eva ṣānte sukhakare klipte svabhyaste pratishthite sampanne | atas tayoḥ prakritivad anushthānam ṣāntyai sukhārtham kliptyai svabhyāsārtham pratishthityai sampattyartham apracyutyai vināṣarāhityārtham bhavati || yathā prātaḥsavanatritīyasavanayoḥ prākritād viṣesho nāsti, tathā mādhyamdinasavane 'pi marutvatīyam aikāhikam, hotrakaṣastrāṇi caikāhikāni | stotre tu viṣesho 'sti | tam imam darṣayati |
- 3. uktaḥ | bṛihad rathaṃtaraṃ cety ubhayavidhaṃ sāma yasminn abhijidādau, so 'yam ubhayasāmā | bṛihatsāma pṛishṭhaṃ stotraṃ yasminn abhijidādau, so 'yam bṛihatpṛishṭhaḥ | tādṛiṣasyo-

bhayasāmno brihatprishṭhasyābhijidāder yo mādhyaṃdinaḥ pavamāna uktaḥ, sa evātra rājayajāe mādhyaṃdinaḥ pavamāno drashṭavyaḥ | na cobhayasāmatvam brihatprishṭatvaṃ cobhayaṃ vyāhatam iti ṣa-īkanīyam | mādhyaṃdinapavamānastotre rathaṃtarasāma prishṭhastotre brihatsāmety evam ubhayasāmatvasya vyavasthitatvāt | ubhe hīty aṇeneyam eva vyavasthā spashṭīkriyate | yady api marutvatīyaṣastrāvayavāḥ pratipadādayaḥ prākritā eva, tathāpi tadanuvādenātra praṣansā kriyate || tatra pratipadanucarau darṣayati |

- 4. ā tvā | ā tvā ratham iti vas tricah, so 'vam marutvatīvasastrasya pratipat | tasmins trice rathamtaram sāmodgātribhir gīyate | tasmād iyam pratipad rāthamtarī | idam vaso sutam ity ayam trico 'nucarah | chandodevatādinā pūrvena samānatvāt | rathamtarasāmādhārasya pūrvasya tricasyānusāritvād asyāpi rāthamtaratvam || uktham sastram | tac ca dvividham | pavamānoktham grahoktham ca | ato 'tra pavamānoktham iti viseshyate | asmins ca mādhyamdinapavamānastotre sāmagā rathamtaram sāma kurvanti, prishthastotram tu brihatsamopetam kurvanti | tad etad ubhayam savīvadhatāyai sampadyate | ubhayatah sikyadvayena jalakumbhadvayam vodhum yah kāshthaviseshah purushāṇām anse sthīyate, sa vīvadha ity ucyate | sāmadvaye 'pi tasya mādhyamdinasavanaprayogasya vīvadhasadrisatvād vīvadhena saha vartata iti savīvadhatvam | vad idam rathamtarasāma mādhyamdinapavamāne stutam, tad idam ābhyām ā tvā ratham idam vaso sutam ity etabhyam pratipadanucarabhyam anusanset || brahmannaprithivīrupatvena rathamtaram prasansati |
- 5. atho brahma | yad rathamtaram sāma tad brāhmaṇajātisvarūpam | ubhayoḥ prajāpatimukhajatvāt | tathā brihatsāma kshatriyajāteḥ | Prajāpater bāhujatvasāmyād ekatvam | brāhmaṇajātiḥ kshatriyajāteḥ pūrvabhāvinī | ato brihatsāmasādhyāt prishṭhastotrāt pūrvam rathamtarasāmasādhyasya pavamānastotrasyānushṭhāne 'yam abhiprāyaḥ | brahma brāhmaṇajātiḥ purastāt pūrvakāle yasya rāshtrasya, tad idam brahmapurastāt | tad idam me rājūo rāshṭram ugram avyathyam asad bhaved ity abhiprāyaḥ | kimcānnahetutvād rathamṭaram sāmānnātmakam | tat tena rathamṭaraprayogeṇāsmai rājūe 'nnam eva purastāt kalpayati | prathamataḥ sampādayati | kimca yad rathamṭaram sāma seyam prithivī, bhūmisvarūpam eva | iyam ca bhūmiḥ prāṇinām pratishṭhādhāraḥ | tat tena rathamṭaraprayogeṇāsmai yajamānāya rājūe pratishṭhām eva kalpayati || indra nedīya ed ihīty, ut tishṭha brahmaṇas pata ity etat pragāthadvayam praṣansati |
- 6. samānah | Indro nitarām āhūyate yasmin pragāthe, so 'tra ca prakritau ca samāna eka eva | tasyaivedam vyākhyānam avibhakta iti | avikrita ity arthah | sa ca pragātho 'hnām, rūpam iti ṣeshah | ahaḥprayoganishpādakatvāt tadrūpatvam | yaḥ pragātha udvān uccha-

bdayukto brāhmaņaspatya brahmaņaspatidevatākas ca | ut tishṭha brahmaṇas pata iti ṣrutatvāt | so 'pi ṣaṅsanīyaḥ | kiṃcāsau pragātha ubhayasāmno rūpam | hi yasmād ubhe bṛihadrathaṃtare sāmanī tasmin pragāthe sāmagair adhīyete || dhāyyānām ṛicām prakṛitau. vikṛitau caikatvam āha |

- 7. tamānyaḥ samānya ity asya vyākhyānam avibhaktā iti | tās cāharviseshanishpādakatvāt tatsvarūpāh |
- 8. aikāhikaḥ | pra va indrāya bṛihata ity asya marutvatīyapragāthasya prakṛitivikṛityor ekatvaṃ darṣayati |

2.

1. marutvatīyasastre nividdhānīyam sūktam prasansati \mid janishthāh etc.

tasyoktam brāhmaņam | 3, 19, 2.

- 2. tvām id dhi | tvām id dhītyādikas trico nishkevalyasastrasya stotriyapratipadrūpād brihatsāmna ādhāratvād brihadrūpah | tena ca sāmnā prishthastotrasya nishpādyatvāt prishthasvarūpas ca bhavati |
- 3. abhi tvā | abhi tvā sūrety esha trico nishkevalyasastrasyānurūpah kāryah | yady api tvām id dhy abhi tvety etau pragāthāv rigdvayātmakau, tathāpi pragrathanena tricatvam sampādanīyam |
 - 4. yad vāvāna | Siehe 3, 22.

8.

- 1. nishkevalyaşastre nividdhaniyam süktam darşayati | tam u etc.
- 4. tad bhāradvājam | Bharadvājena drishṭatvād bhāradvājam | brihatsāmāpi tathā bhāradvājam | tādriṣabrihadyogād ayam kraturārsheyena saloma | ārsheyo bharadvājamunisambandhah | lomaṣabdena keṣayukto mūrdhopalakshyate | salomā saṣiraskah | sampūrṇa ity arthah | bharadvājamunidrishṭasya brihatah sampūrṇatvād bharadvājamunisambandhe sati krator api sampūrṇatvam drashṭavyam || idānīm brihadrathamtarasāmopetaprakritakratusambandham upajīvyaikasāmake 'pi kshatriyayajñe prishṭhastotrasya brihatsāmasādhyatvam vidhatte |
- 5. esha ha vāva | yaḥ kratur dvisāmako brihatprishthopeta, esha eva kshatriyayajñaḥ samriddhaḥ sampūrṇaḥ | yasmād evam tasmād yatra kvacaikasāmakenāpi kratunā kshatriyo yajeta, tatra prishṭhastotram brihatsāmayuktam eva kuryāt | tad etad anushṭhānaṃ samriddhaṃ sampūrṇam bhavati |

4.

1. mādhyaṃdinasavane hotuh sastravisesham abhidhāya hotrakāṇāṃ viṣeshābhāvaṃ darṣayati |

aikāhikāh | maitrāvarunabrāhmanācchansyachāvākānām yāh kriyās tā hotrāh | tās caikāhikā ekāhe prakritirūpe vihitā evātra vikritirupena kshatrivayajne kartavyah | etas ca hotrah santatvadigunakāh | santadisabdarthah purvavad vyakhyeyah | etas caikahika hotrāh sarvarūpāh sarvasamriddhās ca bhayanti | tattadvikritishu hotrakānām ye viseshā uktās, tadrūpatvam sarvarūpatvam | tatphalasamriddhih sarvasamriddhih | etac cobhayam indrabhishtavanena kshatrivapratipādanasāmarthyāt sampadyate | atah sarvarūpatāyai sarvalokapraptyartham tatra ca sarvabhogasamriddhyartham ukta hotrakah sampadyante | tatah kshatriyah purushah sarvarupabhih sarvasamriddhabhir aikahikabhir hotrabhih sarvan kaman ayapnavamety abhiprāyenaihikahotrānushthānam kuryuh ekāhās ca dvividhāh: sarvastomasarvaprishthas tadviparītās ca | prishthye shadahe pratipāditās trivritpancadasasaptadasaikavinsatrinavatravastrinsarupah khyākāh sarvastomāh | tasminn eva prishthyashadahe rathamtarabrihadvairupavairajasakvararaivatani shatsamkhyakani sarvaprishthani taih sarvaih stomaih sarvaih prishthais ca yuktebhya ekahebhyo vyatiriktah katipayastomaprishthayukta ekaba asarvastoma asarvaprishthas ca | yasmad aikahika hotrah purvoktaritya prasastas, tasmad yatra kvacāsarvastomā asarvaprishthās caikāhā anushthīyante tatra sarvatraikāhikā eva hotrāh syuh, na tu nūtano viseshah kascid asti | tat tadrişam karma samriddham phalena sampurnam || atha kshatriyayajñasya samsthāvisesho nirnetavyah | tadartham ādau keshāmcit paksham upanyasyati |

- 2. ukthyaḥ | ayaṃ kshatriyajīa ukthyasaṃstha eva, sarveshv api stotreshu pañcadaṣastoma eva syād ity evam eke brahmavādina āhuḥ |
- 3. tasmāt | tasmād evam pañcadaṣastotraṣastratvāt tadukthyaḥ sa kshatriyayajña ukthyaṣaṃsthaḥ pañcadaṣastomayuktaḥ syād ity evaṃ kecid āhuh || atha svapaksham āha |
- 4. jyotishtomah | yo 'yam kshatriyanam jyotishtomah so 'gnishtomasamstha eva syat || tasminn agnishtome ye trivridadayas catvarah stomas, tan brahmanadivarnacatushtayarupena tejaadigunacatushtayarupena ca prasansati |
- 5. brahma vai | Prajāpater mukhabāhumadhyadehapādebhya utpattisāmyāt trivridādistomānām brāhmaṇādivarṇacatushṭayarūpatvaṃ | tatra brāhmaṇapūrvakaṃ rāshṭram madīyam ugram avyathanīyaṃ cāstv ity abhiprāyeṇa kshatriyasya trivritpaūcadaṣau krameṇānushṭheyau | saptadaṣaikaviṅṣayor anushṭhānena vaiṣyaṣūdrau varṇau kshatriyasyānugāminau kurvanti |

5.

- 1. athātah | atha kratusamāptyanantaram yatah kshatriyo 'bhishekam arhaty, atah kāranāt punarabhishekasyaiva, vidhir ucyata iti seshah | rājūah pūrvam abhishiktatvād ayam punarabhisheko bhavati | itarasyāpi kshatriyasya māhendragrahāya prastute sāmny abhishekasyādhvaryavasya vidyamānatvād ayam punarabhisheko bhavati |
- 2. sūyate | yaḥ pumān kshatriyaḥ san dīkshate dīkshām prāpnoti | asya purushasya kshatram sarveshām prāninām kshatāt trānam sūyate | pravartate | tasmāt sa kshatriyo yadāvabhritād udetya, avabhritākhyam karma samāptam kritvā, tato 'nūbandhyākhyayā kayācit paṣusthānīyeshtyā yāgam kritvā, paṣcād udavasyaty udavasānīyakhyayeshtyā karmāvasānam karoti | atha tadānīm enam kshatriyam udavasānīyeshtau samāptāyām punar api karmāngatvenartvijo 'bhishinceyuḥ |
- 3. tasvaite | tasva punarabhishekasyaite vakshyamāṇāh sambhārāh sampādanīyā dravyaviseshāh purastād evopakliptā abhishekakālāt prāg eva sampāditā bhaveyuh | ke vastuviseshāh sampādanīyāh | te 'bhidhīyante | udumbarakāshthanirmitā kācid āsandī | tasyai tasyā' āsandyās catvarah padāh prādesaparimitāh | tesham pādanām sirasy uparibhage 'vasthitani sīrshanyani | anvak tirvag avasthitani kashthany anūcyāni | tāni sīrshaṇyānūcyāny aratniparimitāni | prādeṣadvayam aratnih | vividham vayanam rajjūnam otaprotarūpena samyojanam vivayanam | tac ca mauñjam muñjatrinanirmitam | īdrisyā āsandyā upary astaranam vyaghracarma | dadhyadipraksheparthah praudha udumbarakāshthanirmitas camasah | tathā kācit sūkshmodumbarasākhā | tasminn etasminn audumbare camase vakshyamānadadhyādidravyāny ashtātayāni Latra dvitayatritayādivat samkhyāyā avayave tayab iti sutrena tayappratyayah | ashtasamkhyaka ayayaya yesham dadhyadīnām tāny ashtātayāni | dīrghas chāndasah | tāni ca nishutāni nitarām sutāni prakshiptāni bhavanti | camase prakshepyāny ashta dravvāni kānīti | tāny ucyante | dadhi madhu sarpir ity etāni trīni prasiddhāni | ātapayuktavarshabhavā ātapavarshyāh | tādrisya āpas caturtham dravyam | sashpāṇi syāmatrināni pañcamam dravyam | tokmāny aūkurāņi shashtham dravyam | surā dūrveti dravyadvayam prasiddham || sampāditāyā āsandyālı pratishthāpanam vidhatte |
- 4. tad yaishā | purā vediparigrahārtham sphyena rekhātrayam kritam | dakshinā pratīcy udīcī ca | tatra devayajanadese yaishā vedeḥ sambandhinī dakshinā sphyavartanih sphyasya rekhā bhavati, tatra tasyām rekhāyām etām āsandīm prācīm prāgagrām avasthāpayet |

6.

1. vyāghra carmaņā | uttarāņy ūrdhvabhāge lomāni yasya carmaņas tad uttaraloma | prācyām diṣi grīvā yasya carmaņas tat prācīnagrīvam | tādriṣena vyāghracarmaṇā tām āsandīm āstriṇīyāt |

- 2. tām pascāt | pratishthāpitāyā āsandyāh pascādbhāge yajamānah prān upavisya dakshinam yaj jānv asti tad ācya bhūmisprishtam yathā bhavati tathā nyagbhūtam kritvā vāmam jānūrdhvamukham evāvasthāpyobhābhyām pānibhyām āsandīm ālabhya sprishtvā vakshyamānamantrenābhimantrayet |
- 3. Agnish tvā | he āsandi tvām gāyatryā sayuk sahito 'gnir ārohatu | ushnihā chandasā sahitah Savitārohatu | evam somabrihaspatimitrāvaruņendravisvedevā anushtubādichandobhih sahitās tvām ārohantu | tān agnyādīn devān anu paṣcād aham ārohāmi | kimartham | rājyādisiddhyartham | rājyam deṣādhipatyam | sāmrājyam dharmeṇa pālanam | bhaujyam bhogasamriddhih | svārājyam aparānadhīnatvam | vairājyam itarebhyo bhūpatibhyo vaisishtyam | etad uktam aihikam | athāmushmikam ucyate | pārameshthyam prajāpatilokaprāptih | tatra rājyam aisvaryam | māhārājyam tatratyebhya itarebhya ādhikyam | ādhipatyam tān itarān prati svāmitvam | svāvasyam apāratantryam | ātishthatvam cirakālavāsitvam |
- 6. caturuttaraih | catvāry aksharāny ekaikasmāc chandasa uttarāny adhikāni yeshu gāyatryādishu jagatyanteshu chandassu tāni caturuttarāni |

7.

- 1. athainam | atha ṣāntivācanānantaram enam kshatriyam udumbaraṣākhām antardhāya ṣirasy udumbaraṣākhayā vyavadhānam kṛitvā camasasthair dadhyādibhir abhishiñcet |
 - 6. atha kāmanābhedena vyāhritīr darsayati |

bhūr 'iti' | yo 'bhishektemam evābhishicyamānam kshatriyam praty asāv annam adyān, nīrogo bhaved itīchet kāmayeta | tam bhūr iti vyāhrityābhishiūcet | atha yo 'bhishektā putrapautrābhyām purushābhyām sahitam imam kshatriyam praty annam adyād iti kāmayeta | tadānīm bhūr bhuva iti vyāhritidvayenābhishiūcet | atha yo 'bhishektā putrapautraprapautrais tribhih purushair yuktam imam kshatriyam ichet, purushatrayaparyantam') jīvitvā sukhenānnam adyād

¹⁾ Keine andere Erklärung ist möglich als die gegebene. annam adyad bezieht sich auf den König allein, und dvipurusham tripurusham sind Attribute zu enam, ihn von zwei oder drei Abkommen begleitet. Sagt man hota tripurushah, so bezeichnet dieses ihn mit seinen drei Gehülfen.

iti kāmayeta | athavā tam etam apratimam svatulyakshatriyāntararahitam kuryām iti kāmayeta | tadānīm bhūr bhuvaḥ svar iti vyāhṛititrayeṇābhishiñcet |

- 7. tad dhaike | tad dha tasminn eväbhisheke brahmavädinah kecid evam āhuḥ | yā etā vyāhritayah santy eshā vyāhritirūpā sarvāptir vai, sarvaphalasādhanam | ato vyāhritibhir abhisheke saty asyābhishicyamānasya parasmai parasya svasmād anyasya kshatriyasyātisarveņa tadapekshāmātram atikramya kritsnenāpi mantrajātenābhishecanam kritam bhavati | tad etad adhikābhishecanam ayuktam ity abhipretya tam kshatriyam etena devasya tvetyādinā yajushābhishiūcet | na tu vyāhritibhir iti teshām pakshaḥ || tam paksham dūshayati |
- 8. tad u punah | tad u tad api pūrvoktam matam punar anye 'bhijnāh paricakshate | nirākurvanti | yam kshatriyam etābhir vyāhritibhir nābhishincanty, esha kshatriyo yad yasmāt kāranād asarveņa sampūrtirahitena vāco vākyena mantrenābhishikto bhavati tasmād ayam svocitād āyushah purā praitoh praitum martum īṣvarah samartho bhavati | tasmād āyuhkshayahetutvād ayam paksho na yukta iti Jābālāyāh putrah Satyakāmo maharshir āha |
 - 10. abhishekāngam homam vidhatte ||

athaitāni | athābhishekānantaram homa ucvata iti seshah | ījānād yāgam kritavatah kshatriyād etāni vakshyamāņāni vyutkrāntāny apagatāni bhavanti | tāni nirdisyante | brahmakshatre etasya samīpe vartamānam jātidvayam | tīrk kshīrādirasah | annādyam odanādikam tad etad ubhayam | apām oshadhīnām rasah sārah | apām rasah kshīrādi | oshadhīnām raso 'nnādyam | brahmavarcasam srutādhyayanasampattih | irāpushtir (vgl. dagegen 8, 12, 4) annasamriddhih | prajatih putrotpadanam | tac ca sarvam kshatrasya svarupam | atyantam apekshitatvāt | eteshām vyutkrāntau kshatriyasya svarūpahānir eva bhavati | atho api cannasyaudanasya raso rasasya kshīrader, oshadhīnām annakāranānām vrīhiyavādīnām kshatram pratishthā, kshatriya āsrayah 1) | tasmād ukto vyatikramah kshatriyasya na yuktah | tat tathā sati yady amū buddhisthe āhutī abhishiktasya kshatriyasya purastāj juhuyāt | tat tadānīm asminn abhishikte brāhmaņajātim kshatriyajātim tadupalakshitam annādikam ca sarvam avasthāpayati | brahma prapadye svāhā, kshatram prapadye svāhety āhutidvayam (7, 22) juhuyād iti tātparyārthah |

¹⁾ Aus dem nächsten Kapitel erhellt, dass kshatrarūpam bis pratishthā den vorhergehenden Substantiven ebenbürtig zur Seite stehen.

9.

- 1. atha | athābhishekapānānantaram bhūmāv udumbarasākhām avasthāpya, tām abhilakshya pratyavarohet |
- 2. upari | āsandyā upary eva svayam upavishtalı prathamatalı pādau bhūmāv avasthāpya pratyavarohasādhanabhūtam mantram pathet |
- 5. etena | pratyavarūhyeti dīrghas chāndasaḥ | pūrvoktona pratyavarohamautrena pratyavaruhya bhūmāv upastham āsanavisesham kritvā prānmukha āsīno namaskāramantram triḥ paṭhitvā varam ityādimantrena vācam visrijet | vāgvisargo laukikavyavahāraḥ | jitir jayamātram | abhitaḥ sarveshu deṣeshu jitir abhijitiḥ | prabaladurbalaṣatrūnām tāratamyena vividho jayo vijitiḥ | punaḥṣatrutvarāhityāya samyag jayaḥ samjitiḥ | etatsiddhyartham brāhmaṇāya varam gām dadāmi |
- 7. atha yat | varam ityādimantrena vācam visrijata iti yad asti, tasmin mantrasvarūpe dadāmīti yad āha | etad eva vāksambandhi jitam jayaḥ | yad eva vāco jitam asti | pūjārtho jitām iti dīrghaḥ | tad vāgjayarūpam me madīyam idam karmānushṭhānam anusritya samtishṭhātai | samāptam bhavatu | samyag avatishṭhatām iti tasya mantrasyābhiprāyah |
- 9. samid asi | he kāshtha tvam samid asi | samindhanasādhanam asi | inkhatidhātor lonmadhyamaikavacanam enkshveti | sa ca gatyarthah | usabdo 'narthakah | indriyapātavena sarīrasāmarthyena ca sam v enkshva | samyojaya | Dafür wird sam menkshva, d. i. sam mentsva zu lesen sein. inkshva für intsva, wie avāksam für avātsam |
- 11. adhaya | samidham prakshipya pramukha udamukho va padatrayam abhita utkramet | yadva | pram udamm ity antaralavartinim aisanim disam abhilakshyotkramet |
- 12. kliptih | digvisesham abhilakshya kriyamana he padotkramana, tvam disam kliptih kalpanam svadhinatvasampadakam asi | ato mayi devartham kalpata | kalpanasamarthyam kuru | bahuvacanam chandasam | Zu lesen ist: kliptir asi disam, diso me kalpantam.

10.

- 4. abhīvartena | abhīvartenetyadinā sūktenainam jayārthinam uktakrameņa dikshv āvartayet | athānantaram āvartamānam enam sūktatrayenānvīksheta | āsuh sisāna ity apratiratham sūktam | ṣāsa ittheti ṣāsasūktam | pra dhārā yantu madhuna iti sauparņasūktam |
- 9. etya grihān | grihān praty āgatya yo 'yam grihyo grihe vartamāna aupāsano 'gnis, tasya paṣcādbhāga upavishtāyāsīnāyānvārabdhāyopasprishtavate kshatriyāya tādriṣasya kshatriyasyānārtyādisi-

ddhyartham ritvig adhvaryur antatah sarvaprayogānte kansena kānsyapātreņa caturgrihītās caturvāram svīkritā aindrīr indradevatākā vakshyamāṇais tribhir mantrais tisra ājyāhutīḥ prapadam yathā bhavati tathā juhuyāt | prapadam prakrishṭam¹) padam | tathā cāhuḥ | pādā yasyās tu yāvanto yāvadaksharasammitāḥ | ricy adhyayanam eteshām prapadam tad vidur budhā iti | Zu 8, 11, 1: prakshiptam padajātam yasminn uccāraņe tad uccāraņam prapadam |

12.

- 3. şīrshaṇye | āsandyām ṣayānasyendrasya ṣirodeṣastham phalakam ṣīrshaṇyam | tac ca pādadeṣāvasthitasya phalakasyāpy upalakshaṇam | ata eva ṣīrshaṇye iti dvivacanam ucyate | anūcye pārṣvadvayavartinī phalake | rigrūpā ye mantrāh santi, tān prācīnātānān prākpratyagāyatatvena vistāritān dīrghatantuviṣeshān akurvan | gīyamānāni sāmāni tiraṣcīnavāyāns tiryaktvena vayanahetūn rajjuviṣeshān akurvan | yajūnshy atīkāṣān rajjvantarālachidraviṣeshān akurvan | yad yaṣaḥ kīrtidevatārūpaṃ tad āsandyā upary āstaraṇam | yā tu ṣrīḥ sampadabhimāninī devatā tām upabarhaṇaṃ ṣirasa upadhānam akurvan |
- 5. tam etasyām | etasyām vedamayyām āsandyām āsīnam tam Indram prati vieve sarve devāh parasparam idam abruvan | yathā loke vandino guṇakathanena rājňah kīrtim kurvanti | evam atrāpi guṇakīrtanam abhyutkroṣanam | tena rahito 'nabhyutkrushṭa Indro vīryam kartum naivārhati | kīrtim antareṇa pareshām bhītyanudayāt | tasmād abhita enam Indram abhyutkroṣāma, udghoshayāmeti vicārya tathaivāngīkritya tam Indram sarve devā abhyudakroṣan |

14

1. athainam | atha prajāpatyabhishekānantaram enam Indram prācyām disy avasthitā Vasavo devā ekatrinsatsv ahassu pūrvoktair mantrair abhyashiñcan | An 31 Tage ist nicht zu denken, aber ebensowenig ist die Uebertragung mit "während sechs mit dem pañcavinsastoma gefeierten Tagen" zu rechtfertigen. Der pañcavinsa stoma kommt beim mahāvrata, nicht beim rājasūya vor. Ich vermuthe, es sind 6×25 Tage gemeint.

15.

1. samantaparyāyī | desatah kālatah sarvavyāpī syāt | āntāt samudratīraparyantam sārvabhaumatvam desavyāptih | ā parārdhāt | parārdhaṣabdābhidheyakālasamkhyāparyantam sārvāyushatvam kāla-

Sign Sales

¹⁾ Vielleicht prakshiptam.

vyāptih | evamvidho bhūtvā samudraparyantāyāh prithivyā eka eva rājāstv ity anayechayācāryo mahābhishekena tam abhishiñcet |

16.

3. atha tatah | tata ācārya evam brūyāt | he paricārakās tokmakritāny aūkuranirmitāny oshadhidravyaņi caturvidhāni sampādayata | sūkshmabījarūpā vrīhayaḥ prauḍhabījarūpā mabāvrīhayaḥ |

20.

2. hiranyam | hiranyasyaiva samkhyā sahasranishkaparimitety arthah | catushpācchabdena gavādikam abhidhīyate |

21.

3. Āsandīvati | Āsandīvān iti deṣaviṣeshasya nāmadheyam | tasmin deṣe Janamejayo devebhyo devārtham yāgayogyam aṣvam babandha | kīdṛiṣam aṣvam | dhānyādam dhānyam evātti | rukmiṇam | rukmaṣabdena lalāṭagatam ṣvetalānchanam upalakshyate | tadyuktam | haritavarṇā srag yasyāsau haritasrak | pushpamāleva haritavarṇo deham vyāpya vartata ity arthah |

14. Kāmapreh | sarvakāmapūritasya |

22.

- 2. alopāngaḥ | yo 'yam anganāmako rājoktaḥ, so 'yam alopāngaḥ sampūrṇāvayava ity arthaḥ | mahad asyāngasaushṭhavam | sa kadācit svakīyābhishekakartary udamayanāmake purohite svārthaṃ yāgaṃ kurvāṇe sati tam praty evam uvāca |
- 4. yābhir gobhih | Priyamedhasya putrāh Praiyamedhā maharshaya udamayanāmakam angarājapurohitam yābhir gobhir dakshinārupābhir ayājayan | tā gāvo vakshyanta iti seshah | badvam iti satakoṭisamkhyāyā nāmadheyam | badvānām satakoṭisamkhyānām gavām madhye pratidinam dve-dve sahasre madhyato madhyamdinasavane 'triputra Udamayo dattavān |
- 5. ashtasītisahasrāṇi | Vairocano Virocanasya putro 'nganāmako rājā svakīyapurohita udamayanāmake yajamāne yāgam kurvāņe svayam āgatyāshtāsītisahasrasamkhyān asvān chvetavarnān prashtīn prishthavāhanayogyavayaskān nisoritya svakīyāsvabandhanasthānān nihsārya prāyachat | dattavān |
- 6. deṣād-deṣāt | deṣād-deṣād digvijayakāle tattaddeṣaviṣeshāt samolhānāṃ samyag ā samantād ūḍḥānām ānītānām āḍhyaduhitṛiṇāṃ¹)

¹⁾ duhitrinam im Texte zweisilbig, wie oben 7, 13, 8.

dhanikaputrīṇāṃ sarvāsāṃ daṣasahasrāṇy Ātreyo 'n̄garājapurohito dattavān | tāṣ ca duhitaro nishkakaṇṭhya ābharaṇopetakaṇṭhayuktāḥ |

7. daṣa | angarājasya purohito brāhmaṇa Ātreyo 'vacatnukanāmake deṣe gajasahasrāṇi daṣasaṃkhyākāni dattvā dānena ṣrāntaḥ san pāzikuṭān paricārakān praipsat | preshitavān | he paricārakā yūyaṃ dattety evam uktavān ity arthaḥ |

8. satam | pratāmyati smaiva | glānim eva prāptavān |

23.

3. hiranyena | mṛigaṣabdenātra gajā vivakshitāḥ | mṛigavad iti bāhulyavivakshayā mṛigaṣabdaḥ | te ca gajā hiranyena parivṛitāḥ sarvābharanayuktāḥ, ṣarīrapushtyā varnotkarshenāpy atyantam kṛishṇāḥ pratibhāsante | ṣuklābhyām dantābhyām yuktāḥ | tādṛiṣān gajān mashṇāranāmake deṣe Bharato rājā dattavān | ṣatam ityādiṇā tatsaṃkhyocyate | badvaṃ vṛindam ity etau paryāyau | vṛindaṣabdaṣ ca ṣatakoṭivācitvena gaṇitagranthakārair darṣitaḥ | ekaṃ daṣa ca ṣataṃ ca sahasraṃ cāyutaniyute tathā | prayutakoṭyarbudaṃ vṛindaṃ sthānaṃ sthānād daṣaguṇaṃ syād iti | tāni ca ṣatakoṭirūpāṇi badvāni saptādhikaṣatasaṃkhyākāni | tāvato gajān dattavān ity arthaḥ |

6. māyām māyavattaraḥ | In der Parallelstelle Ş. P. 13, 5, 4, 12 lautet der Halbvers: Saudyumnir atyashṭhād anyān amāyān

māyavattarah | māyino würde einen besseren Sinn geben.

24.

6. agnir vai | paropadravakārinī krodharūpā saktir menir ity ucyate | yathāgner jvālā tadvat | ato yah purohito 'sti so 'yam pancavidhamenyupeto vaisvānaranāmāgnisamānah |

25.

2. ayuvamāri | yasya rājūa evam vidvān vedasāstroktaprakāreņa dharmādharmau bodhayitum abhijūo brāhmaņo rāshṭragopo rājyaparipālanakshamaḥ purohito bhavati | Idṛiṣasyāryasya rājūo rāshṭram ayuvam kadācid api pṛithagbhāvarahitam bhavati | rāshṭram asthiram na bhavatīty arthaḥ | athavāsya rāshṭram ayuvamāri yuvamaraṇarahitam bhavatīty arthaḥ | Diese zweite allein richtige Erklārung bedauere ich übersehen zu haben, und bitte im Texte ayuvamāry asya herzustellen: sein Reich vergeht nicht frühzeitig.

27.

- 1. purodhāyai | paurohityārtham |
- 4. atha rajnah purohitayaranamantram aha |

bhūr bhuvah | bhūr bhuvah svar iti sabdair lokatrayābhimāninyo devatā ucyante, praṇavena paramātmā | ete sarve 'nugrihṇantv ity abhiprāyah | he purohita, aham amo dyulokarūpo 'smi | tvaṃ tu sa bhūlokarūpo 'si | punar api sa tvam asy amo 'ham ity abhidhānam dārdhyārtham | tasyaiva vyākhyānam dyaur aham prithivī tvam iti | tathā sāmasvarūpo 'ham, riksvarūpas tvam iti | tāv ubhāv āvām iha rāshtra ā samantāt purāṇi tadupalakshitagrāmāns ca saṃvahāvahai | saṃyag vahanam purādinirvāham karavāvahai | tvam mama tanūh ṣarīram asi | ato madīyāṃ tanvaṃ ṣarīram asmād aihikād āmushmikāc ca mahābhayāt pāhi | raksha || anena mantrena rājūā krito yaḥ purohitas, tasya rājadattavishtarābhimantraṇam āha | yā oshadhih etc.

28.

- 1. athātaḥ | atha paurohityavidhānānantaraṃ yataḥ purohitena sampādyaḥ ṣatrukshayo 'pekshito, 'taḥ kāraṇād brahmaṇaḥ parimara etannāmakaḥ karmaviṣesho 'bhidhīyata iti ṣeshaḥ | brahmaṣabdenātra vāyur vivakshitaḥ | ayaṃ vai brahma yo 'yam pavata iti vakshyamāṇatvāt | tasya vāyoḥ parito vidyudādīnām maraṇaprakāraḥ parimara ity ucyate | tadbhāvanārūpasya karmaviṣeshasya tad eva nāmadheyam | yaḥ pumān brahmaṇaḥ parimaraṃ yadā manasā bhāvayaty, enam parita etasya parito 'vasthitāsu sarvāsu dikshu dveshaṃ kurvantaḥ ṣatravo mriyante | idānīm enaṃ dvishanto jātyā ṣatravaḥ sapatnās te 'pi parito mriyante | tasmād etadvedanaṃ sampādanīyam |
- 9. ādityah | ādityo yadāstam eti tadāyam agnim anupravisati | tad etat Taittirīyaih samāmnātam | agnim vā ādityah sāyam pravisati, tasmād agnir dūrān naktam dadrise, ubhe hi tejasī sampadyete (Tb. 2, 1, 2, 9) iti |
- 10. udvān | udvān agnir udvānam upasamanam prāpnuvan agnir vāyum anupravisati | vāyor bāhulye dīpavināsadarsanāt |

Wortverzeichniss.

aksharapankti 2, 24, 2 agnipranayana 1, 28, 1 agnishtomasaman 4, 19, 3 agnihotra 5, 26, 1, 7, 2, 2 agnihotri 5, 27, 1 agnyuddharana 5, 26, 1 acyuta 2, 3, 12, 4, 31, 7 ajītapunarvanya 7, 22, 1 aŭjahsava 7, 17, 1 atikramana 1, 26, 2 atichandas 5, 12, 1 atimarsa 6, 28, 6 atirātra 3, 41, 2 ativāda 6, 33, 20

atisansana 4, 6, 13. 6, 8, 7. 23, 10 atisarva 8, 7, 7 atikasa 8, 12, 3 adri 7, 32, 4 adhidaivata 2, 40, 11 adhishavana carman 7, 32, 4 adhishavane phalake 7, 32, 4 adhyātma 2, 40, 11. 4, 6, 6 adhyāsavat 5, 6, 5. 6 adhrigu 2, 6, 1 anaddhāpurusha 7, 9, 11 anantarayam 2, 20, 1 anabhyutkrushta 8, 12, 5 anavanam 2, 28, 1. 6, 8, 6 anirukta 3, 30, 3 anirhāņarca 3, 7, 4 anucara 3, 15, 2 anupānīyā 3, 38, 1 anumantrana 2, 21, 3 anuyāja 1, 11, 1 anurupa 3, 23, 7. 24, 3. 6, 5, 1 anuvashatkara 1, 22, 4, 3, 5, 2 anustarani 3, 32, 2 anūka 7, 1, 2 anūkāsa 2, 25, 6 anūcya 8, 5, 3, 12, 3 anūbandhyā 7, 21, 3. 8, 5, 2 antahparidhi 7, 33, 1 anvāhāryapacana 5, 32, 5, 7, 12, 4 aparāhņa 5, 26, 1 aptoryama 3, 41, 2 apratiratha 8, 10, 4 abrāhmanokta 1, 16, 40 abhijit 6, 18, 8 abhijiti 8, 9, 5 abhivānyavatsā 7, 2, 4 abhishecanīya 7, 15, 8 abhyavartin 6, 18, 6 abhyutkrosana 8, 12, 5 amadhavya 2, 20, 21 amadhyamdinasāci 6, 30, 12 ayuvamārin 8, 25, 2 aratni 8, 5, 3 ardharcasas 2, 18, 4 Arbudodāsarpaņī 6, 1, 3 alopānga 8, 22, 2 avadāvada 7, 13, 7 avaprajjana 3, 10, 5 avabhritha 7, 17, 1. 8, 5, 2 avarodha 7, 30, 2 avavadana 5, 22, 5 avavaditri 5, 14, 2

avibbakta 8, 1, 6 avivākya 5, 22, 5 avihrita 4, 1, 4 avyūdha 2, 18, 5 avratya 7, 8, 2 ashtācatvārinsa stoma 4, 12, 9. 5, 16, 19 ashtataya 8, 5, 3 asamāyin 6, 26, 5 asarvaprishtha 8, 4, 1 asarvastoma 8, 4, asomapa 2, 18, 8 astomakrintatra 5, 16, 23 ahas 4, 1, 1. 12, 1 ahīna 6, 17, 1 ahīnā paridhānīyā 6, 8, 1 ākramaņa 3, 19, 7 ākshyat 4, 17, 7 āgur 2, 28, 4 āguīdhra 2, 36, 1 āgnīdhrīyā 6, 14, 2 agrayana 7, 9, 1 ājijnāsenyā 6, 33, 18 ajya 1, 3, 5. 2, 36, 3 ajyasastra 2, 33, 1 atapavarshya 8, 5, 3 atana 5, 4, 12 atishtha 8, 6, 3 ādāyin 7, 29, 2 ādishta 2, 16, 1 ādhavanīya 7, 32, 4 adhipatva 8, 6, 3 āpāyin 7, 29, 2 apyayana 1, 26, 4. 2, 24, 3 aprinana 7, 16, 2 abhtiti 7, 13, 10 ayuta 1, 3, 5 āraņya agni 7, 7, 4 ārambhāṇīyā ric 6, 6, 1 ārbhavapavamāna 3, 14, 3 ārsheya 7, 25, 2. 8, 3, 4 āvasāyin 7, 29, 2 āvrit 7, 2, 7, 32, 4. āsām neyāt 3, 7, 7 āsvīna 2, 17, 8 āsate 4, 12, 1 āsanjana 5, 11, 1 āstaraņa 8, 5, 3 āhanasyā 6, 36, 4 āhāva 2, 31, 5. 33, 1 upa yanti 4, 12, 1 ida 2, 9, 11. 10, 11. 7, 1, 2

idadadha 3, 40, 9 idopahvana 2, 30, 1 indragatha 6, 32, 25 indranihava 3, 15, 2. 8, 1, 6 ish 2, 4, 7 ishtapurta 7, 21, 1 ukthya 3, 41, 1 utkara 6, 3, 5 uttaraloman 8, 6, 1 udancana 7, 32, 4 udara 7, 15, 1 udavasānīvā 8, 5, 2 udric 1, 26, 4 udgītha 3, 23, 4 uddhāra 3, 21, 3 udvāna 8, 28, 10 udvāsita 5, 26, 6 unnīta 7, 5, 6 unnayana 7, 5, 1. 6 upaghāta 3, 35, 3 upabarhana 8, 12, 3 upayamanī 1, 22, 14 uparishtānnedīyas 6, 27, 14 upavasatha 2, 24, 4 3, 45, 5 upavāsa 7, 11, 1 upasad 1, 23, 2, 7 upasanna 5, 26, 6 upasarga 4, 4, 1 upastha 8, 9, 5 upakarana 2, 15, 15. 7, 16, 1 upāvasrishta 5, 26, 6 ubhayasaman 8, 1, 3 urūka 2, 7, 10 ulbaņa 2. 7, 12 unatirikta 5, 4, 2 ūrņāstukā 1, 28, 28 uvadhyagoha 2, 6, 16. 11, 8 ūsha 4, 27, 9 vy uh 4, 27, 3. s. vyudha riknavaha 5, 9, 4 rigma 5, 9, 6 ritugraha 5, 9, 2 ritupraisha 5, 9, 2. 4 rituyāja 2, 29, 1 ekapadā 6, 24, 6 ekapātinī 1, 19, 9 ekavinsa ahas 4, 18, 1 ekavinsa stoma 3, 42, 5 ekātithi 5, 30, 9 ekāha 6, 17, 2. 8, 4, 1 nikahika raridhaniya 6, 8, 2 altogaj ralaju 6. 35. 1

aindra sastra 6, 4, 2 aindrāgna sastra 6, 4, 3 okahsārin 6, 17, 4 kansa 6, 27, 2. 8, 10, 9 karambha 2, 24, 1 karishyat 4, 29, 3 kakudra 7, 1, 2 kamotthapya 7, 29, 4 karavya 6, 32, 16 kimsaru 2, 9, 2 kiknasa 2, 9, 2 kimcitka 2, 9, 2 kimpurusha 2, 8, 1 kīkāsā 7, 1, 2 kuntāpasūkta 6, 32, 1 kurvat 4, 31, 3 kushthika 2, 11, 10 krita 5, 1, 3 krintatra 5, 16, 23. 24 krishnajina 1, 30, 23 kevalasūkta 6, 9, 7 kratu 2, 18, 11 kloman 7, 1, 2 khara 1, 19, 5, 22, 8 gaṇḍa 1, 25, 13 gandupada 3, 26, 3 gataşrī 3, 48, 6 gavāmayana 3, 41, 4. 4, 12, 1 gulgulu 1, 28, 28 gauramriga 2, 8, 2 ava grah 2, 19, 7 pra grah 6, 32, 5 grahoktha 3, 1, 1. 8, 1, 4 grāmya agni 7, 7, 1 grāmyāh pasavah 2, 17, 14 grāvastut 6, 1, 1 gharma 1, 22, 6. 14 ghrita 1, 3, 5 cakriya 1, 14, 4 caturavattin 2, 14, 3 caturuttara 8, 6, 6 caturvinsa ahas 6, 18, 8 caturvinsa stoma 4, 12, 1 caturhotri 5, 25, 1 catuscatvārinsa stoma 5, 16, 19 catushpad 8, 20, 2 citaidha 4, 10, 15 chadis 1, 29, 8 chandoma 5, 16, 19 jagatprāsāha 6, 12, 15 jaghnivatī 1, 25, 8 janakalpā 6, 32, 23

janitra 2, 6, 12 jāghanī 7, 1, 2 jiti 8, 9, 5 jīmūtavarshin 2, 19, 7 jushāņa 1, 17, 6 jyotishtoma 3, 49, 1 tata 7, 14, 8 tanunaptra 1, 24, 6 tirascīnavāya 8, 12, 3 tiras 2, 39, 3 tiryañe 2, 34, 8 tivranta 2, 20, 14 tusha 2, 7, 1. 9, 2 tūshnīmsansa 2, 31, 1 tricin 3, 43, 8 tejani 1, 11, 14 tokmakrita 8, 16, 3 tokman 8, 5, 3 trayastrińsa stoma 5, 12, 1 trayodasa māsa 1, 12, 2 trinava stoma 5, 6, 1 tripadī 4, 21, 2 tripurusha 8, 7, 6 trirātra 4, 24, 1 trivrit stoma 3, 42, 1 danda 2, 35, 5 dadhigharma 3, 40, 9 darbhatarunaka 7, 33, 1 dasapavitra 7, 32, 4 dākshāyanayajna 3, 40, 7 divākīrtya 4, 13, 8. 18, 4 disam klipti 6, 32, 19 dīkshaņīya 1, 1, 2 dīkshitavimita 1, 3, 10 duruktokta 2, 17, 6 duruktokta 2, 17, 6 durohana 4, 20, 1. 6, 25, 1 devantha 6, 34, 1 devayajana 7, 20, 1 davasilpa 6, 27, 2 dronakalasa 7, 17, 1. 32, 4 dvadasaha 4, 26, 4 dvidevatya 2, 27, 1 dvipurusha 8, 7, 6 dvihūtavat 5, 18, 4 dvaidha 3, 4, 4 dvyagni 5, 18, 4. 6 dvyuktha 6, 13, 7 pari dhā 1, 16, 35 dhāna 2, 24, 1 dhamachad 3, 7, 4 dhayya 3, 17, 7 dhārāgraha 3, 1, 1

dhishana 5, 2, 14 dhītarasa 6, 12, 5 nābhānedishtha sūkta 6, 27, 14 nārāsansa 5, 13, 11 nārāsansapankti 2, 24, 3 nārāsansasūkta 6, 27, 14 nārāsansī 6, 32, 3 nidāna 2, 11, 5 nidhana 3, 23, 4 ninarda 6, 32, 6 ninrittavat 5, 1, 13. 12, 17 niyojana 7, 16, 1 nirdansin 3, 26, 3 nirdasa 7, 14, 3 nirvāpa 1, 1, 2 nivid 2, 33, 1 nividdhana 3, 11, 9, 17, 7 nivrittadakshina 6, 35, 2 nishkakanthī 8, 22, 6 nishkāsa 1, 11, 7 nishthava 5, 14, 2 neshtri 6, 3, 10 neshtrīyā 6, 14, 2 naudhasa 4, 27, 6 nyanga 2, 39, 9. 4, 19, 5. 6, 14, 2. 30, 14 nyūnkha 5, 3, 4 nyokas 5, 28, 4 pacchas 2, 18, 3, 4, 21, 2 pañcadasastoma 3, 17, 4. 42, 2 pañcavinsa 8, 14, 1 pañcavattin 2, 14, 3 patala 1, 22, 1 patnīsamyāja 3, 45, 1 payasyā 2, 22, 10. 24, 1 parariksatagātha 7, 18, 10 parahsaman 4, 18, 5 parāncin 6, 18, 6 parārdha 8, 15, 1 paridhānīyā 1, 16, 35. 6, 7, 1 parimara 8, 28, 1 parivāpa 2, 24, 1 parushya 3, 34, 2 paro varīyas 1, 25, 6 parnasar 7, 2, 7 paryagnikarana 2, 5, 1. 2. 11, 2. 7, 16, 2 paryastavat 5, 1, 3 paryāṇa 4, 17, 8 paryāya 4, 5, 3 paryāsa 5, 4, 16. 6, 13 paryāhāva 3, 31, 2

palāṣa 2, 1, 12 pavamāna 3, 14, 3. 8, 1, 3 pavamānoktha 3, 17, 4. 8, 1, 4 pākayajna 3, 40, 2 pānkta 5, 6, 5 pātnīvata graha 6, 3, 8 c. 21, 8 8, 6, 3 pārikshitī 6, 32, 10 pāvamānī 2, 37, 4 pishta 2, 9, 2 pītudāru 1, 28, 28 pīvas 2, 3, 10 punahpada 5, 11, 1. punarabhisheka 8, 5, 1 purastādudarka 5, 2, 17 purodāsasvishtakrit 2, 9, 9. 24, 11 purodāsasvishtakrit 2, 9, 9. 24, 11 puroruc 2, 39, 5. 3, 9, 2 pushkara 7, 5, 7 putabhrit 7, 32, 4 pūrvadīkshin 1, 3, 21 prishthastotra 4, 28, 5 pesa 3, 10, 5 potrīyā 6, 14, 2 praugasastra 3, 1, 1. 14, 1 prakranta 5, 26, 6 pragātha 3, 17, 1 prajapatitanu 5, 25, 14 ava prajj. s. avaprajjana pratigara 5, 25, 2 pratipad 3, 15, 2 pratiradha 6, 33, 19 prativesa 7, 32, 4 pratishthitapada 5, 4, 15 pratihāra 3, 23, 4 pratyabhimarşa 7, 33, 5 pratyavaroha 8, 9, 2. 5 pratyuttambhana 5, 16, 23 pratyudyāmin 6, 21, 8 prapad 6, 1, 3 prapada 8, 10, 9 prabahuk 1, 29, 5. 4, 22, 1 prayāja 1, 11, 1 prayajahuti 1, 8, 1. pralāpa 6, 33, 1

pravat 3, 4, 3 pravayana 3, 10, 5 pravara 6, 14, 8, 7, 32, 2 pravalhikā 6, 33, 16 prasastri 6, 14, 7 prashti 8, 22, 5 prasarpana 2, 22, 1. 5, 22, 6 prastara 1, 26, 5. 2, 3, 7 prastava 3, 23, 4 prasthitayājyā 6, 11, 5 prācīnagrīva 8, 6, 1 prācīnātāna 8, 12, 3 prātaranuvāka 2, 17, 12 prātarāhuti 5, 28, 9 prātaryajna 2, 16, 4 prāyanīya 1, 11, 9 prāsāha 6, 12, 15 praisha 3, 9, 1 praishasūkta 6, 14, 3 phalagrahi 7, 15, 2 phalikarana 2, 7, 1. 9, 2 badva 8, 22, 4. 23, 3 barsanaddhi 1, 11, 13 barhishya 5, 27, 11 bali 3, 7, 2 balikrit 7, 29, 3 bahishpayamana 2, 22, 1. 3, 14, 1 bahuramadhya 2, 20, 14 bahvabhivyāhritya 5, 2, 15. 15, 6 bidala 4, 22, 1 bindumat 5, 26, 6 brihat saman 4, 13, 1 brihatprishtha 8, 1, 3 brihaddiva 4, 14, 1 brahman m. 5, 33, 1 brahmapurastāt 8, 1, 5 brahmabandhava 7, 29, 2 brahmasaman 4, 19, 3 bharata 2, 25, 6 bharatadvādasāha 4, 24, 1 bhāvanārūpa homa 5, 28, 1 bhasa 4, 19, 3 bhutechad 6, 36, 1 bhūshnu 7, 15, 2 bhaujya 7, 32, 1. 8, 6, 3 manika 7, 1, 2 manthavala 3, 26, 3 mayūkha 5, 15, 9 marutvatīyasastra 3, 14, 2 mahat 7, 34, 9 mahati rātryai 2, 15, 8 mahadvat 5, 18, 4

mahādivākīrtya 4, 19, 3 mahānāmnī 4, 4, 1. 5, 7, 1. 6, 24, 7 mahāyajña 2, 7, 1 mahavada 5, 33, 1 mahāvālabhid vihāra 6, 28, 3 mahāvīra 1, 22, 14 mahavrata 4, 14, 1. 5, 28, 9. 6, 18, 8 mahavrthi 8, 16, 3 mahasukta 6, 25, 4 mahastoma 6, 19, 10 mādhyamdinapavamāna 3, 14, 2. 8, 1, 3 mānasagraha 5, 22, 6 māhānāmana 6, 24, 7 māhārājya 8, 6, 3 mitrakriti 3, 4, 6 mushtī kartum 1, 3, 19 mriga 8, 23, 3 methī 1, 29, 22 meni 8, 24, 6 maitrāvaruņa sastra 6, 4, 1 yajñamukha 1, 10, 7 yajnanukha 1, 10, 1 yajnavesasa 2, 11, 1 yajnayajniya 3, 14, 3 yajnayudha 7, 19, 2 yathakamajyeya 7, 29, 3 yathākāmaprayāpya 7, 29, 2 yathachandasam 2, 18, 2 yajyanuvakye 1, 4, 8 yukti 6, 23, 1 yuvamārin 8, 25, 2 2, 3, 1 2, 2, 1 yūpocchrayana 2, 2, 6 rakshobhash 2, 7, 6 rathamtara saman 4, 13, 1 rarātī 1, 29, 15 rikta 3, 7, 6 ru 2, 7, 10 rukmin 8, 21, 3 raibhi 6, 32, 7 raivata sāman 4, 13, 6 rohita chandas 5, 10, 1 lubdha 3, 3, 3 lokya 2, 9, 4 lobha 2, 37, 1 vajra 2, 35, 5 upa vad 2, 31, 6 vanishthu 2, 7, 10 vapā 2, 12, 1 vartani 5, 33, 2 vasa 3, 26, 3

vasā 3, 26, 3 vashatkāra 1, 22, 4. 3, 5, 1 vahatu 4, 7, 1 vaharāvin 5, 9, 4 vāgvisarga 8, 9, 5 vācah kūta 6, 24, 5 vājapeya 3, 41, 1 vājina 1, 22, 6 vāma 5, 6, 5 vāmadevya 3, 46, 6 vāya 8, 12, 3 vārana 5, 21, 20 vāvāta 3, 22, 1 vāsitā 6, 18, 10 vāstuha 3, 34, 3 vikarņa 4, 19, 3 vikshudra 5, 6, 5 vicakshana 1, 6, 8 vichandas 5, 4, 2. 5, 11 vijiti 8, 9, 5 vithura 2, 7, 12 viparihāra 3, 11, 6 vibhakti 6, 5, 3 vimukti 6, 23, 1 viriphita 5, 4, 2 vivattrica 6, 7, 3 vivayana 8, 5, 3 visvajit 6, 18, 8, 30, 7, 31, 1 vishuvat3, 41, 4.4,13, 8.22, 1.6, 18, 8 viharana 2, 35, 2. 3, 4, 9 vihrita 4, 1, 4 vīvadha 8, 1, 4 anu pary ā vrit 2, 20, 16 vy ā vrit 2, 31, 1 vaikarta 7, 1, 2 vaimadya ricah 6, 19, 9 vairāja sāman 4, 13, 6 vairājya 7, 32, 3. 8, 6, 3 vairūpa sāman 4, 13, 6 vaisvajita 6, 30, 7 vaisvajita 6, 30, vyatimarsa 6, 24, 5 vyanvārambhaņa 6, 8, 4 vyāhanasya 6, 36, 8 vyūdha 2, 18, 5 vyūdhachandas 4, 27, 1 vyudhadvādasāha 4, 24, 1. 27, 1 vrataprada 7, 1, 2 sakuni 2, 15, 13 sakvarī 5, 7, 3 sapha 1, 22, 14 samalagrihīta 2, 17, 6 sarabha 2, 8, 6

sarogrihīta 5, 26, 6 salyaka 3, 26, 3 savagni 7, 7, 3 sastra 3, 39, 4 sakala 3, 43, 5 sākvara sāman 4, 13, 6 sāsa 8, 10, 4 silpa 6, 27, 2 sīrshanya 8, 5, 3, 12, 3 sunamhuvīyā 6, 22, 10 syenam vakshas 2, 6, 15. 7, 1, 2 syaita 4, 27, 6 sraddhāhoma 5, 27, 10 sreman 7, 15, 5 svahsutyā 7, 1, 2 svahstotriya 6, 17, 1 shat 3, 7, 6 shodasakala 5, 26, 5 shodasin 4, 1, 1 samyajya 1, 5, 1 saṃsava 1, 3. 21 saṃsthā 7, 17, 1 saṃsrava 2, 30, 5 samgavinī 3, 18, 14 samjiti 8, 9, 5 satra 2, 19, 1 satrāyaņa 6, 22, 6 satvan 2, 25, 6 sada 7, 1, 2 sadas 2, 36, 1 samtata 2, 19, 5 samtatavarshin 2, 19, 6 samtani 5, 16, 14 samdhi 3, 41, 2, 4, 6, 11 saptadasastoma 3, 42, 4 samantaparyayin 8, 15, 1 samayavishita 5, 24, 10 samanodarka 5, 1, 3. 12 samidh 2, 4, 3 samishtayajus 7, 21, 3 samudanta 5, 26, 6 sampad 2, 37, 9 sampāta 4, 30, 2 samprati 5, 3, 8 sambhāra 8, 5, 3 sammā 3, 1, 1 samyaño 2, 38, 5 sayuj 8, 6, 3 sarparājnī 5, 23, 1 sarvacaru 6, 1, 1 sarvavyāpad 5, 32, 5 sarvahut 7, 2, 3

sarvāpti 8, 7, 7 saloman 8, 3, 4 savanapankti 2, 24, 4 savīvadhatā 8, 1, 4 sahacara 6, 30, 5 sādanaprakāra 2, 21, 1 sāmnāyya 7, 2, 2. 4, 1 samidhenī 1, 1, 14 saman 3, 23, 2. 3 sāyamāhuti 5, 28, 7 sāhna 3, 44, 1 simā 5, 7, 4 Sukīrti 5, 15, 4. 6, 29, 1 sugandhitejana 1, 28, 28 subrahmanyā 6, 3, 1 secana 4, 1, 1 sevani 3, 37, 6 sairāvatī 6, 21, 10 somapa 2, 18, 8 sauparna 3, 25, 1 sauparna sūkta 6, 25, 7. 8, 10, 4 stana 1, 25, 5 stoka 2, 12, 2 stotra 3, 39, 4 stotriya 3, 14, 2. 23, 7. 6, 5, 1 stomavriddhi 6, 8, 7 sthālī 7, 32, 4 sthita 4, 31, 3 sphyavartani 8, 5, 4 syūman 4, 22, 1 svaja 3, 26, 3 svadhā 2, 23, 8 svarasāman 4, 18, 5 svaru 2, 3, 8 svarupraharana 2, 3, 8 svārājya 7, 32, 3. 8, 6, 3 svāvasya 8, 6, 3 svāhākriti 2, 13, 1 haritasraj 8, 21, 2 havin 3, 31, 6 havirdhana 1, 29, 1 haviryajña 5, 32, 5 havishpañkti 2, 24, 1 himkara 3, 23, 4 hiranyakasipu 7, 18, 12 anu vy ā hri 2, 31, 6 pra hri 1, 16, 20 hotraka 2, 36, 4. 6, 4, 1 hotrā 6, 13, 1 hotrasansin 6, 21, 8 haundina vihāra 6, 28, 3 ni hnu 1, 26, 5

Kapitelanfänge.

pranīvamānāvanubrūhī agnaye 1, 28 agnaye mathyamānāyānubrühī 1, 16 agnir deveddha 2, 34 agnir vā esha vaisvānarah 8, 25 agnir vai devatā prathamam 4, 29 agnir vai devānām hotāsīt 3, 14 agnir vai devānām avamo 1, 1 i devā 3, 49 praniyamanāañimo yūpam 2, 2 atha tato brūyāc 8, 16 atha devinām 3, 48 atha yad audumbarany 7, 32 atha yad audumbary asandi 8, 8 atha haikshvakam varuno 7, 15 athāgneyo vai devatayā 7, 24 athāta ārambhanīyā 6, 6 athāta ishtapurtasyaparijyanih 7, 21 athāta aindro mahābhishekas 8,12 athātah raridhānīvā 6. 7 athātah paşor vibbaktis 7, 1 athatah punarabhishekasyaiva 8,5 athātah purodhāyā eva 8, 24 athatah stutasastrayor 8. 1 athātas chandānsy eva 4, 3 athāto dīkshāyā āvedanasyaiva 7, 25 athāto devayajanasyaiva 7, 20 athāto brahmaņah parimaro 8, 28 athāto yajamānabhāgasyaiva 7, 26 athāto 'hīnasya yuktis ca 6, 23 athāsmā audumbarīm äsandīm 8, 17 athāha yad ukthinyo 6, 13 athāha yad etās tisra 6, 14 athāha yad aindro 6, 10 athaha yad vaisvadevam 6, 15 athāha yan nārāsaisam 6, 16 athainam udumbarasakham 8, 7 athainam uvāca varuņam 7, 14 athainam prācyām disi 8, 14 athaindro vai devatayā 7, 23 athottaram 1, 22 athodumbarasakham 8, 9

atho pañcaviryam 1, 6 athaudumbarīm 5, 24 adhvaryo ity ahvayate 5, 25 annādyam vā etenāvarunndhe 3, 2 anyataro 'nadvān yuktah 1, 14 apa prāca indra 6, 22 - - - - 5, 19 4, 9 asāvi devam gorijīkam 6, 11 asau vā asyādityo yūpah 5, 28 asnā rakshah 2, 7 ahar vai devā asrayanta 4, 5 āgneyī prathamā ghritayājyā 3, 32 ā tvā vahantu haraya 6, 9 ā na indro dūrād 4, 30 apyante vai stoma 5, 3 āprībhir āprīņāti 2, 4 arbhavam sansaty 3, 30 ahuya tushnimsansam 2, 39 āhūya dūrohaņam rohati 4, 21 iti nu purastād 3, 41 indram vai vritram jaghnivānsam 3, 16 indrasya nu viryāni 5, 17 indriyam vā etad 8, 20 indro vai devatā dvitīyam 4, 31 indro vai vritram hatvā 3, 15. 21 indro vai vritram hanishyan 3, 20 ihopa yāta savaso 6, 12 uddharāhavanīyam 5, 26 udyann u khalu vā āditya 5, 31 ubhayyah paridhaniya 6, 8 rik ca vā idam agre 3, 23 rishayo vai sarasvatyām 2, 19 ekavinsam etad ahar 4, 18 ctena ha vā aindreņa mahābhishekena 8, 21-23 ete vai te trayo bhakshā 7, 30 ete ha vai samvatsarasya cakre 5, 30 endra yāhy upa nah 5, 13 evayāmarutam sansati 6, 30 aikāhikā hotrā 8, 4 aitasapralāpam sansaty 6, 33 kas tam indra tvavasum 6, 21 kuha sruta indrah 5, 5 gaņānām tvā 1, 21 garbhā vā eta ukthānām 3, 10

gavām ayanena yanti 4, 17 gāvatryau svishtakritah 1, 5 gaurivītam sholasi 4, 2 gaur vai devatā pancamam 5, 6 grahoktham vā etad 3, 1 cakshūnshi vā etāni 2, 32 caturvinsam etad ahar 4, 12 chandasām vai shashthenāhnā 6, 32 chandānsi vā anyonyasyāyatanam 4, 27 chandānsi vai devebhyo 3, 47 janishthā ugrah 8, 2 jātavedasyam sansati 3, 36 jitayo vā nāmaitā 1, 24 jyotir gaur ayur4, 15 tato vā etāns trīn sampātān 6, 19 tad agninā paryādadhus 3, 34 tad apy etad rishinoktam 8, 26 tad āhuh katham anūcyah 2, 18 tad āhuh kā svāhākritīnām 2, 13 tad āhuh kiyatībhir 6, 2 tad ahuh samsanset 6, 26 tad āhuh sarpe3t 2, 22 tad āhuh sūryo nātisasyo 4, 10 tad āhur mahāvadā3h 3, 33 tad āhur ya āhitagnir āgrayaņeneshtva 7, 9 tad āhur ya āhitāgnir upavasathe mriyeta 7, 2 tad āhur ya āhitāgnir upavasathe 'şru 7, 8 tad āhur yathā vāva stotram 3, 4 tad ahur yad asmin visvajity tad ahur yad grahan 5, 34 tad āhur yad darsapūrņamāsayor 7, 11 tad ahur 7,4 tad āhur yasyāgnāv agnim 7, 6 tad ahur yasyagnim 7, 12 tad ahur variation 7, 5 tad ahur variation 7, 3 tad āhur vācāpatnīko 7, 10 tad u ha smāha saujāta 7, 22 tad yatraitāns camasān unnayeyus 7, 33 tad yatraitāns camasān sādayeyus 7, 34 tam u shtuhi yo 8, 3 tam ritvija ūcus 7, 17 tasya vapām utkhidyā 2, 12

tasya ha visvāmitrasyaikasatam 7, 18 tasya ha visvāmitro 7, 16 tā etā navānantarāyam 2, 20 tāny etāni sahacarāņy 5, 15 tan va etan sampatan 6, 18 tā vā etāh pravatyo 1, 10 tāsām vai devatānām ājim 4, 8 tishthed yūpā3h 2, 3 te tatah sarpanti 5, 23 te devā abruvan gāyatrīm 3, 26 te devā abruvann ādityān 3, 29 te devā abruvann iyam 3, 22 te vā asurā maitravarunasvo 3,50 te vā ime itare chandasī 3, 28 te vā ete prānā eva 2, 26 teshām yas camasānām raso 7, 31 te hādityān angiraso 6, 35 trayas ca vā ete tryahā 4, 24 trayāṇām bhakshāṇām ekam 7, 29 trayo vai vashatkārā 3, 17 trīni ha vai yajñe 3, 46 tvam agne saprathā 1, 4 dīkshanīyeshtis tāyate 3, 40 dīkshā vai devebhyo 4, 26 dūrohanam rohati 4, 20. 6, 25 devakshetram vā etad 5, 9 devanitham sansaty 6, 34 devapātram va etad yad 3, 5 devaratho vā esha 2, 37 devavarma vā etad 1, 26 devavisah kalpayitavyā 1, 9, 3, 12 devānām vai savanāni 2, 23 devānām patnīh sansaty 3, 37 devā vā asurair yuddham 3, 39 devā vā asurair vijigyānā 3, 42 devā vai prathamenā 4, 1 devā vai yajñam atanvata 2, 11. 6, 4 devā vai yad eva yajne 2, 31 devā vai vale gāh 6, 24 devā vai somasya rājno 2, 25 devāsurā vā eshu lokeshu 1, 23. 2, 36. 5, 11. 8, 10 devā ha vai sarvacarau 6, 1 devebhyah prātaryāvabhyo 2, 15 daivyāh samitāra 2, 6 dyaur vai devatā shashtham 5, 12 dhayyah sansati 3, 18 nābhānedishtham sansati 5, 14 ni shasada dhritavrato 8, 13. 18 paryagnaye kriyamanaya 2, 5

pary ū shu pra dhanya 8, 11 pantam a vo andhasa 4, 6 pārucchepīr upadadhati 5, 10 punar vā etam ritvijo 1, 3 purusham vai devah pasum 2, 8 prishthyam shalaham upayanti 5, 22 prajāpatiyajno vā esha 4, 25 prajāpatir akāmayata prajāyeya 4, 23, 5, 32 prajāpatir yajñam asrijata 7, 19 prajapatir vai yajñam chandansi prajapatir vai somaya rajñe 4, 7 prajāpatir vai svām duhitaram 3, 33 prajapatau vai svayam hotari 2, 16 prathamam shalaham 4, 16 prayājavad ananuyājam 1. 11 pra vo devāyāgnaya 2, 35. 40 prācyām vai disi devāh 1, 12 pracyam tva disi vasavo 8, 19 pranam va etad uktham 3, 3 prāņā va rituyājās 2, 29 prāņā vai dvidevatyā anavānam 2, 28 prāņā vai dvidevatyā ekapātrā 2, 27 prāņā vai dvidevatyāh pasava 2, 30 predam brahma vritratūryeshv brihac ca vā idam agre 4, 28 bribadrathamtare samanī 4, 13 brahma jajñānam prathamam 1, 19 brahma vā āhāvah 2, 33 brāhmanaspatyam. pragatham 3, 17 brāhmaņaspatyayā paridadhati **-4**, 11 bhūtechadah sansati 6, 36 manotāyai havisho 2, 10 marutvatīyam pragātham 3, 19 mahānāmnīnām upasargān 4, 4 mahānāmnīshv atra 5, yah svahstotriyas 6, 17 yajñena vai deva urdhvah 2, 1 yajno vai devebhya udakramat 1, 2. 18. 3, 9 yajno vai devebhyo 'nnādyam 3, 45

yatrendram devatāh paryavrinjan 7, 28 yathā vai purusha 4, 22 yad va eti ca preti ca 5, 16 yad vai caturvinsam 4, 14 yad vai neti na preti 5, 18 yad vai samanodarkam 5, 20 yas tejo brahmavarcasam 1, 8 yasyāgnihotry upāvasrishtā 5, 27 yasyai devatāyai havir 3, 8 yā ta ūtir avamā 4, 32 yo jata eva prathamo 5, 2 yo va esha tapaty 3, 44 yo vai yajñam havishpañktim 2, 24 yo ha vai trīn purohitāns 8. 27 vajro vā esha yad vashatkāro 3,6 vag vai devata caturtham 5, 4 vāg vai subrahmaņyā 6, 3 vālakhilyāh sansati 6, 28 visvamtaro ha saushadmanah 7, 27 visve vai deva devatas 5, 1 vrishasushmo ha vatavata 5, 29 vaisvadevam sansati 3, 31 vaisvānarīyeņāgnimārutam 3, 35 vyāghracarmaņāstriņāty 8, 6 satam anūcyam āyushkāmasya 2, 17. siro va etad yajñasya yat prataranuvākah 2, 21 siro vā etad yajūasya yad ātithyam 1, 25 silpāni sansanti 6, 27 shatpadam tüshnimsansam 2, 41 sam ca tve jagmur 5, 21 sadyo ha jato 6, 20 samidhāgnim duvasyata 1, 17 sa ya iched evamvit 8, 15 sa vā esha pasur 2, 9 sa vā esho 'gnir eva 3, 43 sā yad dakshiņena padā 3, 27 sā vā eshāmritāhutir 2, 14 sukīrtim sansati 6, 29 somāya krītāya prohyamāņāyā 1, 13 somo vai rājā gandharveshv 1, 27 somo vai rājāmushmiňl loka 3, 25 sauryā vā etā devatā 3, 11 stotriyam sansaty 3, 24 stotriyam stotriyasyānurūpam 6,5 srakve drapsasya 1, 20

svarasāmna upayantīme 4, 19 svargam vā etena lokam 1, 7 svādush kilāyam 3, 38 hariscandro ha vaidhasa 7, 13 havir atithyam nirupyate 1, 15 havirdhānābhyām prohyamānābhyām 1, 29 hotrijapam japati 2, 38

2. Verzeichniss der erwähnten Verse.

a) Aus der Ŗiksaṃhitā 1).

akrandad agni stanayanu (7, 6) 10, 45, 4 akshanaho nahyatanota (7, 9) 10, aganma mahā namasā (5, 20) 7, 12, 1 agna a yahi vitaye (7, 6) 6, 16, 10 agna indras ca dasusho (2, 37) 3, 25, 4 agnim vo devam agnibhih (5, 18) 7, 3, 1 agnih pratnena manmanā (1, 4) 8, 44, 12 agnih sucivratatamah (7, 7) 8, 44, 21 agninagnih sam idhyate (1, 16. 7, 6) 1, 12, 6 agnim dūtam vrinīmahe (4, 31) 1, 12, 1 agnim naro dīdhitibhir (5,5)7,1,1 agnim manye pitaram (4,7) 10,7,3 agnir rishih pavamanah (2, 37) 9, 66, 20 agnir netā (3, 18. 4, 29. 31. 5, 1. 4. 6. 12. 16. 18. 20) 3, 20, 4 agnir vritrāni janghanad (1, 4, 25) 6, 16, 34 agnir hota grihapatih (4, 7. 5, 8) 6, 15, 13 agnir hotā no adhvare (2, 5) 4, 15, 1 agnir hotā ny asidad (7, 9) 5, 1, 6 agnīshomā havishah (2, 10) 1, 93,7 agne jushasva prati harya (1, 30) 1, 144, 7 agne nava supathā (1, 9) 1, 189, 1

agne patnīr ihā vaha (6, 10) 1, 22, 9 agne marudbhih (3, 38) 5, 60, 8 agne mrila (5, 19) 4, 9, 1 agner gayatry (8, 6) 10, 130, 4 agner vayam prathamasyā (7, 16) 1, 24, 2 agne visvebhih svanīka (1, 28) 6, 15, 16 agne hansi (1, 15) 10, 118, 1 ajījano hi pavamāna (8, 11) 9, 110, 3 anjanti tvam adhvare (2, 2) 3, 8, 1 anjanti yam prathayanto (1, 19) 5, 43, 7 aditir dyaur (3, 31) 1, 89, 10 adyā no deva (4, 30, 5, 2, 8, 17. 21) 5, 82, 4 adha yatha nah (7, 6) 4, 2, 16 adhi dvayor (1, 19. 29) 1, 83, 3 adhukshat pipyushīm (1, 22) 8, 72, 16 anasvo jāto anabhīsur ukthyo (5, 2) 4, 36, 1 anu hi tva (8, 11) 9, 110, 2 antas ca praga (1, 30) 8, 48, 2 apa tyam vrijinam (5, 4) 6, 51, 13 apa praca indra (6, 22. 8, 10) 10, 131, 1 apasyam gopām (1, 19) 1, 164, 31 apasyam tvā manasā cekitānam (1, 21) 10, 183, 1 apāh pūrveshām (4, 4) 10, 96, 3 apāma somam (8, 20) 8, 48, 3 apūrvyā purutumāny (5,19) 6,32,1 apo devīr (2, 20) 1, 23, 18 apratīto jayati (8, 26) 4, 50, 9

¹⁾ Die Anzahl der verwendeten Verse erhellt entweder aus dem Text oder dem Commentar.

apsv agne (7, 7) 8, 43, 9 abhi tashteva (6, 18. 20) 3, 38, 1 abhi tyam mesham (5, 17) 1, 51, 1 abhi tva deva savitar (1, 16. 22. 5, 17. 7, 16) 1, 24, 3 abhi tvā pūrvapītaya (4, 29, 5, 18) 8, 3, 7 abhi tva vrishabha (8, 20) 8, 45, 22 abhi tvā sūra (4, 10. 29. 5, 1. 7. 16. 18. 20. 8, 2) 7, 32, 22 abhīvartena havishā (8, 10) 10, 174, 1 abhūd ushā rusatpasur (2, 18) 5, 75, 9 abhur eko (5, 13) 6, 31, 1 amūr yā upa (2, 20) 1, 23, 17 ameva nah (6, 12) 2, 36, 3 ambayo yanty (2, 20) 1, 23, 16 . ambitame (5, 4) 2, 41, 1 ayam venas (1, 20, 3, 30) 10, 123, 1 ayam soma indra tubhyam sunva a tu (5, 20) 7, 29, 1 ayam ha yena (5, 12) 8, 76, 4 ayam jayata (5, 12) 1, 128, 1 ayam te astu (4, 3) 3, 44, 1 ayam devaya (5, 17) 1, 20, 1 ayam agnir urushyaty (1, 28) 10, 176, 4 ayam iha (1, 18) 4, 7, 1 ayam u shya pra (1, 28) 10, 176, 3 arā ived (7, 9) 5, 58, 5 arūrucad (1, 21) 9, 83, 3 arcata prarcata (4, 4) 8, 69, 8 arvān ehi (6, 11) 1, 104, 9 ava drapso (6, 36) 8, 96, 13 avar maha (5, 12) 1, 133, 6 avitāsi sunvato (5, 6) 8, 36, 1 asvinā vartir (7, 9) 1, 92, 16 asvinā vāyunā (4, 11) 3, 58, 7 asvināv eha gachatam nāsatyā mā vi venatam | haisāv iva (5, 1) 5, 78, 1 asāvi devam (6, 11) 7, 21 astabhnād dyām (1, 30) 8, 42, 1 astu sraushat (5, 12) 1, 139, 1 asmā id u pra tavase (6, 18) 1, 61, 1 asya pibatam (1, 22) 8, 5, 14 aham bhuvam vasunah (5, 21) 10, 48, 1 ahaş ca krishnam (5, 15) 6, 9, 1 āgan deva (1, 13) 4, 53, 7 a gomata (5, 16. 7, 9) 7, 72, 1

āgnim na (5, 4) 10, 21, 1 agmann apa (2, 20) 10, 30, 15 ā cikitāna (5, 4) 5, 66, 1 a jatam (1, 16) 6, 16, 42 a te pitar (3, 34) 2, 33, 1 a te suparna (7, 9) 1, 79, 2 atmanvan nabho (1, 22) 9, 74, 4 ā tvā ratham (3, 15. 4, 29. 5, 16. 8, 1) 8, 68, 1 ā tvā vahantu (4, 3. 6, 9) 1, 16, 1 ā dadhikrāh (7, 33) 4, 38, 10 ā daṣabhir (1, 22) 8, 72, 8 ādityāso aditir (3, 29) 7, 51, 2 ā devānām api (1, 9. 7, 8) 10, 2, 3 ā devo yātu (5, 5) 7, 45, 1 ā dhūrshv asmai (4, 3) 7, 34, 4 ā dhenavah payasā (2, 20) 5, 43, 1 ā na indro dūrād (4, 30) 4, 20, 1 ā nūnam asvinor (1, 22) 8, 9, 7 ā no divo brihatah (5, 20) 5, 43, 11 ā no deva savasā (5, 16) 7, 30, 1 ā no niyudbhih (5, 16) 7, 92, 5 ā no yajňam divisprisam (5, 6) 8, 101, 9 ā no vāyo (5, 6) 8, 46, 25 no visvābhir ūtibhir asvinā (5, 4) 8, 8, 1 ānyam divo (2, 9) 1, 93, 6 āpūrņo asya (6, 11) 3, 32, 15 apo na devīr (2, 20) 1, 83, 2 apo revatīh (2, 16) 10, 30, 12 ā pyāyasva sam etu (1, 17, 7, 33) 1, 91, 16 a bhaty agnir (1, 21) 5, 76, 1 a mitre (5, 1) 5, 72, 1
a yam haste (1, 16) 6, 16, 40
ayam gauh (5, 23) 10, 189, 1
a yatv indro 'vasa (4, 29) 4, Ž1, 1 ā yāhi vanasā (5, 17) 10, 172, 1 ā yāhy adribhih (5, 1) 5, 40, ā yāhy arvān (6, 19) 3, 43, 1 ā va indram (7, 16) 1, 30, 1 āvarvritatīr (2, 20) 10, 30, 10 ā vām ratho niyutvān (5, 12) 1, 135, 4 ā vāyo bhūsha (5, 16) 7, 92, 1 ā visvadevam (1, 9, 4, 32, 5, 5, 19) 5, 82, 7 ā visvavārā (5, 20) 7, 70, 1 ā vo vahantu (6, 12) 1, 85, 6 āsuh sisāno (8, 10) 10, 103, 1

āsvināv asvāvatyeshā (7, 16) 1, 30, 17 ā satyo yātu (5, 21.6, 18) 4, 16, 1 a sute sincata (1, 22) 8, 72, 13 aham sarasvatīvator (6, 7, 23) 8, 38, 10 āham pitrīn (3, 37) 10, 15, 2 ichanti tvā somyāsah (6, 18. 19) 3, 30, 1 ilayas tva pade (1, 28) 3, 29, 4 itthā hi soma (5, 6) 1, 80, 1 idam vaso sutam (3, 15. 4, 6. 29. 5, 4. 16. 8, 1) 8, 2, 1 idam vishnur vi (1, 17.25) 1, 22, 17 idam sreshtham jyotishām jyotir uttamam (7, 20) 10, 170, 3 idam hy anv ojasā (4, 6) 3, 51, 10 idam te somyam (6, 10) 8, 65, 8 idam ittha raudram (5, 13) 10, 61, 1 idam pitribhyo namo (3, 37) 10, 15, 2 indra it somapā (4, 31. 5, 6. 18) 8, 2, 4 indra ishe dadatu (5, 21) 8, 93, 34 indra ribhubhir vajavadbhih (6, 12) 3, 60, 5 indram visva (5, 7) 1, 11, 1 indram vo visvatas (6, 6) 1, 7, 10 indrah purbhid (6, 18, 19) 3, 34, 1 indrah svāhā (5, 20) 3, 50, 1 indra kratum (4, 10) 7, 32, 26 indra tridhātu (5, 1, 20) 6, 46, 9 indra tvā vrishabham (6, 10) 3, 40, 1 indra nedīya (3, 15. 16. 4, 29. 31. 5, 1, 4, 6, 12, 16, 18, 20) 8, 53, 5 indra piba tubhyam (5, 6) 6, 40, 1 indra marutva (5, 12) 3, 51, 7 indram id devatātaya (5, 12) 8, 3, 5 indras ca vāyav eshām sutānām (5, 1) 5, 51, 6 indras ca vāyav eshām somānām (5, 4) 4, 47, 2 indras ca somam (6, 12) 4, 50, 10 indra somam somapate (4, 31) 3, 32, 1 indrasya nu vīryāņi (3, 24. 5, 17) 1, 32, 1 indrasyeva rātim (4, 24) 10, 178, 2 indrāgnī ā gatam (2, 37) 3, 12, 1 indraya madvane (4, 6) 8, 92, 19

3, 36, 2 indrāvarunā sutapāv (6, 12) 68, 10 indrāvishnū pibatam (6, 12) 6, indro madāya (5, 8) 1, 81, 1 imam yama prastaram (3, 37) 10, 14, 4 imam stomam arhate (6, 12) 1, 94, 1 imam nu māyinam (5, 4) 8, 76, 1 imam no yajnam (2, 12) 3, 21, 1 imam ü shu vo (5, 6) 6, 15, 1 imam mahe vidathyaya (1, 28) 3, 54, 1 imā u tvā purutamasya (5, 20) 6, 21, 1 imā u vām divishtaya (5, 6) 7, 74, 1 imā nu kam bhuvanā (5, 19) 10, 157, 1 imam dhiyam (1, 13) 8, 42, 3 imām ū shu prabhritim (6, 18, 19) 3, 36, 1 imam me agne samidham imam (1, 25) 2, 6, 1imo agne (1, 6) 7, 1, 18 iyam adadād (5, 12) 6, 61, 1 iyam indram varunam (6, 15) 7, 84, 5 iheha vo manasā (4, 30) 3, 60, 1 ihopa yāta (6, 12) 4, 35, 1 īļe dyāvāprithivī (1, 21) 1, 112, 1 ukshānnāya (6, 10) 8, 43, 11 uc chishtam camvor (7, 17) 1, 28, 9 uc chrayasva (2, 2) 3, 8, 3 uchann ushasah (5, 18) 7, 90, 4 uta nah priya (5, 1) 6, 61, 10 uta no brahmann (2, 40, 41) 3, 13, 6 uta bruvantu jantava (1, 16) 1, 74, 3 uta syā nah sarasvatī (5, 18) 7, 95, 4ut tishtha brahmanas pate (1, 22., 4, 31. 5, 6. 18) 1, 40, 1 ud agne sucayas (7, 7) 8, 44, 17 ud īratām avara (3, 37) 10, 15, 1 ud u tyam jātavedasam (4, 9) 1, 50, 1 ud u brahmāny (6, 18. 20) 7, 23, 1 ud u shya devah savitā damūnā (5, 8) 6, 71, 4

indrava somah pradivo (6, 11)

ud u shya devah savitā savāya (5, 13) 2, 38, 1 ud`u shya devah savita hiranyaya (1, 22, 4, 32) 6, 71, 1 ud yad bradhnasya (4, 4) 8, 69, 7 upa tvāgne (1, 30) 1, 1, 7 upa no vājā (5, 13) 5, 13, 1 upa no haribhih (5,7.13) 8, 93, 31 upaprayanto (4, 29) 1, 74, 1 upa priyam (1, 30) 9, 67, 29 upasadyāya mīlhusha (1, 25) 7, upa hvaye sudughām (1, 22) 1, 164. 26 upo shu srinuhī (4, 3) 1, 82, 1 ubhayam srinavac ca (4, 31. 5, 18. 8, 2) 8, 61, 1 ubhā jigyathur (6, 15) 6, 69, 8 ubhā pibatam (1, 22, 4, 11) 1, 46, 15 urum no lokam (6, 22) 6, 47, 8 usantā dūtā (5, 18) 7, 91, 2 urdhva u shu na utaye (1, 22, 2, 2) 1, 36, 13 urdhvo agnih (5, 18) 7, 39, 1 urdhvo nah pahy (1, 22, 2, 2) 1, 36, 14 rijunītī no (6, 6) 1, 90, 1 ritāvā yasya (2, 40, 41) 3, 13, 2 ribhur vibhva (5, 8) 4, 34, 1 endra yāhy upa (5, 13) 1, 130, 1 emā agman (2, 20) 10, 30, 14 evā tvām indra (6, 18. 19) 4, 19, 1 evā na indro maghavā (3, 38) 4, 17, 20 evā pāhi (6, 11) 6, 17, 3 evā pitre (3, 30. 4, 11) 4, 50, 6 eva vandasva (1, 30) 8, 42, 2 eved indram (6, 23) 7, 23, 6 chy ū shu (3, 49) 6, 16, 16 aibhir agne duvo (5, 17) 1, 14, 1 ojishtham te (2, 12) 3, 21, 5 o shū no agne (5, 12) 1, 139, 7 ka īm vyaktā (5, 5) 7, 56, 1 katarā pūrvā (5, 13) 1, 185, 1 kathā mahām (6, 18, 19) 4, 23, 1 kada bhuvan (5, 21) 6, 35, 1 kad u nv asya (6, 21) 8, 66, 9 kan navyo (6, 21) 8, 3, 13 kayā subhā (5, 16) 1, 165, 1 kas ta ushah (7, 16) 1, 30, 22 kas tam indra (6, 21) 7, 32, 14

kasya nūnam katamasyā (7, 16) 1, 24, 1 kā rādhad (1, 21) 1, 120, 1 kim u sreshthah (5, 13) 1, 161, 1 kuvit su no (7, 7) 8, 75, 11 kuvid anga namasa (5, 18) 7, 91, 1 kuha sruta (5, 5) 10, 22, 1 krinushva pājah (1, 19) 4, 4, 1 ko adya naryo (6, 19) 4, 25, 1 krīļam vah sardho (5, 19) 1, 37, 1 ganānām tvā (1, 21) 2, 23 gandharva itthā (1, 22) 9, 83, 4 gayasphāno (1, 25) 1, 91, 12 gāyat sāma (5, 20) 1, 173, 1 gaur amimed (1, 22) 1, 164, 28 grāvāneva (1, 21) 2, 39, 1 2. 12 2, 21, 2 : 5,2)6,70,4 P. C. Consider the Constant of janishthā ugrah (3, 19. 8, 2) 10, 73, 1 jātavedase (4, 30. 32. 5, 2. 8. 15. 17. 19. 21) 1, 99, 1 jato jayate (2, 2) 3, 8, 5 jushasva saprathastamam (2, 12) 1, 75, 1 takshan ratham (4, 32) 1, 111, 1 tam ghem itthā (1, 22) 1, 36, 7 tat ta indriyam (5, 21) 1, 103, 1 tat savitur varenyam (4, 32. 5, 5. 13. 19) 3, 62, 10 tat savitur vrinīmahe (4, 30. 5, 2. 8. 17. 21) 5, 82, 1 tad asya priyam (1, 17) 1, 154, 5 tad u prayakshatamam (1, 22) 1, 62, 6 tad devasya savitur (5, 2) 4, 53, 1 tam-tam id radhase (5, 1, 20) 8, 68, 7 tantum tanvan (3, 38. 7, 9. 12) 10, 53, 6 tam tvā yajūebhir (4, 5) 8, 68, 10 taposh pavitram (1, 20. 7, 9) 9, 83, 2 tam asya dyāvāprithivī (5, 18) 10, 113, 1 tam asya rājā (1, 30) 1, 156, 4 tam indram vājayāmasi (5, 8) 8, tam u shtuhi yo abhibhūtyojā (8, 3) 6, 18, 1

tam marjayanta (1, 16) 8, 84, 8

tavāyam somas (6, 11) 3, 35, 6 tam su te kīrtim (5, 19) 10, 54, 1 tan vo maho (3, 18) 2, 34, 11 tā hi madhyam (6, 24) 8, 40, 3 tishthā harī (5, 20) 3, 35, 1 tubhyam scotanty (2, 12) 3, 21, 4 tubhyam stokā (2, 12) 3, 21, 3 te no ratnāni (5, 21) 1, 20, 7 te satyena (5, 20) 7, 90, 5 te syāma deva (6, 7. 23) 7, 66, 9 te hi dyāvāprithivī visvasambhuvā (4, 10. 32) 1, 160, 1 tyam su mesham (5, 16) 1, 52, 1 tyam u vah satrāsāham (5, 5) 8, 92, 7 tyam u vo aprahanam (5, 4) 6, 44, 4 tyam ū shu vājinam (4, 20, 29, 31. 5, 1. 4. 7. 12. 16. 18. 20) 10, 178, 1 traya indrasya (5, 1, 12, 20) 8, 2, 7 trikadrukeshu mahisho (4, 3) 2, 22, 1 trīņi padā vi (1, 25) 1, 22, 18 try aryamā (5, 1) 5, 29, 1 tvam soma kratubhih (3, 18. 4, 29. 31. 5, 1. 4. 6. 12. 16. 18. 20) 1, 91, 2 tvam soma pitribhih (3, 32) 8, 48, 13 tvam soma pra cikito (1, 9) 1, 91, 1 tvam somāsi satpatis (1, 4, 25) .1, 91, 5 tvam hy agne agnina (1, 16. 7, 6) 8, 43, 14 tvam hy agne prathamo (2, 10) 6, 1, 1 tvam hy ehi (4, 31. 5, 16. 20) 8, 61, 7 tvam dütas tvam (1, 28) 2, 9, 2 tvam no agne varunasya (7, 9, 17) 4, 1, 4 tvam agne prathamo angira (5, 2) 1, 31, 1 tvam agne varuno (6, 26) 5, 3, 1 tvam agne vratapā (7,8) 8,11,1 tvam agne sapratha (1, 4) 5, 13, 4 tvam indra praturtishv (5, 4) 8, 99, 5 tvam mahāň indra tubhyam (5, 19) 4, 17, 1

tvam mahāň indra yo ha (5, 19) 1, 63, 1 tvām agne pushkarād (1, 16) 6, 16, 13 tvām agne mānushīr (7,6) 5, 8, 3 tvām id dhi havāmahe (4, 31.5, 4. 12. 16. 18. 20. 8, 2) 6, 46, 1 dadhikrāvno akārisham (6, 36. 7, 33) 4, 39, 6 divas cid asya (5, 19) 1, 55, 1 divi kshayantā rajasah (5, 20) 7, 64, 1 dīdivānsam apūrvyam (2, 40. 41) 3, 13, 5 duhanti saptaikām (1, 22) 8, 72, 7 dūtam vo (5, 17) 4, 8, 1 devam-devam vo 'vasa (5, 6) 8, 12, 19 devānām id avo (5, 19) 8, 83, 1 devan huve (4, 30) 10, 66, 1 devo vo dravinodah (3, 35) 7, 16, 11 dyubhir aktubhih (1,21) 1, 112, 25 drapsah samudram (1, 22) 10, 123, 8 dhārāvarā (5, 2) 2, 34, 1 dhenuh pratnasya (5, 18) 3, 58, 1 nakih sudāso (5, 1. 12. 20) 7, 32, 10 nakir hy eshām (5, 5) 7, 56, 2 namased (1, 22) 9, 11, 6 namo mahadbhyo (7, 16) 1, 27, 13 namo mitrasya (4, 9) 10, 37, 1 nake suparnam upa yat (1, 22) 10, 123, 6 nivutvan indrasarathih (2, 25) 4, 46, 2 ni shasāda (8, 13. 18) 1, 25, 10 ni hotā (1, 28) 2, 9, 1 nūnam sā te (6, 23) 2, 11, 21 nū no rāsva (2, 40, 41) 3, 13, 7 nū shtuta (6, 23) 4, 16, 21 patangam aktam (1, 19) 10, 177, 1 paravato ye (5, 2) 10, 63, 1 pari trivishty (2, 5) 4, 15, 2 pari tvā girvaņo (1, 19. 29) 1, 10, 12 pari vājapatih (2, 5) 4, 15, 3 pary ū shu (8, 11) 9, 110, 1 pavamānah prajāpatih (4, 26) 9, 5, 9 pavitram te (1, 20. 7, 9) 9, 83, 1 pantam a vo (4, 6) 8, 92, 1

pāvakasoce (1, 22) 3, 2, 6 pinvanty apo (3, 18.4, 29.31.5, 1. 4. 6. 12. 16. 18. 20) 1, 64, 6 pibā sutasya (4, 29. 5, 6. 16) 8, 3, 1 pibā somam abhi (5, 18. 6, 11) 6, 17, 1 pibā somam indra mandatu (3, 22. 5, 4) 7, 22, 1 pīvoannān (5, 17) 7, 91, 3 purvish ta (6, 24) 8, 40, 9 prikshasya vrishno (4, 32) 6, 8, 1 prishto divi prishto (7, 9) 1, 98, 2 pra ribhubhyo (5, 5) 4, 33, 1 pra kshodasā (5, 16) 7, 95, 1 pra kshodasā (5, 16) 7, 95, 1 pra ghā nv asya (5, 13) 2, 15, 1 pra tavyasīm (4, 30) 1, 143, 1 prati yad apo (2, 20) 10, 30, 13 vām sūra udite sūktair (5, 18) 7, 65, 1 pra te mahe (4, 3) 10, 96, 1 pratvakshasah (4, 30) 1, 87, 1 prathas ca (1, 21) 10, 181, 1 pra devatra (2, 19) 10, 30, 1 pra devam devavitaye (1, 16) 6, 16, 41 devam devyā (1, 28) 10, 176, 2 pra dyava yajnaih prithivī ritavridha (4, 30) 1, 159, 1 pra dyava yajnaih prithivī namobhih (5, 5) 7, 53, 1 pra nunam brahmanas (5, 1. 12. 20) 1, 40, 5 pra-pra vas (4, 4) 8, 69, 1 pra-prāyam (1, 17) 7, 8, 4 pra brahmāņo (5, 20) 7, 42, 1 pra mandine (5, 20) 1, 101, 1 pra yad vas (5, 17) 8, 7, 1 pra yad vām (5, 16) 6, 67, 9 pra yābhir yāsi (5, 16) 7, 92. 3 pra va indraya brihate (4, 29. 5, 4. 16) 8, 89, 3 pra vām andhānsi (4, 11) 7, 68, 2 pra vām mahi (5, 21) 4, 56, 5 pra virayā sucayo (5, 20) 7, 90, 1 pra vo devāyāgnaye (2, 35. 40. 41) 3, 13, 1 pra vo yajneshu (5, 16) 7, 43, 1 pra sukraitu (5, 5) 7, 34, 1 pra sotā jīro (5, 16) 7, 92, 2 prāgnaye vācam (5, 21) 10, 187, 1

pretām yajnasya (1, 29. 5, 17) 2, 41, 19 predam brahma (5, 8) 8, 37, 1 preddho agne (1, 6) 7, 1, 3 praitu brahmanas (1, 22, 30, 4, 29. 5, 4. 16) 1, 40, 3 pro shv asmai (4, 3) 10, 133, 1 babhrur eko (5, 21) 8, 29, 1 bahavah sūracakshaso (4, 10.5, 6) 7, 66, 10 brihad indraya (4, 31. 5, 6. 18) 8, 89, 1 brihad u gāyishe (5, 6) 7, 96, 1 brihaspatir nah (6, 15) 10, 42, 11 brihaspate ati yad (4, 11) 2, 23, 15 brahmanā te (6, 22) 3, 35, 4 brahman vīra (4, 3) 7, 29, 2 brahmā na indropa (5, 18) 7, 28, 1 bhavā no agne sumanā (1, 19) 3, 18, 1 madhvo vo nāma (5, 15) 7, 57, 1 mano nv ā (3, 11) 10, 57, mayo dadhe (7, 7) 3, 1, 3 maruto yasya (5, 21. 6, 10. 7, 9) 1, 86, 1 marutvaň indra midhvah (5, 6) 8, 76, 7 marutvañ indra vrishabho (5, 4) 3, 47, 1 mahas cit tvam (5, 18) 1, 169, 1 mahan indro nrivad (5, 18) 6, 19, 1 mahāntam tvā mahīnām (8, 7) 10, 134, 1 mahī dyavaprithivī (5, 8) 4, 56, 1 mahī dyauh (1, 16, 4, 10, 5, 19) 1, 22, 13 mātalī kavyair (3, 37) 10, 14, 3 mā no asmin mahādhane (7, 7) 8, 75, 12 mā pra gāma (3, 11) 10, 57, 1 mitram vayam (6, 10) 1, 23, 4 mo shu tvā (5, 7) 7, 32, 1 ya imā visvā jātāny (1, 9) 5, 82, 9 ya ugra iva (1, 25) 6, 16, 39 ya eka id dhavyas (6, 18. 19) 6, 22. 1 yah kakubho (6, 24) 8, 41, 4 yac cid dhi tvam (7, 17) 1, 28, 5 yac cid dhi satya (7, 16) 1, 29, 1 yajñasya vo (4, 32) 10, 92, 1

prātaryāvabhir (6, 10) 8, 38, 7

vajna-vajna vo agnave (3, 35) 6, yajnena yajnam (1, 16) 1, 164, 50 yajñena vardhata (4, 32) 2, 2, 1 yat pāncajanyayā (5, 6) 8, 63, 7 yatra grāvā (7, 17) 1, 28, 1 yat soma ā (6, 6) 7, 94, 10 yad indra pritanajye (4, 3) 8, 12, 25 yad indra yāvatas (5, 1) 7, 32, 18 yad gayatre (3, 12) 1, 164, 23 yad dyāva indra (5, 1) 8, 70, 5 yad vāvāna (3, 22. 4, 29. 31. 5, 1. 4. 7. 12. 16. 18. 20. 8, 2) 10, 74, 6 yad vo vayam (7, 8) 10, 2, 4 yam tvam ratham (5, 12) 1, 129, 1 yan na indro (6, 18, 19) 4, 22, 1 yame iva (1, 29) 10, 13, 2 yas tigmasringo (6, 18, 19) 7, 19, 1 yas te stanah (1, 22) 1. 164, 49 yā oshadhīh somarājūīr (8, 27) 10, 97, 18 yā ta ūtir avamā (4, 32) 6, 25, 1 yā te dhāmāni divi (1, 9) 1, 91, 4 yā te dhāmāni havishā (1, 13) 1, 91, 19 yavat taras (5, 18) 7, 91, 4 yā vām satam (5, 16) 7, 91, 6 yukshvā hi devahūtamāň (5, 1) 8, 75, 1 yuje vām brahma (1, 29) 10, 13, 1 yunjate mana (4, 30) 5, 81, 1 yudhmasya te (5, 5) 3, 46, 1 yuvam etani (2, 9) 1, 93, 5 yuvam stomebhir (5, 12) 1, 193, 3 yuvana pitara (4, 19) 1, 20, 4 yuvā suvāsāh (2, 2) 3, 8, 4 ye trinsati (5, 21) 8, 28, 1 ye tvahihatye (3, 20) 3, 47 ye devāso divy (5, 12) 1, 139, 11 yebhyo mātā (3, 30) 10, 63, 3 ye yajmena (5, 13) 10, 62, 1 ye vayava (5, 16) 7, 92, 4 yo agnim devavitaye (7, 6) 1, 12, 9 yo jata eva (5, 2) 2, 12, 1 yo nah sanutyo (1, 19) 6, 5, 4 yo yajnasya (3, 11) 10, 57, yo vyatīřir (4, 4) 8, 69, 13 rathena prithupajasa (5, 6) 4, 46, 5 revatīr nah (5, 12) 1, 30, 13 revan id (5, 12) 8, 2, 13

vanaspate vīdvango (8, 10) 6, 47, 26vane na vā (6, 19) 10, 29, 1 vapur nu tac (5, 8) 6, 66, 1 vayah suparnā (3, 19) 10, 73, 11 vāyav ā yāhi darsateme (4, 29) 1, 2, 1 vāyav ā yāhi vītaye (5, 1) 5, 51, 5 vāyo yāhi (5, 1) 8, 26, 23 vāyo ye te (4, 31) 2, 41, 1 vāyo satam (5, 4) 4, 48, 5 vāyo sukro (5, 4) 4, 47, 1 visvānarasya (4, 31. 5, 8) .8, 68, 4 visvā rūpāņi prati (1, 29) 5, 81, 2 visve devah srinutemam (3, 31) 6, 52, 13 visvebhih somyam (3, 4) 1, 14, 10 visvo devasya (4, 32. 5, 5. 19) 5, 50, 1 vishnor nu kam (3, 38) 1, 154, 1 vihi hotrā (5, 4) 4, 48, 1 vritrasya tvā (3, 20) 8, 96, 7 vrishann indra (5, 12) 1, 139, 6° vrishne sardhaya (4, 32) 1, 64, 1 vettha hi vedho (7, 8) 6, 16, 3 vaisvānarasva sumatau (5, 5) 1, 98, 1 vaisvanarāya dhishanām (5, 2) 3, 2, 1 vaisvānarāya prithupājase (4, 30) 3, 3, 1 vy antariksham (6, 7.23) 8, 14, 7 sansā mahām (5, 18) 3, 49, 1 sam nah karaty (2, 34) 1, 43, 6 sam no bhava (8, 20) 10, 37, 10 sasvad indrah (7, 16) 1, 30, 16 sasa ittha (8, 10) 10, 152, 1 sasad vahnir (6, 18. 19) 3, 31, 1 sukram te anyad (1, 19) 6, 58, 1 sunas cic chepam (7, 17) 5. 2, 7 syeno na yonim (1, 22. 30) 9, 71, 6 srudhī havam vipipānasyā (5, 4) 7, 22, 4 srudhi havam indra mā (5, 4) 2, 11, 1 sa it ksheti (8, 26) 4, 50, 8 sa id rājā pratijanyāni (8, 26) 4, 50, 7 sa im pāhi (6, 11) 6, 17, 2 sam vatsa iva (1, 22) 9, 105, 2 sam vam karmana (6, 15) 6, 69, 1 sam sīdasva (1, 19) 1, 36, 9

sakhe sakhāyam (1, 22) 4, 1, 3

sajūr visvebhir (5, 1) 5, 51, 8 sam ca tve jagmur (5, 21) 6, 34, 1 sam jānānā (1, 22) 1, 72, 5 satrā madāsas (5, 8) 6, 36, 1 sa tvam no agne (7, 9) 4, 1, 5 sadyas cid yah (4,20) 10, 178, 3 sadyo ha jato (6, 18, 20) 3, 48, 1 sa nah sarmani (2, 40. 41) 3, 13, 4 sam te payānsi (7, 33) 1, 91, 18 sa pūrvayā nividā (2, 33) 1, 96, 2 sa pūrvyo mahānām (5, 12) 8, 63, 1 sa pratnathā sahasā (5, 15) 1, 96, 1 sam anyā (2, 20) 2, 35, 3 samiddhasya srayamānah (2, 2) 3, 8, 2 samidhagnim (1, 17) 8, 44, 1 sam I vatsam (1, 22) 9, 104, 2 sam u tye mahatīr (1, 22) 8, 7, 22 samudrād ūrmim (1, 22) 10, 123, 2 samudrād ūrmir (5, 16) 4, 58, 1 sa yantā (2, 40. 41) 3, 13, 3 'sa yo vrishā vrishnyebhih (5, 12) 1, 100, 1 sarasvatīm devayanto (5, 20) 10, 17, 7 sarasvaty abhi no (5, 20) 6, 61, 14 sarve nandanti (1, 13) 10, 71, 10 sādhvīm akar (7, 9) 10, 53, 3 sīda hotah (1, 28) 3, 29, 8 sutaso madhumattamah (6, 36) 9, 101, 4

sutrāmāņam prithivīm (1, 9) 10, 63, 10 surupakritnum (3, 30) 1, 4, 1 sushumā (5, 12) 1, 137, 1 sūyavasād (1, 22. 5, 27. 7, 3) 1, 164, 40 sūryo no divas (4, 9) 10, 158, 1 sed agnir agnīnr (1, 10) 7, 1, 14 sed agnir yo vanushyato (1, 10) 7, Ĭ, 15 soma girbhish tvā (1,4) 1,91,11 soma yas te (1,4.13) 1,91,9 somo jigāti (1, 30) 3, 62, 13 stīrņam barhir (5, 12) 1, 135, 1 stushe janam (5, 8) 6, 49, 1 srakve drapsasya (1, 20) 9, 73, 1 svadasva havyā (2, 9) 3, 54, 22 svar na vastor (7, 6) 7, 10, 2 svasti nah pathyāsu (1, 9. 10) 10, 63, 15 svastir id dhi (1, 9) 10, 63, 16 svādishthayā (8, 8, 20) 9, 1, 1 svādush kilāyam (3, 38) 6, 47, 1 svador ittha (5, 7) 1, 84, 10 svator ittha (5, 7) 1, 5 2, 10
hansah sucishad (4, 20) 4, 40, 5
havir havishmo (1, 22) 9, 83, 5
havish pāntam (5, 8) 10, 88, 1
hinkrinvatī (1, 22) 1, 164, 27
hinotā no (2, 20) 10, 30, 11
hironvabaco (7, 9) 1, 79, 1 hiranyakeso (7, 9) 1, 79, 1 hiranyapanim (5, 19) 1, 22, 5

b) Aus anderen Quellen.

agnir mukham prathamo devatānām samgatānām uttamo vishņur āsīt | yajamānāya parigrihya devān dīkshayedam havir ā gachatam nah || agnis ca vishņo tapa uttamam maho dīkshāpalāya vanatam hi sakrā | visvair devair yajūiyaih samvidānau dīkshām asmai yajamānāya dhattam || 1, 4. Āsv. 4, 2, 3 abhi tyam devam savitāram (1, 19. 5, 18) Āsv. 4, 6, 3. Ts. 1, 2, 6, 1. Vs. 4, 25. Sv. 1, 464. Av. 7, 14, 1 adityā ha jaritar (6, 35) Av. 20, 135, 6. Āsv. 8, 3, 25

ā yasmin sapta vāsavā (1, 22) Āṣv. 4, 7, 4. Ts. 1, 6, 12, 2. 1, 8, 7 ā yāhi tapasā janeshv agne pāvako arcishā | upemām sushtutim mama || ā no yāhi tapasā janeshv agne pavaka didvat havyā deveshu no (7, 8) Āṣv. 3, 12, 27 dadhat imā āpaḥ sivatamā 8, 7. 13 iyam pitre rāshtry (1, 19) Asv. 4, 6, 3. Av. 4, 1, 2 iha gāvah pra (8, 11) Av. 2, 127, 12 ud asthad (5, 27. 7, 3) Asv. 3, 11, 2. Tb. 1, 4, 3, 1

hota devo (1, 30) 3, 27, 7 hotaram citraratham (1, 17) 10, 1, 5

upa drava payasā (1, 22) Āsv. 4, 7, 4. Av. 7, 73, 6 upasrijan dharunam (5, 22) Āsv. 8, 13, 2 ritāvānam vaisvānaram (5, 19) Āsv. 8, 10, 3. Sv. 2, 1058. Ts. 1, 5, 11, 1. Vs. 26, 6. Av. 6. 4 36, 1 etā asvā (6, 33) Āsv. 8, 3, 13. Av. 20, 129, 1 esha brahmā (4, 3) Āsv. 6, 2, 6. Sv. 1, 438. Tb. 2, 4, 3, 10 tapto vam gharmo (1, 22) Āsv. 4, 7, 4. Av. 7, 73, 5 tvam agne vratabhric (7,8) Āsv. 2, 12, 14. Tb. 2, 4, 1, 11 damuna devah (3, 29) Āsv. 3, 18, 2. Av. 7, 14, 4 dosho agad (5, 13, 21) Asv. 8, 1, 18. Sv. 1, 177. Av. 6, 1, 1 nana hi vam (8, 8) Asv. 3, 9, 4. Tb. 1, 4, 2, 2 pra dhārā yantu madhuna 8, 10 brahma jajnānam (1, 19) Āsv. 4, 6, 3. Sv. 1, 321 etc. bhadrād abhi (1, 13) Āsv. 4, 4, 2. Ts. 1, 2, 3, 3. Av. 7, 8 mahan mahi astabhayad (1, 19) Āṣv. 4, 6, 3. Ts. 2, 3, 14, 6 mahim ü shu (1, 9) Ts. 1, 5, 11, 5. Vs. 21, 5. Av. 7, 6, 2 yad atra sishtam (7, 33. 8, 20) Tb. 1, 4, 2, 3 yad adya dugdham (5, 27. 7, 3) Asv. 3, 11, 7. Tb. 1, 4, 3, 3 yad usriyāsv āhutam (1,22) Āsv. 4, 7, 4. Av. 7, 73, 4

yayor ojasā (7, 5) Āsv. 5, 20, 6. Tb. 2, 8, 4, 5. Av. 7, 25, 1 yasmād bhīshā (5, 27, 7, 3) Āṣv. 3, 11, 1. Tb. 3, 7, 8, 1 yābhir indram abhyashincat 8, 7 yo devānām iha (2, 22) Āṣv. 5, 2, 8 vi yat pavitram dhishana atanvata gharmam socantah pravaneshu bibhratah | samudre antar avavo vicakshanam trir ahno nāma sūryasya manvata || 1, 20. Āṣv. 4, 6, 3 viṣvasya devī (4, 10) Āṣv. 6, 5, 18 viṣvā āṣā (1, 22) Āṣv. 4, 7, 4. Vs. 38, 10, Ta. 4, 9, 2 vaisvanaro ajījanad agnir no navyasīm matim | kshmayā vridhāna ojasā | (5, 17. 7, 9) Āsv. 2, 15, 2 vaisvānaro na ūtaya (5, 21) Āsv. 8, 11, 4. Ts. 1, 5, 11, 1. Vs. 18, 72. Av. 6, 35, 1 vratáni bibhrad (7, 8) Āṣv. 3, 12, 14. Tb. 2, 4, 1, 11 sam na edhi (7, 33). Vgl. Rv. 8, 48, 4 sivena mā cakshushā (8, 6). Ts. 5, 6, 1, 2. Av. 1, 33, 4 samiddho agnir asyinā (1, 22) Āsv. 4, 7, 4. Tb. 2, 6, 12. Vs. 20, 55. Av. 7, 78, 2 samiddho agnir vrishana (1, 22) Asv. 4, 7, 4. Av. 7, 73, 1 sāvīr hi deva (1, 30) Āsv. 4, 10. 1. Tb. 2, 7, 15, 1. Av. 7, 14, 8 svahakritah sucir (1, 22) Āṣv. 4, 7, 4. Av. 7, 73, 8

c) yajus, nivid, praisha u. s. w.

ansur ansush te (1, 28) Āṣv. 4, 5, 6. Ts. 1, 2, 11, 1. Vs. 5, 7 agnih sushamit 2, 34, dritte nivid agnir deveddhah 2, 34, erste nivid agnir manviddhah 2, 34, zweite nivid agnish tvā gāyatryā 8, 6 agne vīhi 1, 22 ajaid agnir (2, 5) Āṣv. 3, 2, 10. Tb. 3, 6, 5 atūrto hotā 2, 34, achte nivid

adhvaryo indrāya 2, 20, nigada adhvaryo sonsāvom 3, 12 adhvaryo sosansāvom 3, 12 anv enam mātā 2, 6. Vs. 6, 9 ā tishthasvaitām te disam 8, 10 ā devo devān vakshat 2, 34, zehnte nivid imam devā abhyutkrosata 8, 12 isham ūrjam anvārabhe 5, 24 iha rameha ramadhvam (5, 22) Vs. 8, 51 uktham vāci 3, 12

upahūtā vāk 2, 27 esha vasuh 2, 27. Ts. 3, 2, 10, 2 eshtā rāya (1, 26) Āsv. 4, 5, 7. Tb. 1, 2, 11, 1. Vs. 5, 7 ojah saha ojah 3, 8 kliptir asi disam 8, 19 kshatram prapadye 7, 22 turnir havyavat 2, 39, neunte nivid divam tritīyam devān 7, 5 devasya tva savituh 8, 7. 13 daivyāh samitāra (2, 6) Āsv. 3, 3, 1. Tb. 3, 6, 6 narāsansapītasya 7, 34 nāgner devatāyā emi 7, 24 nendrād devatāyā emi 7, 23 pita matarisva (2, 38) Āsv. 5, 9, 1. Ts. 5, 6, 8, 6 punar na indro 7, 21 punar no agnir 7, 21 prajāpater vibhān 7, 26. Ts. 1, 6, 5, 1 pranīr yajnanam 2, 34, sechste nivid. pratitishthami dyavaprithivyoh pracyam tva disi 8, 19 pranam yacha 2, 21 predam brahma 3, 11 brihac ca te rathamtaram 8, 17

brahma prapadye 7, 22 bhūr agnir jyotir 2, 31. 32. 37, tūshnīmsansa mukham asi 2, 22 yakshad agnir devo devān 2, 34, elfte nivid. yad ihonam akarma 5, 24 yām ca rātrim 8, 15 rathīr adhvarānām 2, 34, siebente \mathbf{nivid} varam dadāmi 8, 9 vashatkāra mā mām 3. 8 vasavas tvā gāyatreņa 8, 12 vāg ojah 3, 8 vācaspate vidhe 5, 25. Ta. 3, 1, 1 sansāmodaivom 3, 12 sonsāvom 3, 12 samid asi sam 8, 9 so adhvarā karati jātavedāh 2, 34, zwölfte nivid somasyāgne vihi 3, 5 harivān indro dhānā 2, 24, yājyā havir agne vīhi 2, 24, yājyā hutam havir madhu (1, 22) Āsv. hota devavritah 2, 34, vierte nivid hotā manuvritah 2, 34, fünfte nivid

d) gatha.

anenasam enasā 5, 30 āsandīvati dhānyādam 8, 21 na mā martyah 8, 21 na mā martyah 8, 21 na tak nastar 5, 31 tak 5, 30 marutah pariveshtāro 8, 21 yam nv imam 7, 13, 2 yajet sautrāmanyam 7, 9 yad asya pūrvam 3, 43 yathā ha vā sthūrinaikena 5, 30 yābhir gobhir udamayam 8, 22 hiranyena parīvritān 8, 23

hotā yakshad 6, 14, praisha.

3. Namenverzeichniss.

a) Dichter von vedischen Hymnen.

Die Angaben über diese stimmen mit der Anukramanika überein. Dieses Verhältniss ist dergestalt aufzufassen, dass die in den einzelnen Brahmana zerstreuten Nachrichten von den Verfassern dieser Liste zusammengestellt wurden.

Apratiratha als Verfasser von X, 103 (8, 10).

Arbuda Kādraveya sarparishir mantrakrit X, 94 (6, 1).

Kakshīvat I, 120 (1, 21).

Kavasha Ailūsha X, 30 (2, 19).

Gaya Plata X, 63 (5, 2).

Gritsamada II, 12 (5, 2).

Gaurivīti Ṣāktya X, 73 (3, 19. 8, 2).

Nabhāka VIII, 40. 41 (6, 24).

Nābhānedishṭha Mānava X, 61. 62 (5, 14. 6, 27).

Nodhas I, 61 (6, 18).

Parucchepa I, 128. 129. 130. 133. 135. 137. 139 (5, 12. 13).

Prajāvat Prājāpatya X, 183 (1, 21).

Baru X, 96 (6, 25).

Brihaddiva X, 120 (4, 14).

Bharadvāja III, 49. VI, 16. 18. 22 (6, 18. 8, 3).

Vasishtha VII, 19, 23 (6, 18).

Vamadeva IV, 19. 20. 22. 23 (6, 18).

Vimada X, 21 (5, 4).

Visvamitra III, 30. 31. 34. 36. 38. 48 (6, 18).

Şāryāta Mānava X, 92 (4, 32).

Sarparājīī X 189 (5, 23).

Sukīrti Kākshīvata X, 131 (5, 15).

Hiraņyastūpa Āfigirasa I, 32 (3, 24).

b) Namen von Weisen, Königen u. s. w.

Agni 6, 34 (einer der Angiras)

Ajīgarta Sauyavasi rishi, mit seinen drei Söhnen Sunahpucha, Sunahpepa, Sunolangula 7, 15 Atyarati Janamtapi (araja) 8, 23 Anga Vairocana, cin König, der von Udamaya Atreya gesalbt

wurde 8, 22 Abhyagni Aitasāyana, ein Sohn von Aitasa 6, 33

Amitratapana Sushminah Saibya tödtet Atyarati 8, 23

Avatsāra 2, 24

Ashtaka, ein Sohn von Visvāmitra 7, 17

Asitamrigāh, eine Priesterfamilie aus dem Geschlechte von Kasyapa, vertrieben bei einem Opfer des Janamejaya die Bhūtamriga aus dem von ihnen angemassten Amte 7, 27

Ambāshthya, von Parvata und Nārada zum König gesalbt 8, 21

Udamaya Ātreya, purchita von Anga Vairocana 8, 22

Uddālaka Āruņi 8, 7 Upāvi Janasruteya 1, 25

Rishabha, ein Sohn von Visvāmitra 7, 17

Aikādasāksha Mānutantavya, ein König 5, 30

Aitasa 6, 33 Kasyapa salbi Visvakarman Bhauvana 8, 21

Kapileya-babhrayah, zwei Familien, stammen von Şunahsepa ab 7, 17

kumārī gandharvagrihītā 5, 29

Kusikāh, die Söhne von Visvāmitra 7, 18 Kratuvid Janaki 7, 34 Gathinah und Gathinah, die Söhne von Visvamitra 7, 18 Girija Babhravya 7, 1 Gausla 6, 30 Cyavana Bhargava salbt Saryata Mānava 8, 21 Janamejaya Pārikshita 4, 27. 7, 27. 34. 8, 11, 21 Jahnu, der Stammvater von Ajigarta 7, 18 Tura Kavasheya 4, 27. 7, 34. 8, 21 (salbt Janamejaya) Dirghatamas Mamateya salbt Bharata 8, 22 Durmukha Pancala, ein König, 8, 23 Devabhaga Srautarishi 7, 1 Devarāta Vaisvāmitra, Adoptiv-name von Sunahsepa 7, 17 Nagarin Jānasruteya 5, 30 Nagnajit Gandhara 7, 34 Narada 7, 13. 34. 8, 21 Parvata 7, 13. 34. 8, 21 Priyavrata Somapa 7, 34 Praiyamedhah, die Abkömmlinge des Priyamedha 8, 22 Babhru Daivāvridha 7, 34 Bulila Āsvatara Āsvi 6, 30 Brihaduktha rishi 8, 23 Langalayana Brahman Maudgalya Bharata Dauhshanti 8, 22 Bhima Vaidarbha 7, 34 Bhūtavīrāh, eine Priesterfamilie Bhrigu Vāruņi 2, 20. 3, 34 Madhuchandas, ein Sohn von Visvāmitra 7, 17 Marutta Āvikshita Kāmapri, von Samvarta Angirasa gesalbt 8,21 Maitreya Kausharava 8, 28 Yudhamarana Attanas invativa Paral trans Nariong, sail (8,21

Rāma Mārgaveya 7, 27 Reņu, ein Sohn von Visvāmitra 7, 17 Rohita, ein Sohn von Hariscandra 7, 14 Vasishtha, salbt Sudās Paijavana 8, 21. Vāsishtha Sātyahavya 8, 23 Visyakarman Bhauvana, gesalbt von Kasyapa 8, 21 Visvamtara Saushadmana, König 7, 27 Visvarūpa Tvāshtra, von Indra getödtet 7, 28 Ābhipratāriņa, Vriddhadyumna ein König 3, 48 Vrishasushma Vātāvata Jātūkarṇya 5, 29 Satānīka Sātrājita, von Somasushman Vājaratnāyana gesalbt Sāryāta Mānava, von Cyavana Bhārgava gesalbt 8, 21 Sucivriksha Gaupalayana 3, 48 Şunahpucha, Şunahşepa, Şunolāngūla, Söhne von Ajīgarta 7, 15 Syāparņāh, eine Priesterfamilie 7, 27 Samvarta Āngirasa salbt Marutta Āvikshita 8, 21 Satyakāma Jābāla 8, 7 Sanasruta Arimdama 7, 34 Sarpir Vatsi 6, 24 Sahadeva Sarajaya 7, 34 Sutvan Kairisi Bhargayana, ein König 8, 28 Sudās Paijavana, gesalbt von Vasishtha 7, 34. 8, 21 Somaka Sahadevya 7, 34 Somasushman Vāramatrājus salbt Satanika Saujāta Ārāļhi 7, 22 Saubala 6, 24 Hariscandra Vaidhasa Aikshvāka. König 7, 13 Hiranyadat Baida 3, 6

c) Namen von Völkern, Ländern, Flüssen u. s. w.

Andhra, ein Volk 7, 18 Arbudodāsarpaņi 6, 1 Avacatnuka 5, 22 Uttarakuru 8, 14 Uttaramadra 8, 14 Usinara, ein Volk 8, 14 Aurva 6, 33 Kurukshetra 7, 30 Kurupañicalah 8, 14 Ganga 8, 23 Parisāraka, ein Ort an der Sarasvatī 2, 19 Puṇdra, ein Volk 7, 18 Pulinda, ein Volk 3, 18 Mashnāra, Ortsname 8, 23 Mūtiba, ein Volk 7, 18 Yamunā 8, 23 Vaṣa, ein Volk 8, 14 Vritraghna, nach dem Scholiasten der Name eines Ortes 8, 23 Ṣabara ein Volk 7, 18 Sarasvatī 2, 19 1)

d) Einzelnes.

Chandogah 5, 2

sruti, im Sinne von heiliger Schrift 7, 9

4. Anmerkungen.

a) Handschriften.

Für den Text sind folgende Handschriften verglichen worden:

- a) Berlin Chambers 45. Samvat 1830.
- b) 62. Jünger als die vorhergehende.
- c) — 77. 78. Samvat 1840.
- d) India Office Library 1977. Şaka 1736.
- e) — 697. Samvat 1852—54.
- f) Eine Handschrift, die Dr. Hoernle in Calcutta mir zu leihen die Güte hatte. Samvat 1820—36.
- g) Eine Handschrift im Besitz des Indian Government in Bombay, mit dem Commentar zusammen gebunden, von Saka 1747.
- h) Eine Handschrift der Pariser Bibliothek, D. 197. 198, von mehreren Schreibern zu verschiedenen Zeiten gefertigt.
- i) Eine Abschrift von einer Telugu-Handschrift in der Tanjore Palace Library, welche Dr. Burnell für mich in Nagarī-Schrift umschreiben liess. Ich benutze diese Gelegenheit für diesen Freundschaftsdienst ihm meinen Dank auszusprechen.
 - k) Die Editio princeps von Martin Haug. Bombay 1863.

Zu erwähnen ist, dass die Handschriften des Commentars den Text entweder theilweise (Anfang und Ende der einzelnen Paragraphen) oder in einzelnen Adhyāya vollständig wiedergeben.

sarvacaru in 6, 1 wird von dem Scholiasten als ein Ortsname, in PW, als der Name eines Mannes erklärt. Ich ergänze yajne.

Für den Commentar von Sayana standen mir folgende Handschriften zu Gebote:

- a) India Office 2991. Şaka 1771.
- b) — 1836. 1836 a auf Europäischem Papier zu Anfang dieses Jahrhunderts geschrieben.
 - c) India Office 1353. Der achte Adhyāya. Ṣaka 1583.
- d) Die oben unter g. genannte Handschrift der indischen Regierung zu Bombay. Wasserzeichen von 1823.
- e) Eine mir von Professor Max Müller geliehene Handschrift (Aa), der Schrift nach aus dem Ende des siebzehnten Jahrhunderts, ist bis jetzt das beste Exemplar der zweiten Klasse.
- f) Eine ganz moderne Handschrift in Teluguschrift, ebenfalls Müller angehörig, den Text und Commentar enthaltend, ist von mir nur bei schwierigen Stellen herbeigezogen worden.
- g) Ein Fragment des ersten Buches, welches von Anfang bis 1, 16, 40 reicht, eine ganz vorzügliche Handschrift, im Besitz von M. Müller. Diese mir von Müller aus freien Stücken angebotenen Handschriften sind mir von vielem Nutzen gewesen, und es gereicht mir zu besonderer Freude ihm für das Darlehn meinen Dank zu sagen.
- h) Eine Abschrift der beiden ersten Adhyāya aus der oben mit i. bezeichneten Handschrift, von Burnell mir freundlichst zugesendet.

Die Handschriften des Commentars zerfallen in zwei Klassen. Die erste ursprüngliche ist durch c. und g. vertreten. Die zweite enthält manche Lücken, Auslassungen und Verderbnisse, und dieser gehören alle übrigen von mir gesehenen Handschriften an. Zu dieser zählen auch die beiden Handschriften von Haug, die sich gegenwärtig in der Staatsbibliothek in München befinden. Zwei Stellen mögen zur Probe von der Beschaffenheit der beiden Klassen dienen. Der Commentar zu 1, 16, 40 ist nach g. mitgetheilt. In den anderen Handschriften lautet er:

athavā smṛitishu abrāhmaṇatvena pratipādito yo sti so yam abrāhmaṇoktaḥ | tad yathā | abrāhmaṇās tu shaṭ proktā iti Ṣātātapo bravīt | ādyas tu rājabhṛityaḥ syād dvitīyaḥ krayavikrayī | tṛitīyo bahuyājyākhyaṣ caturtho 'ṣrautayājakaḥ | pañcamo grāmayājī ca shashṭho brahmabandhuḥ smṛitah |

Der Commentar zu 1, 10, 2 lautet in der B-Klasse wie folgt: tāsu pūrvoktāsv rikshu padam pādah tasmin pāde proktā Maruto devānām vaisyā antarikshe nivasanti enam yajamānam ni vā roddhoh svargagamanam niroddhum vā vi vā mathitoh viseshena mathitum āloḍayitum vināṣayitum vā te Marutah Iṣvarāh samarthāh. In g. hingegen heisst es nach nivasanti: yo yajamānas tebhyo yady anivedya svargam lokam gachati enam yajamānam etc.

Von Lesarten im Texte ist schlechterdings nicht die Rede. Abgesehen von unbedeutenden orthographischen Eigenheiten sind die Fehler des überlieferten Textes allen Handschriften gemeinsam und werden vom Commentar bestätigt. Hiezu tritt der Umstand, dass alte Handschriften des Textes fehlen, und die vorhandenen nach dem gestaltet zu sein scheinen, welcher Sayana vorlag. In der Ausreutung dieser Fehler bin ich vielleicht etwas zu furchtsam verfahren, aber mit wenigen Ausnahmen schien es mir rathsamer, diese in den Anmerkungen hervorzuheben. Vielleicht gelingt es künftigen Forschern in Indien, die mit eben so vieler Ausdauer wie Bühler arbeiten, den älteren Commentar von Govindasvämin zu entdecken.

In der Abtheilung der Kapitel in Paragraphen bin ich Sayana durchgängig gefolgt und habe nur selten Veranlassung gefunden, von ihm abzuweichen. Im Grossen und Ganzen ist er in diesem Commentare ein zuverlässiger Führer und zeigt eine eingehende Kenntniss des Rituals. Selbst in der Erklärung der eingestreuten vedischen Verse verfährt er mit mehr Einsicht als im Rigveda. Von Schriften citirt er namentlich Asvaläyana, Apastamba, Baudhäyana, die Taittirīyasamhitā und das Taittirīyabrāhmana. Am Schlusse vieler Kapitel in den zwei ersten Paŭcikā gibt er Auszüge aus dem Jaiminīyamālāvistara, die für unseren Zweck von keinem besonderen Werthe sind.

b) Grammatisches.

Verlängerung von Vokalen: atī tu tam arjātai (ist an der gehörigen Stelle um einen Nachdruck zu bezeichnen) 3, 42. vy ū munīcante 6, 23. nī vīva nardet 6, 32. Im Inlaut: uttaravedīnābhi 1, 28, 23. 29. 33. samāvajjāmībhyām 3, 27 (neben samāvajjāmībhih). pratyavarūhya 8, 9. parīsesha 7, 5.

Vor ri wird ein a gekürzt: prathama rik 3, 35. pita ribhun 6, 12. yatha rishabham 6, 18. yatharishi 2, 4. Kurzes a mit ri wird der Regel nach in ar zusammengezogen, so pancartavah 1, 1. nartu-yajanam 2, 29. narchet 5, 28. Daneben findet sich asya ricam 3, 7. nama rik 3, 23. eva rica 4, 7. ca rishayah 1, 27. 2, 13. Srautarishir 7, 1. sarparishih 6, 1. In einer gatha (7, 17) bharatarishabha, obgleich bharatarshabha zu sprechen ist.

au vor einem folgenden Vokal wird gewöhnlich in av aufgelöst. Ausnahmen davon sind: Asvina udajayatam 4, 8. 9. Asvina ucatuh 7, 16. dva ubhayoh 8. 5. Vergleicht man damit im Aitareyaranyaka ashtav-ashta udyante 1, 3, 5. aindragna uru 1, 5, 1. karna upasrinuyat 3, 2, 4. ta unatiriktau 1, 4, 2. nakarashakara upaptau 3, 2, 6, so ergibt sich daraus die Regel, dass vor einem folgenden u das v

fortgelassen wird. Diese Regel findet sich in allen anderen Brähmana durchgängig beobachtet.

k für t in der Verbindung ts findet sich in aväksam 1,28 (vielleicht mit einem Wortspiele: die ich früher bei den Gandharven keine Rede war), sam v enkshva 8, 9.

Befremdlich ist das linguale n in brahmaivāsmā etat purogavam akar | na vai 1, 13. 30 und in mahāṇagnī 1, 27.

s bleibt vor k in yasas kīrti 7, 23. 24.

r steht für l in uruka 2, 7. roman 2, 9. bahura 2, 18. sithira 3, 31.

Das Geschecht ist nicht beachtet in: īṣyaro hotāram yaṣo 'rtoḥ (für īṣyaram), tad dha tat parān (für parāk) 3, 46 (dreimal), yad vichandāh 5, 4, etad bhrātrivyahā sāma 4, 2.

Die Zahl ist nicht berücksichtigt in īşvaro (für īşvarā) hāsyā vitte devā arantoh 3, 48.

āpo steht für apaḥ in ātapavarshyā āpo 'bhyānīya 8, 17. tanvaḥ für tanūḥ 1, 24. stomebhiḥ für stomaiḥ 4, 15.

Feminina auf ā, i, ī, u, ū haben im Gen Abl. sg. ai, wie in allen anderen Samhitā und Brāhmana mit Ausnahme des Rigveda. So apūtāyai vāco vaditārah 7, 27. abhibhūtyai rūpam 8, 2. gāyatryai ca jagatyai ca 4, 27. ishvai samṣityai 1, 27. Daneben findet sich asyāh 1,28. pratishṭhāyāh 3, 14. gāyatryāḥ, jagatyāḥ 6, 32. Nirrityāḥ 4, 10. pathyāyāḥ svasteḥ 1, 9. vedeḥ 6, 3. 7, 27 u. s. w.

Im Locativ der Feminina auf i haben wir ähutyam, kirtyam, yonyam und daneben ishtau. bhamyam 8, 8. bhumau 8, 9. Im Dativ sind mir nur die Formen auf ai begegnet.

Der Locativ von Stämmen auf an hat meistens keine Endung, namentlich wenn ein Adjectiv mit ihnen verbunden ist. samane han 3, 47. caturvinse han 6, 23. atman, sirshan, parame vyoman, saman Aber auch dvitīye hani 4, 31. 32. tritīye hani 5, 2.

Contrahirte Instrumentale sind jagatkāmyā 6, 15. mitrakrityā 3, 4. Ein Superlativ mit doppelter Endung ist balishthatama 3, 44 (balishtha 2, 36. 7, 16), analog dem sreshthatama in Ts. Tb.

Bei den Zahlwörtern finden sich folgende Unregelmässigkeiten: trayastrinsatyä 6, 32. shattrinsatam ekapadäh 7, 1. In einem ungehörigen Casus stehen catuhshashtim kavacina äsuh 3, 48. parnasarah shashtis trīni ca satāny ähritya 7, 2.

Eigenthümliche Formen beim Pronomen sind: kah svit so 'smäkästi virah in der Prosa 7, 27. Der gute alte Nominativ yuvam steht 2, 22, während anderweitig nur avam gebraucht wird. so für sa steht in der gäthä 5, 30 des Metrums willen. enat findet sich 7, 22 zweimal als Nominativ gebraucht: tad enat pritam kshaträd gopāyati. Ebenso steht in Kaushītakibr. 22, 1 tasmād enau prathamau sasyete.

Beim Verbum bemerke ich zunächst den häufigen Mangel des Augments, den ich ausserdem, aber in seltneren Fällen, nur im Kaushītakibrāhmaṇa bemerkt habe. tān īkshataiva 3, 21. nyubjan 7, 30. kalpayishan 3, 30. uccakrāmat 7, 1 1). prajanayan 2, 38. anvavayuh 6, 14. pratyuttabhnuvan 4, 18. saṃsthāpayan 2, 31. visraṅsata 3, 27. viharanta 2, 36. An unrechter Stelle steht das Augment in udaprapatat 3, 33, wo indessen wahrscheinlich udapatat zu lesen ist.

Das Bestreben, die Verben der zweiten Hauptklasse in die normale erste Conjugation hinüberzuziehen, zeigt sich in abhipranet, abhyapanet 2, 21, pratirundhet 6, 34. abhyabanat 4, 2. nihnave 7, 17. nihnavate 1, 26²). nihnavante findet sich auch in Asvalayana 4, 5, 7. 8, 13, 27.

Nachahmungen von vedischen Formen sind duhe (für dugdhe) 6, 3. īse (für īshte) 7, 16. sere (für serate) 5, 28, 7. 15. smasi, vidmasi, srinotana, sthana, baddhvāya in Gāthās.

Das gebührende n fehlt in den Participien vadatyah 6, 27. 32. socatyah 3, 36. sishāsatyah 4, 17.

Der Potential lautet auf I statt e, wie vielfach in anderen Brāhmaṇa, in kāmayīta 3, 45 (kāmayeta 3, 33). āhvayīta 4, 7 (āhvayeta 2, 33). vyāhvayīta 3, 19. 6, 21.

Als Bindevokal bei der Wurzel grah findet sich ai statt ī in paryagrahaisham 6, 24. pratyajagrabhaisham 6, 35. Diese Wurzel hat mehrfach ihr altes bh bewahrt. So in gribhīta 2, 1. samagribhnat 3, 26. nigrabhītri 2, 7.

Beachtenswerth ist die Form täshti (2, 4) von taksh nach der zweiten Conjugation, von der Spuren auch im Rigveda erhalten sind. Sie lehrt, dass in Rv. X, 180, 1 vi satrūn tālhi mit tad nichts gemein hat.

Das Perfectum von dhri lautet, ebenso wie in Ts. Tb. Aitareyār. Tāṇḍya, immer dādhāra, von bhī findet sich 5, 25 bībhāya.

Das periphrastische Perfect wird stets mit kri zusammengesetzt, nur 7, 17 steht ämantrayam äsa.

Der Conjunctiv ist nicht selten: tishthäsi 2, 2. carāti 7, 15 (an unrechter Stelle des Metrums wegen). kriņavatha 2, 7. prajānātha 1, 7. juhavātha 5, 32. asat 2, 8. atikrāmāt 1, 24. vidhyāt 6, 33. ālulobhayishāt 1, 24. pratitishthāt 4, 25. apaharāt 5, 30. gachān 2, 12. nirhanan 8, 6. sayāsai 2, 2. arjātai 3, 42. saṃgachātai 1, 24. saṃti-

¹⁾ Jedoch ist hier wahrscheinlich uccakrama zu lesen.

²⁾ Dieses hätte ich in nihnuvate verändern sollen.

shthātai 8, 9. haratai (?) 5, 34. asyāthāh 6, 30. Für das in 3, 42 mehrfach wiederholte arjasi war arjāsi oder arjasva zu erwarten.

Beachtenswerthe Desiderativa sind jijyūshita von jīv 7, 29. didāsitha, Perfectum von dā, 8, 21. līpsitavyam von labh 2, 3. kalpayishan 3, 30, wo wegen des unmittelbar vorhergehenden vāci ursprünglich vielleicht cikalpayishan stand.

Von besonderen Infinitivformen sind folgende zu bemerken: asade 'ciklipat 1, 29. pura nabhya apisasah 2, 6.

In Verbindung mit īṣvara, ā, purā stehen Infinitive auf toḥ. So abhyupaitoḥ 7, 29. aitoḥ, paraitoḥ 8, 7. pratyetoḥ 6, 30. anṛiṇākartoḥ 1, 14. arantoḥ 3, 48. glāvo janitoḥ 1, 25. vāco rakshobhāsho janitoḥ 2. 7. ni vā roddhor vi vā mathitoḥ 1, 10. avarshṭoḥ 3, 18. pratyavahartoḥ 7, 33. hinsitoḥ 1, 30. ā ṣarīrāṇām āhartoḥ 7, 2. purā vācaḥ pravaditoḥ 2, 15.

Der Infinitiv auf tavai findet sich zweimal: tam praharati vadham yo 'sya strityas tasmai startavai 2, 1. tenedam sarvam etavai kritam 5, 15.

Das Absolutiv auf am ist eigenthümlich verwendet 7, 9: ya ähitägnir jīve mritasabdam srutvā (für srinuyāt). Ein anderer grammatischer Schnitzer steht 2, 7: te 'bhitah paricaranta ait (für āyan) paşum.

Das Adverb pascā findet sich nur vor Vokalen: pascāstam 1, 7. pascāchāvākah 2, 36. pasceva 2, 36. 3, 2. pascāngirasah 4, 17.

ā ist einmal mit dem Accusativ verbunden: ā dasamam ahar ā dvāv atirātrāu 4, 24. āntam 3, 45 muss als als ein Compositum aufgefasst werden.

iva steht hin und wieder in der Bedeutung von eva. So: prishthata ivägnīdhram kritvā 1,30. yadi ha vā api bahava iva yajante 2, 2. so 'je jyoktamām ivāramata 2, 8.

Das prohibitive mā wird immer mit dem Aorist verbunden. Ausgenommen sind mā bibhīta 2, 16. mā yātayan 7, 13.

hanta kommt im Ganzen elfmal vor und zwar überall beim Imperativ. Wenn das letztemal 7, 16: hantāham upadhāvāmi steht, so liegt es nahe upadhāvāni zu schreiben, und so liest in der That die andere Recension.

Zu Ende eines Tatpurusha findet sich 1, 15 das richtige manushyarāja, befremdlich ist manushyarājām 8, 26.

Eigenthümliche Constructionen sind: asvah sveto rūpam kritvā 6, 35 1). Indro vā etābhir mahān ātmānam niramimīta 5, 7. pasur vai nīyamānah sa mrityum prāpasyat 2, 6.

Vgl. Ts. 6, 1, 3, 1 krishno rūpam kritvā. Tb. 1, 1, 3, 3 akhū rūpam kritvā.

Tautologisch ist: puro dīpyamānā bhrājamānāh 2,11. asāv imām abhyunatty abhijighrati 1, 7. dvishantam apabādhate 'dharam pādayati 1,13.

Conditionalsätze stehen öfter ohne beigesetzte Partikel, wie ganz gewöhnlich im Deutschen. prāyaṇīyam iti nirvapanti prāyaṇīyam iti caranti: prayanty evāsmāl lokāt 1,11. pāvamānīshu sāmagāh stuvata, āgneyam hotājyam ṣansati: katham asya pāvamānyo anuṣastā bhavanti 2, 37. vashaṭkaroti: devapātreṇaiva tad devatās tarpayati 3, 5. āhvayate 'tha nividam dadhāti: brahmany eva tat kshatram anuniyunakti 2, 33. adhīyann upahanyād: anyam vivaktāram íchet 3, 35.

Grammatische Ungethüme sind: apāhata 4, 25 (zweimal) für das oft vorkommende apāghnata. apinahyus für apinehus 6, 1. niḥṣāna für niḥṣyāna 7, 16. ajāyethāḥ für ajāyathāḥ 8, 15. avapadyeyam statt avapadyeya 8, 23. vṛiñjīyam statt vṛiñjīya 8, 15. niniyoja für niyuyoja 7, 16. vyapanayitum für vyapanetum oder vyapanāyayitum 7, 5. pariṣriyete für pariṣrīyete 1, 29. prajighyati, prajighyatu 8, 28. jāgriyāt für jāgriyāt 8, 28. aṣanayāparītaḥ statt aṣanāyāparītaḥ oder aṣanāyayā parītaḥ 7, 15. sāmnāhuka für saṃnāhuka 7, 14. iti ha smā ākhyāya für iti ha smāsmā ākhyāya 7, 13.

Grammatische Kunstausdrücke sind: kurvat für die Gegenwart 4, 31. krita für die Vergangenheit 5, 1. karishyat für die Zukunft 4, 29. Die Buchstaben wurden schon damals durch kara bezeichnet, denn wir haben akara, ukara, makara 5, 32. varna ist ein Buchstabe, akshara eine Silbe. Das Masculinum hiess vrishan, das Feminium yosha 6, 3. Vgl. Aitareyaranyaka 1, 2, 4 und öfter im S. P.

c) Vermischte Bemerkungen.

Pancika I.

1, 1. Agnir vai | "Agni ist der unterste der Götter, Vishnu der oberste, zwischen beiden befinden sich alle anderen Gottheiten". Agni ist der dem Menschen zunächst liegende Gott, Vishnu, als die Sonne darstellend, der fernste. Rv. IV, 1, 5: sa tvam no Agne 'vamo bhavoti nedishtho asyā ushaso vyushtau. S. P. 3, 1, 3, 1. apaḥ praniyāgnāvaishnavam ekādaṣakapālam purodāṣam nir vapaty. Agnir vai sarvā devatā, Agnau hi sarvābhyo devatābhyo juhvaty. Agnir vai yajūasyāvarārdhyo Vishnuh parārdhyas, tat sarvās caivaitad devatāh parigrihya sarvam ca yajūam parigrihya dīkshā iti. tasmād āgnāvaishnava ekādaṣakapālaḥ purodāṣo bhavati. Vgl. 5, 2, 3, 6 | Kaush. 7, 2. āgnāvaishnavam ekādaṣakapālam purolāṣam nirvapaty. Agnir vai devānām avarārdhyo Vishnuh parārdhyas, tad yas caiva devānām avarārdhyo vas ca parārdhyas, tabhyām evaitat sarvā devatāh pari-

grihya salokatām āpnoti | Ts. 5, 5, 1, 4. āgnāvaishņāvam ekādaṣakapālam nir vapati dīkshishyamāņo. 'gnih sarvā devatā, Vishņur yajāo. devatās caiva yajūam cārabhate. 'gnir avamo devatānām, Vishņuh paramo. yad āgnāvaishņavam ekādaṣakapālam nirvapati, devatā evobhayatah parigrihya yajamāno 'va runddhe |

- 1, 4. Agnir vai sarvāh | Ts. 6, 2, 2, 6. devāsurāh samyattā āsan, te devā bibhyato 'gnim prāvisan, tasmād āhur: Agnih sarvā devatā iti | Tb. 3, 2, 8, 10. te devā Agnau tanūh samnyadadhata | tasmād āhuh: Agnih sarvā devatā iti |
- 2, 3. āhūtayaḥ | Zur Erläuterung werden von āhuti zwei Etymologien gegeben. Die Spenden sind Einladungen der Götter, oder die Bahnen auf denen die Götter zu dem Rufe des Opfernden kommen (ā ūtayaḥ). Solche scheinbare Ableitungen sind in den Brāhmaṇa häufig und dienen entweder zur Begründung oder Veranschaulichung einer bestimmten theologischen Ansicht, drücken jedoch keineswegs die grammatische Ueberzeugung des Sprechenden aus. Vgl. Roth zu Nirukta S. 221.
- 3, 5. ājyam | Ts. 6, 1, 1, 4. ghritam devānām, mastu pitrīnām, nishpakvam manushyānām, tad vā etat sarvadevatyam yan navanītam. yan navanītenābbyankte, sarvā eva devatāh prīnāti, etc.
- 3, 9. 10. suddham | Ts. 6, 1, 2, 1. bahih pavayitvāntah pra pādayati, manushyaloka evainam pavayitvā pūtam devalokam pra nayati |
- 3, 11. yonih | Ts. 6, 2, 5, 5. garbho va esha yad dikshito, yonir dikshitavimitam. yad dikshito dikshitavimitad pravased, yatha yoner garbhah skandati tadrig eva tat |
- 3, 15. 16. vāsasā | Ts. 6, 1, 3, 2. garbho vā esha yad dīkshita, ulbam vāsah. prorņute, tasmād garbhāh prāvņitā jāyante |
- 3, 19. mushtī | Ts. 6, 1, 4, 3. mushtī kurute, vācam yachati, yajūasya dhrityai |
- 4, 5. tat-tan nādrityam, das verdient keine Beachtung. Dieses ist in unserem Brāhmaṇa die stehende Redensart für die Beseitigung abweichender Ansichten. Sie findet sich ausserdem 1, 11. 2, 3. 22. 23. 26. 3, 18. 37. 4, 7. 9. 22. Seltener gebraucht wird: tat tathā na kuryāt 3, 32. 6, 9. 21. Am derbsten ist: avidyayaiva tad āhuḥ 1, 11. Die entsprechenden Formeln im K. sind: na tad ādriyeta, atha nādriyeta, na tathā kuryāt. Das Ş. P. braucht na tathā kuryāt, na tathā brūyāt. Die Ts. hat zuweilen: tat tathā na kāryam.
- 4, 9. etad vai etc., sehr oft. Nirukta 1, 16. Der Zusatz yajushā vā findet sich freilich erst im Gopatha, z. B. 7, 6. Dass Yāska das Aitareya Br. kannte, obwohl er es nicht genau citirt, erhellt aus 4, 27: pañcartayah samvatsarasyeti ca brahmanam hemantasisirayoh

samāsena = 1, 1. ibid. sapta ca vai satāni vinsatis ca samvatsarasyāhorātrāh = 2, 17. 8, 22: yasyai devatāyai havir grihītam syāt tām manasā dhyāyed vashatkarishyan = 3, 8. Der Zusatz manasā findet sich nur in Gopatha 8, 4. Dieses liest freilich: tām manasā dhyāyan vashatkuryāt |

6, 7. satyas amhitāḥ | Ş. P. 1, 1, 1, 4. satyam eva devā anritam manushyāḥ |

6, 8. vicakshaṇavatīm | Gopatha 7, 23. Das ganze Kapitel nach dem Aitareya. — Tb. 1, 1, 4, 2. cakshur vai satyam | adrā3g ity āha | adarsam iti | tat satyam | Ş. P. 1, 3, 1, 27. satyam hi vai cakshus. tasmād yad idānīm dvau vivadamānāv eyātām: aham adarsam aham asrausham iti; ya eva brūyād: aham adarsam iti, tasmā eva srad dadhyāma | Ait. Br. 2, 40.

7, 2. prāṇo vai | Kaush. 7, 5. prāyaṇīyena vai devāh prāṇam apnuvann udayanīyenodānam, tatho evaitad yajamānah prāyaṇīyenaiva prāṇam apnoty udayanīyenodānam. tau vā etau prāṇodānāv eva yat prāyaṇīyodayanīye. tasmād ya eva prāyaṇīyasyartvijas ta udayanī-

vasya syuh, samānau hīmau prāņodānau

7, 3. yajno vai | Ts. 6, 1, 5, 1. devā vai devayajanam adhyavasāva diso na prājānan, te 'nyo 'nyam upādhāvan: tvayā pra jānāma tvayeti. te 'dityām sam adhriyanta: tvayā pra jānāmeti. sābravīd: varam vriņai, matprāyaņā eva vo yajñā madudayanā asann iti. tasmād ādityah prāyaņīyo yajūānām āditya udayanīyah. panca devatā yajati, panca dişo, dişam prajnatyai. atho pancakshara panktih, pankto yajno, yajnam evava runddhe. pathyam svastim ayajan, pracim eva taya disam prājānann, Agninā dakshinā, Somena pratīcīm, Savitrodīcīm, Adityordhvām. pathyām svastim yajati, prācīm eva tayā disam pra jānāti. pathyām svastim ishtvagnīshomau yajati, cakshushī vā ete yajnasya yad Agnīshomau, tābhyām evānu pasyaty. Agnīshomāv ishtvā Savitāram yajati, savitriprasūta evānu pasyati. Savitāram ishtvāditim yajati | S. P. 3, 2, 3, 1 ffg. — Kaush. 7, 6. prāyanīyena ha vai devāh svargam lokam abhiprayāya diso na prajajñus. tān Agnir uvāca: mahyam ekām ājyāhutim juhutāham ekām disam prajñāsyāmīti. tasmā ajuhavuh, sa prācīm disam prājānāt. tasmāt prāncam Agnim pranayanti, prag yajnas tayate pranca u evasminn asina juhvaty, eshā hi tasya dik prajnātā | athābravīt Somo: mahyam ekām ājyāhutim juhutāham ekām disam prajnāsyāmīti. tasmā ajuhavuh, sa dakshinam disam prajanat. tasmat somam kritam dakshina parivahanti, dakshina tishthann abhishtauti, dakshina tishthan parivahati, dakshina tishthann abhishtauti, dakshina tishthan paridadhati, dakshino evainam asına abhishunvanty, esha hi tasya dik prajnātā | athābravīt Savitā: mahyam ekām ājyāhutim juhutāham ekām disam prajūāsyāmīti. tasmā ājuhavuh, sa pratīcīm disam prajānāt. tad asau vai Savitā yo 'sau tapati, tasmād enam pratyaūcam evāhar-ahar yantam pasyanti na prāūcam, eshā hi tasya dik prajūātā | athābravīt pathyā svastir: mahyam ekām ājyāhutim juhutāham ekām disam prajūāsyāmīti. tasyā ajuhavuh, sodīcīm disam prajānād. vāg vai pathyā svastis, tasmād udīcyām disi prajūātatarā vāg udyata, udaūca u eva yanti vācam sikshitum, yo vā tata āgachati tasya susrūshanta iti ha smāhaishā hi vāco dik prajūātā | athābravīd Aditir: mahyam ekām annasyāhutim juhutāham ekām disam prajūāsyāmīti. tasyā ajuhavuh, sordhvām disam prājānād. iyam vā Aditis, tasmād asyām ūrdhvā oshadhaya ūrdhvā vanaspataya ūrdhvā manushyā uttishthanty, ūrdhvo 'gnir dīpyate, yad asyām kimcordhvam eva tad āyattam, eshā hi tasyai dik prajūātā | ibid. 8. pathyām svastim prathamām prāyanīye yajaty athāgnim atha Somam atha Savitāram athāditim etc.

- 10, 2 Marutah | Kaush 7, 8. Maruto ha vai devaviso 'ntari-kshabhājanā isvarā yajamānasya svargam lokam yato yajñavaisasam kartos. tad yat svastimatyah pathimatyah pāritavatyah pravatyo nītavatyo bhavanti, nainam Maruto devaviso hinsanti | Ts. 6, 1, 5, 3: Aditim ishṭvā mārutīm ricam anv āha. Maruto vai devānām viso, devavisam khalu vai kalpamānam manushyavisam anu kalpate. yan mārutīm ricam anvāha, viṣām kliptyai |
- 11, 1. prayājavat | Ts. 6, 1, 5, 3. brahmavādino vadanti: prayājavad ananūyājam prāyanīyam kāryam, anūyājavad aprayājam udayanīyam iti. ime vai prayājā, amī anūyājāh, saiva sā yajūasya samtatis. tat tathā na kāryam. ātmā vai prayājāh prajānūyājā. yat prayājān antariyād ātmānam antar iyād, yad anūyājān antariyād prajām antariyād. yatah khalu vai yajūasya vitatasya na kriyate, tad anu yajūah parā bhavati, yajūam parābhavantam yajamāno 'nu parā bhavati. prayājavad evānūyājavat prāyanīyam kāryam, prayājavad anūyājavad udayanīyam: nātmānam antareti na prajām, na yajūah parābhavati na yajamānah. prāyanīyasya nishkāsa udayanīyam abhi nir vapati, saiva sā yajūasya samtatir. yāh prāyanīyasya yājyā yat tā udayanīyasya yājyāh kuryāt, parāū amum lokam ā rohet, pramāyukah syād. yāh prāyanīyasya puronuvākyās, tā udayanīyasya yājyāh karoty, asminn eva loke prati tishthati
 - 13, 1. somāya krītāya | Kaush. 7, 10.
- 13, 35. trih prathamām | Ts. 2, 5, 7, 1. trih prathamām anv āha trir uttamām, yajnasyaiva tad barsam nahyaty aprasransāya |
- 14, 1. anyatarah | Ts. 6, 2, 1, 1. yad ubhau vimucyātithyam grihnīyād yajñam vi chindyād, yad ubhāv avimucya yathānāgatāyāti-

thyam kriyate tādrig eva tad. vimukto 'nyo 'nadvān bhavaty avimukto 'nyo, 'thātithyam grihnāti yajnasya samtatyai | S. P. 3, 4, 1, 4.

- 15, 2. somo vai rājā | Ts. 6, 2, 1, 2. yāvadbhir vai rājānucarair āgachati, sarvebhyo vai tebhya ātithyam kriyate, chandānsi khalu vai somasya rājño 'nucarāṇi |
- 16, 1. 20. agnaye | Ts. 6, 3, 5, 3. agnaye mathyamānāyānu brūhīty āha, kāṇḍe-kāṇḍa evainaṃ kriyamāṇe sam ardhayati. gāyatrīḥ sarvā anv āha, svenaivainaṃ chandasā sam ardhayati |
 - 16, 2. abhi tvā etc. | Kaush. 8, 1.
 - 18, 1. yajño vai | Gopatha 7, 6 aus dem Aitareya.
 - 19, 1. brahma | Kaush. 8, 4.
 - 19, 11. dasa = Ts. 6, 1, 1, 8.
 - 20, 1. srakve | Kaush. 8, 5.
 - 21, 1. gananam | Kaush. 8, 5.
- 21, 15. jāgatāḥ | Ts. 6, 1, 6, 2. sā pasubhis ca dīkshayā cāgachat, tasmāj jagatī chandasām pasavyatamā |
 - 21, 17. arūrucat | Kaush. 8, 6.
 - 22, 2. upa hvaye | Kaush. 8, 7.
- 23, 1. devāsurāḥ | Kaush. 8, 8. upasado 'surā eshu lokeshu puro 'kurvatāyasmayīm asmin rajatām antarikshaloke hariṇīm hādo divi cakrire | Ş. P. 3, 4, 4, 3. devās ca vā asurās cobhaye prājāpatyāḥ paspridhire. tato 'surā eshu lokeshu puras cakrire, 'yasmayīm evāsmiňl loke rajatām antarikshe hariṇīm divi etc. | Ts. 6, 2, 3, 1. teshām asurāṇaṃ tisraḥ pura āsann, ayasmayy avamātha rajatātha hariṇī. tā devā jetum nāṣaknuvan, tā upasadaivājigīshan. tasmād āhur yas caivaṃ veda yas ca nopasadā vai mahāpuraṃ jayantīti etc.
- 24, 6. te Varunasya | tānūnaptra ist ein Gelöbniss, durch welches, unter Berührung von Opferschmalz (ājya), die 16 ritvij und der Opfernde sich verpflichten, einander keinen Harm zuzufügen. Ts. 1, 2, 10, 2. Āṣvalāyana 4, 5, 3. Kātyāyana 8, 1, 23—26. Lātyāyana 5, 6, 6. Ş. P. 3, 4, 2, 9. Ts. 6, 2, 2, 1: devāsurāh samyattā āsan. te devā mitho vipriyā āsan, te 'nyo 'nyasmai jyaishthyāyātishthamānāh paūcadhā vy akrāman: Agnir Vasubhih, Somo Rudrair, Indro Marudbhir, Varuna Ādityair, Brihaspatir Visvair devais. te 'manyantāsurebhya vā idam bhrātrivyebhyo radhyāmo yan mitho vipriyāh smo; yā na imāh priyās tanuvas tāh samavadyāmahai, tābhyah sa nir richād yo nah prathamo 'nyo 'nyasmai druhyād iti. tasmād yah satānūnaptriṇām prathamo druhyati sa ārtim ārchati |
- 25, 2. ishum | Ts. 6, 2, 3, 1. ta ishum sam askurvatāgnim anīkam, Somam salyam, Vishņum tejanam | S. P. 3, 4, 4, 14.
 - 25, 4. caturah | Kaush, 8, 9. trīn agre stanān atha dvāv athai-

- kam | Ts. 6, 2, 5, 2. caturo 'gre stānan vratam upaity atha trīn atha dvāv athaikam |
- 25, 15. Upāvi Jānasruteya hat in einem Theile eines gewissen Brāhmaņa, welcher über die upasad haudelte, die folgende Aeusserung gethan. Vgl. Ş. P. 4, 1, 5, 15. tad adas tad divākīrtyānām brāhmaņe vyākhyāyate | 3, 2, 4, 1. tad dhishnyānām brāhmaņe vyākhyāyate | Ebendaselbst 5, 1, 1, 5. 7 heisst dieser Weise Aupāvi.
- 26, 1. devavarma | Ts. 2, 6, 1, 5. yat prayājānūyājā ijyante, varmaivaitad yajñāya kriyate varma yajamānāya bhrātrivyābhibhūtyai |
- 26, 3. krūram | Ts. 6, 2, 2, 4. ghritam vai devā vajram kritvā somam aghnan etc.
- 27, 1. somo vai | Ş. P. 3, 2, 4, 3. Ts. 6, 1, 6, 5. tam somam āhriyamāṇam gandharvo Visvāvasuh pary amushnāt. te devā abruvan: strīkāmā vai gandharvā, strīyā nish krīnāmeti. te vācam striyam ekahāyanīm kritvā tayā nir akrīnan | ibid. 6, 1, 10, 4.
 - 28, 2. pra devam | Kaush. 9, 2.
 - 29, 3. pretam | Kaush. 9, 3.
- 29, 16. rarātyām | Dieses ist der Accusativ. Es gibt zwei Formen des Feminins, rarātyā und rarātī. Lātyāyana 1, 9, 9. Kaush. 18, 4. Kātyāyana 8, 3, 26. Āṣvalāyana 4, 9, 4. 13, 4.
 - 30, 2. sāvīr hi | Kaush. 9, 5.
 - 80, 6. somo jigāti | Kaush. 9, 6.

Pancika II.

- 1, 1. yajñena | Ts. 6, 3, 4, 7. yajñena vai devāh suvargam lokam āyan. te 'manyanta: manushyā no 'nvābhavishyantīti. te yūpena yopayitvā suvargam lokam āyan, tam rishayo yūpenaivānu prājānan, tad yūpasya yūpatvam. yad yūpam minoti, suvargasya lokasya prajūātyai |
 - 1, 3. vajro vai | Kaush. 10, 1.
- 1, 8. bilvam jyotih | Ts. 2, 1, 8, 1. bailvo yūpo bhavaty. asau vā Ādityo yato 'jāyata, tato bilva udatishṭhat | Vgl. auch das ṣrīsūkta 6. Der bilva heisst auch srīvṛiksha, srīphala.
- 1, 10. tejo vai brahmavarcasam | Ts. 3, 5, 7, 2. devā vai brahmann avadanta, tat parņa upāsriņot. brahma vai parņah | Er wird auch brahmavriksha genannt.
 - 2, 1. anjanti | Kaush. 10, 2.
- 3, 8. yajamānah | Ts. 6, 3, 4, 9. devā vai saṃsthite some pra sruco 'haran pra yūpaṃ. te 'manyanta: yajñaveṣasaṃ vā idaṃ kurma iti. te prastaraṃ srucāṃ nishkrayanam apaṣyan, svaruṃ yūpasya |
- 3, 9. sarvābhyah | Wer die Einweihung beim Somaopfer vollzieht, widmet sich dadurch allen Göttern. Kaush. 10, 3. Der Ge-

weihte fällt in den Mund von Agni und Soma. Wenn er desshalb am Vorabend ein dem Agni und Soma bestimmtes Thier darbringt, so kauft er sich selbst los. Ts. 6, 1, 11, 6. purä khalu vävaisha medhayātmānam ārabhya carati yo dīkshito. yad agnīshomīyam paṣum ālabhata, ātmanishkrayaṇa evāsya sa, tasmāt tasya nāṣyam |

- 3, 10. dvirūpaḥ | Kaush. 10, 3. tam āhur: dvirūpaḥ syāc chuklaṃ ca kṛishṇaṃ cāhorātrayo rūpeṇa, suklaṃ vātha lohitaṃ vāgnīshomayo rūpeṇeti | Ş. P. 3, 3, 4, 23. sa vai dvirūpo bhavati, dvidevatyo hi bhavati. devatayor asamade kṛishṇasāraūgaḥ syād ity āhur etc.
- 3, 11. tad āhuḥ | Ts. 6, 1, 11, 6. atho khalv āhur: Agnīshomābhyām vā Indro Vritram ahann iti. yad agnīshomīyam paṣum ālabhate, vārtraghna evāsya sa, tasmād v āṣyam |
 - 4, 1. aprībhih | Kaush. 10, 3. S. P. 3, 8, 1, 2.
- 4, 4. prāṇā vai | Ş.P. 9, 2, 3, 44. prāṇā vai samidhaḥ, prāṇā hy etam samindhate |
 - 5, 1. paryagnaye | Kaush. 10, 3. S. P. 3, 8, 1, 6.
- 6, 1. daivyāḥ | Tb. 3, 6, 6, 1. Āṣvalāyana 3, 3, 1. Kaush. 10, 4. daivyāḥ ṣamitāra uta ca manushyā ā rabhadhvam upa nayata medhyā dura āṣāsānā medhapatibhyām medham iti. tad dhaika āhur: yajamāno vai medhapatir iti. ko manushya iti brūyād, devataiva medhapatir iti. shaḍvinṣatir asya vankraya iti. parṣava u ha vai vankrayaḥ etc. |
 - 7, 1. asnā | Ş. P. 11, 7, 4, 2.
- 7, 11. adhriguh | Tb. 3, 6, 6, 4. adhrigus capapas cobhau devanam samitarau |
 - 8, 1. purusham | S. P. 1, 2, 3, 6-9.
 - 10, 1. Manotāyai | Kaush. 10, 6.
- 11, 3. tam vai | Ts. 3, 1, 3, 2. yarhi pasum aprītam udancam nayanti, tarhi tasya pasusrapanam haret |
 - 15, 1. devebhyah | Kaush. 11, 1.
 - 16, 1. Prajāpatau | Kaush. 11, 4.
- 19, 1. rishayah | Kaush. 12, 3. mādhyamāh Sarasvatyām satram āsata, tad dhāpi Kavasho madhye nishasāda. tam hema upodur: dāsyā vai tvam putro 'si, na vayam tvayā saha bhakshayishyāma iti. sa ha kruddhah pradravan Sarasvatīm etena sūktena tushtāva, tam heyam anveyāya. tata u heme nirāgā iva menire, tām hānvānrityocur: rishe namas te astu, mā mā hinsīs, tvam vai nah sreshtho 'si yam tveyam anvetīti tam ha jñapayām cakrus, tasya ha krodham vininyuh |
 - 20, 1. hinotā nah | Kaush. 12, 1.
 - 20, 10. aveh | Ts. 6, 4, 3, 4.

- 21, 1. siro vai | Kaush. 12, 4.
- 24, 1. havishpanktim | Ts. 6, 5, 11, 4. brahmavādino vadanti: narcā na yajushā panktir āpyate, 'tha kim yajnasya pānktatvam iti. dhānāh karambhah parivāpah purodāsah payasyā, tena pānktir āpyate, tad yajnasya pānktatvam | Kaush. 13, 2. atha havishpanktyā caranti, paṣavo vai havishpanktih, paṣūnām evāptyai tāni vai panca havīnshi bhavanti: dadhi dhānāh saktavah purolāṣah payasyeti |
 - 25, 1. devā vai | S. P. 4, 1, 3, 11.
 - 26, 1. te vā ete | Kaush. 13, 5.
- 29, 1. prāṇā vai | Kaush. 13, 9. prāṇā vā rituyājās. tad yad rituyājais caranti, prāṇān eva tad yajamāne dadhati. sa vā ayam tredhā vihitah prāṇah: prāṇo 'pāno vyāna iti. shal rituneti yajanti, prāṇam eva tad yajamāne dadhati. catvāra ritubhir ity, apānam eva tad yajamāne dadhati. dvir ritunety uparishṭād, vyānam eva tad yajamāne dadhati sarvāyutvāyāsmiňl loka 'mritatvāyāmushmins. tathā ha yajamānah sarvam āyur asmiňl loka ety, āpnoty amritatvam akshitim svarge loke. te vā ete prāṇā eva yad rituyājās, tasmād anavānam yajanti prāṇānām saṃtatyai, saṃtatā iva hīme prāṇā. nānuvashaṭkurvanti. prāṇā vā rituyājāh, saṃsthānuvashaṭkāro: net purā kālāt prāṇān saṃsthāpayāntti. yuktā iva hīme prāṇāh | Ts. 6, 5, 3, 2. ritunā preshyeti shaṭ kritva āha, shaḍ vā ritava, ritūn eva prīṇāty. ritubhir iti catus, catushpada eva paṣūn prīṇāty. dviḥ punar ritunāha, dvipada eva prīṇāti etc. | Gopatha 8, 7 nach Aitareya.
- 30, 1. prāṇā vai | Ts. 6, 4, 9, 3. prāṇā va ete yad dvidevatyāḥ paṣava idā. yad idām pūrvām dvidevatyebhya upahvayeta, paṣubhiḥ prāṇān antar dadhīta, pramāyukaḥ syād. dvidevatyān bhakshayitvedām upa hvayate, prāṇān evātman dhitvā paṣūn upa hvayate |
 - 31, 1. tato vai devāḥ | Kaush. 14, 1.
 - 35, 2. prathame pade | Kaush. 14, 2.
- 36, 1. devāsurāḥ | Ts. 6, 3, 1, 1. devā vai yajñam parājayanta, tam āgnīdhrāt punar apājayan, etad vai yajñasyāparājitam yad āgnīdhrād dhishniyān viharati, yad eva yajñasyāparājitam tata evainam punas tanute |
 - 37, 1. devarathah | Kaush. 14, 4.

Pancika III.

- 5, 1. devapātram | Gopatha 8, 1 nach Aitareya.
- 6, 1. vajro vai | Gopatha 8, 2 nach Aitareya.
- 7, 1 trayo vai | Gopatha 8, 3 nach Aitareya.
- 8, 1. yasyai devatāyai | Gopatha 8, 4 besteht aus diesem Paragraphen und dem letzten des vorhergehenden Kapitels.

- 8, 2. vajro vai-veda | Gopatha 8, 5.
- 8, 9. vāk | Gopatha 8, 6.
- 12, 1. devavișah | Kaush. 14, 3. Ts. 3, 2, 9. Gopatha 8, 10 nach Aitareya.
- 13, 4. nijāsya wird von Weber mit allem Recht als das absol. caus. von ni jas erklärt. Als er sie mit Wasser besprengt hatte, glaubte er ihre Gluth verlöscht zu haben.
 - 14, 1. Agnir vai | Kaush. 15, 5.
- 15, 1. Indro vai | Ts. 2, 5, 8, 6. Indro Vritram hatvā parām paravātam agachad, apārādham iti manyamānas. tam devatāh praisham aichan. so 'bravīt Prajāpatir: yaḥ prathamo 'nuvindati tasya prathamam bhāgadheyam iti. tam pitaro 'nv avindan, tasmāt pitribhyaḥ pūrvedyuḥ kriyate | S. P. 1, 6, 4, 1. Indro ha yatra Vritrāya vajram prajahāra, so 'balīyān manyamāno nāstrishītīva bibhyan nilayām cakre. sa parāḥ parāvato jagāma |
 - 20, 1. Indro vai | Kaush. 15, 2.
- 21, 1. Indro vai | Ts. 6, 5, 5, 3. Indro Vritram ahan. tam devā abruvan: mahān vā ayam abhūd yo Vritram avadhīd iti, tan mahendrasya mahendratvam. sa etam māhendram uddhāram ud aharata Vritram hatvānyāsu devatāsv adhi. yan māhendro grihyata, uddhāram eva tam yajamāna ud dharate 'nyāsu prajāsv adhi |
 - 21, 2. sa mahān bhavati stört den Satzbau.
 - 23, 1. rik ca vai | Gopatha 8, 20. 21 nach Aitareya.
 - 24, 1. stotriyam | Kaush. 15, 4. Gopatha 8, 22.
 - 25, 1. somo vai | S. P. 4, 3, 2, 7. Ts. 6, 1, 6, 2. Tandya 8, 4, 1.
 - 29, 1. te devāḥ | Kaush. 16, 1. 3.
- 33, 1. Prajāpatir vai | Ş. P. 1, 7, 4, 1. Prajāpatir ha vai svam duhitaram abhi dadhyau divam voshasam vā: mithuny enayā syām iti. tām sam babhūva. tad vai devānām āga āsa: ya ittham svām duhitaram asmākam svasāram karotīti. te ha devā ūcur yo 'yam devah paṣūnām īshṭe: atisamdham vā ayam carati ya ittham svām duhitaram asmākam svasāram karoti, vidhyemam iti. tam Rudro 'bhyāyatya vivyādha |
 - 35, 1. vaisvanarīyeņa | Kaush. 16, 7.
 - 38, 1. svāduh | Kaush. 16, 8.
- 39, 5. sudhāyām | ein wohl gepflegtes Ross gibt Behagen. Dieses Sprüchwort kehrt 3, 47 wieder. Ts. 5, 5, 10, 7. sudhāyam ha vai vājī suhito dadhāti |
- 40, 8. dākshāyaṇayajñaḥ | Ueber diesen und den iḍādadha vgl. Āṣvalāyana 2, 14, 7. 11. Kaush. 4, 4. 5. athāto dākshāyaṇayajñasya. dākshāyaṇayajñenaishyan phālgunyām paurṇamāsyām prayunkte. mukhaṃ vā etat saṃvatsarasya yat phālgunī paurṇamāsī, ta-

smāt tasyām adīkshitāyanāni prayujyante. 'tho Daksho ha vai Pārvatir etena yajāeneshtvā sarvān kāmān āpa, tad yad dākshāyaṇayajāena yajāte sarveshām eva kāmānām āptyai. nāṣane kāmam āpeti somam rājānām candramasam bhakshayāmīti manasā dhyāyann aṣnīyāt. tad asau vai somo rājā vicakshaṇas candramās, tam etam aparapaksham devā abhishuṇvanti. tad yad aparapaksham dākshāyaṇayajāsaya vratāni carati, devānām api somapīthe 'ṣānīty. atha yad upavasathe 'gnīshomīyam ekādaṣakapālam purolāṣam nirvapati, ya evāṣau somasyopavasathe 'gnīshomīyas tam eva tenāpnoty. atha yat prātar āmāvasyena yajata, aindram vai sutyam ahas, tat sutyam ahar āpnoty. atha yad amāvāṣyāyām upavasatha aindrāgnam dvādaṣakapālam purolāṣam nirvapaty, aindrāgnam vai sāmatas tritīyasavanam, tat tritīyasavanam āpnoty. atha yan maitrāvaruṇī payaṣyā, maitrāvaruṇī vā anūbandhyā, tad anūbandhyām āpnoti. sa esha somo haviryajñān anupravishṭas, tasmād adīkshito dīkshitavrato bhavati ||4|| Ts. 2, 5, 4, 3.

Athāta ilādadhasyelādadhenaishyann etasyām eva paurņamāsyām prayunkte, tasyā uktam brāhmaṇam. sa esha paṣukāmasyānnādyakāmasya yajñas, tena paṣukāmo 'nnādyakāmo yajeta. tatra tathaiva vratāni carati, dākshāyaṇayajñasya bi samāsah || 5 ||

- 44, 1, yo vā eshah | Gopatha 9, 10 aus dem Aitareya.
- 45, 7. Statt anutsaram schlage ich vor anutsaram zu lesen. Sie schlichen dem Opfer mit dem und jenem Brauche nach, wie man dem Wilde von Fleck zu Fleck näher zu kommen sucht. Deshalb soll er die Sprüche ganz still hersagen.
- 49, 1. agnishtomam | Aehnlich das Tāṇḍya 8, 8, 1. devā vā agnishtomam abhijityokthāni nāṣaknuvann abhijetum. te 'gnim abruvans: tvayā mukhenedam jayāmeti. so 'bravīt: kim me tataḥ syād iti. yat kāmayasa ity abruvan. so 'bravīn: maddevatyāsūkthāni praṇayān iti | tasmād āgneyīshūkthāni praṇayanti | tasmād u gāyatrīshu, gāyatrachandā hy Agniḥ | te 'gnim mukham kritvā sākamaṣvenābhyakrāman. yat sākamaṣvenābhyakrāmans, tasmāt sākamaṣvam | tasmāt sākamaṣvenokthāni praṇayanty, etena hi tāny agre 'bhyajayan | sa Indro 'bravīt: kas cāham cedam anvavaishyāva ity. aham ceti Varuṇas. tam Varuṇo 'nvatishṭhad, Indra āharat, tasmād aindrāvaruṇam anuṣaṣyate | sa evābravīt: kas cāham cedam anvavaishyāva ity. aham ceti Brihaspatis. tam Brihaspatir anvatishṭhad, Indra āharat, tasmād aindrābārhaspatyam anuṣaṣyate | sa evābravīt: kas cāham cedam anvavaishyāva ity. aham ceti Vishnus. tam Vishnur anvatishṭhad, Indra āharat, tasmād aindrāvaishṇavam anuṣaṣyate |
 - 50, 1. te vā asurāḥ | Kaush. 16, 11.

Pancika IV.

- 1, 1. devā vai | Kaush. 17, 1. Der dvādaṣāha wird dort in den Kapiteln 17-27 behandelt.
 - 1, 5. tad āhuḥ | Gopatha 9, 19 nach Aitareya.
 - 5, 1. ahar vai devāh | Gopatha 10, 1 nach Aitareya.
 - 6, 4. prathamena | Gopatha 10, 2.
 - 6, 8. pavamānavat | Gopatha 10, 3.
- 15, 1 jyotih | Vgl. hiezu und dem Anfang des folgenden Kapitels Ts. 7, 4, 11, 1.
- 17, 1. gavām ayanena | Ts. 7, 5, 1. 2. Hier ist selbst in gedankenloser Weise das prāvartanta hinüber genommen, obgleich na prāvartanta allein richtig ist. Sāyaṇa erklärt: tāsāṃ gavāṃ ṣirassv aṣraddhayā ṣringāṇi na prāvartanta | notpannānīty arthaḥ | Ein Nothbehelf wäre aṣraddhayāṣringāṇi zu lesen. Uebrigens hat auch das Tāṇḍya 4, 1 dieselbe Lesart: gāvo vā etat satram āsata, tāsāṃ daṣasu māssu ṣringāṇy ajāyanta. tā abruvann: arātsmottishṭhāmopaṣā no 'jñateti. tā udatishṭhan | tāsāṃ tv evābruvann: āsāmahā evemau dvādaṣau māsau, saṃvatsaram āpayāmeti. tāsāṃ dvādaṣasu māssu ṣringāṇi prāvartanta, tāḥ sarvam annādyam āpnuvans, tā etās tūparās. tasmāt tāḥ sarvān devādaṣa māsaḥ prerate, sarvaṃ hi tā annādyam āpnuvan |
- 17, 5. Ādityāḥ | Ş. P. 12, 2, 2, 9. athādityāṣ ca ha vā Aūgirasaṣ cobhaye prājāpatyā aspardhanta: vayam pūrve svargaṃ lokam eshyāmo vayam pūrva iti. ta Ādityāṣ caturbhiḥ stomaiṣ caturbhiḥ pṛishṭhair laghubhiḥ sāmabhiḥ svargaṃ lokam abhy aplavanta. yad abhyaplavanta, tasmād abhiplavā. anvañca ivāūgirasaḥ | Die Āditya crreichten den Himmel hintendrein, etwa sechzig Jahre später.
- 17, 6. 7. ākshyanti | Ş. P. 12, 2, 3, 1. ākshyanty ahāni sind, glaube ich, stättige umwandelbare Tage. ākshyanti für ākshiyanti, wie in Av. X, 5, 45 ākshyati für ākshiyati zu lesen ist.
- 18, 5 ffg. tasya vai. Vgl Tandya 4, 5, 8. trayah purastat trayah parastad bhavanti | deva va Ādityasya svargal lokād avapādād abibhayus, tam etaih stomaih saptadasair adrinhan. yad ete stomā bhavanty, Ādityasya dhrityai | catustrinsā bhavanti. varshma vai catustrinso, varshmaṇaivainam sammimate | tasya parācīnātipādād abibhayus, tam sarvaih stomaih paryārshan, visvajidabhijidbhyām. vīryam vā etau stomau, vīryeṇaiva tad Ādityam paryrishanti dhrityai |
- 27, 5. imau vai lokau | Tāṇḍya 7, 10, 1. imau vai lokau sahāstām, tau viyantāv abrūtām: vivāham vivahāvahai, saha nāv astv iti | tayor ayam amushmai syaitam prāyachan, naudhasam asāw

asmai | tata enayor nidhane viparyakrāmatām. devavivāho vai syaitanaudhase |

Pancika V.

3, 1. vag iti | S. P. 6, 3, 1, 43.

6, 5. vāmam hi paṣavaḥ | Ts. 5, 3, 8, 1. chandāńsi vai devānām vāmam paṣavo, vāmam eva paṣūn ava runddhe |

9, 1. devakshetram | Kapitel 9-11. 12, 1-4 sind in das

Gopatha 11, 10. 11 hinübergenommen.

- 14, 2. Nabhānedishtham | Ts. 3, 1, 9, 4. Manuh putrebhyo dāyam vy abhajat, sa Nābhānedishtham brahmacaryam vasantam nir abhājat. sa āgachat. so 'bravīt: kathā mā nir abhāg iti. na tvā nir abhāksham, ity abravīd, Aūgirasa ime satram āsate, te suvargam lokam na pra jānanti. tebhya idam brāhmaṇam brūhi, te suvargam lokam yanto ya eshām paṣavas tāns te dāsyantīti. tad ebhyo 'bravīt, te suvargam lokam yanto ya eshām paṣava āsan tān asmā adadus. tam paṣubhis carantam yajñavāstau Rudra āgachat, so 'bravīn: mama vā ime paṣava ity. adur vai mahyam imān, ity abravīn. na vai tasya ta īṣata, ity abravīd, yad yajñavāstau hīyate mama vai tad iti |
- 22, 5. srīr vai | Ts. 7, 3, 1, 1. sa yo vai dasame 'hann avivākya upahanyate, sa hīyate. tasmai ya upahatāya vyāha, tam evānvārabhya sam asnute. 'tha yo vyāha sa hīyate, tasmād dasame 'hann avivākya upahatāya na vyucyam |

26, 6. raudram | Gopatha 3, 12. S. P. 11, 5, 3, 5.

- 29, 1. Vṛishasushmah | Kaush. 2, 9. udite hotavyā3m anudita iti mīmānsante. sa ya udite juhoti, pravasata evaitan mahate devā-yātithyam karoty. atha yo 'nudite juhoti, samnihitāyaivaitan mahate devāyātithyam karoti. tasmād anudite hotavyam. tad dhāpi Vṛishasushmo Vātāvatah pūrveshām eko jīrnih ṣayāno rātryām evobhe āhutī hūyamāne dṛishtvovāca: rātryām evobhe āhutī juhvatītī. rātryām hītī. sa hovāca: vaktā smo nvai vayam amum lokam paretya pitribhyo, 'tho enan na ṣraddhātāro, yad v evaitad ubhayedyur agnihotram ahūyatāvyedyur vāva tad etarhi hūyate rātryām evety. etad eva kumārī gandharvagrihītovāca: rātryām evobhe āhutī juhvatīti. rātryām hītī. sā hovāca: samdhau juhuyāt etc.
 - 31, 1. yathā kumārāya | Ş. P. 2, 2, 1, 1.
 - 32, 1. Prajāpatih | Chāndogyopanishad 4, 17. S. P. 11, 5, 8.
 - 33, 3. tad dhaitat | Gopatha 3, 2. 3.
 - 34, 1. yad grahān | Gopatha 3, 3. 4.

Pancika VI.

1, 1. devā ha vai | Kaush. 29, 1. atha yatra ha tat sarvacarau devā yajāam atanvata, tān hārbudah Kādraveyo mādhyamdina upo-

dāsripyovācaikā vai va iyam hotrā na kriyate grāvastotriyā, tām vo 'ham karavāṇy, upa mā hvayadhvam iti. te ha tathety ūcus, tam hopajuhvire. sa etā grāvastotriyā abhirūpā apaṣyat: praite vadantu pra vayam vadāmeti pravadatsu, pra hi te vadanty. atha yatra brihad-brihad iti: brihad vadanti madirena mandineti, tatra: vi shū muncā sushuvusho manīshām iti vimuncatsu. tā vai caturdaṣa bhavanti. daṣa vā angulayaṣ catvāro grāvāṇa. etad eva tad abhisampadyante. tā vai jagatyo bhavanti, jāgatā vai grāvāṇo. 'tha yat trishṭubhā paridadhāti, teno mādhyamdine trishṭub upāptā sa vai tishṭhann abhishṭauti, tishṭhantīva vai grāvāṇah. sa vā ushnīshy apinaddhāksho 'bhitushṭāva, tasmād vā apy etarhy ushnīshy eva grāvṇo 'bhishṭauty, atho khalv āhuṣ: cakshurhā ha sa sarpa āsa, tad ritvijo visham apīvāya. sa etāḥ pāvamānīr vishāpavadanīr abhitushṭāva. tad yad pāvamānīr vishāpavadanīr abhishṭauti, yajñasyaiva ṣāntyai yajamānānām ca bhishajyāyai

- 5, 1. stotriyam | Die Kapitel 5-8 werden im Gopatha 10, 11-14 annectirt.
 - 10, 1. athāha | Gopatha 7, 20.
 - 11, 6. abhitrinnavatībhih | Gopatha 7, 21.
 - 12, 1. yad aindrarbhavam | Gopatha 7, 22.
 - 17, 1. yah svahstotriyah | Gopatha 10, 11.
- 18, 1. tan va etan | Von hier bis zum Schluss des Adhyaya sind ganze Stücke in Gopatha 11, 1—16 geplündert.
- 30, 7. Bulilaḥ | In Ṣ. P. 4, 6, 1, 9 heisst dieser Weise Buḍila Āṣvatarāṣvi.
- 33, 1. aitasapralāpam | Kaush. 30, 5. Etaso ha vai munir yajūasyāyur adarsat, sa ha putrān uvāca: putrakā yajūasyāyur adarsam, tad abhilapishyāmi, mā mā driptam mandhvam iti. te ha tathety ūcus. tad dhāpilalāpa. tasya ha jyeshthah putro 'bhisripya mukham apijagrāhādripad vai nah piteti. tam hovācāpanasya 1) dhik tvā jālmāstu, pāpishthām te prajām karomi. yad vai me jālma mukham nāpyagrahīshyah, satāyusham gām akarishyam sahasrāyusham purusham iti. tasmād Aitasāyanā Ājāneyāh santo Bhrigūṇām pāpishthāh, pitrā hi saptāh svayā devatayā svena prajāpatinā |
- 34, 1. Ādityāḥ | Kauṣh. 30, 6. ādityāngirasīr upasamṣansaty. Ādityās ca ha vā Angirasas cāspardhanta: vayam purve svargam lokam eshyāma ity Ādityā, vayam ity Angirasas. te 'ngirasa Ādityebhyaḥ prajighyuḥ: svaḥsutyā no, yājayata na iti. teshām hāgnir duta āsa. ta Ādityā ucur: athāsmākam adyasutyā, teshām nas tvam eva hotā, sa Brihaspatir brahmāyāsya udgātā. Ghora Āngiraso 'dhvaryur

¹⁾ apanasya, apalasya meine beiden Hss.

iti. tān ha pratyācacakshire, tam etābhih sisikshus, tad etā abhivadanti. te 'svam svetam dakshinā ninyur, etam eva ya esha tapati. tata u ha Ādityāh svar īyuh | Ausführlicher erzählt wird diese Sage in S. P. 3, 5, 1, 13.

36, 14. udācārya āsīt ist fehlerhaft.

Pancika VII.

- 1, 1. athatah | Gopatha 3, 18.
- 2, 1. tad āhuh | Das prāyascitta wird in S. P. 12, 4, 1 ffg. erörtert. Noch ausführlicher behandelt denselben Gegenstand das vierzehnte Buch des Kausikasūtra.
- 10. Die Quelle dieses Kapitels ist bisher unbekannt, das folgende ist eine Corruption von Kaush. 7, 11, welches auf S. 236 abgedruckt ist.
- 13, 1. Hariscandrah | Die Sage von Sunahsepa ist in der Recension des Sänkhäyanasrautasütra von Fr. Streiter, Berlin 1861, recht brav behandelt worden.
 - 33, 5. sam nah | Gopatha 8, 6.

Pancika VIII.

- 5, 1. athatah | Kapitel 5—20 sind von Emil Schönborn, Berlin 1862, gedruckt und übersetzt worden.
- 21, 3. Āsandīvati | Diese gāthā findet sich auch Ş. P. 13, 5, 4, 2 mit der schlechteren Lesart: abadhnād aşvam sārangam.
- 21, 10. na mā | S. P. 13, 7, 1, 15. na mā martyaḥ kas cana dātum arhati, Viṣvakarman Bhauvana manda āsitha | upamankshyati syā salilasya madhye, mrishaisha te saṃgaraḥ Kasyapāya |
- 21, 15. Marutaḥ | Ş. P. 13, 5, 4, 6 mit der Lesart: Āvikshitasyāgnih kshattā |
 - 23, 5—7. Ş. P. 13, 5, 4, 11 ffg.

Verbesserungen.

- 1, 4 vor agnir lies 8 statt 7.
- 1, 7 vor Somam lies 9 statt 5.
- 1, 10, 1 vor Tā ist 1 ausgelassen.
- 1, 30, 7 lies rājani statt rājaņi.
- 1, 30, 4 lies svena statt svena.
- 2, 7, 12 lies samitribhyas statt samitribhyas.
- 2, 9, 8 das Komma hinter esha zu streichen.

- 2, 16, 3 lies prātaranuvākah statt prataranuvākah.
- 2, 18, 3 lies catushpādā statt chatushpādā.
- 2, 23, 7 lies utpūtam statt utpūtam.
- 2, 24, 7 lies bharatīvan statt bharatīvan.
- 2, 25, 2 lies evojjeshyāmīti statt evojjeshyāmiti.
- 2, 36, 6 lies 'syāchāvākīyām statt 'syāchākīyām.
- 3, 31, 14 lies evainam statt evainam.
- 3, 48, 9 lies şaşvad dbāsya statt şaşvaddhāsya.
- 4, 3, 4 lies esha statt eshā.
- 4, 4, 11 lies tritīyasavanād statt tritīyasavanād.
- 4, 22 Unterschrift lies ashtadaşadhyaye statt ashtadaşe 'dhyaye.
- 6, 18, 1 lies vā tvām statt va tvām.
- 6, 20, 13 lies 'har-ahah statt ahar-ahah.
- 6, 24, 11 lies caturtham statt caturtham.
- 6, 27 zu Schluss lies 15 statt 4.
- 6, 30, 8 hinter dadhikrā ist der Punkt abgesprungen.
- 7, 21, 3 hinter purtam ist dat ausgefallen.
- 7, 34, 2 lies mā- statt mā.
- 8, 3, 5 lies kshatriyayajñah statt kshatriyajñah.
- 8, 6 Linie 4 vor tām lies 2.
- 8, 7, 10 lies prajātih, statt prajātih.
- 8, 12, 4 lies Marutas statt Mārutas.
- 8, 23, 6 lies māyavattarah statt māyāvattarah.
- 8, 25, 2 lies ayuvamāry asya statt ayuvam āryasya.
- S. 251 2, 1 lies sa ca statt ca sa.
- S. 256 7, 11 lies mukhyadeva statt mukhyadevā.
- S. 260 16, 6 lies trir statt tvir.
- S. 307 6, 3 lies pitavatyah | statt pitavatyah -.
- S. 365 25, 4 lies dvividham statt dvividham.
- S. 371 31, 2 lies sambhavata statt sambhavata.
- S. 378 4, 1 lies samnayyarupam statt samnayarupam.
- S. 385 16, 2 lies āprīņanam statt āprīnaņam.

Verbesserungen zum Rigveda.

I, 42, 5 lies pūshann. IX, 110, 3 lies ránhamāṇah. IX, 114, 3 pada lies nānā-sūryāh. X, 13, 2 pada lies su-āsasthé.

In dem Verzeichniss der Versanfänge fehlt: asme indra saca sute 8, 97, 8.

tam ilishva ya ahuto 8, 43, 22.

tvām agne pitaram 2, 1, 9.
mahāň asi mahisha 3, 46, 2.
mā no asmin maghavan 1, 54, 1.
yad agne divijā 8, 43, 28.
sa vāyum indram 9, 7, 7. Sv. 2, 484.
sa vāvaṣāna iha 3, 51, 8.
stomāsas tvā gaurivīter 5, 29, 11.

Störende Fehler in demselben Verzeichniss finden sich in: adidyutat 6, 11, 4. — abhivritya. — aram kshayāya. — asādi vrito, — ā gha tvāvān. — ā tv etā. — ād u me. — indras ca vāyav (zweimal). — ishkritir nāma. — uchantī yā kriņoshi. — ud agne tava tad. — urum yajñāya cakrathur u. — eva vasva indraḥ. — esha suvānaḥ — kriņota dhūmam. — tad vo vājā 4, 36, 3. — tava vāyav. — divyā āpo. — driṣāno. — nakish tam karmaṇā. — na te sakhā. — nāham indrāṇi. — pari shya suvāno akshā. — pāvakayā yas citayantyā. — pīvoannāň. — pra pūtās. — pra-prā vo. — pra vartaya. — bhadrā te agne. — yat tvā deva. — yat purusheṇa havishā. — yuvam bhujyum bhuramāṇam. — yenā sūrya. — yo vām aṣvinā manaso. — sa na indrāya yajyave. — sa no madānām 9, 104, 5. — sa ṣushmī 9, 18, 7. — ṣākamjānām. — subhāgān no — S. 673, 6 lies mahāvisha. — S. 688 tac cham yor ist ein selbstständiges sūkta.

Zur Entgegnung.

Herr Ludwig hat mir die Ehre erwiesen, meiner in der Vorrede zum dritten Bande seines Rigveda S. XXII zu erwähnen. Die Stelle lautet:

Aber sehn wir, wie wir von jemand ganz andern, von Professor Aufrecht kritisiert werden; I. 84, 16. soll ich nicht verstanden haben, und mit 'die priester' die frage 'wer etc.' beantwortet haben. Darum werde ich Herr Ludwig genannt, was in Prof. Aufrechts augen eine strafe zu sein scheint. Zum glück ist diese unverdiente strafe nur eine leichte, die ich noch dazu in guter gesellschaft abbüsze. Aber verdient habe ich sie nicht. Es war mir allerdings ser schwierig den leser aufmerksam zu machen, dasz 'die priester' nicht antwort auf wer? sein soll. Da übrigens es offenbar ist, dasz man über die 'gâ rtasya', nicht über 'wer' einer aufklärung bedarf, da letzteres sich von selbst beantwortet (obwol wir uns hierin geirrt haben), wenn

man weisz, was unter ersterm zu verstehn, so begnügten wir uns, ein 'denn' einzuschieben, was für den aufmerksamen leser in der tat genug ist. Denn fürt man das ganze ausz, so heiszt es: 'wer beschäftigt die rinder [die priester]? der einsichtige, denn wer ihre narung mert wird leben.' oder von wem gilt disz, wem nur kann man es zumuten, dasz er priester beschäftigt? denn es ist ja sein eigener vorteil, also vom verständigen. Dieses 'denn' hat eben nur so einen sinn. Herr Aufrecht, wie wir ihn nunmer in gerechter widervergeltung nennen, beantwortet aber seinerseits die frage 'wer' falsch; nicht 'irgend ein gottesfürchtiger' sondern die einsichtigen sind gemeint, die, die ihren eigenen vorteil richtig zu beurteilen wiszen. Also auch wenn ich die frage in Aufrechts sinne beantwortet hätte, konnte ich kein 'denn' einschieben. Vgl. die folgende strophe.

Herrn Ludwig's Uebersetzung von 1, 84, 16. 17 ist die folgende:

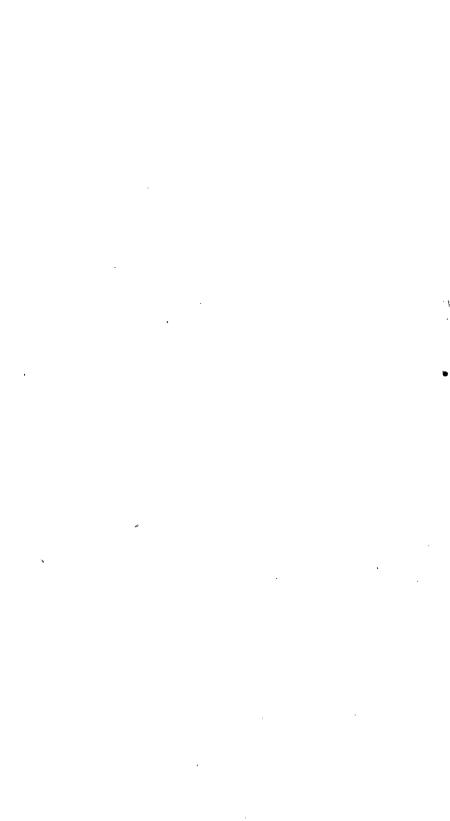
16 wer spannt heute an die stange der ordnung¹) die kräftigen, grimmigen, schwer zu beugenden rinder? | die pfeile im rachen²) haben, die ins herz schieszen, die heilbringenden? [die priester, denn] wer ihre narung fördert, der wird leben.

17 wer flieht, wird geschädigt, wer fürchtet? [der böse;] wer glaubt an Indra? wer glaubt, dasz er nahe? [der fromme.] | wer [andererseits] spricht seinen segen über samen und gesinde, über den reichtum, ihn selber und die leute? [Indra.]

Raden, Russ, am meisten aber Schwindelhaber, Dippelhaber.

¹⁾ Also dhury ritasya.

²⁾ Die Priester haben Rachen.

Verlag von Adolph Marcus in Bonn:

Die

Hymnen des Rigveda.

Herausgegeben

OH

Theodor Aufrecht.

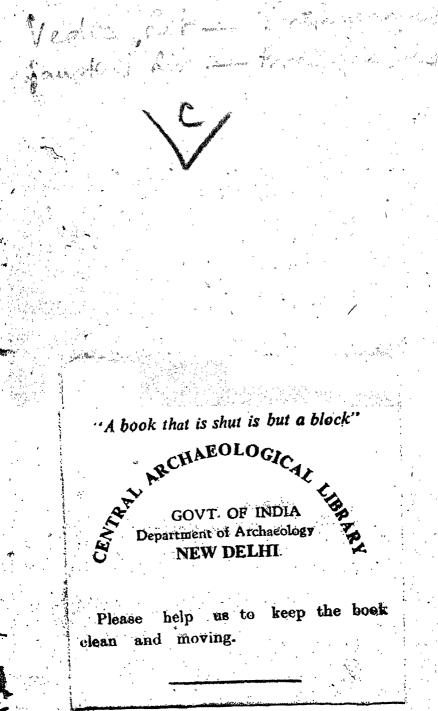
2 Theile,

Zweite Auflage. 1877. Preis 20 M.

Acta S. Pelagiae syriace edidit Joan. Gildemeister.

1879. 3 M.
Aufrecht, Th., Blüthen aus Hindustan. 160, 1873.
Brinkmann, F., die Metaphern. Studien über den Geist der moder-
nen Sprachen. I. Band. Die Thierbilder der Sprache. gr. 8.
1878. 9 M
Diez, Friedr., etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen.
Vierte Ausgabe. Mit einem Anhang von August Scheler.
Lev 8 1878 19 M
Esdrae liber quartus arabice. E codice Vaticano nunc primum edi-
dit Joan Gildemeister 4 mai 1877
Gildemeister, J., de evangeliis in arabicum e simplici syriaca trans-
latis commentatio academica. 4. maj. 1865. 3 M
Hermetis Trismegisti qui apud Arabes fertur de castigatione animae
libellum edidit latine vertit adnotationibus illustravit O. Barden-
hewer. Accedit appendix in qua nonnulla philosophiae arabicae
vocabula explicantur. 8. maj. 1873. 6 M.
Lassen, Chr., Anthologia sanscritica glossario instructa. In usum
scholarum. Denuo adornavit Joan, Gildemeister. Editio altera
novis curis retracta. 1868. 8. maj. 5 M. 50 g
Maverdii Constitutiones politicae. Ex recensione Maximiliani En-
geri. Accedunt adnotationes et glossarium. Cum 2 tabulis la-
pide expressis. 8. maj. 1853. 10 M. 50 s.
Sexti Sententiarum recensiones latinam graecam syriacas coniunctim
exhibuit Joan. Gildemeister. 8. maj. 1873. 4 M.
Uiivaladatta's Commentary on the Unadisutras. Edited from a ma-
nuscript in the library of the East India House by Theodor
Aufrecht. 8. mai. 1859.
Vendidadi capita quinque priora. Emendavit Christianus Lassen.
8. maj. 1852. 2 M.
Vullers, Joannes Aug., Lexicon Persico-latinum etymologicum cum
linguis maxime cognatis Sanscrita et Zendica et Pedevica com-
paratum. Accedit appendix vocum dialecti antiquioris, Zend et
Pazend dictae. 2 voll. 4. 1855—1864. 72 M
— — Supplementum lexici persico-latini continens verborum linguae.
persicae radices e dialectis antiquioribus persicis et lingua sanscrita
et aliis linguis maxime cognatis erutas atque illustratas. Opus anno 1867 ab instituto franco-gallico praemio Volney ornatum. 4.
anno 1867 ab instituto franco-gallico praemio Volney ornatum. 4.
1867. 6 M.
The same and the s

The state of the state of

D.G.A. 80. CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY NEW DELHI Borrowers record

Call No.— Sa2V5/Ait/Auf - 8173

Author Aufrecht, Theodor.

Title- Aitareya Brahmana.

Borrower's Name	Date of Issue	Date of Return
	,	

P.T.O.